T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

Doktora Tezi

146592

İki Savaş Döneminde Trabzon (1680-1690/1723-1746)

146592

Temel ÖZTÜRK

9825020039

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İdris BOSTAN

İstanbul 2004

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

Doktora Tezi

İki Savaş Döneminde Trabzon (1680-1690/1723-1746)

Temel ÖZTÜRK

9825020039

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İdris BOSTAN

İstanbul 2004

T-39/23072002 sayılı proje numarası ile İ.Ü. Araştırma Fonu tarafından desteklenmiştir.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **TARİH Ana Bilim Dalında 2502980039** numaralı **TEMEL ÖZTÜRK'ÜN** hazırladığı **"İKİ SAVAŞ DÖNEMİNDE TRABZON 1680-1690/1723-1746"**konulu ~~YÜKSEK LİSANS~~ / DOKTORA TEZİ, **SINAVI,** Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 28.Maddesi uyarınca **22/06/2004 SALI** saat **.14.00'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **.....Kabul.....**'ne **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.ALİ İHSAN GENCER	Kabule	
PROF.DR.İDRİS BOSTAN	Kabul	
PROF.DR.FERİDUN M.EMECEN	Kabul	
PROF.DR.NEZİHİ AYKUT	Kabul	
PROF.DR.MÜCTEBA İLGÜREL	Kabul	

Besim Ömer Paşa Caddesi Beyazıt-34452-İstanbul
Tel:0212 526 13 38 – 0212 514 01 35 Fax: 0212 520 85 04

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin iki önemli dönemine (1680-1690/1723-1746) savaş tarihi açısından ışık tutan bu çalışmanın giriş kısmında; konunun önemi ve kaynakları hakkında bilgi verilerek dönemin önemli siyasi gelişmeleri ifade edilmiştir. Trabzon'un savaş sırasındaki coğrafi ve stratejik öneminin işlendiği birinci bölümde şehrin siyasi ve coğrafi konumu ortaya konulurken, ulaşım ve askeri açıdan önemli bir stratejik mevkide bulunduğu izah edilmiştir. İkinci bölümünde Trabzon'un savaşlardaki üs olarak önemi ifade edilmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırma dönemlerinde cereyan eden savaşların önemli bir üs olan Trabzon üzerindeki etkileri açıklanmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında Trabzon'un seferlerdeki etki ve etkilenmesinin önemi tekrar vurgulanmıştır. Ekler kısmında ise mühimmat maddeleri üzerine sözlük çalışması hazırlanmış ve eserin araştırma sırasındaki sefere yönelik bazı bilgiler tablolara dökülmüştür.

ABSTRACT

İn the introduction of this work which enlights the two different eras (1680-1690/1723-1746) of the Ottoman Empire in historical terms, the significant political events of the era were stated by giving information about the sources and the significance of the subject. İn the first section in which the geographical and strategical importance of Trabzon in the period of war was told, the poltical and geographical location of the city was indicated and it was expressed that the city was in an important place in terms of transportation and military. İn the second section importance of Trabzon as a base in wars was expressed. İn the third section, the effects of the wars which occured in the periods of investigation on Trabzon were explained. İn the conclusion of the work, the importance of Trabzon's effect and being affected in the campaigns was explained again. İn the appendix, a dictionary about the military supplies was prepared and same information about the campaigns was shawn in tebles.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, kuruluşundan çöküşüne kadar üç kıta üzerine yayılmış büyük bir devletti. Onun yüzlerce yıl önce sahip olduğu topraklar üzerinde şimdi, bir çok devlet ve halk hayatını devam ettirmektedir. Osmanlı Devleti'nin gerek askeri gerekse sosyo-ekonomik yapısının aydınlatılması, objektif olarak gün ışığına çıkartılması Türkiye Tarihi için olduğu kadar dünya üzerindeki bir çok devletin geçmişi ile geleceği arasında köprü kurulmasını sağlamakta ve geleceğe ışık tutmaktadır. İşte bu amaçla tarihçiler ve araştırmacılar, 600 yıldan fazla bir zaman sürecinde bir çok ırk, dil ve dine mensup olan milletleri belli bir düzen içerisinde barındıran bu büyük devletin gerek askeri gerekse sosyo-ekonomik açıdan yapısını anlamak için belirli kesitlerini alıp incelemektedirler. Bu yaklaşımdan hareketle bu araştırmada da Osmanlıların askeri, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel bir çok yönünü ilgilendiren savaş ve lojistik faaliyetleri, Anadolu'nun Karadeniz kıyısındaki önemli bir kenti olan Trabzon üzerinde incelenmeye çalışıldı.

Karlofça öncesi (1680-1690) ve Karlofça sonrası (1723-1746) gibi iki önemli döneme işaret eden bu çalışma lojistik faaliyetlere veya bir kentin savaş dolayısıyla etki ve etkilenme sürecine ilişkin meseleleri tamamıyla çözme iddiasında değildir. Ancak ileride bu alanlarda yapılacak çalışmalara bir ışık tutabileceği ümidi bile mutluluk arz etmektedir. Araştırmada öncelikle kaynakların tedariki ve tahlilinde bazı problemlerle karşılaşıldı. Bu yönde arşiv malzemesinden az da olsa, bir kısmının araştırıcıya çıkarılmayacak kadar yıpranmış olması yanında mühimmat listelerinde yer alan ama bu gün için teşhisi mümkün olmayan bazı madde isimleri de okunamamıştır. Okunamayan bu malzeme adları çalışma içerisinde üç nokta (...) veya soru işareti (?) ile belirtilmiştir. Ayrıca ne anlama geldiği anlaşılamayan bazı maddeler çalışmada aynen yazılmış, fakat araştırmalar sonucu bulunamadığından sözlük kısmına konulmamıştır.

Araştırmanın tamamlanmasında yardımlarını gördüğüm bir çok kimseye teşekkür borçluyum. Bunların başında hiç şüphesiz hocam Prof. Dr. İdris BOSTAN gelmektedir. Kendileri, çalışmamı büyük bir sabır ve titizlikle inceleyip, çok kıymetli

zamanlarını bana ayırarak her vakit yaptığı ikazlarla tezimin tamamlanmasına vesile olmuşlardır. Ayrıca sürekli teşvik ve müzaheretini benden esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Feridun M. EMECEN'e şükranlarımı arz ederim. Mühimmat listelerinin okunmasında yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Halil SAHİLLİOĞLU ve Mehmet GENÇ'e teşekkürü bir borç bilirim. Yine çalışmama ilgi gösteren ve kendi çalışmaları yanında konu ile ilgili bazı yabancı eserleri posta ile bana gönderme nezaketinde bulunan Dr. Virginia H. AKSAN'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Bunların yanında Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Milli Kütüphane'nin İbn Sina Salonu'ndaki yönetici ve personeli ile çalışmama ilgi ve desteklerini gösteren arkadaşlarıma teşekkürü bir mutluluk olarak addetmek isterim.

Temel ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

Öz (Abstract)..... iii
Önsöz..... iv-v
İçindekiler..... vi-viii
Tablolar Listesi..... ix-x
Kısaltmalar Listesi..... xi-xiii

GİRİŞ

Giriş..... 1-11

BİRİNCİ BÖLÜM

1- TRABZON'UN SAVAŞ SIRASINDAKİ COĞRAFİ VE STRATEJİK ÖNEMİ (1680-1690/1723-1746)..... 12-72
1.1- Trabzon'un Siyasi ve Coğrafi Konumu..... 12-14
1.2- Trabzon'un Ulaşım Açısından Önemi..... 15-28
1.2.1- Kara Ulaşımı ve Menzillerin Düzenlenmesi..... 16-25
1.2.2- Deniz Ulaşımı..... 25-28
1.3- Trabzon'un Askerî Gücü..... 28-72
1.3.1- Trabzon'daki Askeri Birlikler..... 31-72
1.3.1.1- Valiler ve Kapı Halkı..... 31-42
1.3.1.2- Kapıkulu Ocakları..... 42-55
1.3.1.3- Timarlı Sipahiler..... 55-64
1.3.1.4- Kale Kuvvetleri ile Yardımcı Birlikler..... 64-72
1.3.1.4.1- Kale Kuvvetleri..... 64-71
1.3.1.4.2- Yardımcı Birlikler..... 71-72

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİR SAVAŞ ÜSSÜ OLARAK TRABZON 73-186

2.1- Asker Temini ve Sevkıyatı 73-96

2.1.1- Trabzon ve Civarından Temin Olunan Askerler İle Sevkıyatı 76-81

2.1.2- Çeşitli Bölgelerden Trabzon'a Gelen Askerler ve Sevkıyatı 82-91

2.1.3- Askeri Bir Kışlak ve Esir Değişim Merkezi Olarak Trabzon 91-96

2.2- Erzak Temini ve Sevkıyatı 97-116

2.2.1- Trabzon ve Civarından Temin Edilen Zahire İle Sevkıyatı 98-109

2.2.2- Dışardan Temin Edilip Trabzon Üzerinden Nakledilen Zahire 109-116

2.3- Cephane Temini ve Sevkıyatı 116-142

2.3.1- Cephane Olarak Top ve Havan Sevkıyatı 118-128

2.3.2- Trabzon'dan Temin Olunan Cephane ve Nakli 128-132

2.3.3- Dışardan Trabzon'a Gelen Cephane ve Nakli 132-142

2.4- Sevkıyatta Nakliye Araçlarının Temini ve Ücretleri 142-171

2.4.1- Hayvan ve Arabaların Temini ile Ücretleri 142-158

2.4.2- Gemi ve Kayıkların Temini ile Ücretleri 158-171

2.5- Ambar ve Mahzenler Tedariki İle Ücretleri 171-186

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SAVAŞLARIN TRABZON ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 187-290

3.1- Sosyal Açıdan Etkileri 187-212

3.1.1- Eşkıyalık Hareketleri ve Güvenliğin Sağlanması 187-202

3.1.2- Kıtlık ve Salgın Hastalıklar 202-205

3.1.3- Nüfus ve Göç Hareketleri 205-212

3.2- Ekonomik Açıdan Etkileri..... 212-271
3.2.1- Ticaret Hacmine ve Fiyatlara Etkileri..... 212-220
3.2.2- Sanayi ve Üretim Alanlarına Etkileri..... 220-228
3.2.3- Savaş Masraflarının Karşılanmasında Şehrin Gelir Kalemleri..... 228-267
3.2.3.1- Vergiler..... 228-250
3.2.3.2- Mukataa İşletmeleri..... 251-259
3.2.3.3- Şehrin Diğer Mali Kaynakları..... 259-266
3.2.4- Ekonomik Yolsuzluklar..... 266-271
3.3- Şehrin ve Çevresinin Fiziki Görünümüne Etkileri..... 271-290
3.3.1- Yolların Tamir ve Temizliği İle Köprü Tamirleri..... 271-278
3.3.2- Kale Tamirleri..... 278-283
3.3.3- Ambar ve Mahzen Yapımları ile Tamirleri..... 283-290
SONUÇ..... 291-294
BİBLİYOGRAFYA..... 295-314
EKLER..... 315-392
ÖZGEÇMİŞ..... 393

Tablolar Listesi

Sayfa No

1- Çeşitli Tarihlerde Trabzon Menzilinden Diğer Bazı Menzillere Giden Beygir Sayısı ve Masrafları 23

2- Bazı Yıllarda Valilere Verilen Günlük Tayinatlar 38-39

3- Trabzon'dan Batum'a Zahire nakli (1158/1745) 104

4- Trabzon'dan Batum'a Arpa Nakli (1158/1745) 104

5- Doğuda Sınır Tespiti İçin Trabzon'a Gelen Rus Elçisine Verilen Tayinat ve Ücreti (25 N 1138/27 Mayıs 1726) 106-107

6- İran Hanlarından Sam Mirza ve Nazar Ali Han'a Verilen Bazı Tayinat ve Ücretleri (Selh Za 1159/14 Aralık 1746) 108

7- Gemilerle İsakçı'dan Trabzon'a Gelen Zahire (1148/1735) 110

8- Sohum Kalesi'ne Giden Asker İçin Cephane Yapılmak Amacıyla Trabzon'dan Satın Alınan Eşya (28 Za 1143/4 Haziran 1731) 117-118

9- Erzurum'dan Trabzon Yolu İle İstanbul'a Nakledilen Yuvarlak ve Ödenen Gemi Ücretlerinin Bir Miktarı (22 Ca 1098/5 Nisan 1687) 119

10- Kazalara Taksim Olunan Toplar (20 S 1143/4 Eylül 1730) 123

11- Erzurum Kalesi'ne Nakil Olunacak Toplar İçin Trabzon Kazalarına Taksim Olunan Mekâri, Amele ve Toplar (6 Ş 1153/27 Ekim 1740) 127

12- İstanbul'dan Trabzon'a Gönderilen Mehterhane Mühimmatı (1137/1725) 138-139

13- İstanbul'dan Trabzon'a Gönderilen Mehterhane Mühimmatı (26 M 1143/11 Ağustos 1730) 139

14- Trabzon İskelesi'nden Top Arabaları Nakliyatında Kazalara İsabet Eden Saka ve Eşya Taşıyan Mekâriler (Evâhir-i C 1155/31Ağustos 1742) 144

15- İskeleden Top Arabalarının Naklinde Trabzon'a İsabet Eden Beygirler ve Bunların Karşılığında Halkın Verdiği Bedel Miktarı (27 C 1155/29 Ağustos 1742) 147

16- Bazı Yıllarda Zahire Naklinde Trabzon'dan Temin Edilen Hayvanlar ve Ücretleri 153

17- Çeşitli Tarihlerde Cephane Nakli İçin Trabzon ve Civarından Temin Edilen Hayvanlar ve Bir Aylık Ücretleri 154
18- Çeşitli Tarihlerde Dışardan Gelip Trabzon'dan Zahire ve Cephane Mühimmatı Taşıyan Hayvanlar ve Ücretleri 156
19- İstanbul'dan Trabzon'a Cephane Götüren Gemiler ve Ücretleri 160
20- Bazı Kalelere Zahire Götüren Gemiler ve Ücretleri (5 M 1149/ 16 Mayıs 1736) 162
21- İstanbul'dan Trabzon'a Cephane Taşıyacak Geminin Alabileceği Zahire Mukabili Tespit Olunan Ücreti (Gurre-i Z 1145/17 Mayıs 1733) 165
22- İsakçı'dan Trabzon'a Zahire Naklinde Trabzon'un Kazalarına Teslim Olunan Gemiler ve Navlları İle Reislerinin Kefilleri (22 Za 1157/27 Aralık 1744) 167
23- Faş Kalesi'ne Gitmek Üzere Trabzon'a Taksim Olunan Kayıklar (1140/1727-1728) 170
24- Trabzon Ambarının İcmali (Gurre-i Ra 1159/26 Mart 1746-Gâye-i L 1160/3 Kasım 1747; Emin: Kapıcıbaşı İbrahim Ağa) 175
25- Bazı Tarihlerde Seferler İçin Kiralanan Hamallar ve Ücretleri (Günlük 30 Akçe) 180
26- Bazı Yıllarda Avarız Hane Kayıtlarına Göre Trabzon Nüfusu 208
27- Bazı Yıllarda Avarız ve Cizye Kayıtlarına Göre Trabzon'un Nüfusu 210
28- Çeşitli Yıllarda Trabzon Cebelu Bedeli 239
29- Trabzon'un İmdad-ı Seferiye ve Hazariye Miktarı (20 Ca 1136/ 15 Şubat 1724) 244
30- Seferler İçin Trabzon'dan Talep Edilen İstikrazlar (1098/1687) 263-264
31- Savaş Masraflarının Karşılanması İçin Trabzon Kazası'ndaki Vakıfların Vazife Akçelerinden Hazineye Verilen Miktar (1100/ 1688-1689) 265-266
32- Orta Kale'de Olan Büyük Burcun (Bâb-ı Zağanos Burcu) Tamiri İçin Gerekli Malzemeye Göre Ambar Emininden Verilen Miktar (Selh R 1156/23 Haziran 1743) 282

Kısaltmalar Listesi

A.DVN.MHM	:	Bâb-ı Asâfi Divan-ı Hümâyun Mühimme Kalemi
a.e.	:	Aynı eser
a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.g.t.	:	Adı geçen tez
a.y.	:	Aynı yer
AO	:	Archivum Ottomanicum
ATASE	:	Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
AÜDTCF	:	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
B	:	Receb
b.	:	Bin
Bkz.	:	Bakınız
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bsk.	:	Baskı
BTTD	:	Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C	:	Cemaziyelâhir
C.	:	Cilt
Ca	:	Cemaziyelevvel
Çev.	:	Çeviren
D.BŞM	:	Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi
D.BŞM.CBH	:	Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Cebehane-i Amire
D.BŞM.CBL	:	Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Cebelü Bedeli
D.BŞM.MHF	:	Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Muhallefat Halifeliği
D.BŞM.PKE	:	Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Peksimet Eminliği
D.BŞM.TZG	:	Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Trabzon Gümrüğü
D.MKF	:	Bâb-ı Defteri Mevkufat Kalemi
D.PYM	:	Bâb-ı Defteri Piyade Mukabelecisi Kalemi
Der.	:	Derleyen
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi

EI	: Encyclopedia of Islam
Haz.	: Yayına hazırlayan
IJMES	: International Journal of Middle East Studies
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜİFM	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
JEMH	: Journal Economic Middle History
KK	: Kamil Kepeci Tasnifi
Kr./kr.	: Kuruş
L	: Şevval
Lezez	: Şevval-Zilka'de-Zilhicce
M	: Muharrem
MAD	: Maliyeden Müdevver Defterleri
Masar	: Muharrem-Safer-Rebiulevvel
MD	: Mühimme Defterleri
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜ-SBE-TAE-TAD	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırma Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
N	: Ramazan
No.	: Numara
OA	: Osmanlı Araştırmaları
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	: Sayfa
R	: Rebiulâhir
Ra	: Rebiulevvel
Recec	: Rebiulâhir-Cemaziyelevvel-Cemaziyelâhir
Reşen	: Receb-Şaban-Ramazan
S	: Safer
Sad.	: Sadeleştiren

Ş	: Şaban
t.y.	: Basım tarihi yok
TAD	: Türklük Araştırma Dergisi
TD	: Tarih Dergisi
TDA	: Türk Dünyası Araştırmaları
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TED	: Tarih Enstitüsü Dergisi
TİTS	: Türkiye İktisat Tarihi Semineri
TM	: Türkiyat Mecmuası
TSAB	: The Turkısh Associatıon Bulletin
TŞS	: Trabzon Şer'ıyye Sicilleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesâir
y.y.	: Basım yeri yok
Yay.	: Yayınlayan
Z	: Zilhicce
Za	: Zilka'de

GİRİŞ

Konunun Önemi ve Kaynakları

Tarihte, toplumların sosyal ve ekonomik durumlarında değişiklik yapan olgular arasında savaşın önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Tarihi olaylar incelenirken, olayların savaş boyutu genelde siyasi, yani kronolojik sıra içerisinde savaşan taraflar açısından sebep ve sonuçlar ölçüsünde değerlendirilmektedir. Ancak bu değerlendirmelerden ziyade savaşların teknolojik imkanları da göz önünde bulundurularak toplumları sosyal ve ekonomik açıdan ne derece etkilediği, cephede ve cephe gerisindeki yaşantının incelenmesi ile araştırılması yönündeki çalışmaların yapılması elzemdir.

Ülkemizde konunun bu boyutuyla ilgili çalışmaların yok denecek kadar az olması bu alandaki araştırmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle stratejik ve lojistik öneme haiz olan yerlerde bu durumun ehemmiyeti daha da aşikardır. Bu bakımdan Trabzon gerek fetihten (1461) önce, gerekse fetihten sonra çok önemli stratejik bir konumda idi. Karadeniz ticaretinde yer alan limanlar içerisinde en önemlilerinden biri de Trabzon Limanı idi. Trabzon, bu konumuyla Karadeniz'e kıyısı bulunan devletler ile aktif ticaret içerisinde bulunurken, uzak doğudan gelen kıymetli mallar ve emtiaları da liman vasıtasıyla, Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ulaştırmakta önemli bir geçiş noktası idi. Ayrıca doğudan-batıya batıdan-doğuya kara yoluyla yapılan İpek Ticaret Yolu'nun da önemli noktalarından biri olan Trabzon, imparatorluk içerisindeki emtianın ve iaşenin ulaşımı aşamasında da hayati bir merkez konumundaydı.

Trabzon'un bu kadar önemli bir şehir olması coğrafi şartlardan kaynaklanıyordu. Bu açıdan Trabzon Doğu Anadolu ve iç bölgelere rahat geçit imkanı vermekteydi. Trabzon Karadeniz'e sahili olan diğer şehirlerle de kıyaslandığında; diğer şehirler ticaret yolları üzerinde bir geçiş noktası iken Trabzon bu ticaret yollarındaki son durak yeri idi. Ayrıca Anadolu içlerinden gelen karayollarının Karadeniz'le birleştiği mevkide olması onun ulaşım açısından da

önemini ortaya koymaktadır. Yine ticari açıdan çeşitli milletlere mensup tüccarların mallarını mübadele ettikleri önemli bir pazar yeri idi.

Trabzon bu stratejik konumunu seferlerde, özellikle doğuya yapılan seferlerde de göstermekte, asker ve mühimmat sevkıyatında önemli bir mevkiye sahip olmaktaydı. Arşiv belgelerinde, bilhassa şer'ıyye sicillerinde bu konu ile ilgili bol miktarda hüküm ve listelerden oluşan malzeme bunun açık bir delilidir. Ayrıca Trabzon Karlofça öncesinde savaş alanlarına uzak bir liman kenti iken, 18. yüzyılın ilk yarısında doğuda yapılan savaş yerlerine de çok yakın bir bölgede idi. Bu durum ise, devletin düzenlediği seferlerde, Trabzon'un konumunu savaş alanlarına uzak ve yakın olması hasebiyle bu seferlerden ne derece etkilendiğini arşiv belgelerinin elverdiği ölçüde karşılaştırmalı olarak izah etme imkânını sunmaktadır. İşte bu aşamada, böyle bir alanda yapılacak çalışmanın, Osmanlı İmparatorluğu için dönüm noktası olan Karlofça (1699) öncesi ve sonrası yapılan seferlerde sefer hazırlıklarının, cephede ve cephe gerisinde olan yaşantının, Trabzon gibi önemli bir kent mesâbesinde incelenmesi dikkate değerdir. Özellikle çalışmanın yıllarını oluşturan her iki dönemde (1680-1690 ve 1723-1746), Osmanlıların güçlü müttefiklere karşı[1] giriştiği mücadelenin tahlili önemli bir husustur. Bunun için yapılan çalışma, Osmanlıların savaş teknolojisi ve lojistiği bakımından gerilediği ifade edilen bu dönemlerde, sefer hazırlıklarının nasıl yapıldığını, gerekli iâşe, silah ve cephane ile askerin nasıl temin edildiğini ve bu hazırlıkların hangi yollarla nasıl finanse edildiğini göstermesi bakımından açıklayıcı bilgilere sahiptir. Yine bu çalışma, Karlofça öncesi savaş teknolojisinde, özellikle ateşli silahlardaki durumun Karlofça sonrasındaki yenilikler temayülünü de göz önünde bulundurarak, Osmanlı İmparatorluğu ölçüsünde Trabzon'un yerini ve önemini tayin etmek bakımından önemlidir. Bilhassa 18. yüzyılın ilk yarısında gerek ekonomik, gerekse askeri alanda bir çok değişiklikler yapılmıştır. Modern orduların ve askeri teknolojik yeniliklerin tohumları bu yüzyılda atılmıştır. Bu vesile ile Osmanlıların duraklama ve gerileme sürecinin anlaşılmasında, çok az bilinen 18. yüzyılın ve bu yüzyıla bir zincirin halkası gibi tesir eden çoğu olayın cereyan ettiği 17. yüzyılın ikinci yarısının da

[1] Karlofça öncesi (1683-1690); Avusturya, Venedik, Rusya, Lehistan devletleri ile Karlofça sonrası (1723-1746); İran, Avusturya ve Rusya devletleri.

doğru olarak analiz edilmesinin büyük payı vardır. İşte yukarıda ifade edilen tüm bu hususlar, böyle bir konunun, bu dönemler içerisinde Trabzon üzerinde hazırlamasının önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın kaynakları arasında doğal olarak en önemli yeri arşiv malzemesi tutmaktadır. Savaşın çeşitli yönlerine açıklık getiren şer'iyye sicilleri içinde, ferman ve mühimmat kayıtları bulunuyordu. BOA'da ise Kâmil Kepeci Tasnifi, Maliyeden Müdevver Defterleri, savaş için lüzumlu Mühimme Defterleri, Timar Ruznamçe Defterleri, Asker Mevacib Defterleri, İbnülemin ve Ali Emiri tasnifleri gibi çok çeşitli malzeme bu alanla ilgili idi. Ancak ikinci elden kaynaklar yok denecek kadar azdı. Bu arada Mehmet Genç'in "Savaş ve Ekonomi" adlı makalesi[2], İşbilir'in XVII. yüzyıl başlarında Şark Seferlerine[3], Ertaş'ın Mora'nın fethine (1714-1716)[4], Gülsoy'un Girit[5], Meryem Kaçan Erdoğan'ın Viyana muhasarasına[6] ve Yıldız'ın 1711 Prut Seferine[7] yönelik lojistikle ilgili doktora tezi çalışmaları konuya duyulan ilginin arttığını göstermektedir. Yurt dışında yapılan geniş çaptaki birkaç çalışma ise bu alanda hala önemini korumaktadır. Bunlardan biri Caroline Finkel'in 1593-1606 yıllarındaki Avusturya savaşları üzerine yaptığı çalışma[8], diğeri ise Rhoads Murphey'nin, doktora tezi[9] ve 1500-1700 yılları arasında Osmanlı Savaşı'na (Ottoman Warfare)[10] ilişkin yaptığı çalışmadır. Gerçekten bu çalışmalar ve yapılan

---

[2] Mehmet Genç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", **Yapıt-Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 49/4, 1984, s. 52-61.

[3] Ömer İşbilir, "**XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri**", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 1997.

[4] Mehmet Yaşar Ertaş, "**Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714-1716)**", Basılmamış Doktora Tezi, MÜ-SBE-TAE-TAD Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2000.

[5] Ersin Gülsoy, "**Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670)**", Basılmamış Doktora Tezi, MÜ-SBE-TAE-TAD Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 1997.

[6] Meryem Kaçan Erdoğan, "**II. Viyana Muhasarası**", Basılmamış Doktora Tezi, MÜ-SBE-TAE-TAD Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2001.

[7] Hakan Yıldız, "**1711 Prut Seferi'nin Lojistik Faaliyetleri**", Basılmamış Doktora Tezi, MÜ-SBE-TAE-TAD Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2000.

[8] Caroline Finkel, **The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary 1593-1606**, Wien, 1988. Finkel, "The Provisioning of the Ottoman Army During the Campaigns of 1593-1606", **Beihefte zur Viener Zeitschrift für die Kunde des Morganlanden**, Sayı: 13, 1985.

[9] Rhoads Murphey, "**The Functioning of the Ottoman Army under Murad IV (1623-1639/1032-1049): Key to the Understandig of the Relationship Between Center end Periphery in Seventeeth-Century Turkey**", Basılmamış Doktora Tezi, Chicago, The University of Chicago, 1979.

[10] R. Murphey, **Ottoman Warfare 1500-1700**, London, UCL Press, ©1999.

tezler gerek yurtiçi, gerekse yurt dışı olsun şimdiye kadar bu alanda yapılmış en güzel örneklerdir. Bunların dışında, böyle bir alandaki çalışmayı besleyecek, Yapp ve Parry'nin editörlüğünü üstlendiği savaş, teknoloji ve topluma ilişkin eser[11] ve Parry'nin İslam'daki savaş sanatı ve ateşli silahlar üzerine yaptığı çalışmalar ile editörlüğünü Jeremy Black'in yaptığı "European Warfare" ve "War ın the Early Modern World" adlı eserlerin içerisindeki Gabor Agoston'un "Ottoman Warfare in Europe 1453-1826"[12] ve Virginia Aksan'ın "Ottoman War and Warfare 1453-1812"[13] isimli çalışmaları bu alandaki diğer güzel örneklerdir.

Bu çalışmada 1680-1690 ile 1723-1746 yılları seçilerek bir Osmanlı kentinin yıllar itibariyle savaştan nasıl etkilendiğini, sefer hazırlıklarında rolünün ne olduğunu ve savaş açısından ne derece öneme sahip olduğunun izah edilmesi düşünülmüştür. Bu yönde daha önce konunun bu boyutuyla ilgili yapılmış bir çalışma olmadığından araştırmalarımız arşivsel yani orijinal belgelere dayanmaktadır. Ancak sicillerde 1680-1690 yılları, yani Karlofça öncesi savaşlarda Trabzon'un savaş alanlarına uzak olması hasebiyle savaşlardaki rolünü ortaya koyacak yeterli belgeye rastlanılamadı. Bulunan belgeler çoğunlukla asker isteği ve sevk edilmesi yönünde idi. Savaşın koordinasyonu muvacehesinde şehir üzerindeki etkilerini yansıtacak kayıtlar yeterli derecede mevcut değildi. Sicillerin incelenmesi akabinde BOA'da döneme ilişkin kayda değer malzeme bulunur umudu ile çalışmalar orada devam ettirildi. Fakat birkaç tasnifte yapılan araştırmada burada da pek fazla bir şey olmadığı görüldü. Netice itibariyle 1680-1690 dönemindeki malzeme kıtlığı bu dönemler içerisinde konunun zayıf kalmasına ve ikinci dönem ile karşılaştırmalı bir çalışma sunma imkanının kısıtlanmasına neden olmuştur. İlk dönemin aksine, ikinci dönem olarak seçilen 1723-1746 yıllarında Trabzon savaş alanlarına yakın olduğundan savaşın koordinasyonunu ve şehre olan etkisini yansıtan arşivsel malzeme çok fazla idi.

---

[11] **War, Technology and Society in the Middle East**, Haz., by., V. J. Parry, M. E. Yapp, London, Oxford University Press, 1975.

[12] Gabor Agoston, "Ottoman Warfare in Europe 1453-1826", **Europen Warfare 1453-1815**, Haz., by., Jeremy Black, t.y., s. 118-145.

[13] Virginia Aksan, "Ottoman war and warfare 1453-1812", **War in the early modern world**, Haz., by., Jeremy Black, London, UCL Press, © 1999, s. 147-177. Yine Virginia H. Aksan'ın 1700-1870 yılları arasında işlemeye başladığı Osmanlı savaş sanatına dair çalışma hem Murphey'in bir devamı, hem de bu sahadaki diğer önemli bir çalışma olacaktır. Bu çalışma için bkz. Virginia H. Aksan, "Locatıng the Ottomans Among Early Modern Empires", **JEMH**, C. III, No: 2, 1999, s. 104.

Bunların içerisinde 44 şer'ıyye sicili olup, üçü (1881, 1887, 1891) tahrip ve silik, 1880 ve 1900 numaralı siciller de incelenilen dönemlerin dışında olduğundan, sadece 39 adet sicil büyük bir sabır ve titizlikle gözden geçirilmiştir. Sicillerde savaşla dolaylı ve dolaysız ilgisi olan bütün hükümler tek tek okunup kartlara geçildi. Diğer yandan aynı titizlikle BOA'da çeşitli tasniflerden 250'yi aşkın irili-ufaklı defter, 60'ı aşkın dosya ve 415 vesika incelenip kartlara geçirilmiştir. Ancak bu sırada çürük hükmü ile birkaç önemli belge ve defter görülememiştir. Sonuçta ortaya çıkan malzeme büyük bir dikkat ve sabırla önce tasnif edilmiş, sonra her tasnif edilen grup kendi arasında yıllara göre ayrılarak yazma aşamasına getirilmiştir.

Dönemin Tarihi Arka Planı

Trabzon, coğrafi konumu gereği 1680-1690 tarihindeki Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya ile yapılan savaşlardaki cephelere uzak bulunuyordu. Ancak Rusya ile çoğunlukla Azak bölgesinde cereyan eden savaşlara buradan asker ve cephane malzemesi gönderilmekteydi. Bu savaşların yanı sıra 1723-1746 yıllarında bilhassa İran ile olan doğu seferlerinde cephelere hem asker hem de cephane olmak üzere bir çok mühimmat sevkında bulunuluyordu. İşte bu noktalardan 1680-1690 ile 1723-1746 arasındaki savaşlarda Trabzon'un önemi ortaya çıkmaktadır. Ancak bu önemin, savaşın yönü ve cephelerine göre daha iyi anlaşılması için ifade edilen dönemlerdeki siyasi gelişmelerin de izah edilmesi gereklidir.

1680-1690 Dönemi

Osmanlı Devleti, kuzeyde Leh ve Rus baskılarına maruz kalan Ukrayna ve Özi Kazaklarını korumak amacıyla Lehistan üzerine yaptığı seferde Podolya arazisine hakim oldu. Bu seferde, asıl amacı kuzey sınırını genişletmek olan Osmanlı Devleti, Buçaş (1672) ve Zorawna (1676) antlaşmaları ile hedefine ulaştı ve Karadeniz'in kuzey ve batısına doğru en uç noktaya kadar ilerledi. Bu sırada Ukrayna Kazaklarını da himayesi altına aldı. Osmanlıların kuzeye yönelik sınır ve kazakları koruma uygulamaları ışığında, 1678'de Kiev yakınlarındaki Çehrin

Kalesi'ne yapılan sefer sırasında, Özi (Dinyepr) üzerindeki bu kale zapt edilip tamamen yıkılmıştı. Rus çarının kaleyi kurtarmak üzere faaliyete geçmesine karşın, ikinci Rus seferine çıkmak üzere IV. Mehmed Edirne'ye hareket etmişti. Osmanlıların bu hareketinden çekinen Rus çarı, Kırım'ın Bahçesaray'ında 1681 yılında yapılan Osmanlı-Rus Antlaşması ile Batı Ukrayna'nın Osmanlılara bağlı olduğunu tasdik etti[14]. Öte yandan bu esnada Fransız donanması Sakız'a hücum etmiş, önce dost bayrağı çekerek şehre yaklaşmış, daha sonra yağdırdığı güllelerle can ve mal kaybına neden olmuştu[15]. Bunun üzerine hükümet Sakız'a bir donanma sevk ederek Fransız filosunu oradan uzaklaştırıp, Fransa'yı tazminat ödemeye mecbur etmişti[16]. Bu olaydan sonra 1683 yılına kadar pek önemli bir gelişme olmamış, ancak bu yıllarda tekrar fetih gücünü harekete geçirmek ve özellikle Köprülü ailesinin başarılı yönetiminden sonra[17] yine o ailenin damadı olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa gaza ruhunu canlandırma yönünde planlara girişmişti. Merzifonlu, sadaretinin ilk yıllarında bu planlarını uygulamaya koymuş, Lehistan ve Ukrayna'da gösterdiği başarılarla Osmanlılar kuzeyde en geniş sınırlara ulaşmıştı (1672 Bucaş ve 1676 Zorawna Antlaşmaları ile Podolya ve Kamaniçe). Bu esnada Orta Macaristan'daki krallık meselesi, sadrazama gaza yönündeki planlarını uygulaması için yeni bir imkan sundu ve Raab'a (Yanık, Györ) düzenlenen bir sefer sırasında Viyana hedef olarak seçildi[18]. Bu seferden önce, Fransa ile uğraşmakta olan Avusturya ise her iki kanatta savaşı göze alamayıp, Viyana ile İstanbul arasında yoğun bir diplomasi başlattı. Bu yönde Vasvar Barışı'nın yenilenmesi için İstanbul'a Avusturya tarafından bir elçi gönderildi[19]. Ancak, sadrazamın ve ordunun hedefe kilitlenmesiyle diplomasi faaliyetleri sonuçsuz kaldı ve 1682'de bir Osmanlı kuvveti

---

[14] Geniş bilgi için bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekâyiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)**, Haz., Abdülkadir Özcan, Ankara, TTK Yayınları, 1995, s. 119. Ayrıca Çehrin Kalesi'nin muhasara ve fethine kadar geçen olayların tafsilatlı bilgisi için bkz. Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa, **Silahtar Tarihi**, C. I, İstanbul, 1928, s. 676-721. Çehrin Seferi ve Bahçesaray Anlaşması için bkz. Mustafa Cezar vd. (Haz.), **Mufassal Osmanlı Tarihi**, 6 c., C. IV, İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s. 2132-2139.

[15] Mehmed Ağa, a.g.e, s. 744-745. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, a.g.e., s. 122.

[16] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, 9 c., 4. bsk., C. III, Kısım: II, Ankara, TTK Yayınları, 1988, s. 212-213.

[17] Köprülü Mehmed Paşa (1656-1661), Köprülü Fazıl Ahmed Paşa (1661-1676), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1676-1683). Köprülüler hakkında geniş bilgi için bkz. Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", **İA**, C. VI, İstanbul, MEB Yayınları, 1955, s. 892-897.

[18] Mehmed Ağa, a.g.e., s. 741-744.

[19] Mehmed Ağa, a.e., s. 757.

Orta Macaristan'ın merkezi Kaşa'ya girip, İmre Tökeli'yi krallık tahtına oturttu[20]. Bunun akabinde İstolni-Belgrad harp meclisinde alınan muhasara kararı neticesinde Osmanlı ordusu 1683 Temmuzunda Viyana'ya kadar ilerleyip şehri muhasara etti. Yapılan şiddetli muhasara sonuç vermemiş, Leh kuvvetlerinin de yardıma gelmesiyle Osmanlılar bozguna uğratılmıştı[21].

Viyana bozgununun hemen akabinde ordu Raab civarına gerileyerek burada düzene girdikten sonra Budin'e geldi[22]. Gerileyen Osmanlı ordusunu takip eden müttefik düşman kuvvetleri birçok Osmanlı kalesini (Ciğerdelen, Estergon, Vişegrad, Vayçen, Uyvar) ele geçirerek Budin'i zaptettiler[23]. Budin'in elden çıkışı Osmanlılar için Macaristan'ın kaybı demekti. Bu sırada 1684'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa padişahın fermanıyla Belgrad'da idam edildi. Bütün bu kötü gidişe Sikloş bozgunu da (1687) eklenince Macaristan'ın güneyi tamamıyla Osmanlıların kontrolünden çıkmış oldu[24]. Diğer yandan Leh cephesinde Kamaniçe'yi muhasara eden Leh ordusunun yenilgiye uğratılmasına karşın, 1684 yılında ittifaka giren Venediklilerin açtığı cephede Ayamavra Adası ile Preveze kaybedildi. Bosna ve Adriyatik kıyılarında çarpışmalara devam eden Venedikliler, 1687 yılında Mora, İnebahtı ve Atinayı ele geçirdiler[25]. Aynı yıl IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi üzerine II. Süleyman tahta geçerken, Osmanlıların gerileyişi ve savaş tüm hızıyla devam ediyordu. Macaristan ve Belgrad'ın elden çıkışıyla yeni hükümdar Edirne'den Avusturya Seferine hareket etti. Ancak padişahın sağlık durumu iyi olmadığından Sofya'da kalması uygun görüldü. Bu sırada Tuna Nehri üzerinde bulunan Fethü'l-

---

[20] Mufassal, C. IV, s. 2141-2142.

[21] İsmail Hami Danişmend eserinde, bu bozguna ilişkin en önemli rolü Kırım Hanı Murad-Giray Han'ın oynadığını ifade etmektedir. Tunayı tutup, Leh ordusunu buradan geçirmemekle görevli olan hanın, bu görevini yerine getirmeyip, Osmanlıya karşı ihanet ettiğini vurgulamıştır. Bunun sonucunda Murad Giray Han azledilip, yerine Hacı-Giray tayin oldu. Bkz. İsmail Hâmi Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 6 c., C. III, İstanbul, Türkiye Yayınevi, t.y., s. 454-455. Yine bu konuya ilişkin bkz. Aşir Arkayın, "İkinci Viyana Kuşatması ve Sonuçları", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 13, Şubat 1982, s. 57-65. Cevat Üstün, 1683 Viyana Seferi, Ankara, TTK Yayınları, 1941. Mufassal, C. IV, s.2156-2158. Meryem Kaçan Erdoğan, a.g.t.

[22] Mufassal, C. IV, s. 2161. Tarih-i Raşid, s. 421.

[23] Mufassal, C. IV, s. 2162-2174.

[24] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, a.g.e., s.229-230.

[25] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, a.e., s. 232.

İslâm ve Orşova kaleleri Osmanlılar tarafından ele geçirildi[26]. Diğer yandan 1686 yılında dördüncü ittifak olarak savaşa katılan Rusya Azak'a saldırmakta idi.

1690 yılında Avusturya cephesinde Kanije'nin elden çıkmasındaki üzüntüyü, 1689 yılında sadarete getirilen Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'nın sadareti akabindeki başarılı gelişmeler unutturdu. Serdar-ı ekremlikle Belgrad seferine çıkan sadrazam 1690 yılında Belgrad'ı, ardından da Venediklilerden Avlonya'yı aldı. Bu zaferlerden sonra 1691 yılında hasta olan padişahın vefatı üzerine yerine II. Ahmed tahta geçti. Osmanlılar kuzeyde özellikle Lehlilere karşı başarı kazanırken, diğer taraftan Habsburgların ilerleyişini durduramıyorlardı. Osmanlı ordusu 1691'de Salankamen'deki muharebeyi kaybetmiş, ardından 1692'de Varat Kalesi Venediklilerin eline geçmişti. Bunlara ek olarak Osmanlılar, 1694'te Sakız'ı Venediklilere teslim etmek zorunda kalmıştı. Bu sıkıntıya dayanamayan Padişah II. Ahmed, Sakız'ın geri alınışını göremeden 1695'te vefat etti ve yerine II. Mustafa tahta geçti. 1695'de Tımışvar bölgesinde cereyan eden muharebelerde, bizzat II. Mustafa'nın ordunun başında çıktığı Lipva ve Olaş seferlerinde başarılar sağlansa da, 1696'da Azak'ın Ruslar eline geçişi[27] ve 1697'de padişahın bizzat başkomutanlık yaptığı ordunun Zenta bozgunu her şeyin sonu oldu ve barıştan başka çare görülmemeye başlandı. Nihayet savaşlardan yorulmuş olan ordular 1699'da Karlofça (Karlowitz) Antlaşması'nı imzaladılar. Buna göre Macaristan'da Habsburg hakimiyeti tanınmış, Belgrad sınır bölgesi olmuştu. Tımışvar ise Osmanlılarda kaldı. Mora ve Dalmaçya Venediklilere, Kamaniçe ve Podolya Lehistan'a bırakıldı. Bu antlaşma, Rusya'nın haricinde diğer devletlerle 25 yıllığına yapılırken, Rusya ile 3 yıllığına imzalandı. Ancak 1700 yılında Ruslarla yapılan ve Azak'ın Rusya'ya bırakılmasını içeren İstanbul Antlaşmasıyla, antlaşma süresi Rusya ile de uzatıldı[28].

---

[26] Bu kalelerin özellikle Orşova'nın ele geçirilişinde ve bu bölgenin muhafazasında, Tuna Nehri üzerinde olan Ada-i Kebir veya Ada Kale'nin önemli yeri vardır. Bkz. A. Z. Hertz, "Ada Kale: The Key To The Danube (1688-1690)", **AO**, Sayı: 3, 1971, s. 170-184.

[27] Kuzeydeki bu savaşlara Trabzon bölgesinden de asker gönderilmişti. 1696 senesinde Kerş ve Taman muhafazası için Erzurum Valisi Abdülbaki Paşa Trabzon askeri ile göreve çağrılıyordu. Yine 1697'de aynı yerlerin muhafazasına Trabzon Mutasarrıfı Mehmed Paşa 200 nefer ile Trabzon'un 500 nefer züema ve erbab-ı timarı sefere gönderilmişti. Bkz. Abdülkadir Özcan (Haz.), **Anonim Osmanlı Tarihi (1688-1704)**, Ankara, TTK Yayınları, 2000, s. 125, 132.

[28] Cemal Tukin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul, 1947, s. 34. Akdes Nimet Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, 2 c., C. I, Ankara, TTK Yayınları, 1951, s. 44-45. Ayrıca 1680-1699 dönemindeki olaylar hakkında geniş bilgi için bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, a.g.e.,

1723-1746 Dönemi

1699 Karlofça öncesi ve sonrası batıdaki topraklarda görülen sürekli gerilemenin tesiriyle fetih siyaseti terk edildi ve bu dönemden sonra barışçı bir siyaset izlenmeye başlandı. Bu siyasetin bir göstergesi olan "Lâle Devri"[29], 1730'da meydana gelen Patrona İsyanı ile son buldu[30]. Bu döneme kadar, İran'ın içerisinde bulunduğu karışıklık ve Afganlılarla olan mücadelesinden istifade eden Rusların, kuzeyden Derbend ve Bakü'ye yönelmeleri üzerine, bu gelişmelere kayıtsız kalamayan Osmanlılar, Hemedan-Kirmanşah (Irak cephesi), Azerbaycan ve Güney Kafkasya cephesi olmak üzere İran'a üç koldan harekât gerçekleştirdiler[31]. Bu sırada Afgan baskısına karşı Osmanlılar ve Rusya'dan yardım isteyen son Safevi Şahı Tahmasb'ın 1723'de Bakü'ye giren Ruslarla anlaşması üzerine Osmanlılar ile Ruslar 1724'te kendi aralarında görüşüp, Batı İran'ı taksim ettiler[32]. İstanbul Antlaşması veya İran Mukaseme-nâmesi (24 Haziran 1724) olarak adlandırılan bu taksimde tam bir sonuca varılamadığı için İran'a açılan savaşın devamı gerekli görüldü. 1727 yılında Hemedan Antlaşması ile sona eren Osmanlı-İran savaşlarının ilk safhasında, Osmanlılar Kirmanşah, Hemedan, Revan ve ardından da Tebriz'e girerek Gence ve Gürcistan'a hakim oldular[33]. Ancak Tebriz'de tutunmak mümkün olamadı ve Tebriz'in sukutu üzerine sefere çıkmaya hazırlanan padişah 1730'da büyük bir isyanla karşılaştı. Tahtından indirilerek I. Mahmud tahta geçirildi. Bunun akabinde 1731'de başlayan İran savaşlarının ikinci safhasında tekrar Tebriz'e girildiyse de

---

Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s. 136-268. Danişmend, a.g.e., s. 448-485. Mufassal, C. IV, s. 2132-2273.

[29] Bu dönem için bkz. Ahmet Refik Altınay, **Lâle Devri**, Sad., Dursun Gülek, İstanbul, Timaş Yayınları, 1997.

[30] Patrona isyanı hakkında geniş bilgi için bkz. Münir Aktepe, **Patrona İsyanı 1730**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1958. Abdi Efendi, **Abdi Tarihi: 1730 Patrona Halil İhtilâli Hakkında Bir Eser**, Haz., Faik Reşit Unat, 2. bsk., Ankara, TTK Yayınları, 1943. Destâri Salih, **Destâri Salih Tarihi: Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak**, Haz., Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1962.

[31] M. Münir Aktepe, **1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemâni Mustafa Ağa'nın Revan Fetih-nâmesi**, İstanbul, İstanbul Üniveristesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970, s. 12-23.

[32] Aktepe, a.e., s. 23-32. Ayrıca bkz. Hrand D. Andreasyan (Haz. ve Çev.), **Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak: I. Petros Di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi, II. Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronolojisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1974, s. 52-100.

[33] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, 4. bsk., C. IV, Kısım: I, Ankara, TTK Yayınları, 1995, s. 186.

burada tutunmak yine mümkün olamadı. 1732 yılında İran ile yapılan antlaşmada Tebriz, Kirmanşah, Hemedan ve Luristan İran'a bırakılırken, Şirvan, Dağıstan ve Gürcistan tarafları Osmanlı yönetiminde kaldı. Ancak 1733'ten itibaren Nadir Han'ın idareyi ele alması ve antlaşmayı geçersiz kılıp, kendini şah ilan etmesiyle (1736) mücadele daha da tırmandı. Öte yandan Nadir Şah'ın giderek Osmanlılara karşı üstünlük sağlaması, Osmanlıların Orta Avrupa'da bir takım problemlerle karşılaşması ve bu sırada Rusların Azak'ı ele geçirip Kırım'a girmeleri üzerine 1736'da İran ile İstanbul Antlaşması imzalandı[34].

Rusya Azak'ı ele geçirdikten sonra, Avusturya'yı da yanına çekti ve Avusturyalılar Osmanlıları bir müddet oyaladıktan sonra Bosna ve Eflak'a hücum ettiler. Osmanlıların Avusturyalıları geri püskürtmeleri yanında Vidin cephesinde başarılar kazanıp, 1738'de Orşova'yı ele geçirdiler[35]. Osmanlılar bundan sonra Belgrad'ı kuşatıp hakimiyet altına aldılar. Özi'yi de alan Osmanlıların Habsburg cephesine ağırlık vermelerinden dolayı, Ruslar Hotin ve Yaş'ı ele geçirdiler. Ancak Osmanlıların Avusturya cephesindeki başarısı ve Fransa'nın da aracılığı ile Avusturya'nın barışa yanaşmak zorunda kalması, Rusya'yı da buna mecbur etti. 1739'da yapılan Belgrat Antlaşmasına göre; Avusturya Pasorofça ile aldığı yerleri (Tımışvar, Küçük Eflak ve Belgrad) geri verdi. Bosna'da Karlofça sonrasındaki sınır esas alındı. Ruslar da aldıkları yerleri terk ettiler[36].

Osmanlı İmparatorluğu dışta Avusturya, Rusya ve İran ile mücadele ederken içte de ayanlık iddialarıyla çalkalanmaktaydı[37]. Batıda 1739 antlaşmasıyla sükunet sağlanınca, 1743 yılında İran şahının Caferilik meselesini ortaya atmasıyla harp

---

[34] Danişmend, a. g. e., s. 24-25. Ayrıca çoğu dini içerikli istekleri havi olan 1736 antlaşmasına ilişkin tartışmalar için bkz. Ernest Tucker "The Peace Negotiations of 1736: A Conceptual Turning Point in Ottoman-Iranian Relations", **TSAB**, C. XX, No: 1, Spring 1996, s. 24-34.

[35] Aynı yıl Tuna üzerindeki Ada Kale'nin fethi de, Orşova'nın fethi için, Osmanlı açısından stratejik bir fetih olarak görülmektedir. Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür'ît- Tevârih**, 3 c., C. I, Haz. M. Münir Aktepe, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976, s. 76. Ada Kale'nin fethi için bkz. A. Z. Hertz, "The Ottoman Conguest of Ada Kale 1738", **AO**, Sayı: 6, 1980, s. 151-207.

[36] Geniş bilgi için bkz. Mustafa Cezar vd. (Haz.), **Mufassal Osmanlı Tarihi**, C. V, İstanbul, Güven Yayınevi, 1962, s. 2485-2521.

[37] Ayanlık hakkında geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık**, Ankara, TTK Yayınları, 1994.

hazırlıklarına başlandığı sırada, Şah'ın Kerkük'ü muhasara ve zapt etmesi üzerine İran'a savaş açılmış oldu. Bu savaş sırasında Nadir Şah Musul ve Kars'ı muhasara altına aldı[38]. Meydana gelen çatışmalar sonucunda, 1723 yılından beri aralıklarla devam eden ve son dönemlerde Osmanlıların topraklarında cereyan eden savaşlar, 1746 İstanbul Antlaşması ile sona erdi[39]. Buna göre, her iki taraf Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndaki (1639) sınırlara döndü. Nadir Şah'ın da hem Caferiliği beşinci mezhep olarak kabul ettirme çabaları, hem de bir bakıma Şiiliği İslam dünyasında meşrulaştırma gayretleri sonuçsuz kalmış oldu.

[38] Kars'ın muhasarası hakkında geniş bilgi için bkz. Fahrettin Kırzıoğlu, "İran Hükümdarı Türkmen Avşarlı Nadir Şahın 1744 Kars Muhasarası ve Bunu Anlatan Emekli Kars Kadısı Osman Sâf'ın Risâlesi", **Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II**, Ankara, ATASE Yayınları, 1983, s. 13-43.
[39] Mufassal, C. V, s. 2521-2531.

BİRİNCİ BÖLÜM

1-TRABZON'UN SAVAŞ SIRASINDAKİ COĞRAFİ VE STRATEJİK ÖNEMİ (1680-1690/1723-1746)

1.1- Trabzon'un Siyasi ve Coğrafi Konumu

Karadeniz kıyıları hem Anadolu'nun güvenliği hem de iç topraklarla denizin birleşmesi açısından önemlidir. Bu kıyılarda Trabzon limanı konumu gereği doğu ve Kafkaslarla olan bağlantısı yönünde stratejik bir mevkiye sahiptir. Onun tarihten beri süregelen stratejik önemi coğrafi konumundan kaynaklanmakta idi. Bu açıdan Trabzon Karadeniz'in hemen kenarında, Anadolu'nun kuzey-doğusunda yer alan bir vilayet merkezidir. 41 derece kuzey boylamı ve 39 derece 43 dakika doğu enleminde yer alır. Denize yakın olan şehrin sırt kesimi deniz kıyısına dik yarlarla inen Değirmendere, Zağanos Deresi ve Kuzgun Dere gibi vadilerle kesintiye uğrar. Şehrin üç kilometre gerisinde ve güney doğusunda dik yamaçlı ve düz sırtlı Boztepe yer alır. Batı kısmında ise Soğuksu Tepesi bulunur. Trabzon, yükseklikleri 200 metreyi geçen bu tepelerin kuzey eteğindedir[1]. Trabzon'un güney kısmında uzun ve yüksek bir dağ silsilesi mevcuttur. Bu dağların etek ve kolları denize kadar iner. Bu etekler arasından da bir çok nehirler teşekkül edip, Karadeniz'e dökülür[2]. Aşılması güç olan bu dağlar tarih boyu Trabzon savunmasına büyük katkılar sağlamışlardır. Ayrıca bu dağ silsilesi Trabzon'un ikliminde de etkin rol oynamıştır. Trabzon bu yönde, Doğu-Karadeniz iklimine tabidir. En soğuk ayı şubat olup, 7 derece sıcaklığa sahiptir. En sıcak ayı ise ağustos olup, 23 derece sıcaklıktadır. Mart 9'u baharın başlangıcıdır. Bu nedenle sefer hazırlıkları için merkezden gönderilen emirlerde Mart 9'unun girişinde gerekli çalışmaların başlanması tembih edilmekteydi. Trabzon'un havası mutedil ise de rutubeti çok fazladır. Bu da, denize yakın olan ambarlardaki askeri erzakın çürüyüp eksilmesine neden oluyordu. Ayrıca Katip Çelebi ve diğer seyyahlar,

---

[1] M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", **İA**, C. XII/I, İstanbul, MEB Yayınları, 1974, s. 455.
[2] Bu nehirler için bkz. Şemseddin Sami, **Kâmûsü'l-Alâm**, C. IV, Ankara, Kaşgar Neşriyat, 1996, s. 3005-3008. Şakir Şevket, **Trabzon Tarihi: İlk Türkçe Şehir Tarihi**, Haz., İsmail Hacıfettahoğlu, Ankara, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001, s. 80-83.

Trabzon'un ikliminde ve toprağında bir çok meyve ve sebze yetiştiğini vurgular ve denizinde de bir çok balık türünün avlandığına işaret ederler[3]. Diğer yandan bir çok İslam coğrafyacısı da eserlerinde Trabzon'a yer vermiş ve onun coğrafi konumundan kaynaklanan stratejik üstünlüğüne değinmiştir. Bunlardan Trabzon hakkında en ayrıntılı bilgiyi veren İdrisi "Nüzhetü'l-müştâk fi-ihtirâkı'l-âfâk" adlı eserinde Trabzon'un ulaşım ve yollar açısından önemine binaen, civar vilayetlere ve deniz aşırı yerleşim yerlerine uzaklığını ifade etmiştir[4].

İlk çağlardan beri Trabzon'un limanı sayesinde Doğu Asya ve İran ticaret emtiası, İstanbul'a oradan da Avrupa'ya ulaşmıştır[5]. Asya ürünlerinin sergilendiği en önemli liman Trabzon'da idi. Buradaki mallar Trabzon piyasası haricinde Kırım, İstanbul ve Avrupa'ya götürülüp orada satılabiliyordu. Yine Trabzon Limanı'na gerek kuzeyden gerekse Avrupa'dan gelen mallar Anadolu'ya ve İran içlerine ulaştırılmakta idi. Trabzon tarih boyunca İran ile olan bağlantısını hem İpek Yolu hem de bu gibi ticari faaliyetle canlı bir kara yolu bağlantısı haline getirmişti[6]. Özellikle XIII. yüzyılda önem kazanan ve XV. yüzyıl sonlarına dek etkinliğini sürdüren Karadeniz ticareti, 1461'de Trabzon'un fethinden sonra yavaş yavaş ve II. Bayezıd döneminde tamamıyla Osmanlıların eline geçmesiyle yabancı ülkelerin gemilerine kapatıldı[7]. Trabzon bu ticarette Asya'ya uzanan kervan yolunun

---

[3] Bkz. Katip Çelebi, **Cihannüma**, İstanbul, y.y., 1145, s. 430-431. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, "Evliya Çelebi Trabzon'da Trabzon İçin Vazgeçilmez Bir Kaynak: Evliya Çelebi Seyahatnamesi", **Bir Tutkudur Trabzon**, Haz., İ. Gündağ Kayaoğlu, Ömer Ciravoğlu, Cüneyt Akalın, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997, s. 207-230. Mahmut Ak, "Aşık Mehmed'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi", **Bir Tutkudur Trabzon**, Haz., İ. Gündağ Kayaoğlu, Öner Ciravoğlu, Cüneyt Akalın, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997, s. 190-192.

[4] Bu konu ve Trabzon için bilgi veren diğer İslam coğrafyacıları hakkında bkz. Mahmut Ak, "İslam Coğrafyacılarına Göre Trabzon", **Trabzon Tarihi Sempozyumu 6-8 Kasım 1998 Bildiriler**, Haz., Kemal Çiçek vd., Trabzon, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1999, s. 23-35.

[5] Arap coğrafya alimlerinden Estağra hicri 10. asırda Trabzon'un iktisadi üstünlüğünü; "Trabzon, Rum hududunda bir yerdir, tacirlerimiz hep oraya giderler, memleketimize gelen Rum mahsulatı ile kumaşların Trabzon'dan geldiği" şeklinde ifade eder. (Kemal Peker, "Trabzon'un İktisadi Kronolojisi", **İktisadi Yürüyüş**, Sayı: 169, 1960, s. 13).

[6] Erken dönem İpek Yolu ticaretinde Trabzon'un yeri ve önemi için bkz. Mehmet Tezcan, "İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon'un Yeri", **Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001**, Haz., Mithat Kerim Arslan, Hikmet Öksüz, 2 c., C. I (Tarih), Trabzon, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2002, s. 71-90. Yine bu yoldaki ticarette XIX. Yüzyılın sonları için bkz. Charles Issawi, "The Tebriz-Trabzon Trades 1830-1900: Rise and Decline of a Route", **IJMES**, C. I/I, 1970, pp. 18-27.

[7] Karadeniz ticareti hakkında bkz. Halil İnalcık, "The Question of the Closing of the Black Sea Under the Ottomans", **Arkheinon Pontou**, Sayı: 35, 1979, pp. 74-91. İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de

başlangıcında önemli bir mevkide bulunuyordu. Buradan sadece tüccarlar değil Asya içlerine giden veya Asya yolu ile doğudan gelen bir çok gezgin[8] ve resmi elçiler bu yolu kullanmak zorunda idiler[9]. Diğer yandan Ceneviz ve Venedik dönemlerinde Karadeniz'e gönderilen ticaret gemileri İstanbul-Kefe-Tana hattını kullanarak Trabzon'a geliyorlardı. Yine XIV. yüzyılda Trabzon yolu ile genellikle İstanbul'a Şebinkarahisar'da çıkarılan kaya şabı ve XV. yüzyılda Gümüşhane'den gümüş gönderiliyordu[10]. Bunların yanında Ceneviz ve Venediklilerin bakır üzerine ticari faaliyetleri de bu bölgede oldukça yoğundu[11].

Görüldüğü üzere özellikle kara yoluna oranla daha güvenilir bir deniz yoluna sahip olup, limanın ticari faaliyetleri bakımından hem denizin hem de karayolunun başında olmakla kısa bir ulaşım imkanı sağlayan Trabzon, Doğu Asya ve Kafkaslardan batıya, batıdan da bu yerlere yapılan yolculuk ve nakliyatlarda kavşak noktası idi. Bu nedenle malların mübadele ve depolandığı bir antrepo özelliği göstererek stratejik önemini tarih boyu sürdürmüştür. İşte Trabzon'un bu özelliği onu ticari trafiğin merkezi ve askeri hedef noktası haline getirmiştir.

Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)", **Belleten**, C. LIX, Sayı: 225, 1995, s. 353-394. Kemal Beydilli, "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Mîrî Ticâret Teşebbüsü", **Belleten**, Sayı: 214, 1991, s. 687-755.

[8] Tarih boyu Trabzon'a uğrayan seyyahlar için bkz. Kudret Emiroğlu, "Trabzon Seyahatnameleri Bibliyografyası", **Trabzon 88-89 Kültür Sanat Yıllığı**, İstanbul, Çetin Ofset, 1989, s. 189-217.

[9] 1142 (1729-1730) tarihinde, 19 Ş 1141-Gaye-i S 1142 (20 Mart 1729-15 Ekim1729) arasında Tebriz askerine verilen tayinatın (koyun eti) masrafını gösteren muhasebe defterini İstanbul'a götüren Tebriz Defterdârı Hasan Efendi Trabzon'a giderken yolda vefat etti. Defterdârın ölümü üzerine muhasebe defteri Trabzon Kalesi dizdarınca muhafaza olundu. (MAD, No: 5289, s. 8-9/Gurre-i Za 1142/20 Mayıs 1730). Diğer yandan hazine malının yolun güvenliği açısından Trabzon yolu ile İstanbul'a ulaştırılmasına dair Trabzon'dan İstanbul'a kadar yol üzerinde olan kadılara hüküm gönderildi. (TŞS, No: 1892-78, s. 100/27 N 1143/5 Nisan 1731). Yine güvenlikli yol olmasından dolayı, kuzeydeki Sohum, Soğucak, Batum, Acu vs. bazı kalelerin yeniçerilerine Erzurum, Tokat ve Sinop taraflarından tahsil olunan mevacibin Trabzon yolu ile nakledilmesi için hüküm verildi. (TŞS, No: 1895-81, s. 42/3 Za 1144/28 Nisan 1732). Bu yol elçilerin yol güzergahları bakımından da önemlidir. Bu yönde İstanbul'da olan Moskov elçisi 1138 (1725)'de hudut zabtı için Şirvan'a varması amacıyla çektiri sefinesiyle denizden Trabzon'a ulaşıp oradan da Erzurum'a gitmiştir. (TŞS, No: 1885-71, s. 7, 9, 120/25 N 1138/27 Mayıs 1726. MAD, No: 9916, s. 52/23 N 1138/25 Mayıs 1726). Ayrıca 1150 (1737) yılında İstanbul'a hediye götüren Acem taifesi vs. esirler dönüşte yine denizden Trabzon yolunu kullanmışlardır. (TŞS, No: 1903-89, s. 133/18 Ra 1150/16 Temmuz 1737).

[10] 19. yüzyıl Trabzon ticareti için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13-17 Ekim 1986**, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1988, s. 97-129.

[11] Suraiya Faroqhi, "Trabzun", **EI (New Edition)**, Vol. X, Leiden, 1998, pp. 216-219. Trabzon'un ticari önemi hakkında ayrıca bkz. Şerafettin Turan, "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986**, Haz., Mehmet Sağlam vd., Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1988, s. 147-158.

1.2- Trabzon'un Ulaşım Açısından Önemi

Ulaşım, devletler için ekonomik, sosyal ve askeri bakımdan oldukça önemlidir. Orduların bir yerden başka bir yere sevkı, merkezle idari birimler arasında haberleşme ve kervanlarla ticaret mallarının nakli sağlam bir ulaşım sistemini kaçınılmaz kılıyordu. Bu yönde Osmanlılar yayıldıkları geniş coğrafyada mevcut yolları tamir edip, genişletmişlerdir. Bu yollara coğrafi alanların ve ihtiyaçların yönünde yeni yollar da eklemişlerdir. Osmanlılar ulaşımda yolları, Anadolu ve Rumeli yönünde sağ, orta ve sol kol olmak üzere üç ana yola ayırıp bunlara da çeşitli tali (ikinci) yollar bağlamışlardır. Anadolu'da bulunan ana yolların belli başlı güzergahları şöyledir: Sağ kol, Üsküdar'dan başlayıp Gebze- Eskişehir- Akşehir- Konya- Adana- Antakya yolu ile Halep ve Şam güzergahını takip eden hac yoludur. Orta kol ise yine Üsküdar'dan başlayıp, Gebze- İznik- Bolu- Tosya- Merzifon- Tokat- Sivas- Hasan Çelebi- Malatya- Harput- Diyarbakır- Nusaybin- Musul- Kerkük hattını takip eden Bağdat- Basra yoludur. Sol kol da, yine orta kol ile aynı noktadan başlayıp, Merzifon'a kadar aynı hattı takip eder ve buradan Ladik- Niksar- Karahisar-ı Şarkı- Kelkit- Aşkale- Erzurum- Hasan Kale yolu ile Kars'a ve devamla Tebriz'e ulaşır.[12]. Osmanlılar bu yollar ve bunlara bağlı tali yollarda güvenli ulaşımın sağlanması için derbentler oluşturmuş ve görevli derbentçileri memur tayin etmişlerdir[13].

Yıllardan beri büyük göçlerin, orduların, ticari ve siyasi heyetlerin diğer illere oranla güvenlik dolayısıyla geçiş yolu olarak tercih ettikleri Trabzon, Osmanlılardaki bu yol sisteminde konum olarak Anadolu'nun sol kolunun sol şubesinde yer almaktaydı. Sefer için Üsküdar'dan hareket eden asker veya kervan Trabzon'a iki yoldan varabilirdi. Bunlardan biri kara yolu diğeri de deniz yoludur.

---

[12] Yollar ve güzergahları hakkında geniş bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, Ankara, PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, 2002, s. 51-121. **Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri**, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Resmi Yayınları, 1966. Rıza Bozkurt, "Osmanlı Döneminde Ülkenin Harekât Bakımından Bölgelere Ayrılması, İkmal ve İaşe İşleri, Haberleşme Sistemleri", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 25, Ağustos 1988, s. 1-20.

[13] Derbentçilik için bkz., Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı**, 2. bsk., İstanbul, Eren Yayıncılık, 1990.

1.2.1- Kara Ulaşımı ve Menzillerin Düzenlenmesi

Üsküdar'dan kara yoluyla Trabzon'a gelen ve sol kolun solu olarak adlandırılıp, sol koldan ayrılan tali yol, Hamamlıya (Bayındır) kadar anayolu takip edip, buradan Karadeniz'in sahili ile de bağlantıyı sağlayan bir yol ile Trabzon şehrine ulaşıyordu. Bu tali yol; Hamamlı- Hacılar- Araç- Kastamonu- Taşköprü- Boyabat- Alaçay- Bafra- Samsun- Çarşamba- Ünye- Fatsa- Ordu- Giresun- Tirebolu- Şadlı- Büyük Liman (Vakfıkebir)- Bolad-han (Akçaabat) istikameti ile Trabzon'a varıyordu[14]. Bu yol Trabzon'dan Gümüşhane ve Bayburt istikametiyle Aşkale yolunu takip ederek Aşkale'de Anadolu'nun sol kol güzergahı ile birleşip Erzurum'a ulaşıyordu. Erzurum'dan ise bir kol Kars'a bir kol da Tebriz'e gidiyordu. Trabzon-İran Transit Yolu[15] olarak da adlandırılan bu yolun Trabzon merkezi ve yakın çevresinde nakillerdeki durumu oldukça önemlidir. Osmanlıların doğu seferlerinde aktif olarak kullanılan bu yol dolambaçlı ve zahmetli olmasına karşın Trabzon'un coğrafi konumu gereği tercih ediliyordu[16]. Trabzon'dan yapılan sefer nakillerinde, Gümüşhane'ye giden iki yol vardır. Biri dağ yolu diğeri ise dere yoludur. Dağ yolu Trabzon'un güneyinde iki fersah (10 km) uzaklıkta olan Açıkbaş Dağı'ndan[17] yapılırdı. Değirmendere[18] bu dağın eteklerinden akmaktadır. Dağın çevre uzunluğu

---

[14] Yusuf Halaçoğlu, Menziller, s. 94.

[15] Bu yol hakkında geniş bilgi için bkz. Cumhur Odabaşoğlu, "Trabzon-İran Transit Nakliyesi", **Çağını Yakalayan Osmanlı Devletinde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri**, Haz., Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, İstanbul, IRCICA Yayınları, 1995, s. 441-482.

[16] Doğu seferlerinde, cephelerin bölgelerine göre başka yollar da kullanılmaktaydı. Özellikle Bağdat, Musul gibi güney cepheleri yanında Tebriz ve Revan gibi savaş alanlarına karadan yapılacak nakliyatlarda orta kol da kullanılmaktadır. Bu koldan daha çok asker nakliyatı yapılırken, cephelere yakın olan yerlerden zahire vs. mühimmat nakli de yapılmaktaydı. Mesela 1138 (1725) tarihli bir belgeye göre Tebriz seraskeri için Anadolu'dan temin olunan 8000 topçu Tokat ve Sivas yolu üzerinden nakil olunmuştur. (MD, No: 133, s. 100/Evasıt-ı C 1138/18 Şubat 1726). Yine asker nakli için MD, No: 139, s. 367 (1145/1733) ve D.BŞM, Dosya No: 2747, Vesika No: 23 (9 L 1146/15 Mart 1734) kayıtlarında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Orta kol asker nakli yanında düz ve geniş yollara sahip olması hasebiyle arabalarla mühimmat nakillerine de elverişli idi. Bu yönde 1143 (1730)'te 500 kapaklı araba yine Sivas üzerinden nakledilmişti. (D.BŞM, Dosya No: 2580, Vesika No: 35/23 L 1143/1 Mayıs 1731). Ayrıca cephelere yakın olan yerlerden yapılan zahire temininde de bu yol kullanılabiliyordu. Yine 1143 (1730) tarihli bir belgede Diyarbakır, Mardin ve Musul'dan temin edilen zahirenin Tatvan İskelesine oradan da Van Kalesine naklettirilmesi emredilmişti. (D.BŞM, Dosya No: 2580, Vesika No: 44/23 L 1143).

[17] Mehmet Aşık "Menâzıru'l-avâlim" adlı eserinde bu dağın isminin Hoşoğlan olduğunu, ancak halkın Açıkbaş olarak söylediğini kaydetmektedir. (Ak, a.g.m., s. 191).

[18] Mehmet Aşık "Menâzıru'l-avâlim" adlı eserinde Değirmendere'yi Nehr-i Hoşoğlan olarak belirtir. Ancak halkın buna Değirmendere dediğini de kaydeder. (Ak, a.y). Yine Değirmendere ismiyle Trabzon'da bu gün de olan bir yerleşim yeri mevcuttur.

50 fersahtan (250 km) fazla olup, birbirine dayalı küçük ve büyük bir çok dağdan meydan gelmiştir. Trabzon'dan Bayburt'a giden büyük yolun bu dağ ortalarında bir geçidi vardır ki, buradan başka bir yerden insan bir yana kuş bile geçemez. Geçidin korunması için devlet tarafından bazı köylerin halkı görevlendirilmiştir. Trabzon'dan çıkan birisi şehir hakiminden aldığı mühürlü kâğıdı geçit muhafızına gösterip geçer. Valinin izniyle çıktığını gösteren mühürlü kâğıdı olmayanların geçişi muhafızlar tarafından engellenirdi[19]. Dağ yolu kış dolayısıyla kapalı olduğu zamanlarda dere yolu kullanılır ve çoğu zaman nakliyat buradan yapılırdı[20]. Bu yollar arabalarla nakliyatın yapılabileceği kadar iyi değildi. Bu nedenle nakliyat binek hayvanları veya el ile çekilerek kızaklar vs. araçlarla yapılırdı[21]. Arabalar ancak Bayburt Ovası'ndan itibaren kullanılırdı. Ovaya gelen arabalar buradan geniş düzlükleri aşarak Erzurum'a ulaşırdı[22]. Sevkıyat kazadan kazaya yapılır, yolların temizlenmesine büyük önem verilirdi[23]. Nakillerde kış dolayısıyla mühimmatın geri kalmasına izin verilmeyip, askeri mühimmat iskeleye varmadan yollardaki karların küretilip, temizlenmesine dair Trabzon'dan Erzurum'a kadar kadılara emirler gönderilirdi[24].

Çoğunlukla deniz yoluyla Trabzon'daki limana gelen ve buradaki mahzenlerde olan askeri mühimmat, ilk olarak Değirmendere'den hareketle 13 saat uzaklıkta bulunan Hoca Mezarlığı'na nakledilirdi. Bu iki nokta arasında bulunan diğer ufak konaklardan geçen sevkıyat birlikleri Trabzon ile Gümüşhane arasında sınır olup, Zigana Dağı'nın solunda ve eteklerinde yer alan Hoca Mezarlığı'na varırlardı[25]. Değirmendere'den başlayan ve dere yolu olarak da adlandırılan bu yolun ara konakları ve fiziksel özellikleri sırasıyla şöyledir.

---

[19] Dağ hakkında geniş bilgi için bkz. Ak, a.g.m., a. y.
[20] Cevdet-Askeriye, No: 48590 (27 M 1159/19 Şubat 1746). MD, No: 152, s. 127 (1159/1746).
[21] Trabzon'dan araba işlemediğinden 1136 (1723) yılında buraya gelen Mısır askerinin eşyaları binek hayvanı olarak temin edilen mekâri devesi ve katırlarla nakledilmiştir. (D.BŞM, Dosya No: 2283, Vesika No: 20/12 N 1136. TŞS, No: 1883-69, s. 42/ 12 N 1136).
[22] TŞS, No: 1884-70, s. 27, 43 (13 Za 1137/24 Temmuz 1725).
[23] TŞS, No: 1883-69, s. 60, 74 (29 C 1136/26 Mart 1724). D.BŞM, Dosya No: 2343, Vesika No: 15, 18 (16 N 1136/9 Haziran 1724).
[24] İbnülemin-Askeriye, No: 7879 (13 Ca 1137/28 Ocak 1725). TŞS, No: 1886-72, s. 58 28 Ca 1137/2 Şubat 1725).
[25] D.BŞM., Dosya No: 2794, Vesika No: 30 (16 Z 1147/9 Mayıs 1735).

Değirmendere'den yola çıkan sevkıyat birlikleri bir saat uzaklıktaki Gölçayırı'na varırlardı. Bu yolun çoğu yeri çamur ve bataktır. Gölçayırı'ndan hareket eden birlikler, yine bir saat uzaklıktaki Hoşoğlan Hanı'na ulaşırlardı[26]. Bu han Değirmendere'nin kenarındadır. Yolun bu kısmında ise bazı yerler çamur ve dardır. Hoş Oğlan Hanı'ndan hareketle beş saat mesafede olan Cevizliğe (Maçka) varılırdı. Hoşoğlan Hanı ile Cevizlik arasındaki yolun bazı yerleri kaya ve bataklıktır. Cevizlik'ten hareket eden birlikler altı saat sonra yolun birinci kısmını oluşturan güzergahın son noktasında bulunan Hoca Mezarlığı'na ulaşırlardı. Cevizlik ile Hoca Mezarlığı arasındaki yerler de kaya, uçurum ve bataklıktı. Değirmendere'den başlayıp, toplam 13 saat sonra Hoca Mezarlığı'na varılırdı[27]. Bu süre yağmur ve çamurun etkisiyle daha da uzayabilirdi. Nitekim 1147 (1734) tarihinde arabaların el ile çekilmesiyle yapılan top nakliyatında Değirmendere ile Hoca Mezarlığı arası 22 günde alınmıştır. Bu sevkıyat sırasında Gölçayırı'ndan Hoşoğlan Hanına varınca yağmur ve çamurdan zorlukla ilerlenmiş, bir saatlik yol normalde bir günde alınırken, ancak iki günde alınabilmiştir. Devam eden sevkıyatın bir sonraki durağı olan Cevizlik'ten Hoca Mezarlığı'na varınca normalde beş günde alınan mesafe, bir gün ve bir gece sürekli yağan yağmurdan dolayı zorlukla ve gecikmeli olarak tamamlanabilmiştir[28]. Diğer yandan 1155 (1742) tarihli aynı yoldaki tamir işlerine dair bilgiler içeren bir belge, yolun başlangıcından sonuna kadar mesafeleri farklı bildirmiştir. Buna göre, Değirmendere'den Hoşoğlan Hanı'na varınca 2.5 saat, Hoşoğlan Hanı'ndan Cevizliğe varınca 4.5 saat, Hordokop'tan[29] Hoca Mezarlığı'na altı saat mesafe vardır[30]. Görüldüğü üzere aynı güzergaha ilişkin verilen bilgide yarım saatlik bir farklılık vardır. Bu da, muhtemelen nakliyat birlikleri ile yol tamirinde çalışan işçilerin ilerleme hızından kaynaklanmaktadır.

Değirmendere'den başlayan bu yol Cevizlik konağına kadar yukarıda ifade edilen güzergahı takip etmekte ve Cevizlik konağına ulaştığında burada ikiye ayrılmaktaydı. Bir yol yukarıda belirttiğimiz gibi doğrudan Hoca Mezarlığı'na

---

[26] Hoşoğlan, Trabzon'dan Maçka'ya giden yolda Hacı Mehmet ile Çağlayan arasındaki Kavak'tır.
[27] TŞS, No: 1899-85, s. 51 (9 Z 1147/2 Nisan 1735).
[28] TŞS, No: 1899-85, s. 52 (11 Z 1147/4 Mayıs 1735).
[29] Burası Maçka'ya bağlı bir köy olup, Cevizlik konağına çok yakındır.
[30] TŞS, No: 1908-94, s. 38 (Gurre-i Ca 1155/6 Temmuz 1742).

giderdi[31]. Hoca Mezarlığı'ndan devamla, sadece bir-iki belgede kayıtlı olan Turna Göl konağına varılırdı. Kayıtlarda iskeleden 12 saat uzak olan bu mevkiye (Turna Göl) varana dek yolların çoğu bozuk olduğundan tamir ve temizlenmesine ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır[32]. Ayrıca bu yolların bazı noktalarında dağ kesimlerinin aşılması zor olduğundan nakil esnasında bir sonraki konağa götürülemeyen ağır toplar vs. mühimmat malzemesi burada bırakılır ve muhafaza için tekrar Trabzon kalesine götürülürdü[33]. Diğer yol ise ilk olarak Cevizlik'ten altı saat mesafede olan Kuz Hanı'na ulaşmaktadır[34]. Bu yol Kuz Hanı'ndan devamla yine altı saat sonra Yerköprü'ye varırdı[35]. Burada askeri sevkıyat mühimmatından olan kundaklar yüzdürülüp, dört saat mesafede olan Yukarı Paranvare'ye ulaştırılırdı[36]. Cevizlik'ten itibaren bu son nokta olan Yukarı Paranvare toplam 16 saat sürerdi[37]. Gerek Hoca Mezarlığı gerekse Yukarı Paranvare olarak adlandırılan bu her iki noktada mühimmat ve birlikler Zigana Dağı'nın eteklerine ulaşmış olurlardı. Değirmendere'den Zigana'ya varan bu yolların bazı yerleri taşlık, uçurum, bataklık, ağaçlık ve dar olduğundan geçilmesi zor olup, hatta bazı derbentten geçilmesi mümkün olmayıp, bazen bozdurulup, bazen de genişletilmek için taşçı, marangoz ve ırgatlar kullanılmıştır. Bu yönde 1155 (1742) yılında, beş-altı seneden beri yolların tamir ve temizlenmediğinden gerekli tamirlerin yapılması ve genişletilmesine dair görevlilere emir gönderilmiştir[38].

Erzurum'a sevk edilecek mühimmat Zigana Dağı'nın eteklerine ulaştıktan sonra Bayburt'a varabilmesi için dağın diğer tarafından iki ayrı yol takip ediliyordu. Zigana Dağı'nı tırmandıktan sonra bu yollardan biri Harave'den[39] diğeri ise Eğri Suyu'ndan gidiyordu. Eğri Suyu'ndan gidecek sevkıyat Zigana Dağı'ndan kalkıp, 12

---

[31] Cevizlik'ten hareketle Hoca Mezarlığı'na giden bu yol, Aşağı ve Yukarı Hordokop'u takiple Kiremitli Köyü içine girmeden, köyün yukarısından ilerleyerek birkaç konak sonra Hoca Mezarlığı'na ulaşır.
[32] Cevdet-Askeriye, No: 41618 (2 S 1153/29 Nisan 1740). TŞS, No: 1906-92, s. 91 (2 S 1153).
[33] 28 Za 1158 (16 Ocak 1746) tarihli sevkıyatta Cumadiyi Dağı'nda kalan bazı toplar Trabzon Kalesi'ne aktarıldı. (TŞS, No: 1905-91, s. 49/28 Za 1158).
[34] Burası Maçka'ya bağlı olan Kiremitli Köyündedir.
[35] Yerköprü, yine Maçka'ya bağlı Hamsiköy'de bulunmaktadır.
[36] Yukarı Paranvare de, bugün Zigana Dağı'nın eteklerinde yer alan Bekçiler mevkisinin civarındadır.
[37] TŞS, No: 1884-70, s. 41 (13 B 1137/30 Mart 1725).
[38] Cevdet-Askeriye, No: 42546 (20 R 1155/26 Haziran 1742). TŞS, No: 1907-93, s. 156 (20 R 1155).
[39] Bu yer, bugün Torul civarındadır.

saat sonra bu konağa varıyordu. Buradan da 10 saatlik bir yoldan sonra Bayburt'a ulaşılıyordu. Diğer yolda ise Zigana Dağı'ndan Harave arası sekiz saat olup, bu yol kışın karlarla kaplı olduğu için güçlükle aşılmaktadır. Harave'den Gümüşhane'ye oradan Sim Dağı'na, buradan da Koganis Kazası ile bu kazanın bir köyü olan Tekye Köyü'ne varınca 10 saattir. Koganis Kazası'ndan Bayburt Kazası ise dokuz saattir[40]. Her iki yoldan Bayburt'a gelen mühimmat, buradan çoğunlukla arabalarla olmak üzere binek hayvanları ile de doğrudan geniş düzlükler aşılarak Erzurum'a naklettirilirdi[41]. Trabzon'un bir diğer karayolu, sefer yıllarında Faş ve Sohum kalelerine gerekli mühimmat ve zahire naklinde kullanılan yoldur. Bir belgede bu kalelerdeki askerin mevacib ve derya beylerinin salyanelerini içeren hazine, Trabzon mütesellimi ve İstanbul'dan gönderilen mübaşir yardımıyla ister denizden isterse karadan hangisi uygun olursa o yoldan ulaştırılmasına dair bilgi kayıtlıdır[42]. Bu nedenle Faş yolunun açılıp, temizlenmesi hem askeri hem de tüccar ile yolcuların işlemesi açısından önemli idi[43].

Gerek askeri yürüyüşlerde, gerekse sevkıyatta menzillerin önemi büyüktür. Askeri, haberleşme, elçi ve devlet görevlilerinin nakli vs. önemli işlere dair bir çok fonksiyonu yerine getiren menziller, bunların yanında diğer menzil hizmetleri ile ulakların kalacakları yerler, hayvanların yem ve ihtiyaçları gibi hizmetleri de görmekteydiler. Menziller özellikle askeri açıdan, merkezin sefer hakkında bilgi edinmesi amacıyla taşra ile olan irtibatını sağlamaktadır. Yine ordunun sevkında ve iaşenin temininde menziller önemli rol oynamaktadırlar. Bu öneme binaen seferler sırasında merkezle haberleşmenin sağlanması ve sefer bölgelerine planlı bir sevkıyatın yapılması için devlet tarafından önemli güzergahlarda bulunan yerlere menziller kurulmuştur. Bu yönde İran seferi yaklaşmasıyla merkezden ulaklar

---

[40] TŞS, No: 1884-70, s. 42 (13 B 1137/28 Mart 1725).
[41] XVI. yüzyılda Trabzon-Erzurum arası yaya olarak yaklaşık 20-25 günde gidilebilmektedir. Ancak Tavernier, XVII. yüzyılın ikinci yarısında altı kez İran'a gittiğini ve İstanbul'dan İran'a gidecek bir kimsenin Trabzon'da gemiden inerek beş günlük bir yolculuğu takiben Erzurum'a varabildiğini belirtir. (J. B. Tavernier, **XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat**, Çev. Ertuğrul Güntekin, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, 1980, s. 29).
[42] MAD, No: 3598, s. 311 (20 Za 1136/10 Ağustos 1724).
[43] Cevdet-Nafia, No: 182 (13 N 1140/23 Nisan 1728).

gönderilmesi ve Trabzon'da menzil olmadığından[44], önemli işler için gelen ulaklara fakir halkın davarları verilerek, yolda bunların helak ve yüklerinin de kaldığından Trabzon naibi, Gümüşhane emini arzı ve ahalinin mahzarlarıyla 27 Z 1136 (7 Ekim 1724) tarihinde Trabzon'a menzil kuruldu[45]. Başlangıçta 25 beygirden itibar olup, Trabzon avarız ve nüzül vergileri gelirinden karşılanmak üzere[46] senede lazım gelen beygir ücreti 1.812,5 kuruş olmakla, İran seferi bittikten sonra kaldırılmak suretiyle kurulan menzile ilk olarak Osman Paşa tayin oldu[47]. Trabzon'da kurulan bu menzilden Gümüşhane menzili 24 saat, Sürmene menzili 10 saat ve Görele menzili 16 saat mesafede idi[48].

---

[44] Trabzon'da daha önceden, özellikle önceki İran savaşları döneminde menziller oluşturulmuş ve savaş sonrası kaldırılmıştır. Ancak menzil tamamıyla yok edilmemiştir. Sadece savaş dolayısıyla menzile verilen olağanüstü nizam uygulamalarına son verilmiştir. Örneğin sefer yıllarında menzile tahsis edilen beygirler savaş sonrası kaldırılmıştır. Bu yönde 1680-1690 yılındaki savaşlarda ulaklara kolaylık sağlanması ve beygir temin edilmesine dair merkezden gönderilen hükümler burada bir menzilin var olduğuna işarettir. Ancak yine de bu menzilin doğu seferleri sırasındaki kadar hareketli olmadığı söylenebilir. (TŞS, No: 1854-40, s. 118/12 M 1097/9 Aralık 1685. TŞS, No: 1855-41, s. 67/Evail-i S 1099/9 Aralık 1687. TŞS, No: 1856-42, s. 97-98/12 S 1100/6 Aralık 1688. TŞS, No: 1859-45, s. 117-119/Evail-i L 1102/30 Haziran 1691).

[45] MAD, No: 10492, s. 391 (22 Z 1136/11 Eylül 1724). Trabzon'da menzilin kurulması 21 Z 1136 (1 Ekim 1724) tarihli bir belgede şöyle ifade edilir: Trabzon'da sâkin ulemâ ve sulehâ, a'yân ve eşrâf vesâir reâya fukara dâilerinin be-tarîk-ı mahzar arz ve inhâları budur ki iş bu senede sefer-i nusret vâkı' olub taraf-ı saltanattan menzil fermanları ile medine-i Trabzon'a gelen ocak ağaları ve menziller menzil bargirleri ve Sohum ve Faş'ta müceddeden ebnâsı ferman buyrulan kalelere varub gelmek içun dahi melekse kayıkları lazım oldukta Trabzon'da menzilhane olmadığından berran ve bahren menzil bargiri ve kayıkları bilâ-ücret mukîm ve müsâfirin bargirleri ve kayıkları tutulup nice fukarâ ve zuefânın bargirleri ve kayıkları yolda helâk ve sahiplerine külli gadr ve havf u cevr olduğundan nâşi etraftan Trabzon'a menzil havfından bargirler gelmeyub kaht u galâya bâis dahi olup menzilhaneye şiddetle ihtiyaç ile muhtaç olmağın sâir bilâd-ı İslâmiye'de vâkı' olduğu gibi Trabzon'da 24 saat ba'dî olan civârında vakı' olan kazalara varıncaya dek 20 re's menzil bargirleri ve zikri mürûr iden Sohum ve Faş'a dek lâzım gelen menzil kayıkları ücretleri içun cânib-i mîrîden ücret ta'yîn buyrulup hâlimize merhameten Trabzon'da menzilhane ihdas ve vaz' ve ahâli-i vilâyet âsûde hal olmak ricasına arz u i'lâm olundu. (İbnülemin-Dahiliye, No: 2484).

[46] Ancak 1140 (1727) tarihinde 166.5 kuruş masrafı olan menzilin finansmanı Drama'nın has mukataası gelirinden karşılanmıştır. (Ali Emiri, Ahmed III, No: 4620/24 L 1140/3 Haziran 1728).

[47] Menzil-i Trabzon der-uhde-i Osman Paşa 'an- rûz-ı kasım sene 1137 ilâ rûz-ı kasım sene 1138 müceddeden menzil vaz' şûde fermûde arz-ı ber-mûceb-i cihet-i nâib-i kaza-i Trabzon bâ-telhıs ve bâ fermân-ı âli fî 22 Z sene 1136 ve bâ i'lâm Keskin İsmail Ağa emîn-i Gümüşhâne ve bâ- mahzar ahâli-i Trabzon. (MAD, No: 10492, s. 391/22 Z 1136). Ayrıca menzil vaz'ı, akçesi ve finansmanları için;
'An tahvil-i
Baha-i bargirân ve masârif-i sâire 'an-menzil-i Trabzon der-'uhde-i 'an-gurre-i muharrem sene 1137 ilâ 10 muharrem sene 1138 müceddeden menzil vaz' şûde în kadar meblağ 'an-mâl-ı avârız ve bedel-i nüzül livâ-i Trabzon 'an-vâcib-i sene 1137 tayin ve havâle şûde- fermûde makpuz Lopez? Oğlu Osman Paşa ve Bâgı? Salih Paşa 'an-yedd-i Ömer Efendi tahsildâr be-cihet-i hüccet-i şer'ıyye-i mahzar-ı Ali kadı-i kaza-i mezbûre el-müverrih 26 Safer sene 1137 bâ-telhıs ve fermân-ı âli în kadar meblağ berâ-yı îrâd ve masraf 'an-cânib-i muhâsebe-i evvel tezkire hazîne-nevişte beher kâime-i mevkûfat el-müverrih fî 29 receb sene 1137 ve bâ-fermân-ı şerîf. (MAD, No: 10316, s. 268/29 B 1137/13 Nisan 1725).

[48] MAD, No: 10492, s. 391 (22 Z 1136).

Trabzon menzili İran savaşı bitiminde kaldırılmış, seferlerin tekrar başlamasına doğru ilerleyen yıllarda birkaç defa menzile nizam verilmiştir. Örneğin 1143 (1731) tarihli bir belgede; Trabzon menzilinde önceden beş beygir olduğu, İran seferi dolayısıyla da 20 beygirin zammı ile 25'e çıkarıldığı bildirilmektedir[49]. Ancak 1149 (1736)'da İran mütarekesinin yaklaşmasıyla zam olunan beygirler kaldırılmış, beygir sayısı tekrar beşe düşmüştür[50]. Barış yıllarında menzillerdeki beygir sayıları artırılmaksızın düzenlemeler devam etmiştir[51]. Bu düzenlemeler uygun menzilci atanması, ulaklardan alınan ücretler vs. şeklinde uygulanmıştır. Buna binaen menzil beygirlerine binen ulaklardan 10 akçe alınmakta idi[52]. Ancak 1155 (1742) tarihli bir belgede menzilde 10 beygir bulundurulması ve ulaklardan saat başına birer sümün (15 akçe) ücret alınması kayıtlı idi[53]. Yine 1152 (1739) yılında verilen bir nizamda Sürmene'ye kayık ücreti 2 kuruş, beygir 30 para, Polatana'ya (Trabzon menzilinden beş saat mesafededir) kayık ücreti 30 para ve beygir 20 para, Gümüşhane'ye ise beygir 2 kuruş olarak belirlendi[54]. Trabzon'un barış zamanlarında menzildeki beş beygirin 362.5 kuruş masrafı olup avarız gelirinden ocaklık olarak tayin olunmuştur[55]. Fakat artan masraflara göre beygir sayısı ve fiyatları değişebilirdi. Mesela 23 Ra 1155 (28 Mayıs 1742) tarihli bir belgede beygir sayısı 10 olarak kayıtlıdır[56]. Diğer yandan 1157 (1744)'de menzilci Abdullah Ağa elinde olan beygirler yetmediğinden tanesi 39 kuruşa 25 beygir kiralamıştır[57].

---

[49] Bu menzilin senelik 1450 kuruş ücreti de Trabzon'un avarız ve nüzül gelirinden verilmiştir. (TŞS, No: 1893-79, s. 132 /24 Za 1143/31 Mayıs 1731). Ayrıca bu hükümden önceleri Trabzon'da beş menzil beygiri olduğu anlaşılmaktadır. 1136 (1723)'da istek üzerine 20 beygir zam olunmuştur.
[50] D.MKF, No: 29253, s. 13-15 (26 S 1149/6 Temmuz 1736).
[51] TŞS, No: 1905-91, s. 34 (20 S 1152/29 Mayıs 1739).
[52] TŞS, No: 1906-92, s. 117 (Gurre-i M 1153/31 Mart 1740). TŞS, No: 1907-93, s. 151 (22 M 1155/29 Mart 1742).
[53] TŞS, No: 1907-93, s. 180 (Selh Ş 1155/30 Ekim 1742).
[54] TŞS, No: 1905-91, s. 67 (19 Ş 1152/21 Kasım 1739).
[55] TŞS, No: 1906-92, s. 79 (1154/1741).
[56] TŞS, No: 1907-93, s. 182.
[57] TŞS, No: 1911-97, s. 1 (7 Ra 1157/20 Nisan 1744).

Tablo 1: Çeşitli Tarihlerde Trabzon Menzilinden Diğer Bazı Menzillere Giden Beygir Sayısı ve Masrafları[58]

Yıllar	Gümüşhane		Görele		Sürmene		Yekun	
	At	Akçe	At	Akçe	At	Akçe	At	Akçe
1138 Kasım-Hızır (Mayıs) (1725-1726) (6 ay)	43	10.320	55	8800	20	2000	118	20.000
1138 Hızır-1139 Kasım (1726-1727) (6 ay)	115	15.360	39	6240	24	2400	178	24.000
1139 Kasım-Hızır (1727) (6 ay)	32	7680	16	2560	30	3000	78	12.500
1139 Hızır-1140 Kasım (1727-1728) (6 ay)	83	19.920	15	2400	45	4500	143	25.400
1140-1141 (1728-1729)	50	12.000	37	5920	13	1300	100	18.260
1141-1142 (1729-1730)	22	5280	7	1120	16	1600	45	7600
1148 Hızır-1150 Kasım (1735-1737)	233	55.920	175	28.000	-	-	408	83.920
1151 Hızır (1738 Mayıs)- 7 L 1152 (7 Ocak 1740)	88	21.120	93	14.880	-	-	181	36.000

Menzillere tayin olunan menzilciler bir yıllığına bu göreve atanmakta, eğer başarılı bulunursa görevleri uzatılmakta idi. Menzile bir menzilci tayin olabildiği gibi, iki veya daha fazla menzilci de atanabilirdi[59]. Tayin olunan menzilci hem menzil beygiri hem de Faş ve Sohum tarafına gitmek için melekse adı verilen menzil kayıklarının işletimini sağlardı[60]. Menzilciler menzilin her türlü işlerinden sorumlu idiler. Yaptıkları hizmet karşılığı avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye, eğer zimmi iseler yeniçeri oğlanı vermekten de muaf olurlardı[61]. Menzilcilere verilen ücretler menzil-hanenin giderlerini de yansıtmaktadır. Buna göre menzilcilere aylık olarak 1138 (1726) yılında 280[62], 1147 (1735)'de 400[63], 1149 (1736)'da 350[64], 1150

[58] Tabloda yekun sütunundaki akçe miktarı devlet tarafından yapılan tenzillerden sonra mevcut olan miktardır.
[59] 17 L 1160 (27 Ekim 1747)'dan altı ay tamamına dek Trabzon sakinlerinden Uzun Mahmud Ağa ve Oflu Oğlu Ali Paşa 2000 kuruş ücret ile ortaklaşa menzilci tayin oldular. (TŞS, No: 1916-102, s. 3/17 L 1160/22 Ekim 1747. TŞS, No: 1907-93, s. 151/22 M 1155/29 Mart 1742).
[60] MAD, No: 10492, s. 392.
[61] Yusuf Halaçoğlu, Menziller, s. 178. Ayrıca XVIII. yüzyılda menziller için bkz. Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Menzilhane Sorunu", **AÜDTCF Dergisi**, C. XVIII, Sayı: 1-2, Ocak- Haziran 1970, s. 339-368.
[62] TŞS, No: 1885-71, s. 196 (17 B 1138/21 Mart 1726).
[63] TŞS, No: 1898-84, s. 86 (14 Za 1147/2 Mayıs 1735).
[64] TŞS, No: 1902-88, s. 62 (20 R 1149/12 Eylül 1736).

(1138)'de 150[65], 1155 (1742)'te 200[66] ve 1156 (1743)'da 416[67] ile 1159 (1746)'da yaklaşık 390[68] kuruş verildi. Görevlerini kötüye kullanan menzilciler devlet tarafından şiddetle tembih edilir ve cezalandırılırdı. Örneğin Trabzon'da belirli bir menzil olmadığı zaman Trabzon'da Ağa vekili olan Ekiz oğlu Osman menzil nizamına aykırı davranıp, fakir halktan menzil bahanesiyle ayda bir kere 3 ve 4'er yüz kuruş salyane akçesi toplayıp, beygir için ulaklardan da fazla miktarda akçe talep etmiştir[69]. Yine menzillerin nizamını bozucu bir diğer davranış 1153 (1740) senesinde olmuştur. İran seferleri sırasında bazı menzilciler halktan aldıkları imdadiye vergisini menzile harcamayıp, ulaklardan aldıkları ücretleri de kendi namlarına kullanarak, menzil düzenini bozmaktaydılar[70]. Ayrıca 4 R 1154 (19 Haziran 1741) tarihinde Trabzon beylerbeyisi, Trabzon ve Gümüşhane kadıları ile diğer idarecilere gönderilen bir hükümde, menzildekilerin yeni nizam kurallarına uymadıkları, haksız olarak ulaklardan para aldıkları haber alınması üzerine bu yerlerde bulunan menzilcilerin gerekirse hapis ve cezalandırılmaları ile yeni nizam kurallarına uymalarının sağlanması özellikle bildirilmişti[71].

Sefer esnasında ulakların özelliklerine göre kendilerine menzil tarafından verilen beygir sayısı ise şöyledir: Mirahur-ı evvel olanlara 20, kapıcılar kethüdasına 10, hassa silahşörlerine 8, dergah-ı muallâ gediklilerine 5, sadrazam oğullarına 4, vâcibu'r-riaye ağalarına 3, çukadarlar ile tatarların her birine bir, Kırım hanı tebaası ve büyük rütbeli vezirler tarafları ile serhatlerdeki kaleler ve madenlerden gelenler ile ocaklar tarafından önemli işlere mübaşir gönderilenlere lüzumu miktarı menzil beygiri verilir[72].

Daha önce de belirtildiği gibi menzil harcamaları şehrin avarız ve nüzül bedeli kaynakları tarafından finanse edilmektedir. Ancak seferlerde menzillerdeki iş yükü

[65] TŞS, No: 1903-89, s. 192 (20 Za 1150/1 Nisan 1731).
[66] TŞS, No: 1907-93, s. 182 (23 Ra ve 21 C 1155/28 Mayıs ve 23 Ağustos 1742).
[67] TŞS, No: 1907-93, s. 179 (15 Ra 1156/3 Haziran 1743).
[68] TŞS, No: 1911-97, s. 65. TŞS, No: 1912-98, s. 6 (17 C 1159/27 Temmuz 1746).
[69] TŞS, No: 1888-74, s. 108 (8 L 1137/20 Haziran 1725).
[70] TŞS, No: 1906-92, s. 95 (28 S 1153/25 Mayıs 1740).
[71] TŞS, No: 1906-92, s. 104.
[72] TŞS, No: 1901-87, s. 63 (17 Ca 1148/5 Ekim 1735).

artacağından bir takım mali yükü de beraberinde getirmekte ve şehrin kaynakları bu gideri karşılayamamaktadır. Bu durumda menzil akçesi ve imdadiyesi olarak halka salyane olunmaktadır. Bu uygulamaları 1723-1746 arasındaki seferlerde Trabzon menzilinde sık sık görmekteyiz. Bu yolla yapılan finans yönetiminde menzil akçesi ve imdadiye uygulamaları genellikle şehrin diğer masrafları ile birlikte halka taksim ve tevzi olunurdu. Nitekim 1137 (1724) senesinde Trabzon'da kurulan menzilin noksanı için 688 kuruş, şehrin diğer masraflarıyla birlikte toplam 3338 kuruş 55 akçe Trabzon şehri ve nahiyelerine salyane olundu[73]. Aynı tarihte menzil kayıkları için 305 kuruş ve diğer masraflarla toplam 552 kuruş şehir merkezine, nahiye ve kazalarına tevzi oldu[74]. 1138 (1725) tarihinde 2120 akçelik çeşitli menzil masrafı nahiyelere taksim olunmuş ve Yomra'ya 480, Maçka'ya 500, Akçaabat'a 790 (60 akçesi tahsil olunamadı) ve Yoros'a 350 akçe salyane olundu[75]. Aynı yıl bu kez menzilin noksanı için menzilciye 1250 kuruş ile diğer masraflar aynı nahiyelere taksim olundu[76]. 1139 (1726) senesi sonunda menzilci Küçük Mustafa Ağa için 2024 kuruş salyane olunmuştur[77].

1.2.2- Deniz Ulaşımı

Trabzon'u, konumu itibariyle önemli bir yer haline getiren özelliklerinden biri de, deniz kıyısında yer almasıdır. Tarih boyu denize yakın olan yerleşim yerleri bu avantajlarını, bilhassa ulaşım açısından kullanmaktadırlar. Ağır materyallerin veya geniş hacimli yüklerin kara yolu yerine denizden taşınması elbetteki hem zaman, hem rahatlık, hem de mali açıdan daha isabetlidir. Bu nedenle Trabzon gibi deniz kıyısında bulunan yerler, ulaşımda önemli bir kavşak noktası haline gelirler. Karadeniz ve sahil kesimine ilişkin harita hayal edilecek olursa, gerçekten de Trabzon'un daha önce vurgulandığı gibi Doğuya, Kafkaslara ve Anadolu içlerine yapılacak ulaşımda tam bir kapı noktasında olduğu görülür. Bu bölgede Trabzon gibi

[73] TŞS, No: 1886-72, s. 3 (1137/1724).
[74] TŞS, No: 1886-72, s. 4 (1137).
[75] TŞS, No: 1885-71, s. 190 (1138/1725-26).
[76] TŞS, No: 1885-71, s. 196 (5 C 1138/8 Şubat 1726).
[77] Buna göre, Yoros'a 530, Akçaabat'a 610, Maçka'ya 370, Yomra'ya 320, şehrin Müslümanlarına 120, şehrin zimmilerine 74 kuruş tevzi olundu. (TŞS, No: 1889-75, s. 176).

her üç yere ulaşım açısından rahat ve stratejik geçiş imkanı sağlayan bir vilayet daha yoktur. Bu sebeple yıllarca deniz yoluyla gelen yolcu ve her türlü nakliye malzemesi gemilerle buraya ulaştırılmıştır. Osmanlılar da, Doğu ve Kafkaslara yapılan seferlerde Trabzon'un bu özelliğinden faydalanmışlardı[78]. Karadeniz'in her bölgesinden buraya gemiler geliyordu. Hatta daha geniş çapta düşünülürse, Avrupa yani Batı, Karadeniz ulaşımı sayesinde Trabzon'a taşınıyordu. İstanbul'dan Boğazı geçerek Karadeniz'e çıkan gemiler daha çok cephane mühimmatı taşıyarak Sinop, Samsun ve sahil kesimindeki yerleşim merkezlerinin açıklarından ilerleyip Trabzon'a varıyordu. Bu yolculuk normal bir hava şartlarında yelkenli bir gemi ile 4-5 gün sürüyordu[79]. Karadeniz'in kuzey-batı kesiminde olan limanlardan ise daha çok asker ve zahire yüklü gemiler, denizde çapraz bir rota çizerek Trabzon Limanı'na ulaşıyorlardı. İmparatorluğun kuzeyindeki geniş steplerinden elde edilen zahire özellikle İsakçı, Kili, İsmail, İbrail ve Akkirman gibi iskelelerden Trabzon'un en büyük ve en güvenilir limanı olan Çömlekçiye nakledilliyordu. Ancak limana gelen gemiler kıyı kesiminin sığ ve bazı yerlerinin kayalık olmasından dolayı rıhtıma tam yanaşamıyordu. Trabzon'a dört bir yandan gelen gemiler, biraz açıklarda demirledikten sonra yükleri kayıklar ile karaya taşınırdı. Buna binaen 4 L 1153 (23

---

[78] Doğuya yapılan seferin bölgesine göre kullanılan bir diğer deniz yolu da Akdeniz'dir. Buradaki İskenderun, Payas ve Birecik limanlarına nakliyatlar yapılırdı. Bu limanlar özellikle güney cephelerine (Musul, Bağdat, vs.) yapılacak nakliyatlarda kullanılırdı. Bu limanların içerisinde en önemlileri İskenderun olup asker, zahire ve ağır savaş materyalleri gemilerle buraya ulaştırılırdı. Mühimmat buradan Adana, Diyarbakır ve Musul ile Bağdat'a nakledilirdi. (MD, No: 139, s. 99-100, 153/Evasıt-ı L 11445/31 Mart 1733. D.BŞM, Dosya No: 2747, Vesika No: 18/8 L 1146/14 Mart 1734. D.BŞM, Dosya No: 2751, Vesika No: 12 10 Z 1146/14 Mayıs 1734. D.BŞM, Dosya No: 2793, Vesika No: 22-24/1147/1734-35. D.BŞM, Dosya No: 3688, Vesika No: 76/15 Ra 1159/7 Nisan 1746. MAD, No: 10344, s. 35-38/1157/1744). Diğer yandan Payas ve Birecik limanlarına da nakiller yapılmakta idi. Hatta Birecik Limanı'nda inşa olunan gemiler bu nakliyelerde kullanılmaktaydı. (D.BŞM, Dosya No: 2746, Vesika No: 58, 65/12 B 1146/19 Aralık 1733. D.BŞM, Dosya No: 3689, Vesika No: 30/19 Ra 1159/11 Nisan 1746). Ayrıca bu yollar için bkz. Robert W. Olson, **The Siege of Musul and Ottoman Persian Relations 1718-1743: A Study of Rebellion in the Capital and War in the Provinces of the Ottoman Edmpire**, Bloomington, Indıana Unıversity Press, 1975, s. 7-21. Ancak burada belirtmeliyiz ki, Karadeniz üzerinden gerek Kuzey steplerinden ve gerekse İstanbul'dan Trabzon'a yapılan nakliyatlarda takip edilen yol Akdeniz'e kıyasla daha kısa ve korsan saldırılarına karşın daha güvenli olduğu için tercih ediliyordu. Yine bu limanların yanında çok az da olsa hem kuzey hem de doğu seferlerinde Samsun İskelesi de kullanılmaktaydı. Bu yönde 1099 (1687-1688) yıllarında Samsun'dan İsakçıya yapılan zahire nakli için Ali Emiri, Mehmed IV, No: 4272 (29 B 1099/30 Mayıs 1688) kaydında bilgiler mevcuttur. Yine 1157 (1744)'de Samsun'a gelip Sivas'a nakledilen cephane için MAD, No: 10344, s. 39-40 (1157) kaydında bilgiler vardır. Fakat Trabzon Limanı, bu ve diğer Karadeniz limanlarıyla kıyaslanınca, doğu ve Kafkaslara açılan geniş hinterlandı ve gemiler için sığınacak limanı sayesinde nakliyatlarda sıklıkla tercih ediliyordu.

[79] Tavernier, a.g.e., s. 29.

Aralık 1740) tarihinde, iskeleye üç saat uzaklıkta olan Polatana'ya gelen gemideki mühimmatın karaya çıkarılması için 250 kayık görev yapmıştı[80].

Karadeniz'in tam kuzeyinde yer alan yerlerden, özellikle Kırım Yarımadası'ndan daha çok asker ve ticari emtia nakli yapılıyordu. Kuzey seferlerinde ise bu güzergah tam tersine işliyordu. Doğu'dan ve Anadolu'nun içlerinden Trabzon'a gelen asker, bu kez Trabzon'dan Karadeniz'in kuzey taraflarına peksimet yüklü gemilerle nakledilliyordu[81]. Trabzon'dan bir diğer deniz ulaşımı da Sohum ve Faş taraflarına yapılıyordu. Gemiler bu yolla Karadeniz'in kuzey-doğu kısmında olan Poti ve Odesa (Hocabey) Limanlarına nakiller yapıyorlardı. Buradaki deniz yolu mesafesi kısa olduğundan nakliyat daha çok Melekse adı verilen kayık türü araçlarla da yapılmaktaydı. Bunlar çoğunlukla Faş, Sohum ve daha kuzeyde yer alan kalelerdeki askere zahire ile buradaki kale vs. tamiratlar ve ticaret için yükler taşıyorlardı. Kayıklarla bir başka taşımacılık ise, Trabzon'a yakın olan civar yerleşim merkezlerine yapılmaktaydı. Bu yönde doğu tarafında olan Gönye, Batum, Rize ve Sürmene'ye karayolu ile de ulaşılabilmesine rağmen, ağır mühimmatın taşınmasında deniz yolu tercih ediliyordu.

Karadeniz üzerinden Trabzon'a veya Trabzon'dan hareketle denizden çeşitli yerlere yapılan ulaşım her zaman güvenli olmuyordu. Karadeniz'in çoğu zaman sisli ve fırtınalı olması bazen gemileri zor durumda bırakabiliyordu. Hele bölgeyi bilmeyen gemiciler açısından durum fiyasko ile sonuçlanabiliyordu. Mesela 15 Ş 1145 (31 Ocak 1733) tarihindeki kayda göre; Faş'a un götürmek üzere kayıkla denize açılan Gönye Sancağı ahalisinden Osman Reis b. Mustafa, Mapavri Kazası açıklarında fırtınaya yakalandığından kayığın batmasını önlemek için 345 kile unu denize boşaltmıştır[82]. Yine Şileli oğlu Trabzonlu Hüseyin Reis, Soğucak Kalesi askerinin zahiresi için Trabzon ambarından aldığı 6698 kile unu götürürken geminin

[80] TŞS, No: 1906-92, s. 92 (4 L 1153).
[81] 23 Za 1139 (1 Ağustos1727) senesinde Azak'a denizden peksimet nakli yapılmıştır. (MAD, No: 8465, s. 220, 320 ,321. TŞS, No: 1889-75, s. 159).
[82] TŞS, No: 1894-80, s. 46.

fırtınaya yakalanması üzerine zorlukla Sinop'a sığınabilmiştir[83]. Bu deniz kazalarından dolayı gemilere bölgeyi bilen kılavuzlar alınırdı. Sinop ve Trabzon'dan her zaman kılavuz verilirdi[84]. Trabzon'dan verilen kılavuzlar çoğunlukla, İstanbul'dan Trabzon'a gelip buradan Faş'a gidecek olan gemilere tayin olunurdu[85]. Böyle bir tayinde, 1136 (1723) senesinde Faş, Sohum ve Soğucak Kalelerinde yapılacak tamirat için Karadeniz'de olan donanmaya Trabzon'dan kılavuz istenmiş ve rencide olunmaması emredilmiştir[86]. Kılavuzlar ücret karşılığı görevlendirilmekte ve ücretlerini Trabzon'un Yeniçeri Ağası'ndan almaktaydılar. Buna göre, yine miri kalyonlara Atinalı Hüseyin Reis 1137 (1725)'de 20 kuruş ücret ile kılavuz tayin olunmuştu[87]. Diğer yandan 1138 (1725) yılında Faş'a gidip-gelinceye dek miri kalyonlar kaptanının talebi üzerine 30 kuruş ücret ile kılavuz verilmiştir[88]. Gemilere tayin olunan bu kılavuzlarla deniz kazalarının önüne geçilmeye çalışılmakta, ancak yine de kayıplar verilmektedir. Birkaç kazaya rağmen, Trabzon Limanı'na ulaşan deniz yolu, kara yolundan daha güvenilir, ekonomik ve kısa olduğundan gerek devlet tarafından seferlerde, gerekse tüccar ve diğer yolcular tarafından rahatlıkla tercih edilip, kullanılmakta idi[89].

1.3- Trabzon'un Askerî Gücü

Ticari yollar üzerinde mühim bir noktada bulunan Trabzon'un, askeri açıdan da önemi büyüktür. Muhkem kalesi, askeri birlikleri ve coğrafi yapısıyla doğal bir

---

[83] TŞS, No: 1914-100, Ek 1, s. 21 (2 Ca 1159/23 Mayıs 1746). 10 C 1155 (12 Ağustos 1742) tarihli bir hükümde ise; Trabzon'a nakli ferman olan 18 çapında 12 havan ve 32 çapında 1 havan gemi ile gelirken arabaları denize düşüp zayi oldular. Daha sonra havanların Trabzon'da olduğu duyulması üzerine ambar emini yardımıyla hemen kızaklar yapılıp Erzurum'a nakledilmesi emredildi. (TŞS, No: 1908-94, s. 3).

[84] Cevdet-Bahriye, No: 5279, t.y.

[85] MAD, No: 132, s. 251 (Evasıt-ı L 1146/21 Mart 1734). TŞS, No: 1890-76, s. 115 (Evasıt-ı L 1146).

[86] TŞS, No: 1883-69, s. 53, 85 (Evail-i N 1136/26 Mayıs 1724).

[87] TŞS, No: 1886-72, s. 71 (29 Ş 1137/13 Mayıs 1725).

[88] TŞS, No: 1885-71, s. 119 (Evahir-i Ş 1138/3 Mayıs 1726). Yine Sohum Kalesi'ne gidecek iki çektiri gemisine, 30 kuruş ücreti Trabzon Yeniçeri Ağası Ali Ağa'dan verilmek üzere kılavuzlar tayin olunup, ücretin yarısı Trabzon zimmilerinden tahsil olunmuştur. (TŞS, No: 1893-79, s. 144 /Gurre-i M 1144/8 Temmuz 1731).

[89] Ayrıca Trabzon'un daha geç bir dönem olan XIX. yüzyıldaki ulaşımı ve maliyeti hakkında bkz. Hüseyin Kaleli, **"XIX. Yüzyılda Trabzon'da Ulaştırma Ekonomisi"**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 1998.

savunma hattı oluşturan Trabzon, tarih boyu doğuya, kuzeye ve Kafkaslara yapılan savaşlarda hayati roller oynamıştır. Trabzon, 1461 yılında Osmanlıların eline geçince seferlerdeki bu askeri önemini devam ettirmiştir. Çaldıran Seferi sırasında üs vazifesi görerek, buraya gelen erzak ile mühimmatın Erzincan'a sevk edilmesi[90] yanında XVI ve XVII. yüzyıl doğu seferlerinde de iaşe ve ikmal merkezi olarak kullanılmıştır[91]. Buna mukabil şehir sadece doğu seferlerinde etkin bir rol oynamıyor, imparatorluğun diğer sefer alanlarına da yapılan sevkıyatlarda önemini koruyordu. Trabzon'a uzak olan Avrupa ve Akdeniz'deki savaş alanlarına, Asya ve doğudaki askeri kuvvet diğer yerlere binaen bu yolla da gönderilirken, Karadeniz'in kuzeyinde özellikle Azak ve Özi'ye asker ve erzak sevkıyatı buradan düzenleniyordu.

Kale

Coğrafi yapının şehre sağladığı doğal savunma hattı, Trabzon'un askeri açıdan bir başka önemini vurgulamaktadır. Nitekim şehrin güneyi aşılması zor dağlarla ve kuzeyi de denizle çevrili olduğundan burası emin bir yerdi. Yıllardan beri şehri ele geçirmek isteyen bir çok devlet, sarp ve yüksek rakımlı dağları geçmekte zorluk çekmekteydiler. Dönemin münakale şartları da göz önünde bulundurulursa büyük orduların aşamadığı bu dağlar şehre emniyet şeridi oluşturuyordu[92]. Trabzon'un savunmasında doğal yapıya ek olarak kale ve askeri birliklerin de payı büyüktür. Burada inşa edilen kale ve surların içi şehrin merkezini oluşturmaktadır. Bu hususta Trabzon'a dair bilgi veren Mehmet Aşık ve Evliya Çelebi Trabzon Kalesi'ne ait birbirine benzer bilgileri zikrederler. Mehmet Aşık'a göre, şehrin iki suru ve müstahkem bir kalesi vardır. Surlardan birine Aşağı Hisar, diğerine Orta Hisar ve Kaleye de Kule denmektedir[93].

---

[90] Tekindağ, "Trabzon", s. 457.
[91] İşbilir, a.g.t., s. 27-34, 55-63.
[92] Ancak Fatih, İstanbul'un fethi sırasında karadan gemileri Haliç'e indirmesi harekatına binaen, ikinci büyük girişimini de Trabzon üzerinde denemiştir. Komnenos imparatorunun hiç beklemediği bir yönde, Fatih'in ordusu büyük zorluklarla dağları (özellikle Zigana Dağı) aşıp, Boztepe sırtlarında mevzilenmiş ve buradan şehri teslim almıştır. Bkz. Şakir Şevket, a.g.e. İsmail Hacıfettahoğlu (Haz.), **Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi**, Ankara, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001. Fahrettin Kırzıoğlu, **Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)**, Ankara, TTK Yayınları, 1993, s. 22-33.
[93] Ak, a.g.m., s. 186-188.

Evliya Çelebiye göre ise; Boztepe'nin eteği ile deniz arasında iki büyük kale vardır. Trabzon Kalesi olarak bilinen bu kale üç kısımdan teşekkül eder. Aşağı Hisar, Orta Hisar ve Kule. Kule Boztepe'ye dayandığı için diğerlerinden daha fazla tahkim olup, dağ tarafından derin bir hendekle çevrilidir. Asıl kale kısmı buradır. Buranın içinde bir cami, muhafız koğuşları, mahzen, cephane ve erzak ambarları vardır. Kalenin kuzey duvarında Orta Hisara açılan bir kapısı mevcuttur. Bunun dışında kalenin başka bir çıkışı yoktur. Orta Hisar denilen yer uzunlamasına bir surdur. Yeni Cuma, Debbağhane, Zindan ve Aşağı Hisar olmak üzere dört kapısı vardır. Aşağı Hisar denilen yer ise, kare şeklinde olup, kuzey tarafındaki duvarı deniz kıyısındadır. Buranın da, Zağanos, Sûthâ, Moloz ve Mumhane olmak üzere dört kapısı vardır[94].

Her üç kalenin çevresi 7000 m, surların kalınlığı 2-4 m olarak iri taşlarla inşa edilmiştir[95]. Tarih boyu Trabzon'un savunmasında önemli bir yer tutan kale, seferlerde de bir ikmal üssü olarak kullanılmıştır. Bu açıdan kaleye nakledilen mühimmat büyük bir titizlikle muhafaza edilirdi. Hemen hemen her sene özellikle seferlerden önce veya sefer sırasında kaledeki cephanenin yoklaması yapılır, bir defter halinde bilgi İstanbul'a sunulurdu[96]. Osmanlıların merkezi, kalede kaç top, kaç tüfek, kaç bıçak vs. ne kadar mühimmat varsa bunu bilirdi. Cephanenin eksik olması durumunda merkezden nakliyat yapılır, fazla olanlar ise ihtiyacı olan civar kalelere sevk edilirdi. Özellikle İran savaşlarında kalenin istihkâmına önem verilirdi. Bu noktada kaleye ve kaleden yapılan nakliyatlara ileriki kısımlarda değinmek üzere buranın sefer yıllarında Trabzon'un askeri öneminde mühim bir rol oynadığı söylenilebilir.

---

[94] Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, a.g.m., s. 207-230.

[95] Nazmi Sevgen, **Anadolu Kaleleri**, 2 c., C. I, Ankara, Doğuş Matbaası, 1959, s. 323. Ayrıca kale hakkında geniş bilgi için bkz. Şamil Horuluoğlu, **Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri**, Ankara, Er Ofset Matbaacılık, 1983, s. 21-29.

[96] Bu yönde Z 1153 (Şubat 1741)'te topçu zabiti olan 66. cemaatin çorbacısı Ahmed'e kaledeki tophane malzemesinin durum tespitiyle birlikte miktarının İstanbul'a bildirilmesi emredildi. (MD, No: 147, s. 353/Evail-i Z 1153/19 Şubat 1741). Ayrıca bu yoklamalar cephane muhafızının değişmesinde de yapılabiliyordu. (MD, No: 135, s. 412 /Evasıt-ı M 1142/10 Ağustos 1729).

1.3.1- Trabzon'daki Askeri Birlikler

Savaşın vazgeçilmez ana unsurlarından biri olan askeri birliklerin, gerek Trabzon'un savunmasında gerekse civardaki sefer alanlarına nakledilmelerinde hayati önemleri vardır. Buna binaen devlet, savaş olan bir bölgeye Trabzon'dan asker sevkıyatında bulunurdu. Trabzon'da varolan askeri birlikler ise şehrin savunması ve güvenliği için gerekliydi. Bu yönde Trabzon'daki askeri birlikler, başta valiler ve onların kapı halkı olmak üzere dört kısımda incelenebilir. Bu tasnifin diğer aşamalarını da; kapıkulu ocakları, timarlı sipahiler ve kalede muhafiz olarak bulunan kale kuvvetleri ile yardımcı birlikler oluşturur.

1.3.1.1- Valiler ve Kapı Halkı

Beylerbeyi, emîru'l-ümerâ, mîr-i mîrân ismi ile de adlandırılan valiler eyaletlerin askeri ve idari amiri idi. İmparatorluğun ilk yıllarında görevlerine uzun süreli tayin olunan valiler, XVII. yüzyıl sonu ve XVIII. yüzyılda çoğunlukla bir yıl görevlerinde kalmışlardır. Özellikle peş peşe çıkılan seferlerin uzaması sonucu sık sık valiler tayin edilmiş, sayıları da artırılmıştır[97]. Bu yönde 1680-1690 ve 1723-1746 yılları arasında Trabzon'a toplam 35 vali atanmıştır. Bunların sekizi 1680-1690 arası, 27'si ise 1723-1746 arsında tayin olmuştur. Tayin olunan bu valilerden Anadolu Beylerbeyi payesiyle atananlar da mevcuttur. Örneğin Gurre-i N 1097 (24 Temmuz 1686) tarihli bir belgede Trabzon valiliği Anadolu Beylerbeyiliği payesi ve Azak Kalesi muhafızlığı görevi ile Mîr-i mîrân Mustafa Paşa'ya verildi[98]. Trabzon'a tayin olunan valiler bu kayıttan da anlaşılacağı üzere çoğunlukla Azak ve Özi kalelerinin muhafazası şartı ile bu göreve getiriliyorlardı. Ek olarak onlara yüklenen bu görev de Trabzon'un bulunduğu coğrafi ve stratejik konumundan kaynaklanıyordu[99]. Valiler kuzeydeki görevlerine 1680-1690 yıllarında Azak Kalesi muhafazası şartı ile tayin olunurlarken, 1723-1746'da Azak dahil olmak üzere çoğunlukla Hotin ve Özi Kalesi

---

[97] Bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", **DİA**, C. VI, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, s. 69-74.
[98] TŞS, No: 1854-40, s. 129 (Gurre-i N 1097/24 Temmuz 1686).
[99] MD, No: 131, s. 41 (Evail-i R 1135/10 Ocak 1723). MD, No: 144, s. 29 (1149). TŞS, No: 1901-87, s. 72 (Evasıt-ı Z 1148/27 Nisan 1736). TŞS, No: 1902-88, s. 119 (13 Za 1149/15 Mart 1737).

ile Kal'a-i Cedid muhafazasını da ek görev olarak üstleniyorlardı[100]. Trabzon, İran seferleri dolayısıyla savaş alanlarına yakın bir konumda olduğundan sıklıkla vali değiştirmiş, bölgeler arası koordinasyon sağlanarak, savaş nedeniyle çeşitli yerlerde görevlendirilen valilerin yerlerine yenileri tayin edilmiştir. Bu açıdan 1144 (1731)'te Tiflis muhafızı Rüstem Paşa vefat ettiği zaman yerine sadrazamlıktan azledilip Trabzon'da vali olan Osman Paşa kapı halkı ile tayin olmuş, onun yerine de Çıldır Eyaleti Mutasarrıfı Arslan Mehmed göreve getirilerek Gence Muhafızı Genç Ali Paşa'nın emrine verilmiştir. Diğer yandan Osman Paşa görev yerine varana kadar Erzurum valisi varıp muhafazada bulunmuştur[101]. Yine aynı açıdan 1146 (1733) senesinde Kars Valisi olan Vezir Hüseyin Paşa'ya Revan muhafazasında olmak şartıyla Trabzon Eyaleti verilip, Trabzon'da olan Vali Vezir Mehmed Paşa ise Faş muhafazası şartıyla Gönye Sancağına, Gönye Sancağı mutasarrıfı Ömer Paşa da kapı halkı ile Revan Kalesi'ne varıp muhafazada olmak şartıyla Karahisar-ı Şarki Sancağı ve Kars Vilayeti de gerekli zahire vs. nakliyatın Kars'tan Revan'a yapılması koşuluyla Dergâh-ı Muallâ Kethüdası Osman Paşa'ya tevcih olunmuştur[102].

Valilerin görevleri idari ve askeri olmak üzere iki aşamada incelenebilir. Herhangi bir eyalete atanan vali savaş ve barış zamanında görevlerini ifa ederdi. Vali, reayanın korunması, askeri nizamın sağlanması, güvenliğin oluşturulması ve seferlere iştirak şeklinde genel olarak tanımlanan bu görevleri icra ederken eyaletin diğer yöneticileri ona tabi olurlardı. Çoğunlukla askeri görevleri açısından incelenecek olan valiler, bulundukları eyaletin en büyük askeri amiri ve kumandanı durumundaydılar. Bu görevleri onların yetki ve sorumluluklarını da bir hayli artırmıştır. Seferler başlamadan önce merkezden valilere sefer hazırlıkları için emirler gönderilir, valiler de gerekli hazırlıkları şehrin diğer askeri ve mülki idari amirleriyle işbirliği içerisinde koordinasyon başkanı sıfatıyla yürütürlerdi. Bu sefer hazırlıkları çoğunlukla askeri kuvvet tedariki, askeri gücün harcamaları için kaynak temini ve sevkıyat hususlarını içermektedir. Sefer sırasında savaş bölgesine ulaştırılacak mühimmatın güvenlik içerisinde acilen sevk edilmesi önemli

[100] TŞS, No:1854-40, s.129 (Gurre-i N 1097). TŞS, No:1855-41, s.100 (14 N 1098/24 Temmuz 1687).
[101] Cevdet-Dahiliye, No: 1594 (1144).
[102] Cevdet-Dahiliye, No: 15267 (13 L 1146/19 Mart 1734).

işlerindendi. Nitekim 29 C 1147 (25 Aralık 1734) yılında Trabzon valisi, Erzurum'da Şark Seraskeri Vezir Köprülü-zâde Abdullah Paşa'nın yanına mekâri temini ile asker, cephane vs. mühimmat nakli için görevlendirilmişti[103]. Özellikle İran seferlerinde doğu ve Kafkas bölgesindeki savaş alanlarına yapılacak nakliyatta merkezden şehre gönderilen hükümlerde öncelikle vali zikredilmekte, akabinde sevkıyatın cinsine göre ilgili birimlere emirler verilmekteydi. Ancak vali seferler dolayısıyla çeşitli yerlerde görevlendirilirse, o zaman emirler validen sonra şehirde en yetkili olan mütesellime ve ilgili kişilere hitaben düzenleniyordu. Valiler askeri kuvvet temini yönünde gelen emirlere binaen, yaptıkları sefer hazırlıklarında, şehrin bütün askeri yöneticilerine emirler verip, askeri bir araya toplarlardı. Bu hususta yeniçeri zabitine, kale dizdarlarına, alaybeylerine verilen emirlerle şehrin zaim, timarlı sipahi, yeniçeri, topçu, cebeci, yerli kulu vs. bütün askeri birlikleri valinin kumandası altında toplanıp, emirlerde işaret edilen bölgeye zaman geçirilmeden hareket edilirdi.

1680-1690 ve 1723-1746 savaş dönemlerinde Trabzon valileri görevleri gereği zamanlarının çoğunu cephelerde geçirmişlerdir. Karlofça öncesi savaşlarda Trabzon valileri genellikle Azak ve Karadeniz'in kuzeyindeki cephelerde görevlendirilirken, diğer yandan askerleriyle Edirne sahrasında ve Babadağı'nda toplanılmaları da emrediliyordu[104]. Mesela 1090 (1680)'daki Rusya seferinde Trabzon Valisi Hasan Paşa olup, Açıkbaş ve Gürcistan üzerine yapılacak sefere serasker olan Erzurum Valisi İbrahim Paşa'nın idaresinde katılması emredilmiş ve Gönye'ye gönderilmişti[105]. Yine 1097 (1686) yılında Vali Mustafa Paşa Kırım'ı ele geçirmek isteyen Ruslara karşı Azak Kalesi'ni savunmakla görevlendirilmişti[106]. 1688'de valiliğe getirilen Kıncı Ali Paşa da aynı görevi üstlenirken, kısa bir süre sonra valilikten alınıp yerine Azak muhafazası görevi ile Vezir Somuncu Mustafa Paşa getirildi[107]. 1690 yılında ise Vali Murat Paşa olup, yine kuzey bölgesinde sefere

---

[103] MAD, No: 9935, s. 27-28 (29 C 1147).
[104] TŞS, No: 1901-87, s. 71 (16 Z 1148/28 Nisan 1736).
[105] Mahmut Goloğlu, **Trabzon Tarihi : Fetihten Kurtuluşa Kadar Bütün Eserleri 1**, Haz., Veysel Usta, Trabzon, Serander Yayınları, 2000, s. 69.
[106] TŞS, No: 1854-40, s. 129 (Gurre-i N 1097).
[107] Goloğlu, a.g.e., s. 69-70.

tayin olmuştu[108]. XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki doğu seferlerinde Kafkasya, doğu ve kuzey bölgelerinde görevlendirilen valiler, bu seferlere eyalet askerleri ve kendi kapı halkı ile bizzat katılır, merkezden gönderilen emre göre serdar-ı ekremin veya bir başka eyaletin askeri kuvvetlerine ilhak olunurdu. Nitekim 1135 (1722) yılında Trabzon valisine, mükemmel kapı halkı ile Kars tarafında görevlendirilip, serdar-ı ekrem Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa'nın komutasına girmesi emredildi[109]. Şehrin Valisi Vezir Mustafa Paşa yine mükemmel kapı halkı ile 1138 (1725) yılında Gence ve Şirvan taraflarına, 1139 (1726)'da da Erdebil muhafazasına tayin olunmuştur[110]. 1142 (1729) yılında ise Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa'ya Hemedan ve Tebriz muhafazasına serasker olan Anadolu Valisi Kara Mustafa Paşa'nın yanına kapı halkı ile gitmesi emrediliyordu[111]. Görüldüğü üzere valiler sefer dolayısıyla görev yerlerine giderken kapı halkları ile gitmeleri emirlerde özellikle belirtiliyordu. Ancak bu kuvvetlerin sayısı birkaç kayıt hariç açıkça ifade edilmemiştir. Sadece üç valinin kapı halkı sayısı hakkında bilgi edinilebildi. Bunlardan 1143 (1730)'te vali olan Hüseyin Paşa'nın 400 kapı halkı olup, beraberinde şark tarafına Revan kolundan yapılacak sefer için Revan Seraskeri Vezir Ali Paşa'nın komutasına girmesi emredilmişti[112]. 1145 (1732) yılında 500 kapı halkı olan Vezir Şahin Mehmed Paşa da Gence muhafızlığına tayin olunmuştu[113]. Yine 1158 (1745) yılında 800 kapı halkı olan Vezir Veli Paşa'ya, Diyarbekir ve Kars olmak üzere iki koldan açılan sefer için bahar ayında Kars seraskerinin birliklerine katılması emredilmişti[114]. Kapı halkları ile sefere giden valiler bu birliklerin iaşe ve savaş teçhizatı olmak üzere bütün masraflarını kendileri temin ederdi. Valiler doğu ve Kafkas bölgelerinde görevlendirilmelerine mukabil seferin yönüne göre kuzey bölgelerine de tayin olabiliyorlardı. Örneğin Evasıt-ı M 1149 (26 Mayıs 1736) tarihli bir belgede Trabzon Valisi Vezir Yahya Paşa'ya eyaletin askeri ve kendi kapı halkı

---

[108] Goloğlu, a. e., s. 70.
[109] MD, No: 131, s. 84 (Evahir-i Ca 1135/8 Mart 1723).
[110] MD, No: 133, s. 139, 400 (Evahir-i Ca 1139/23 Ocak 1727). MD, No: 134, s. 6, 59 (1141/1728). TŞS, No: 1885-71, s. 113 (Evail-i B 1138/7 Mart 1726). TŞS, No: 1889-75, s. 141 (Evasıt-ı Ca 1139/8 Ocak 1727).
[111] MD, No: 136, s. 122 (Evahir-i Z 1142/16 Temmuz 1730).
[112] TŞS, No: 1893-79, s. 119 (Evahir-i N 1143/8 Nisan 1731).
[113] MD, No: 138, s. 365 Evail-i R 1145/23 Eylül 1732).
[114] TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 4 (24 Z 1158/17 Ocak 1746).

ile Özi Kalesi'ne gitmesi emredilmişti[115]. Yine 1152 (1739)'de Kefe seraskeri emrinde olan Vali İbrahim Paşa Kal'a-i Cedid muhafazasına tayin olmuştu[116]. Valilerin görev yerlerine varmalarında hızlı hareket etmeleri özellikle belirtilmektedir. Bu açıdan 1156 (1743)'daki Trabzon Valisi Memiş Paşa'nın, Erzurum Seraskeri Ahmed Paşa'nın yanına acilen gitmesi, hatta iki konağı bir edip yolda engel olanların dahi cezalandırılmak suretiyle görev yerine varması emredilmişti[117].

Valiler seferler dolayısıyla görev yerlerine gittiklerinde bir başka valinin tayinine dek şehrin yönetimi mütesellimlere bırakılırdı. Sefere gidecek vali hareket etmeden önce mütesellimi tayin eder ve şehrin yönetimini ona bırakırdı. Kadı, emin, ayan vs. diğer görevlilerin şehrin yönetiminde söz sahibi olmalarına karşın, mütesellim valinin yerine atanmakta ve onun görev ve yetkilerinin bir kısmını üstlenmekteydi. Nitekim 1100 (1688-1689) senesinde Azak muhafazasına giden Trabzon Valisi Murad, Abdünnebi'yi mütesellim olarak tayin etmiş, ancak Abdünnebi görevini yapamadığından yerine Hasan atanmıştır[118]. Yine bu tarihten önce 1687'de Vali Mustafa Paşa seferde iken kethüdası Yusuf Efendi'yi mütesellim olarak Trabzon'a bırakmıştır[119]. 1688'de de Vali Somuncu Mustafa Paşa Trabzon'u mütesellim Halim Efendiye bıraktı[120]. İran savaşları döneminde ise 1136 (1723)'da Trabzon valisi olup, Tiflis muhafızı olan Vezir Recep Paşa Gümrük Emini Ömer Paşa'yı mütesellim olarak tayin etmiştir[121]. 1137 (1724)'de Gümüşhane emini Keskin İsmail mütesellim olurken[122], 1139 (1726)'da Trabzon Cizyedarı Ahmed Ağa bu göreve getirilmişti[123]. Bu şekilde sefer yıllarında Trabzon'un yönetimi çoğu kez mütesellimlerin eline bırakılmıştır. Mütesellimler valiler gibi hem idari hem de askeri işleri yürütmekteydiler. Bu görevlerinin içinde en önemlileri de vergi ve mahsul gelirlerini toplayıp, şehrin güvenliğini sağlamaktı. Şehrin güvenliği aşamasında vali

[115] MD, No: 142, s. 94. MD, No: 143, s. 24-25.
[116] Cevdet-Askeriye, No: 37970 (Evail-i M 1152/12 Nisan 1739).
[117] MD, No: 150, s. 21, 98 (Evasıt-ı R 1156/8 Haziran 1743).
[118] TŞS, No: 1857-43, s. 107 (Evasıt-ı S 1101/28 Kasım 1689).
[119] Goloğlu, a.g.e., s. 69-70.
[120] Goloğlu, a.e., s. 70.
[121] MD, No: 132, s. 31. TŞS, No: 1883-69, s. 58 (Evasıt-ı L 1136/7 Temmuz 1724).
[122] TŞS, No: 1886-72, s. 21 (Evahir-i R 1137/16 Ocak 1724).
[123] TŞS, No: 1889-75, s. 163 (25 Za 1139/14 Temmuz 1727).

ve eyalet askerlerinin çoğunun olmadığı bir ortamda güvenlik ciddi bir problemdi. Eğer tayin olunan mütesellimler güvenliği sağlayamazlarsa vali sefer bölgesinden geri gönderilebiliyordu. Mesela 1146 (1733)'da Gence muhafazasında olan Trabzon Valisi Vezir El-hac Mehmed Paşa'nın şehrin güvenliğini sağlaması için Trabzon'a dönmesine izin verilmişti[124]. Yine buna ilişkin Trabzon halkının şedit bir kavim olmaları hasebiyle düzenin sağlanması açısından başlarında bir valinin bulunması ihtiyacı üzerinde önemle durulmaktaydı[125].

Valilerin barış ve sefer yıllarındaki masrafları çoğunlukla şehrin yerel kaynaklarından karşılanırdı. Bu masraflar arasında valilerin tayinatlarını, saraylarının bakımını, sefer için gerekli malzemenin tamamlanmasındaki gerekli harcamalar, beygir temini, harcırahlar vs. zikredilebilir. Tüm bu masraflar şehrin öz kaynaklarından karşılandığı gibi devlet tarafından da karşılanabiliyordu. Şehrin öz kaynaklarını imdadiyeler, halka salyane olunan akçeler ve borçlanma oluşturmaktadır. Valilerin sefer masraflarını karşılayan kaynaklarının başında barış yıllarında toplanan imdad-ı hazariye ile savaş yıllarında toplanan imdad-ı seferiye gelmektedir. İmdad-ı hazariye 40 kese yani 20.000 kuruş olup[126], seferiye ise bunun iki katı 80 kese yani 40.000 kuruştur[127]. Sefer zamanlarında imdad-ı seferiye her an toplanılmakta, bu yetmediğinde hazariyeden de katkı sağlanmakta ve yarısı tahsil edilmekte idi[128]. Valiler bu gelirlerle kendi ve kapı halkının masraflarını karşılamaktaydılar. Mevcut kaynaklar masrafları karşılayamadığı zaman halktan borçlanmaya da gidilmektedir. Örneğin 1154 (1741) yılında Trabzon Valisi Vezir Veli Paşa; Hacı Ömer-zadeden 5000, Yetim Bîve-zade Ali Ağa'dan 1000, Çengel Hacı Mehmed Ağa'dan 2000, Gümrükçü-zade Osman Ağa'dan 1000 ve in'am-ı nâkibu'l-eşraftan 30 olup toplam 5530 kuruşu ayandan borç almıştır[129]. Bunlara ek olarak uzun süre sefer bölgesinde kalan valiler, masraflarını karşılayabilmek için

[124] MD, No: 139, s. 317 (Evahir-i Ra 1146/10 Eylül 1733).
[125] MD, No: 138, s. 55 (Evahir-i Z 1143/6 Temmuz 1731).
[126] MD, No: 140, s. 128 (Evail-i Ra 1147/3 Ağustos 1734).
[127] MD, No: 133, s. 17 (Evail-i N 1138/5 Mayıs 1726). TŞS, No: 1885-71, s. 113, 170 (Evail-i N 1138).
[128] İbnülemin-Dahiliye, No: 2959 (2 Za 1135/4 Ağustos 1723). MD, No: 131, s. 307 (1135/1723). MD, No: 136, s. 174 (Evasıt-ı S 1143/30 Ağustos 1730).
[129] TŞS, No: 1906-92, s. 80 (Za 1154/Ocak 1742).

devletten yardım talep etmektedirler. Mesela 1135 (1722) yılında Vali Mustafa Paşa eyalet askerleriyle Bakü Kalesi ve Kilana kadar Hazar Denizi kıyılarında Acemin elinde olan yerlerin fethi için Şumahay'da uzun süre kışladıklarından artan masraflarını karşılayacak kaynak bulamayıp, devletten yardım talep ettiklerinde kendilerine 25.000 kuruş verilmiştir[130]. Gerek görülürse valilerin imdadiye tahsilleri başka illerden de yapılabilmekteydi. Bu şekilde Sivas eyaletinin imdad-ı seferiyesinden kaynak temin olunmuştu[131]. Valiler seferde oldukları sırada eyaletin imdad-ı seferiyesi görevliler tarafından tahsil edilir ve valiye ulaştırılırdı[132]. Ancak toplanılan miktar, zamanında valiye ulaştırılamadığında diğer kaynaklarla masraf giderilirdi. Örneğin 1155 (1742) yılının başında Van Kalesi muhafazasında olan Trabzon Valisi Veli Paşa'ya şehrin imdad-ı seferiyesi tahsil ve gönderilmesi istenmekte, fakat gecikme söz konusu olduğundan Keban Maden Emini Abdullah'ın elinde olan levend akçesinden 20.000 kuruş valiye havale olunup, imdadiye tahsilinden sonra bu miktarın Keban madeni eminine verilmesi emredilmekte idi[133]. Valilerin masrafları için bir diğer kaynak da halka yapılan salyanelerdir. Bu yöntemle valiler hem barış hem de savaş zamanındaki masraflarını karşılayabilmektedirler. Bunlar vilayetin diğer harcamaları için çeşitli bir takım masraflar ile halka salyane olunurdu. Bu çeşit masraflar çoğunlukla Trabzon'a yeni gelen valilere birkaç günlük tayinat ücreti[134], saray tamiri[135] ile kapı halkının

---

[130] MAD, No: 3375, s. 1 (16 Za 1135/18 Ağustos 1723).

[131] Buna göre 1158 (1745) yılında Vali Vezir Veli Paşa'ya gönderilen bir hükümde, selefi Vezir Mustafa Paşa'ya Yeni Kale muhafazası şartıyla Kefe Eyaleti tevcih olunup, Trabzon da kendisine verilmişti. Selefi zamanında tahsil olunacak 80 kese seferiyenin selefine gönderilmesi ve kendine ise Sivas Eyaleti'nin 66 kese imdad-ı seferiyesinin verilmesi emredilmişti. (A.DVN.MHM, Dosya No: 2, Vesika No: 10 /Evail-i N 1158/29 Eylül 1745. TŞS, No: 1910-96, s. 62 /Evahir-i R 1158/1 Haziran 1745).

[132] 1146 (1733) senesinde Gence muhafazasında olan Şahin Mehmed Paşa bu yıla ait eyaletin imdadiyesinin tahsil ve tarafına gönderilmesini istemektedir. (Cevdet, Askeriye, No: 362/M 1146/Haziran 1733).

[133] Ali Emiri, Mahmud I, No: 4804 (22 M 1155/29 Mart 1742).

[134] 1146 (1733)'da Vezir Şahin Mehmed'e beş günlük için 5000 kuruş (TŞS, No: 1897-83, s. 98, 100/5 B 1146/12 Aralık 1733), 1147 (1734)'de gelen valiye üç günlük tayinat bahası için 1500 kuruş (TŞS, No: 1898-84, s. 158-159/9 B 1147/5 Aralık 1734), 1148 (1735)'de yine üç günlük tayinat için 2000 kuruş (TŞS, No: 1898-84, s. 84/28 R 1147/27 Eylül 1734) ve 1154 (1741)'te Vali Veli Paşa'nın 10 günlük zahire ve menzil ücretleri için 4.250,5 kuruş (TŞS, No: 1906-92, s. 78/15 Z 1154/21 Şubat 1742) salyane olunmuştur.

[135] 1146 (1733)'da sarayın tamirine 500 kuruş ve yine tamir ile ilhak olunacak kısımlar için 3400 kuruş (TŞS, No: 1897-83, s. 99, 104/9 N 1146/13 Şubat 1734), 1147 (1734)'de tamir için kereste ücreti 120 kuruş (TŞS, No: 1898-84, s. 160/Gurre-i Ra 1147/3 Ağustos 1734), 1153 (1740)'te ise saray tamiri için 10.000 kuruş (TŞS, No: 1905-91, s.52/29 M 1153/26 Nisan 1740) tevzi olunmuştur.

konaklarına harcanmakta idi[136]. 1158 (1745) yılında Trabzon Valisinin günlük tayinatı şu şekildedir: 100'er kıyye buğday ve ekmek, 500'er kıyye koyun eti ve pirinç, 125 kıyye sadeyağ, 500 kile arpa, 100 yük otluk, 6 kıyye kahve ve meşale için katran[137].

Tablo 2: Bazı Yıllarda Valilere Verilen Günlük Tayinatlar

Maddenin Cinsi	**13 Za 1138 (13 Temmuz 1726)**	**Za 1154 (Ocak 1742)**	**27 Ş 1157 (24 Ekim 1744)**
Ekmek	220 kıyye	1000 kıyye	400 kıyye
Koyun eti	120 kıyye	500 kıyye	200 kıyye
Pirinç	120 kıyye	500 kıyye	200 kıyye
Sadeyağ	50 kıyye	125 kıyye	30 kıyye
Süzdürülmüş bal	8 kıyye	25 kıyye	15 kıyye
Nohut	8 kıyye	20 kıyye	8 kıyye
Soğan	15 kıyye		40 kıyye
Tuz	5 kıyye	20 kıyye	
Yoğurt	10 kıyye	20 kıyye	8 kıyye
Süt	10 kıyye	20 kıyye	8 kıyye
Bal mumu	1 kıyye	5 kıyye	6 kıyye
Şeker	3 kıyye	10 kıyye	5 kıyye
Mum yağı	6 kıyye	15 kıyye	13 kıyye
Un	10 kıyye	20 kıyye	20 kıyye
Nişasta	3 kıyye	5 kıyye	10 kıyye
Tavuk	15 adet	20 adet	20 adet
Yumurta	100 adet	200 adet	200 adet
İnek	5 adet	5 adet	10 adet
Arpa	80 kile	500 kile	100 kile (yem)
Otluk	40 yük		
Odun (Çeki)	20 adet	100 adet (araba)	50 adet
Darçın	50 dirhem		
Karanfil	50 dirhem		
Fülfül	100 dirhem		
Zeytinyağ	50 dirhem		5 kıyye
Sirke	2 kıyye		15 kıyye
Kabak	60 kıyye		
Hıyar	15 adet		
Kiraz	1 kıyye		
Kahve		10 kıyye	5 kıyye
Biber		0.5 kıyye	

[136] 1148 (1735)'de kapı halkı konaklarının genişletilmesi için 859 kuruş ve yine aynı yıl saray ve kapı halkının konaklarının tamir ile genişletilmesi için 6.084,5 kuruş Müslüman mahallelere tevzi olundu (TŞS, No: 1901-87, s. 93-94/1148).

[137] TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 1 (1158/1745).

Peynir		5 kıyye	
Çeşitli baharat		0.5 kıyye	
Hoş ablak üzüm		10 kıyye	
Kişniş		3 kıyye	
Sebzevat		Kifayet miktarı	Bir miktar
Saman		200 adet (kantar)	1000 kıyye
Meşale için katran		25 kıyye	
Meşale için yağ		20 kıyye	
Limon suyu			3.5 kıyye
Razzâki üzüm			10 kıyye

Valilerin ikametgahları olan sarayların tamirleri, onların masraflarında hayli bir yekun oluşturmaktadır. Örneğin 1158 (1745) yılında vali sarayının tamiri için mübaşir yardımı ile yapılan keşifte mimarbaşı, marangoz, taşçı ustaları, sarayın tahtası ve 73 oda, kiler, mutfak, hamam ve su çeşmeleri ile ahırlar 15.000 kuruş vs. diğer masrafları ile 21.359 kuruş kazalara tevzi olunmuştur. Bu tevzide Giresun'a ve Keşap'a 1750'şer, Tirebolu'ya 2910, Görele'ye 3620, Yomra'ya 1030, Akçaabat'a 600, Sürmene'ye 200, Of'a 3790 ve Rize'ye 3500 kuruş isabet etmiştir[138]. Yine 1160 (1747)'ta bazı menziller tamire muhtaç olduğundan keşif olunup, kereste ve usta masrafı 2000 kuruş, saraya bitişik olan bir menzilin ilhakı için 1250 kuruşa satın alınması ve yine saraya eklenmek için bir başka menzile 700 kuruş harcanıp Trabzon'un kaza ve nahiyelerine tevzi olundu[139].

Valiler tedarik ettikleri ordu ile sefere giderken gerekli beygirleri kendi eyaletlerinden temin etmektedirler. Bu yönde 1153 (1740) yılında Trabzon'dan sefere hareket eden Vali Mehmed Paşa'ya Trabzon kazalarından tedarik olunan 100 beygir verilmiştir[140]. Eğer hareket kuzeye yani Karadeniz'in kuzey bölgesine yapılmakta ve gerekli gemiler Trabzon Limanı'nda mevcut değilse İstanbul'dan bir başbuğ önderliğinde gönderilirdi. Örneğin 1149 (1736) yılında Trabzon Valisi Vezir Yahya Paşa'nın Özi suyunun her iki tarafını düşmandan korumak amacıyla komutasındaki askeri ile gidebilmesi için İstanbul'dan Başbuğ Süleyman Kaptan

[138] TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 2 (1158).
[139] TŞS, No: 1916-102, s. 3 (17 L 1160/22 Ekim 1747).
[140] TŞS, No: 1907-93, s. 137 (1153/1740).

yönetiminde 10 firkate gönderilmişti[141]. Sefer için lüzumlu olan cephane ise kaleden veya satın alınarak temin edilirdi. Vali Mustafa Paşa Erdebil muhafazasına giderken kendi ve dairesi (kapı halkı) için bazı tarihlerde cephane mühimmatı masraf olunmuş ve kaleden temin edilmiştir. Bu vali, 2 Ş 1139 (25 Mart 1727)'da 15 direkli çadır, yedi sekban çadırı ve dokuz çeşme almıştır. 16 Ş 1139 (9 Nisan 1727)'da altı musluk, bir çift su tulumu, iki sade âvenî, iki kazma, beş saka semeri, beş deste (50 adet) torba, altı sade kilim, yedi çift büyük çuval, 14 çift sâyishâne çuvalı, 41 çift sâyishâne ipi, 56 beyaz keçe, 15 çift un çuvalı almıştı. 3 L 1139 (24 Mayıs 1727)'da 47 çift sâyishâne çuvalı, 14 çift un çuvalı, 54 çift sâyishâne ipi, 37 sâyishâne kilimi, 12 deste (120 adet) torba, beş yağ kapı, 100 kıyye katran, dokuz mızrak sırığı, 16'şar kazma ve ağaç kürek alındı. 12 L 1139 (3 Haziran 1727)'da da altı direkli çadır, üç sekban çadırı, beş çeşme, dört mükemmel mızrak, beş çift sâyishâne ipi, beş fesâde, 10 çift sâyishâne çuvalı, 150 kıyye katran, 128 kıyye ham demir, 11 direk, beş sâyishâne kilimi ve üç kabzalı kazma alınmıştır. Bir başka tarihte aynı vali için, 10 sekban çadırı, 21 direkli çadır, 14 çeşme, altı musluk, bir çift su tulumu, iki sâde âvenî, iki kova, beş saka semeri, 170 torba, altı sade kilim, yedi çift büyük çuval, 71 çift sâyishâne çuvalı, 100 çift sâyishâne ipi, 56 beyaz keçe, 29 çift un çuvalı, 42 sâyishâne kilimi, beş yağ kapı, 250 kıyye katran, dokuz mızrak sırığı, 19 kabzalı kazma, 16 ağaç kürek, dört mükemmel mızrak, 128 kıyye ham demir, 11 direk alınmıştır[142].

Sefer zamanlarında görevlendirilen valiler bulundukları bölgede vefat ederlerse, ölen valinin kapı halkının etrafa dağılmasına izin verilmeden hemen yeni bir vali tayin olunurdu. Mesela 1151 (1738)'in son ayının ortalarında Kefe seraskeri olan Trabzon Valisi Vezir Mehmed Paşa görev yerinde öldüğü zaman kethüdası olan İbrahim, hemen beylerbeyi rütbesi ile terfi olunup, Trabzon eyaleti kendisine tevcih olunmakla, ölen valinin Kefe'de olan kapı halkını etrafa dağılmadan yanına alıp, hala

[141] MD, No: 144, s. 29 (1149).

[142] Yine aynı vali Azak muhafazasına tayin olunduğunda 1138 (1725) senesinde 129 çift kıl veya yünden yapılmış büyük çuval almıştır. (MAD, No: 1033, s. 5-6 /12 L 1139). Diğer yandan 1141 (1728) yılında Vezir Abdurrahman Paşa, masrafı için iki kantar barut-ı siyah almıştır. (MAD, No: 4809, s. 7 /1141).

Kefe seraskeri olan Adana Valisi Vezir Ali Paşa'nın emrine tayin olundu[143]. Diğer yandan gerek seferde gerekse barışta ölen valilerin muhallefatları devlet tarafından zapt olunmaktadır. Bu hususta Kefe'de vefat eden Vali Mehmed Paşa'nın imdad-ı seferiyesinin tahsil ve malına da devlet tarafından el konulmuştu[144]. Devlet tarafından zapt olunan eşya ve nakit paralar genellikle ambar eminine teslim olunurdu[145]. Ayrıca zapt olunacak muhallefatın saklanması, devlet tarafından görevlendirilen mübaşirlerden kaçırılması kesinlikle yasaklanmakta ve bu yönde hareket edenler cezalandırılmaktaydı[146]. Valilerin devlete karşı olan borçlarını, çoğunlukla seferler dolayısıyla ambar eminlerinden aldıkları meblağlar oluşturur. Bu açıdan Trabzon Valisi Vezir Veli Paşa'nın İran seferi yardımı için Osman Efendi'den aldığı 5000 kuruş, muhallefatından tahsil olunmuştur[147]. Yolda ölen valilerin muhallefatları özenle korunur ve güvenlik içerisinde saklanabilecek bir yere nakledilip, oradan İstanbul'a gönderilirdi[148]. Valilerin muhallefatından devlete olan borcun ödenmesinden sonra geri kalan miktar varislerine dağıtılabiliyordu[149]. Trabzon valilerinden vefat edip de devlete en fazla borcu olan Abdurrahman Paşadır.

---

[143] MD, No: 145, s. 394 (1151).

[144] TŞS, No: 1907-93, s. 91 (25 Ş 1156/14 Ekim 1743).

[145] Trabzon valisi iken ölen Vezir Hüseyin Paşa'nın eşyası Vali Halil Paşa yardımıyla 1339 kuruş nakit ve 2699 kuruş eşya bahası olmakla toplam 4038 kuruş ambar emini Mehmet Efendiye teslim olunmuştur. (MAD, No: 10323, s. 321/Gurre-i Za 1143/10 Mayıs 1731. TŞS, No: 1894-80, s. 9/4 Z 1143/10 Haziran 1731).

[146] Trabzon valisi iken vefat eden Vezir Memiş Paşa'nın devlete borcu olduğundan malının zapt edilmesi ve bazı kişilerin valinin mallarını mübaşirlerden saklaması yönündeki hareketlerin önlenmesi ferman olunmaktadır. Valinin muhallefatını zapt için kapıcıbaşılardan Seyyid Mehmed görevlendirilmişti. (MAD, No: 10344, s. 432-438/21 S 1157/5 Nisan 1744. Ali Emiri, Mahmud I, No: 1701/19 L 1156/6 Aralık 1743).

[147] Bu valinin 7500 kuruş parası da enderûn-i hümâyûn hazinesine teslim olunmuştur. Toplam 56.295 kuruş zapt olunmuştur. (D.BŞM, Dosya No: 3689, Vesika No: 98/23 Ra 1159/15 Nisan 1746. TŞS, No: 1915-101, s. 29/1159/1746).

[148] Trabzon Valisi iken Aydın muhassıllığı kendine tevcih olunan Vezir Veli Paşa Aydın'a giderken Kayseri yakınlarında olan Gemrek Köyü civarında öldüğü zaman yanında olan eşya ve malı kethüdası yardımı ile sepetlere konulup, Tokat'a nakil olup, hayvanları da muhafazalı yerlere yerleştirilmiştir. Devlete çok borcu olduğundan bunlar zapt olunup, İstanbul'a nakli ferman olundu. (MAD, No: 9962, s. 100/1160/1747).

[149] Bu yönde Trabzon valisi iken vefat eden İbrahim Paşa'nın devlete olan borcundan sonra kalan miktar evlatlarına verilmiştir. Araştırmalar sonucu bu valinin muhallefatı üç tasnife ait belgelerde farklı çıkmıştır. D.BŞM tasnifinde 31.011 kuruş iken MAD'da 33.511 kuruş olup Trabzon Ahkam Defterinde 31.589 kuruştur. (MAD, No: 10323, s. 384/29 C 1147/26 Kasım 1734). Trabzon Ahkam Defteri, No: 1, s. 48/Evasıt-ı C 1158/15 Temmuz 1745. D.BŞM, Dosya No: 2574, Vesika No: 54/23 Ş 1143/3 Mart 1731).

Bunun 112.694,5 kuruşluk borcuna karşı mal ve eşyası devlet tarafından zapt olunmuştur[150].

1.3.1.2- Kapıkulu Ocakları

Merkez teşkilatından olan kapıkulular klasik dönem içerisinde acemi, yeniçeri, cebeci, topçu ve top arabacıları ocağı olan yaya birlikleri ile süvarilerden oluşmaktadır. Şehirlerin önemine göre bu birliklerden belirli sayıda askerler taşrada bulunmaktadır. XVII ve XVIII. yüzyılda, eyaletlerdeki timar sistemine dayalı klasik Osmanlı asker sisteminde meydana gelen değişiklikler, şehirlerdeki kapıkulu birliklerinin artmasına da vesile olmuştur.

Trabzon'da bulunan kapıkulu garnizonlarının yeniçeri, cebeci ve topçu olmak üzere sadece üç birliği hizmet görmekteydi. Bunlar belgelerde görüldüğü kadarıyla kalede bu hizmetlerini yürütmekte idiler. Bu kapıkulular merkezden nöbetleşe olarak üç sene müddetle görevlendirilir, hizmeti bitenlerin yerine yeni bir orta gönderilirdi[151]. Bu birlikler öncelikle şehrin güvenliğini sağlamakla birlikte, sefer için yapılacak nakliyelerde ve askeri kaynak olarak da seferlerde görev yapmaktaydılar. Bu görevlerini icra ederlerken merkezden yeniçeri ağası takririyle yeniçeriler arasından şehre ağa veya çavuş (zabit) tayin olunan bir görevlinin emrinde hareket ederlerdi. Bunların yanında kazalarda yeniçerilerin amiri konumunda olan yeniçeri serdarı bulunmaktadır. Yeniçeri serdarları kazalardaki kapıkulu askerlerinin amiri konumunda olup şehrin ağasının mektubu ile tayin olunurdu[152]. Nitekim 1091 (1680)'de mevcut yeniçeri serdarı azledilip, yerine 42. cemaatten İbrahim tayin oldu[153]. Yine 1101 (1689) yılında Trabzon kazasında olan yeniçeri serdarı azledilip, yerine bir başka serdar kapıkulu birliklerinin amiri olarak

---

[150] MAD, No: 10323, s. 323-324. Bu valinin muhallefatı hakkında bir çok belgede bilgiler mevcuttur. (TŞS, No: 1892-78, s. 41, 101, 108-110, 116-117 /1143/1730-31. TŞS, No: 1895-81, s. 12 /17 Ra 1144/19 Eylül 1734. MAD, No: 9924, s. 101, 459-460 /13 C 1143/24 Aralık 1730. Cevdet-Maliye, No: 23772 /13 C 1143. D.BŞM.MHF, Dosya No: 23, Vesika No: 57, 130 /23 R 1144/27 Ekim 1731).

[151] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları**, 2 c., 3. bsk., C. II, Ankara, TTK Yayınları, 1988, s. 325.

[152] Uzunçarşılı, a.y.

[153] TŞS, No: 1852-38, s. 129 (3 Ş 1091/27 Ekim 1680).

tayin oldu[154]. Bunlar merkezden gelen emirler muvacehesinde kapıkulu askerlerini emri altında toplar ve şehrin kapıkulular üzerine ağa olarak tayin edilen çavuşun komutasına girerlerdi. Böylece bütün kapıkulu askerleri valinin yönetiminde sefere hareket ederlerdi. Örneğin 1090 (1680) yılında Açıkbaş seferi için Trabzon'dan yeniçeri serdarları üzerlerine güvenilir bir ağa tayin olunup, on bini aşkın tüfekli asker ile Gönye'ye gönderilmişti[155]. Yine 1096 (1685) senesinde Trabzon muhafazasında olan çavuş azledilip yerine yeniçerilerin 42. bölüğünden Osman tayin olunarak, seferde görevli olan yeniçeri, topçu ve cebeciler serhadlere gönderilmişti[156]. 1098 (1687)'de Trabzon ağalığına yeniçeri, cebeci, acemi ve topçuların üzerine komutan olarak İbrahim atanmış, bunlardan varissiz ölen askerlerin terekelerini alıp, müfredat defteriyle saltanata gönderme görevi ile tayin olmuştur[157].

İran savaşları döneminde (1723-1746) şehrin ağası, Trabzon Kalesi muhafazası ağası olarak tayin edilmiştir. Mesela 1137 (1724)'de Mehmed Trabzon Kalesi Ağası olurken[158], 1143 (1730)'te aynı göreve tayin olunan ağa kaleyi korumakla görevli olan çavuş, serdengeçti ağaları mütekaitleri, alemdarları ve odabaşları ile bütün yoldaşların üzerine ağaydı[159]. 1146 (1733)'da da Polad-zade Ahmed Ağa aynı şartlarla bu göreve getirilirken[160], bir sene sonra ağa olan Haseki Ahmed Ağa 72. cemaat hizmetinde olarak görevini icra etmiş[161] ve 1155 (1742)'te bu görev aynı cemaat hizmeti ile yine aynı kişiye tevcih olunmuştur[162].

---

[154] TŞS, No: 1857-43, s. 105-106 15 Ra 1101/27 Aralık 1689).
[155] TŞS, No: 1852-38, s. 111 (13 Ca 1091/11 Haziran 1680).
[156] TŞS, No: 1854-40, s. 96 Evahir-i S 1096/5 Şubat 1685).
[157] TŞS, No: 1855-41, s. 102 (Evahir-i Z 1098/6 Kasım 1687). Bu şekilde 1100 (1689) senesinde Trabzon muhafazası Hüseyin Çavuş'a verildiğinde, 1102 (1690)'de sefere gitmediğinden azledilip, yerine bir başkası ağa tayin oldu. (TŞS, No: 1857-43, s. 158 (Evahir-i R 1102/31 Ocak 1691).
[158] TŞS, No: 1888-74, s. 115 (Evasıt-ı Za 1137/26 Temmuz 1725).
[159] TŞS, No: 1893-79, s. 126 (Evail-i L 1143/11 Nisan 1731).
[160] TŞS, No: 1897-83, s. 83 (Evasıt-ı L 1146/21 Mart 1731).
[161] TŞS, No: 1898-84, s. 4 (Evahir-i L 1147/25 Mart 1735).
[162] TŞS, No: 1907-93, s. 152 (Evahir-i M 1155/6 Nisan 1742).

Yeniçeriler

Trabzon'da bulunan kapıkulu birliklerinin sayıca en fazla olanı yeniçerilerdir. Yapılan incelemelerde 1680-1690 arası Trabzon'da yeniçerilerin mevcudu tespit edilemedi[163]. Ancak 1098 (1686-1687) yılında Trabzon ve etrafında 20 ve 30 binden fazla yeniçeri olduğu, bunlardan onunun Trabzon hizmetinde kalıp, gerisinin sefere gelmesi bildiriliyordu[164]. Bu döneme ilişkin yeniçerilerin ulufeleri hakkında da pek fazla bilgi edinilemedi. Fakat 1690 (1102) yılında 12 akçe ulufe ile 47. bölükte görev yapan Süleyman Mehmed emektar olup, ulufesini Trabzon cizyesi gelirinden alması uygun görülmüştür[165].

Mevacib defterlerinde yapılan incelemelere göre, 1132 (1720) yılında Trabzon Kalesi'ndeki yeniçerilerin 121 kişi olduğu ve günde 905 akçe ulufe aldıkları ortaya çıkmaktadır[166]. Ancak senelik ulufe miktarları hesaplanırken 121 yeniçeriden eski olan yirmisi ve günde 140 akçelik miktarı ile sâl-i masar 1720'ye ait yedi yeniçeri ve bunların da 49 akçelik kısmı düşülerek 94 yeniçerinin günde 716 akçe hesabı ile senede 253.464 akçe aldıkları görülmektedir[167]. 1137 (1725) senesinde 124

---

[163] Yusuf Oğuzoğlu, Osmanlı şehirlerindeki askerilerin ekonomik durumuna ilişkin yaptığı çalışmada 1690 yılında Trabzon'da 174 yeniçeri olduğunu ifade etmektedir. Ancak kaynak olarak gösterdiği 1864 numaralı şer'ıyye sicili 1697-1698 (1109-1110) yıllarına aittir. Ayrıca 1690 yılına ilişkin şer'ıyye sicilinde yaptığımız taramalarda böyle bir kayıta rastlayamadık. Bkz. Yusuf Oğuzoğlu, "Osmanlı Şehirlerindeki Askerilerin Ekonomik Durumuna İlişkin Bazı Bilgiler", **Birinci Askeri Tarih Semineri**, Ankara, ATASE Yayınları, 1983, s. 172.

[164] Bahsedilen bu yeniçerilerin tamamı garnizon birliklerinden olmayıp muhtemelen ileride ifade edeceğimiz gibi halktan gönüllü olarak toplanılan ve daha sonra bazısının yeniçeri olarak kaydedildiği askerlerdir. (TŞS, No: 1855-41, s. 78/16 Ca 1098/30 Mart 1687).

[165] TŞS, No: 1857-43, s. 151 17 Ca 1102/16 Mart 1691).

[166] MAD, No: 5557, s. 529 (1132/1720).

[167] MAD, No: 5557, a.y. Yeniçerilerin bir senelik mevacibleri hesaplanırken gündelik miktarları esas alınmaktadır. Bir günlük akçeleri tespit edildikten sonra bu rakam artık ve eksik günlerin toplamı olup üç ayı ifade eden 8.5 rakamı ile çarpılır. Buradaki 8.5 aslında 88.5'tur. Belgelerde kayıtlı olmayan gizli bir 8 vardır. 88.5 ise az önce ifade ettiğimiz gibi artık ve eksik aylardaki günlerin toplamının ortasıdır. Buna göre, 29 (ilk ay) + 30 (ikinci ay) + 29 (üçüncü ay) = 88 gündür. 30 (ilk ay) + 29 (ikinci ay) + 30 (üçüncü ay) = 89 gündür. Bunların ortası olan 88.5 alınmıştır. Günlük akçenin bu rakamla çarpımı sonucunda ortaya çıkan miktar yeniçerilerin aldıkları üç aylık ulufeyi yani bir kıstı oluşturur. Bu kıstlardan bir sene içerisinde 4 tane olduğundan (masar, recec, reşen ve lezez) bir kıst miktar ya 4 ile çarpılır ya da aynı miktarda olan 4 kıst alt alta toplanarak yeniçerilerin bir senelik mevacibleri hesaplanır. Örneğin 1157 (1744) yılında 391 yeniçeriden eskileri çıkarılarak kalan 330 kişinin bir günlük ulufeleri 2586 olarak hesaplandı. Bu rakam 8.5 ile (bu çarpımda görünmeyen bir 8 daha var) çarpıldığında bir kıst veya üç aylık ulufe olan 228.861 akçe ortaya çıkar. Bu da 4 ile çarpılıp bir senelik toplam ulufe ödemesi 915.444 olarak hesaplanır. (MAD, No: 1737, s. 1249-1255/1157/1744).

olan yeniçerilerin günde 896 akçe ulufeleri var iken, dördü sâl-i masar 1724 olup bunların 28 akçesi düşülerek 120 yeniçeri günde 868 akçeden senede 307.272 akçe mevacib aldı[168]. Bu hesaplardan anlaşıldığına göre, bir yeniçeri günde ortalama 7-7.5 akçe almakta idi. 1725 ve 1726 yıllarında da bir neferin günlük akçesi aynı miktarda olup, 1139 (1726)'da 92 yeniçeriden yedisi eski ve üçü sâl-i masar 1726 olmakla 82 yeniçeri günde 590 akçe üzerinden senede 208.860 akçe ulufe almıştır[169]. 1144 (1731) yılında bir yeniçerinin günlük mevacib miktarı 8-8.5 akçeye yükselmiştir. 122 yeniçeri günde 1034 akçe alırken senelik hesaplaması yapıldığında 12 yeniçerinin ikisi sâl-i masar 1731 ve 16 akçe değeri ile düşüp 120 yeniçeri günde 1018 akçe üzerinden senede 360.372 akçe almıştır[170]. 1145 (1732) yılında da bir yeniçeri günde 8-8.5 akçe almıştır. Bu yönde 130 yeniçeriye günde 1097 akçe hesaplanmışken, bunların ikisi eski ve ikisi de sâl-i masar 1732'ye ait olup 32 akçelik yevmiyeleri düşülerek geri kalan 126 yeniçeri günde 1065 akçeden yılda 37.708 akçe ulufe almakta idi[171]. Kaledeki yeniçeri sayısı en fazla 1148 (1735) yılında olup, 1594'tür. Bu artış muhtemelen kuzey seferi amacıyla civar yerlerden yeniçerilerin gelmesiyle oluşan suni bir artıştır. 1594 yeniçerinin günde 12.238 akçe ulufesi hesaplanırken, 274 yeniçeri masar 1735'ten ve meblağları 1918 akçe düşülüp, 1320 yeniçerinin günde 10.320 akçeden senede 3.653.280 akçe ulufe tutarı olmuştur[172]. Yeniçeri sayısındaki aşırı artışın bir sene sonraki mevacib hesaplamasında suni olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yılda toplam yeniçeri 397 olup, 3065 olarak hesaplanan gündelik akçeleri, senelik hesaplama esnasında 397 yeniçerinin eski olan 112'si ile 784 günlük akçe tutarı ve 10 yeniçeri sâl-i masar 1149 (1736)'un günde 70 akçe miktarı düşülerek, kalan 298 yeniçerinin üç aylık (bir kıst) 211.338 akçelik hesabı üzerinden senede 845.352 akçe ulufe verilmekte idi[173]. 1150 (1737) yılında da bir yeniçerinin günlük akçesi 8-8.5 oranında sabit kalmıştır. Bu tarihte 422 yeniçerinin günde 3256 akçe ulufesi hesaplanırken 122'si eski olup mukabili olan 854 akçe düşerek 300

---

[168] MAD, No: 6952, s. 450-451 (27 R 1137/13 Ocak 1725). Aynı yıl Giresun Kalesi'nde 99 yeniçerinin üçü eski, 96 yeniçeri günde 808 akçeden senede 286.032 akçe alırken (MAD, No: 6952, s. 594-595 /1137/1725), Faş Kalesi'nde 112 yeniçeriden dokuzu eski, 103 yeniçeri günde 740 akçe ulufe almakta idi (D.BŞM, Dosya No: 2335, Vesika No: 91).
[169] MAD, No: 6315, s. 552-553 (1139/1726-27).
[170] MAD, No: 3949, s. 418-419 (1144).
[171] MAD, No: 4067, s. 926-927 (1145).
[172] MAD, No: 6932, s. 526-541 (1148/1735-36).
[173] MAD, No: 6800, s. 488-493 (1149/1736-37). MAD, No: 6608, s. 272-277 (1149).

yeniçeriye günde 2402 akçe üzerinde senede 850.308 akçe mevacib ödenmiştir[174]. 1154 (1741) yılında ise yeniçeri sayısı artmış günlük akçe miktarı bir birim azalmıştır. Bu yıl 551 yeniçerinin gündeliği 4353 akçe iken eski olan onunun mukabili 70 akçe düşülerek 541 yeniçeriye günde 4283 akçe senede ise 1.516.180 akçe ulufe verilmiştir[175]. 1155 (1742) yılında da 517 yeniçeriye günde 3998 akçe hesabıyla senede 1.415.292 akçe mevacib verilirken aynı yıl Giresun Kalesi'ndeki 459 yeniçeriye günde 7417 akçeden senede 2.625.616 akçe verilmekte idi[176].

Yeniçeriler bu mevacibleriyle günlük ve senelik ihtiyaçlarını karşılardılar. Ancak devlet bunun haricinde yeniçerilere yağmurluk için zemistani ve çuha[177] ile zahire ve et ücretleri verirdi. İlk yıllarda bütün yeniçerilere çuha verilirken daha sonra sayıları artması üzerine özellikle kale hizmetinde nöbette bulunan yeniçerilere çuha ve zemistani ücreti verilmiştir[178]. 1137 (1724) yılında 119 yeniçeriye 119 top zemistani ve yağmurluk çuhasının her topu 240 akçeden 28.560 akçe çuha ücreti olarak verilmiştir[179]. 1143 (1730) senesinde 81 yeniçerinin 81 top çuhası olup, her topu 240 akçeden toplam 19.440 akçe çuha ücreti olarak verildi[180]. 1154 (1741)'te bir top çuha 240 akçeden 422 yeniçerinin 422 top çuha ücreti 101.280 akçe tutmuştur[181]. Bir top çuha ücretinin miktarı değişmeden 1746'ya kadar 240 akçe

---

[174] MAD, No: 6679, s. 754-759 (1150).

[175] MAD, No: 6568, s. 564-569 (1154). Ayrıca bu yıl Kefe Kalesi'nde 1283, Bender'de 364, Anakara'da 113, Soğucak'ta 460, Gönye'de 220, Taman'da 3195, Temruk'te 591, Şehriban'da 804, Sohum'da 499 ve Giresun Kalesi'nde 536 yeniçeri vardı. (MAD, No: 3389, s. 207/6 Za 1154/15 Ocak 1742).

[176] MAD, No: 17158, s. 21 (1155).

[177] Yeniçerilerin çuhası için bkz. Halil Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası ve II. Beyazıd'ın Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", **Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2-3, 1973-1974, s. 415-466.

[178] Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları, C. II, s. 283.

[179] Sûret-i fî 21 B Sene 1137
Mustafa Ağa ser-çavuşân-ı dergâh-ı âli ve Mehmed Bey Efendi Kıbleli-zâde ve El-hac Halil Efendi emin-i matbah-ı âmire 'an-akçe-i mukâta'a-i ma'den-i Çatma nâm-ı diğer Gümüşhane vâcib-i 'an-mart sene 1137 'an-baha-i zemistâni-i yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli der-muhâfaza-i kal'a-i Trabzon müceddeden ta'yin şude-gâh bâ-kıyâs baha-eş vâcib-i 'an-evvel-i erba'în sene 1136 ilâ evvel-i erba'în sene 1137 'an-yedd-i Üsküdârî Mustafa Yazıcı-i Yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli. (MAD, No: 10317, s. 234 /21 B 1137/5 Nisan 1725. D.BŞM, Dosya No: 2336, Vesika No: 19 /21 B 1137).

[180] 'An-tahvîl-i
Baha-i zemistâni 'an-yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli der-muhâfaza-i kal'a-i Trabzon vâcib-i 'an-evvel-i erba'în sene 1142 ilâ evvel-i erba'în sene 1143 i'ânet-i meblâğ 'an-hazîne-i âmire dâde fermûde be-cihet-i 'arzuhal ve derkenâr kâtib-i yeniçeiyân-ı dergâh-ı âli ve telhıs ve fermân-ı âli fî 22 Ca sene 1143 ve bâ-fermân-ı şerîf. (MAD, No: 10323, s. 217 /22 Ca 1143/3 Aralık 1730).

[181] MAD, No: 3389, s. 209 (1154).

olarak kalmıştır. 1156 (1743)'da 516 yeniçerinin 516 top çuhaya ücret olarak 240 akçeden 123.840 akçe verilirken[182], bir yıl sonraki 329 yeniçeriye 329 top çuha ücreti için 78.960 akçe verilmekte idi[183]. Çuha ücreti yanında yeniçerilere verilen et ve zahire ücreti de devlet tarafından karşılanmaktaydı. Bunların et ücretleri devlet tarafından verilirken zahireleri ambarlardan tedarik olunmaktaydı. 1137 (1724) yılında 120 yeniçerinin her beşine günde bir kıyye et verilmekte olup, senede 8496 kıyye etin kıyyesi 15 akçeden ücreti olan 127.440 akçe verilmiştir[184]. Zahire olarak ise aynı yılda her yeniçeriye ayda yarımşar kile, senede 720 kile buğday Trabzon ambarından verilmektedir[185]. Ancak ilerleyen yıllarda seferler münasebetiyle ambarlarda zahire olmadığından yeniçeri zahireleri için devlet tarafından zahire ücreti verilmiştir. Mesela Trabzon Kalesi yeniçerileri zahire ücretlerinin verilmesi için arzuhal sunduklarında yeniçeri katibinin der-kenarı gereğince 423 yeniçeriye 1153 (1740) senesinde et ve buğday ücretleri olan 2 yük 50.085 akçe verileceği hesaplandı[186]. Yeniçerilere verilen et ücretleri, et zararı olarak verilmektedir[187]. Nitekim 1156 (1743)'da 517 yeniçerinin et zararları 68.310 akçedir[188]. 1157 (1744) yılında ise 330 yeniçerinin 66 kıyye et ücretleri 354 günde 23.364 kıyye olup, 5

---

[182] D.BŞM. TZG, Dosya No: 13, Gömlek No: 105 (1156).

[183] 'An-tahvîl-i
Baha-i zemistânî yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli der-muhâfaza-i kal'a-i Trabzon vâcib-i 'an-evvel-i erba'în sene 1156 ilâ evvel-i erba'în sene 1157 în kadar meblâğ 'an-hazîne-i âmire dâde-fermûde irsâl şûde 'an-cânib-i muhâsebe-i evvel tezkire-i hazîne-nevişte ber-mûceb-i 'arzuhal ve der-kenâr kâtip-i yeniçeriyân ve telhis ve fermân-ı âli fî 6 R 1158 ve bâ-fermân-ı şerîf. (Ali Emiri, Mahmud I, No: 19661 /6 R 1158/8 Mayıs 1745).

[184] D.BŞM, Dosya No: 2336, Vesika No: 21 (1137). TŞS, No: 1888-74, s. 128 (2 C 1137/16 Şubat 1725).

[185] TŞS, No: 1884-70, s. 56 (15 M 1138/23 Eylül 1725). TŞS, No: 1888-74, s. 128 (2 C 1137).

[186] Cevdet-Askeriye, No: 32494 (1153).

[187] Fatih devrine kadar yeniçeriler etlerini kasaplardan temin eder, et bulunmadığı zaman fiyatlar yükseldiğinde sıkıntıya girerlerdi. Bunun üzerine Fatih 3 akçe ile yeniçerilere et verdirmek için bir mezbahane açtırdı. Etin fiyatı ne kadar yükselirse yükselsin yeniçerilere 3 akçeden verilecek, fiyat fazlası ise Fatih'in vakfettiği 24 bin altının nemasından finanse edilecekti. Fakat bu uygulamada yapılan istismarlara karşın, Kanuni zamanında yeni odalarda Et Meydanı kurularak, 3 akçeden yukarı olan et farkı hükümet tarafından verildi. Et zararı olarak adlandırılan bu uygulama bundan sonra da devam etti. Bkz. Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları, C. I, s. 254.

[188] Sûret-i fî 15 S 1156
'An-tahvîl-i
Mustafa Ağa 'an-akçe-i mukâta'a-i gümrük-i iskele-i Trabzon ve ihtisâb ve dellâliye ve gayruhu vâcib-i 'an-gurre-i M sene 1156 mâlikâne-i 'an-zarar-ı lahm der-hıyn-i baha-i yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli der-muhâfaza-i kal'a-i Trabzon vâcib-i 'an-gurre-i M sene 1155 ilâ gâye-i Z sene-i minhu 'an-yedd-i Abdülgani yazıcı-i yeniçeriyân. (D.BŞM.TZG, Dosya No: 13, Gömlek No: 104 /15 S 1156/10 Nisan 1743).

akçeden 116.820 akçe, zahire ücretleri ise ayda 165 kileden senede 1980 kile, 40 akçeden 79.200 akçe olarak hesaplanmıştır[189].

Yeniçerilerin gerek mevacib gerekse çuha, et ve zahire ücretleri çoğunlukla Trabzon'un mali kaynakları arasında olan gümrük ve cizye gelirlerinden karşılanmıştır. Bunların yanında hazineden ve civar yerlerin bazı mukataaları ile imparatorluğun diğer mali kaynaklarından da karşılanmakta idi. Bu açıdan 1144 (1731) yılında yeniçerilerin mevacibleri için Trabzon Sancağı'nda Kürtün yakınlarında olan Bedrem Kalesi müstahfız köylerinin maktu gelirinden 1143 (1730) senesine ait 780 kuruş havale olunmuştur[190]. 1155 (1742) senesinde 519 yeniçerinin mevacibi için de 2000 kuruş Hamid Livası imdad-ı seferiyesinden havale olunmuştur[191]. 1136 (1724) yılında ise hem mevacib hem de zemistani ile et ücretleri Halep Eyaleti'nin cebelü ve mütekait bedeliyelerinden ödenmekte, noksan kalanı da aynı eyaletin avarız ve nüzül gelirinden havale olunmakta idi[192]. Yine 1156 (1743) yılında yeniçerilerin et zararı ve zahire ücretlerinden 112.5 kuruş 1742 senesine ait Çankırı Livası'nın avarız bedelinden havale olunmuştur[193].

---

[189] Ali Emiri, Mahmud I, No: 19695 (1158).

[190] MAD, No: 9928, s. 48 (28 B 1144/26 Ocak 1732). 6 L 1143 (14 Nisan 1731) tarihli bir belgede; Kürtün Nahiyesi'nde olan bu Bedrem Kalesi (M. Tayyip Gökbilgin bu kalenin ismini Bedirme olarak okumuştur. Bkz. M. Tayyip Gökbilgin, "XVI. Yüzyılın Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", **Belleten**, C. XXVI, Sayı: 102, Nisan 1962, s. 293-337) müstahfızlarının gedik timar köyleri bundan önce timarlarıyla kaldırılıp, malikâne usulü ile işletildiği kayıtlıdır. (MAD, No: 9925, s. 314/6 L 1143).

[191] Sûret-i fî 15 S sene 1156

'An-tahvîl-i

'An-akçe-i imdâd-ı seferiye livâ-i Hamid berâ-yı sene 1155 berâ-yı i'ânet-i mîrî be-mübâşeret tahsil ve be-hazîne-i âmire teslîm şûde-fermûde be-cihet-i mevâcib-i ba'zı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli der-muhâfaza-i kal'a-i Trabzon der-vâcib-i masar recec reşen ve lezez sene 1155 'an-yedd-i Abdülgani yazıcı-i yeniçeriyân. (D.BŞM, Dosya No: 3492, Vesika No: 45 /15 S 1156).

[192] 'An-tahvîl-i

Edâ 'an-akçe-i mevâcib ve zemistânî ve lahm baha-i yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli der-muhâfaza-i kal'a-i Trabzon vâcib-i sene 1137 ki pîş-ez-în 'an-tahvîl-i Osman Ağa muhassıl-ı Haleb 'an-akçe-i bedeliye-i cebelüyân-ı sıbyân ve mütekâ'idîn eyâlet-i Haleb vâcib-i sene 1137 'an-yedd-i Üsküdârî Mustafa yazıcı-i yeniçeriyân fî 12 L sene 1137 3004.5 kuruş ve 4 para 'an-rûznâmçe-i hümâyûn îrâd ve masrâf kayd şûde-fermûde ve lâkin meblâğ-ı mezbûr 1540 kuruş 'an-mâl-ı tezkire-i mezbûre berâ-yı sene 1137 havâle şûde-fermûde ve kusûr meblâğ-ı mezbûr 'an-mâl-ı 'avârız ve bedel-i nüzül livâ-i Haleb vâcib-i sene 1137edâ şûde-fermûde ber-mûceb-i hükm-i şerîf tahrîr ve telhis ve bâ-fermân-ı âli fî 16 Z sene 1137 ve bâ-fermân-ı şerîf. (MAD, No: 10316, s. 64 /16 Z 1137/26 Ağustos 1725).

[193] MAD, No: 9951, s. 159 (1156).

Trabzon'da olan bu kapıkulu birlikleri sefer zamanında ihtiyaç olan bölgelere gönderilirdi. Örneğin 1142 (1729) yılında kalede olan 99. cemaat ortasının Sohum Kalesi muhafazasına tayin olunduğu Trabzon Kalesi muhafazasında olan yeniçeri zabitine hüküm verilerek bildirilmişti[194]. 1146 (1733) senesinde ise bu kez 106 yeniçeri Tiflis Kalesi'ne gönderilerek şark seraskeri emrine sevk ve oradan Musul tarafına gitmesi Yeniçeri Zabiti Haseki Yusuf'a emrediliyordu[195]. Bu askerler bayrak ve kazanıyla göreve çağrılmakta, yolda günlük olarak her birine birer çift ekmekten 106 çift ekmek, her beşine bir kıyye etten 20 kıyye et ve eşyalarının yüklenmesi için her onuna bir mekâriden 10 mekâri beygir ücretleri olan 152 kuruş 80 akçe ambar emininden alınıp, Gümüşhane'den yol güç olduğundan Sürmene üzerinden gidilmesi emredildi[196]. Yine 1148 (1735)'de kuzeyde olan sefer için Trabzon'da beş yeniçeri ortalarının Babadağı Seraskeri Vezir Mehmed Paşa'nın emrine tayin olup, Trabzon İskelesi'nden Kili İskelesi'ne geçmeleri için gereken gemiler ambar eminince tutulup yiyecekleri için de emin tarafından 170 kantar peksimet verilmişti[197]. 1156 (1743) yılında ise İran'a yapılacak sefer için fazla miktarda askere ihtiyaç olduğundan Trabzon muhafazasında olan 72. cemaatin ortası bayrağı, kazanı ve bütün askeriyle sefere çağrılmaktadır[198]. Seferler için Trabzon'dan yeniçeriler gönderilirken diğer yandan da İstanbul'dan Trabzon'a muhafaza için birlikler gönderilmekte idi. Bu yönde 1136 (1723) senesinde 182 yeniçerinin Trabzon Kalesi'ne tayin olunup, bir an evvel varmaları emredilmişti[199].

Trabzon'daki kapıkulu birlikleri olan bu yeniçerilerden başka "yeniden tashih ve be-dergah" olunmak suretiyle toplanılan yeniçeriler de mevcuttu. Bunlar ulufesiz gönüllü yeniçeriler olup, turnacıların aracılığı ile serdarların emrinde sefere götürülmek üzere toplanır ve daha sonra yeniçerilerin ulufe defterlerine maaşlı olarak kaydedilip hakiki yeniçeri olurlardı[200]. Bu şekildeki uygulamalarla bir çok

---

[194] MD, No: 135, s. 403 (Evasıt-ı M 1142/10 Ağustos 1729).
[195] MD, No: 139, s. 271 (1146/1733). TŞS, No: 1897-83, s. 80 (12 B 1146/19 Aralık 1733).
[196] TŞS, No: 1894-80, s. 73-74 (2 Ş 1146/8 Ocak 1734).
[197] TŞS, No: 1901-87, s. 71 (16 Z 1148).
[198] MD, No: 150, s. 142 (1156).
[199] MAD, No: 10314, s. 385 (1136). MD, No: 132, s. 23 (1136).
[200] Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları, C. II, s. 330-331. Bu husus bir sonraki bölümde asker tedariki konusu incelenirken geniş bir şekilde izah edileceği için burada kısaca ifade edilmiştir.

serdengeçti bayraklarında yeniçeriler temin olunmuştur. Mesela 1155 (1742)'te Van muhafazası için her bayrağa 120 kişiden 10 bayrak olup toplam 1200 yeniçeri serdengeçtileri temin edilmiştir[201]. Ancak görevde olmadıkları zaman isimleri defterden silinip, reaya sınıfına geçirilebilirlerdi. Özellikle 1684 (1095) yılında yeniçeri, acemi, cebeci, topçu vs.'nin yoklanıp seferlerde olmayanların kulluk ve dirlikle alakaları kesilip reaya sınıfına geçirilmeleri emredilmişti[202].

Cebeciler

Trabzon'da bulunan kapıkulu birliklerinden bir diğeri de cebecilerdir. Bunlar da yeniçeriler gibi kalede üç sene hizmet görmekte ve görevi bitenlerin yerlerine merkezden yenileri gönderilmekteydi[203]. Cebecilerin en önemli görevleri cephane malzemesinin korunması ve bozuk olanların tamir edilmesidir[204]. Eğer cephane mühimmatının muhafazasında kapıkulu birliklerinden cebeciler yeterli olmazsa, bu sefer ileride ifade edileceği gibi yeniçerilere benzer bir şekilde halk arasından "tashih ve be-dergah" usulü ile cebeci temin edilirdi. Bu konuda, Evahir-i C 1136 (18 Nisan 1724) tarihli bir belgede, kaledeki cephanenin muhafazası için kapıkulu birliklerinden olan cebecilerin yeterli olmadığı ve halk arasından "tashih ve be-dergah" ile 50 cebecinin temin edilmesi emredilmişti[205]. Kaledeki bütün cephane malzemesi cebecilerin amiri olan cebeci başına teslim olup, onun üzerine zimmetlidir. Görevi biten cebeci başı yeni cebeci başına cephane ile birlikte envanterden oluşan listeyi de teslim ederdi. Kaleye cephane giriş ve çıkışı cebeci başının kontrolünde gerçekleşirdi.

Yapılan araştırmalarda 1680-1690 yıllarında Trabzon'da olan cebeci birliklerinin miktar ve mevaciblerine rastlanılamadı. Ancak 1100 (1688-1689) yılında cebecilerden 19. cemaatte günlük 10 akçeye mutasarrıf olan Mustafa'nın

---

[201] Cevdet-Askeriye, No: 39319 (16 M 1155/23 Mart 1742).
[202] TŞS, No: 1853-39, s. 119 (Evasıt-ı M 1095/3 Ocak 1684).
[203] Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları, C. II, s. 12.
[204] Ali Emiri, Ahmed III, No: 13653 (25 M 1139/22 Eylül 1726).
[205] TŞS, No: 1883-69, s. 80 (Evahir-i C 1136/27 Mart 1724).

ulufesinin gümrük gelirinden ödenmesi belirtiliyordu[206]. Buna mukabil 1723-1746 arasında Trabzon'da cebecilerin miktar, mevacib ve tayinatları hakkında çeşitli kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Mesela 1137 (1724) yılında kalede 100 cebeci olup, günde 919 akçe hesabı ile senede 325.326 akçe almakta idiler[207]. Buna göre bir cebeci günde ortalama 9-9.5 akçe alıyordu. 1139 (1726)'da sayıları 107'ye çıkarken günlük akçe 1080'e, senelik ise 382.320 akçeye çıkmıştı[208]. Böylece bir cebecinin günlüğü de ortalama 10 akçeye yükselmişti. Sayıları ileriki yıllarda artmaya devam etmiş ve 154 cebeci günde 1677 akçe alırken, senelik ulufesi de 593.658 akçe olmuştu[209]. Görüldüğü üzere bir cebecinin günlük akçe miktarı yine aynı idi. Ancak 1147 (1734)'de cebeci sayısı düşerken, bir cebecinin günlük akçe miktarı 14 akçeye yükselmişti. Bu tarihte 77 cebeciye günde 1109 akçe üzerinden senede 392.586 akçe ulufe verilmiştir[210]. 1148 (1735) yılında bu sayı giderek azalmış ve 42'ye düşerek günde 706 akçe ulufeleri hesabıyla üç ayda 62.481 akçe (senede 249.924 akçe) almışlardır[211]. Bu düşüşün sebebi serasker yanına gönderilen 195 cebeciye bağlıdır[212]. 1149 (1736) yılında ise cebeci sayısı tekrar yükselerek 112'ye çıkmış ve 1627 günlük akçeleri üzerinden senede 575.958 akçe ulufe almışlardır[213]. Kişi başına günlük ulufe ise yine 14 akçe olarak kalmıştı. Ancak 1152 (1739)'de cebeci sayısı düşerken kişi başına günlük akçe miktarı yükselerek 15 akçeye çıkmıştı. Bu tarihte 58 cebeciye günde 884 akçe verilmişti[214]. Diğer yandan 1158 (1745) yılında kişi başına günde isabet eden akçe miktarı en üst seviyeye ulaşarak 18 akçe oldu. Buna ilişkin 64 cebeciye günde 1146 akçe üzerinden senede 405.684 akçe mevacib ödenmiş ve hemen akabinde 1160 (1747) yılında 20 cebeci Erzurum seraskerinden Trabzon muhafazasına tayin olmuştu[215].

---

[206] TŞS, No: 1857-43, s. 104 (23 R 1100/14 Şubat 1689).
[207] MAD, No: 817, s. 205 (1137). Aynı tarihte Erzurum kalesinde 13 cebeci vardı. Bkz a.y.
[208] MAD, No: 790, s. 8-9 (1139).
[209] MAD, No: 6839, s. 609-611 (1145/1732-33).
[210] MAD, No: 6814, s. 558 (1147).
[211] MAD, No: 6836, s. 519 (1148).
[212] MAD, No: 6836, s. 584-586 (1148).
[213] MAD, No: 17105, s. 15-17 (1149).
[214] MAD, No: 2703, s. 2 (1152).
[215] MAD, No: 6553, s. 373-374 (1158).

Cebecilerin et ve zahire ücretleri çoğu kez şehrin mali kaynakları tarafından karşılanmakta idi. Et ücretleri bizzat akçe olarak verilirken, zahirelerine ilişkin unu Trabzon'daki ambarlardan almakta idiler. Mesela 1137 (1724) yılında, altı aylık zahireleri olan 268 kile unu, Trabzon ambarından almaları ve 100 cebecinin 16.5 kıyye olan altı aylık et ücretlerinin de Trabzon gümrüğünden verilmesi emredilmişti[216]. Cebecilerin bu yöndeki giderleri sadece şehir içi mali kaynaklardan karşılanmaz, diğer vilayetlerden de havale yapılırdı. Nitekim 1137 (1724) senesinin ilerleyen aylarında cebecilerin mevacib, et ve buğday ücretlerinin 1720 senesine ait Tokat voyvodalığı gelirinden karşılanması istenmiş, ancak Tokat voyvodalığının mukataa emini devlete borcum yoktur diye cevap vermiştir[217]. Bunun üzerine tekrar gönderilen emirde 157.5 kuruş buğday ücretlerinden başka 2711 kuruş 1 para ve 1 akçe mevacibleri ile 243 kuruş 15 para et ücretlerinin aynı gelirden verilmesi emredildi[218]. Ayrıca 1154 (1741)'te 116 cebeciye günde 19 kıyyeden senede 33.630 akçe verilirken, 1155 (1742) yılında 102 cebecinin günde 17 kıyye et, senede ise 6018 kıyye olup, kıyyesi 5 akçeden 30.090 akçe verildi[219].

Cebecilerde de yeniçeriler gibi "tashih ve be-dergah" sistemiyle cebeci olanlar mevcuttu. Örneğin 23 B 1144 (2 Mart 1732) tarihli bir defterde 56 cebeci tashih ve be-dergah yöntemi ile toplanmıştır. Bunlar, tashihleri 9 akçeyi, be-dergahları ise 7 akçeyi geçmemek üzere gerekli olan 457 akçelik yevmiyeleri ocak mahlulüne takas olunmak üzere Trabzon kalesi muhafazasına tayin olunmuşlardı[220].

---

[216] TŞS, No: 1886-72, s. 68 (24 Ca 1137/8 Şubat 1725).
[217] D.BŞM, Dosya No: 2340, Vesika No: 31 (25 Ş 1137/9 Mayıs 1725).
[218] D.BŞM, Dosya No: 2345, Vesika No: 60 (25 N 1137/7 Haziran 1725). MAD, No: 10316, s. 64 (7 L 1137/19 Haziran 1725).
[219] D.BŞM, Dosya No: 3485, Vesika No: 63 (17 M 1156/13 Mart 1743). Aynı belgede 1741 yılında Hasan Kale'de 45, Kefe'de 218, İbrail'de 61, Toman'da 78, Hotin'de 119, Tomruk'ta 42, Akıntı Burnu'nda 215 nefer cebeci vardı. Yine bu defterde; 1742 yılında Hasan Kale'de 36, Kefe'de 230, İbrail'de 61, Toman'da 76, Hotin'de 167, Tomruk'ta 39, Akıntı Burnu'nda 181 cebeci mevcuttu.
[220] D.PYM, No: 35193, s. 2-4 (23 B 1144/21 Ocak 1732).

Topçular

Trabzon'da bulunan kapıkulu birliklerinin sonuncusu da topçulardır. Kalede bulunan topçular bir ağa tarafından yönetilmektedir. Bu yönde 1095 (1683) yılında kaledeki 6 topçunun üzerine bir ağa tayin olunmuştur[221]. Topçuların en önemli görevleri kaledeki topları atmak ve gerekli olduğu zaman nakliyat ile güvenliğe yardımcı olmaktır. 1090 (1679-1680) yılında Trabzon Kalesi'nde 9 topçu bulunmakta ve senede 24.072 akçe mevaciblerini gümrük gelirinden almakta idiler[222]. Buna göre topçular bir kıstta yani üç aylık ulufelerinde 6018 akçe, günlük ise 68 akçe almakta olup, kişi başına günde ortalama 7.5 akçe düşmektedir. 1095 (1683) yılında aynı sayıda olan topçuların bu yıl katıldıkları Macar seferinde üçü ölmüş, altısı sağ kalmıştır[223]. Topçuların 1102 (1690)'ye kadar da sayıları sabit kalmış ve bu tarihte günde 58 akçeleri Trabzon gümrüğü tarafından verilmiştir[224]. Aynı tarihte bir kişinin günlük mevacibi ise 9 akçe civarındadır.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında şehrin İran savaşlarındaki öneminden dolayı topçu sayılarında bir artış olmuştur. Buna bağlı 1137 (1724) yılında 99 topçunun günlük akçeleri 931, senelik ise 329.572'dir[225]. Kişi başına ortalama günlük miktar 9 akçedir. Aynı yıl bunlara günde 86 akçe ile 10 topçu eklenmiştir[226]. 1139 (1726)'da sayıları azalarak 71'e düşmüş ve günlük akçeleri 703 olmuştur[227]. 1140 (1727) yılında 78 topçu günde 736 akçe ulufe almaktadır[228]. 1145 (1732) senesinde 60 topçu günde 619 akçe üzerinden senede 219.124 akçe ulufe almakta idi[229]. Kişi başına isabet eden miktar ise 10 akçeye yükselmişti. 1147 (1734) yılında topçu sayısında hızlı bir düşüş olmuştur. Yirmi topçuya günde 213, senede ise 75.400 akçe

---

[221] TŞS, No: 1853-39, s. 125 (Evahir-i Ş 1095/12 Ağustos 1684).
[222] D.BŞM.TZG, Dosya No: 1, Gömlek No: 86 (1090/1679-80).
[223] MAD, No: 2935, s. 327 (18 S 1099/24 Aralık 1687). TŞS, No: 1853-39, s. 99 (18 S 1099).
[224] TŞS, No: 1857-43, s. 98 (Evahir-i C 1100/21 Nisan 1689).
[225] MAD, No: 817, s. 492 (1137).
[226] MAD, No: 817, s. 506 (1137).
[227] MAD, No: 790, s. 323 (1139).
[228] D.PYM, No: 35186, s. 2 (1140). Bu kaynağa göre aynı yıl Revan kalesinde 165, Tiflis Kalesinde 144, Göri Kalesinde 88, Sohum kalesinde 76 ve Soğucak kalesinde 44 topçu vardı.
[229] MAD, No: 6839, s. 739 (1145).

ve dere yolu olarak ayrılıp dağ yolunun kış dolayısıyla kapalı olduğu zaman sevkıyat dere yolundan yapılmakta idi. Bu açıdan İran seferi dolayısıyla 1159 (1746)'da Trabzon'dan gidecek 30.000 kile zahirenin dağ yolu olan Ağaçbaşı'nın kapalı olduğu için nakil dere yolundan yapılmıştır[175]. Ancak diğer yandan İran savaşlarının son dönemi olan 1158-1159 (1745-1746) yıllarında doğuya yapılan nakliyat Batum üzerinden de sağlanmakta idi. Trabzon'dan kayık veya gemilerle Batum'a götürülen zahire, buradan Kars ve Erzurum bölgelerine sevk ediliyordu. Bu yol Trabzon'un yukarıda ifade edilen meşhur sevkıyat yoluna da bir alternatif oluşturmaktadır. Bu yolda Erzurum ve Kars askeri tayinatı için bir seferde 9000, bir başka seferde de 1270 kile zahire Trabzon'dan Batum'a nakledilmişti[176].

Tablo 3: Trabzon'dan Batum'a Zahire Nakli (1158/1745)

Yerler	**Arpa (Kile)**	**Un (Kile)**	**Peksimet (Kantar)**
Vice	6345	724	844
Arhavi	8380	832	830
Aya Gorgor Mahallesi	3.000,5	591.5	100
Toplam	**17.725,5**	**2.147,5**	**1774**

Tablo 4: Trabzon'dan Batum'a Arpa Nakli (1158/1745)

Yerler	**Arpa (Kile)**	**Kayık Ücreti**	
		Kuruş	**Akçe**
Gönye	1820	127	30
Aksotha	750	63	40
Görele	250	21	30
Faros	750	62.5	60
Tabak	250	21	30
Kabak Meydanı	530	44	20
İmaret	280	23	40
Ganita	300	25	
Vice	200	16.5	30
Rize	840	70	
Polatana	865	48	40
Kemer Kaya	250	20	100
Tekfur Çayırı	225	20	100
Arhavi	250	20	100
Toplam	**7560**	**581**	**620**

[175] Cevdet-Askeriye, No: 48590 (27 M 1159). MD, No: 152, s. 127.
[176] TŞS, No: 1915-101, s. 14-15 (16 R 1159).

Trabzon'da olan zahire, sefer zamanlarında hem orduya nakledilirken hem de kuzeydeki daha önce ifade edilen Faş, Sohum ve Azak kalelerinin muhafızlarına tayinat olarak veriliyordu. Önceki örneklere binaen bu konu üzerinde birkaç örnek daha zikredilecek olursa; 1136 (1724) yılında Azak'tan Sohum Kalesine atanan askerin tayinatı için 100 cebeciye altı aylığına 17.700 çift ekmek ve 268 kile unun ambardan verildiği görülmektedir[177]. Aynı tarihte bu kez Faş'a gönderilen 100 cebeciye yine 268 kile un tayinat olarak verilmiştir. İki yıl sonra ise Faş Kalesi muhafazasında olan askerin tayinatı için 7000 kile buğday, 500 kile pirinç ve 1000 kıyye sadeyağ İstanbul'dan satın alınıp Trabzon üzerinden gönderilmiş ve Faş kalesi bina eminine teslim edilmiştir[178]. Zaten İran savaşları dolayısıyla Trabzon'a gelip, savaş sonrası fazla miktarda burada kalan zahire nemden bozulacağı için hemen başka bir bölgeye sevk edilirdi. Mesela 1139 (1727) yılında bu şekilde Trabzon'da bulunan 5800 kantar eski ve yeni peksimet Azak Kalesi'ne nakledilmiştir[179]. Yine İran savaşları sonunda 74.500 kile zahire İstanbul'da bulunan Tersane-i Amire ambarlarına sevk edilmişti[180]. Trabzon'dan gönderilen tayinatlar yanında seraskere gidecek tayinat da burada korunmakta idi. Örneğin 1157 (1744) yılında Kars Seraskeri Vezir El-Hac Mehmed Paşa'ya gönderilecek 51 kile Mısır pirinci, 15.000 kile Drama pirinci ve 5 menn kahvenin Trabzon'da muhafazalı bir yere konulması ve buradan nakledilmesi emredildi[181]. Yine ordu defterdarına gidecek tayinat için 1561 kıyye Mısır pirinci, 5017 kıyye pirinç, 12.127 kıyye Filibe pirinci, 2.299,5 kile un ve 2244 kile arpa Trabzon ambarında olup Ambar Emini İbrahim Ağa tarafından nakledilmiştir[182]. Bunların yanında mühimmat ile Trabzon'a gelen asker ve atlarına verilen tayinat da Trabzon ambarlarından temin olunmaktadır. Bu hususta atlara

[177] TŞS, No: 1886-72, s. 54 (29 M 1137/18 Ekim 1724). Burada 66 çift ekmek bir kile hesabı üzeredir.
[178] MAD, No: 9916, s. 129 (26 Za 1138-/6 Temmuz 1726).
[179] TŞS, No: 1889-75, s. 159 (23 Za 1139/12 Temmuz 1727). Bu miktar bir başka belgede 7800 kantar olarak kayıtlıdır. (MAD, No: 8465, s. 220).
[180] Bu sevkıyatta Giresun Kazası'ndan sekiz gemiye 7000 kuruş navl verilerek 35.000 kile zahire, Keşap ve Tirebolu Kazalarından birer kıta gemilere 1000'er kuruş karşılığında 5000'er kile zahire ve Polatana ile Trabzon Kazalarından dört gemiye 5000 kuruş ücret karşılığında 29.000 kile zahire yüklenilmiştir. (MAD, No: 8502, s. 250-251 /24 Ra 1160/5 Nisan 1747).
[181] Trabzon-Ahkam Defteri, No: 1, s. 27 (Evahir-i Ra 1157/13 Mayıs 1744).
[182] KK, No: 6610, s. 6 (1159-1160/1746-1747).

verilen arpa miktarı bazı kayıtlarda günde yarım kile, bazısında bir veya iki, bazısında da iki buçuk kiledir[183].

Askerlere verilenler dışında mühimmat nakli vs. önemli işlerde görevli olanlara, elçilere, İran Şahı ve adamlarına da tayinat olarak çeşitli zahire ve istihkak verilmektedir. İran savaşlarının ilk safhasında Şamlı Ali'den sonra Trabzon'da önemli işlerle görevlendirilen Hüseyin Ağa'ya her gün; 10 kıyye koyun eti, sekiz kıyye Mısır pirinci, dört kıyye sadeyağ, 50 ekmek, iki çömlek süt, bir çömlek yoğurt, üç kıyye süzdürülmüş bal, bir kıyye nohut, üç kıyye soğan, yarım kıyye tuz, 10 dirhem biber, 50 dirhem zeytinyağ, yarım kıyye sirke, üç tavuk, 20 yumurta, yarım kıyye mum, 50 dirhem bal mumu, 1.5 kıyye has un, 100 dirhem nişasta, sebzevat, 133 dirhem kahve, 50 dirhem keşlâ, ve bir miktar odun tayinat olarak verilmiştir[184]. Bundan önce görevli olan Şamlı Ali'ye de iki dirhem tarçın, altı dirhem fülfül, 1.5 kile arpa, saman, bir kıyye razzâki üzüm ve her ay dört kıyye sabun yanında hemen hemen aynı tayinat verilmiştir[185]. Diğer yandan İstanbul'da olan Rus elçisine hudut zaptı için Şirvan tarafına giderken Trabzon'a geldiğinde 80 mekâri beygiri ücreti olan 400 kuruş cizye gelirinden verilmekle tayinatları da temin olunmuştur[186].

Tablo 5: Doğuda Sınır Tespiti İçin Trabzon'a Gelen Rus Elçisine Verilen Tayinat ve Ücreti (25 N 1138/27 Mayıs 1726)

Tayinat Maddesi	**Tayinatın Miktarı**					**Birim Fiyat (Akçe)**	**Toplam Fiyat (Akçe)**
	Kıyye	**Adet**	**Kile**	**Kantar**	**Çeki**		
Ekmek	80					5	400
Koyun eti	15					15	225
İnek eti	40					6	240
Tavuk		8				18	144
Pirinç			1.5			100	250

[183] 1144 (1731) tarihinde gelen bazı askerin atlarına 110 günde 110 kile arpa, bazısına günde 2.5 kileden 118 günde 289 kile arpa tayinat verilmiştir. (TŞS, No: 1894-80, s. 14/Gurre-i M1144/8 Temmuz 1731).

[184] TŞS, No: 1886-72, s. 139 (5 Ş 1137/19 Nisan 1725).

[185] TŞS, No: 1886-72, s. 2 (1137/1725). Yine aynı yıl önemli işlerle görevli olan yeniçeri ocağından sâbıka kul kethüdası Mehmed ile bir yazıcı ve 7 çavuşa hizmette olduklarınca günde 100 çift ekmek, 30 kıyye koyun eti ve 8 kile arpa tayinat olarak verildi. (MAD, No: 9913, s. 145/20 R 1137/6 Ocak 1725. TŞS, No: 1884-70, s. 60/15 Ca 1138/19 Ocak 1726).

[186] MAD, No: 9916, s. 52 (23 N 1138). TŞS, No: 1885-71, s. 120 (12 N 1138/14 Mayıs 1726). 70 kişiyle Trabzon'a gelen elçiye 6000 akçe tayinat bahası olarak verilmiştir. (TŞS, No: 1885-71, s. 7 /25 N 1138).

Sadeyağ	7.5					40	300
Bal	7					20	140
Zeytin	10					12	120
Zeytinyağ	3					24	72
Sirke	10					3	30
Soğan	15					5	75
Un	6					5	30
Nohut	3					7	21
Tuz	10					2	20
Yumurta		50				0.5	25
Mum yağı	4					21	108
Üzüm	3					8	24
Sarımsak	5					5	25
Nişasta	1					12	12
Sebze	10						40
Süt	3					6	18
Biber	100						31
Hayvan yemi							125
Tarçın	50					3	150
Karanfil	50					3	150
Zencefil			0.5				60
Arpa			10			40	400
Saman				4		40	160
Odun					6	40	240
Kahve	1						300
Şeker	1						100
Bademiye	1						40
Ham sirke	80					20	1600
Rakı	10					40	400

Elçilerin dışında İran Hanları ile adamlarına da Trabzon'dan tayinat verilmektedir. Kars Kalesi'nden çıkıp Trabzon'a gelen Ahmed Han'a 60 adamıyla birlikte Trabzon'da olduğu süre ve Erzurum'a gidene dek, günde 60 çift ekmek, sekiz kıyye sadeyağ, 10 tavuk, bir kıyye kahve, bir kıyye bal, üç kıyye mum yağı, bir kıyye nohut, üç kıyye soğan, dört yük odun, 60 kıyye et, beş kıyye peynir, 30 yumurta, beş kıyye un, bir kıyye bal mumu, bir kıyye tuz, bir kıyye sirke, bir kıyye sabun ve dört kile pirinç tayinat olarak verilmiştir[187]. Yine 1159 (1746) yılında

[187] TŞS, No: 1910-92, s. 55 (12 Z 1157/16 Ocak 1745).

Abdülkerim Han'a günde 30 çift nân-ı aziz, altı kıyye koyun eti, altı kıyye bulgur, 1.5 kıyye sadeyağ ve altı kile arpa tayinat verilmiştir[188].

Tablo 6: İran Hanlarından Sam Mirza ve Nazar Ali Han'a Verilen Bazı Tayinat ve Ücretleri (Selh Za 1159/14 Aralık 1746)

Tayinat Maddeleri	**Mirza Han**			**Nazar Han**		
	Miktarı (Kıyye)	**Birim Fiyatı (Akçe)**	**Toplam Fiyat (Akçe)**	**Miktarı (Kıyye)**	**Birim Fiyatı (Akçe)**	**Toplam Fiyat (Akçe)**
Ekmek	236 çift	2	472	45 çift	2	90
Koyun eti	64	15	960	9	15	135
Pirinç	15	18	270			
Sadeyağ	16	70	1120	2	70	140
Saman	204	2	408			
Bulgur	49	9	441	9	9	81
Toplam			**3671**			**446**

Savaşlarda şiddetle zahireye ihtiyaç duyulduğu sırada nefir-i âm emirleri ile toplanılan asker sırasında mühimmat da temin edilmektedir. Nitekim 1100-1101 (1688-1689) yılında Trabzon'a gönderilen bir hükümde asker ve mühimmatın gemilerle biran önce İsakçı'ya ulaştırılması bildiriliyordu[189]. Zahire naklinde güvenlik tedbirleri yanında zahirenin eksilmeden yerine varması emirlerde sıkıca tembih olunuyordu. Yolda eksilen zahire olur ise miktar hesaplanarak taşıyıcıların ücretlerine takas olunmak suretiyle tahsil olunurdu[190]. Kara nakliyatının yanında denizden yapılan nakliyatlarda eksik gelen zahireyi gemi reisleri ıslatıp tarttırmakta, böylece noksanlarını kapatma yoluna gitmektedirler. Ancak bu hileye karşı merkezden gönderilen emirlerle ıslak olan arpanın uzun süre ambarlarda sağlam kalmayıp bozulacağı ve bunun üzerine zahire tesliminde ambar emininin dikkat etmesi gerektiği tembih edilmektedir[191]. Zahire naklinde yaşanılan bazı problemler

[188] Fenar Musa Han'a aynı belgede iki kıyye ekmek, iki kıyye koyun eti, iki kıyye bulgur tayinat olarak verildiği kayıtlıdır. Abdülkerim Han'ın tayinat ücreti 130 kuruş 64.5 para olup her iki hana toplam 9065 kuruş tayinat ücreti ile 4149 kile arpa verilmiştir. (TŞS, No: 1915-101, s. 10 /Gurre-i B 1159/22 Temmuz 1746).

[189] TŞS, No: 1856-42, s. 161 (Evahir-i R 1100).

[190] Böyle bir emir Trabzon ambarlarından Erzurum'a gönderilen zahirenin kontrolü için Rakka ve Anadolu valisi olup Erzurum Seraskeri Vezir Ahmed Paşa ve Ordu Defterdarı Mustafa'ya gönderilmişti. (Cevdet- Askeriye, No: 41511/22 Z 1155/17 Şubat 1743. TŞS, No: 1908-94, s. 5).

[191] TŞS, No: 1893-79, s. 122 (5 Z 1143/11 Haziran 1731).

de şehrin yöneticilerinden kaynaklanıyordu. Mesela 1137 (1725) yılında Faş Kalesi muhafızları ve kalenin bina hizmetinde çalışanları için Trabzon'dan verilen zahireyi götürecek gemilerin reislerini Trabzon Ağası olan Ekiz oğlu Osman'ın mal sevdasıyla hapsetmesi üzerine Faş'ta büyük bir sıkıntı yaşanmış ve reisler ile gemilerin serbest bırakılıp zahirenin hemen nakledilmesi istenmiştir[192]. Bunun akabinde Trabzon gümrüğüne gelen zahire, arpa vs. her ne ise gemi reislerinin yeniçeri ağası tarafından rencide olunmaması bildirildi[193]. Diğer yandan seferlerden sonra ambarlarda kalıp başka bir bölgeye sevk edilmeyen zahireler uzun süre saklanıp bozulmaması ve zarar görmemesi için ambar emini tarafından tartılıp rayiç bedel üzerinden halka verilerek, alınan miktar hazineye teslim olunurdu. Örneğin 1149 (1736)'da mübaşire verilecek 10'ar akçeyle birlikte buğday ve unun kilesi 70, arpanın ise 50 akçe hesaplanıp Trabzon'un Müslüman mahallelerine 3000 kile buğday, 1000 kile un ve 2600 kile arpa, Yomra Nahiyesine 7000 kile buğday, 620 kile arpa ve 280 kile un, yedi vakıf köyüne 300 kile buğday, 100 kile un ve 200 kile arpa ile şehirdeki zimmilere 800 kile buğday, 200 kile un ve 500 kile arpa verilmiştir[194].

2.2.2- Dışardan Temin Edilip Trabzon Üzerinden Nakledilen Zahire

Trabzon'da miktar olarak en fazla zahire birikimi dışardan yapılan nakliyatlarla sağlanıyordu. Gerçi iklim ve arazi şartlarından dolayı Trabzon'un öz kaynaklarıyla çok fazla miktarda zahire temini sağlayamadığı bilinse de yer olarak nereden geldiği belli olmayıp ambarlarda bulunan ve belgelerde Trabzon ambarından nakledilmesi yönündeki emirlere binaen bu çeşit zahirenin de Trabzon'a ait olduğu söylenebilir. Bu aşamada yapılacak açıklamalarda ise dışarıdan Trabzon'a gelen zahire miktarına ilişkin bilgiler üzerinde durulacaktır. Trabzon'a dışarıdan gelen zahire savaş alanlarına göre, eğer kuzeyde ise mühimmat doğu ve Anadolu'dan şayet doğuda ise çoğunlukla kuzey stepleri olmak üzere İstanbul ve Marmara'dan da gelmekte idi. Mesela 1680-1690 döneminde Osmanlıların kuzey seferleri için gerekli

[192] TŞS, No: 1888-74, s. 107 (29 L 1137/11 Temmuz 1725).
[193] TŞS: No: 1889-75 s. 132 (22 Ra 1139/17 Kasım 1726).
[194] TŞS, No: 1902-88, s. 64 (15 R 1149/23 Ağustos 1736).

olan zahire Erzurum ve Karahisar-ı Şarkî gibi doğu ve Anadolu vilayetlerinden satın alınıp Trabzon'a nakledilmekte idi[195].

Tablo 7: Gemilerle İsakçı'dan Trabzon'a Gelen Zahire (1148/1735)

Gemi Reisleri	**Un (Kile)**	**Arpa (Kile)**	**Peksimet (Kantar)**	**Buğday (Kile)**
Kostantin Reis	457.5	2405		1.906,5
Kara Ali Reis	965.5	4200		2.462,5
Kalyoncuoğlu	1500	4500		3000
Veli Ahmed Oğlu Mustafa Reis	963	3350		2991
Bogasıcı-zade İsmail	456.5	3376	446.5	
Ünyeli Civelek Mehmed Reis		4.802,5		
Mehmed Reis	928.5	4339		2.255,5
Bıçakçı-zade Ahmed Reis	454	3991		2752
Varnalı Hasan Reis	881.5	2850		1830
Sarı Mustafa Reis		4000	462	454
Emir Çelebi Oğlu Ahmed Reis	228.5	3490		1.458,5
Beşikoğlu Ahmed Reis	227	2202		2.056,5
Kelleci-zade Hacı Hüseyin		3.701,5	719	
Uzun Mehmed Ali Reis	468	3.672,5		2816
Hamitoğlu İsmail Reis		1765	1002	
Tekeli Oğlu Ömer ve Mehmed Reis	909	4279		
Dedeoğlu Ömer ve Mehmed Reis		1019		1500
Hasan Reis	1000	1000	1035	
Osman Reis	1000	1500	1200	
Mehmed Reis	1000	1100	963	
Mehmed Reis	1000	1000	1000	
Süleyman Reis	1000	1700	1222	
Dimitri Reis	1000	2000	1.518,5	
Seyliyane Reis	1.270,5	1581	806	
Toplam	**15.709,5**	**67.823,5**	**10.374**	**25.482,5**

Kuzeye yapılacak sevkıyat için de kuzey bölgelerinden Trabzon'a zahire sevk ediliyordu. Örneğin 1136 (1724) yılında Azak Kalesi için İstanbul'dan tedarik edilen 11 gemi ile Bergos ve Varna'dan 40.000 kile buğday otuz biner kile arpa ve un

[195] Azak Kalesi muhafazasında olan asker için Gurre-i B 1097 (26 Mayıs 1686) tarihinden Evahir-i C 1098 (12 Mayıs 1687) tarihine kadar bir senelik buğdayları için Erzurum'dan 10.000 kile, Karahisar-ı Şarkî'den ise 3000 kile olup toplam 13.000 kile mübaşir Ömer'in satın almasıyla Trabzon'a sevk

Trabzon'a nakledildi[196]. Diğer taraftan 1137 (1725) yılında doğu seferindeki asker için Bolu voyvodaları öncülüğünde satın alınan 20.000 kile arpa ve 10.000 kile undan ancak 19.808 kile arpa ve 8.528,5 kile un Trabzon Ambar Emini Mustafa Ağa'ya teslim olunmuştur[197]. Yine aynı yıl İznikmid İskelesi'nden İstanbul'a oradan da Trabzon'a 2100 kile arpa, 2707 kile de un nakledilmiştir[198]. Kuzeyden ise birçok bölgeden Trabzon'a zahire nakli yapılıyordu. Bu yönde 1143 (1731) yılında Kavarna İskelesi'nden 40.000 kile arpa İstanbul'dan temin edilen dört gemi ile Trabzon'a nakledilmişti[199]. Bazen Trabzon'a gelmek üzere satın alınan un, uygun bir yerde peksimet yapılmakta ve bu şekilde nakledilmekte idi. Mesela 1143 (1731) yılında bu yöndeki bir emirde Selanik ve Golos İskelelerinden Trabzon'a gönderilmek için satın alınan zahire İstanbul'a getirilip burada 870 kantar peksimet yapılarak dört gemi ile Trabzon'a nakledilmişti[200]. Yine aynı şekilde 1148 (1735) yılında Varna'da 5666 kantar peksimet yapılıp yeniçerilere verilen ve Ohri tarafına gönderilenden sonra geri kalan 3281 kantar peksimetin çürüyüp zayi olmaması için İran tarafındaki kalelere gönderilmek amacıyla Trabzon'a nakledilmiştir[201] . Bundan bir yıl sonra bu kez İran savaşları sonucu İstanbul'a getirilen Acem esirleriyle birlikte 15.300 kile zahire Trabzon'a nakil olundu[202].

---

edilmiş, buradan da gemilerle Azak'a gönderilmiştir. (TŞS, No: 1855-41, s. 89/17 C 1098/30 Nisan 1687).

[196] MAD, No: 10312, s. 456 (25 Ca 1136/20 Şubat 1724).

[197] Bu nakliyatta Bartın İskelesi'nden 7655 kile arpa, 3823 kile un , Akçaşehir İskelesi'nden 7481 kile arpa, 2619 kile un ve Bendereğli İskelesi'nden 4850 kile arpa ve 2150 kile un Trabzon' a nakledildi. Ancak burada toplam 19.986 kile arpa ve 8592 kile un hesaplanmıştır. (İbnülemin-Dahiliye, No: 2294 /8 Za 1137/19 Temmuz 1725).

[198] 'An-tahvîl-i
Kusûr-ı navl-ı sefîne-i Tophaneli Mustafa Reis berâ-yı tahmîl-i zehâyir-i mîrî 'an-mevcûd-ı iskele-i İznikmid 'an-mübayaa-i Halil Ağa mübaşir-i mübayaa 'an-iskele-i mezbûr 'an-İznikmid ilâ Âsitâne-i Sâadet ilâ Trabzon nakil ve irsâl şude makbuz El-hac Mustafa Ağa Emin-i Ambar-ı Trabzon ber-mûceb-i temessük-i memhûr hod el-müverrah fî 23 L sene 1136 bâ-telhîs ve fermân-ı âli în kadar meblağ 'an-hazîne-i âmire dâde fermûde ber-mûceb-i kaimmakâm-ı mevkûfat fî 4 M sene 1137 ve bâ-fermân-ı şerîf.
Tezkire-dâde 7 M sene 1137. (MAD, No: 10316, s. 115/7 M 1137/26 Eylül 1724).

[199] Cevdet-Askeriye, No: 2872 (23 L 1143/1 Mayıs 1731).

[200] Ali Emiri, Mahmud I, No: 9129 (20 Z 1143/26 Haziran 1731).

[201] Cevdet-Askeriye No: 33140 (6 Ra 1148/27 Temmuz 1735). TŞS, No: 1899-85, s. 42 (7 Ra 1148/28 Temmuz 1735). Ancak bu peksimetten Trabzon Emini'nin tartısına göre toplam 1185 kantar peksimetin Trabzon'a geldiği ve bunun da küf bağlamasıyla emin tarafından alınmayarak keşif için güvenli bir yere konulup, İran tarafı seraskeri ve İstanbul'a peksimetten numune gönderilmesi bildirilmiştir. (TŞS, No: 1899-85, s. 8 /21 Ca 1148/9 Ekim 1735).

[202] KK, No: 2887, s. 11 (19 C 1149/25 Ekim 1736).

Trabzon'a zahire nakli için en büyük organizasyon İran savaşlarının son döneminde yapılmıştır. Bu sevkıyatta birçok yerden temin edilip İsakçı'da biriktirilen zahirenin buradan Trabzon'a nakledilmesi uygun görülmüştü. Nakil olunacak 7-8 yüz bin kile için İstanbul, Trabzon, Kefe, Kırım'dan gemiler kiralanmış ve kısım kısım nakil olunan zahire önce Trabzon'a buradan da Kars'a ulaştırılmıştır[203]. Ayrıca 1159 (1746) yılında Trabzon'a gelecek serdengeçti ve yeniçeri serdarlarıyla askerlerine verilmek üzere İstanbul'dan 200 kantar peksimet gemilerle Trabzon'a ulaştırılmıştı[204]. Diğer yandan Trabzon'a gönderilecek zahire özellikle seçilmekte ve numuneleri alınarak kontrol edilmektedir. Bu açıdan 1136 (1724) yılında İsakçı'dan Trabzon'a gidecek 3000 kantar peksimetten numune alınarak İstanbul'a gönderilip en iyi peksimetten seçilmesi emredilmiştir[205]. Deniz yoluyla Trabzon'a zahire getiren gemilerde bir çavuş mübaşir olarak görevlendirilmekte ve gemilerin hiçbir yerde durmadan zahirenin emniyetli bir şekilde Trabzon'a ulaşması sağlanmaktaydı[206]. Orduya gitmek üzere Trabzon'a gelen zahirenin iskelede bekletilmeden, bozulmaması için acilen nakledilmesi önemle belirtilmekte, bu hususu ihmal edenler olur ise bunlar cezalandırılmaktaydı[207]. Bazen Trabzon'a gelen zahire organize dışı da olabilmekte idi. Örneğin Tolcu İskelesi'nden Faş ve Sohum'a nakil olacak 4500 kile zahire kış dolayısıyla önce Trabzon'a gelmiş ve buradan melekse kayıkları ile Faş ve Sohum'a nakledilmiştir[208].

Görüldüğü üzere askeri amaçla ağırlıklı olarak buğday, un, arpa, ekmek ve peksimetin teminine büyük önem verilmektedir. Bunlar ordunun temel besin maddesini oluşturmaktadırlar. Asker için temin edilen bu maddelerden ne tür yemekler yapıldığı belgelerde kayıtlı değildir. Ancak ordu için peksimet yapılması yönünde fırınlara un dağıtıldığı yukarıdaki örneklerde de görüldü. Yine sefer

---

[203] Cevdet-Askeriye, No: 46286 (22 Za 1157/27 Aralık 1744). Cevdet-Askeriye, No: 37267, 37268 (2 S 1159/24 Şubat 1746).
[204] Ali Emiri, Mahmud I, No: 15336 (13 B 1159/1 Ağustos 1746).
[205] D.BŞM, Dosya No: 2270, Vesika No: 25 (10 B 1136/4 Nisan 1724). MAD, No: 8462, s. 75 (24 N 1136/16 Haziran 1724).
[206] 1136 (1724)'da Tolcu, İsakçı, İbrail İskeleleri'nden Trabzon'a nakledilecek zahire için 35-40 gemiye birer çavuş mübaşir konmuştur. (MAD, No: 3598, s. 41/2 Ş 1136/26 Nisan 1724).
[207] TŞS, No: 18886-72, s. 41 (24 Ca 1137/8 Şubat 1725).
[208] MAD, No: 8465, s.365 (4 S 1140/21 Eylül 1727).

sırasında temin edilen undan hem ekmek hem de çorba yapıldığı bilinmektedir[209]. Trabzon'da toplanılan tüm zahireler mübaşirler, özellikle ambar ve gümrük eminleri gibi şehrin yerel yöneticileri aracılığı ile ya ilgili yerlere sevk edilmekte ya da şehre gelen askere, ağaları vasıtasıyla verilmektedir. Bunun için zahire askerlerin doğrudan kendilerine verilmezdi. Tevziat orta veya bölüklerin odabaşı, vekilharcı, aşçısı ve bazen de alemdarların bulunduğu bir gruba yapılırdı[210]. Zahire, Trabzon'a un, buğday, arpa ve çok az da olsa peksimet olarak gelmekte ve ambarlar ile mahzenlerde muhafaza olunmaktadır. İncelenilen belgelerde unun doğrudan askerlere verildiğine dair bilgilere rastlanılamadı. Bu vecihle un, askerlere ekmek ve peksimet halinde teslim olunmaktadır. Zaten askerlerin tayinatını içeren bütün belgeler un kabilinden sadece ekmek ve peksimet kayıtlarını sunmaktadır. Belgelerden unun yanında buğdayın da doğrudan dağıtılmadığı ve depolarda biriktirildiği görülmektedir. Zira buğdayın çorba olarak kullanımı için tanelerinin temizlenmesi ve öğütülmesi gerektiğinden daha çok un olarak talep edilmiştir. Diğer yandan zahire yönünden ifade edilen tahıl ürünlerine Osmanlıların temel besin maddelerinden olan pirinç de eklenebilir. Ancak belgelerde pirincin askere verilmesinden ziyade savaşta görev alan yönetim dairelerine verildiğine dair bilgiler mevcuttur. Mesela 1148 (1736)'de Şark Seraskeri Vezir Ahmed Paşa için 1000 kile pirinç Trabzon İskelesi'nden nakil olunmuştur[211]. Yine bunun yanında top-keşan neferlerinin her ellisine çorbalık için beş kıyye pirinç verildiği bilinmektedir[212]. Ayrıca pirinç, önemli işler ile görevli olanların ve esirlerin tayinatı için de verilmekte idi.

Orduda kullanılan bir diğer önemli ürün olan arpa, içerisinde bulunan glütenin (esnek bir protein) yüzdesi düşük olduğundan yumuşak ekmek imalinde pek kullanılmayıp, çoğunlukla hayvan yemi olarak tüketilirdi[213]. Bu nedenle arpa sadece hayvan yemi olarak kullanılmış ve ambarlardaki stoklardan askerlere dağıtılmıştır. Savaşlarda askerin binek ihtiyacının yanında sevkıyat organizasyonunda da

---

[209] Ertaş, a.g.t, s. 110.
[210] D.BŞM.TZG, Dosya No:13, Gömlek No:7 (3 Z 1149/4 Nisan 1737).
[211] TŞS, No: 1901-87, s. 87 (5 L 1148/18 Şubat 1736).
[212] TŞS, No:1894-80, s. 33 (16 R 1144/18 Ekim 1731).
[213] Ertaş, a.g.t., s. 113.

kullanılan at, katır, öküz vs. hayvanların sayısının fazla olması arpaya olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu açıdan bir hayvanın günlük istihkakının insanınkinin 10 katı olması ve insanlara göre yaklaşık 3, 4 ve hatta 5 katı yiyecek tüketmesi[214] hayvan yeminin temininindeki önemi ortaya koymaktadır. Hatta bir öküzün sekiz günde taşıdığı yiyeceği tüketmesi[215] sevkıyatta hayvan yiyeceğinin artmasına vesile olmakta idi. Zaten zahire sevkıyatına ilişkin kayıtlarda arpanın, buğday ile un miktarından fazla olması bu durumun açık bir delilidir. Hayvanlara sefer sırasında verilen yiyecekler arpa, ot ve samanda ibarettir. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere hayvan yiyeceğine ilişkin sevkıyatın en önemli maddesi arpa idi. Saman ve ot daha çok sevkıyattaki üst düzey görevlilerin hayvanlarına ve top-keşan neferlerinin atlarına verilen tayinatlarda yer alıyordu. Yine bayrak açmakla görevli olanların hayvanlarına da saman veya ücreti verilmektedir. Örneğin 1157 (1744) yılında Çarşı Mahallesi'nde bayrak açmakla görevli olan Habbaz İsmail Paşa ve Osman Paşa'ya 6000 kıyye samanın ücreti olan 60 kuruş teslim olundu[216]. Trabzon'a sevk edilen askerlerden gerek mühimmatla gelen çorbacılar, gerekse normal sevkıyatla gelenlerin atlarına günde bir kile arpa verilmekte idi[217]. Ancak askerin ağırlıklarını taşıyan saka ve sâyishâne atlarına günde dört kile arpa verilmektedir[218]. Top-keşan neferlerinin beygirlerine ise beş kile arpa ve 0.28 kantar saman (42 günde 150 kantar) veriliyordu[219]. Mühimmat nakli ile görevli olanlara da arpa ya aynî olarak verilmekte, ya da masrafı hesaplanarak nakit ödeme yapılmaktaydı[220].

Osmanlı ordusuna seferlerde verilen tayinatlarının en önemlilerini ekmek ve peksimet oluşturmaktadır. Peksimet kurutulup uzun müddet muhafaza edilmesinden dolayı ekmek imalinin olamayacağı veya her ikisinin de ana maddesi olan buğday ve

---

[214] Carl Von Clauswitz, **Harp Üzerine**, Çev., H. Fahri Çeliker, İstanbul, Özne Yayınları, 1999, s. 429.
[215] John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, Çev., Füsun Doruker, İstanbul, Sabah Yayınları, 1995, s. 235.
[216] Samanın 100 kıyyesi 1 kuruştur. (TŞS, No: 1910-96, s. 2).
[217] MAD, No: 9924, s. 70 (29 M 1143/14 Ağustos 1730).TŞS, No: 1892-78, s. 32 (2 S 1143/17 Ağustos 1730).
[218] TŞS, No: 1906-92, s. 82 (3 B 1154/14 Eylül 1741). D. BŞM, Dosya No: 2751, Vesika No: 49 (20 Za 1146/24 Nisan 1734).
[219] TŞS, No: 1894-80, s. 433 (16 R 1144/18 Ekim 1731).
[220] 5 B 1143 (14 Ocak 1731) tarihli belgeye göre, top ve cephane nakli ile görevli olan Arabacıbaşı Halil Çorbacıya Trabzon'da kaldığı sürede 4340 akçe arpa bahası ambar emininden verilmişti. (TŞS, No: 1894-80, s. 4). Bu dönemlerde arpanın bir kilesi 60 akçe olduğuna göre, bu görevliye yaklaşık 72.5 kile arpanın bahası verilmişti.

unun bulunamayacağı ortamlarda en ideal besin kaynağı idi. Özellikle gemilerde tercih edilen yiyecek türü olup uzun süren kara savaşlarında da vazgeçilmez besin maddesi idi[221]. Ekmek ise imalatından sonra kısa süre içerisinde, bilhassa sıcak tüketilmesi gerekiyordu. Ekmek yol boyunca menzillerde bulunan undan, civardaki fırınlarda yapılmaktadır. Kaliteli undan yapılması önerilen ekmek, her askere bir çift yani yarım kıyye olarak tayin olunurdu. Ancak savaş dolayısıyla üst düzey yöneticiler ile önemli görevlerdekilere yapılan tayinat yüksek ve kaliteli tutuluyordu. Mesela Trabzon'da sevkıyatta görev alan kapıcıbaşılarının bazılarına 20[222], bazılarına da 50 kaliteli ekmek[223] tayinat olarak veriliyordu. Ekmekten başka askerlere verilen peksimet ise her kişiye yarım kantar olarak dağıtılıyordu[224]. Peksimet, eğer ambarlarda yoksa fırınlara verilen undan yapılmakta ve askere satılmaktadır. Peksimet çuvallar içerisinde uzun müddet muhafaza edilebilmekte ve nakilleri de çuvallar içerisinde yapılmaktadır. Bunun için 1136 (1723-1724) yılında İsakçı'dan Trabzon'a nakledilecek 2547 kantar peksimet için 1851 eski, 696'da yeni çuval satın alınıp[225] her çuvala bir kantar peksimet konulmuştur. Bunların dışında askere verilen tayinatın vazgeçilmez bir diğer maddesini de et oluşturuyordu. Et uzun süre saklanamadığından ambarlarda mevcut olmayıp, ihtiyaç anında kasaplardan satın alınmaktadır. Bu satın almada kasabbaşı, gümrük ve ambar emini ile görevli mübaşir yer almaktadır. Yapılan araştırma sadece Trabzon'a gelen askerlere tayinat olarak verilen et miktarı hakkında bilgileri içermektedir. Buna göre topçu, cebeci, top arabacıları hariç olmak üzere askerin her beşine bir kıyye (bir kişiye 256.4 gram) et verilmekte idi[226]. Cebeci, topçu ve top arabacılarının ise her altısına bir kıyye (bir kişiye 213. 6 gram) et veriliyordu[227]. Ancak top-keşan neferlerinin ellisine 5 kıyye et (bir kişiye 128.2 gram) ve aynı miktarda da pirinç verilmişti[228]. Avrupa ordularında ise XVII. yüzyıl sonlarında Fransız, XVI ve XVII. yüzyıllarda Habsburg ve XVIII.

---

[221] İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**, Ankara, TTK Yayınları, 1992, s. 244.
[222] TŞS, No: 1886-72,s. 2 (1137/1724-1725).
[223] TŞS, No: 1886-72,s. 139 (5 Ş 1137/19 Nisan 1725).
[224] TŞS, No: 1902-88, s. 118 (3 Z 1149/4 Nisan 1737). D.BŞM.TZG, Dosya No: 13, Gömlek No: 7.
[225] D.BŞM.PKE, No: 12319, s. 8 (1136/1723-1724).
[226] MAD, No: 9925, s. 364 (15 Za 1143/22 Mayıs 1731).
[227] MAD, No: 3598, s. 148 (15 L 1136/7 Temmuz 1724). MAD, No: 9924, s. 62 (28 M 1143/13 Ağustos 1730).MAD, No: 9924, s. 153 (7 Ra 1143/20Eylül 1730).
[228] TŞS, No: 1894-80, s. 33.

yüzyılın başında Macar ordularında askerlere günde 454 gram et verilmekte idi[229]. Osmanlı askeri Avrupa'ya nazaran daha az miktarda et almasına karşın gıda maddelerinin askere ulaştırılmasında Avrupa'ya göre daha iyi işleyen bir iaşe organizasyonuna sahipti[230]. Bu erzak maddeleri yanında sadece top-keşan neferleri ile yüksek mevkili devlet görevlilerine sadeyağ verilmektedir. Bu hususta top-keşan neferlerinin ellisine bir kıyye (kişi başına 25.64 gr.) yağ veriliyordu. Üst düzey devlet görevlileri ve mübaşirlere de dairelerinin adetine göre tevcihat yapılmaktadır. Bu görevlilere yukarıda zikredilen erzak maddeleri haricinde süt, yoğurt, bal, soğan, tuz, biber, zeytinyağ, sirke, tavuk, yumurta, bal mumu, has un, nişasta, odun, sebzevat, kahve, tarçın, saman, arpa, üzüm, şehriye vs. mühimmat dairelerindeki insan sayısına göre tevcih olunmaktadır[231].

2.3- Cephane Temini ve Sevkıyatı

Savaşların sonuçlarını etkileyen önemli faktörlerden biri olan silah ve cephanedeki teknolojik ilerleme toplumları da geniş ölçüde etkilemektedir. Zira devlet, cephane malzemesinin üstün nitelikte ve hızlı bir şekilde temin edilmesi hususunda büyük gayretler sarf eder. Özellikle cephelere yakın olan yerlerden gerekli malzeme temin edilmekte, yetersiz kalması durumunda ise bu yerlere cephane açısından zengin bölgelerden takviye yapılmaktaydı. Zaten devlet en büyük ateş gücüne sahip olan ve düşman ordularına büyük tahribat veren top için gerek batı, gerekse doğu seferleri sırasında imparatorluk içerisinde maden yataklarını da göz önünde bulundurarak top döküm sahaları oluşturmuştur. Hatta cephelerde top dökümüne ilişkin seyyar dökümhaneler meydana getirilmiştir. Buna rağmen savaşlarda kullanılan top diğer cephane malzemeleri gibi çoğunlukla İstanbul'dan sevk edilmekteydi. Trabzon asker ve zahire sevkıyatında olduğu gibi cephane sevkıyatında da özellikle doğu seferlerinde (1723-1746) önemli bir lojistik saha görevi üstlenmiştir. Hemen hemen zahire sevkıyatına benzeyen cephane sevkıyatı,

---

[229] C. Finkel, The Administration of Warfare, s. 173.
[230] Hans Georg Majer, "17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları", **OA**, Sayı: 2, 1981, s. 185.
[231] TŞS, No: 1886-72, s. 2, 139.

aşağıda örneklerle geniş bir şekilde izah edileceği gibi bir takım fonksiyonlar muvacehesinde devlet kontrolünde titizlikle gerçekleştirilirdi. Cephane mühimmatının temini ve sevkıyat yönünü işlerken tophaneye ve mehterhaneye ait malzeme de doğal olarak bu grup içerisinde değerlendirilmektedir. Seferler dolayısıyla cephanenin hemen hemen tümü İstanbul'dan gönderilmektedir. Ancak cephane malzemesi içerisinde ikinci ve üçüncü sınıf denilebilecek Trabzon'da üretilebilen malzeme bilhassa satın alınarak temin edilmekteydi. Mesela Sohum Kalesi'ne gidecek 255 asker için 72.052,5 kuruşa cephane yapım malzemesi satın alınmıştır[232]. Bunun dışında bütün mühimmat İstanbul'dan gönderilmektedir. Ancak İran seferlerinin ilk ve ikinci aşaması dolayısıyla İstanbul'dan gönderilen ve doğuya yığılan mühimmatın fazlası, 1736-1739 yıllarında Rusya ile kuzeyde olan savaş nedeniyle Trabzon yolu üzerinden Kefe'ye gönderilmektedir. Fakat kuzey seferlerindeki barış sonrasında doğuda başlayan savaşlar için bu kez de Kefe'deki mühimmat fazlası Trabzon yolu ile doğuya gönderilmiştir.

Tablo 8: Sohum Kalesine Giden Asker İçin Cephane Yapılmak Amacıyla Trabzon'dan Satın Alınan Eşya (28 Za 1143/4 Haziran 1731)

Maddeler	**Miktar**		**Birim Fiyatı (Akçe)**	**Toplam Fiyat (Akçe)**
	Adet	**Kıyye**		
Kazan	3	46.5	155	7207.5
Kabaklı tencere	15	39	155	6045
Güğüm	12	41.5	155	6432.5
İbrik leğeni		12	390	4680
Fener	18		210	3780
Tava	2	9	155	1395
Sahan	72	61.5	155	9532.5
Demir	36	30.5	155	4727.5
Pirinç kapı ile leğen	3	6.5	155	1007.5
Çamaşır için leğen	12	31	155	4805
Maşrapa	12		150	1800
Kefkir	3	4	155	620
Kepçe	3		155	930
Meşin sofra	36		30	1080
Ağaç kaşık	300		10	300
Kisve saka	3		360	1080

[232] TŞS, No: 1894-80, s. 10 (28 Za 1143/4 Haziran 1731). Burada bakır kapların fiyatı adet olarak değil, bakırın bir kıyyesinin miktarı olan 150 akçe birim fiyatından hesaplanmıştır.

Musluk	3		660	1980
Oturma	12		380	4560
Meşin kova	12		120	1440
Çaprast	39		150	5850

Cephanenin temin ve sevkıyatı hususu top ve topların vs. mühimmat ile diğer cephane malzemesinin temin ve sevkıyatı şeklinde işlenebileceği gibi Trabzon'dan temin edilen ve Trabzon üzerinden diğer bazı bölgelere nakledilenler olmak üzere iki aşamada da işlenebilir. Gerçi Trabzon'dan satın alınan birkaç maddenin haricinde diğer cephane malzemesi çoğunlukla İstanbul'dan nakledilmiştir. Burada depolanan malzeme öz kaynak olmamasına rağmen, sevkıyat zamanında Trabzon mevcudu ibaresi kullanıldığından bu malzeme de Trabzon'dan temin edilenler grubunda değerlendirilebilir. Diğer yandan top ve topa ilişkin malzemenin temin ve sevkıyatına ait sistemli ve yeterli kayıtların var oluşu; birinci gruptaki bu hususu ayrıca incelemeyi ve akabinde Trabzon'dan temin edilen ve bu yolla nakledilen mühimmat şeklinde konunun değerlendirmesini isabetli kılmaktadır.

2.3.1- Cephane Olarak Top ve Havan Sevkıyatı

Top malzemesinin ağır, hacimli ve taşınmasının zahmetli olması sevkıyatta ayrı bir organizasyonu gerekli kılmaktadır. Nakiller için havan malzemesi toplarla aynı grupta zikredilmekte ve sevkıyat organizasyonu beraber düzenlenmekteydi. Yapılan incelemelerde top yuvarlakları ve havan taneleri dışında geniş çaplı top ve havan malzemesinin sevkıyatı sadece 1723-1746 yılları arasında aralıklarla cereyan eden İran Savaşları dolayısıyla tertiplenmiştir. Ancak bu sevkıyatın dışında 1680-1690 yıllarında kuzey ve diğer sahalarda cereyan eden savaşlara da sevkıyat yapılmıştır. Zaten yapılan incelemelerde Karlofça öncesinden bir kesiti oluşturan bu dönemde ağırlıklı olarak Gümüşhane'den temin edilen bakır ve kurşun maddelerini saymazsak, Trabzon üzerinden kuzeye sevk edilen yuvarlak ve demirin hemen hemen tamamı Erzurum'dan temin edilmekteydi. Bilhassa Rusya'nın da ittifaka katılışıyla açılan Kuzey cephesine cephane gönderilmesi için peş peşe emirler verilmiştir. Bu emirler genellikle Donanma-yı Hümayûn kalyonları için Kığı

madenlerinde bulunan yuvarlakların tophaneye teslimi hakkındandır[233]. Bunun için 1098 (1686-1687)'de Erzurum cephanesinde olan 10.000 yuvarlak Trabzon'a nakledilmiş ve burada temin edilenlerle birlikte gemilerle İstanbul'a ulaştırılmıştı[234].

Tablo 9: Erzurum'dan Trabzon Yolu İle İstanbul'a Nakledilen Yuvarlak ve Ödenen Gemi Ücretlerinin Bir Miktarı (22 Ca 1098/5 Nisan 1687)

Gemi Reisleri	**Yuvarlak Adedi**	**Yuvarlakların Ağırlığı (Kantar)**	**Gemi Ücretleri (Kuruş)**
Hasan Reis	2000	170	17
El-hac Mehmed Reis	2000	190	19
Mehmed Reis	2000	330	33
Ömer Reis	2000	255	25.5
Seyyid Reis	2000	275	27.5
Toplam	**10.000**	**1220**	**122**

Erzurum'dan Trabzon'a gelen yuvarlaklar gemiye yükleninceye kadar topçular tarafından cephanelikte muhafaza edilmekteydi[235]. Cephanede koruma altına alınan mühimmat görevli mübaşir aracılığı ile vilayet ayanı huzurunda sicile kaydedilmekteydi[236]. Erzurum'dan top yuvarlakları yanında demir ve demir parçaları da nakledilmekteydi. Mesela 1689 (1100) yılında 5105 çeşitli yuvarlak ile 118 parça demirden oluşan toplam 509 kantar İstanbul'a nakledildi. Bu mühimmat önce kayıklarla Polatana limanına, oradan gemi ile İstanbul'a gönderilmiştir[237]. Erzurum'da kırık olan top ve demirler tophanede dökülecek toplara mayalık olması için Trabzon İskelesinden İstanbul'a gönderilmiştir[238]. Bu hususta sefer için Sinop'ta yapılan kalyonlara konulması amacıyla Erzurum'dan Trabzon yolu ile 2000 kantar demir ve kırık top İstanbul'a sevk edildi[239].

---

[233] TŞS, No:1855-41, s. 74 (5 S 1098/21 Aralık 1686). MAD, No: 2735, s. 476 (Gurre-i B 1098/15 Mayıs 1687).
[234] TSŞ, No: 1855-41, s. 177 (22 Ca 1098/5 Nisan 1687).
[235] MD, No: 100, s. 121 (Evahir-i R 1102/30 Ocak 1691).
[236] TŞS, No: 1856-42, s. 36 (8 Z 1099/4 Ekim 1688).
[237] İbnülemin-Askeriye, No: 3247 (20 C 1100/11 Nisan 1689).
[238] TŞS, No: 1859-45, s. 107 (2 C 1101/13 Mart 1690). Ayrıca top döküm işlemi için bkz. Salim Aydüz, **"Osmanlı Devletinde Tophâne-i Amirenin Faaliyetleri ve Top Döküm Teknolojisi (XIV-XVI. Asırlarda)"**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi Bölümü, 1998.
[239] TŞS, No: 1859-45, s. 113 (2 N 1102).

Kuzey seferleri yanında doğu seferlerine de yuvarlak ve humbara taneleri nakledilmektedir. Çeşitli tarihlerde yapılan nakillerde İstanbul'dan gelen cephane Trabzon üzerinden doğuya gitmektedir. Örneğin 1136 (1724)'da Tebriz'de bulundurulması amacıyla daha önceden gönderilmeyen 300 humbara tanesinin acilen gönderilmesi emredildi[240]. 1138 (1726)'de Tiflis ve Gence'de mevcut olması için 1.5, üç ve beş kıyye çaplarında olmak üzere 8000 yuvarlak Trabzon üzerinden sevk edildi[241]. Yine 1146 (1733) yılında Van ve Kars Kalelerinde mevcut olmak üzere Erzurum'da toplanması için 3.5 ve yedişer kıyye çapında 11.000 yuvarlak İstanbul'dan Trabzon'a, oradan da Erzurum'a mekâri beygirleri ile nakledildi[242]. Aynı şekilde Van Kalesi için 1154 (1741) yılında 100 dirhem çapında 4000 yuvarlak tanesi İstanbul'dan Trabzon'a, buradan da Erzurum'a sevk edildi[243].

Kuzey ve doğu seferlerinde genellikle Gümüşhane'den temin edilip sevkıyatı yapılan diğer maddeler de top yapımında kullanılan bakır, sim ve demirden oluşmaktadır. 1723-1746 arasında ise Gümüşhane madeninden bakır ve gümüşün yanında ağırlıklı olarak kurşun nakli de yapılıyordu. Bu maddeler daha çok top yapımında kullanıldığı için nakliyat yine tophaneye yani İstanbul'a yapılmaktaydı. Ancak doğu seferlerinde acil ihtiyaç duyulduğunda, Erzurum'da yapılacak toplar için de kurşun sevkıyatı yapılabiliyordu. Mesela 1137 (1724)'de 200 kantar kurşun Revan seferleri için[244], 1000 kantar kurşun ücreti Gümüşhane mukataası gelirinden verilmek üzere Emin Keskin İsmail yardımıyla tedarik olunmuş[245] ve 1147 (1735)'de ise Emin Sadullah Efendi yardımıyla 500 kantar kurşun temin edilip Erzurum'a nakledildi[246]. Gümüşhane üretiminden geri kalan sevkıyat doğrudan tophaneye yapılmakta idi. Zaten maden bölgelerinden yatağın yıllık rezervine göre belirli miktar doğrudan tophaneye veya cephaneye sevk edilirdi. Örneğin 1135 (1723) yılında cephanenin kurşuna ihtiyacı olduğundan Gümüşhane madeninden 6000 kantar kurşun İstanbul'a

---

[240] MAD, No: 3598, s. 135-136 (10 L 1136/2 Temmuz 1724).
[241] Bu yuvarlakların dört bini 1.5 kıyye geri kalanların her iki bini de 3 ve 5 kıyye çapındadır. (TŞS, No: 1885-71, s. 129 /16 L 1138/17 Haziran 1726).
[242] TŞS, No: 1894-80, s. 50 (12 R 1146/22 Eylül 1733).
[243] Ali Emiri, Mahmud I, No: 9386 (20 Ra 1154/5 Haziran 1741).
[244] MAD, No: 3598, s. 78 (12 N 1136/4 Haziran 1724).
[245] MAD, No: 10316, s. 114 (14 M 1137/3 Ekim 1724).
[246] MAD, No: 3288, s. 302 (28 N 1147/21 Şubat 1735).

sevk edilmişti[247]. 1150 (1737) yılında ise 2988 parça olmakla 81.576 kıyye kurşun Gümüşhane madeninden İstanbul'a gitmek amacı ile Trabzon Kalesi'ne konulmuştur[248]. Kurşun yanında Gümüşhane madeninden en yoğun şekilde İstanbul'a nakledilen maden bakırdı. Bakır bilhassa top yapımının vazgeçilmez bir madeni olduğu için temini ve nakline oldukça önem verilirdi. Bu açıdan 1136 (1724)'da çeşitli zamanlarda tophane için 104.205 kıyye bakır sevk edilmiştir[249]. Yine 1150 (1737)'de 300.000 kıyye bakır Gümüşhane mevcudundan nakledildi[250]. 1156 (1743)'nın çeşitli tarihlerinde ise toplam 228.472,5 kıyye bakır Gümüşhane üretiminden Trabzon yolu ile tophane ve cephane için gemilerle İstanbul'a sevk edildi[251].

Top yuvarlakları ve Gümüşhane'den gönderilen bu maddelerden sonra top nakline ilişkin asıl mühimmatı toplar, havanlar ve kundakları ile vs. malzemeler oluşturmaktadır. Trabzon üzerinden 11-12 defa doğu seferleri için top nakledilmiştir. Bu hususa ilişkin 1136 (1724) yılında iki ayrı nakliyat gerçekleştirilmiştir. Birinde Diyarbakır Valisi olup Revan tarafında görevli Vezir Ahmed Paşa'nın yanında bulunmak üzere Kars'tan götürülmesi kararlaştırılan 15 şahi ve Erzurum Kalesi'ndeki Tebriz Kapısı'ndan kaldırılacak 10 balyemez toplarının arabaları, kundakları, koşum ve eyer mühimmatları ile yuvarlakları İstanbul'da yaptırılıp Trabzon'a gemi ile gönderildi[252]. Trabzon İskelesi'ne gelen bu mühimmattan balyemezlerin kundaklarına koşulmak için 220 çift top-keşan camızları ve şahilerin arabalarına koşulmak için de 105 top-keşan beygirleri Erzurum Gümrük Emini Vekili El-hac Osman yardımıyla Erzurum civarından satın alınmış ve yine bu iş için Gümüşhane'den de 250 beldar ile 40 lağımcı temin edilmiştir[253]. Ancak Trabzon'da mühimmat naklinde görevli olan Şamlı Ali'nin gönderdiği habere göre mühimmat iskeleye vardığında kış olduğundan yolların karla kapandığı ve geçilecek yerlerin de

[247] MAD, No: 9910, s. 231 (18 Ca 1135/24 Şubat 1723).
[248] TŞS, No: 1903-89, s. 136 (Gurre-i Ca 1150/29 Ağustos 1737).
[249] D.BŞM, Dosya No: 2270, Vesika No: 9 (10 B 1136/4 Nisan 1724). D.BŞM, Dosya No: 2273, Vesika No: 41 (17 B 1136/11 Nisan 1724).
[250] TŞS, No: 1903-89, s. 134 (19 Ra 1150/17 Temmuz 1737).
[251] MAD, No: 10344, s. 6-7, 58, (1156/1743).
[252] TŞS, No: 1883-69, s. 76 (Evail-i Ca 1136/29 Ocak 1724).
[253] MD, No: 131, s. 397-398 (Evail-i C 1136/28 Şubat 1724).

uçurum, kayalık ve dağlık olduğundan mühimmatın mekâri davar ve arabalarla nakil olunamayacağından kızaklar yapılıp el ile çekilerek dağlar geçildikten sonra camız ve beygirlerle taşınması bildirilmiştir[254]. 1136 (1724) senesine ait diğer sevkıyatta İstanbul'dan kara takımı mühimmatı ile dört humbara havanı ve humbara taneleri, yuvarlak vs. mühimmat Trabzon İskelesi'ne gönderilmiştir[255]. Trabzon İskelesi'nde mühimmat nakli ile görevli Şamlı Ali, Trabzon mütesellimi, Gümrük Emini Ömer, Gümüşhane Maden Emini Keskin İsmail ile Trabzon ambar eminine gönderilen hükümde nakliyatın acilen, Tebriz Seraskeri Vezir Abdullah Paşa'nın yanına yapılması ve bunun için gerekli mekâri, davar ve camızların iskelede hazır bulundurulması emredilmektedir. 1137 (1725) yılında ise Revan Kalesi için 32 balyemez top arabaları İstanbul'dan Trabzon İskelesi'ne gönderildi[256]. Bu arabaların nakli de kışa rastladığından yolların bozuk olduğu yerlerde arabalar parçalarına ayrılarak omuz üzerinde taşınmıştır. Bunun için her bir arabaya 400-500 kişi ihtiyaç olmakla Trabzon'un Giresun, Keşap, Sürmene, Rize ve Of Kazalarından beş yüzer, Görele'den de 1000 kişi alınmıştır. Aynı şekilde 1137 (1725) yılında Trabzon'dan nakil olunacak top kundakları için kazalara tevziatta bulunulmuş ve Akçaabat Nahiyesi'ne sekiz, Yomra, Görele, Tirebolu, Sürmene, Of ve Rize'ye dörder, Keşap ve Giresun'a ikişer olup toplam 47 kişi isabet oldu[257]. 1143 (1730) yılında top nakli için on büyük balyemez, dört humbara havanları ve 50 şahi topları vs. mühimmat İstanbul'dan Trabzon'a gemi ile gönderildi[258]. Bu toplar kaza ahalilerine taksim olunmuş ve iskeleye vardıklarında Yomra Kazası ahalilerinin gemiden çıkarıp Akçaabat sınırına nakletmeleri, buradan da Akçaabat ahalisinin Maçka Kazası'na götürüp kazadan kazaya nakledilmesi istenmiştir[259]. Ancak Giresun, Keşap, Tirebolu,

---

[254] TŞS, No: 1883-69, s. 65 (9 Ca 1136/4 Şubat 1724). MAD, No: 3598, s. 161 (10 C 1136/7 Mart 1724).
[255] TŞS, No: 1883-69, s. 49 (5 S 1136/4 Kasım 1724). Cevdet-Askeriye, No: 32544 (6 Ş 1136/30 Nisan 1724).
[256] Bu sevkıyatta Of halkı 500 neferi vermekte itaatsiz davrandığından üzerlerine varılması ve gerekirse hapsedilmeleri bildirilmiştir. (İbnülemin-Askeriye, No: 7335 /25 Ca 1137).
[257] TŞS. No: 1886-72, s. 140 (2 Ş 1137/16 Nisan 17259.
[258] TŞS, No: 1892-78, s. 34 (11 M 1143/27 Temmuz 1730). TŞS, No: 1894-80, s. 68 (28 N 1143/6 Nisan 1731).
[259] MAD, No: 9925, s. 25-26 (10 B 1143/19 Ocak 1731).

Görele, Sürmene, Of ve Rize kazaları top-keşan neferlerini vermediklerinden mühimmat Akçaabat Kazasında kalmış ve acilen nakledilmesi emredilmiştir[260].

Tablo 10: Kazalara Taksim Olunan Toplar (20 S 1143/4 Eylül 1730)

Kazalar	**Balyemez**	**Havan**	**Şahi**
Giresun	1	1	5
Keşap	1	1	5
Tirebolu	1	1	5
Görele	1	1	8
Yaylak Nahiyesi (Görele)	1		4
Maçka	1		2
Sürmene	1	1	10
Of	1	1	11
Rize	1	1	11
Toplam	**9**	**7**	**61**

Top nakliyatında büyük çapta gerçekleştirilen sevkıyatlardan biri 82 kıta ile 1144 (1731)'te yapılmıştır[261]. Bu toplar 81 günde Trabzon'un kaza ve nahiyelerine isabet eden top-keşan neferleri ile Gölçayırı'ndan 12 saat uzaklıkta olan Hoca Mezarlığı'na ulaştırılmıştı. Ayrıca yolda bozulanların tamiri vs. için marangoz ve demirci temin edilmiştir. Bunlar ile askerlerin tayinat ve eşyalarının yükletilmesi için mekâriler tedarik olunmuştur. Nakliyatın yapıldığı güzergahta Gölçayırı'ndan Hoşoğlan Hanı bir, Hoşoğlan'dan Cevizlik beş, Cevizlik'ten Hoca Mezarlığı altı olup toplam 12 saattir. Mühimmat; 10 balyemez topu, 85 kıyye çapında iki büyük havan, 45 kıyye çapında iki orta havan, 32 kıyye çapında iki havan, 18 kıyye çapında küçük havan, 50 şahi top, 10 kapaklı mühimmat arabası ve dört balyemez takımından müteşekkildi. Top-keşanların her birine ise günde 10 akçe ekmek ücreti, etleri, çorbalık için pirinç ve sadeyağları tayinat olarak verilmekte idi. Top ile havanlara verilen neferlerin sayısı da yer ve topun cinsine göre değişmektedir. Örneğin Hoşoğlan'dan Cevizlik'e el ile çekilen balyemez topların her birine 300, Cevizlik'ten Hoca Mezarlığı'na el ile çekilen balyemez topların her birine 100, yine Hoşoğlan'dan Cevizlik'e varınca 85 çapında her havana 300, 45 çapında olan havana

[260] Bu nakliyatta Görele Kazası'nın Yaylak Nahiyesi'ne isabet eden 5 topu, top-keşanlar Hoşoğlan'dan Gümüşhane yakınındaki Karakaban'a sevk etmişlerdi. (TŞS, No: 1894-80, s. 3 /20 B 1143/29 Ocak 1731).
[261] TŞS, No: 1894-80, s. 5-9 (3 M 1144/8 Temmuz 1731).

aynı yerde 150 ve yine 45 çapında olan havana Cevizlik'ten Hoca Mezarlığı'na 250 nefer verilmiştir. Top-keşanların her ellisine tayinat olarak günde beşer kıyye koyun eti ve çorbalık için Mısır pirinci ile birer kıyye sadeyağ verilmekte idi. Ayrıca bunlarla yolda top malzemesinin kırılanlarını tamir için 20 neccar, 15 demirci yükleri ve tayinatlarının taşınmasına 75 beygir ile 10 saka beygiri verilmiştir. Yine kırılan veya tamir gerektiren mühimmat için 155 yük kömür götürüldü. Her kazadan temin olunan top-keşanların üzerlerine kazalarda başbuğ olanlar ile kaza ayanlarının atlılarına, her kantarı 120 akçeden 486 kantar saman verilmiştir. Bu şekilde tüm masraflar ambar emini tarafından karşılanmıştır. İskeleye gelen toplar ve diğer mühimmat Değirmendere'de araba ve tekerleklere bindirilerek Gölçayırı'na, buradan da Hoşoğlan, Cevizlik, Hoca Mezarlığı ve Bayburt'a sevk edilmekteydi. Ancak bu güzergahta bazı yerler sıkışık, dar, taşlık ve karlı olduğundan yolların temizlenmesi, taşların kırılıp karların küretilmesi istenmekteydi. Bu işlerde çalışanların da ücretlerinin verilmesi için bir naib, birer-ikişer mutemet, özel katipler ve serdengeçti ağaları görevlendirilmişti. Top naklinde çalışan bu görevlilerin tayinatları vs. malzemesi için de çuvallar, güğümler, sandıklar, variller şehirden temin olunmuş, yetersiz kalması durumunda eskileri tamir olunup gerektiğinde yenileri yapılmıştır. Nakilde yazışmaları düzenleyen iki katip dışında tartı ve zahirenin rutubet olmaması için kantarcı ve şengciler (kileci) görev yapmakta idi. Bu mühimmatın güvenliğine dair olağanüstü tedbirler alınmış ve üç serdengeçti bayrağı temin edilmiştir. Gemiden iskeleye indirilen mühimmat bir seferde taşınamadığından mühimmatın konulması için mahzenler kiralanmıştır. Top çekiminde çalışanların başlarına da başbuğ tayin edilmiştir. Bunların ve hayvanların tayinatları ile ifade edilen bütün masraflar ve top malzemesi üzerine ocakları tarafından tayin olunan çorbacılarının tayinat ve atları için arpa vs. bütün ücretleri için 42.528,5 kuruş 7 akçe hesaplanıp 5362 kuruş 95 akçe de ziyade tasarruf olarak ambar emininden alınmıştır. Bu nakil sırasında bazı toplar Cevizlik'te bırakılmıştır. Bunlar da daha sonra Ambar Emini Halil yardımıyla yukarıda ifade edilen organizasyon içerisinde sevk edilmiştir. Cevizlik'ten Gümüşhane sınırı olan Hoca Mezarlığı'na 42 günde yapılacak bu sevkıyatta 1.065,5

kuruş 10 akçe olan toplam masraf yine eminden alınmıştır[262]. Ayrıca top çekmekle görevli olanlara kazalarından vekiller tayin olmuştur.

Diğer yandan Gümüşhane hududuna nakledilen toplar birkaç seneden beri burada bulunmaktaydı. 5 R 1146 (15 Eylül 1733) tarihli hükme göre, 85 çapında iki havan, 45 çapında bir havan ve 15 çapında bir top olup toplam dört büyük topun kaldıkları yerde yağmurdan dolayı malzemeleri harap olup emin yardımı ile malzemenin yeniden yaptırılıp Bayburt Kazası'na nakledilmesi emredilmişti[263]. 20 S 1146 (2 Ağustos 1733)'dan 20 Ra 1146 (31 Ağustos 1733)'ya kadar 29-30 gün devam eden bu nakilde Topçubaşı Ahmed Ağa ile 20 topçu, emin tarafından tayin edilen bir katip, bir mutemet ve bir çukadar toplam 24 kişi görev yapmıştır. Bunların yanında tamir vs. işlerde çalışan altı demirci, on dülger, bir marangoz ve dört rençper görev yapmıştır. Tayinat olarak topçubaşı, topçular, katip, mutemet ve çukadarların her birine günde birer çift ekmek, 100 dirhem pirinç, 100 dirhem et ve 25 dirhem yağ verilmiştir. Bunlara mühimmatın Bayburt'a tesliminden sonra Trabzon'a dönmeleri için de 24 mekâri verilmiştir. Nakilde tophanede olmayan bazı maddeler Trabzon'dan satın alınmıştır. Bu açıdan Erzurum'a varınca top arabalarının kolay hareketi için 40 kıyye sabun 10 kuruş 40 akçeye, üç halat, kantar, isparçine ve kömür satın alınarak temin edilmiştir. Bu sevkıyata ilişkin bütün tamir ve nakliye masrafları ambar emini tarafından karşılanmıştır.

Trabzon üzerinden top arabalarının nakline ilişkin ikinci büyük sevkıyat 1147 (1734-1735) ve 1148 (1735-1736) yıllarında gerçekleşmiştir. Bu tarihlerde 40 ve 50 şahi top arabaları İstanbul'dan Trabzon İskelesi'ne gelip buradan Gümüşhane sınırı olan Hoca Mezarlığı'na nakledilmişti[264]. Bu şekilde her şahi topa 50, her arabaya da 300 kişi görevlendirilmiştir. El ile çekilerek 22 günde yapılacak sevkıyatta her nefere günde 9 akçe verilmiştir. Bu top-keşanların yanında, arabaların yolda bozuldukça tamir edilmeleri için dörder demirci ve marangoz hazır bulundurulmuştur. Bunların tayinatları, eseb ve saka beygirleriyle eşyalarının yüklenmesi için mekâri beygirleri

[262] TŞS, No: 1894-80, s. 33 (16 R 1144/18 Ekim 1731).
[263] TŞS, No: 1894-80, s. 51.
[264] TŞS, No:1899-85, s.49(1 N 1147/25 Ocak 1735). MAD, No:9935, s.183(17 L 1147/12 Mart 1735).

vs. bütün masraflar 4012 kuruş 20 akçe olup yukarıdaki sevkıyatlarda olduğu gibi ambar emini tarafından karşılanmıştır[265]. Nakliyatta Akçaabat, Yomra, Rize ve Görele'ye iki yüzer, Tirebolu, Keşap ve Giresun'a yüz ellişer top-keşan isabet oldu[266]. Bu sevkıyatın hemen akabinde 16 kıta top Özi muhafazası için İstanbul'dan Trabzon İskelesi'ne buradan da gemilerle Özi'ye nakledilmiştir[267]. Kale tahkimatında da önemli bir yeri olan top ve havanlar hemen hemen her sefer dönemi Trabzon üzerinden ihtiyaç duyulan kalelere gönderilmiştir. Mesela Kars, Van ve Erzurum Kalelerinde bulundurulmak için İstanbul'dan Trabzon İskelesi'ne gönderilen 20 şahi top, 30 şahi arabaları, 50 havan arabaları, 20 havan, 7 dingil, 15 topsuz araba, 7500 yuvarlak, 500 humbara taneleri, 36 kangal olmak üzere toplam 87 kantar çeşitli mühimmat ve alet Trabzon üzerinden nakledildi[268]. Bunların dışında Trabzon cephanesine konulmak üzere üçer ve beşer çaplarında 15 büyük, birer ve yarımşar çaplarında 30 şahi, 45 ve 32 çapında 5 havan, toplam 50 kıta Kefe, İsakçı ve İstanbul'dan verilip Trabzon'a nakledildiler[269]. Aynı yılda İstanbul'dan Trabzon'a gönderilen 80 top kaza avarız hanelerine göre taksim olunmuştur[270].

---

[265] TŞS, No: 1899-85, s. 52 (11 Z 1147/4 Mayıs 1735). D.BŞM, Dosya No: 2794, Vesika No: 16. Neferlerin tayinatları için koyun eti 12, Mısır pirinci 15, sadeyağ 40 akçeden emin tarafından alınmıştır. Yine demirci ve marangoz ustalarının tayinatları için her gün nefer başına 45 akçe, gerekli olan kömürün her yükü 1.5 kuruş, yüklenilen beygirlerin günlükleri 30 akçe, saka beygirlerinin ise 60 akçe olup arka ve el sakaların 30'ar akçe ile beygirler için gerekli olan arpanı her kilesi 55, samanın kantarı ise 90 akçe olup hizmette olan günler ve miktarlar hesaplanarak Trabzon Valisi Vezir Mustafa Paşa ve önemli işler için görevlendirilen Ömer Ağa vs. çorbacılar yardımıyla tüm masraflar eminden alındı. (TŞS, No: 1899-85, s. 4 /27 R 1148/16 Eylül 1735).

[266] TŞS, No: 1898-84, s. 180 (26 Za 1147/19 Nisan 1735).

[267] MAD, No: 18451, s. 8 (18 Z 1149/19 Nisan 1737).

[268] Bu sevkıyat için 4950 top-keşan ile yine neccar ve demirciler temin olunarak ekmek vs. tayinatları ile mekârilerinin arpa ücretleri 10.542 kuruş olup eminden verilmiştir. (TŞS, No: 1906-92, s. 90, 92 /9 C 1153/1 Eylül 1740 ve 4 L 1153-23 Aralık 1740. Cevdet-Askeriye, No: 22149 /4 S 1153/1 Mayıs 1740).

[269] TŞS, No: 1907-93, s. 145 (29 M 1155/5 Nisan 1742).

[270] Buna göre Giresun, Keşap, Tirebolu, Görele, Sürmene, Of ve Rize'ye sekizer, Akçaabat, Yoros ve şehrin zimmilerine altışar, Müslümanlarına beş, Yomra'ya üç, Maçka ile Yomra'da olan 12 vakıf köylerine iki top isabet etmiştir. (TŞS, No: 1907-93, s. 182 /5 Ra 1155/10 Mayıs 1742).

Tablo 11: Erzurum Kalesine Nakil Olacak Toplar İçin Trabzon Kazalarına Taksim Olunan Mekâri, Amele ve Toplar (6 Ş 1153/27 Ekim 1740)

Kaza ve Nahiyeler	**Mekâri (Adet)**	**Amele Piyade**	**Toplar**
Giresun Kazası	252	300	4
Keşap Kazası	252	300	4
Akçaabat Kazası	174	350	6
Yoros Nahiyesi	174	350	6
Vakıf Köyleri	68	300	2
Sürmene Kazası	405	350	6
Of Kazası	610	500	8
Rize Kazası	515	400	6
Yomra Nahiyesi		50	5
Tirebolu Kazası		300	4 araba
Görele Kazası		300	4 araba
Maçka Kazası			5 araba
Toplam	**2450**	**3500**	**47 top, 13 araba**

İran seferleri için Trabzon üzerinden yapılan en geniş çaplı top sevkıyatı 1155 (1742) yılında gerçekleştirilmiştir[271]. Buna göre; Erzurum seraskeri emrinde mevcut olmak üzere 115 şahi ve havan top arabaları İstanbul'dan Trabzon'a gönderilmiştir. Mühimmat iskeleye vardığında geciktirilmeden Trabzon Valisi Vezir El-hac Veli Paşa, Ambar Emini Osman, ocak tarafından tayin olunan çavuş, üzerlerine görevli topçu ve arabacıbaşı vekilleri yardımıyla Trabzon dışında olan Değirmendere'de toplar arabalara bindirilerek acilen nakledilmiştir. Gerekli olan neferler ise şehir ve kazalardan temin olunarak 51 günde Hoca Mezarlığı'na yapılacak sevkıyatta görevlendirilmişlerdir. Toplar kaza ve nahiyelere taksim olunup, her kaza ahalisi kendilerine isabet eden topları 13 günde çekmişlerdir. Her topa birer rençper, demirci, saka ve eşyaların yüklenmesi için ikişer mekâri beygiri tayin olunup, ekmek ve tayinatlarının masrafları ile mekâri ücretleri vs. harcamalar ambar emininden karşılanmıştır. Çalışanlara verilen etin kıyyesi 15 akçe, pirincin 20 akçe, yağın ki ise 45 akçe üzerinden temin olunmuştur. Demirci ve neccar ücretleri 40 akçe, samanın

[271] Top sevkıyatı için kazalara yapılan dağılımda Giresun'a 8 top ve 640 nefer, Keşap'a 8 top ve 680 nefer, Tirebolu'ya 10 top ve 100 nefer, Görele'ye 12 top ve 1200 nefer, Yomra'ya 7 top ve 420 nefer, Akçaabat'a 7 top ve 421 nefer, şehrin merkezi ve Yomra ahalisi ile vakıf köylerine 15 top ve 1500 nefer, Sürmene'ye 10 top ve 750 nefer, Of'a 10 top ve 660 nefer, Rize'ye 12 top ve 900 nefer, geriye kalan 14 top ise şehri Müslüman ve zimmilerine, Yomra Nahiyesi ahalileri ile civarda olan Akçaabat Kazası ahalilerinden 700 nefere taksim olundu. (TŞS, No: 1908-94, s. 31-32 /Evahir-i C 1155/31 Ağustos 1742).

kantarı 70 akçe üzerinden işlem görmüştü. Görevlilerin, işçilerin, beygirlerin tayinatları vs. bütün masraf 15.876 kuruş 95 akçe olup eminden alınmıştır. Ancak büyük çapta sevk edilen bu mühimmat tamamıyla nakledilmemiş, bir kısmı Trabzon'da kalmıştır. Nitekim bir yıl sonra Erzurum Seraskeri Vezir Ahmed Paşa'nın isteği üzerine Trabzon'da kalan bu mühimmattan 18 havan kundakları iskeleden Erzurum'a nakledilmiştir[272].

Trabzon üzerinden doğu seferlerine top nakli son kez 1158 (1745) ve 1159 (1746) yıllarında yapılmıştır. 1158 (1745)'de dört havan, 30 şahi toplam 34 top Trabzon İskelesi'ne nakledilmiştir[273]. Bu topların naklinde Trabzon Valisi Mehmed tarafından verilen buyrulduyla Giresun, Keşap, Görele, Akçaabat, Sürmene, Of, Rize ve Yomra kazalarının her birine üç top ve 450 kişi ile şehrin Müslüman, zimmi ve vakıf köylerine beş top ile 750 kişi taksim olunmuştur. 1159 (1746)'da ise Trabzon'dan 13 saat mesafede olan Hoca Mezarlığı'na 20 şahi top ve üç top arabası nakledilmiştir[274]. Buna ilişkin Trabzon Valisi Vezir Veli Paşa'ya, kadı ve Ambar Emini İbrahim ile ocak tarafından mübaşir tayin olunana gönderilen hükümde Kars tarafına gönderilmek üzere tertiplenen nakliyatın bütün masrafları eminden karşılanmıştır.

2.3.2- Trabzon'dan Temin Olunan Cephane ve Nakli

Cephane mühimmatının temini ve sevkıyatına yönelik yapılan tasnifte bir sonraki aşamayı, Trabzon'dan temin edilen ve buradan cephelere sevk edilen mühimmat oluşturmaktadır. Trabzon'daki mühimmat, satın alınarak temin edilebildiği gibi doğrudan cephane ve mahzenlerde olan malzemeden de sağlanabilmekte idi. Buradan satın alınan maddeler şehrin öz kaynaklarından oluşan mühimmattır. Çoğunlukla bal mumu, üstüpü, ağaç kürek ve ohlamur (ıhlamur) ağacı satın alınıyordu. Örneğin 1136 (1723)'daki Tebriz seferi için 100 kıyye bal mumu

---

[272] Erzurum'a nakledilen bu kundaklardan 13'ü 32, beşi de 18 kıyye çapında idi. (TŞS, No: 1908-94, s. 7 /20 S 1156/15 Nisan 1743).
[273] TŞS, No: 1910-96, s. 59 (9 R 1158/11 Mayıs 1745).
[274] D.BŞM, Dosya No: 3686, Vesika No: 116 (20 L 1159/5 Kasım 1746). TŞS, No: 1915-101, s. 23 (29 C 1159/19 Temmuz 1746).

satın alınıp, cebeci çorbacısına teslim edilmişti[275]. Aynı yıl Sinop'ta yapılacak iki kalyon için 200 kantar üstüpü, Trabzon ve civarından satın alınmıştı[276]. 1151 (1738)'de tekrar Sinop İskelesi'ndeki iki kalyonun kalafatları için Trabzon'dan üstüpü satın alınması bildirildi[277]. 1135 (1723) yılında da Abaza kıyısında, yeniden bina olunacak Sohum Kalesi için 6000 ağaç kürek ve 3000 ohlamur ağacı satın alınıp, gümrük emininde olan akçeden ücretleri verilerek kaledeki bina eminine teslim edilmiştir[278]. Bunların yanında demir, kisve ve semer de Trabzon'dan satın alınmaktadır. Bu hususta Revan tarafına gitmek üzere 1143 (1731)'te İstanbul'dan gönderilen cephane malzemesi haricinde 500 kantar ham demir Trabzon'dan satın alınıp Erzurum'a nakledilmiştir[279]. Aynı yıl ise sakalar için bir miktar kisve ve semer ambar emininden verilen 45 kuruş karşılığında sarrac ve semercilerden alınmıştır[280]. Trabzon'dan satın alınan mühimmat, cephelere gönderilmek üzere İstanbul'dan buraya gelen ve buradan giden mühimmatın eksik olanlarının tamamlanması amacı ile temin ediliyordu. Bu şekilde Trabzon cephanesindeki eksiğin tamamlanması amacı ile 25.000 kuruş ödenek hazineden ayrılmıştır[281].

Trabzon'dan satın alınanların yanında bir başka şekilde temin edilen mühimmat İstanbul'dan sefer için gönderilen malzemenin yetersiz kalması[282] veya Trabzon'un, özellikle doğu bölgesindeki cephelere yakın olması hasebiyle acil ihtiyaçların buradan karşılanması şeklinde organize edilerek sevk olunurdu. İran seferlerinin birinci aşamasının daha ilk yıllarında 1000 kantar barut-ı siyah ve 500 kantar kurşun Trabzon mevcudundan Tebriz için gönderilmiştir[283]. Bu mühimmat önceden Trabzon'a gönderilen beş humbara havanı ve taneleri ile birlikte Giresun, Keşap, Tirebolu, Görele, Sürmene, Of ve Rize kazalarından temin edilen 4700 kişiyle Erzurum'a sevk olunup, buraya dek sevkıyat ücretleri Trabzon ambar

---

[275] MAD, No: 19781, s. 13 (21 M 1136/21 Ekim 1723).
[276] D.BŞM, Dosya No: 1136, Vesika: 54 (18 Ra 1136/16 Aralık 1723).
[277] TŞS, No: 1905-91, s. 19 (28 Ş 1151/11 Aralık 1738).
[278] TŞS, No: 1883-69, s. 61 (9 Ra 1136/7 Aralık 1723).
[279] Cevdet-Askeriye, No: 39902 (11 B 1143/20 Ocak 1731).
[280] TŞS, No: 1891-80, s. 26 (1144/1731).
[281] Cevdet-Askeriye, No: 45661 (18 S 1148/10 Temmuz 1735).
[282] MAD, No: 2953, s. 43 (27 R 1139/22 Aralık 1726). TŞS, No: 1889-75, s. 138.
[283] D.BŞM, Dosya No: 2343, Vesika No: 15, 18 (16 N 1136). TŞS, No: 1886-72, s. 35 (Evahir-i R 1137/15 Ocak 1725).

emininden, buradan sonra da Erzurum gümrük emininden karşılanmıştır[284]. Ayrıca nakliyatın araba ve kızaklarla yapılıp, gerek dağ gerekse dere yolundan (hangisi kolay olursa oradan) gidilmesi istenmiştir. Yine Gence cephanesinde mevcut bulunmak için Trabzon cephanesinden çadır ile çadır malzemesi gönderildi[285]. İran savaşlarının ikinci safhasında istenen mühimmat cephanenin mevcuduna göre değişiyordu. Nitekim 1143 (1730)'lü yıllara tekabül eden bu dönemlerde Tebriz tarafında olan Vezir İbrahim Paşa'ya Trabzon'dan 500 kantar barut siyah, 150 kantar kurşun, 40 kantar Mısır fitili, 1500 leğen, 7000 torba, 2000 çift büyük çuval ve 2500 demir kazma acilen Erzurum'a nakledilmiştir[286]. Diğer yandan, Van Kalesi'ndeki cephane mühimmatının eksik oluşu sebebiyle Trabzon cephanesinden 300 kantar barut-ı siyah, 50 kantar kurşun, beş kantar Mısır fitili ve 500 demir kazma Erzurum'a, buradan da 25 Macari balta, 25 odun baltası, 100 ip, 50 çift çalpara çuvalı, 20 burgu, onar testere ve el keseri, beş kantar mıh, beş çift mükemmel çadır, beş arka kabaresi ve 50 kantar ham demir satın alınarak Van Kalesi'ne ulaştırılmıştır[287]. Aynı yıl Trabzon'dan Erzurum'a cebecibaşı vekili yardımıyla 200 kantar salkımlık kurşun, mekâri beygirleri ile sevk edilmiştir[288]. Yine Tebriz Seraskeri Vezir Ali Paşa'nın isteği üzerine Tebriz Kalesi'ne de 1000 kantar barut ve kurşun Trabzon'dan gönderilmiş, nakil için gerekli mekâri vs. masrafların ücretleri ise 1145 (1732) senesine mahsuben Trabzon cizyesi gelirinden verilmişti[289].

İran seferleri dolayısıyla doğudaki kalelere Trabzon'dan zaman zaman cephane nakledilmiştir. Mesela 1147 (1734)'de Erzurum Kalesi'ne 3000 kantar barut-ı siyah, 100 kantar Mısır fitili vs. mühimmat gönderilmiştir[290]. Revan Kalesi'ne de 500 kantar kurşun nakledilmiştir[291]. Yine bu yıllarda Şark Seferi Seraskeri Vezir Köprülü-zade Abdullah Paşa'nın talebi üzerine birer kıyye ve üç yüzer dirhem

---

[284] TŞS, No: 1886-72, s. 66 (Evahir-i Ca 1137/14 Şubat 1725). Cevdet-Askeriye, No: 36376 (12 Za 1136/2 Ağustos 1724).
[285] Cevdet-Askeriye, No: 19737 (28 N 1138/30 Mayıs 1726).
[286] MAD, No: 9924, s. 124, 349 (23 S 1143/7 Eylül 1730). TŞS, No: 1892-78, s. 36.
[287] MAD, No: 9925, s. 110 (4 B 1143/13 Ocak 1731).
[288] D.BŞM, Dosya No: 2574, Vesika No: 73 (2 N 1143/11 Mart 1731).
[289] TŞS, No: 1894-80, s. 70 (24 C 1144/24 Aralık 1731). TŞS, No: 1895-81, s. 27.
[290] MAD, No: 9935, s. 171, 176 (23 C 1147/20 Kasım 1734).
[291] D.BŞM, Dosya No: 2793, Vesika No: 46 (12 Za 1147/5 Nisan 1735).

çapında yuvarlaklar Erzurum'a sevk edilmiştir[292]. İran seferleri yanında kuzey seferlerine de Trabzon'dan cephane nakledilmiştir. Bu nakiller İran seferleri için Trabzon'a gönderilen mühimmattan yapılmakta idi. Bu yönde Kefe Seraskeri Vezir Mehmed Paşa'nın maiyetinde bulunmak amacı ile 800 kantar barut, 200 kantar kurşun vs. çeşitli mühimmat Trabzon'dan gemilerle gönderilmiştir[293].

Kuzey seferlerinden sonra İran seferlerinin son aşamasının başlamasına doğru Trabzon'dan Erzurum'a cephane yığınağı da başlamış oldu. Top malzemesinin önemli unsurlarından olan kurşun Trabzon Kalesi cephanesinde 55.000 kıyye (1250 kantar) olup, bunun 300 kantarı Erzurum'a nakil olmuştur[294]. Aynı şekilde Kars Kalesi'ne cephane yığınağı devam ettirilmiş ve 500 çift sâyishâne ipi, 200 top Frengi sicim, 100 deste kâğıt hartuç ve bir takım cephane mühimmatı, Trabzon cephanesi mevcudundan ilk etapta Erzurum'a nakledilmiş ve Trabzon gümrük emini yardımıyla tutulan mekâri vs. nakliye ücretleri Trabzon cizyesinden verilmiştir[295]. 1154 (1741)'te de Van Kalesi'ne 200 kantar barut-ı siyah gönderilmiştir[296]. Bundan bir sene önce ise yine buraya Trabzon Kalesi'nden 1500 kantar barut-ı siyah, 15 kantar kurşun vs. cephane mühimmatı sevk edilmişti[297]. Trabzon mevcudundan verilen cephane maddeleri, ocaklar tarafından mühürlü defter gereğince verilmekte ve bu yönde cebecibaşı ile ocaktan mübaşir tayin olunan kişiye emirler düzenlenmekte idi[298]. İran savaşlarının son safhasında Trabzon mevcudundan Ahısha ve Van Kaleleri ile Erzurum ve Kars taraflarına cephane sevkıyatı devam etmiştir. Örneğin 1155 (1742)'te Ahısha Kalesi'ne 18 kıyye çapında iki havan topları ve kundakları ile bunların arkasından iki gün sonra da 200 kantar barut-ı siyah gönderilmiştir[299]. Aynı

---

[292] MAD, No: 9935, s. 251 (9 Za 1147/2 Nisan 1735).
[293] Nakil için 22.5 arşın olan bir Karadeniz şaykası (melekse) 750 kuruşa kiralanıp ücreti gümrük emininden ödenmiştir. Ayrıca bu mühimmatın gemiye yüklenmesi için 49 hamal görev yapmış, bunların da her birine günde 30 akçeden toplam 7987 kuruş yine gümrük emini tarafından verilmiştir. (TŞS, No: 1905-91, s. 21 /29 Za 1151/10 Mart 1739. TŞS, No: 1904-90, s. 11 /2 M 1152/11 Nisan 1739).
[294] TŞS, No: 1905-91, s. 40 (28 L 1152/28 Ocak 1740). MAD, No: 3288, s. 3 (23 C 1153/15 Eylül 1740).
[295] TŞS, No: 1905-91, s.47 (2 S 1153/29 Nisan 1740).
[296] TŞS, No: 1907-93, s. 145 (15 M 1154/2 Nisan 1741).
[297] TŞS, No: 1902-96, s. 105 (9 C 1153/1 Eylül 1741).
[298] TŞS, No: 1906-92, s. 76 (10 M 1155/17 Mart 1742).
[299] TŞS, No: 1907-93, s. 147 (12 M 1155/19 Mart 1742 ve 14 M 1155/21 Mart 1742).

yıl Trabzon'dan Erzurum'a 32 çapında 13 kundak, 18 çapında beş kundak, üç cıvata ile vs. demir aleti 30 davarla sevk edilmiştir[300]. Erzurum ordusunda cephane mevcudu az olduğundan Trabzon cephanesinden acele verilmesi istenmektedir. Van Kalesi için de hem Trabzon'dan hem de Erzurum'dan gönderilen cephane haricinde tekrar acele gönderilmesi bildirilmiştir[301]. Cephane mühimmatının taşınmasında öncelikle mekâriler temin edilmekte ve sahipleri de cebeciler katibi huzurunda cephaneyi hayvanlarına yükleyip yerine teslim ettiklerine dair şahitler karşısında mahkemede yemin etmekteydiler[302]. İran savaşları yapılırken kuzeydeki kaleler de kontrol altında tutulmakta ve gerektiğinde bu bölgelere cephane nakli yapılmakta idi. Mesela İran savaşlarının bu son safhasında Sohum Kalesi'ne Trabzon'dan 6000 ağaç kürek ve 3000 ip Arhavili Mustafa Reis'in gemisi ile 140 kuruşa nakledilmiş ve ücret ambar emini Ömer Ağa'dan alınmıştır[303]. Doğudaki bu savaşların sonuna doğru en önemli sevkıyat Kars'a yapılmış ve Trabzon'dan cephane, tophane, araba vs. mühimmat ordunun cebecibaşı, topçubaşı, arabacıbaşıları tarafından, mühürlü ve imzalı defterler gereğince bütün malzemenin bir an önce hazırlanıp 15 gün içinde orduya ulaştırılması istenmiştir[304]. Trabzon mevcudundan sevk edilen bir diğer cephane türü de kırık humbara taneleri ve toplarıdır. Bu topların tümü mayalık olarak tekrar dökülmek üzere tophaneye gönderilmektedir[305]. Bazen bu toplar İstanbul'a gönderilmeden Trabzon ahalisi tarafından tamir olunmaktaydı.

2.3.3- Dışardan Trabzon'a Gelen Cephane ve Nakli

Asker ve zahire sevkıyatında olduğu gibi cephane temini ve sevkıyatında da Trabzon'daki çoğunluğu, dışarıdan gelen miktar oluşturmakta idi. Ancak cephane, asker ve erzak gibi Trabzon'a farklı bölgelerin yanında daha çok İstanbul'dan

---

[300] TŞS, No: 1908-94, s. 24 (15 Ra 1155/20 Mayıs 1742).
[301] Cevdet-Askeriye, No: 26262 (15 M 1155/22 Mart 1742).
[302] Bu belgede 17 yük ham demirden her beygire 100'er kıyye yüklenerek, 17 mekâri ile taşındığını mekâri sahipleri söylemiştir. (TŞS, No: 1908-94, s. 1 /22 R 1156/16 Haziran 1743).
[303] D.BŞM, Dosya No: 2285, Vesika No: 50 (7 L 1156/24 Kasım 1743).
[304] TŞS, No: 1910-96, s. 69 (25 R 1157/8 Hazirana 1744). TŞS, No: 1914-100, s. 14 (5 Ra 1159/28 Mart 1746).
[305] MAD, No: 9913, s. 475 (24 Z 1137/3 Eylül 1725). Buna bağlı 1137 (1725)'de ambar emini, yeniçeri ağası ve topçubaşı vekiline gönderilen hükümde, Trabzon Kalesi'nde mevcut olup

gönderilmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki, kuzey seferleri (1680-1690) dolayısıyla Trabzon'a pek fazla cephene girişi yoktur. Bunun başlıca nedeni, cephane mühimmatı merkezinin İstanbul oluşu ve sevkıyatın çoğunlukla buradan yapılmasıdır. Fakat doğu seferlerinde (1723-1746) hemen hemen bütün cephane malzemesi Trabzon üzerinden sevk edilmekte, dolayısıyla burası diğer sevkıyatlardaki gibi yoğun bir organizasyon faaliyetine sahne olmakta idi. 1680-1690 döneminde cephane naklini yansıtan bilgiler Trabzon üzerinden Erzurum'a yapılacak sevkıyatlarla sınırlıdır. Buna göre 1095 (1684)'te İstanbul'dan Trabzon İskelesi'ne gönderilen barut-ı siyah buradan Bayburt'a oradan da Erzurum'a ulaştırılmıştır[306]. 1098 (1687) yılında yine İstanbul'dan Trabzon İskelesi'ne gönderilen 3200 batman yuvarlak burada mekâri beygirlerine bindirilerek Erzurum'a sevk edilmiştir[307].

XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki doğu seferleri için Trabzon'dan hareket eden sevkıyat birlikleri, mühimmatı genellikle ilk olarak Erzurum'a teslim ediyorlardı. Buraya nakledilen mühimmat, emirlerde işaret edilen yerlere Erzurum'un imkan ve mali kaynakları kullanılarak ulaştırılmaktadır. Bu yönde İran seferlerinin daha hazırlık safhasında Kars, Çıldır, Van, Erzurum, Tiflis vs. bölgelere cephane tahkimatı yapılması yönündeki emirler muvacehesinde Trabzon'daki savaş hazırlıkları başlamış ve 1746'ya kadar aralıklarla devam eden savaşın ilerleyen dönemlerinde imkanlar dahilinde, sistemli bir organizasyon haline dönüşmüştür. Yukarıdaki bölgelere tahkimatın yapılmasına ilişkin savaş hazırlıklarının başlandığını gösteren emirler Trabzon'a çoktan ulaşmış, şehirde yöneticiler ile şehrin ileri gelenleri düzeyinde halkı da etkileyen hummalı bir çalışma başlatılmıştır. İlk hazırlıkları yansıtan bu emirler daha çok stratejik bölgelerde bulunan kalelerde yapılan durum tespit değerlendirmesi sonucunda eksik olan cephane mühimmatının tamamlanmasına yöneliktir[308]. Buna binaen Erzurum ve Kars kelelerinde bulunmak üzere 85 çapında bir humbara havanı, 300 humbara tanesi, kundak, tekerlek vs.

---

kullanılmayan 4 şahi, 4 çakaloz ve 6 enik top kırık olup tamirleri için İstanbul'da tophaneye gönderilmiştir. (TŞS, No: 1888-74, s. 123 /28 Z 1137/7 Eylül 1725).

[306] TŞS, No: 1853-39, s. 121 (Evail-i B 1095/16 Haziran 1684).

[307] Bu nakliyattaki masraflar Kengri Sancağı'ndaki voyvoda mukataası gelirinden verilip, mukataa emini Ömer Paşa eliyle 560 kuruş ödenmiştir. (MAD, No: 2735, s. 82 /25 B 1098/7 Haziran 1687).

[308] MAD; No: 9910, s. 14-15 (7 M 1135/18 Ekim 1722).

malzeme Trabzon İskelesi'ne gönderilmiştir[309]. Ancak mühimmatın ihmal ve kış şartlarından dolayı nakledilemediği için acele sevkına dair tenkit ve tembihi içeren sert emirler de gönderilmiştir[310]. 1135 (1723) yılında İran seferleri dolayısıyla Trabzon Kalesi'nde bulundurulmak üzere 300 kantar barut-ı siyah, İstanbul'dan tayin olunan 20 cebeci ile gönderilmiştir[311]. Yine aynı tarihte Gümüşhane'den İstanbul'a gönderilecek 6000 kantar kurşundan 300 kantarının ayrılarak Trabzon Kalesi'ne teslim edilmesi bildirilmiştir[312].

İran ile başlayan savaşın ilk yıllarında yukarıda ifade edilen top nakli haricinde toplam 45 büyük top ve 10 havan, kundaklarıyla İstanbul'dan Trabzon'a ulaştırıldı[313]. Bu mühimmat için 15 büyük gemi temin edilip, bunlarla altışar demirci ve falyeci ile 12 de marangoz olup toplam 24 kişi gönderilmiştir. Toplar iskeleye vardıklarında 850 çift camız temin olunmuştur. Bunlarla birlikte 150 şahi top ve 20 küçük havan yuvarlakları gönderilmiştir. Bu tarihlerde Trabzon'a nakledilen diğer bir madde don yağıdır. Tiflis için Trabzon'a gönderilmek üzere 50 kıyye don yağı kasabbaşından temin olunmuştur[314]. Aynı yıllarda Trabzon'a çuval, ağaç, tulumba ve kurşun da gönderilmekte idi. Çuvallar daha çok zahirenin konulması amacı ile gönderiliyordu. İstanbul'dan gönderilenlerin yanında Filibe'den seklim ve peksimet çuvalı[315] ile İstanbul'dan gönderilen 1520 çuvalın 350'si Bergos'tan temin olunmuştur[316]. Ağaç kürekler ise zengin ormanların olduğu bölgelerden temin edilerek kürek haline getirilip, çoğunlukla İstanbul'dan gönderilmektedir. Bu yönde Tiflis için Trabzon yolu ile 10.000 ağaç kürek önce Erzurum'a oradan da Tiflis'e ulaştırılmıştır[317]. Bunlar dışında Trabzon'a gönderilen bazı mühimmatlar da gemi yapımında kullanılmaktadır. Mesela Tebriz için Tatvan İskelesi'nde satın alınarak

---

[309] MAD, No: 9910, s. 245 (29 Ca 1135/7 Mart 1723).
[310] TŞS, No: 1888-69, s. 122 (20 L 1136/12 Temmuz 1724). TŞS, No: 1886-72, s. 9 (28 S 1137/16 Kasım 1724).
[311] MAD, No: 9910, s. 545-546 (8 Za 1135/10 Ağustos 1723).
[312] MAD, No: 9910, s. 546. D.BŞM, Dosya No: 2277, Vesika No: 66 (5 Ş 1136/29 Nisan 1724).
[313] Bunlar 14 kıyye atar 2 şayka, 9 kıyye atar 7, 7 kıyye atar 7, 5 kıyye atar 10, 3 kıyye atar 10 olup toplam 36 büyük top ve 9 da yedek ile 120 çapında 2, 85 çapında 2, 45 çapında 3 olup toplam 7 havan ve 3 de yedekten oluşmaktadır. (MAD, No: 4558, s. 2-6 /22 R 1136/19 Ocak 1724).
[314] MAD, No: 3165, s. 135 (Gurre-i C 1136/28 Şubat 1724).
[315] D.BŞM, Dosya No: 2272, Vesika No: 81(18 B 1136/12 Nisan 1724).
[316] D.BŞM, Dosya No: 2283, Vesika No: 12 (12 N 1136/4 Haziran 1724).
[317] D.BŞM, Dosya No: 2282, Vesika No: 68 (8 N 1136/31 Mayıs 1724).

toplanan zahireyi nakletmek amacı ile Van Denizi'nde inşa olunacak 10 gemi için 150 kantar til, 35 kantar zift ve 30 kantar üstüpü Trabzon'a gönderilmiştir[318].

Savaşın ilerleyen bölümlerinde Revan muhasarası dolayısıyla muhasarada olan levendlerin zor durumda kalmaları üzerine buraya Trabzon yolu ile 500 kantar barut[319] ve 150.000 kıyye ağırlığında humbarayla yuvarlak taneleri gönderilmiştir[320]. Revan'da top dökülmesi için 200 kantar ham demir ve 100 kantar kalay ile vs. mühimmat Trabzon İskelesi'ne oradan da Revan'a sevk edilmiştir[321]. Naklinin Trabzon üzerinden zor olması nedeniyle top dökümü bazen doğuda imkan olan yerlerde yapılmaktaydı. Bu gerekçeye dayanarak Tiflis Kalesi'nde kırık toplar olup ihtiyaç duyulduğundan top dökülmesi için 11 dökücü ustası, 21 amele, 100 kantar kalay, 50 kantar ham demir, eski ve yeni aletler ile vs. demir mühimmatı, demir tel, çelik ve Mısır keteni gemi ile İstanbul'dan Trabzon'a gönderilmiştir[322]. Revan ve Tiflis dışında Tebriz için de mühimmat gönderilmekteydi. Tebriz Seraskeri Abdullah Paşa'nın yanında mevcut bulunmak üzere Erzurum'dan satın alınan 2000 çift un çuvalından sonra 1000 çift de İstanbul'da cephaneden Trabzon'a gönderilmiştir[323]. Yine ilerleyen yıllarda Tebriz'de top dökümü yapılabilmesi için 500 kantar kalay, 50 kantar ham demir, 40 kantar eski alet ile top kolonları, kürekleri vs. mühimmat İstanbul'dan Trabzon'a gönderilmiştir[324]. Dışardan Trabzon'a gelen bir diğer cephane maddesi top ve havanların bağlanabilmesi için gerekli olan kangallardır. Bunun için 1145 (1737) yılında Van Kalesi'ne gidecek 15 şahi top arabaları için 40 kangal Trabzon'a gönderilmiştir[325].

Sefer sonunda fetih olunan yerlerin gerek elde tutulabilmeleri, gerekse yıkılan bazı kalelerin tamirleri için mühimmat nakline devam edilirdi. İran savaşlarının ilk döneminde ele geçirilen Gence'de bulunması için İstanbul ve Trabzon'dan beş yüzer

---

[318] MAD, No: 3598, s. 246 (Selh L 1136/21 Temmuz 1724).
[319] İbnülemin-Askeriye, No: 8208 (16 M 1137/5 Ekim 1724).
[320] MAD, No: 10317, s. 33 (26 M 1137/15 Ekim 1724).
[321] TŞS, No: 1886-72, s. 20 (22 S 1137/10 Kasım 1724).
[322] TŞS, No: 1886-72, s. 84 (20 Ş 1137/4 Mayıs 1725).
[323] D.BŞM, Dosya No: 2335, Vesika No: 57 (29 B 1137/13 Nisan 1725).
[324] TŞS, No: 1889-75, s. 151 (15 Ş 1139/7 Nisan 1727).
[325] TŞS, No: 1895-81, s. 53 (9 R 1145/29 Eylül 1732). TŞS, No: 1894-80, s. 108 (5 B 1145/22 Aralık 1732).

olup toplam biner tüfek ve kılıç nakledilmiştir[326]. Diğer yandan Tebriz Kalesi'nin tamiri için 80.000 ohlamur ağacı Boğdan'dan temin edilip, Kalas İskelesi'nden Trabzon'a, oradan da Erzurum'a nakil olunmuştur[327]. Savaşların sonunda Trabzon Kalesi'ne de cephane malzemesi gönderilmiştir. Özellikle kale cephanesinde barut olan sandıkların sargılıkları için 500 geçe ve barut sergileri için de 10 yelken bezi Trabzon'a sevk olunmuştur[328]. Sefer sonunda Tiflis'e, İstanbul'daki cephaneden Trabzon yolu ile eksik olan malzeme için 50 kantar kurşun, 50 top Sincan bezi, iki yüzer tüfek ve vezneli silah, 150 çift un çuvalı, 25 kantar mıh, 50 kıyye kalay, beş kıyye nışadır gönderilip, Trabzon'dan Erzurum'a naklinde gerekli mekâriler temin olunarak güvenlik amacı ile de beşlü askerleri sevkıyat boyunca yanlarına tayin olunmuştur[329]. Mevcut ve eksiklerin tamamlanması yönünde Revan Kalesi'nden gönderilen deftere göre; Trabzon üzerinden sevk edilmesi şartıyla İstanbul'da tophaneden 500 palanga, 500 demir zincir, 100 top yelken bezi nakledilmiştir[330]. Yine Revan Kalesi'ne İran seferi için 500 kantar barut ve 100 kantar kurşun Trabzon üzerinden sevk edilmiştir[331].

Seferler dolayısıyla cephane nakline büyük önem verilmekte, hatta zahire nakli için yapılan organize cephane nakline dönüştürülebilmektedir. Örneğin 1143 (1730) yılı sonlarında Akdeniz ve Karadeniz taraflarından Erzurum Kalesi için temin edilen zahirenin nakli bahar aylarına bırakılmış ve yapılan organizasyon ile bir sefer takımı top ve mühimmat Erzurum'a ulaştırılmıştır[332]. Yine mühimmatın acilen sevk edilmesi bütün hükümlerde belirtilmiştir. Bazen, yerel yöneticiler arasındaki mücadeleden dolayı olan gecikmeler için taraflar şiddetle uyarılmış ve sevkıyatların aciliyetine dikkat çekilmiştir[333]. Diğer yandan İran seferleri için İstanbul'daki

---

[326] TŞS, No: 1885-71, s. 171 (15 S 1138/23 Ekim 1725).
[327] D.BŞM. TZG, Dosya No: 10, Gömlek No: 114 (1139/1726). TŞS, No: 1885-71, s. 107 (4 L 1138/5 Haziran 1726). MAD, No: 2953, s. 27 (3 Ra 1139/29 Ekim 1726). TŞS, No: 1889-75, s. 128 (3 Ra 1139).
[328] MAD, No: 10490, s. 80 (19 Ş 1142/9 Mart 1730).
[329] MAD, No: 10490, s. 333 (8 Z 1142/24 Haziran 1730). TŞS, No: 1892-78, s. 33 (8 Z 1142).
[330] MAD, No: 10490, s. 341 (10 Z 1142/26 Haziran 1730).
[331] TŞS, No: 1892-78, s. 33 (8 Z 1142).
[332] MAD, No: 3288, s. 302 (4 Ca 1143/15 Kasım 1730).
[333] Bu yönde 1146 (1733)'da yapılan sevkıyattaki cephane üzerine tayin olunan mübaşir ile ambar emini arasındaki çekişme sevkıyatın gecikmesine neden olmuştur. Bunun üzerine gönderilen hükümde

cephane ve tophaneden büyük oranda mühimmat doğrudan Trabzon Kalesi'ne de gönderilmiştir. Savaşlarda ihtiyaç olduğu an bu mühimmattan ilgili yerlere sevkıyat yapılmıştır. Mesela 1147 (1734-1735) yılında Erzurum Kalesi'nde mevcut olmak üzere 3000 kantar barut-ı siyah, 100 kantar Mısır fitili ve 150 kantar çeşitli boylarda mıh Trabzon Kalesi'nden gönderilmiştir[334]. Bir başka şekilde Revan Kalesi'ne gönderilecek 500 kantar kurşunun 250 kantarı Trabzon cephanesinden, 250 kantarının da Gümüşhane üretiminden verilmesi ve 500 kantar kurşundan fazlasına ihtiyaç duyulursa cephaneden verileceği uygun görülmüştü[335]. 1147 (1735) yılında Şark Seraskeri Vezir Köprülü-zâde Abdullah Paşa için gönderilecek 50 sekban çadırı, 30 çadır ve 50 çeşme daha önce İstanbul'dan Trabzon'a gelen mühimmattan verilmiştir[336]. Ancak istenilen mühimmatın Trabzon mevcudunda bulunmaması durumunda cephanenin tümü İstanbul'dan sevk edilirdi. Bunlara ek olarak bazen cephane mühimmatının bir kısmı İstanbul'dan, bir kısmı da Trabzon'dan tamamlanarak ilgili yere sevk edilmekteydi[337]. Örneğin 1156 (1743)'da Erzurum Seraskeri Vezir Ahmed Paşa'nın yanında olmak üzere İstanbul'dan talep edilen çadır, ham demir, tulumba, çuval, su tulumu, musluk vs. mühimmatının bir kısmı İstanbul cephanesinden bir kısmı da Trabzon mevcudundan verilmiştir[338].

Bu bilgiler ışığında Osmanlı merkezinin özellikle doğu seferleri açısından önemli bir üs konumunda olan Trabzon'a, ihtiyaca göre cephane tahkimatında bulunduğu söylenebilir. Bu hususta 1154 (1741)'te cephaneden 300 kantar ham demir çıkarılıp gemi ile Trabzon Kalesi'ne gönderilmiştir[339]. Yine kalede bulundurulmak üzere aynı yılda 300 kantar ham demir ve 4000 yuvarlak taneleri İstanbul gümrük emininin yardımıyla 50 kuruşa kiralanan Giresunlu Arnavud Hacı

---

acilen mekâri davarları ile sevkıyatın yapılması emredildi. (TŞS, No: 1897-83, s. 67/10 Ra 1146/21 Ağustos 1733).

[334] TŞS, No: 1898-84, s. 176 (3 B 1147/29 Kasım 1734). TŞS, No: 1899-85, s. 47 (19 L 1147/14 Mart 1735).

[335] TŞS, No: 1899-85, s. 10 (22 M 1147/24 Haziran 1734). TŞS, No: 1898-84, s. 50 (20 M 1148/12 Haziran 1735). Cevdet-Askeriye, No: 48443 (16 M 1148/8 Haziran 1735).

[336] MAD, No: 9935, s. 276 (21 Z 1147/14 Mayıs 1735).

[337] TŞS, No: 1905-91, s. 48 (2 S 1153/29 Nisan 1740).

[338] TŞS, No: 1908-94, s. 8 (20 S 1156/15 Nisan 1743). D.BŞM, Dosya No: 3488, Vesika No: 48 (2 S 1156/28 Mart 1743).

[339] TŞS, No: 1906-92, s. 105 (2 R 1154/17 Haziran 1741).

Hasan Reis'in gemisine yüklenerek Trabzon'a gönderilmiştir[340]. Kalede bulundurulmak üzere İstanbul dışında, diğer bölgelerden de cephane mühimmatı satın alınmıştır[341]. Diğer yandan doğuya gitmek için Trabzon'a mehterhane malzemesi de gönderilmektedir. Bunun için Erzurum'a oradan da Kars'a gitmesi amacıyla İstanbul'dan Trabzon'a direkli 70 sekban çadırı, onar hazineli 50 çadır ve 50 çeşme gönderilmiştir[342].

Tablo 12: İstanbul'dan Trabzon'a Gönderilen Mehterhane Mühimmatı (1137/1725)

Maddeler	**Birinci defa**		**İkinci defa**		**Üçüncü defa**	
	Miktarı	**Hazinesi**	**Miktarı**	**Hazinesi**	**Miktarı**	**Hazinesi**
Muşammalı içi kırmızı arz ağaları çadırı	2 kıta	16	1 kıta	18		
Muşammalı içi mavi eski has oda çadırı	2 kıta	18	4 kıta	18	1 kıta	24 kilâr
İçi mavi eski çadır	4 kıta	14	7 kıta	12	8 kıta	10
Muşammalı eski çadır	2 adet	22	2 adet	20		
Muşammalı nakışlı içi mavi eski çadır	1 kıta	18	3 kıta	16		
Eski çadır	2 kıta	10	7 kıta	12		
Eski bedenli zokak	19 adet					
Muşamması büyük eski çadır	1 adet	22				
Muşamma kapısı olan demirci eliyle işlemeli içi kırmızı eski çadır	2 kıta	12				
Eski sekban çadırı	4 kıta					
Eski çeşme	1 adet					
Gümeli üç direkli muşamma	1 adet					

[340] D.BŞM.TZG, Dosya No: 13, Gömlek No: 10 (13 Ra 1154/29 Mayıs 1741).
[341] Bu amaçla 1734-1735'te Tırhala Sancağı'ndaki Salatna? Köyü'nden 500 kılıcın balcık, diplik ve çifte teberleri 566.5 kuruşa mübayea olunup Trabzon'a gönderilmiştir. (Cevdet-Askeriye, No: 45699 /22 Z 1148/4 Mayıs 1736).
[342] TŞS, No: 1910-96, s. 70 (5 R 1157/18 Mayıs 1744).

İçi kırmızı iki direkli çadır muşamması	1 adet	30	1 adet	22	1 adet	20
İçi kırmızı üzerine güneş işlemeli muşammalı çadır	1 adet	16	16 adet	12	5 adet	10
İçi kırmızı güneş ve mercan işlemeli muşammalı çadır	2 adet	18	1 adet	16	1 adet	14
İçi kırmızı güneş ve mercan işlemeli oba muşammasıyla	1 adet	14				
Kandilli zokak	40 adet		2 etraf			
İçi kırmızı güneş mercan işlemeli sayeban çadırı	1 adet					
İçi atlas üzerine işlemeli sayeban ipeği	2 adet					
Sekban çadırı	5 adet					
Sayis çadırı	1 adet					
Mutfak	2 adet	24	2 adet	12	5 adet	18
Kırmızı boyalı hamam	1 adet					
Gasılhane	3 adet					
Tozluk	2 kandilli		4 alaca		2	
Kırmızı tepeli çeşme	3 adet					

Tablo 13: İstanbul'dan Trabzon'a Gönderilen Mehterhane Mühimmatı (26 M 1143/11 Ağustos 1730)

Maddeler	**Birinci defa**		**İkinci defa**	
	Miktarı	**Hazinesi**	**Miktarı**	**Hazinesi**
Muşammalı nakışlı çadır	2 kıta	12		
İçi mavi çadır	17 kıta	12		
Sekban çadırı	23 kıta		1 (içi mavi işlemeli)	
Mutfak	6 kıta			
Kırmızı tepeli çeşme	4 adet		6 adet (beyaz)	
Zokak	2 adet			

Bu kısımda son olarak, cephane temini ve sevkıyatına ilişkin, kuzey bölgesindeki kalelere gönderilen mühimmat üzerinde durulabilir. Bunlar Sohum, Faş ve Anakara Kaleleri olup özellikle Faş ve Sohum Kalelerinin tamiri ve yeniden inşa edilecek kısımları için sevkıyatta bulunulmuştur. Sohum Kalesi için 1138 (1726)'de Trabzon'dan taş, ırgat, öküz, mekâri davarları talep edilmiştir[343]. Yine 1144 (1731)'te Faş, Sohum ve Anakara Kalelerinin Abaza eşkıyasından korunması amacıyla, Of ve Sürmene İskelelerinde önceden beri melekse gemileri inşa olunduğundan bu kez de buralarda 12 işkampoye gemilerinin yapılması ve İstanbul'dan gönderilenin haricinde ihtiyaca göre amele ve malzemenin Trabzon'dan temin edilmesi emredilmiştir[344]. Bu emre göre 50 kantar ham demir[345], 24 varil barut-ı siyah, 600 kıyye kurşun ve 60 kıyye Mısır fitili Trabzon cephanesinden ambar emini ve cebecibaşı vekili yardımı ile verilmiştir[346]. Adı geçen kaleler içerisinde Trabzon veya İstanbul'dan en fazla mühimmat nakli Faş Kalesi'ne yapılmıştır. Nakillerin çoğu tamir nitelikli cephane vs. malzemeyi içermektedir. Araştırma konusunun dönemleri içerisinde ilk olarak Trabzon Kalesi'nden beş kolomborne demir top nakledilmiştir[347]. Kaleye tamir için Trabzon'dan 1136 (1724) yılında 8000 ağaç kürek ve 4000 ohlamur ağacı gönderilmiştir[348]. Yine tamir için Trabzon'dan en fazla taş olmak üzere kireç de sevk ediliyordu[349]. Tamirde kullanılan taşlar çoğunlukla Hopa tarafından temin edilerek gemilerle nakledilmekteydi. 1137 (1725) yılında yapılan tamirde toplam 3290 çeki taş[350], ellisi Trabzon, Ünye, Büyük Liman, Sürmene ve Polatana İskelesi'nden, 10'u Giresun ve beşi de Rize İskelesi'nden olup toplam 65 güverteli melekse gemileriyle nakledilmiştir[351]. Taşın yanı sıra, 1137 (1725)'deki tamir için de 74.000 kiremit nakledildi[352]. Aynı yıl daha geniş çaplı

---

[343] TŞS, No: 1885-71, s. 128 (7 L 1138/8 Haziran 1726).
[344] Ali Emiri, Mahmud I, No: 1410 (5 M 1144/10 Temmuz 1731).
[345] TŞS, No: 1895-81, s. 7 (16 M 1144/21 Temmuz 1731).
[346] TŞS, No: 1894-80, s. 27 (8 Ra 1144/10 Eylül 1731).
[347] MAD, No: 3598, s. 255 (18 Ca 1136/13 Şubat 1724). TŞS, No: 1886-72, s. 50 (25 R 1137/11 Ocak 1725).
[348] TŞS, No: 1883-69, s. 94 (8 R 1136/5 Ocak 1724). MAD, No: 3598, s. 189 (10 L 1136/2 Temmuz 1724). Ali Emiri, Ahmed III, No: 6856 (10 L 1136).
[349] TŞS, No: 1886-72, s. 59 (25 C 1137/11 Mart 1725).
[350] TŞS, No: 1885-71, s. 129 (Selh L 1138/30 Haziran 1726). TŞS, No: 1885-71, s. 131 (6 Za 1138/6 Temmuz 1726). TŞS, No: 1889-75, s. 146 (15 M 1139/12 Eylül 1726).
[351] MAD, No: 9916, s. 95-96 (25 L 1138/26 Haziran 1726). TŞS, No: 1885-71, s. 115 (9 B 1138/13 Mart 1726).
[352] TŞS, No: 1886-72, s. 40 (27 N 1137/9 Haziran 1725).

mühimmat nakli cephaneden yapılarak, 50 kantar katran, 70 kantar zift, 100 kantar mıh ve tahta, 100 ip, 30 yük demir, 100 demir varye, 50 deste testere, 100 çuvaldız gönderilmek için gemi, kayık ve tekneler temin edilmişti[353]. Son olarak 1144 (1732) yılında Trabzon'dan Faş Kalesi'ne 100 kantar barut-ı siyah, 25 kantar kurşun ve 10 kantar da ham demir verilip 253.5 kuruşa kiralanan gemi ile sevk edilmişti[354].

Görüldüğü üzere Osmanlılar, özellikle doğu seferlerinde Trabzon'u cephane sevkıyatında faal bir üs olarak kullanmışlardır. Gerek buradan temin edilen gerekse buraya gönderilen mühimmat malzemesi Trabzon'un bu yöndeki önemini artırmıştır. Trabzon'a gelen mühimmat hemen nakledilmeyecekse vali, mütesellim, kadı, mühimmatı korumakla görevli olan kişi ve ambar eminine emir gönderilerek mühimmatın kalede veya muhafazalı bir yerde saklanması bildirilmektedir[355]. Şayet mühimmat mahzen veya kaleye konulmayacaksa sevkıyata dair bütün hükümlerde olduğu gibi acilen sevk edilmesi istenmektedir. Özellikle kış göz önünde bulundurulup yollar karla kapanmadan sevkıyatın tamamlanması üzerinde önemle durulmaktadır[356]. Mühimmat sevkıyatını geri bırakan bütün hususların ortadan kaldırılması şiddetle tembih edilmektedir. 1730 yılındaki saltanat değişikliği dolayısıyla sevkıyat işinin durduğu ve daha fazla zaman kaybedilmeden mühimmat nakliyatının tamamlanması vurgulanmaktadır[357]. Sevkıyat esnasında ise yollarda kalan mühimmat görevliler tarafından tespit edilmekte[358] ve defter olunarak Trabzon Kalesi'ne konulması bildirilmektedir[359]. Diğer yandan cephane mühimmatı güvenlik önlemleri alınarak, ulaştırılacağı yere sevk edilmekteydi. Zaten cephanenin cinsine göre daha önceki kısımlarda da ifade edildiği gibi, cephane üzerine İstanbul'da bulunan ocak tarafından çorbacılar denen çavuşlar ile cebeci veya topçu askerleri

---

[353] TŞS, No: 1886-72, s. 74 (27 Ş 1137/11 Mayıs 1725).
[354] TŞS, No: 1895-81, s. 37 (22 L 1144/18 Nisan 1732). TŞS, No: 1894-80, s. 39 (12 Z 1144/6 Haziran 1732). Ancak bir başka belgede barut-ı siyahın 50 kantar olduğu kayıtlıdır. (MAD, No: 9928, s. 201 /21 L 1144/17 Nisan 1732). Faş Kalesi'nin tamirine ilişkin geniş bilgi için bkz. Mahir Aydın, a.g.m.
[355] MAD, No: 2819, s. 108 (3 Ra 1146/14 Ağustos 1733).
[356] TŞS, No: 1907-93, s. 140 (9 M 1155/16 Mart 1742).
[357] MAD, No: 9925, s. 7-8 (17 C 1143/28 Aralık 1730). TŞS, No: 1894-80, s. 65 (18 C 1143/29 Aralık 1730).
[358] TŞS, No: 1894-80, s. 64 (11 C 1143/22 Aralık 1730).
[359] Cevdet-Askeriye, No: 51470 (18 M 1150/18 Mayıs 1737). TŞS, No: 1903-89, s. 135 (29 R 1150/26 Ağustos 1737).

tayin olunmaktaydı. Bunlar cephanenin sevkıyatı ile organizasyonunda mübaşir ve şehrin görevli yöneticileriyle işbirliği içerisinde hareket etmekte, ayrıca cephanenin güvenliğini sağlamaktaydılar. Askerlerin tayinatları, beygirleri vs. bütün masrafları ambar veya gümrük eminince karşılanmaktaydı. Diğer yandan kalede bulunup yerli kulu olarak adlandırılan beşli taifesinden de yeteri kadar asker sevkıyat birlikleriyle gönderilmekte ve güvenlik içerisinde cephane mühimmatı yerine ulaştırılmaktadır.

2.4- Sevkıyatta Nakliye Araçlarının Temini ve Ücretleri

Sefer zamanlarında devleti meşgul eden en önemli konulardan biri de gerekli mühimmatın nakliyesinde kullanılacak araçların temini meselesidir. Özellikle devrin münakale şartları göz önünde bulundurulursa nakliye araçlarının temini hususunun önemi daha da artmaktadır. Savaş kararı alındığı zaman ülkedeki nakliye araçları ilk olarak seferber edilen kaynaklardan biridir. Bu nakliye araçları deniz ve kara nakliyatına göre çeşitli kısımlardan oluşmaktadır. Aslında imparatorluk içerisinde bunlara ek olarak nehir nakliyat (Tuna, Dicle ve Fırat Nehirleri) araçları da mevcut olmasına rağmen burada Trabzon'un bulunduğu konum gereği deniz ve karayolu nakliyat araçları hakkında bilgi verilecektir. Deniz nakliyatında gemiler ve kayıklar kullanılırken, kara nakliyatında güçlü hayvanlar ve arabalar kullanılmaktaydı. Özellikle hayvanlar seferberlik emirlerinde farklı bir önem arz ederler. Bilhassa İran savaşları dolayısıyla iskelelere gelen mühimmat ve erzakın iç bölgelere sevkıyatı ancak hayvanlarla sağlanabiliyordu. Bu nedenle çeşitli yerlerden temin edilecek hayvanlar, mühimmat iskeleye gelmeden önce hazır bulundurulmakta ve bu şekilde yoğun bir organizasyon faaliyeti başlatılmaktadır.

2.4.1- Hayvan ve Arabaların Temini İle Ücretleri

Araştırmada 1680-1690 dönemi içerisinde hayvan ve araba temini ile ilgili belgelere rastlanılmadı. Ancak 1723-1746 yıllarında aralıklarla devam eden doğu seferlerinde özellikle hayvanlar ve bunların nakildeki fonksiyonlarına dair hayli açıklayıcı bilgilere ulaşıldı. Bunun nedeni ise Trabzon İskelesi'ne seferlerde yoğun

bir şekilde erzak ve mühimmat naklinin yapılmasıdır. İskeleye gelecek olan mühimmat buraya ulaşmadan önce nakliyatta kullanılacak hayvanlar gerekli yerlerden temin edilir ve hazır bulundurulurdu. Nakillerde kullanılacak hayvanların bir kısmı Trabzon'dan bir kısmı da Anadolu'nun diğer vilayetlerinden temin edilirdi. Bunlar nakledilecek malzemenin cinsine göre temin edilmekte olup camız, at, öküz, deve, manda (davar), katır vs. çeşitli hayvanlardan müteşekkildi. Çalışmanın bu kısmında konu hayvan çeşitlerine, Trabzon'dan temin edilenlere ve dışardan gelenlere göre ele alınacaktır.

Nakilde Kullanılan Hayvanlar

Devletin top naklinde kullandığı hayvan camız idi. Trabzon İskelesi'nden Bayburt'a, özellikle Zigana Dağı'nı aşıncaya kadar top arabalarını çekmek için camızlar kullanılıyordu. Ancak yolların buralara kadar bozuk, engebeli ve kayalık olması camızların top arabası nakliyatında kontrollü ve rahat bir yolculuk imkanını kısıtlıyordu. Bu nedenle nakliyat bazen daha önce de belirtildiği gibi top-keşan neferleri ile omuzlarda ve kızaklarla çekilerek yapılırdı. Top arabaları ve malzemesi nakliyatında kullanılan hayvanlar ise sadece nakliyatta çalışanların yüklerini taşıyan mekâriler ile su için kullanılan eseb-i sakalardan oluşmaktadır. Mesela 3 M 1144 (8 Temmuz 1731) tarihli belgeye göre 82 balyemez, havan ve şahi top arabalarının Gölçayırı'ndan 12 saat uzaklıkta olan Hoca Mezarlığı'na kadar 81 gündeki nakilde görevlilerin suyu için 10 beygir temin edilip, her beygire günde 60 akçe ücretten 405 kuruş verilmiştir[360]. Yine top-keşanların üzerlerine her kazadan tayin olunan başbuğların atlıları ile kaza ayanlarından bazı gün eksik bazı gün fazla olan atlılara 486 kantar saman (her kantar 120 akçe) 242 kuruşa verildi. Bu nakliyatta mühimmat ile gelen askerlerin eşyalarının yüklenmesi için Trabzon'dan temin edilecek mekâri beygirlerin ücreti de 4132 kuruş olarak hesaplanmıştır. Revan'a yapılacak cephane ve tophane nakliyatı için her beygire 5 kuruştan ilk etapta 1305, ikinci etapta 998, üçüncü aşamada ise 215 beygir temin edilmiştir. İlk iki grup için 11.515 kuruş, son grup için ise Erzurum'dan Trabzon'a varıp gelince 20 günlük yevmiye 30 akçeden üç

[360] TŞS, No: 1894-80, s. 5-9.

defa gidiş-gelişlerinde toplam 3225 kuruş ambar emininden verilmiştir. Bu nakliyatta mühimmat üzerine ocakları tarafından tayin olunan çorbacının beygiri için her gün iki buçukşar kile arpa olup, 118 günde 289 kile arpanın (kilesi 60 akçe) ücreti eminden alındı. Ancak bunların yanında üst düzey komutanların at ve beygirlerine günde onar kile arpa tayinatı olmak üzere 177 günde 1770 kile arpa devletten verilmiştir. 1723-1746 yıllarındaki İran seferlerinin son safhalarında ise 115 adet top ve arabaların Değirmendere'den Hoca Mezarlığı'na kadar 51 gün süren nakilde her topa birer saka ve eşyaların yüklenmesi için ikişer mekâri beygiri tayin olunup, ücretleri ve masrafları ambar eminince karşılanmıştır[361]. Bu nakliyat için gerekli olan bütün hayvanlar Trabzon'dan temin edilmiş, bunların 13 günlük zaman içerisindeki ücretleri için eşya taşıyan beygirler 40, saka beygirleri 60 akçe üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 14: Trabzon İskelesi'nden Top Arabaları Nakliyatında Kazalara İsabet Eden Saka ve Eşya Taşıyan Mekâriler (Evahir-i C 1155/31 Ağustos 1742)

Kazalar	**Mekâriler (Adet)**	**Sakalar (Adet)**	**Toplam Ücretleri**	
			Kuruş	**Akçe**
Giresun	16	4	96	40
Keşap	16	4	96	40
Tirebolu	20	5	116.5	80
Görele	24	12	175	
Yomra	12	7	82	
Akçaabat	12	7	82	40
Şehir Merkezi ile Yomra'nın Vakıf Köyleri	30	15	204	
Sürmene	20	10	132	10
Of	24	12	160	60
Rize	24	12	160	60
Şehrin Müslüman ve Zimmileri ile Yomra	20	14	201	45
Toplam	**218**	**102**	**1.504,5**	**375**

Seferlerde Trabzon ve çevresi için top arabaları nakliyatı dışında hayvanlar diğer cephane mühimmatı ve zahire sevkıyatında da kullanılıyordu. Bunların yanında divan halkı ile çeşitli hizmetlerde bulunanların yük ve binek hayvanları, kapıkulu

[361] TŞS, No: 1908-94, s. 31 (Evahir-i C 1155/31 Ağustos 1742).

birliklerinin eşyaları ve suları için tahsis olunan hayvanlar da mevcuttur. Sevkıyat için gerekli olan hayvanlar dellalbaşıları aracılığı ile toplanmaktadır[362]. Nakilde hizmet görecek hayvanlar mühimmat gelmeden önce iskelede hazır bulundurulur ve mühimmat bekletilmeden bölüm bölüm sevk edilirdi[363]. Sevkıyatta en çok beygirler kullanılmaktaydı. Erzurum'a giden beygirler yüklerini bırakıp tekrar yüklenmek üzere Trabzon'a dönüyorlardı[364]. Ancak iskelede fazla miktarda hayvan bulunması halinde Erzurum'a gidenlerin yük almak için tekrar geri gelmelerine gerek kalmazdı. Örneğin 1137 (1725)'de zahire ve cephane nakli için 2-3 bin mekâri davarı temin edilmiş, bunlardan iki bininin yüklerinin boşaltılmayıp Erzurum'dan Tebriz seraskerine gitmesi emredilmişti[365]. İskeleye gelecek olan mühimmatın acele sevk edilmesi için hayvanlara olan ihtiyaç aşikar olduğundan bu yönde kesin emirler gönderilmiştir[366]. Hayvanların yetersiz kalması halinde ise eksiklerin acele temin edilip kalan mühimmatın nakledilmesi gerekirdi[367]. Sevkıyat için satın alınan hayvanlara ise devlet hizmetine girdiğine dâir damga vurulurdu[368]. Böylece bu hayvanların resmi yetkililerce takibatı daha kolay yapılabilmekte ve hayvan sürücülerinin bir yolsuzluk girişiminde bulunmaları engellenmektedir. Yine bu yolla sevkıyatta kullanılan hayvanlardan yolda ölenlerinin tespiti daha kolay yapılmaktaydı[369].

Trabzon'dan yapılan nakliyatta en çok beygir, katır ve davarlar olmakla beraber bazen develer de kullanılmaktaydı. Bu hayvanlar satın alınmaktan ziyade kiralanarak hizmet görmekteydiler. Ancak bazı belgeler davarların satın alınmasına yönelik bilgileri içermektedir. Örneğin 1136 (1724)'da Gümüşhane Emini Keskin İsmail bir katırı yaklaşık 19 kuruşa satın almıştır[370]. Sohum Kalesi için Gönye,

---

[362] TŞS, No: 1907-93, s. 185 (1156/1743).
[363] Ali Emiri, Ahmed III, No: 3248 (15 Ca 1137/30 Ocak 1725).
[364] TŞS, No: 1888-74, s. 159 (8 Z 1137/18 Ağustos 1725).
[365] TŞS, No: 1886-72, s. 134 (27 L 1137-9 Temmuz 1725).
[366] Ali Emiri, Mahmud I, No: 4894 (24 M 1155/31Mart 1742).
[367] TŞS, No: 1907-93, s. 177 (Gurre-i Ra 1156/27 Nisan 1743).
[368] TŞS, No: 1884-70, s. 56 (15 M 1138).
[369] İran savaşlarının ilk safhasında mühimmat nakli için Gümüşhane Emini Keskin İsmail'in satın aldığı 200 miri katırdan 26'sı yolda helak olup 174'ü Trabzon'a varmıştır. Helak olanları mahkemede damgalarıyla ibraz edip geri kalan 174'ü mühimmat sevkine koşulmuştur. (TŞS, No: 1884-70, s. 57/27 Ra 1137/14 Aralık 1724).
[370] TŞS, No: 1874-70, s. 57. 174 katıra toplam 3284 kuruş verilmiştir.

Trabzon, Ahısha, Erzurum civarında bir çift öküzün fiyatı 15 kuruştu[371]. Kırım'dan satın alınan iki hörgüçlü bir devenin fiyatı ise 50 kuruştu[372]. Sevkıyat için gerek Trabzon'dan gerek sair yerlerden kiralanan davar ve beygirlerin ücreti aynıydı. Beygir ücretleri 1136 (1724) yılında 5.5 kuruştu[373]. Bu ücret aylık olup, bazen üç bazen de altı aylığına kiralanan hayvanların sahiplerine peşinen ödenmektedir[374]. Kiralanan hayvanların ücretleri yüke girdikleri andan itibaren verilmekteydi[375]. Nitekim 1139 (1727) yılında davarların nakliye ücreti olarak 5 kuruş verilmiş[376] ve bu tarihten sonra bu fiyat sabit kalmıştır. Ancak 22 S 1137 (11 Kasım 1724) tarihli belgede bu ücret 2.5 kuruş olarak kaydedilmiştir[377]. 1144 (1732) yılında ise bir beygir 6 kuruşa kiralanmıştır[378]. 1158 (1745) yılında da davarların nakil ücreti 7.5 kuruşa çıkmıştır[379]. Ayrıca Trabzon'dan talep edilen mekâriler buradan temin edilemiyorsa yerlerine beygir akçesi verilmektedir[380]. Kazalara tevzi olunan beygir akçeleri ahaliden imkanları ölçüsünde alınmaktaydı. Mesela 1145 (1733)'te Trabzon, Giresun, Tirebolu, Görele ve Rize kazalarının ahalilerine isabet eden 517 davar tedarik edilemediğinden normalde 5 kuruş mukabili kendilerine tevzi olunan ücret, ahalinin isteği üzerine 3 kuruş olarak belirlenmiş ve 1551 kuruş beygir bedeli tahsil olunmuştur[381].

---

[371] Sohum Kalesi için Gönye, Trabzon, Ahısha, Erzurum civarından çifti 15 kuruşa 200 çift öküz satın alınarak ücretleri olan 3000 kuruş 1136 (1723) yılına ait Sivas'ın avarız ve nüzül malından havale olunmuştur. (TŞS, No: 1885-71, s. 169/17 M 1138/25 Eylül 1725).

[372] Cevdet-Askeriye, No: 42739 (14 M 1151/4 Mayıs 1738). Bu döneme yakın olan Mora'nın fethinde satın alınan yük atlarının fiyatı 2000 akçe, top-keşan atının ise 3500 akçe, bir çift camız ise 4200 akçeydi. Mükemmel rahtlı bir katırın fiyatı 3000 akçe (25 kuruş) olup, yalın katır 300 akçe ediyordu. Yine mükemmel rahtlı bir devenin fiyatı 4750 akçe (39.5 kuruş) ile 6000 akçe (50 kuruş) arasında değişiyordu. Bkz. Ertaş, a.g.e., s. 65-71.

[373] TŞS, No: 1883-69, s. 24 (13 N 1136/5 Haziran 1724).

[374] 1137 (1725) yılında Bolu Voyvodası İbrahim tarafından Trabzon'daki mühimmatın nakli için 483 katır satın alınıp, üçer aylık ücretleri voyvoda tarafından yola çıktıkları günden hesaplanıp verilmiştir. (TŞS, No: 1886-72, s. 67/3 C 1137/17 Şubat 1725).

[375] Cevdet-Askeriye, No: 39752 (17 S 1143/1 Eylül 1730).

[376] MAD, No: 2953, s. 203-204 (6 N 1139/27 Nisan 1727).

[377] Bayburt'a gidecek zahire için Trabzon'dan temin edilen 961 mekâri beygirlere 2.5 kuruştan toplam 2.402,5 kuruş verilmiştir. (TŞS, No: 1884-70, s. 18).

[378] Kışın yapılan bu nakliyatta 350 beygir 2100 kuruşa alınmıştır. Ancak bu zamanda yolda yiyecekleri olan alefler de parayla alındığından 1 kuruşluk artış bu nedenle olmaktadır. (TŞS, No: 1894-80, s. 37/10 N 1144/8 Mart 1732).

[379] TŞS, No: 1912-98, s. 20 (Gurre-i B 1158/1 Ağustos 1745).

[380] 1138 (1725) yılında Trabzon'dan talep edilen beygirlerden eksik olanlar için şehrin mahallelerinden 650 kuruş tahsil olunmuştur. (TŞS, No: 1888-74, s. 159/Selh M 1138/8 Ekim 1725).

[381] TŞS, No: 1894-80, s. 49 (6 L 1145/22 Mart 1733).

Tablo 15: İskeleden Top Arabalarının Naklinde Trabzon'a İsabet Eden Beygirler ve Bunların Karşılığında Halkın Verdiği Bedel Miktarı (27 C 1155/29 Ağustos 1742)

Kazalar	**Beygir Adedi**	**Bedel Miktarı (Kuruş)**
Giresun	155	2325
Keşap	155	2325
Tirebolu	255	3825
Görele	360	5400
Yomra	60	900
Akçaabat	60	900
Sürmene	230	3450
Of	325	4875
Rize	295	4425
Toplam	**1895**	**28.425 (Belgede 28.575 kuruş)**

Sevkıyat için temin edilen hayvanlara cinslerine göre farklı miktarda yevmiye verilmekteydi. Mekâri davarlarına 24 akçe, beygirlere 25 akçe, develere 40 akçe ve katırlara 30 akçe yevmiye verilmektedir[382]. Ancak bu ücretler hayvanların günlük tayinatları için verildiğinden zamanla piyasa fiyatları değiştiğinde yevmiyeler yeniden belirlenirdi. Hayvanlara ait ücretler ile diğer bütün masraflar şehrin mali kaynaklarından, hazineden veya diğer vilayetlerin mali kaynaklarından karşılanmaktadır. Şehrin mali kaynakları genellikle ambar ve gümrük gelirlerinden oluşmaktaydı. Eğer bunlar yeterli olmazsa cizye gelirinden ödeme yapılabiliyordu[383]. Şehrin kaynakları yeterli olmadığı takdirde hazineden de yardım gönderilmekteydi. Bu yönde 1137 (1725) yılında bir defa 15.000 kuruş[384], bir defa da 10.000 kuruş hazineden verilmiştir[385]. Yine 1148 (1735) yılında Trabzon, Karahisar-ı Şarkı Sancağı, Bayburt Kazası ve Erzurum Eyaleti'nden hayvan temini için görevlendirilen

---

[382] MAD, No: 8462, s. 27 (6 C 1136/3 Mart 1724). TŞS, No: 1883-69, s. 89 (8 C 1136/5 Mart 1724).
[383] TŞS, No: 1894-80, s. 2 (5 Ra 1143/18 Eylül 1730).
[384] 'An-tahvîl-i
Ücret-i mekâri berâ-yı nakl-i barut-ı siyah ve yuvarlak-hâ-i top ve mühimmat-ı sâire berâ-yı irsâliye 'an-cânib-i Revan ve Tebriz ve Tiflis ve ücret-i nakliye-i zehâyir hazîne ta'yinât-ı tavâyif-i askeriye der-cânib-i Tebriz ki mühimmat-ı zehâyir-i mezkûr 'an-Trabzon ilâ Erzurum be-ma'rifet-i Mustafa Ağa Emîn-i Ambar-ı Trabzon nakil ve ücret-i mükârîn-eş 'an-yedd-i emîn-i merkûm-dâde ber vech-i nakd în-kadar meblağ hazîne-i âmire-dâde fermûde tezkire-i hazîne nevişte ber-mûceb-i telhıs ve fermân-ı âli ve bâ-fermân-ı şerîf.
15.000 kuruş Fî 160
2.400.000 akçe
Tezkire-dâde fî 15 R 1137 kayd şode defterdâr efendi. (MAD, No: 10316, s. 168/10 R 1137/27 Aralık 1724. D.BŞM, Dosya No: 2329, Vesika No: 61/2 B 1137/17 B 1724).
[385] MAD, No: 10316, s. 301 (2 L 1137/14 Haziran 1725). TŞS, No: 1888-74, s. 118 (25 L 1137).

mübaşire hazineden 25.000 kuruş verildi[386]. Bazen de diğer vilayetlerin kaynaklarından hayvanların ücretleri verilmekteydi. Örneğin 1137 (1725) yılında 150 katır için Gümüşhane mukataası irsaliyesinden 18.000 kuruş havale olundu[387]. Bu miktarın 7.500 kuruşu satın almada, ayda 62.5 kuruş katırbaşılarına (25 katır başının her birine 2.5 kuruş), vs. masrafları 9425 kuruş olarak tahsil olunmuştur. Aynı yıl 250 kuruş Bolu'nun avarız ve nüzül bedeli gelirinden verilmiştir[388]. Yine 1159 (1746)'da ise mekâri ücretlerinin Ahısha Kalesi Sol Kol Ağası Mehmed Ağa ve müteveffa Yusuf Paşa kethüdası Mehmed Ağa'nın suçlarının affı karşılığı söz verdikleri 50.000 kuruştan verilmesi emredildi[389].

Sevkıyatta kullanılacak hayvanların genç ve dayanıklı olmasına dikkat edilmekteydi. Mesela İran savaşlarının ilk safhasında Tebriz ve Revan tarafına gönderilen zahireden geri kalanı bozulabileceğinden 150 veya 200 genç ve dayanıklı katırlarla Ağaçbaşı'na nakledilmesi istenmektedir[390]. Hayvanların taşıyacakları yük, seferlerin başlangıcından sonuna dek aynı orandadır. Beygir, katır ve davarların her birine ayrı ayrı 5 kile un, 6 kile arpa, cephane mühimmatı olarak da 100 kıyye yüklenmekteydi[391]. Develer ise 9-10 kile arpa taşıyabiliyorlardı[392]. Ancak 1155 (1742) yılında Erzurum'da olan askerin acilen tayinata ihtiyacı olduğundan her davara 7 kile zahire yüklenmiştir[393]. Bu nakliyatta toplam 2500 katır 30 saat mesafede olan Bayburt Kazası'na nakli gerçekleştirmiştir. Bazen 35-40 günde ulaşabildikleri Van'a kadar gidebilmekteydiler. Hayvanlar çoğunlukla sevkıyatın başlangıç tarihi olan 9 Mart'a kadar temin edilir ve kışın hissedilmeye başlandığı Kasım ayına kadar hizmette bulunurlardı.

---

[386] TŞS, No: 1898-84, s. 55 (16 R 1148/5 Eylül 1735).
[387] TŞS, No: 1886-72, s. 30 (20 Ca 1137/4 Şubat 1725).
[388] MAD, No: 10316, s.266 (12 N 1137/25 Mayıs 1725).
[389] Cevdet-Askeriye, No: 46258 (24 B 1159/12 Ağustos 1746).
[390] TŞS, No: 1886-72, s. 18 (22 Za 1137/2 Ağustos 1725).
[391] TŞS, No: 1883-69, s. 21 (7 N 1136/30 Mayıs 1724). TŞS, No: 1884-70, s. 34 (Gurre-i N 1137/16 Mayıs 1725).
[392] Cevdet-Maliye, No: 21777 (1155-1156).
[393] TŞS, No: 1907-93, s. 131 (23 L 1155/21 Aralık 1742).

Trabzon'dan Temin Edilen Hayvanlar

Hayvanların temininde merkezden gönderilen özel mübaşirler, mühimmat naklinde bulunanlar ve hayvanların temin edileceği eyaletin yöneticileri görev almaktadır. Nakil için özellikle Trabzon kazalarına taksim olunan hayvanların temini sırasında, kaza ahalileri "kazamız tevzi defterinde yoktur" diyerek muhalefet etmekteydiler[394]. Bu şekilde davrananlar olursa defterler tekrar kontrol edilir ve sevkıyatın geri kalmaması için acilen hayvanların tedarik olunması bildirilirdi. Buna binaen Trabzon civarında sadece Gümüşhane'den mekâri temini sınırlı ve hassas ölçülerde gerçekleştirilmiştir. Genellikle maden ve işçiler için tahsis olunan hayvanların Gümüşhane'den istenmesinde halkın rencide edilmemesine özellikle dikkat edilirdi. Gümüşhane'nin kayalık olmasında dolayı katır ve beygir besleme imkanı olmayıp, hayvanlar ve insanlar açısından kıtlık çekildiğinden burada olan hayvanlar ancak maden işlerini görmekte ve Trabzon'dan zahire nakletmekteydiler[395]. Bazen bu nakliyat için yeterli hayvan olmadığından taşıma insanlar tarafından yapılmaktaydı. Bu açıdan Gümüşhane'den talep olunan hayvanlar buranın maden mukataasından verilmek üzere düşük ücretle sınırlı miktarda satın alınırdı[396].

Sevkıyat için hayvan temin eden mekâribaşılar zimmi ya da Müslüman olabilmekteydi. Örneğin 1136 (1724) yılında Bayburt Kazası'ndan temin edilen

---

[394] MAD, No: 2819, s. 51-52 (23 B 1146/30 Aralık 1733).
[395] Cevdet-Askeriye, No: 28639 (30 M 1156/26 Mart 1743).
[396] 'An-tahvîl-i
Ücret-i bargirân-ı mekâri berâ-yı tahmîl nakl-i cephane ve tophane 'an-iskele-i Trabzon ilâ Erzurum be-ma'rifet-i Ali Ağa ser-bevvabîn-i dergâh-ı âli ve mütesellim-i Trabzon ve be-ma'rifet-i Keskin Seyyid İsmail Ağa emin-i mukataa-i Gümüşhane bâ-bargirân-ı mekâri 'an-dâde Vezir-i Mükerrem Abdullah Paşa serasker-i 'an-cânib-i Tebriz irsâl şude fermûde-gerde ve mühimmât-ı mezbûr emin-i mûmâ-ileyh be-în kadar re's bargirân-ı mekâri tahmîl-gerde el-vâkı' der-sene 1136 ve tâife-i mekâriyân în kadar meblağ 'an-yedd-i Keskin Seyyid İsmail emin-i mukataa-i mezkûre ahz u kabz-gerde yedd-i cânib-i meblağ-ı mezbûr 'an-deyn-i emin-i mûmâ-ileyh 'an-mâl-ı mukataa-i Gümüşhane 'an-vâcib-i sene 1134 ba'zı ve mahsûb şude-fermûde berâ-yı îrâd ve masrâf 'an-cânib-i muhâsebe-i evvel tezkire-i hazîne nevişte ber-mûceb-i hüccet-i şer'ıyye mahzar-ı İbrahim kadı-i Trabzon el-müverrih Fî 13 N sene 1136 der-kenâr bâ-telhıs ve fermân-ı âli fî 12 M sene 1137 ve bâ fermân-ı şerîf.
Bargiran-ı mekâri re's 452 (Fî beher re's 3 kuruş)
Be-hesâb-ı kuruş 1356 (Fî 160)
216.960 akçe

mekâri davarlarına Begos veled-i Kasir, Babir veled-i Kasir, Barmi veled-i Zükar, Homedor veled-i Tosedor, Agob veled-i Grikor isminde zimmiler mekâribaşı olmuşlardır[397]. Bundan bir yıl sonra Bolu voyvodası aracılığı ile gönderilen katırlara da Miyas oğlu Mehmed Paşa, Arık oğlu Mehmed Paşa ve Ayucu oğlu Süleyman Paşa mekâribaşı olarak belirlenmiştir[398]. Mekâribaşılar ve develeri süren sarbânbaşılar hayvanları iskeleye herhangi bir yolsuzluğa meyil vermeden götürmekte, hizmette oldukları sürede de hayvanların ihtiyaç ve takibatını yapmaktaydılar. Mekâribaşılar ayrıca hayvanlara yükledikleri yüklere karşı eminlerden ücretlerini aldıklarına dair mahkemede şahitler huzurunda eminin karşısında yemin ederler ve bu iş için kendilerine bulundukları bölgelerden kefilleri tayin olunurdu. Nakliyat sırasında ise mekâribaşıların yaptıkları yolsuzluklar ciddi caydırıcı tedbirlerle önlenmekte idi. Mesela 1137 (1725) yılında Bolu voyvodasının yardımı ile temin edilen 483 katıra mekâribaşı olanlar, yükledikleri arpanın bezirgan yükü olduğunu bildirerek mühimmat naklinde muhalefet etmeleri üzerine yakalanıp kaleye kapatılmaları emredilmişti.

Sevkıyat için Trabzon'dan temin edilen hayvanlar asker, cephane ve zahire naklinde kullanılmaktaydı. Özellikle 1136 (1724) ve 1143 (1730-1731) yıllarında 3000 Mısır askerinin nakledilmesi hususu önemli olup Trabzon'dan çok sayıda hayvan iskeleye gelmiştir[399]. Mısır askerinin nakli için Trabzon'daki cambaz taifesi ile at ve beygirleri bulunanların iskeleye gelmeleri istenmiş ve askerlerin ihtiyaç duyduğu hayvanlar ile zahireyi kendi akçeleriyle alacağı bildirilmiştir. Bu vesile ile 3000 askerin nakli için Trabzon Beylerbeyi El-Hac Halil yardımıyla 1920 beygir ve katır kazalara tevzi olunmuştur[400]. Buna ilişkin Sürmene ve Görele'ye yüz ellişer, Of'a 350, Rize ve Giresun'a iki yüzer, Keşap'a 180, Tirebolu'ya 250, Akçaabat ve

---

Tezkire-dâde 14 M sene 1137. (TŞS, No: 1897-83, s. 68/1146/1733. TŞS, No: 1907-93, s. 170/15 L 1155/13 Aralık 1742).

[397] TŞS, No: 1883-69, s. 30 (6 L 1136/28 Haziran 1724).

[398] TŞS, No: 1886-72, s. 67 (3 C 1137/17 Şubat 1725).

[399] TŞS, No: 1883-69, s. 53 (Evail-i N 1136). MD, No: 132, s. 8 (Evasıt-ı N 1136/7 Haziran 1724). Ali Emiri, Mahmud I, No: 18080 (Evahir-i L 1143/7 Mayıs 1731). Cevdet-Askeriye, No: 10770 (Evahir-i S 1144/2 Eylül 1731).

[400] Ali Emiri, Mahmud I, No: 1846 (28 N 1144/26 Mart 1732). TŞS, No: 1893-79, s. 134 (18 M 1144/23 Temmuz 1731).

Yomra'ya 300, Maçka'ya 100 ve tekrar Yomra Nahiyesi'ne 40 mekâri beygiri ve katır isabet olmuştur.

İran seferlerine gönderilen kapıkulu askerlerine de beygirler verilmektedir. Bu yönde 1135 (1723) yılında İstanbul'dan Tiflis Kalesi'ne gidecek 250 topçuya Trabzon'a vardıklarında mühimmatlarının taşınması için 15, sakaları için beş olmak üzere toplam 20 beygir Trabzon'dan tedarik ve taraflarına teslim olunmuştur[401]. Ücretleri de Gümrük Emini Ömer aracılığı ile gümrük gelirinden verilmiştir. Hemen hemen bir yıl sonra Niğbolu'dan 88, Özi Kalesi'nden 71, Kefe'den 45 ve Yeni Kale'den 61 olup toplam 265 yeniçeri Trabzon İskelesi'ne çıktıklarında eşyalarının taşınması için 26 beygir ve sakaları için 12 olmakla toplam 38 beygir yine Trabzon'dan verilerek ücretleri gümrük gelirinden karşılanmıştır[402].

Levend askerlerinin kazan, çadır ve eşyaları da Trabzon İskelesi'nde bulunan beygirlerle nakil olunuyordu[403]. Diğer yandan çeşitli yerlerde, top dökümü ve tamiri için Trabzon'a gelen teknik eleman ve mühimmat ile birlikte olan askerlere eşyalarının taşınması için mekâri beygirleri tahsis olunmaktaydı. Teknik elemanların eşyalarının ağırlığı ve çokluğundan dolayı her birine bir beygir verilmektedir[404]. Ayrıca yukarıdaki bilgiler ışığında ve birinci bölümde ifade edildiği gibi mühimmatla Trabzon'a gelen askerlerin eşyalarının taşınması için her 10 askere bir beygir verilmiştir. Ancak 22 S 1137 (10 Kasım 1724) tarihli belgede cephane mühimmatı naklinde cebeci ocağından tayin olunup Trabzon'a gelen çorbacı odabaşı ile toplam 31 askere iki mekâri beygiri, her biri 15'er kuruştan toplam 30 kuruş

---

[401] MAD, No: 9910, s. 512 (22 L 1135/26 Temmuz 1723).
[402] MAD, No: 9913, s. 23 (18 M 1137/7 Ekim 1724).
[403] 1137 (1725)'de Revan'a gidecek levend eşyalarının yüklenmesi için 15 beygir tutulup, ücretleri gümrük gelirinden verilmiştir. (TŞS, No: 1886-72, s. 65/22 Ca 1137/6 Şubat 1725).
[404] 1137 (1725)'de Revan Kalesi'nde top dökümü için Trabzon'a gelen 18 dökücü, 3 dökücü dülgeri olup toplam 21 kişiye 21 beygir, ücretleri gümrük gelirinden karşılanmak üzere verilmiştir. (MAD, No: 9913, s. 93/6 Ra 1137/23 Kasım 1724). Yine top tamiri için Trabzon üzerinden Revan'a gidecek 2 marangoz ve 3 demirciye 6 mekâri beygiri ücretleri gümrükten karşılanmak üzere tahsis edilmiştir. (D.BŞM, Dosya No: 2331, Vesika No: 51/8 B 1137/23 Mart 1725). Aynı yıl Revan tarafı için Trabzon'a gelen 7 demirci, kundakçı, tabancacı, kılınçcı ve tüfekçi esnaflarının eşyaları için 4, kendileri için de 7 olup toplam 11 mekâri beygiri Trabzon mütesellimi yardımıyla verilmiştir. (D.BŞM.TZG, Dosya No: 8, Gömlek No: 103/3 B 1137/18 Mart 1725).

ücretlerinin gümrük gelirinden verilmesiyle tahsis olunmuştur[405]. Bunların yanında yine birinci bölümde ifade edilen vali ve şehrin diğer yöneticileri ile esirlere beygirler tahsis edilmektedir. Savaş dolayısıyla sevkıyat için görevlendirilen mübaşir ve çavuşlar da bu kabilden sayılabilir. Bunlara verilen beygirler, Trabzon'dan temin edilip daha çok ulaklara tahsis edilen menzil beygirlerinden oluşmakta idi[406]. Yine asker sürmekle görevli olan turnacıbaşı ve maiyetleri için de menzil beygirleri tahsis olunmuştur. Nitekim 1155 (1742)'te asker sürmekle görevli olan Turnacıbaşı Haseki El-Hac Mehmed'in emrindeki beş çavuş ve bir yazıcı için 20 menzil beygiri kaza ahalilerince tedarik olunmuştur[407]. Trabzon'dan tedarik olunan bu mekâriler, görevli mübaşirler ve şehrin yöneticileri tarafından temin edilirken bazen bu görev, şehrin ileri gelen ayanlarına tevzi olunabilmekteydi. 1157-1158 (1744-1745) yıllarında Kars civarındaki askerin şiddetle zahireye ihtiyacı olduğundan Erzurum gümrük ve cizye gelirinden karşılanmak üzere Trabzon'dan üç-beş gün içinde 6000 mekâri davarının tedariki emredilerek üç bini için Üçüncü-zade, üç bini için de Çubukçu-zade tayin olunmuştur[408]. Trabzon'dan temin edilen hayvanların semerleri vs. malzemeleri de burada yapılmaktaydı[409]. Trabzon'a gelen veya buradan temin edilen hayvanlar, bahar sevkıyatı sırasında kendi zahireleri yanında çoğunlukla yoldaki aleflerle beslenmektedirler. Ancak cephelerde mühimmata acilen ihtiyaç duyulduğunda kışın yapılan nakliyatlarda yollarda alef bulunmadığından satın alınmaktaydı[410].

Trabzon'dan temin edilen hayvanlar, sevkıyatta asıl mühimmat grubunu oluşturan zahire ve cephanenin taşınmasında kullanılmıştır. Bunlar çoğunlukla Trabzon ve çevresinden temin edilmişlerdir. Yukarıda açıklanan kurallar muvacehesinde temin edilen bu hayvanların son derece önemli olan bu görevleri aksatmadan yerine getirebilmeleri için şehrin ilgili bütün yöneticilerine sıkı tembihleri içeren emirler gönderilirdi. Ambar ve gümrük eminlerinin, ücretleri

---

[405] D.BŞM.TZG, Dosya No: 8, Gömlek No: 104.
[406] Şahi top nakliyle görevli çorbacıya iki menzil beygiri verilmişti. (TŞS, No: 1886-72, s. 73/4 Ş 1137/18 Nisan 1725).
[407] TŞS, No: 1907-93, s. 150 (Evail-i M 1155/10 Mart 1742).
[408] TŞS, No: 1910-96, s. 46 (21 Za 1157/26 Aralık 1744). Cevdet-Askeriye, No: 32556 (2 S 1158/6 Mart 1745).
[409] MAD, No: 3598, s. 327 (22 Za 1136/12 Ağustos 1724).
[410] TŞS, No: 1894-80, s. 37 (10 N 1144/8 Mart 1732).

karşılama açısından yöneticiler arasındaki önemleri büyüktür. 1723-1746 arasındaki İran ve Rus seferleri dolayısıyla mühimmat nakli için sık sık emirlerle hayvan tedariki istenmiştir. Trabzon'dan kazalara tevzi olmak suretiyle en fazla hayvan talebi 1148 (1735) yılında olmuştur. Şark seraskeri tarafında bulunması gereken zahire için 50-60 bin davara ihtiyaç olup, on bini Trabzon'dan temin edilmiştir[411].

Tablo 16: Bazı Yıllarda Zahire Naklinde Trabzon'dan Temin Edilen Hayvanlar ve Ücretleri

Yıllar	**Hayvanlar**		**Hizmetteki Fiyatları (Kuruş)**
	Miktarı	**Cinsi**	
22 Za 1136 (11 Eylül 1724)	200	Katır	
22 S 1137 (10 Kasım 1724)	961	Beygir	2.402,5
Gurre-i Ca 1137 (18 Ocak 1725)	46	Katır	345
14 C 1137 (29 Ocak 1725)	30	Katır	225
20 Ca 1137 (4 Şubat 1725)	51	Katır	420
Gurre-i C 1137 (17 Şubat 1725)	45	Katır	337.5
Gurre-i C 1137 (17 Şubat 1725)	88	Beygir	440
Gurre-i C 1137 (17 Şubat 1725)	29	Katır	217.5
8 C 1137 (22 Şubat 1725)	24	Beygir	225
10 C 1137 (24 Şubat 1725)	52	Beygir	260
15 C 1137 (1 Mart 1725)	30	Katır	225
20 C 1137 (6 Mart 1725)	15	Katır	112.5
Gurre-i Ş 1137 (17 Nisan 1725)	49	Katır	355
15 Ş 1137 (29 Nisan 1725)	59	Katır	442.5
13 Za 1143 (20 Mayıs 1731)	1000	Davar	
20 M 1144 (25 Temmuz 1731)	629	Beygir ve Öküz	3145
27 C 1148 (14 Kasım 1735)	1720	Davar	
15 Za 1148 (28 Mart 1736)	4799	Davar	23.995
10 R 1156 (3 Haziran 1743)	1000	Davar	
Evasıt-ı Ş 1156 (4 Ekim 1743)	1251	Davar	5004
Toplam	**12.078**		**38.151,5**

[411] TŞS, No: 1898-84, s. 57 (5 C 1148/23 Ekim 1735). Cevdet-Askeriye, No: 33274 (6 C 1148/24 Ekim 1735).

verilmekte idi[230]. Bir sene sonra da 22 topçu günde 251 akçe, yılda ise 88.856 akçe alıyordu[231]. Bu tarihte şark seraskerinin yanına 35 topçu gönderilmişti[232]. 1152 (1739) ve 1153 (1740) yılında 41 topçuya günde 504 akçe veriliyordu[233]. Kişi başına ise günde 12 akçe verilmekteydi. 1158 (1745) senesinde Trabzon Kalesi topçularının 27'si eski olup günde 361 akçe, senede ise 127.892 akçe alırlarken bu senenin son iki kıstında 22'si de yeni olup günde 166 akçe, iki kıstta ise 29.382 akçe alıyorlardı[234].

Topçu mevaciblerine, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi daha çok gümrük gelirleri kaynak olurken, bunların yanında diğer mali kaynaklar da yer almakta idi. Örneğin 1138 (1725)'de 75 topçunun günlük 758 akçeleri için Bedrem Kalesi müstahfız timar köylerinin mukataasından 109.920 akçe ödenmektedir[235]. Topçuların et ve buğday ücretleri de Trabzon'un çeşitli mukataaları ve mali kaynaklardan karşılanırdı. Mesela 1137 (1724) yılında 99 topçunun altı aylık ekmek bedeli olmak üzere 265.5 kile un ve etleri gümrük emini tarafından satın alınıp verildi[236]. 1138 (1725)'de ise 75 topçunun her gün 12.5 kıyye et olmak üzere bir senede 4425 kıyye et ücretleri 5 akçeden hesaplanıp bunun 16.594 akçesi "Trabzon Eyaleti ve tevabii adet-i ağnam mukataası" akçelerinden verildi[237]. 1139 (1726)'da 71 ve 1140 (1727)'ta 78 topçunun toplam 2432 kuruş 20 para zahire ücretleri Trabzon'un cebelü akçesinden verildi[238]. 1154 (1741)'te 38 topçunun et ücretleri günde altı kıyyeden senede 2124 kıyye olup, 5 akçeden 10.620 akçe etmektedir. Zahire ücretleri ise günde 19 kile olmakla 40 akçeden 9120 akçedir. 1155 (1742)'te ise 35 topçunun günde 5.5 kıyye et senede 19.471 kıyye olup, 5 akçeden 9735 akçe idi. Buğday ücretleri ise 17.5 kileden 210 kile olup 40 akçeden 8400 akçedir[239]. 1157 (1744) yılında da 28 topçunun 11.014 akçe zahire ücretleri 1746 senesine ait Trabzon

[230] MAD, No: 6814, s. 633 (1147).
[231] MAD, No: 6836, s. 619 (1148/1735).
[232] MAD, No: 6836, s. 657 (1148).
[233] MAD, No: 2703, s. 47 (22 N 1153/11 Aralık 1740). TŞS, No: 1906-92, s. 96 (22 N 1153).
[234] MAD, No: 6553, s. 782 (1158).
[235] TŞS, No: 1889-75, s. 131 (10 N 1138/12 Mayıs1726).
[236] MAD, No: 9913, s. 187-188 (1137). TŞS, No: 1888-74, s. 118 (25 L 1137/6 Temmuz 1725).
[237] TŞS, No: 1885-71, s. 149 (10 N 1138).
[238] D. PYM, No: 35186, s. 2 (1140).
[239] D.BŞM, Dosya No: 3485, Vesika No: 25 (1155).

Sancağı'nın keten bezi damgasından verilmektedir[240]. Topçular mevacib, et ve zahire ücretlerini kendi üzerlerine amir olan topçu ağası, bir başka deyişle çavuşu aracılığı ile alıyorlardı.

Trabzon'da bulunan bu topçular haricinde sefer için "tashih ve be-dergah" yöntemi ile topçular temin edilmektedir. Bu yönde 1137 (1724) yılında iki orta olmak üzere Revan Kalesi için 200 topçunun tashih ve be-dergah olunması emredilmiş, nakil masrafları da Trabzon ve Erzurum gümrük gelirlerinden karşılanmıştı[241]. Yine 1147 (1734) yılında şark seraskeri komutası için Trabzon ve civarından 200 topçunun yazılması emredildi[242].

Görüldüğü üzere ekonomik ağırlıklı açıklanan kapıkulu kuvvetleri, Karlofça öncesi dönemde meydana gelen savaşlardan ziyade XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki İran savaşlarında şehrin de coğrafi ve stratejik önemine binaen sayıca artırılmış ve başlarındaki amirlerle düzenli bir şekilde kontrol edilmeye çalışılmışlardır. Bu birliklere gerek kuzey gerekse doğu ve Kafkaslardaki savaş alanlarında da ihtiyaç duyulmuş, şehirdeki askeri kuvvet gerekliliği neticesinde ayrılan birliklerin yerine merkezden takviyeler yapılmıştır. Kısaca denilebilir ki, bu birlikler hem şehrin güvenliğini sağlamada, hem seferlerde önemli noktalarda görev almada hem de sevkıyatta hayati roller üstlenmişlerdir.

1.3.1.3- Timarlı Sipahiler

Timar sistemi, devletin en önemli askeri kuvveti olan timarlı sipahileri meydana getirmiştir[243]. Ancak XVII. yüzyıl itibariyle timar sisteminde başlayan bozulma onların askeri güç olarak sayılarını da azaltmıştır. Buna karşılık kapıkulu ve

---

[240] TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 16 (15 N 1158/11 Ekim 1745).
[241] D.BŞM, Dosya No: 2332, Vesika No: 108 (1137).
[242] D.BŞM, Dosya No: 2791, Vesika No: 80 (1147).
[243] Timar hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Timar", **İA**, C. XII/I, İstanbul, MEB Yayınları, 1974, s. 286-333. Midhat Sertoğlu (Haz.), **Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi: Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Tasarruf Sisteminin Hukuki ve Mali Müeyyede ve Mükellefiyetleri**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1992.

valilerin kapı halklarını teşkil eden sekban ve sarıcalarda artış olmuştur[244]. Araştırmalar sırasında timarlı sipahilerin yıllar itibariyle sayıları tam olarak tespit edilemedi. Bulunan belgeler de dağınık bilgiler sunmakla beraber, daha çok mahlul olan timarların tevcihatına yöneliktir. Yine de bunlar içerisinde sayılarına ilişkin bilgiler olmakla birlikte özellikle 1722-1746 arasında sıbyan ile mütekaitlerin cebelü miktarları tespit edilebildi. Buna göre, 1098 (1686)'de Trabzon'da 30 zaim mevcut iken[245], 1100 (1688)'de bu sayı 40'a yükselmiştir[246]. 1101 (1689)'de ise zaim ve timar sahibinin 475 adet olduğu ve bunların sefer eşmede yararlılık gösterdikleri bilinmektedir[247]. 1135 (1722) tarihli bir belgede de yazıları 10.000'den aşağı olan zeamet ve timar sahipleri sayılarının 213 olduğu kaydedilip, 10.000'den yukarı olanların Azak'ta görevlendirildiği bildirilmektedir[248]. 1135-1150 (1722-1737) tarihleri arasını içeren 1396 numaralı "Timar, Zeamet, Tevcihat ve Yoklama" defterlerinde 186 timar 42 zaim toplam 228 sipahi tespit edilmiştir[249]. Bu deftere göre, timar topraklarında her 3000 akçe için, zeamette ise her 5000 akçe için bir cebelü olduğu kabul edilirse 680 zeamet ve timar sahipleriyle toplam 908 kişidirler. Son olarak da, 1160 (1747) yılındaki kayda göre, 21 zaim ve 109 timar olup toplam sayı 130'dur[250]. Bunların yanında çeşitli belgelerden 1137 (1724) ile 1159 (1746) arasındaki sıbyan ve mütekait cebelü sayısı tespit edilebildi[251]. Bu yıllar arasında toplam 1602 sıbyan ve mütekait cebelü miktarı vardı.

Devletin timarlı sipahi olarak asker ihtiyacı, kendilerine timar verilmek suretiyle çoğunlukla halk arasından karşılanmıştır. Timar sahipleri verilen timarlar muvacehesinde askeri vazife görürler ve sefere giderlerdi. Sipahi, timarın azlığı ve çokluğuna göre topladığı vergi ve öşürler karşılığında cebelü denilen silahlı ve zırhlı

---

[244] Bkz. Halil İnalcık, "Military and Fiscal Transformation In The Ottoman Empire 1600-1700", **AO**, C. VI, 1980, s. 297-304 .
[245] TŞS, No: 1855-41, s. 97 (Evahir-i B 1098/11 Haziran 1687).
[246] TŞS, No: 1856-42, s. 159.
[247] TŞS, No: 1857-43, s. 124 (16 N 1101/23 Haziran 1690).
[248] Cevdet-Askeriye, No: 32592 (6 Ş 1136/30 Nisan 1724). MAD, No: 3598, s. 86-87 (6 Ş 1136). TŞS, No: 1883-69, s. 51-52 (7 Ş 1136/1 Mayıs 1724).
[249] Timar, Zeamet ve Tevcihat ve Yoklama Defteri, No: 1396, s. 1-23 (1135-1150).
[250] TŞS, No: 1915-101, s. 42-43 (9 Za 1160/12 Kasım 1747).
[251] Bkz. Tablo 28.

süvariler ile savaşa giderdi[252]. Bu açıdan Trabzon'da olan timarlı sipahiler hem şehrin güvenliğinde, hem de seferlere iştirak noktasında önemli görevler üstlenmekte idiler. Karlofça öncesi savaşlarda Trabzon'a gönderilen emirlerde eyaletin diğer askerleri ile birlikte timarlı sipahiler de sefere çağrılmakta ve alaybeyleri bayrağı altında sefere gitmeleri istenmekte idi. Alaybeyleri sipahilerle kendi sancak beylerinin, onlar da beylerbeyinin idaresi altında sefere giderlerdi. Alaybeyler sipahilerin çeribaşı ve çavuşlarıyla birlikte tümünün komutanı idi. Askeri yönde timarın bütün işlerini bunlar yürütürdü. Alaybeyleri kanuna aykırı bir işleri olmadığı müddetçe görevlerinden azledilmezlerdi. Hatta haksız yere tayin olunanlar karşısında alaybeyler devlet tarafında korunurlardı. Mesela 1101 (1689) tarihli bir belgeye göre, üç seneden beri seferlerde görevli olan Trabzon Alaybeyi İsmail'in azline mevzu hiçbir durum yokken Süleyman bu görevi almaya kalktığında, alaybeylik tekrar İsmail'e verilmiştir[253]. Ancak sefer için zaim ve timarlıları bayrak altında toplayamayan ve görevlerini yerine getiremeyen alaybeyleri azledilip yerlerine başkası tayin olurdu[254]. Yine seferlerde şehit olan alaybeylerinin yerine de, askerin dağılmaması için hemen bir şahıs tayin olunurdu. Nitekim 1150 (1737) yılında Özi Kalesi muharebesinde şehit olan alaybeyinin yerine Ali tayin olmuş ve askerleriyle Kırım Adası'nda Kefe Seraskeri Vezir Mehmed Paşa'nın hizmetine girmesi emredilmişti[255]. Valiler ile şehrin diğer askeri kuvvetlerine gönderilen emirler, valilerin çeşitli yerleri muhafazalarda oldukları sırada doğrudan alaybeyi ve mütesellimleri muhatap almaktadır. Örneğin 1135 (1722) yılında bu şekilde Trabzon alaybeyine gönderilen hükümde eyaletin tüm zeamet ve timar sahibi ile Kars seraskerinin yanına gecikmeden acilen varması bildiriliyordu[256]. 1137 (1724) tarihinde ise Tiflis muhafazasında bulunan Trabzon alaybeyine gönderilen hükümde, Trabzon timarlı sipahilerinin bundan önceki görevlerde yararlı işler gördükleri ve

[252] Cebelü için bkz. Feridun Emecen, "Cebelü", **DİA**, C. VII, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 188-189.
[253] TŞS, No: 1857-43, s. 105 (Evail-i S 1101/16 Kasım 1689).
[254] 1140 (1727) yılında Trabzon Alaybeyi Mehmed bu tür bir görevi yerine getiremediğinden azledilip, yerine Mustafa tayin olmuştur. (TŞS, No: 1890-76, s. 108/15 C 1140/28 Ocak 1728).
[255] MD, No: 142, s. 294 (1150). TŞS, No: 1903-89, s. 137 (Evahir-i R 1150/27 Ağustos 1737).
[256] MD, No: 131, s. 108 (Evasıt-ı C 1135/23 Mart 1723).

yine Kars Seraskeri Recep Paşa'nın görüşleri doğrultusunda Tiflis muhafazasında kalmaları belirtilmiştir[257].

Sefer zamanları timarlı sipahiler sefer ve muhafazalara acilen çağrılmakta, buna ilişkin yapılan yoklamalarda olmayanların timarları başkasına verilmekte idi. Örneğin 1090 (1679) yılında Rize Nahiyesi Beri Yolu Köyü'nde 6000 akçe timar ile Azak Kalesi muhafazasında kimse olmadığından timar Hasan'a tevcih olundu[258]. Yine bir yıl sonra aynı yerin muhafazası ile 2000 akçelik timara mutasarrıf olan Halil, muhafazada olmadığından timarı Bayram'a tevcih olundu[259]. 1137 (1724)'de Kürtün'de 6000 akçe timara mutasarrıf olan İsmail İran seferinde olmadığından timarı Ali'ye tevcih olundu[260]. Aynı yılda Tiflis Kalesi muhafazasında olmayan İbrahim Paşa oğlu Mehmed Bey'in 7000 akçelik timarı Torul Nahiyesi'ndeki Eroğlu Köyü'nde bulunan Mustafa'ya tevcih olundu[261]. Bu şekilde boşalan timarların tevcihleri yapılırken cebe veya ruznamçe-i hümayun defterlerine bakılarak gerekli incelemeler sonucu tevcihatta bulunulurdu. Mesela 1139 (1726) yılında 2050 akçelik Kürtün Nahiyesi Görü Köyü'nde olan timardan Tiflis muhafazasında kimse olmadığından, İsmail kendisine verilmesi yönünde talepte bulunduğunda, cebe defterleri incelendikten sonra timarın Ahmed üzerinde olup, Ahmed'in de muhafazada mevcut olmadığı anlaşılarak, timar İsmail'e tevcih olunmuştur[262]. Seferler öncesi ve sonrası, hatta sefer sırasında timarlar yoklanmakta, olmayanların yerine uygun görülen kişilere sefere katılmak şartıyla tevcihler yapılmaktadır[263].

Sefer ve muhafazadan kaçan timar sahipleri de acilen görev yerlerine geri çağrılmaktadır. Nitekim 1146 (1733) tarihli bir belgede, Tiflis Kalesi muhafazasından firar eden Trabzon sipahilerinin bulundukları yerlerden çıkarılıp

---

[257] Cevdet-Timar, No: 7957 (Evasıt- ı B 1137/30 Mart 1725).
[258] İbnülemin-Askeriye, No: 979 (23 C 1090/1 Ağustos 1679).
[259] Ali Emiri, Mehmet IV, No: 3461 (27 R 1091/27 Mayıs 1680).
[260] İbnülemin-Askeriye, No: 6641 (19 C 1137/5 Mart 1725).
[261] İbnülemin-Askeriye, No: 5263 (24 C 1137/10 Mart 1725).
[262] Cevdet-Timar, No: 6547 (2 Z 1139/21 Temmuz 1727).
[263] Ayrıca 1151-1153 (1738-1740), senelerinde kuzey seferlerinden ötürü üç defa ard arda yoklamalar yapılmış ve yoklamalarda olmayanların timarlarının bir başkasına verilmesi emredilmişti. (TŞS, No: 1905-91, s. 24, 35 /15 B 1152/18 Ekim 1739. TŞS, No: 1906-92, s. 100 /Evail-i C 1153/26 Ağustos 1740).

görevlerine gönderilmeleri için kadı, mütesellim ve yeniçeri zabitine emir gönderildi[264]. Görevlerinden kaçan ve gelmeyen sipahilerin sadece timarının başkasına verilmesiyle kalınmaması ve bunların cezalandırılması da hükümlerde belirtilmektedir. Ancak 1136 (1723) tarihli hükümde bu şekilde davranan sipahilerin hazineye 5000 kuruş vermeleri karşılığında cezalarının affedileceği işaret edilmekte ise de akabindeki hükümde ihtiyar olanların affedildiği ve diğerlerinin de para cezasının kaldırılarak hemen Revan Seraskeri Ahmed Paşa'nın yanına gelmeleri bildirilmiştir[265].

Timarlı sipahilerin sefer sırasında bütün ihtiyaçları alaybeyleri önderliğinde kendileri tarafından karşılanırdı. Bu yöndeki en önemli kaynakları kendi timarlarının mahsulatı idi. Ancak sipahilerin seferlerde olmasıyla yıllarca mahsulat alınamayıp reaya veya başkasının zimmetinde olmakla sipahiler zor duruma düşebiliyorlardı. Örneğin 1098 (1686-1687) tarihli bir hükümde, Kürtün'ün Çukurlu Köyü'nde timara sahip olan Ali arzuhal gönderip, kendisi seferlerde iken Mehmed'in, dört senelik mahsulünü zapt ettiğini ve mahsulünün kendisine verilmesini istemektedir[266]. Yine 1155 (1742) tarihli bir başka belgede, Akçaabat'ın Homina Köyü'nde 2000 akçe timarı olan İbrahim'in seferler dolayısıyla mahsulünü alamayıp, reayanın zimmetinde kaldığından ve mahsulün kendisine verilmesini istemektedir[267]. Diğer yandan sipahilerin masraflarının karşılanması için vilayetlerine gönderilmeleri üzere kendi aralarından harçlıkçılar seçilir ve bunlar mahsullerini toplardı[268]. Bu açıdan 1090 (1679-1680) yılında Azak'ın muhafazasında olan Trabzon sipahilerinden kanun üzere harçlıkçılar belirlenip izinle gönderilmişlerdir[269]. Harçlıkçılar alaybeylerinin tezkireleri ile tayin olup, belirli bir süre zarfında vilayetlerine gidip gelmelidirler[270]. Ancak bazen harçlıkçılar da firar etmekte ve geri dönmeleri için kesin emirler

---

[264] MD, No: 139, s. 425 (Evail-i N 1146/7 Şubat 1734).
[265] MD, No: 131, s. 317, 382 (Evahir-i Ra 1136/28 Aralık 1723). TŞS, No: 1883-69, s. 59-60 (Evahir-i Ca 1136/25 Şubat 1724).
[266] TŞS, No: 1855-41, s. 75 (Evahir-i M 1098/16 Aralık 1686).
[267] Trabzon Ahkam Defteri, No: 1, s. 4 (Evasıt-ı Ş 1155/115 Ekim 1742).
[268] TŞS, No: 1889-75, s. 133 (Evahir-i Z 1138/29 Ağustos 1726).
[269] Ali Emiri, Mehmet IV, No: 150 (27 C 1090/5 Ağustos 1679).
[270] 1137 (1724)'de Tiflis muhafazasında tespit edilen harçlıkçıların 100 güne dek gidip gelmeleri için izin verilmişti. (TŞS, No: 1886-72, s. 26/24 Ra 1137/11 Aralık 1724).

gönderilmekte idi. Mesela 1152 (1739)'de Trabzon'un 19 cebelü ve harçlıkçılarının acilen Kefe'ye geri gelmeleri emrediliyordu[271].

Timar sahiplerinden, belgelerin diliyle "sefer eşmeye kudreti olmayanlar" mütekaitlik ile cebelü bedeli karşılığında seferlerden muaf tutulurlardı. Örneğin 1090 (1679) yılında Kürtün'de Söğüteli Köyü'nde 35.500 akçe zeamete mutasarrıf olan Süleyman küçük olup, Azak muhafazasında sefere iktidarı olmadığından cebelü emri ile kendisine sadaka buyrulmuştur[272]. Yine 1138 (1725) tarihli bir belgede, 1722'den beri seferlerde olup Maçka'da 3700 akçelik timarı olan sipahi, ihtiyar olduğundan cebelü bedeli vermek şartıyla tekaüt oldu[273]. Bunların yanında ağır bir hastalıktan dolayı da sipahi tekaüt olabiliyordu. Bu açıdan 1155 (1742)'te Kürtün'ün Kireç Köyü'nde 4000 akçe timarı olan Ahmed, Van Kalesi'ne top çekerken fıtık olduğundan cebelü bedelini vermek şartıyla tekaüt oldu[274]. Cebelü bedeli daha önce de belirtildiği gibi timarlarda 3000 akçede, zeamette ise 5000 akçede bir kişidir. Bu hususta 1142 (1729) tarihinde Kürtün'de Miri Suyu Köyü'nde 3000 akçe timara mutasarrıf olanlar küçük olduğundan bir cebelü bedelini hazineye teslim etmişlerdi[275]. Diğer yandan seferlerden kaçmak isteyenler mütekaitliği kendilerine bir bahane olarak seçmektedirler. Nitekim 1136 (1723) ve 1137 (1724) senelerinde bu şekilde hareketle sefere gitmeyenlerin cebelü bedeli de vermedikleri ve dolayısıyla seferden kaçmak için bu yolu kullandıkları belirtilmekte ve bunlardan cebelü bedelleri alınarak askere ihtiyaç olduğundan kendilerinin de sefere götürülmeleri emredilmişti[276]. Timarlı sipahileri seferlerden muaf tutan bir başka yol da, onların nakil hizmetinde görev almalarıdır. Bu şekilde timarlı sipahiler 1159 (1746) yılında Trabzon'dan Ağaçbaşı ve oradan Erzurum'a nakil olunacak 20.000 kile zahirenin naklinde güvenliğe tayin olmalarıyla seferden ve Van Kalesi muhafızlığından muaf tutulmuşlardı[277].

---

[271] TŞS, No: 1905-91, s. 38 (27 N 1152/28 Aralık 1739).
[272] Ali Emiri, Mehmet IV, No: 4962 (17 S 1090/30 Mart 1679).
[273] Buna benzer Trabzon'un bir çok yerinde ihtiyarlığından dolayı tekaüt olanlar mevcuttur. (İbnülemin, Askeriye, No: 6393/22 S 1138/30 Ekim 1725).
[274] TŞS, No: 1907-93, s. 133 (8 N 1155/6 Kasım 1742).
[275] Ali Emiri, Ahmed III, No: 19854 (15 M 1142/10 Ağustos 1729).
[276] MAD, No: 3598, s. 165 (10 C 1136/7 Mart 1724). MD, No: 132, s. 233 (1136). TŞS, No: 1883-69, s. 64 (10 C 1136). TŞS, No: 1886-74, s. 76 (Evail-i Ş 1137/17 Nisan 1725).
[277] D.BŞM, Dosya No: 3687, Vesika No: 93 (1159).

Timar sahiplerinden sefer sırasında ölenlerin timarları belirli kurallar içerisinde titizlikle dağıtılırdı. Bu kurallar sadece seferde değil, barış zamanında timarı başında ölenler için de geçerlidir. Buna göre, timar sahibinin ölümünden dolayı yapılacak tevcihler ilk aşamada çocuklarına, çocukları yoksa kardeşlerine, kardeşleri de yoksa akrabalarına yapılmakta idi[278]. Şayet timarın verileceği hiçbir akraba yoksa o zaman hak sahibi olana tevcih olunurdu. Bu yönde araştırmalarda çok sayıda örnek tespit edilmesine karşın timarın büyüklüğü ve küçüklüğü açısından önemli olan birkaçını belirtmek yararlı olacaktır. Mesela 1092 (1681) yılında Torul Nahiyesi Ser-Posta Köyü'nde 6000 akçe timarı olan İbrahim'in ölümünden sonra timar Süleyman'a tevcih olundu[279]. Yine aynı nahiyede Panos Köyü'nde 1135 (1722-1723) yılında 6000 akçelik timar Mehmed'in fevti ile hak sahibinden İbrahim'e tevcih olundu[280]. 1136 (1723)'da Gence muharebesinde şehit olan İsmail'in 13.907 akçelik Of'un Oflara Köyü'ndeki timarı oğlu Yakup'a tevcih olundu[281]. 1138 (1725) yılında Yomra Nahiyesi'nde 1200 akçelik gedik timarı ile Özi Kalesi müstahfızlarından Süleyman öldüğünden timar, oğlu Mehmed'e tevcih olundu[282]. Yine gedik timarı ile bu kez Trabzon Kalesi okçularından 1142 (1729)'de Maçka Nahiyesi Kosderlu Köyü'nde 1910 akçelik timarı olan Ali'nin ölümünden sonra timar, Mehmed'e tevcih olundu[283]. 1148 (1735)'de Gürcü keferesi muharebesinde 22.000 akçe zeametiyle şehit olan Süleyman'ın zeameti İbrahim'e tevcih oldu[284]. Bazen de bu şekilde ölenlerin timarına varisleri olmasına rağmen hariçten el konulmaktadır. Ancak devlet tarafından yapılan incelemelerde timarın gerçek sahibi mağdur edilmeden tevcihat tekrar sahibine yapılmaktadır. Bu yönde 1152 (1739) tarihli bir belgede, Maçka'da 15.263 akçelik timarı olan İbrahim, Özi muharebesinde öldüğünden, bunun kardeşi olmasına rağmen hariçten Ali timarı kendi üzerine berat ettirip, timarın gerçek hak sahibi Ali'yi mağdur etmiştir. Fakat Ali, İbrahim'in kardeşi olduğunu söyleyince gerekli araştırmalardan sonra timar tekrar kendisine

[278] TŞS, 1903-89, s. 142 (10 Ş 1150/3 Aralık 1737).
[279] Ali Emiri, Mehmet IV, No: 1959 (11 Ş 1092/26 Ağustos 1681).
[280] İbnülemin-Askeriye, No: 7392 (5 B 1135/11 Nisan 1723).
[281] İbnülemin-Askeriye, No: 7090 (Selh R 1136/27 Ocak 1724).
[282] TŞS, No: 1885-71, s. 186 (3 C 1138/6 Şubat 1726).
[283] Ali Emiri, Ahmed III, No: 2682 (Selh B 1142/18 Şubat 1730).
[284] TŞS, No: 1898-84, s. 54 (10 M 1148/2 Haziran 1735).

tevcih olundu[285]. Seferlerde esir düşen sipahilerin timarları da aynı usul ile dağıtılırdı. Ancak esir olan sipahi kurtulduğunda tekrar timarına hak kazanabilirdi. Buna ilişkin 1154 (1741) tarihli bir kayıtta, Ahmed arzuhal sunup, Maçka'nın Hamurya Köyü'nde 9500 akçe timarıyla Özi Kalesi muhafazasında bulunurken, Moskov keferesi kaleyi basıp beş sene esir düşüp buradan kurtulduğunda kardeşi Osman üzerinde olan timarının kendine verilmesini talep etmiş ve timar Ahmed'e verilmişti[286]. Aynı tarihte yine Özi muharebesinde düşmana esir düşen ve Çepni Nahiyesi Düzyer Köyü'nde 16.845 akçelik timara mutasarrıf olan Hasan için Derviş Selim şehit oldu diye timarını zapt eyledi. Esirlikten kurtulduktan sonra Derviş Selim'in timardan alındığından 8076 akçe timar tekrar Hasan'a tevcih olundu[287].

Timarlı sipahilerin seferlerden başka Trabzon'un savunmasında da önemli görevleri vardı. Bu yöndeki timarlar müstahfız ve gedik dediğimiz timarlar olup, sahipleri kalede görevli idiler. Bu görevlerini, kale topçuluğundan, azeban, azeban ağalığı ve dizdarlığa kadar yürütmekteydiler. Kaledeki bu görevlilerin hizmetleri önemli olup, kale yoklaması yapılır ve boş olanların yerine yenileri tayin olunurdu. Bu hususta 1139 (1726) tarihli bir belgede kaledeki askerin az olması ile hizmetin geri kaldığı belirtilerek, kalede olan müstahfız, beşlü ve diğer askerlerin gedik timarları ve ulufeleri kimin üzerinde ise yoklanılması ve boş olanların yerine kalenin mülazimlerinden yenilerinin tayin olunması emrediliyordu[288]. Kalede bulunan timarlı görevlilerden bir kaçının hizmetleri örneklerle şöyle ifade edilebilir. 1138 (1725)'de 2600 akçe ile boşalan kale topçuluğuna İbrahim getirilmiştir[289]. Ancak buradaki kale topçuluğu kapıkulu birliklerinden ayrı olup şehirden tashih ve be-dergah yolu ile temin edilenler olmalıdır. 1139 (1726) tarihinde 1900 akçe gedik timar ile kale kapısının koruyuculuğuna mutasarrıf olan Yusuf'un tahvilinden, timar aynı görevle İbrahim'e tevcih olundu[290]. 1143 (1730) yılında 9700 akçelik gedik timar ile kalenin azeban ağası olan Murtaza'nın ölümü üzerine timar Osman'a verildi[291]. 1147 (1734)

[285] Eski Şikayet Defteri, No: 161, s. 249 (Evail-i Ş 1152/5 kasım 1739).
[286] TŞS, No: 1906-92, s. 85 (24 Ş 1154/4 Kasım 1741).
[287] TŞS, No: 1907-93, s. 153 (21 Z 1154/27 Şubat 1742).
[288] TŞS, No: 1889-75, s. 143 (22 Ş 1139/14 Nisan 1727).
[289] TŞS, No: 1885-71, s. 164 (5 Ra 1138/11 Kasım 1725).
[290] TŞS, No: 1889-75, s. 137 (9 L 1139/30 Mayıs 1727).
[291] TŞS, No: 1892-78, s. 38 (1143/1730-31).

tarihinde de 1900 akçelik gedik timar ile kalenin ambarcısı hizmette olmadığından görevi ve timarı Ali'ye verildi[292]. 1155 (1742)'te 1500 akçe ile kale müstahfızlığında olan İsmail ölüp, timar ve görevi oğlu Ahmed'e verildi[293]. Aynı yılda yine 1500 akçe gedik timar ile kale azebanlarından Ahmed öldüğünden görev ve timarı oğlu Numan'a verildi[294]. Bir yıl sonra ise 1910 akçelik gedik timar ile Trabzon Kalesi okçularından Mehmed vefat edip, oğlu ve akrabası olmadığından görev ve timarı yine kale mülazimlerinden Mahmud'a tevcih olundu[295]. Kaledeki bu müstahfızlara binaen kalenin içinde bulunan cami görevlileri de timarlı sipahilerdendi. Buna ilişkin 1147 (1734)'de 1250 akçe gedik timar ile Monla Sipah Mescidi imamlığı Süleyman Halife'nin hizmeti terk etmesinden dolayı Mehmed Halife'ye tevcih olundu[296]. 1157 (1744) tarihinde Trabzon Kalesi'nde olan Karabaş Mescidi imamlığı da 3300 akçe gedik timar ile Hüseyin Halife timardan alınmasından sonra Hasan'a tevcih olundu[297].

Görüldüğü üzere Trabzon'da bulunan timarlı sipahiler hem seferlerde çeşitli yerlerde görev yapmış, hem de Trabzon'un savunmasında kalede önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Ancak devletin genelinde görülen timar sistemindeki bozukluklar buraya da yansımıştır. Daha önce birkaç örnekle açıklandığı üzere sık sık görev yerlerini terk eden timar sahipleri, kanunsuz ele geçirilen timarlar ve toprağından feragat edenler hep bu bozulmanın bir göstergesidir. Ayrıca çürük ve verimsiz olan timarlar da sipahileri zor durumda bırakmakta ve sipahinin ya toprağını terk etmesine ya da usulsüzce bir başka timarı kendisine berat ettirmesine neden oluyordu. Gerçekten bazı timarlar bu yönde o kadar verimsiz olabiliyorlardı ki, sipahi kendi geçiminden öte mahsul vergisi, cebelü bedeli ve yükümlülüklerini bile zorlukla karşılıyordu. Mesela 1154 (1741)'te Of'ta 11.142 akçe timarı olan Mustafa, timarı aldığı tarihten beri 44 sene olan seferlerde bulunmuş ve 80 yaşında olup tekaüt olduğunda timarının ziyadesiyle çürük ve verimsiz olmasıyla iki cebelüye bile

[292] Ali Emiri, Mahmud I, No: 20106 (Gurre-i S 1147/5 Temmuz 1734).
[293] TŞS, No: 1907-93, s. 156 (16 Ca 1155/19 Temmuz 1742).
[294] TŞS, No: 1907-93, s. 167 (19 Ş 1155/19 Ekim 1742).
[295] Ali Emiri, Mahmud I, No: 16019 (19 B 1156/8 Eylül 1743).
[296] TŞS, No: 1898-84, s. 47 (19 Za 1147/12 Nisan 1735).
[297] Trabzon Ahkam Defteri, No: 1, s. 63 (Evahir-i R 1159/22 Mayıs 1746).

tahammülü olmayıp bir cebelünün verilmesini istemiştir[298]. Bazen bu şekilde, yeri çürük olan timarlar birleştirilip iki timar bir kişiye veriliyordu. Bu yönde 1150 (1737)'de Of Nahiyesi'nde Oflara diğer ismi Kırnata olan köyde 13.900 akçe timar ile Yakup ve yine aynı köyden bir miktar timarı tasarruf eden Mehmed, Özi muharebesinde iken ikisi de şehit olduğundan her birinin hisseleri de verimsiz olmakla birleştirilerek Seyyid Halil'e 27.814 akçe zeamet ile tevcih olundu[299].

1.3.1.4- Kale Kuvvetleri ve Yardımcı Birlikler

1.3.1.4.1-Kale Kuvvetleri

Trabzon'da bulunan kale kuvvetleri yukarıda açıklanan, merkezden atanan kapıkulu birlikleri sayılmazsa, beşlüyan, azeban ve timar tasarruf eden diğer müstahfız ile görevlilerden oluşurlar. Trabzon Kalesi daha önce de belirtildiği gibi bâlâ (kale kule, yukarı kale), vasat (orta kale) ve zîr (aşağı kale) olmak üzere üç kısımdan oluşmakta, her kısımda bu birliklerin komutanı bulunmaktaydı. Kalenin bütün askerlerinin komutanı ise dizdardır. Ayrıca beşlü, azeban gibi birliklerin de ağa denilen komutanları vardı. Kale birliklerinin en önemli görevi kale ve şehrin muhafazası ile güvenliği olup, sefer sırasında da nakliye ve askeri ihtiyacı karşılamaktı. Kale mevcudunun yoklaması 2-3 senede bir yapılmakta olup mevcut ve olmayanların timarlarının bulunduğu bir defter İstanbul'a gönderildi[300]. Böyle bir yoklamada defterhanede olan önceki yoklamalara ait isimlerin bulunduğu defter icmalleri çıkarılıp bir sureti mübaşirle beraber kaleye gönderilirdi. Bu defterin kontrolü muvacehesinde ayrı bir deftere yoklama yapılarak İstanbul'a gönderilirdi[301]. Yoklama emirleri başta kadı ve kale dizdarı olmak üzere azeban ağası, kethüdayerler, ser-bölükleri vs. müstahfız cemaatına gönderilir ve hiçbir askerin yoklamada himaye edilmemesi özellikle bildirilirdi[302]. Araştırmalar sırasında kale kuvvetlerine ilişkin

---

[298] Ali Emiri, Mahmud I, No: 12797 (18 Za 1154/25 Ocak 1742).
[299] TŞS, No: 1903-89, s. 161 (15 B 1150/14 Haziran 1737).
[300] TŞS, No: 1889-75, s. 163 (5 Za 1139/24 Nisan 1727).
[301] TŞS, No: 1907-93, s. 155 (Evasıt-ı Za 1154/22 Ocak 1742).
[302] TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 10 (Selh R 1159/22 Mayıs 1746).

bazı bilgiler tespit edilebildiyse de dağınık olan malzeme içerisinde beşlüler hariç olmak üzere diğerlerinin sayıları tam olarak belirlenemedi. Ancak 1102 (1690) tarihli bir belgede Trabzon Kalesi'nde 301 muhafız olup, bunların 5 yük 12.853 akçe yazılarının üçte birine sefer masrafları için hazinece el konulduğu belirtilir[303]. Yine aynı tarihli bir başka belgede yukarı kalede 98, orta kalede 39 müstahfız olup 1101 (1689) ve 1102 (1690) senesi 5689 kuruş 88 akçe yazılarının üçte birinin hazineye teslim edildiği kayıtlıdır[304]. Kalenin komutanı olan dizdar, kalenin en yetkili askeri idi. Dizdar timar tasarruf etmesi karşılığında bu görevi yerine getirir ve görevinden uzaklaşacağı zaman yerine vekil bırakırdı[305]. Dizdarlar merkezdeki kapıkulu ocaklarından bu göreve tayin olunurlardı[306]. Kale kuvvetlerine ulaştırılacak emirler vs. işler dizdarın önderliğinde bir komuta zinciri içerisinde düzenlenirdi. Dizdarın yardımcısı kethüdadır. Dizdar kalede bulunan kethüdalar, topçular, imam, müezzin, ser-bölük ve diğer müstahfızların amiri konumundadır. Dizdarlar merkezden beratla atanırlardı ve uzun süre görevlerinde kalırlardı. Bu açıdan 1159 (1746) tarihinde gönderilen yoklama emrinde, Van ve Bosna gibi serhat kalelerindeki askerlerin tevcihi İstanbul'dan olageldiği üzere, Trabzon Kalesi'nde bulunanların İstanbul'dan tevcihleri öngörülmekte ve yoklamaların buna göre yapılması vurgulanmaktadır[307].

Kale Beşlüleri

Kalenin kapıkulu askerleri haricinde en gözde birlikleri beşlülerdir. Bunlar diğer müstahfızlar gibi yerli kulu olup, günde 5 akçe aldıklarından bu isimle anılmışlardır. Diğer askeri birlikler gibi beşlüler de şehrin güvenliğinde ve seferler için gerekli görülen yerlerde görev yapmaktadırlar. Bunların yöneticisine beşlü ağası denirdi. Bunun yardımcısı kethüda, katip, bayraktar ve bölük başılardır. Beşlü ağası

---

[303] TŞS, No: 1859-45, s. 113 (2 N 1102/30 Mayıs 1691).
[304] TŞS, No: 1859-45, s. 112 (5 L 1102/2 temmuz 1691).
[305] Buna ilişkin 1138 (1725) tarihli bir belgede Akçaabat Nahiyesi Çanlariz? Köyü'nde 5000 akçe gedik timarıyla Trabzon Kalesi'nin dizdarı olan Seyyid İbrahim hacca gideceğinden yerine Ali'yi vekil olarak bırakmıştı. (TŞS, No: 1885-71, s. 182 /16 S 1138/24 Ekim 1725).
[306] Seyyid İbrahim'in ölümünden dolayı 1148 (1735)'de 5000 akçe gedik timar ile cebecilerden 10. bölükte Ali Mustafa bu göreve tevcih olundu. (TŞS, No: 1898-84, s. 54 /4 Ca 1148/12 Eylül 1735).
[307] A.DVN.MHM, Dosya No: 5, Vesika No: 11 (18 R 1159/10 Mayıs 1746). TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 19 (18 C 1159/8 Temmuz 1746). Dizdar için bkz. Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar", **DİA**, C. XIX, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, s. 480-481.

tevcihatı güvenlik açısından kale-liman ilişkisi düşünülerek gümrük mukataa eminliği tevcihatı ile aynı kişiye verilmiştir. Bu yönde gümrük eminliği ve beşlü ağalığı üç yıllığına birlikte tahvil olunarak berat olunmaktadır. 1091 (1680-1681) yılında bu göreve Bünyad Ağa getirilirken, Mehmed Ağa kethüdası, Mehmed katip ve Süleyman Ağa ise ser-bölük başı idi[308]. 1095 (1683-1684) yılında da beşlü ağalığına, gümrük gelirinden senede 347.545 akçe ocaklık ile Hüseyin getirildi[309]. Aynı göreve 1102 (1690) yılında yine aynı şartlarda yeniçerilikten tekaüt olan Ali Ağa günde 40 akçe mevacib ile getirilerek, senede 5 yük 58.400 akçe (558.400 akçe) gümrük mukataası ve 50.000 cizye geliri ki toplam 6 yük 8400 akçelik (608.400 akçe) mukataa gelirini beşlü ağalığı ile aldı[310]. Bu durum ayrıca yeniçeri ocağından beşlülere tayin yapılabildiğinin bir göstergesidir. 1135 (1722)'te beşlü ağalığı günde 80 akçe ile Ömer'e tevcih olunmuştur[311]. 1137 (1724)'de Hacı Osman Ağa[312], 1139 (1726) da ise günde 20 akçe ile Ahmed'e tevcih olundu[313]. 1143 (1730)'te de günde 88 akçe ile Ömer'e tevcih olundu[314]. Diğer beşlü görevlilerinin tayinleri ise ağalarının arzı ile olmaktadır. 1099 (1687-1688) yılında Ahmed günlük 15 akçe ile katipliğe beşlü ağasının arzı ile tayin olundu[315]. Diğer yandan 1153 (1740)'te Mehmed Çavuş günde 10 akçe ulufe ile bu göreve getirildi[316].

Kale beşlülerinin sayısı 7 Za 1149 (9 Mart 1737) tarihli bir hükümde 200 olarak kaydedilip, gümrük gelirinden ocaklık olarak tayin olunan günde 1100 akçe olmakla senede 3 yük 8975 akçe (308.975 akçe) mevacibleri Trabzon Gümrüğü

---

[308] MAD, No: 9855, s. 86-87 (12 B 1091/8 Ağustos 1680).
[309] 'An-tahvîl-i
Mevâcib-i neferât-ı beşlüyân kal'a-i Trabzon re's-i sene 1095 ki pîş-ez-în 'an-mâl-ı mukata'a-i gümrük-i Trabzon ve tevâbi'uhâ ber-vech-i ocaklık în-kadar meblağ ta'yîn şûde-bûde ve 'an-vâcib-i sene 1095 'an-yedd-i Hüseyin Ağa-i beşlüyân-ı kal'a-i mezbûre ve mukat'a-i mezbûre ve emîn-i mukata'a-i mezbûre Mehmed kethüdâ ve diğer Mehmet kâtip ve Süleyman ser-bölük vesâir kabz-gerde ve hâlâ berâ-yı îrâd ve masraf ber-cânib-i muhâsebe-i evvel tezkire-i hazîne be-cihet-i memhûr temessük neferât-ı kal'a-i Trabzon ve bâ-fermân-ı şerîf. (Ali Emiri, Mehmed IV, No: 6657/15 B 1096/17 Haziran 1685).
[310] TŞS, No: 1859-45, s. 122 (7 N 1102/4 haziran 1691).
[311] MAD, No: 9910, s. 71 (1135).
[312] TŞS, No: 1886-72, s. 2 (15 B 1137/30 Mart 1725).
[313] TŞS, No: 1889-75, s. 131 (10 N 1138).
[314] MAD, No: 9925, s. 538 (1143). TŞS, No: 1892-78, s. 114 (8 N 1143/17 Mart 1731).
[315] MAD, No: 2935, s. 111 (22 Za 1099/18 Eylül 1688).
[316] Ali Emiri, Mahmud I, No: 5826 (15 Ca 1155/18 Temmuz 1742).

gelirinden verilmektedir[317]. Buradan da anlaşılacağı üzere beşlülerin mevacibleri gümrük gelirinden karşılanmakta idi. Beşlülerin sayısı 17. yüzyılın sonlarından 18. yüzyılın ilk yarısına kadar 200 kişi iken, 1160 (1747) yılındaki bir belgeye göre de bu sayı yarıya düşerek 100'e inmiştir[318]. Aslında her ne kadar bu tarihe ilişkin beşlü sayısı 100 olarak tespit edilmişse de gerçekte 1155 (1742) yılında beşlü sayısı 200'den 100'e indirilmişti. Araştırmalarda tespit edilebildiği kadarıyla beşlüler en fazla 10 bölükten (ortadan) oluşmakta idiler[319]. Sayıları her ortada yaklaşık 20 kişiden toplam 200 askerdi. Ancak 15 Ca 1155 (18 Temmuz 1742) tarihli bir belgeye göre fermanla beşinci bölükten yukarısı kaldırılmıştır[320]. Böylece 200 olan beşlülerin sayıları yarıya düşmüştür. Yine 5 Za 1139 (24 Haziran 1727) tarihli bir belgede de beşlü sayısının 210 olduğu ve günde 1101 akçe aldıkları bildirilmektedir[321]. Beşlülerin mevacibleri ödeme kolaylığının sağlanması açısından gümrük gelirinden ocaklık olarak ayrılıp verilmektedir. Bir belgeye göre bir senelik mevacibleri gümrük gelirinden 347.545 akçe ve cizye gelirinden 50.000 akçe olup toplam 397.545 akçe olmakla beşlü ağalığı gümrük eminliği ile birlikte Bünyad Ağa'nın üzerinde olup 1677-1680 mevaciblerinin 1.192.635 akçe olduğu görülmektedir[322]. Beşlülerin mevacibleri sayılarına oranla 18. yüzyılın ilk yarısında aynı miktarı korumuştur. Yani 200 beşlüye günde yine 1101 akçe üzerinden senede 3 yük 89.754 akçe (389.754 akçe)[323], 100'e düştüklerinde ise günde 550 akçeden senede 175.230 akçe gümrük gelirinden verildi[324].

Azebler

Trabzon Kalesi'nde olup ismi kayıtlarda geçen bir diğer yerli kulları da azeblerdir. Araştırmalarda azeblere ilişkin belgelerin dağınık olması ve kalede boş

---

[317] TŞS, No: 1903-89, s. 160 (7 Za 1149/9 Mart 1737).
[318] TŞS, No: 1916-102, s. 98 (27 B 1160/4 Ağustos 1747).
[319] D.BŞM, Dosya No: 2277, Vesika No: 76 (8 Ş 1136/2 mayıs 1724). MAD, 9925, s. 1 (28 C 1143/8 Ocak 1731).
[320] Ali Emiri, Mahmud I, No: 5826.
[321] MAD, No: 1478, s. 72 (5 Za 1139/24 Haziran 1727).
[322] D.BŞM.TZG, Dosya No: 1, Gömlek No: 91 (6 C 1091/4 Temmuz 1680).
[323] TŞS, No: 1897-83, s. 88 (7 Za 1146/11 Nisan 1734). TŞS, No: 1906-92, s. 74 (17 Ca 1154/31 Temmuz 1741).
[324] TŞS, No: 1916-102, s. 98 (7 Za 1149).

olan azebliğin yerine birinin tayin edilmesi ile ilgili bilgileri içerdiğinden sayıları tespit edilemedi. Azebler kaledeki diğer birlikler gibi bölüklere ayrılmakta ve her bölüğün bir reisi, odabaşı ve bayraktarı bulunmaktaydı[325]. Bütün azeblerin idaresi de azeban ağası, katip ve çavuşun uhdesinde idi. 8 N 1143 (17 Mart 1731) tarihli bir belgeye göre, 9700 akçelik gedik timar ile Trabzon Kalesi Azeban Ağası Osman İran seferleri dolayısıyla askeri ile seferlerde görevlendirilmiş, ancak azeban ağalığına rağbet etmeyip kaleyi ve hizmetini terk etmesiyle günde 61 akçe hazinede kalması karşılığı görev ve hizmeti Ali'ye tevcih olunmuştu[326]. Azeban ağası kaledeki azeblerin yönetimiyle ilgili her türlü işleri yürütürdü. Bu işlerde onun en büyük yardımcısı azeban çavuşu idi. Azeban çavuşları da diğer azebanlar gibi timar tasarrufu karşılığında bu göreve getirilirlerdi. Örneğin 1159 (1746)'da 1700 akçe ile Trabzon azeban çavuşu olan Mustafa bu göreve Ali'nin kendi rızasıyla timar ve çavuşluğu terk etmesi sonucu getirilmiştir[327]. Şehrin ve kalenin muhafazası ile sefer görevleri yanında kayıklar reisliğini de azebanlardan seçilenler yürütürdü. Nitekim 1158 (1745) ve 1159 (1746)'da Maçka Nahiyesi Mandaranoy Köyü'nde 3000 akçe gedik timarı ile kale azeblerinden kayıklar reisi olan Osman'ın ölümü üzerine çocuğu olmadığından kayıklar reisliği timar ile birlikte Hüseyin'e tevcih olundu[328]. Kaledeki azeb erlerinin tayini ise ağalarının arzı ve dizdarın ilamıyla gerçekleşirdi. Meselâ 1091 (1680) yılında 1600 gedik timarı ile Trabzon'un orta kalesi müstahfızlığı kimsenin üzerinde olmadığından kale dizdarı Mehmed'in ilamıyla diğer Mehmed'e tevcih olundu[329]. Kale azeblerinin tevcihleri çoğunlukla görev ve hizmetlerinin terki sebebi ile oluyordu[330]. Ancak bunların yanında kendi isteği ile de görevinden ayrılanlar mevcuttu. Örneğin 1145 (1732) ve 1146 (1733) tarihlerinde 3000 akçe gedik timar ile Trabzon Kalesi azeblerinden ve kale mülazimlerinden Şahbaz Hasan kendi rızasıyla görevini Ali'ye devretti[331].

---

[325] Azeb için bkz. İdris Bostan, "Azeb", **DİA**, C. IV, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, s. 312-313. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Azeb", **İA**, C. II, İstanbul, MEB Yayınları, 1967, s. 81-83.
[326] TŞS, No: 1893-79, s. 121 (8 N 1143).
[327] TŞS, No: 1914-100(ilave), s. 21 (2 Ca 1159/23 mayıs 1746).
[328] TŞS, No: 1910-96, s. 59 (1158). TŞS, No: 1915-101, s. 9 (R 1159/Nisan 1746).
[329] TŞS, No: 1852-38, s. 110 (8 Ra 1091/8 Nisan 1680).
[330] 1095 (1684) yılında 1310 akçe gedik timar ile Trabzon Kalesi azebliğinde kimsenin olmayışından dolayı timar ve hizmet kale mülazimlerinden Osman'a verilmiştir. (TŞS, No: 1853-39, s. 120 /2 C 1095/17 Mayıs 1684).
[331] Ali Emiri, Mahmud I, No: 10297, 14633 (20 Ş 1146/26 Ocak 1734).

Topçu ve Diğer Kale Görevlileri

Yukarıda ifade edilenler haricinde timar tasarruf eden topçu, mülazim ve okçular da kalede bulunmaktadır. Topçulara ilişkin, 1138 (1725) yılında 2600 akçe gedik timarla Trabzon Kalesi topçuluğuna mütesellim tahvili ile mutasarrıf olan Ahmed hizmet ve timarını terk ettiğinden görevi İbrahim'e verildi[332]. 1135 (1722) yılında mülazimlerden Hasan kendi rızasıyla 1600 akçelik gedik timarını Mehmed'e verdiği ve elindeki beratının zayi olmasından dolayı yeniden verilmesi ricası üzere orta kale dizdarı Seyyid El-hac Hüseyin'in arz ve ilamıyla berat yeniden Mehmed'e verildi[333]. Kale okçuları da bir çok kayıtta zikredilmektedir. Bunlardan birinde 1140 (1727) yılında 7910 akçe gedik timar ile Trabzon Kalesi okçusu İbrahim'in oğlu Ali kaleyi ve hizmeti terk etmesinden dolayı timar ve görevi mütesellim Mehmed tarafından İsmail'e tevcih olunduğu kayıtlıdır[334]. Yine 1156 (1743) yılında 1910 akçe ile kalede okçu olan Mehmed'in ölümü üzerine çocuğu olmadığından, görevi ve timarı kale mülazimlerinden Mahmud'a verildi[335]. Bunların arasında kalede sadece müstahfız olarak da kayıtlı olan görevliler vardır. Ancak bunlar muhtemelen ayrı bir birlik olmamakla beraber yukarıda belirtilen kale erlerinin yerine kullanılanlar olmalıdır.

Kalede, dizdar ve onun yardımcısı ile yukarıda ifade edilen kale erlerinden başka, kalenin diğer hizmetlerini gören görevliler de bulunmaktadır. Bunlar dini veya diğer hizmetleri yürütmekteydiler. Dini görevliler içinde kalede bir imam ve bir müezzin mevcuttu. Dini görevliler timar tasarrufu veya gümrük gelirinden aldıkları günlük vazife akçeleri karşılığında bu işleri yürütürlerdi. Buna yönelik 1147 (1734) yılında 1250 akçe gedik timar ile kalede Monla Sipah Mescidi imamı olan Süleyman Halife görevini terk ettiğinden, Kale Dizdarı Es-seyyid İbrahim'in ilamıyla vezir (vali) tarafından timar ve görev Mehmed Halifeye tevcih olundu[336]. Yine kalede bulunan Karabaş Mescidi imamlığı, gümrük gelirinden almak üzere günde üç akçe

---

[332] TŞS, No: 1885-71, s. 164 (5 Ra 1138/11 Kasım 1725).
[333] Ali Emiri, Ahmed III, No: 3155 (18 N 1135/22 Haziran 1723).
[334] TŞS, No: 1890-76, s. 109 (27 Ra 1140/13 Kasım 1727).
[335] Ali Emiri, Mahmud I, No: 16019 (19 B 1156/8 Eylül 1743).
[336] TŞS, No: 1898-84, s. 47 (19 Za 1147).

vazifeyi Mehmed Halife bıraktığından 3300 akçelik gedik timarı da Hüseyin Halife'nin üzerinden alınmasıyla, 25 L 1157 (1 Aralık 1744)'de Hasan'a tevcih olundu[337]. Kalede hizmet gören diğer görevliler de kapıcılar ve ambarcılardır. Bunlar da timar tasarrufu karşılığında bu görevi yerine getirmekteydiler. Meselâ 1139 (1726)'da 1900 akçe gedik timar ile Trabzon Kalesi'nin soluk kapısının koruyuculuğuna Yusuf tahvilinden İbrahim getirildi[338]. Yine 1900 akçe gedik timar ile yukarı kale ambarcısı Mehmed'in görevinde olmayışından dolayı yukarı kale dizdarı El-hac İbrahim arzı ile görev Ali'ye tevcih olundu[339].

Görüldüğü üzere kale kuvvetleri şehrin ve kalenin güvenliğini sağlayan ve çoğunluğunu yerli kulları oluşturan görevlilerden meydana gelmektedir. Bu görevleri yanında seferler dolayısıyla çeşitli yerlerde de bulunmaktadırlar. Nitekim 1680-1690 dönemi savaşlarında Azak, Özi ve Hotin gibi kuzeydeki kalelerin muhafazalarında yer alırken, 1723-1746 arası İran seferlerinde de Kars, Erzurum, Tiflis, Van, Revan gibi mühim yerlerde görev yapmışlardır. Kale görevlileri tamamıyla bu yerlere gönderilmemekte, şehrin güvenliği açısından bir kısmı kalede bırakılmaktadır. Kaledeki bu kuvvetler görevlerine beratla tayin edilmekte ve bazılarına hizmetleri karşılığı timar verilirken bazılarına da şehrin mali kaynaklarından karşılanmak üzere günlük ulufeler verilmiştir. İncelemeler sonucunda görüldü ki; kale kuvvetlerinin komutanı dizdar olup yardımcıları kethüdalar, ağalar, çavuşlar, ser-bölükler ve katiplerdir. Bütün bunlar kale erleri üzerlerine idareci bulunuyorlardı. Kale erleri ise belgelerde "hisar eri, merd-i kale, müstahfazan-ı kale, mülazim-i kale ve hizmetkar-ı kale" isimleriyle anılmakta, hisar eri, merd-i kale ve müstahfazan-ı kale, kale erleri yerine kullanılıp mülazim-i kale denilen kale erlerinin yardımcıları ve hizmetkar-ı kale de diğer görevleri gören erler için zikredilmektedir. Bu erlerin görevlerini terk etmemeleri belgelerde sıkıca tembih edilmesine rağmen, özellikle timar tasarruf edenlerin geçim sıkıntısı, başka bir istihdam alanı bulmak ve daha çok bu dönemlerde sıklıkla olan savaşların meydana getirdiği ekonomik sebeplerden dolayı hizmetlerini terk ettikleri görüldü. Ayrıca kaledeki kuvvetlerin yaklaşık 300-400

[337] Trabzon Ahkam Defteri, No: 1, s. 63 (Evahir-i R 1159).
[338] TŞS, No: 1889-75, s. 137 (9 L 1139/30 Mayıs 1727).
[339] Ali Emiri, Mahmud I, No: 20106 (Gurre-i S 1147/5 Temmuz 1734).

kadar oluşları, belgelerde de zikredildiği üzere buranın serhat kalesi olup[340], onun stratejik ve coğrafi öneminden kaynaklanmakta idi.

1.3.1.4.2- Yardımcı Birlikler

Trabzon'da son olarak değerlendirilmesi gereken bir diğer askeri birlik de yardımcı kuvvetlerdir. Bunlar daha çok nakil işlerinde görev almaktadırlar. Hamal, marangoz, keresteci, demirci, kömürcü ve ipçi vs. hizmetlerde görev yapan bu birlikler, başlarındaki çorbacı[341] kontrolünde görevlerini yerine getirirlerdi. Çorbacılar sevkıyatın cinsine göre ilgili birimlerden belirlenip merkezden gönderilirlerdi. Meselâ çorbacılar, mühimmat naklinde mühimmatın çeşidine göre, eğer top nakli ise top veya top arabacıları ocağından, cephane nakli ise cebeciler ocağından mübaşir olarak tayin olurlardı. Yardımcı kuvvetlere ilişkin birlikler, sefer için yapılacak nakilde halk arasında güçlü kuvvetli olanlardan tayin olunur ve hizmette oldukları sürece iaşe ve bütün masrafları şehrin mali kaynakları desteği ile devlet tarafından karşılanırdı. Bunlar nakilde topları elleri ile çekerek, hatta bazı yerlerde omuzlarına alarak ağır bir vazife görürlerdi. Bu vazifeleri sırasında yaralanan veya çalışamayacak derecede sakat olanlara geçimlerini temin için devlet tarafından günlük belirli miktarda akçe verilirdi. Bu birliklere ileriki kısımlarda nakil hususu detaylı anlatılırken değinileceğinden şimdilik bir iki örnekle yetinilebilir.

1137 (1724) yılında Revan tarafına ulaştırılması için 32 balyemez topları kundaklarıyla birlikte, 16 havan kundakları ve Tebriz'e gidecek 15 kundaktan oluşan geniş çaplı mühimmat nakli yapılmıştır. Bu nakil için ilk aşamada Trabzon'dan Zigana Dağı'na varınca 32 kıtaya 6400 (her arabaya 200), 16 kıtaya 2400, 15 kıtaya da 1000 ve Tebriz için 600 kıyyelik kundaklara 600 olup, toplam 10.400 kişi görev yapmıştır. Bunlara günde 0.5 kıyye peksimet verilmiştir. Bu görevde çalışanların

---

[340] TŞS, No: 1889-75, s. 163 (5 Za 1139). TŞS, No: 1907-93, s. 155 (Evasıt-ı Za 1154). TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 10, 19 (18 C 1159/8 Temmuz 1746).

[341] Çorbacı hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Çorbacı", **DİA**, C. VIII, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 369-370.

400'ü taşçı, 1400'ü kazmacı ve kürekçi olup 8600'ü hamaldır[342]. Yine 1159 (1746) tarihinde İstanbul'dan arabacı ocağı tarafından Çorbacı Halil Ağa ile gönderilen 20 şahi topların iskeleden Hoca Mezarlığı'na sevkı için 10 hamal, 14 marangoz, keresteci, demirci, kömürcü ve ipçi tayin olmuştur. Bunların iskeleden Hoca Mezarlığı'na varınca her gün 4 kıyye et (her kıyyesi 15 akçeden) 4260 akçe ve her çifti yarım kıyyeden 497 kıyye ekmek çorbacıları yardımıyla ambar eminlerinden alınmıştı[343].

Bunların haricinde sefer sırasında görev alan ve yardımcı birliklerden sayılabilecek müsellem kuvvetleri de vardır. Kayıtlarda "müsellemân-ı eşer" olarak geçip, bu şekilde tahrir olunmaktadırlar. Bunlar toplam 30 kişi olup, Trabzon'un Kürtün Nahiyesi Yağlıdere'den temin edilirlerdi. Yerlerinde toprak ve bahçe tasarruf eden bu birliklerden öşür ve resm (vergi) talep olunmazdı. Sefer anında top ve mükemmel silahları ile seferlerde askere hizmet ederlerdi. İhtiyaca göre top çekme, nakillerde çeşitli aletlerin muhafazası, askerin geçeceği yerlerdeki yolların yapılması, köylerin tamir edilmesi ve zahire naklinin temin olunması gibi görevleri yerine getirirlerdi. Bu hizmetlerine mukabil kendilerine timar verilirdi. Ebâ ve ecdatlarının da aynı görevi görmelerinden dolayı seferlerden kaçıp, sefere gelmeyenler şiddetle cezalandırılırdı[344].

[342] TŞS, No: 1884-70, s. 42 (13 B 1137).
[343] TŞS, No: 1915-101, s. 14 (16 R 1159/8 Mayıs 1746).
[344] Atik Şikayet Defterleri, No: 100, s. 361.

İKİNCİ BÖLÜM

2- BİR SAVAŞ ÜSSÜ OLARAK TRABZON

2-1- Asker Temini ve Sevkıyatı

Devletler, savaşlardaki cephelere lojistik destek sağlamak amacıyla asker ve savaş teçhizatı naklinin kolay yapılabileceği bölgeleri üs olarak kullanmışlardır. Bu açıdan Trabzon birinci bölümde de vurgulandığı gibi konumu gereği özellikle İran savaşlarında üs olarak yoğun bir faaliyete sahne olmuştu. Asker, erzak ve cephane nakliyatı öncellikle buradan yapılmakta idi. Asker nakliyatında ihtiyaç olan asker, Trabzon ve civarından temin edildiği gibi, çoğunlukla İstanbul, Anadolu ve Rumeli ile imparatorluğun diğer yerlerinden Trabzon'a ulaştırılırdı. Zaten sefer hazırlıkları yönünde merkezden vilayetlere gönderilen hükümler, çoğunlukla asker teminine işaret etmekte ve bunun önemini vurgulamaktadır. 1680-1690 yıllarındaki savaşlarda, Trabzon'dan asker talep edilmekte, ancak miktarı belirtilmemektedir. Sadece askerlerin belirtilen yerde toplanması bildirilmektedir. Asker temini yönündeki emirler Anadolu'nun sol kolunun bütün kaza, nahiye ve köylerine hitaben gönderildiği gibi sadece Trabzon eyaletine hitaben de düzenlenmekte idi. Trabzon'a gönderilen hükümlerde bütün askerin yeniçeri, topçu ve cebeci, altı bölük halkı, bin ve binden yüz bin akçeye kadar dirlik tasarruf eden zeamet ve timar sahiplerinin sefere katılmaları emredilmektedir[1]. Sefere katılmayanlar ise cezalandırılır ve ellerinden dirlikleri alınırdı. Trabzon'dan talep edilen asker miktarı nefîr-i âm emirleri ile daha da artmaktadır. Nefîr-i âm için 1098 (1687) ve 1100 (1688) olmak üzere iki yılda asker istenmiştir. Bu yıllarda nefîr-i âm ilan edilmesi üzerine tüm asker (timarlı, levend, altı bölük halkı, kapıkulları vs.) ile savaşacak durumda olanlar alay bayrağı altında sefere gitmiş, gaza ile cihadın herkese farz olduğu konusunda şeyhülislamdan fetva alınmıştır[2]. Asker teminine yönelik emirler doğrudan

[1] TŞS, No: 1853-39, s. 127 (Evasıt-ı Z 1093/15 Aralık 1682). TŞS, No: 1852-38, s. 110 (29 Ca 1091/27 Haziran 1680).
[2] TŞS, No: 1855-41, s. 91 (3 Ş 1098/14 Haziran 1687). TŞS, No: 1856-42, s. 45 (Evahir-i M 1100/24 Kasım 1688).

vilayetlerin vali, kadı gibi üst yöneticilerine gönderilmekte ve temini istenilen askeri birliğin çeşidine göre de birlik komutanı bu emirlerde zikredilmektedir. Mesela kapıkulları temini yönündeki emirlerde serdarların ismi geçip, bütün askerin bayrağı altında toplaması istenirdi. Emirlerde seferden kaçmak için evlerinde gizlenenlerin ortaya çıkarılması özellikle bildirilirdi. Bunun için sefer zamanında gedikli müteferrika çavuşları, divan-ı hümayun ve defter-i hakâni katip ve şakirdleri görev yaparak kapıkullarının kayıtlı oldukları defterler kontrol edilip evlerinde saklananlar meydana çıkarılırdı[3]. Ancak asker teminine yönelik her ne kadar kesin emirler gönderilse de yine seferden kaçmak amacıyla kaza ve köylerde saklananlar vardı. Bunların derhal tutuklanması, cezalandırılması ve hatta öldürülmesine yönelik emirler gönderilirdi[4].

Kapıkullarının yanında dirlik tasarruf eden zaim ve timar sahipleri de alay beyleri bayrağı altında sefere çağırılmaktadırlar. Ayrıca asker temininde sarıca, sekban ve levendlerden hiç kimsenin geri kalmayıp acilen sefere katılmaları dikkatle takip edilirdi[5]. Tüm bu askerler komutanları bayrağı altında toplanıp vilayetin en üst askeri âmiri olan valinin emrine girerlerdi. Eğer bir başka valinin komutasına girilmeden sefere gelinmesi emredilmiş ise asker, vali önderliğinde belirtilen yere hareket ederdi. Ancak bazen civar vilayetlerin valileri konum olarak Trabzon valisinden üst derecede ise askerin bu vali komutasında sefere katılması ve valinin sürücü çavuşlar yardımıyla asker sürmekle görevli olduğu bildirilirdi. Askerlerin serasker olan vezir ile buluşacakları yerler de emirlerde belirtilmektedir. 1680-1690 arası Edirne, Babadağı, Belgrat gibi yerlere gelinmesi emredilirken, 1723-1746 da ise Erzurum, Kars, Gence, Revan, Özi gibi yerlerde hazır bulunması istenirdi. Asker tedariki konusundaki emirler Yeniçeri Ağası uhdesinde, eğer o seferde ise onun yerine bakan ve çoğu kez yeniçeri ağası kaimmakamı sıfatını taşıyan sekban başı kontrolünde düzenlenirdi[6]. Asker tedariki yönündeki emirlerde bir başka dikkati

---

[3] TŞS, No: 1853-39, s. 124 (Evasıt-ı N 1095/26 Ağustos 1684). Kapı kullarından defterlerde ismi olanlar odalarına gönderilir, ismi olmayanlar ise tashih olunur, korucu ve mütekait olanlar da İstanbul muhafazasına tayin olunurlardı. (TŞS, No: 1854-40, s. 117 /Evasıt-ı R 1097/11 Mart 1686).

[4] Evasıt-ı L 1095 (25 Eylül 1684) tarihli belgede seferden kaçanların takibatı ve cezalandırılması için Haseki Ali görevli çavuş olarak merkezden Trabzon'a gönderilmişti. (TŞS, No: 1854-40, s. 97).

[5] TŞS, No: 1855-41, s.60 (Evasıt-ı M 1098/1 Aralık 1686).

[6] TŞS, No: 1855-41, s. 84 (Evasıt-ı R 1098/28 Şubat 1687).

çeken husus da askerin nevruzdan (bahar başlangıcı) önce işaret edilen yerlerde toplanmasına yönelik bilgilerdir. Bu açıdan Evahir-i R 1100 (20 Şubat 1689) tarihli bir belgede Trabzon Eyaleti'nde çocuk, kadın, kör ve ihtiyar ile bunların muhafazası için şehirde kalanlar hariç tüm asker ve harbe gücü yetenlerin fetva gereğince nevruzdan önce gelip, Vezir Ahmed Paşa komutasında İsakçı'da olan orduya katılmaları emredildi[7]. Bu emirden de anlaşıldığına göre Trabzon vilayetinin askeri tamamen sefere gitmemekte şehrin muhafazası için bir birlik burada bırakılmaktadır. Bir başka hükümde ise askerin Kırım tarafı seraskeri maiyetinde bulunması emredilmektedir[8]. 1100 (1689) yılında ise Trabzon'da savaşa katılacakların Özi Seraskeri Mustafa Paşa hizmetine girmeleri bildirilmektedir[9].

Yukarıda incelenilen 1680-1690 yıllarındaki asker teminine yönelik sefer hazırlıkları, çalışmanın ikinci dönemini oluşturan 1723-1746 arası savaşlarda da aynı konuları içeren emirlere sahiptir. Yine seferlerden önce Trabzon'un kadıları, yeniçeri zabiti, mübaşirler (asker tedariki ile görevlendirilen), mütesellimler, voyvodalar, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları ve bütün serdengeçti ağaları gibi geniş bir kadroya emirler gönderilmekte ve askerin temin edilip, toparlanması ile acilen cephelere yakın olan çeşitli bölgelere (1723-1746 arasında devam eden İran savaşları için Kars, Erzurum, Revan, Gence vs. ve 1736-1739 Rus savaşlarında Kırım, Özi vs.) nakledilmesi istenmektedir[10]. Askerler sürücüler önderliğinde emirlerde bildirilen yerlere ulaştırılırdı. Çoğunlukla merkezden tayin olan sürücüler vilayete varmadan, askerlerin bayraklar altında toplanılması bildirilmektedir. Sürücüler genellikle turnacıbaşı ve kapıcılar kethüdası arasından tayin olunmaktadır[11]. Bayraklar altında

---

[7] MD, No: 98, s.111-112.

[8] MD, No: 145, s.317 (Evasıt- L 1100/2 Ağustos 1689).

[9] MD, No: 16 (Zeyil), s. 10 (Evahir-i B 1100/20 Mayıs 1689). Aynı yıl Edirne sahrası için her üç haneden bir nefer çıkarılmak üzere Trabzon'dan 198 nefer 2 küsur hane (Trabzon 595 hanedir) temin olunmuş, ancak hazinenin nakit paraya olan ihtiyacından dolayı neferlerin her biri için 100 kuruşun hazineye gönderilmesi emredilmişti. (TŞS, No: 1856-42, s. 63 /1100/1689).

[10] TŞS, No: 1898-84, s.79 (Evail-i N 1147/27 Ocak 1735). TŞS, No: 1888-74, s. 113 (Evail-i N 1137/16 Mayıs 1725). TŞS, No: 1902-88, s. 120 (Gurre-i Za 1149/5 Mart 1737). TŞS, No: 1903-89, s. 147 (Evahir-i B 1150/23 Kasım 1737). TŞS, No: 1905-91, s. 30 (Evail-i S 1152/12 Mayıs 1739). TŞS, No: 1906-92, s. 111 (Evail-i C 1154/16 Ağustos 1741). TŞS, No: 1907-93, s. 150 (Evasıt-ı M 1155/22 Mart 1742). TŞS, No: 1910-96, s. 48 (Evahir-i L 1157/5 Aralık 1744).

[11] Anadolu'nun sol koluna Evail-i Za 1150 (22 Şubat 1738)'de Kapıcılar Kethüdası Abdullah (TŞS, No: 1903-89, s. 150), ertesi sene de Turnacıbaşı Mehmed sürücü tayin olmuştur. (TŞS, No: 1905-91, s. 22).

toplanan askerlere yürüyüş ve sefer sırasında verilen inam ve harçlıkları da dikkatle düzenlenirdi. Mesela serdarlar tarafından toplanıp sefer için Edirne'ye gelen asker taifesine 5 kuruş inam ve yevmiye, ikişer akçelik ekmek ve her beş nefere bir kıyye et ve odalarına varınca bir mekâri davar verilmek üzere tüfekli askerler toplanıp bir gün önce Edirne'ye getirilmeleri emredilip, 52. bölüğün Mahmud çavuşu görevlendirilmişti[12].

Trabzon'dan yapılan asker talebi ve Trabzon üzerinden yapılan asker sevkıyatı 1680-1690 dönemine karşın 1723-1746 yıllarında daha yoğundu. Bu dönemde Trabzon'un İran savaşlarındaki cephelere yakın bir konumda olması, onun asker ve diğer malzemenin naklinde önemli bir üs olmasına vesile olmuştu. Yapılan araştırmalarda, Trabzon'un bu tarihlerde asker temini ve sevkıyatında üç aşamalı rol oynadığı görülmektedir. Birinci aşamayı Trabzon ve civarından temin edilip cephelere sürülen askerler oluşturmaktadır. İkinci aşamayı ise imparatorluğun çeşitli yerlerinden temin edilen ve Trabzon üzerinden nakledilen askerler oluşturur. Üçüncü aşamayı da sefer alanlarına gidecek mühimmat malzemesi ile gelen askerler ve Trabzon'da kışlayan askerler, esir ve elçilerin sevkıyatına dair hususlar oluşturmaktadır.

2.1.1- Trabzon ve Civarından Temin Olunan Askerler İle Sevkıyatı

Devlet, divan-ı hümayunda savaş kararı aldığı zaman sefer öncesinde bahara dek asker ve mühimmat temini için vilayetlere emirler gönderirdi. Vilayetler mevcutları ve imkanları dahilinde şehrin güvenliğini de göz önünde bulundurarak sefere asker gönderirlerdi. İlk toplanılan askerlerden sonra savaş sırasında insan gücüne duyulan ihtiyaca binaen ikinci, üçüncü defa yani asker ihtiyacı karşılanana kadar emirler vilayetlere gönderilirdi.

[12] TŞS, No: 1854-40, s. 112 (Evail-i M 1097/30 Kasım 1685).

Bayrak Askerleri

Bayrak askerleri şehir ve kasaba halkından olup, yeniçerilik imtiyaz ve şerefinden istifade etmek üzere maaşsız, gönüllü olarak yeniçeriliğe alınırlardı. Bunlar bulundukları bölgelerdeki yeniçeri serdarlarının defterlerine kayıtlı olup, yukarıda da ifade edildiği gibi bayrak açmak suretiyle temin olunurlardı. Savaş zamanlarında Turnacılar vasıtasıyla bulundukları bölgenin serdarının kumandası altında savaşa gidip, orduda "tashih ve be-dergah" tabiriyle yeniçeri ulufe defterine maaşlı olarak kaydedilir ve hakiki yeniçeri olurlardı[13]. Merkezden gönderilen emirler muvacehesinde Trabzon'dan temin edilen asker taifesi çoğunlukla tashih ve be-dergah usulü ile bayraklar açılıp toplanılan askerlerdir. Bu açıdan Osmanlıların Karlofça öncesi müttefiklere karşı devam eden savaşlarında 1685 yılında Trabzon ve birkaç vilayetten asker talep edilmiştir. Örneğin 28 Ca 1096 (2 Mayıs 1685) tarihli kayıtta Trabzon, Erzurum, Yenişehir ve Aydın'da beş bayrak olup toplam 490 yeniçeri, 11 C 1096 (15 Mayıs 1685) tarihli kayıtta Trabzon, Rize, Koru, Kavak, Pazar ve Give?'den de beş bayrak olup toplam 531 yeniçeri, 12 C 1096 (16 Mayıs 1685) tarihinde ise Trabzon ve Viran şehrinden iki bayrak olup toplam 159 asker temin olunmuş ve bunların her birine günde bir çift ekmek, 250 dirhem et verilmişti[14]. 1137 (1725)'de Gence'nin fethi ve Şirvan'a nizam verilmek amacıyla Trabzon ve civarından her bayrağa 120 kişiden 30 bayrakta 3600 asker temin edilip, her beşine bir kıyye et, bir çift ekmek ve her onuna birer mekâri beygiri kaza ahalisi tarafından verildi[15]. Yine 1143 (1730-1731) yılında Trabzon Eyaleti'nden 2500 yeniçeri Tebriz seraskeri emrinde bulunmak için temin edildi ve günde her birine bir

---

[13] Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları, C. I, s. 330-331.

[14] MAD, No: 4428, s. 140-141 (28 Ca 1096).

[15] Berâ-yı
Ta'yinât ve ücret-i bargirân-ı mekâri-i serdengeçtiyân yeniçeriyân-ı degâh-ı âli ki 'an-cânib-i Trabzon ve havâiluha müceddeden bayrak-hâ küşâde ve 'an-bûde vezîr-i mükerrem Ahmed Paşa serasker-i Revan el-me'mûr 'an-feth-i Gence ve nizâm-ı cânib-i Şirvan ve ta'yîn şude-fermûde el-vâkı' der-sene 1137 ve berâ-yı baha-i nân ve gûşt ve ücret-i bargirân-ı mekâri 'an-cânib-i ahâli-i kaza-hâ ve tahsildâran-ı emvâl-i mîrî dâde ve baha-eş tekâlif-i kaza-hâ takas ve 'an-deyn-i ümenâ mahsub-şude-fermûde ber-mûceb-i 'arzuhal ve der-kenâr ve telhis ve fermân-ı âli ve bâ-fermân-ı şerîf emir-dâde Fî 14 Şa'ban Sene 1137.
Bayrak-hâ Adet 30 Fi beher-bayrak neferân 120
Neferân 3600. (MAD, No: 10316, s. 396/14 Ş 1137/28 Nisan 1725).

çift ekmek, her beşine bir kıyye et ile bunların eşyalarını taşımak için her onuna da bir beygir kaza ahalisi tarafından verildi[16].

Hükümlerde bayrak altında toplanacak askerlerin harbe gücü yeten silahlı yeniçeriler olması bildirilmektedir. Buna göre 1145 (1732) tarihinde Acem taifesi üzerine yapılacak hareket için beş serdengeçti bayrağı açılıp 500 yeniçeri temin edildi[17]. Açılan bayraklar altında toplanan yeniçerilerin sayısı değişik rakamlarda olabiliyordu. Bunlar çoğunlukla 100 olup, en fazla tespit edilen rakam 120'dir. Mesela 1147 (1734) senesinde her bayrağa 120'şer askerden 20 bayrak Trabzon'dan Rize'ye kadar olan yerlerden temin olunmuştur[18]. Bu bayrakların 10'u Tiflis muhafazası, diğer 10'u da Kars muhafazası için tayin olunup her birine günde bir çift ekmek ve her beşine bir kıyye et, eşya ve ağırlıklarını yüklemek için de her onuna bir mekâri verilmiştir[19]. Bayrak altında toplanan askerin komutan önderliğinde hangi seraskerin maiyetine katılacağı belgelerde açık olarak bildirilmektedir. Bu açıdan 1147 (1734) yılında Trabzon, Rize, Of, Sürmene ve Giresun kadıları ile Trabzon yeniçeri zabiti, yeniçeri serdarları, ocak ihtiyarları, vilayet ayanları ve iş erlerine gönderilen hükümde 30 bayrak asker toplanıp, hala Anadolu valisi olan Şark Seraskeri Köprülüzade Vezir Abdullah Paşa'nın yanında olmaları emredilmiştir[20].

Serdar ve serdengeçti ağalarının başkanlığında açılan bayrakların her ikisi de askeri sınıf olarak yeniçeri askerlerinin teminini sağlamaktadır. 1152 (1739) tarihinde Osmanlı-Rus savaşında Kefe ve Akkirman taraflarında toplanacak asker için Trabzon'dan 26 serdengeçti ve 11 de serdar bayrakları olmakla toplam 37 bayrak toplanarak 17 gemi (biri tonbaz gemisi) ile Kefe ve Akkirman taraflarına geçirildi[21]. 4771 kişi olan bu askerlerin her birine yarımşar kantar peksimetten

---

[16] MAD, No: 9924, s. 125 (26 S 1143). TŞS, No: 1892-78, s. 37 (29 S 1143/13 Eylül 1730). Askerlere verilen beygir ücretleri eminlerden alınmaktadır. Bu yönde 2500 askere verilen 250 mekâri ücreti her mekâri 5 kuruştan hesaplanarak 1259 kuruş eminden alındı. (TŞS, No: 1894-80, s. 64 /15 Ca 1143).
[17] TŞS, No: 1895-81, s. 45 (Evahir-i M 1145/23 Temmuz 1732). MD, No: 138, s. 203.
[18] TŞS, No: 1899-85, s. 50 (18 C 1147/15 Kasım 1734).
[19] TŞS, No: 1898-84, s. 170 (28 R 1147/27 Eylül 1734). MD, No: 140, s. 205 (Evail-i C 1147/31 Ekim 1734).
[20] TŞS, No: 1898-84, s. 178 (Evail-i Ş 1147/29 Aralık 1734).
[21] TŞS, No: 1904-90, s. 26 (Selh Ra 1152/7 Temmuz 1739).

2.385,5 kantar peksimet her bir bayrak ağası serdarlarına verilip nakil olundu[22]. Yine Osmanlı-Rus savaşı için 1151 (1738) tarihinde beş serdar bayraklarından toplam 496 askere 248 kantar peksimet verilip biri tonbaz olmak üzere iki gemi ile askerler Akkirman ve Kırım tarafına nakledildi[23]. Bundan önce 1150 (1737) yılında da 4000 yeniçeriden bir kısmı Kırım'a nakil olunarak geri kalanı da acilen sevk edildi[24]. 1154 (1741) yılında ise doğu seferleri için 2030 yeniçeri ağaları, yamakları ve alemdarları ile sekban, yedinci cemaat ortası ve 20 çavuş Belgrat'tan Trabzon'a gönderildi[25]. Diğer yandan Osmanlı-İran mücadelesinde Van muhafazası için Trabzon'dan 10 serdengeçti ağa bayrağı açılarak 1200 serdengeçti yeniçerisi temin edilmiş ve günde her birine bir çift ekmek ve her beşine birer kıyye et verilmiştir[26]. Yine Osmanlı-İran savaşlarında Kars için 1157 (1744) yılında Trabzon Eyaleti'nden Erzurum Seraskeri Vezir Ahmed Paşa'nın maiyetinde bulunmak üzere mübaşirlerin öncülüğünde kazalardan 25 bayrak açılıp her bayrağa 120 asker alınmıştır[27].

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere yeniçeri askeri temini için toplanan askerlerin tayinatları ve ulaşım araçları görev bölgelerine dek vilayetin ahalileri tarafından karşılanmaktadır. Buna göre belgelerde belirtildiği üzere kara yolculuğunda her askere bir çift ekmek, her beşine bir kıyye et ki, kişi başına 250-300 dirhem et düşmektedir, her onuna da eşya ve ağırlıklarının taşınması için bir mekâri beygiri verilmektedir. Bunların ücretleri çoğunlukla ambar emini tarafından her bayrağın ağasına ödenir, o da gerekli olan bu ihtiyaçları esnaf ve kaza ahalilerinden temin ederdi. Gemi ile yapılacak sevkıyatta ise her askere yarım kantar peksimet ambar emininden, eğer ambarlarda mevcut değilse peksimetin parası bayrak ağalarına verilerek fırınlardan temin edilirdi. Askerlerin gemi ücretleri ise gümrük gelirinden gemi sahiplerine ödenirdi. Belgelerde silahlı olarak kaydedilen askerlerin cephane mühimmatlarına ilişkin ihtiyaçları da cephane tarafından

[22] TŞS, No: 1904-90, s. 27 (10 Ra 1152/17 Haziran 1739).
[23] TŞS, No: 1903-89, s. 158 (20 M 1151/10 Mayıs 1738). Ancak aynı defterde beş serdar bayrakları 413 asker olarak belirtilip 216.5 kantar peksimet verildiği bildirilmektedir. (TŞS, No: 1903-89, s. 158 /Gurre-i Ra 1151/21 Haziran 1738).
[24] MD, No: 143, s. 92 (Evail-i M 1150/3 Mayıs 1737). MD, No: 144, s. 9 (Evail-i M 1150).
[25] Cevdet-Askeriye, No: 11629 (3 Ca 1154/17 Temmuz 1741).
[26] Cevdet-Askeriye, No: 39319, (16 M 1155). TŞS, No:1907-93, s. 142.
[27] MD, No: 151, s. 59 (Evail-i Z 1157/7 Ocak 1745). TŞS, No: 1910-96, s. 58. TŞS, No: 1911-97, s. 12 (Evail-i M 1157/17 Şubat 1744).

karşılanırdı. Örneğin yukarıda 1147 (1734-1735) yılına ait 50 bayrağın her birine çadır, direkli çadır, çeşme, kazan, kapaklı tencere, demir, bir çift mükemmel su tulumu, musluk, madeni su kabı, fener, ibrik ve üç sâyishâne kilimi, saka beygiri ambar emini olan Ömer Ağa yardımıyla cephaneden verilip, eksik olanın da ücretleri eminden verilmek üzere alınmıştır[28].

Trabzon'dan temin edilen askerler sadece sefer için değil, bazı kalelerin güvenliği için de çeşitli yerlere nakil olunurlardı. Bu açıdan askerler Azak ve Sohum Kalesi muhafazası ile Faş'a gönderilmektedir. Daha önce de görüldüğü gibi Azak muhafazası şartı ile tayin olunan Trabzon valileri için bu görev oldukça önemli idi. Bu nedenle buranın muhafazası amacıyla 1135 (1723) yılında 25 yeniçeri[29] ile aynı yıl Canik ve Trabzon'dan 500 yeniçeri Azak Kalesi'ne gönderilmiştir[30]. Yine 1136 (1724)'da Trabzon Eyaleti'nden Azak Kalesi muhafazası için savaşçı ve kul oğlanlarından 2000 yeniçeri[31] ile aynı tarihte Sinop ve Trabzon'dan temin olunan 2500 yeniçeri, ücretleri gümrük gelirinden verilen gemilerle Azak'a ulaştırılmış ve ambar emininden de peksimetleri verilmiştir[32] . Sohum Kalesi için ise 1143 (1731) yılında 255 yeniçeri Trabzon'dan temin olunarak gönderilmiştir[33]. Faş muhafazası için de 1144 (1731-1732) yılında 751 yeniçeri yine Trabzon'dan gönderilmiştir[34].

Diğer yandan tashih ve be-dergah yöntemi ile yeniçeriler haricinde topçu ve cebecilerden de temin edilen askerler sefer için çeşitli bölgelerde görevlendirilmekte idiler. Örneğin 1136 (1723) yılında Van Kalesi için Trabzon'dan 140 topçu tashih ve be-dergah olunup, tayinat masrafları hazineden verilmek suretiyle sevk edildiler[35]. Yine Trabzon'dan 50 cebeci tashih ve be-degah olunarak, nakil için her birine günde

---

[28] D.BŞM, Dosya No: 2792, Vesika No: 30, 44 (27 Za 1147/20 Nisan 1735). TŞS, No: 1898-84, s. 140 (Evasıt-ı Ş 1147/10 Ocak 1735). TŞS, No: 1899-85, s. 43 (6 L 1147/1 Mart 1735).
[29] MD, No: 131, s. 66 (Evahir-i Ca 1135/8 Mart 1723).
[30] MAD, No: 9910, s. 220 (23 Ca 1135).
[31] MD, No: 131, s. 246 (Evahir-i R 1136).
[32] D.BŞM, Dosya No: 2273, Vesika No: 75 (6 B 1136/31 Mart 1724).
[33] TŞS, No: 1893-79, s. 111 (Evasıt-ı B 1143/24 Ocak 1731). MD, No: 36, s. 331. TŞS, No: 1894-80, s. 20 (12 Z 1143/18 Haziran 1731).
[34] TŞS, No: 1895-81, s. 5, (12 M 1144/17 Temmuz 1731).
[35] Bunların her birine bir çift ekmek, çifti 1.5 akçeden 210 akçe, her altısına bir kıyye etten 23 kıyye et ve her kıyye 10 akçeden 230 akçe olmakla toplam 440 akçe olup, 20 günde (Trabzon'da 2, be-dergah

bir çift ekmek ve altısına bir kıyye et Trabzon gümrük emini tarafından satın alınıp verildi[36]. 1137 (1724-1725) yılında Revan Kalesi muhafazası için Trabzon ve civarından iki orta ki, toplam 200 cebeci tashih ve be-dergah olunarak, nakil için her yirmisine bir mekâri beygiri temin olunmuştur[37]. Yine aynı miktar yani 200 top arabacısı 1147 (1735) yılından tashih olunmuş ve şark seraskeri komutasına gönderilmiştir[38]. Bunların her birine Erzurum'a varıncaya dek günde birer çift ekmek, her altısına günlük birer kıyye et yanında saka, sâyishâne ve zâbitâne beygirleri için de dörder kile arpa tayinatları ve eşyalarının taşınması için her onuna birer mekâri davarlarının ücretleri ambar emini tarafından verilmiştir[39].

Diğer yandan Trabzon'da bulunan sekban taifesinden ve kapıkulu yeniçerilerinden ortalar çeşitli sefer bölgelerine gönderilmektedir. Mesela 1149 (1736) yılında Babadağ'ına gönderilmek amacı ile Trabzon'da olan yedi sekban ortasından beşi Kili İskelesi'ne ikisi de İsakçı İskelesi'ne gönderilmiş ve peksimetleri (her birine 0.5 kantar peksimet) ambar emininden verilmiştir[40]. Kapıkulu ocaklarından ise yeniçeri ortaları bayrak, kazan ve tüm askeriyle sefere gönderilmiştir. Buna göre, 1142 (1729)'de 99. cemaatin ortası Sohum Kalesi'ne[41], 1146 (1734)'da 19. cemaatin 106 askeri Musul tarafına[42], 1148 (1736) yılında 74. cemaatin ortası Rabat Kalesi muhafazasına[43], 1150 (1737)'de 79. cemaatin ortası Kırım'a[44] ve 1156 (1743) yılında 72. cemaatin ortası şark seferine tayin olmuştur[45].

---

olunan yerde 18 gün) 8800 akçe ki, bir kuruş 120 akçeden 73 kuruş 13 para 1 akçe tayinat ücreti olarak verilmiştir. (MAD, No: 3598, s. 148 /15 L 1136/7 Temmuz 1724).

[36] MAD, No: 3598, s. 148 (15 L 1136/7 Temmuz 1724).

[37] TŞS, No: 1886-72, s. 12 (15 Ra 1137/3 Aralık 1724). D. BŞM., Dosya No: 2332, Vesika No: 108 (15 B 1137/30 Mart 1725).

[38] D. BŞM., Dosya No: 2791, Vesika No: 8 (12 Za 1147/5 Mayıs 1735).

[39] D. BŞM., Dosya No. 2793, Vesika No: 80 (7 Z 1147/30 Nisan 1735).

[40] TŞS, 1901-87, s. 84 (12 M 1149/23 Mayıs 1736). Yine aynı yıllarda Trabzon'da olan 9. ve 11. sekban ortaları, kendilerine 146 kantar peksimet verilerek gemi ile Babadağ'ı tarafına gönderilmiştir. (TŞS, No: 1901-87, s. 71/16 Z 1148).

[41] MD, No: 135, s. 403 (Evasıt-ı M 1142).

[42] TŞS, No: 1894-80, s. 73 (2 Ş 1146). TŞS, No: 1897-83, s. 80 (Evahir-i B 1146/6 Ocak 1734). MD, No: 139, s. 271 (1146/1734).

[43] MD, No: 142, s. 53 (Evahir-i N 1148/13 Şubat 1736).

[44] TŞS, No: 1903-89, s. 14 (Evahir-i R 1150/26 Ağustos 1737).

[45] MD, No: 150, s. 142 (Evasıt-ı Ş 1156/4 Ekim 1743).

2.1.2- Çeşitli Bölgelerden Trabzon'a Gelen Askerler ve Sevkıyatı

Seferler dolayısıyla Trabzon'dan temin edilen askerler yanında, şehrin üs olarak önemini ortaya koyan hususlardan biri de imparatorluğun çeşitli yerlerinden buraya gelen askerlerin, buradan sefer bölgelerine nakledilmeleridir. İkinci aşama olarak da adlandırılan bu konuyu örneklerle birlikte izah etmeden önce denilebilir ki; Trabzon'a sevk edilen askeri birlikler bayrak açılmak suretiyle toplanan askerler ile kapıkulu birlikleri ve diğer bazı bölgelerin askerlerinden oluşmaktadır.

Bayrak Askerleri

Bayraklarla toplanılan askerler Anadolu ve Anadolu'nun sol kolundan temin edilmektedir. Askerin bu biçimdeki temini yukarıda ifade edilen kaideler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Buna ilişkin Evahir-i S 1143 (13 Eylül 1730) tarihli belgeye göre, Tebriz Seraskeri Vezir İbrahim Paşa'nın yanında bulunmak üzere temin olunan 1000 cebeciden 100'ü İstanbul, 900'ü de Anadolu'dan tashih ve bedergah olunup, nakil olunmuşlardır[46]. Yine 1150 (1737-1738) yılında üç defa serdengeçti bayrakları açılıp, Kefe ve Kırım için asker toplanmıştır. Bunların ilkinde, Anadolu'daki iskele eminlerine gönderilen hükme göre, Kırım seraskeri için Anadolu'nun sol kolunda El-Hac Ali öncülüğünde yazılan 46 serdengeçti bayraklarının hangi iskeleden adaya nakilleri uygun olursa buradan nakledilmeleri ve her birine yarımşar kantar peksimet verilerek gemi tedarik edilip ücretlerinin iskele emininden ödenmesi bildirilmektedir[47]. Askerin ikinci teminine göre de Anadolu vilayetinin sol kolundan Kefe için 54 serdengeçti bayrağı açılıp, buraya nakil olunmuştur[48]. Üçüncü olarak ise yine Kırım için Anadolu'nun sol kolundan 100 serdengeçti bayrağı temin olup, ellisi Kırım'a diğer ellisi de Akkirman Kalesi muhafazasına ulaştırılmıştır[49]. Ayrıca olur-olmaz kimselere asker toplama yetkisi verilmemesi, güç ve kuvvete sahip olmayan serdarların yerine yenilerinin tayin

---

[46] MD, No: 136, s. 187.
[47] TŞS, No: 1903-89, s. 145 (5 N 1150/27 Aralık 1737).
[48] Cevdet-Askeriye, No: 12566 (13 N 1150/4 Ocak 1738).
[49] TŞS, No: 1903-89, s. 147 (Evasıt-ı L 1150/5 Şubat 1738).

olunması üzerinde önemle durulmaktadır. Bu sebeple 1151-1152 (1738-1739) yıllarında, güç ve kuvvet sahibi serdarlar başkanlığında Erzurum, Kars ve Trabzon'dan 35 bayrak yanında Anadolu'nun sol kolundan da her bayrağa 120 kişiden 10 serdengeçti bayrağı açılıp, toplam 45 bayrağın Akkirman, Bender ve Kırım taraflarına ulaştırılması emredildi[50]. Yine Osmanlı'nın kuzeyde Ruslarla olan mücadelesi için Akkirman ve Kırım'a gidecek 6 serdar, 16 serdengeçti bayraklarında 1892 asker olup, her birine yarımşar kantar peksimetten 946 kantar peksimet verilerek gemi ile nakledildiler[51]. Aynı yıllarda her birinde 100 asker olan 15 serdengeçti ve 5 serdar bayrakları dört gemi ile Kefe'ye nakledildiler[52].

Diğer yandan Osmanlı-İran savaşlarında Kars muhafazası için Anadolu'nun sol kolundan, her bayrağa 100'er kişiden 20 serdengeçti ağaları ve bayrakları altında asker temin olunup Kars'a gönderildi[53]. Anadolu haricinde Rumeli tarafından da bayrak açılmakta ve bu yolla temin edilen askerler Trabzon İskelesi'ne getirilmektedir. Buradan Trabzon'a sevk edilmek üzere yapılan temin daha çok İran savaşları için düzenlenmiştir. Mesela 1158 (1745) yılında Rumeli'nin orta kolundan 15 yeniçeri serdengeçti bayrakları Trabzon üzerinden Kars'a nakil olunmuş ve menzil eyledikleri yerlerde her birine bir çift ekmek, her beşine bir kıyye et ve eşyalarının yüklenmesi için her onuna bir mekâri beygiri ücretleri kaza ahalilerinin tekâliflerine takas olunmakla ahali tarafından verildi[54].

Yapılan araştırmalar muvacehesinde bayrak askerleri olarak Trabzon'a en geniş çaplı asker nakli 1734-1735 ile 1736-1737 yıllarında yapılmıştır. Buna göre ilk olarak 1147-1148 (1734-1735) yılında Rumeli tarafından 14 bayrak altında 3770 asker Trabzon'a, buradan da orduya nakil olundu[55]. İkinci olarak 1149-1150 (1736-

---

[50] Bkz. TŞS, No: 1905-91, s. 21, 22, 27, 33 (Evahir-i Za 1151/9 Nisan 1739, Evail-i L 1151/14 Ocak 1734, Evail-i M 1152-12 Nisan 1739, Evasıt-ı Ra 1152/22 Haziran 1739).

[51] TŞS, 1903-89, s. 157 (20 M 1151/10 Mayıs 1738). TŞS, 1904-90, s. 33 (10 Ca 1152/15 Ağustos 1739).

[52] Bu nakilde üç gemiye üçer bayrak ve bir tonbaz gemisine bir bayrak bindirilerek üç gemiye 300 kuruş, tonbaz gemisine de 50 kuruş verilerek toplam 350 kuruş gümrük gelirinden ödenmiştir. (TŞS, No: 1903-89, s. 157 /20 M 1151).

[53] TŞS, No: 1907-93, s. 178 (Evahir-i Ra 1156/24 Mayıs 1743).

[54] TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 415 (9 Za 1158/3 Aralık 1745).

[55] TŞS, No: 1899-85, s. 44-45 (10 M 1147/12 Haziran 1734 ve 1148-1735).

1737) yıllarında 4000 yeniçeri Kırım'a gitmek üzere Trabzon İskelesi'ne geldi[56]. Bu askerlerin yiyecekleri olan 2000 kantar (her kişiye yarım kantar) peksimetin Trabzon ambarından verilmesi, eğer ambarda peksimet yoksa, durumun aciliyeti göz önünde bulundurularak her kantarı 1.5 kuruştan 3000 kuruş gönderilerek satın alınması istenmiştir. Bunun için Trabzon'da olan kazalardan Giresun serdarı; 170 asker için 85 kantar, Rize serdarı; 110 asker için 55 kantar, Gümüşhane serdarı; 40 asker için 20 kantar, Trabzon serdarı; 170 asker için 85 kantar olmakla dört kazada toplam 245 kantar peksimet belirlenip, 612.5 kuruşa satın alınmıştır. Yine bu 4000 askerin gemilerle Kırım'a geçebilmeleri için ücretleri olan 585 kuruş gümrük emininden verilmiştir.

Kapıkulu Ocakları: Yeniçeri, Cebeci, Topçu ve Top Arabacıları

Bayrak açılarak toplanılan askerlerin yanında kapıkullarından yeniçeri, cebeci, topçu ve top arabacıları da çeşitli bölgelerden Trabzon'a sevk edilmekteydi. 18 M1137 (Mesela 7 Ekim 1724) tarihli kayıtta, Revan Seraskeri Vezir Ahmed Paşa maiyetinde bulunmak için Niğbolu muhafazasında olan yeniçerilerden 88, Özi Kalesi muhafazasında olan 71, Kefe muhafazasında 45 ve Kal'a-i Cedid (Yeni Kale) muhafazasında 61 ki toplam 265 yeniçeri gemi ile Trabzon İskelesi'ne gelmiştir[57]. Bu askerlerin Trabzon'a çıktıklarından vezirin yanına varıncaya kadar eşyalarını yüklemek için her onuna bir mekâri beygiri hesabıyla 26 mekâri davarı ve her ortaya üç saka beygiri olmakla 12 beygir olup toplam 38 beygir gümrük emini aracılığı ile ücretleri verilip temin edilmiştir. Yine bu askerlerin ekmek ve et tayinatları için vezirin yanına varıncaya kadar 30 günde 31.200 akçe Trabzon'dan temin edildi. Bundan bir yıl sonra İstanbul'dan, Tebriz Seraskeri Vezir Abdullah Paşa

---

[56] TŞS, No: 1902-88, s. 118 (Gurre-i Za 1149/5 Mart 1737). MAD, No: 9939, s. 119 (13 Za 1149/15 Mart 1737). TŞS, No: 1902-88, s. 55 (6 M 1150/6 Mayıs 1737).

[57] 'An-tahvîl-i
Baha-i nân ve gûşt berâ-yı ta'yînât-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli ki 'an kal'a-i Niğbolu ve Özi ve Kefe ve kal'a-i Cedid ihrâc ve 'an-ma'iyyeti vezîr-i mükerrem Ahmed Paşa serasker-i cânib-i Revan ta'yîn ve irsâl şude-gâh el-vâkı' der-sene 1137 ve berâ-yı baha-i nân ve gûşt 'an-Trabzon ilâ hod vezîr-i müşârun-ileyh der-esnâ-yı tarîk în kadar meblağ ve hazîne-i âmire dâde fermûde ber-mûceb-i 'arzuhal ve der-kenâr kâtib-i yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli ve telhıs ve fermân-ı âli. Fî 16 M sene 1137 ve bâ-fermân-ı şerîf.
Tezkire-dâde 18 M sene 1137. (MAD, No: 10316, s. 118, 364. MAD, No: 9913, s. 23).

komutasında bulunmak üzere 300 yeniçeri Trabzon'a gönderildi[58]. Bunlara Trabzon'dan Tebriz'e varınca 30 günlük ekmek ve et tayinatları için 300 kuruş ile eşyalarının yükletilmesi için de 30 mekâri beygiri temin edilip, gereken ücretleri Trabzon gümrük emini tarafından verilmiştir.

Diğer yandan 1148 (1736) yılında Osmanlıların kuzey seferi sırasında Bayburt'tan 50 asker Tomruk Kalesi'ne, Trabzon'dan ise 100 asker Rabat Kalesi'ne nakil olunmuştur[59]. Bayburt'tan Trabzon'a altı günde gelen yeniçerilere günde 50 çift ekmek ve 10 kıyye et ile eşyaları için altı mekâri verilip, Trabzon'a geldiklerinde gemideki tayinatları için 50 kantar, Trabzon'dan gideceklere ise 25 kantar peksimet belirlenip bunların Trabzon'dan Kefe ve Taman İskelelerine varıncaya kadar da bir kıta Karadeniz Şaykası 465 kuruşa kiralanarak tüm ücretler Trabzon ambar emininden verildi. Yine Osmanlıların 1149 (1736-1737) yılındaki savaşları için Van, Kars, Hasankale ve Erzincan Kalelerinden Rumeli'ye nakledilmeleri ferman olup, ancak kış dolayısıyla kısım kısım Trabzon İskelesi'ne ulaşan 1310 yeniçeri iskeleden temin edilen yedi gemi ile Rumeli'ye ulaştırılmış ve 2460 kuruş olan gemi ücretleri de gümrük mukataası gelirinden verilmiştir[60]. Diğer yandan geride kalıp Van muhafazasında olan 320 askere Trabzon'a ulaştıklarında bunlara 160 kantar peksimet verilerek üç gemi ile Rumeli'ye geçirilmişlerdir[61].

Yeniçeriler yanında kapıkulu ocaklarından topçu ve cebeciler de seferler dolayısıyla Trabzon'a gelmekteydiler. Bu hususta 1135 (1723) yılında Tiflis Kalesi muhafazası için İstanbul'dan 250 topçu gemi ile Trabzon'a gönderilmiş, buradan kaleye gidene dek kendilerine beygir verilmek amacıyla ocakları tarafından arzuhal sunmaları üzerine, mühimmatlarını taşımak için 15, sakalar için beş olup toplam 20 beygir Trabzon'dan temin edilip Erzurum'a kadar ücretlerinin de gümrük emininden

---

[58] D.BŞM, Dosya No: 2333, Vesika No: 62 (18 B 1137/2 Nisan 1725). TŞS, No:1886-72, s. 74 (19 B 1137/3 Nisan 1725).
[59] TSŞ, No: 1899-85, s. 40, 41 (21 Z 1148/3 Mayıs 1736).
[60] TŞS, No: 1901-87, s. 83 (2 Ş 1149/6 Aralık 1736).
[61] Bu hükümlere göre satın alınan peksimet her cemaatın komutanı, odabaşısı, vekilharcı, alemdarı ve aşçısından oluşan bir komisyona teslim olunurdu. (D.BŞM.TZG, Dosya No: 13, Gömlek No: 7 /3 Z 1149/4 Nisan 1737. TSŞ, No: 1902- 88 s. 118).

verilmişti[62]. Birkaç ay sonra Revan Seraskeri Vezir Ahmed Paşa için beş çorbacı ile 60 topçu İstanbul'dan gönderilmişti[63]. Bu topçulara Trabzon'a varıncaya kadar gemide çorbacılara bir kantar, diğer askerlere ise yarım kantar peksimet verilmişti. Bir yıl sonra yine İstanbul'dan 197 topçu Revan seraskerine katılmak için Trabzon'a gönderilip Trabzon'dan görev yerlerine varıncaya kadar 30 günlük ekmek, et ve eşyalarını yüklemek için 11 mekâri beygirinin ücretleri 1137 (1725) yılı Trabzon gümrüğü gelirinden verilmişti[64]. İstanbul'un yanında Azak'tan da doğu seferine asker gönderilmekteydi. Mesela 1136 (1724) senesinde Azak Kalesi muhafazasında olan 564 topçu ve cebeci askeri Tebriz için Trabzon'a gönderilmişti[65]. Seferler dolayısıyla Trabzon'a cebeciler de gönderilirdi. Örneğin 1137 (1724) yılındaki İran seferlerinde Bender Kalesi'nden Trabzon yolu ile Revan Kalesi muhafazası için 32 cebeci gönderilmiş ve tayinat ile beygirleri Trabzon'dan temin olunup bunun için yaklaşık 55 kuruş hazineden verilmiştir[66]. Yine doğuda bulunan Gence Kalesi muhafazası için 1146 (1733-1734) yılında İstanbul'dan 200 cebeci gemi ile Trabzon'a gönderilmiş ve buradan Erzurum'a varana dek günde 200 çift ekmek, altısına bir kıyyeden 33 kıyye et yanında saka, sâyishâne, zâbitâne beygirleri için dört kile arpa ve eşyaları taşımak için de 21 mekâri beygiri ambar emini tarafından verilmiştir[67]. Bu cebeciler Trabzon'da 13 gün kalmış, buradan Erzurum'a da sekiz günde giderek toplam 21 günlük tayinat masrafları Ambar Emini Ömer Ağa'dan cebeciler çorbacısı Hasan Ağa'ya verildi. Kapıkulu ocaklarında top arabacıları da Trabzon üzerinden sefer bölgelerine nakledilmiştir. Bu açıdan 21 R 1136 (18 Ocak

---

[62] MAD, No: 9910, s. 512 (22 L 1135/26 Temmuz 1723).

[63] Berâ-yı lâzime-i me'kûlât-ı çorbacıyân ve neferât-ı ortahâ-i topçıyân-ı dergâh-ı âli 'an-cedîd-i vezîr-i mükerrem Ahmed Paşa serasker 'an-cânib-i Revan 'an-Âsitâne-i Saâdet ta'yîn ve irsâl şude-fermûde el-vâkı' der-sene 1136 be-cihet-i 'arzuhal ve telhis ve fermân-ı âli fî 5 R sene 1136. (MAD, No: 3165, s. 69 /7 R 1136/4 Ocak 1724).

[64] MAD, No: 9913 s. 369 (19 N 1137/1 Haziran 1725). TŞS, No:1886-72 s. 126 (14 N 1137/27 Mayıs 1725).

[65] MAD, No: 10314, s. 386 (13 L 1136/5 Temmuz 1724).

[66] 'An-tahvîl-i
Baha-i nân ve gûşt ve ücret-i bargirân-ı mekâri berâ-yı lâzime-i cebeciyân-ı dergâh-ı âli 'an-kal'a-i Bender ihrac ve 'an-muhafaza-i kal'a-i Revan tayîn ve irsâl şude-gâh el-vâkı' der-sene 1137 'an-berâ-yı baha-i ta'yinât ve ücret-i mezkûre 'an-Trabzon ilâ mahalli mezbûr în kadar meblağ hazîne-i âmire dâde-fermûde tezkire-i hazîne nevişte ber-mûceb-i 'arzuhal ve der-kenâr mukâbele-i piyâde ve telhıs ve fermân-ı âli Fî 28 S sene 1137 ve bâ-fermân-ı şerîf.
Tezkire-dâde 29 S sene 1137. (MAD, No: 10316, s. 147 /29 S 1137/17 Kasım 1724).

[67] D.BŞM, Dosya No: 2751, Vesika No: 49 (20 Za 1146/24 Nisan 1734). TŞS, No: 1894-80, s. 73 (28 Za 1146/2 Mayıs 1734).

1724) tarihli bir belgeye göre İran seferi dolayısıyla 10 top arabacısı İstanbul'dan Trabzon'a gönderilmiş ve 59 günde 1770 akçe tayinat masrafları verilmiştir[68]. Yine 1147 (1735) yılında İstanbul'dan Trabzon'a 136 top arabacısı gönderilmiştir[69]. Bunların ekmek, et ve beygirlerinin arpaları ile eşyalarını yüklemek için beygirler Trabzon'dan temin olunup toplam ücretleri 256.5 kuruş 12 akçe hesaplanıp, Trabzon Ambar Emini Ömer Ağa tarafından verilmiştir.

Mısır, Tatar ve Evlâd-ı Fatihan Askerleri

Seferler dolayısıyla Trabzon'a gelen diğer askerler de Mısır, Tatar ve evlâd-ı fatihan askerlerinden oluşuyordu. Mısır, timar sisteminin uygulanmayıp devlet arazisi şeklinde iltizâma verilen ilk salyaneli eyalet olması nedeniyle farklı bir askeri yapıya sahipti. Fethin akabinde Mısır'ın muhafazası için 3000 Osmanlı askeri burada bırakılmıştır[70]. İlerleyen yıllarda asker sayısı 10.000'e kadar yükselmiştir[71]. Ancak seferlerde, özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki asker ihtiyacına binâen, sadece 3000 asker Mısır'dan talep olunmuştur. Osmanlıların 1723-1746 arasındaki seferlerinde de Trabzon'a 3000 Mısır askeri gelmiştir[72]. Hükümlerde, gemilerle Trabzon iskelesine çıkan Mısır askerlerinin zaman kaybetmeden acilen görev yerlerine gitmeleri emredilmektedir. Bunun için Trabzon ambar emini aracılığı ile at, beygir ve arabalar bir an önce temin edilir, iskelede hazır bulundurulurdu[73]. Mısır askerinin Trabzon İskelesi'ndeki bu sevkıyat işi için merkezden görevli mübaşirler gönderilirdi. Mısır askeri için gerekli olan araba ve beygirler Erzurum'dan tedârik olunup, yeterli olmazsa Trabzon'dan tamamlanırlardı[74]. İskeleye gelen Mısır

---

[68] 'An-tahvîl-ı
Baha-i nân ve gûşt berâ-yı ta'yinât-ı neferât-ı arabacıyân-ı top ki 'an-Âsitâne-i Saâdet 'an-dâde vezîr-i mükerrem Ahmed Paşa der-cânib-i İran ta'yîn ve irsâl şude el-vâkı' der-sene 1136 ve 'an Trabzon ilâ mahall-i me'mûre der-esnâ-yı tarîk berâ-yı me'kûlât-ı neferât-ı mezkûrîn în kadar meblağ hazîne-i âmire dâde-fermûde el-vâkı' 'an-cânib-i muhâsebe-i evvel tezkire-i hazîne nevişte be-cihet-i 'arzuhal ve der-kenâr ve telhıs ve fermân-ı âli fî R sene 1136 ve bâ-fermân-ı şerîf.
Tezkire-dâde fî R sene 1136. (MAD, No: 10314, s. 376).
[69] D.BŞM, Dosya No: 2793, Vesika No:73 (7 Z 1147/30 Nisan 1735).
[70] Seyyid Muhammed Mahmud, **XVI. Asırda Mısır Eyaleti**, İstanbul, 1980, s. 173.
[71] Micheal Winter, **Egyption Society Under Ottoman Rule 1517-1798**, London, 1972, s. 39.
[72] MAD. No: 9925, s. 407 (22 Ş 1143/2 Mart 1731).
[73] TSŞ, No:1883-69, s. 4 (Evâsıt-ı N 1136/7 Haziran 1724).
[74] TŞS, No: 1893-79, s. 120 (22 Ş 1143).

askerleri masraflarını kendi akçelerinden karşılardılar[75]. Mısır askeri Trabzon'a İran seferleri ve Osmanlıların Kuzey seferleri için 3-4 defa gelmiştir. 1136 (1724)'da İstanbul'dan kiralanan gemilerle Trabzon'a gelen Mısır askeri buradan sefer bölgesine gönderilmiştir. Yine 1143 (1731) yılında kalyonlarla Trabzon iskelesine gelen Mısır askeri buradan Revan Seraskeri Vezir Ali Paşa'nın komutasına girmek üzere sevk edilmiştir. 1148 (1735-1736) ve 1149 (1736-1737) yıllarında ise İran Seferleri dolaysıyla doğuda bulunan Mısır askeri, Osmanlıların kuzey bölgesindeki savaş cepheleri için Babadağı Seraskeri Vezir Mehmed Paşa'nın emrine girmek üzere Trabzon'dan Kili iskelesine nakil olunmuştur[76].

Kırım Hanlığı, 1478'de Osmanlı Devleti'ne tâbi olduktan sonra Tatar kuvvetleriyle XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa tarafındaki seferlere, 1578 yılından sonra da İran seferlerine katılmaya başlamıştı[77]. Osmanlılarda akıncı teşkilatının çöküşünden sonra bu kuvvetler akıncılık görevini üslenmişlerdir[78]. Atlı birliklerden oluşan Tatar askerleri oldukça seri hareket ederek düşmana karşı taktik üstünlüklü bir savaş harekâtı sergilemekte idiler. Onlar bu dönemde silah kullanımının yaygınlaşmasına karşı klasik savaş aletleri olan ok, kılıç ve mızrak gibi silahlarla savaşmaya devam etmişlerdir. Bölgeyi iyi bilmelerinden dolayı özellikle kuzey savaşlarında Osmanlılar için oldukça yararlı oluyorlardı[79]. Tatar askerleri seferlere çoğunlukla 10.000 asker ile katılmaktadır. Bunların yarısı bir han, diğer yarısı da başka bir han kumandasında savaşa götürülürdü. Nitekim 1137 (1724-1725) yılında 10.000 Tatar askerinden beş bini Nureddin Sultan ile Trabzon üzerinden Tebriz'e giderken, diğer beş bini de Kalgay Sultan komutasında İsmail İskelesi'nden Tuna Nehri'ni geçip Rumeli Kavağı'ndan Anadolu tarafına geçerek, Sapanca, Bolu ve Osmancık'tan Tokat'a gelmiş, burada Tokat Voyvodası Lipovalı Ahmed'in satın aldığı zahirelerini alıp, Niksar yoluyla Koyulhisar ve Karahisar'dan Erzurum'a, sonra

---

[75] MD, No:138, s. 85 (Evâhir-i S 1144/2 Eylül 1731).
[76] Cevdet-Askeriye, No: 33134 (Selh Z 1148/11 Mayıs 1736). Cevdet-Askeriye, No: 50597 (Evasıt-ı Ra 1149/24 Temmuz 1736). TSŞ No: 1901-87, s. 73 (6 M 1149/17 Mayıs 1736). Bu sevkıyatta dokuz Karadeniz şaykası tutulup, 2808 kuruş olan ücretleri ambar ve gümrük eminlerinden alınarak, gemi reislerine verilmiştir. (TSŞ, No: 1902-88, s. 11 (24 Ra 1149/23 Temmuz 1736).
[77] Halil İnalcık "Kırım Hanlığı" **İA**, C.VI, İstanbul, MEB Yayınları, 1955, s. 749.
[78] Graf Marsilli, **Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti**, Çev. M. Kaymakam Nazmi, Ankara, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, 1934, s. 218.
[79] Bkz. Kurat, a.g.e., s. 428.

da Tebriz'e ulaşmışlardır[80]. Savaşın bitiminde ise Tatar askerleri Trabzon üzerinden hanlarıyla beraber Kırım'a geçmekte ve bu geçiş için gemiler temin olunarak kişi başına yarımşar kuruştan gerekli gemi ücretinin Trabzon gümrük gelirinden verilmesi şehrin yerel yöneticilerine bildirilmektedir[81]. Kırım'ın Balıklava İskelesi'nden Trabzon'a gelen Tatar askeri davar ve atlarıyla beraber geldiklerinde büyük bir yekun oluşturmakta ve bu nedenle gemilerle grup grup nakledilmekteydiler. Mesela 1139 (1727) yılında Trabzon'a gelecek 5000 asker için 100 gemi kiralanmış ve askeri Trabzon'a bırakan gemi geri dönerek bir başka grubu getirme yöntemiyle sevkıyat yapılmıştır[82]. Diğer yandan esir götürmek vs. sebeplerle seferlerden kaçmak isteyen tatarların karşı yakaya geçirilmemeleri Trabzon yöneticilerine emirlerle sıkı bir şekilde tembih olunmaktadır[83].

Trabzon üzerinden sefere giden bir diğer askeri birlik "evlad-ı fatihan"dır. Evlad-ı fatihan; XVII. yüzyıl sonundan itibaren Rumeli'deki yürük gruplarına verilen bir ad olmakla beraber, genel olarak Rumeli'nin fethi sırasında Anadolu'dan göç ettirilip bu bölgeye iskan edilen Türkleri ifade eden bir terim olup, Batıya yönelik fetihlerin artmasıyla askeri bir teşkilata bağlanarak, ayrı bir kanun ve nizama tabi kılındılar[84]. Seferler için gerekli olan evlad-ı fatihan askeri piyade ve eşkinci levendi olarak iki şekilde temin edilmektedir[85]. Bu askeri birliğin savaş için tahrirleri merkezde bulunan kapıcıbaşıları yardımıyla yapılmaktadır[86]. Evlad-ı fatihan grupları bazı yerlerde sefere gitmek üzere doğrudan eşkinci, bazı yerlerde de doğrudan piyade

---

[80] MAD, No:3375, s. 302 (1137/1724-1725). Cevdet-Askeriye, No: 27962 (Evail-i Z 1137/13 Ağustos 1725).

[81] TŞS, No: 1885-71, s. 135 (Evasıt-ı Z 1138/14 Ağustos 1726). MAD, No: 2953, s. 8-9 (24 M 1139/21 Eylül 1726).

[82] Bkz. MAD, No: 2953, s. 209 (8 N 1139/29 Nisan 1727). TSŞ, No: 1889-75, s. 150.

[83] TŞS, No: 1888-74, s. 122 (Evasıt-ı S 1137/3 Kasım 1724). TŞS, No: 1897-83, s. 78 (20 R 1146/30 Eylül 1733). MD, No: 140, s. 79 (Evail-i M 1147/5 Haziran 1734).

[84] Geniş bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Evlad-ı Fatihan", **DİA**, C. XI, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, s. 524-525.

[85] MAD, No: 9935, s. 56 (27 B 1147/23 Aralık 1734).

[86] Bu yönde şark seferi için Kapıcıbaşı Küçük Ahmed Ağa öncülüğünde Selanik ve Sarıgöl civarından 1000 piyade levendi, bahşiş ve üçer aylık ulufe ile zahire bahaları ve diğer mühimmat masraflarından 10.000 kuruşu Selanik cizyesi gelirinden, 10.000 kuruşu ise evlad-ı fatihan bedeli gelirinden ve kalanı da levendatın bâd-ı hevasından Kara Ahmed tarafından almıştır. (D.BŞM, Dosya No: 2334, Vesika No: 58/24 B 1137/8 Nisan 1725).

olarak kaydedilip, piyadelerinin her altısından birinin sefere katılması mecburi idi[87]. Rumeli tarafından tahrir olunan evlad-ı fatihan Varna İskelesine getirilip, buradan Trabzon İskelesine nakil olunmakta idi[88]. Örneğin Evasıt-ı Ş 1147 (10 Ocak 1735) tarihli belgede Selanik ve Ohri Sancakları Mutasarrıfı Bakveli Mahmud 1000 piyade levendini tahrir ve bundan başka 2030 evlad-ı fatihan ile Bosna Valisi Vezir Abdullah Paşa tarafından 1200 Bosnalı yiğit tahrir olunup, marttan önce Varna İskelesi'nden Trabzon'a nakil olunmuştur[89]. Rumeli tarafından gelen evlad-ı fatihana gerekli peksimet Varna, Kili, İsmail veya İsakçı'daki ambarlardan temin edilip, Trabzon'a sevk edilmekteydiler[90]. Osmanlıların kuzey savaşlarında da Kırım'a gitmesi için 1000 tüfekli piyade levendi temin edilerek Trabzon'a gönderildi[91]. Sefere gelen evlad-ı fatihan askeri tüm vergilerden muaf tutulurdu[92]. Evlad-ı fatihan askerinin bahşişleri, ulufeleri ve tayinatları dikkatle düzenlenirdi. Bu hususta 27 M 1156 (23 Mart 1743) tarihli belgede 20 bayrak olan 1000 piyade levendi Siroz, Selanik ve Sarıgöl civarından temin olunup, bahşiş ve ulufeleri için 16.500 kuruş yanında tayinatları için de 180 günde 14.625 kuruş verilmiştir[93]. Bunların cephane mühimmatı ise satın alınarak temin olunmuştur. Buna göre her bir adeti, beş kıyyeden 20 kazan, üçer kıyyeden 40 demir, 20 tencere, 20 leğen, 1.5 kıyyeden 20 tava, iki kıyyeden 20 kepçe toplam 410 kıyye avani nühas olarak hesaplanıp (kıyyesi 1.5 kuruş) diğer cephane ile toplam 4.026,5 kuruş 20 akçeye temin edilmiştir. Bu piyadelerin bahşiş, aylık, tayinat ve mühimmat masrafının tümü ise 50.151,5 kuruş hesaplanarak hazineden verilmiş, bunların içerisinde kör, hasta, çocuk, ihtiyar,

---

[87] 24 B 1147 (20 Aralık 1734) tarihli belgede tahrir olunan 6193 piyadenin altıda birinin eşkinci hesabıyla 1.032,5 eşkinci sefer için Trabzon'a gönderildi. (Cevdet-Askeriye, No: 44071).

[88] 27 B 1147 (23 Aralık 1734) tarihli belgeye göre 1032 eşkinci ve miri piyade levendi Trabzon İskelesine sevk edilmiştir. (MAD, No: 9935, s. 56).

[89] Cevdet-Askeriye, No: 20318 (Evasıt-ı Ş 1147/31 Aralık 1734).

[90] 17 Ş 1147 (12 Ocak 1735) tarihinde 7000 piyade için 10.000 kantar peksimet, 7500 kile un ve 10.000 kile arpa sekiz gemi ile Trabzon'a sevk edildi. (Cevdet-Askeriye, No: 11638. D.BŞM, Dosya No: 2790, Vesika No: 61/8 Za 1147/1 Nisan 1735).

[91] TŞS, No: 1903-89, s. 139 (27 R 1150/24 Ağustos 1737).

[92] 20 M 1155 (17 Mart 1742) tarihinde sefer için 1000 piyade ve 1015 eşkinci tahrir olunup vergilerden muaf tutulmuşlardır. (Cevdet-Askeriye, No: 39453. TŞS, No: 1907-93, s. 151/12 S 1155/18 Nisan 1742).

[93] Berâ-yı bahşiş ve ulûfe ve zahire baha ve mesârifât-ı sâire levendât-ı piyadegân-ı mîrî ki be-tâife-i evlâd-ı fatihan 'an-cânib-i Siroz ve Selânik ve Sarıgöl ve havâiluha be-ma'rifet ve mübâşeret ve müceddeden tahrir ve 'an-iskele-i Varna nakil ve 'an-iskele-i mezbûr sefâyin-i 'an-iskele-i Trabzon tesyîr ve 'an-iskele-i mezbûr ilâ savb-ı me'mûre îsâl ve mevcud şude-fermûde el-vâkı' der-sene 1156. (D.BŞM, Dosya No: 3487, Vesika No: 91/27 M 1156/25 Mart 1743).

rençper ve çingene taifesinden kimsenin bulunmamasına özen gösterilmiştir[94]. Evlad-ı fatihanın Trabzon'a gelişlerinden görev yerlerine gidene dek beygirleri Trabzon'dan mübaşirler yardımıyla temin edilip, ücretleri de mübaşirler tarafından verilmektedir[95]. Firar edenlerin ise yakalanarak hapsedilmesi ve cezalandırılması sıkıca tembih edilmiştir[96].

2.1.3- Askeri Bir Kışlak ve Esir Değişim Merkezi Olarak Trabzon

Seferler dolayısıyla Trabzon'a gelen askerlerden üçüncü aşamayı oluşturan grup mühimmatla Trabzon'a gelen askerler, Trabzon'da umur-ı mühimme denilen ve sevkıyatta bir takım işleri yürütmek amacıyla gelen askerler ile burada kışlayan askerler olarak adlandırılabilir.Yine bunların yanında askeri sevkıyatla çok yakından bir ilgisi olmasa bile, Trabzon'un insan unsuru olarak seferlerde ne derece önemli bir merkez olduğunu izah etme açısından, buraya gelen esirler ile çeşitli bölgelerde yapılacak inşaatlarda kullanılacak elemanlar da kısaca ifade edilebilir. Mühimmatla Trabzon'a gelen askerler, mühimmatın cinsine göre cebeci, topçu ve top arabacıları ocağından görevlendirilmektedirler. Bu görevlerde çoğunlukla ocakları tarafından mühimmat üzerine bir veya ihtiyaca göre birden fazla çorbacı ve sevk edilen mühimmatın miktarına göre ihtiyaç derecesinde asker ve bazen de kayıt işlemlerinin tutulması için bir yazıcı görevlendirilmektedir. Mesela 24 Ca 1137 (8 Şubat 1725)'de Revan için tophane mühimmatı ile Trabzon'a iki çorbacı, bir kâtip ve 25 asker olmakla toplam 28 topçu gönderilmişti[97]. Yine 28 M 1143 (13 Ağustos 1730) tarihli belgede İstanbul'dan Trabzon'a tophane mühimmatı ile iki çorbacı ve bir de topçu gönderilmişti[98]. Top arabacılarından ise 28 L 1155 (26 Aralık 1742) tarihli bir belgeye göre bir çorbacı, 11 top arabacısı[99] ve 3 S 1158 (7 Mart 1745) tarihli başka

---

[94] D.BŞM, Dosya No: 3489, Vesika No: 34 (8 S 1156/3 Nisan 1743).
[95] Bu yönde 29 R 1157 (12 Haziran 1744) tarihli belgede 1000 piyade levendi ve 1015 eşkinci için 60'ar adet olmak üzere toplam 120 beygir mübaşir Ömer yardımıyla askerler Trabzon'a varmadan evvel temin edilerek ücretleri verildi. (TŞS, No: 1910-96, s. 69).
[96] Buna ilişkin 2 Ş 1155 (2 Ekim 1742) tarihli bir belgede cephede olan evlad-ı fatihandan iki bayrak Trabzon tarafına firar ettiğinden yakalanıp hapsedilmesi yöneticilere emredilmişti. (TŞS, No: 1907-93, s. 159).
[97] TŞS, No: 1886-72, s. 69 .
[98] MAD, No: 9924, s. 62.
[99] TŞS, No: 1907-93, s. 169.

bir belgeye göre de aynı miktarda çorbacı ve top arabacısı mühimmat ile Trabzon'a gönderilmişti[100]. Cebecilerden de, 28 M 1143 (13 Ağustos 1730) tarihli bir belgeye göre altı çorbacı, iki kâtip ve 60 cebeci Trabzon'a gönderilmişti[101]. Bu gelen askerlere bazen odabaşı da eklenmektedir[102]. Çorbacı bu askerlerin üzerine komutan olup mühimmatın sevk ve muhafazasından birinci derecede sorumlu idi[103]. Ancak çorbacı dahil olmak üzere bütün askerin üzerine komutan olarak zabit de tayin olunabiliyordu[104]. İstanbul'dan Trabzon'a gelen bu askerlerin gemileri ve gemilerdeki peksimetleri merkez tarafından temin olunmaktadır[105]. Ancak bu askerler Trabzon'a vardıktan sonra bütün masrafları şehrin kaynakları tarafından finanse edilerek, ihtiyaçları yöneticiler tarafından temin edilmektedir[106]. Askerlerin ikametleri için kalede münasip yerler tahsis edilirdi[107]. Askerlerin Trabzon'da kaldıkları günler ile Erzurum'a varıncaya kadar geçen günler tespit edilmekte, askerlerin tayinat ve beygirleri çoğunlukla gümrük ve ambar emin aracılığıyla temin edilmektedir[108]. Bu askerlere yukarıda da belirtilen diğer askerler gibi kişi başına bir çift ekmek ve altı kişiye bir kıyye et, her onuna ise yine bir mekâri beygiri eminler aracılığı ile temin edilip verilmektedir[109]. Askerler bu tür ihtiyaçları komutanları olan çorbacı ve zabitler aracılığı ile eminlerden almakta ve bu durum her iki tarafın da ikrarı ile mahkemelerde şahitler huzurunda teyit edilmektedir[110]. Bunların yanında Trabzon'daki sevkıyatın önemli safhalarında görev almak üzere İstanbul'dan buraya dergah-ı âli müteferrikalarından çavuşlar gönderilmektedir. Bu şekilde 24 R 1137 (11 Ocak 1725) tarihli bir belgeye göre yeniçeri ocağından Mehmed Trabzon İskelesi'nde önemli işlere memur olup ocaktan yanına bir yazıcı ve yedi çavuş

---

[100] TŞS, No: 1911-97, s. 23.
[101] MAD, No: 9924, s. 60.
[102] MAD, No: 3598, s. 364 (8 Z 1136/28 Ağustos 1724).
[103] Çorbacı hakkında geniş bilgi için bkz. Abdulkadir Özcan, "Çorbacı", s. 369-370.
[104] MAD, No: 3165, s. 71 (8 Z 1136/28 Ağustos 1724).
[105] MAD, No: 10317, s. 157 (23 M 1137/12 Ekim 1724).
[106] Ali Emiri, Mahmud I, No: 10961 (3 C 1147/31 Ekim 1734).
[107] Trabzon'a gelen bir çorbacı ile 20 cebeciye kalede kalmaları için yer ayarlanmıştır. (MAD, No: 9910, s.546/8 Za 1135/10 Ağustos 1723).
[108] MAD, No: 9910, s. 527 (13 Za 1135/15 Ağustos 1723). MAD, No: 19781, s. 16 (20 M 1136/20 Ekim 1723). D.BŞM, Dosya No: 2278, Vesika No: 43 (9 Ş 1136/3 Mayıs 1724). MAD, No: 9924, s. 60 (28 M 1143/13 Ağustos 1730).
[109] TŞS, No: 1892-78, s. 31 (28 M 1143). TŞS, No: 1899-85, s. 49 (16 C 1147/13 Aralık 1734).
[110] TŞS, No: 1888-74, s. 106 (15 Ş 1137/29 Nisan 1725).

verilerek Trabzon'a gönderilmişti[111]. Bu görevle Trabzon'a gelen çavuşlara burada oldukları sürede tayinatları ambar emini tarafından hesaplanarak verilmekte ve görevlerinin bitiminde emirlerle geri çağırılmaktadırlar[112].

Trabzon, askeri güç açısından en önemli fonksiyonunu asker kışlatmak sûretiyle yerine getirmiştir. İran savaşlarının son dönemlerinde kışlatılan asker bazı kayıtlarda farklı miktarlarda bulunmaktaydı. 1158 (1745) yılına ait bazı belgelerde bu sayı 30[113] bazılarında da 31 ortadır[114]. Trabzon'da asker kışlatmakla birinci dereceden sorumlu olan kadıya gönderilen bu hükümlerde, bu yıl (1745) orduda görevli olan yeniçeri ortalarına nevrûzda mevcut ve hizmette olmaları şartıyla kışın münasip bir kışlak tayin olunması, bunun için Trabzon kışlağında ikâmet eden ortalar ve zabitlerine gerekli konakların tedarik olunması yeniçeri zabiti Saksoncubaşı Hüseyin'in ilâmı üzerine emredilmiştir. Kışlakta olan askerlerin hem yolda hem de bulundukları yerde güvenliği üzerinde önemle durulmuş ve kadılara gönderilen hükümlerde bu husus da belirtilmiştir[115]. Trabzon'da kışlayan 31 orta hanlarda konaklamış ve bunlar 7 ayda 714 kuruş kira ödemişlerdir. Zahireleri için de 1158 (1745) yılında Gurre-i Ş (31 Ağustos)'den 5 L (31 Ekim)'ye gelince kışlaktaki asker için 1100 kile un ile 10.962 kile arpa tayinatları Trabzon ambarı mevcudundan Kars tarafına nakledilecek zahireden verilmişti. Diğer yandan kışlaktaki askerler önemlerine binaen çeşitli bölgelerde görevlendirilmişlerdir. Bu yönde 23., 40. cemaat ve 58., 14., bölük ile 3. sekbandan oluşan beş yeniçeri ortası bayrak, kazan ve bütün askeriyle Ardahan Kalesi'ne nakil olunmuştur[116]. Bu askerlerin naklinde gerekli mekâri davarları Trabzon'dan temin edilmiştir[117]. 1158 (1745)'den 1160 (1747) yılının son aylarına kadar ara ara Trabzon'da kışlayan bu ortaların sayıları belgelerde açık olarak belirtilmemektedir. Ancak Osmanlıların askere günlük verdiği bir çift ekmek üzerinden, günde kışlaktaki askere 3395 çift ekmek verildiği göz önünde

---

[111] TŞS, No: 1886-72, s.30.
[112] Trabzon-Ahkâm Defteri, No: 1, s. 33 (Evail-i C 1152/7 Eylül 1739).
[113] MD, Zeyil, No: 14, s. 33 (Evahir-i N 1158/26 Ekim 1745).
[114] Ali Emiri, Mahmud I, No: 441.
[115] TŞS, No: 1914-100 (İlave), s. 2 (1158/1745).
[116] MD, No: 151, s. 159 (Evasıt-ı S 1158/19 Mart 1745).
[117] TŞS, No: 1910-96, s. 61 (Evail-i R 1158/5 Mayıs 1745).

bulundurulursa asker sayısının 3395 olduğu ortaya çıkar[118]. Kışlaktaki bu askerlere ekmek yanında 120 kile arpa ve 679 kıyye et ambar emini vasıtasıyla verilmektedir[119]. Askerlere Gurre-i L 1158 (29 Ekim 1745) yılından 15 L 1160 (20 Ekim 1747) yılına dek toplam 639.432 çift ekmek, 312.394 kıyye et ve 60.070,5 kile arpa verilmiştir[120]. Ambar emini bu tayinatı ambarlardaki zahireden vermekte, eğer ambarda yoksa satın alarak temin etmekte idi. Bunun için gerekli olan et 15 ve 18 akçe üzerinden satın alınmıştır[121]. Savaş bitiminde Trabzon kışlaklarında olan ortalardan 10 orta İstanbul'a 10'u da Bender, Hotin, Özi kalelerine, 3 orta Kale-i Cedid ve Or Kalesi'ne, 6 orta da Ağriboz, Anapoli, Sakız, Limni ve Midilli kalelerine gönderilmişlerdir[122]. Buna göre 10 ortaya beş, 6 ortaya üç, 3 ortaya ise bir olup toplam 14 geminin Trabzon Sancağı iskeleleri olan Trabzon şehri, Rize, Polatana, Büyük Liman, Tirebolu, Keşap ve Giresun'dan temin olunması istenmiş ve Bender, Özi, Hotin, Kale-i Cedid ve Or kalelerine gidecek gemi ücretlerinin Trabzon ambar emininden, diğer yerlere gideceklerin ise İstanbul'a ulaştıklarında hazineden verileceği bildirilmiştir. Ancak gemilerin temini yönünde ihtiyaten 14 gemi eğer bir anda bulunmazsa, Tuna Nehri tarafına zahire almaya giden gemilerin döndüklerinde geri gönderilmemeleri ve bu göreve verilmelerine yönelik tedbir alınmıştır.

Bir Esir Değişim Merkezi Olarak Trabzon

Asker sevkıyatı yanında Trabzon'un bir üs olarak önemini ortaya koyan bir diğer husus da savaşlarda alınan esirler ile çeşitli kale ve bölgelerdeki tamir işlerinde kullanılacak teknik elemanın Trabzon üzerinden nakledilmesidir. Savaş sonrasında ele alınan önemli konuların biri de esirler ve esirlerin mübadelesidir. Çalışılan dönemler içerisinde sadece Acem ve Moskov esirlerinden bahsedilmekte ve bunlar hakkında bilgiler verilmektedir. Bunlara göre çoğunu kadın ile çocukların oluşturduğu Acem esirlerinin kesinlikle İstanbul'a getirilmeden Anadolu'da

[118] Ali Emiri, Mahmud I, No: 11589 (29 M 1160/10 Şubat 1747).
[119] D.BŞM, No: 2830, s. 4-5, (1158-1159/1745-1746).
[120] D.BŞM, No:2830, s.4-5.KK, No:6610, s.1-3, (1159-1160/1746-1747).
[121] TŞS, No: 1915-101, s. 38 (Selh Ş 1160/5 Eylül 1747).
[122] TŞS, No: 1916-102, s. 95 (4 S 1160/15 Şubat 1747).

satılmasına ve bunlara din ile diyanetin öğretilmesine işaret edilmektedir[123]. Moskov esirlerinin sayısı hakkında bilgi bulunamayışına karşın sadece İstanbul'dan İran'a gönderilen Acem esirlerinin miktarına ilişkin malumat edinilmiştir. 4 B 1149 (8 Kasım 1736) tarihli bir belgede esirlerin sayısı 270[124], 4 S 1152 (13 Mayıs 1739)'de 70[125], Evahir-i R 1153 (24 Temmuz 1750) tarihine göre 130 ve 2 Z 1153 (18 Şubat 1741) tarihli bir başka belgeye göre de 100 olarak bildirilmiştir[126]. Ayrıca Fetih-Giray Sultan'ın Gence ve Tiflis taraflarından Kırım için 2000'den fazla esiri Trabzon'a gönderdiği ve bunların güvenlik içerisinde sevk edilmeleri için yanlarına askerler verildiği bildirilmektedir[127]. Yine bundan önce Azim Giray Sultan'ın izniyle 535 esir 170 Tatar askeri kontrolünde Trabzon'dan Kırım'a güvenlik içerisinde nakledilmiştir[128]. Diğer yandan esirlerin yerlerine varabilmeleri amacıyla İstanbul'da İran elçileri tarafından iki kişi tayin olunmakta ve bunlar ile esirlerin tayinatları için Trabzon'a vardıklarında, burada kaldıkları sürede ve Erzurum'a varana dek kendilerine çifti 200 dirhemden bir çift ekmek, beş kişiye bir kıyye et ve üzerlerine mübaşir olan iki kişiye de iki beygir ücretleri Trabzon Gümrüğü gelirinden karşılanmak üzere verilmiştir[129]. Bunlara İstanbul'dan Trabzon'a gelene dek gemide İstanbul Gümrük Emini aracılığı ile kalyon ekmekçisi tarafından her birine yarım kantar peksimet verilmektedir[130]. Esirlerin Trabzon'a gelmelerinden itibaren eşyalarının taşınması için her onuna bir, kadın esirler için ise ikisine bir mekâri davarı verilip masrafları ahalinin tekâliflerine takas olunmaktadır[131]. İstanbul'dan Trabzon'a gelen esirlerin buradan İran'a gidinceye dek üzerlerine mübaşir tayin olunan kapıcıbaşıya verilen deftere göre kendilerine gerekli tayinat ve davarların verilmesinden sonra güvenlikle sevk edilmeleri için hangi kazaya varırlarsa yanlarına güvenilir adamlar ile kılavuzların verilmesi de bildirilmektedir[132]. Acem esirleri

---

[123] TŞS, No: 1890-76, s. 123 (Evahir-i Ca 1141/1 Ocak 1729). MD, No: 138, s. 229 (Evahir-i L 1144/25 Nisan 1732).
[124] TŞS, No: 1902-88, s. 109.
[125] TŞS, No: 1905-91, s. 68.
[126] Cevdet-Hariciye, No: 7678.
[127] TŞS, No: 1901-87, s. 63 (13 B 1148/29 Kasım 1735).
[128] TŞS, No: 1885-71, s. 121 (Evahir-i Ş 1138/3 Mayıs 1726).
[129] TŞS, No: 1905-91, s. 44 (Gurre-i M 1153/31 Mart 1740). Ali Emiri, Mahmud I, No: 15505 (10 Ş 1153/31 Ekim 1740). Cevdet-Hariciye, No: 3864 (Evail-i M 1153/31 Mart 1740). MD, No: 147, s. 91.
[130] MAD, No: 3389, s. 134 (5 M 1153/2 Nisan 1740).
[131] TŞS, No: 1902-88, s. 107 (27 Ca 1149/3 Ekim 1736).
[132] Cevdet-Askeriye, No: 49140 (16 C1149/22 Ekim 1736).

yanında Moskov esirlerine dair bilgiler sadece mübadele ile sınırlı olup, esirlerin gemiler ile sevk edilmesini içermektedir[133].

Bazı Tamirlerde Teknik Elemanların Trabzon Üzerinden Sevkıyatı

Trabzon üzerinden nakledilip bazı yerlerin tamirlerinde görevlendirilen teknik elemanlar top dökücü, demirci, amele (duvarcı, taş kırıcı, baltacı, kireç yakıcı, sepetçi, ırgat) lağımcı, top dökümü için süzdürücü, kürekçi, kürek yapıcı, neccar, kiremitçi, tuğlacı, minareci ve kazmacı gibi çeşitli meslek gruplarından oluşmakta idi. Bunlar içerisinde Osmanlıların 1683-1690 savaşlarında Gümüşhane'den 1093 (1683-1684)'te 40, 1688-1689'da da 15[134] lağımcı talep edilmiş ve her birine peşinen 50 kuruş, hizmette olduğu sürede de 50 kuruş olup toplam 100 kuruş ücret tayin olunmuştur[135]. Araştırmalar sırasında tespit edilen 1136-1140 (1723-1728) yıllarında diğer teknik elemanlar top dökümü ile kale tamirlerinde görev almışlardır. Kale tamirlerinde ilk sırayı Faş Kalesi alıp, buraya çeşitli yıllarda amele gönderilmiştir[136]. İkinci önemli tamir ise Sohum Kalesi'nde yapılandır[137]. Bunların dışında Revan[138], Gence[139], Tebriz[140] ve Azak Kalesi'nin tamirine[141] elemanlar gönderilmiştir. Bu elemanlar sadece Trabzon'dan değil İstanbul ve Trabzon'un civar vilayetlerinden de temin edilip, Trabzon üzerinden kalelere sevk edilmektedir. Trabzon'dan temin edilenlere harcırah olarak gümrükten 10 kuruş verilmektedir[142]. Bunun yanında binek hayvanları mübaşirler tarafından temin olunup, çoğunlukla asker veya mühimmat ile birlikte sevk edilmektedirler[143].

---

[133] TŞS, No: 1906-92, s. 82 (1154/1741). MD, No: 148, s. 61 (Evail-i C 1154/16 Ağustos 1741). TŞS, No: 1907-93, s. 148 (Evahir-i L 1154/7 Ocak 1742).
[134] MAD, No: 9865, s. 159 (20 Za 1100/5 Eylül 1689).
[135] MAD, No: 2465, s. 85 (1100/1688-1689). MAD, No: 9865, s. 159 (20 Za 1100).
[136] MAD, No: 3598, s. 90 (9 L 1136/1 Temmuz 1724). MAD, No: 1478, s. 6 (1140/1727-1728). Ali Emiri Ahmed III, No: 14856 (10 Ş 1140/22 Mart 1728). Faş Kalesinin tamiri için ayrıca bkz. Mahir Aydın "Faş Kalesi", **OA**, Sayı: 6, 1986, s. 67-138.
[137] MAD, No: 9913, s. 317 (27 B 1137/11 Nisan 1725).
[138] MAD, No: 135, s. 15 (7 B 1137/22 Mart 1725). MAD, No: 9916, s. 19 (27 Z 1137/6 Eylül 1725).
[139] TŞS, No: 1885-71, s. 116 (18 B 1138/22 Mart 1726).
[140] TŞS, No: 1885-71, s. 8 (12 Z 1138/12 Ağustos 1726).
[141] TŞS, No: 1883-69, s. 70 (26 Ca 1136/21 Şubat 1724).
[142] TŞS, No: 1883-69, s. 71 (26 Ca 1136).
[143] TŞS, No: 1886-72, s. 29 (8 Ra 1137/25 Kasım 1724).

2.2- Erzak Temini ve Sevkıyatı

Seferler için asker temini kadar, erzak mühimmatı temininin de büyük önemi vardır. Gerek sefer yürüyüşlerinde gerekse cephede askerin beslenmesi açısından yiyeceğe olan ihtiyaç aşikârdır. Askerin yanında, hem binek olarak hem de sevkıyatta kullanılan hayvanların beslenme ihtiyaçları, sefer öncesinde erzak temininin önemini ortaya koymaktadır. Zahire temini diye de adlandırılan bu husus, Osmanlı merkezinde hazineye fazla yük olmadan, en az maliyetle askeri birliklerin ihtiyaçlarını karşılama yönünde kararların alınmasına sebep olmuştur. Bu politikalar, savaş ve olağanüstü durumlarda Divân-ı Hümâyun kararları sonucu ortaya çıkan "avarız-ı divaniyye" vergisi ile zirai mahsullerin üretimi ve dağıtımını takip edip, hububat başta olmak üzere bazı maddelerin ihracını yasaklayan iki önemli hususu uygulamaya koymuştur. Bunlardan "avarız-ı divaniyye" üçüncü bölümde geniş olarak ele alınacak nüzül ve sürsatın yanında iştira (mübayea) mükellefiyetlerinden oluşmakta idi. Avarız hanesine göre değişik oranlarda (3/4, 2/3, 4/5) arpa ve undan alınan nüzül[144] savaş alanlarına yakın yerlerden aynî, uzak yerlerden ise nakdî toplanırken, XVI. yüzyıl sonlarında büyük oranda nakit olarak tahsil edilmesi üzerine yerini, un ile arpanın yanında her türlü gıda maddesinden aynî olarak alınan sürsat mükellefiyetine bırakmıştır. Ancak bunun da 1683 yılında başlayan ve hazineyi boşaltan savaşlar dolayısıyla hazineye mali bir kaynak teşkili açısından 1693-1694'ten itibaren nakit toplanmasına karşılık[145] yerini iştira veya mübayea denilen mükellefiyet almıştır. Bu yöntemle devlet, hem menzil ve ambarlara stok yapmak hem de cephedeki ordunun iaşesini sağlamak amacıyla zahire satın alıyordu.

Osmanlı merkezinin zahire teminine yönelik ikinci temel uygulaması, hububat üzerindeki denetim mekanizmasıydı. Yani hububatın üretimi, dağıtımı, tüketimi ve Yıldırım Bayezıd zamanından itibaren uygulanan ihraç yasağı[146] titizlikle

---

[144] Lütfi Güçer, **XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1964, s. 76.

[145] Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1985, s. 159.

[146] Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, 2 c., C. I, Haz., Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, IRCICA Yayınları, 1994, s. 579. Ancak Braudel ihraç yasağı kanunun 1555 yılında çıktığını ifade eder. Bkz. Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde**

kontrol edilmekte idi. Ancak hububat üzerine konulan yasağa rağmen, XVI. yüzyıldan itibaren kaçakçılara engel olunamaması ve çiftçinin, piyasadan %20 fazla fiyat ödeyen yabancı tüccara malını, hatta tohumluk zahiresini bile satması verimli geçen sene sonunda zahire sıkıntısı çekilmesine neden olmuştur[147]. Hububatın askeri amaçla kullanılması yanında, piyasa istikrarının temin edilmesi, açlık ve darlık buhranlarının yaşanmaması ve İstanbul, Edirne, Mekke, Medine gibi büyük şehirlerin iaşesinin sağlanmasında da rolü büyüktür[148]. İşte bu yönde hububat üzerindeki siyasi ve iktisadi sorunlar aşılabilse de iklim şartlarından kaynaklanan problemlerin ortadan kaldırılması mümkün olmuyordu. Meselâ Akdeniz Bölgesi'nin dengesiz iklim şartları hasadın miktarını ve kalitesini oldukça olumsuz yönde etkiliyordu. Bu durum, insanların bazen açlıkla karşı karşıya kalmalarına neden oluyordu. Aynı şekilde Karadeniz'in iklim şartları burada hububat ziraatını kısıtlıyordu. Ancak İmparatorluk hububat ihtiyacını büyük oranda kuzey stepleri olarak bilinen Tuna kıyıları, Eflak ve Boğdan'dan karşılıyordu.. Bu nedenle çoğunlukla savaş bölgesine yüz binlerce kile hububat bir antrepo özelliği taşıyan kuzey steplerinden sevk edilmekte idi. Diğer yandan Trabzon'un hububat ekimi yönünden kısıtlı bir bölgede bulunması, sefer zamanlarında buraya kuzeyden yoğun miktarda zahire nakline vesile olmuştur.

2.2.1- Trabzon ve Civarından Temin Edilen Zahire İle Sevkıyatı

Genel olarak Trabzon'da, dışardan gelen ve içerden temin edilmek üzere iki şekilde erzak depolanıyordu. Trabzon içerisinden temin edilen zahire iştira ve menzillere indirilmek yoluyla toplanıyordu. Ancak yukarıda da açıklandığı gibi Trabzon'un iklimi hububat yetiştirilmesine çok uygun olmadığından temin edilen

---

Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, Çev. Mehmed Ali Kılıçbay, 2 c., 2. bsk., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1993, s. 399. Ayrıca bkz. Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu' Meta')", **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul, 1991, s. 279-306. Feridun M. Emecen, "XVI. Asrın İkinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İaşesi İçin Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkıyat", **Tarih Boyunca İstanbul Semineri 29 Mayıs – 10 Haziran 1988, Bildiriler**, Haz., Mübahat S. Kütükoğlu, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989, s. 202-205.

[147] Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 580.

[148] Lütfi Güçer, "Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar", **İÜİFM**, C. XIII, 1953, s. 82. Sabri F. Ülgener, **Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti**, Ankara, Mayaş Yayınları, 1984, s. 33-115.

zahire miktarı bazı tarihlerde çok az oluyordu. Hatta istenen zahire bulunmazsa yerine bir başkası talep edilebiliyordu. Mesela Karlofça öncesi savaşlarda 1098 (1686-1687) yılında zahireye şiddetle ihtiyaç olduğundan, Trabzon'dan 5000 kile (kile başına 20 akçe) arpa iştira olunması, eğer arpa yoksa kilesi 40 akçeden buğday satın alınması bildirilmektedir[149]. Ancak bu 5000 kile aynî arpa satın alınıp iskeleye getirildiğinde gemi ile Tuna Nehri'ne varana dek bir miktarının bozulacağı, Tuna gemisine konulmasıyla da zarar olacağı açıklanarak arpanın kilesi 80 akçe üzerinden bedel olarak tahsil edilmesine karar verilmiştir[150].

Osmanlılar zahire için yapılan satın almalarda titiz davranmakta ve merkezin bilgilendirilmesini istemektedir. Satın almayı kimin yaptığı, ne kadar yapıldığı, zahirenin hangi mahzende saklandığı, kimin gemisine ne miktar yüklendiğini tafsilatıyla açıklayan bilgilerin kayıtlı olduğu defterlerin merkeze gönderilmesine önem verilmektedir[151]. İştira işlemleri merkezden iskeleye gönderilen mübayea mübaşirleri vasıtasıyla yapılmaktaydı. Bunlar dışında kadı, mütesellim ve yeniçeri ağası da bu işle yükümlüydü. İştira olunacak zahire ileri de inceleneceği üzere kaza ahalilerinin mali güçlerine göre Trabzon kazalarına narh-ı cari (piyasa fiyatı) üzerinden tevzi olunmaktadır. Buna istinaden Trabzon'da Erzurum'a gidecek 30.000 kile arpa Trabzon kazalarına tevzi ve taksim edilip bir an önce iskelede hazır bulundurulması emredilmiş, eğer kazalardan temin olunamazsa geri kalanının da ambardan verilmesi bildirilmişti[152]. İştiranın yanında Trabzon'da zahire temini, zahirenin menzillere getirilmesiyle de sağlanabiliyordu. Mesela 1136 (1723-1724) yılında Bayburt menziline 8000 kile arpa, 1100 kile un, 100 kile has un, 300 yük odun, 2000 kantar saman ve 300 kıyye kömür getirilmiştir[153]. Yine 1139 (1727) yılında Trabzon ile Zigana Dağı arasında bulunan Hoşoğlan, Cevizlik ve Hoca Mezarlığı konaklarında 1000 ekmek, 200 kıyye koyun eti, 15 kile (150 kıyye) pirinç,

---

[149] TŞS, No: 1855-41, s. 84 (13 S 1098/29 Aralık 1686).
[150] Bu tahsilde reaya fakir olduğundan arpanın kilesi 60 akçeye düşmüştür. Bu fiyat üzerinden Trabzon Kazası'ndan 850, Sürmene'den 500, Giresun'dan 300, Of'tan 550, Keşap'tan 200, Kürtün'den 300, Rize'den 1000, Görele'den 850, Maçka'dan 250 ve Yomra'dan 200 olmak üzere toplam 5000 kile arpa karşılığı 300.000 akçe tahsil olundu. (TŞS, No: 1856-42, s. 64 / 3 Ş 1099/3 Haziran 1688).
[151] TŞS, No: 1855-41, s. 153 (13 Ra 1099/17 Ocak 1688).
[152] TŞS, No: 1895-81, s. 51 (10 R 1145/30 Eylül 1732).
[153] D. MKF, No: 29632, s. 13 (Gurre-i N 1136/26 Mayıs 1724).

45 kıyye sadeyağ, 25 kıyye bal, 50 tavuk, 550 yumurta, 25 kıyye süt, 40 kıyye yoğurt, beş kıyye nişasta, 30 kıyye has un, 35 kıyye soğan, 20 kıyye nohut, beş kıyye siyah üzüm, 15 kıyye tuz, 10 kıyye mum yağı, bir kıyye bal mumu, iki kıyye şeker, beş kıyye kahve, 20 çeki odun, 3000 kıyye saman ve 200 kile arpa hazır bulundurulmuştur[154].

Trabzon'da biriken zahirenin önemli bir kısmı dışardan gelmekle birlikte, bir kısmı şehir içinden ve bir kısmı da sürekli olarak belirli bir miktar hububat bulunan ambarlardan sağlanıyordu. Trabzon'da ambarlarda bulunan zahireler savaşan askerlerden çok kuzeydeki kale muhafızlarının tayinatlarına gönderiliyordu. Bunun yanında zahire, eşkıya ile mücadele eden askerlere, nakilde görev alanlara, mühimmatla Trabzon'a gelen askerlere ve derya beyleri gibi bir çok görevliye tayinat olarak verilebiliyordu. Örneğin 1137 (1724) yılının sonlarında Trabzon kadısına ve Ambar Emini Mustafa'ya gönderilen hükümde, yeniden bina olunacak Faş, Sohum ve Soğucak kalelerinin bina hizmetinde görevli dokuz derya beyleri çektiri gemilerine 1800 kantar peksimetin Silistre, İbrail ve Kili iskelelerinden nakil olunandan, 1800 kile unun Bergos İskelesi'nden nakil olunandan verilmesi emredilmişti[155]. Aynı konuda kadı ve ambar eminine gönderilen bir diğer hükümde beş Faş Kalesi, iki de Sohum Kalesi olmak üzere yedi çektiri gemi beylerine verilen peksimetin yetmeyip salyanelerine takas olunmak üzere 2800 kantarın Trabzon'da olan peksimetten verilmesi bildirildi[156]. Yine 1137 (1724) yılında Van valisi olup Tebriz Seraskeri Vezir Abdullah Paşa komutasındaki askere Trabzon'dan dört aylık

---

[154] TŞS, No: 1889-75, s. 146 (26 N 1139/17 Mayıs 1727).

[155] MAD, No: 3598, s. 307 (18 Za 1136/8 Ağustos 1724). Bu çektirilerden beşi Faş, ikisi Sohum, ikisi de Soğucak Kalesi hizmetinde olup 1800 kantar peksimetten 270'i eski olarak Silistre, İbrail ve Kili'den 1530'u da yeni olmakla Tuna ve Bergos'tan gelenden verilmiştir. (MAD, No: 3375, s. 110, /19 Za 1136/9 Ağustos 1724. TŞS, No: 1884-70, s. 48 /Evasıt-ı B 1137/30 Mart 1725. TŞS, No: 1895-81, s. 43 /25 Ra 1144/27 Eylül 1731).

[156] Berâ-yı Lâzime-i ümerâ-i deryâ ki berâ-yı hidmet-i binâ-i kal'a-i Faş ve Sohum pîş ta'yîn ve irsâl şude-fermûde ve hâlâ der-cânib-i mezkûrân kışlak-gerde fermûde ve bâ-şart-ı ba'zı 'an-salyâne-i mart-dâde în kadar peksimet-i mîrî der-kal'a-i Trabzon-dâde fermûde el-vâkı' der-sene 1136 be-cihet-i 'arzuhal ümerâ-i deryâ ve telhis ve fermân-ı âli fî 22 Za sene 1136 ve fermân-ı şerîf.
Der-kal'a-i Faş ümerâ-i deryâ neferân 5
Der-kal'a-i Sohum ümerâ-i deryâ neferân 2
Yekûn ümerâ-i deryâ 7
Peksimet-i kantar 2450 Peksimet-i cedîd
350 Peksimet-i atik. (MAD, No: 3165, s. 71/22 Za 1136/12 Ağustos 1724. MAD, No: 3598, s. 309/20 Za 1136/10 Ağustos 1724. TŞS, No: 1884-70, s. 51/17 L 1137/29 Haziran 1725).

tayinatları verilmek üzere iskelede bulunan zahireden acele 150.000 kile arpa, 60.000 kile un, 30.000 kantar peksimet temiz ve yenilebilecek derecede olanlarından seçilip Tosuc'a nakledilmişti[157]. 1137 (1725) yılında Soğucak ve Faş Kalelerinde olan kapıkulu ve yerli askeri ile buralarda görevli ameleye toplam 14.000 kile un, 2000 kantar peksimet ve 4000 kile arpa Trabzon'dan sevk edilmiştir[158].

Bazen bir bölgeye gönderilmek üzere planlanan zahire ortaya çıkan olağanüstü bir durumdan ötürü başka bölgelere sevk edilebiliyordu. Örneğin Azak Kalesi'ne gönderilmesi tasarlanan 5000 kantar peksimet Abaza eşkıyasının Sohum Kalesi'ni basıp halkı öldürmesi üzerine eşkıyaları uzaklaştırmakla görevlendirilen Çıldır Eyaleti mutasarrıfı ve Tiflis Kalesi Muhafızı Vezir İshak Paşa ve komutasındaki askere gönderilmiştir[159]. Sevkıyattaki askerlerin tayinatları da Trabzon'dan temin edilmekte idi. Mesela 16 R 1144 (18 Ekim 1734) tarihli belgeye göre Trabzon'dan Revan'a gidecek top, havan ve arabaları Cevizlik'ten Hoca Mezarlığı'na kadar çeken top-keşan neferlerine 4800 kıyye peksimet, günde her 50 askere beşer kıyye çorbalık pirinç ve koyun eti ile birer kıyye sadeyağ tayinatları Trabzon'dan verilmiştir[160]. İlerleyen yıllarda Faş, Sohum ve Soğucak kaleleri için de Trabzon'dan zahire gönderilmiştir. Nitekim 1149 (1737) yılında Soğucak Kalesi'ne iki gemi ile 2.103,5 kile un, 1800 kantar peksimet, Sohum Kalesi'ne üç gemi ile 2.400,5 kile un, 2700 kantar peksimet ve Faş Kalesi'ne ise 10 gemi ile 2.739,5 kile un, 2800 kantar peksimet gönderilmiştir[161].

---

[157] TŞS, No: 1886-72, s. 48 (20 Ra 1137/7 Aralık 1724).

[158] MAD, No: 9913, s. 309-314 (25 B 1137/9 Nisan 1725). TŞS, No: 1886-72, s. 70, 71. TŞS, No: 1884-70, s. 50 (25 Ş 1137/9 Mayıs 1725). Buna göre Faş'a gönderilen 9000 kile unun 6000 kilesi kapıkulu ve yerli neferleri, 3000 kilesi Vezir Mirza Paşa için, 1000 kantar peksimet kapıkulu ve yerli neferleri için, 4000 kile arpa da Vezir Mehmed Paşa için olup Sohum Kalesi için ise 5000 kile un ve 1000 kantar peksimet gönderildi. (D. BŞM, Dosya No: 2334, Vesika No: 79 /23 B 1137/7 Nisan 1725).

[159] MAD, No: 2953, s. 403 (27 Z 1139/15 Ağustos 1727). TŞS, No: 1889-75, s. 164.

[160] Bu tayinatta peksimet ambardan, koyun etinin kıyyesi 12 akçeden 157 kuruş 20 akçe, pirincin kıyyesi 12 akçeden 157 kuruş 20 akçe, sadeyağ 306 kıyye olup her kıyye 45 akçeden 114.5 kuruş 25 akçe ve hayvanlar için 150 kantar samanın her kantarı 1.5 kuruştan 175 kuruşa temin olunup verilmiştir. (TŞS, No: 1894-80, s. 33 /16 R 1144/18 Ekim 1731).

[161] D. MKF, No: 29265, s. 2 (6 Za 1149/8 Mart 1737). MAD, No: 9939, s. 6 (5 M 1149/16 Mayıs 1736).

Trabzon'dan doğu tarafına sevk edilecek zahire deniz kenarındaki depoların rutubetli olmasından dolayı ilk olarak ara depo özelliğinde olan Ağaçbaşı Ambarı'na nakledilirdi[162]. Bu yönde Erzurum'a sevk edilecek 40-50 bin kile un ve arpa önce Ağaçbaşı Ambarına, buradan da Erzurum'a ulaştırılmıştır[163]. Ağaçbaşı'ndan katırlarla Bayburt'a da nakil yapılırdı. Örneğin 1155 (1743) yılında Bayburt'a 1875 kile arpa, 14.960 kile buğday ve 3080 kile un nakledilmiştir[164]. Ambar emininin kontrolünde ambarlardan çıkan zahire Erzurum'a nakledilirken bazen Erzurum'a kadar bazen de Ağaçbaşı'na kadar olan mesafede, nakliyat emin tarafından finanse edilmekte ve buralardan sonraki finansmanı da Erzurum gümrük emini tarafından karşılanmaktadır[165]. İran savaşlarının son döneminde de tekrar Trabzon'dan Erzurum'a yapılan zahire naklinde 78.000 kile zahire Ağaçbaşı ambarlarına acilen nakledilip burandan da Erzurum'a sevk edilmiştir[166]. Bu nakilde 10.000 kile Trabzon Kazasına sekiz biner kile Akçaabat, Yomra, Görele, Tirebolu, Sürmene, Of ve Rize kazalarına, altı biner kile de Keşap ve Giresun kazalarına taksim olunmuştur. Neticede 1158-1159 (1745-1746) senelerinde toplam 141.779,5 kile zahire Trabzon ambarlarından Ağaçbaşı'na oradan da Erzurum'a nakil olunmuştur[167]. Büyük miktarda Trabzon'a gelen veya Trabzon ambarlarından cephelere yakın bölgelere sevk edilecek zahire aralıklarla ve kısım kısım gerekli olan yerlere nakledilmektedir[168]. Bu nakilde veya zahirenin depolanmasında mühimmatın çuvallara konulup muhafaza edilmelerine önem verilirdi. Yırtık ve eski olan çuvallar tamir edilip ihtiyaç olanlar da Trabzon'dan temin edilirdi. Bu açıdan 1143 (1731)'te Revan Seraskeri Vezir Ali Paşa'nın komutasındaki askerlere tayinat için İstanbul'dan Trabzon'a gönderilen 10.000 kantar peksimetin nakli için çuvallara ihtiyaç olduğundan eski çuvallar tamir edilmiş, noksan olanları da temin edilmiştir[169].

---

[162] MAD, No: 3375, s. 114 (8 Z 1136/28 Ağustos 1724).
[163] A.DVN.MHM, Dosya No: 4, Vesika No: 12 (Evasıt-ı L 1158/10 Kasım1745).
[164] TŞS, No: 1908-94, s. 18-20 (11 Z 1155/6 Şubat 1743).
[165] Cevdet-Askeriye, No: 46258 (24 B 1159/12 Ağustos 1746).
[166] Ali Emiri, Mahmud I, No: 14611 (2 Ra 1159/25 Mart 1746).
[167] D.BŞM, No: 2638, s. 4-11 (23 M 1161/24 Ocak 1748).
[168] TŞS, No: 1883-69, s. 68 (25 C 1136/22 Mart 1723).
[169] MAD, No: 9925, s. 431 (10 L 1143/18 Nisan 1731).

Trabzon'a gönderilen erzak mühimmatından un hariç olmak üzere diğerleri hiçbir işleme uğramaksızın doğrudan ihtiyaç olan yerlere nakledilmektedir. Ancak un da direkt olarak nakledildiği gibi bazen de Trabzon'daki fırınlarda peksimet yapılarak sevk edilmektedir. Nitekim 1150 (1737-1738) yılında Trabzon kadısı, mütesellimi, cizyedarı, gümrük emini ve vilayet ayanı ile il erlerine gönderilen bir hükümde, Erzurum Gümrük Emini El-Hac Mustafa yardımıyla Erzurum, Bayburt ve Kelkit kazalarından satın alınacak 25.000 kile unun Trabzon'a nakledilmesi ve Trabzon'da gümrük emini yardımıyla 10.000 kantar peksimet haline getirilmesi isteniyordu[170]. Ancak Trabzon'da fırın sayısının az oluşundan dolayı peksimetin yavaş yapıldığı, bu nedenle 25.000 kile undan mahzenlerde kalan 5900 kilesinin peksimet yapılamayacak derecede bozulduğunun merkeze bildirilmesi üzerine, merkezden gelen habere binaen Kefe tarafında acilen peksimete ihtiyaç olduğundan unun derhal peksimet yapılarak sevk edilmesi emredilmişti[171]. Buradan da anlaşıldığı üzere peksimetler Osmanlıların kuzey seferi için Kefe, Kırım, Akkirman bölgelerine gönderilmişti. Bu nakilde İstanbul'dan da gemiler kiralanmıştır[172]. 1150 (1738)'deki bu kuzey seferinde Anadolu tarafından Trabzon'da peksimet yapılırken, Tuna İskeleleri ve Rumeli civarında da sefer için peksimet hazırlanmakta idi [173]. Diğer yandan zahire naklinde görev alacak olan tüccarların tezkire alarak nakil yapılması istenmekte, tezkiresiz sevkıyat yapan tacirlerin mekâri ve ücretlerine el konulacağı bildirilmektedir[174].

Osmanlılar Trabzon'dan kuzey bölgelerine zahire sevkıyatını denizden gemiler ve kayıklarla, doğu bölgesine ise Maçka, Zigana Dağı, Gümüşhane, Bayburt ve Erzurum yolu üzerinden yapmaktadır. Doğuya giden bu yol Trabzon'dan dağ yolu

---

[170] Bu zahireden onar bini Erzurum ve Bayburt'tan beş bini Kelkit'ten 45 çuval ile 9375 kuruşa satın alındı. (MAD, No: 6512, s. 126-a/Selh Ş 1150/22 Aralık 1737. TŞS, No: 1903-89, s. 155/18 M 1150/18 Mayıs 1737. TŞS, No: 1905-91, s. 23/9 N 1151/21 Aralık 1738).

[171] Ali Emiri, Mahmud I, No: 2371 (23 N 1151/4 Ocak 1739). TŞS, No: 1904-90, s. 28 (4 R 1152/11 Temmuz 1739).

[172] Teslîm-i 'An-Salih Çelebi habbâz-ı kalyonhâ-i mîrî ki pîş ez-în kadar peksimet bâ-fermân-ı âli 'an-cânib-i Trabzon 'an-sefîne-i Mehmed Reis tahmîl ve 'an Asitâne-i Saâdet teslîm şude-fermûde be-cihet-i memhûr temessük-i Salih Çelebi habbâz-ı kalyonhâ-i mîrî fî 7 Receb sene 1153 ve bâ-fermân-ı şerîf sûret-dâde.
Peksimet kantar 801 kıyye 39. (MAD, No: 3389, s. 135/17 B 1153/8 Ekim 1740).

[173] TŞS, No: 1903-89, s. 142 (4 L 1150/25 Ocak 1738).

[174] TŞS, No: 1914-100 (ilave) s. 1 (4 C 1158/4 Temmuz 1745).

Tablo 17: Çeşitli Tarihlerde Cephane Nakli İçin Trabzon ve Civarından Temin Edilen Hayvanlar ve Bir Aylık Ücretleri

Yıllar	**Hayvanlar**		**Hizmetteki Fiyatları (Kuruş)**
	Miktarı	**Cinsi**	
14 M 1137 (3 Ekim 1724)	452	Beygir	1356
27 Ca 1137 (11 Şubat 1725)	30	Beygir	150
20 C 1137 (6 Mart 1725)	59	Katır	442.5
15 Ş 1137 (29 Nisan 1725)	50	Katır	375
15 Ş 1137 (29 Nisan 1725)	28	Beygir	210
15 Ş 1137 (29 Nisan 1725)	52	Katır	390
15 N 1137 (28 Mayıs 1725)	140	Katır	1050.5
15 N 1137 (28 Mayıs 1725)	59	Katır	442.5
Gurre-i L 1137 (15 Haziran 1725)	350	Beygir	2537.5
Gurre-i L 1137 (15 Haziran 1725)	50	Katır	375
5 L 1137 (17 Haziran 1725)	65	Davar	450
10 L 1137 (22 Haziran 1725)	29	Beygir	217.5
15 L 1137 (27 Haziran 1725)	137	Katır	1027.5
15 Za 1137 (26 Temmuz 1725)	136	Katır	1020
15 Z 1137 (25 Ağustos 1725)	113	Katır	847.5
Gurre-i S 1138 (11 Ekim 1725)	186	Katır	1395
20 Ra 1138 (26 Kasım 1725)	217	Beygir	1085
10 N 1144 (8 Mart 1732)	350	Beygir	2100
2 Z 1144 (27 Mayıs 1732)	1100	Davar	5500
4 B 1145 (21 Aralık 1732)	199	Davar	995
2 L 1145 (18 Mart 1733)	716	Davar	3580
2 Za 1147 (26 Mart 1735)	1285	Davar	6425
27 Ca 1155 (30 Temmuz 1742)	2000	Davar	
Toplam	**7803**		**31.971,5**

Diğer Yerlerden Temin Edilen Hayvanlar

Sevkıyatta kullanılan hayvanlar Trabzon ve civarından temin edildiği gibi diğer eyaletlerden de tedarik ediliyordu. Trabzon dışından temin edilip iskeleye getirilen hayvanlar çoğunlukla beygir, katır, öküz, davar ve develerden oluşuyordu. Develer daha çok Türkmenlerden ve önceden belirtildiği gibi Kırım'dan (iki hörgüçlü deve) iskeleye gelmekteydiler. Bunlar güçlü, kuvvetli ve uzun süre yemeden-içmeden yol alabildikleri için büyük ve ağır eşyaların taşınmasında tercih

ediliyordu[412]. Bu nedenle 1136 (1724)'da cephane ve zahire nakliyatı için Afşar Türkmenlerinden günlüğü 30 akçeden üç aylığı peşin ödenmek suretiyle 150 meharî deve ihraç olunmuştur[413]. Bundan bir yıl sonra yine Afşar Türkmenlerinden 100 meharî deve temin olunup, üç aylık ücretleri olan 1500 kuruş mir-liva-i Kars ve 750 kuruş Sis mukataası gelirlerinden karşılanmıştır[414]. Yine aynı tarihte bu defa Yeni İl Türkmenlerinden Akçakoyunlu ve Pehlivanlı cemaatlerinden 600 meharî deve ihraç olunup, üç aylık ücretleri olan 10.000 kuruş Adana ve Kilis mukataası ve 3500 kuruş Tarsus mukataası gelirinden verilmiştir[415]. Erzurum ve Sivas'tan da 150 mekâri develeri ihraç olunmuştur[416]. Diğer hayvanlardan beygir, katır, davar ve öküz çeşitli vilayetlerden, bazen o vilayetin öz kaynağından temin olunmaktaydı[417]. 1143 (1730) yılında İstanbul'dan Trabzon'a gönderilen 50 şahi top, 100 balyemez ve sekiz havan topları için Erzurum'dan 386 top-keşan beygiri ve 300 çift camız temin olunup, ücretleri de Erzurum gümrük emini tarafından verilmiştir[418]. 1156 (1743) yılında ise Trabzon ambarlarından sefer amacıyla Bayburt'a nakledilecek 30.000 kile zahire için Erzurum ve civarından 2500 katır temin olunmuştur[419]. Dışardan temin edilip Trabzon'a gelen hayvanların ücretleri hizmet sürelerine göre (3.5 veya 8 aylığı) peşinen verilmekteydi.

---

[412] Deve ve kervanları hakkında geniş bilgi için bkz. Suraiya Faroqhi, "Camels, Wagons and The Ottoman State in the Sixteenth and Seventeeth Centuries", **IJMES**, Vol. XIV, 1982, s. 523-539.
[413] TŞS, No: 1886-72, s. 13 (5 Z 1136/25 Ağustos 1724).
[414] D.BŞM, Dosya No: 2334, Vesika No: 54 (22 B 1137/6 Nisan 1725).
[415] D.BŞM, Dosya No: 2334, Vesika No: 57.
[416] TŞS, No: 1895-81, s. 15 (10 Ra 1144/12 Eylül 1731).
[417] 'An-tahvîl-i
Peşin ücret-i esterân ve bargirân-ı mekâri berâ-yı hizmet-i nakli mühimmat ve zehâyir-i mütenevvia 'an-Trabzon ilâ cânib-i Revan ve Van ve Kal'a-i Tiflis ve gayruhu ki be-ma'rifet-i Abdullah Paşa muhassıl-i Aydın 'an-cânib-i Aydın ve havâiluhâ 'an-taife-i mükâreciyân ber-vech-i ta'cîl tedârik ve ma'a mübâşirân 'an-cânib-i Trabzon irsâl ve der-hidmet-i mezkûre istihdâm şude-fermûde el-vakı' der-sene 1137 ve berâ-yı üç aylık peşin ücret în-kadar meblağ 'an-mâl-i avârız ve bedel-i nüzül-i Aydın vâcib-i sene 1137 havâle şude-fermûde ve berâ-yı îrâd ve masraf 'an-cânib-i muhâsebe-i evvel tezkire-i hazîne nevişte ber-mûceb-i telhıs ve bâ-fermân-ı âli ve bâ-fermân-ı şerîf.
Esterân ve bargirân-ı mekâri
Re's 500 (Beher re's yevmiye 10 para)
Fî yevm para Adet 5000
Eyyâm 90
Para Adet 45.000
Be-hesâb-ı kuruş Tezkire-dâde fî 12 M 1137. (MAD, No: 10316, s. 112/12 M 1137/1 Ekim 1724).
[418] Ali Emiri, Ahmed III, No: 508 (28 S 1143/12 Eylül 1730).
[419] Cevdet-Askeriye, No: 28639 (1156/1743).

Tablo 18: Çeşitli Tarihlerde Dışardan Gelip Trabzon'dan Zahire ve Cephane Mühimmatı Taşıyan Hayvanlar ve Ücretleri

Tarihler	**Hayvanlar**		**Hizmetteki Fiyatları (Kuruş)**	**Geldiği Yer**
	Miktarı	**Cinsi**		
7 N 1136 (30 Mayıs 1724)	200	Davar	1250	Ankara, Çankırı
5 Z 1136 (25 Ağustos 1724)	150	Deve	3333 kuruş 40 akçe	Türkmenler
12 M 1137 (1 Ekim 1724)	500	Esteran	11250	Kastamonu
12 M 1137 (1 Ekim 1724)	500	Esteran	11250	Çankırı
12 M 1137 (1 Ekim 1724)	500	Esteran, beygir	11250	Aydın
12 M 1137 (1 Ekim 1724)	500	Esteran, beygir	11250	Tokat
23 S 1137 (11 Kasım 1724)	300	Deve		Türkmenler
16 R 1137 (3 Aralık 1724)	247	Beygir	1235	Erzurum
25 R 1137 (11 Ocak 1725)	1500	Deve		Türkmenler
Gurre-i N 1137 (16 Mayıs 1725)	211	Beygir	1582.5	Kastamonu
24 L 1137 (6 Temmuz 1725)	384	Esteran	8415	Çankırı
24 L 1137 (6 Temmuz 1725)	626	Esteran	14085	Bolu
15 Za 1137 (26 Temmuz 1725)	10	Beygir	62.5	Sivas
3 R 1138 (9 Aralık 1725)	500	Davar	749 kuruş 40 akçe	Tokat
3 M 1144 (8 Temmuz 1731)	500	Katır		Canik
3 S 1144 (7 Ağustos 1731)	26	Beygir	130	Bayburt
Toplam	**6654**		**75.842 kuruş 80 akçe**	

Hizmette bulunması için temin olunan hayvanların bazıları yolda helak olduğundan kafile varacağı yere eksik ulaşmakta idi. Bu hususta 1137 (1725) yılında Sivas'ın Zile Kazası'ndan temin edilip Erzurum'a gidecek olan 72 beygirden ikisi yolda helak olması, 10 tanesinin de cebeci ortalarının gelişi ile bunlara tahsis edilmesi üzerine ancak 60 beygir Erzurum'a ulaşmıştır[420]. Yine 1158 (1745) yılında İzmir'den gelen 151 devenin otuz dördü ve 136 beygirin yirmi dördü, Manisa'dan gelen 112 beygirden on beşi, Karesi Sancağı'ndan gelen 54 beygirden de dördü yolda

[420] TŞS, No: 1886-72, s. 139 (26 Ş 1137/10 Mayıs 1725).

zayi olmuştur[421]. Manisa'dan gelen develerin on dördü, Karesi Sancağı'ndan ise on üçü Trabzon Valisi Mehmed Paşa'ya verildi. Ancak genellikle fazla miktarda hayvan satın alınıp, bunlar yolda helak olanların yüklerini taşımak için yedek olarak kullanılmaktaydı. Diğer yandan Trabzon'a gelecek hayvanların temininde zorluk çıkaranlar şiddetle cezalandırılmaktaydılar. Akhisar Kazası'ndan 14, Gördes'ten 8 meharî devenin acilen Trabzon'a gelmesi gerekirken ahaliden iki kişinin zorluk çıkarması üzerine nakil gecikmiş ve bunların Koca-i Atik Kalesi'ne kapatılmaları emredilmişti[422]. Ancak ailelerinin ricaları üzerine deve ihracı sözü alınarak bu kişiler serbest bırakılmıştır.

Nakilde Kullanılan Arabalar

Kara yolu ile yapılan nakliyatlarda hayvanlar haricinde kullanılan bir diğer önemli araç araba idi. Mesafenin uzak olmasından dolayı hayvanlarla çoğu kez bir sefer yapılabilen sevkıyat askerin zahire sıkıntısına düşmesine neden olduğundan, bu sevkıyatın düz yerlerde arabalarla yapılması gereklilik arz etmektedir[423]. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi Trabzon'dan Bayburt'a kadar olan yolun dağlık, kayalık, uçurum ve bataklık olması burada araba kullanılmasına imkan vermemekteydi. Bu nedenle Trabzon'dan araba teminine veya Trabzon yolu ile arabalarla sevkıyat yapıldığına dair bilgiler mevcut değildir. Sadece İran seferinin son safhasında nakil için İstanbul'dan Trabzon'a tophane koşum malzemesi ile birlikte 6 kapaklı ve açık araba gönderilmiştir[424]. Belgelerde arabaların Bayburt'a civar yerlerden getirildiği ve buraya gelen mühimmatın gerektiğinde boşaltılıp gideceği yere bu arabalarla ulaştırıldığına dair bilgiler mevcuttur[425]. Bazen de araba temin edilemeyeceği

---

[421] TŞS, No: 1912-98, s. 4 (1158).
[422] D.BŞM, Dosya No: 2279, Vesika No: 53 (19 Ş 1136/13 Mayıs 1724).
[423] MAD, No: 3598, s. 231 (Gurre-i Za 1136/24 Temmuz 1724).
[424] Cevdet-Askeriye, No: 10657 (2 S 1155/8 Nisan 1742). Cevdet-Askeriye, No: 16028 (7 Z 1158/31 Aralık 1745).
[425] Bu hususta 1136 (1724) yılında Tebriz Seraskeri Vezir Abdullah Paşa'nın askerine verilecek tayinat için acele Trabzon'dan büyük çapta zahire nakli istenmiştir. Ancak Trabzon'dan Van'a mekâriler 35-40 günde bir sefer yapabildiklerinden asker zahire hususunda sıkıntı çekmekteydi. Bunun üzerine Erzurum, Tercan, Bayburt, Erzincan, Şiran, Karahisar-ı Şarkı, Kemah, Gürcaniş, Tekman ve Koruçay, Kelkit vs. yerlerden 2000 araba tedarik olunup Trabzon'dan zahire getiren mekâriler dağı aşıp araba işleyecek ovalara vardıklarında yüklerini arabalara boşaltarak geri dönmeleri emredilmiştir. (MAD, No: 3598, s. 231 /Gurre-i Za 1136/24 Temmuz 1724).

yerlerden bedel olarak beygirler tevzi olunmaktadır[426]. Bazı yerlere ise ara sıra hem araba hem de beygir taksim olunmaktadır. Örneğin 1725 (1137)'te Trabzon'dan zahirenin serasker yanına nakli için Canik'ten 208 katır, Sivas'tan satın alınan zahirenin nakli için ise 1500 kapaklı araba, 600 meharî deve, 600 katır, Canik'ten 208 kapaklı araba, 100 meharî deve 100 katır istenmiştir[427]. Yaklaşık bir yıl sonra Trabzon ve Bayburt ambarından Van'a zahire nakli için 78 araba 390 kuruşa, 50 kapaklı arabalar da 250 kuruşa alınmıştır[428]. Buna göre bir araba, bir beygir fiyatı olan 5 kuruşa alınmıştır.

2.4.2- Gemi ve Kayıkların Temini İle Ücretleri

Gerek ağır savaş materyallerinin, gerekse yoğun miktarda zahire ve asker taşınmasında deniz nakliyatı, kara nakliyatından daha ucuz ve kısa zamanda yapılmaktaydı. Gemiler, hayvan ve arabaların taşıdıkları yükün çok daha fazlasını hem de çok ucuza taşıyabilirlerdi. Bu nedenle özellikle seferlerde uygun yerlerde bütün sevkıyat malzemesi gemilerle taşınmakta idi. Bu bakımdan devlet, gemilerden deniz ve nehir yollarında yararlanmaktaydı. Bilhassa Tuna Nehri'ndeki gemiler, doğu seferleri için Eflak ve Boğdan'dan getirilen zahirenin Karadeniz'den Trabzon'a ulaşmasında önemli görev üstlenmekteydiler. Kuzey seferleri yanında doğu seferlerinde de Karadeniz'in büyük önemi olup, hemen hemen tüm sevkıyat buradan yapılmıştır. Burada Trabzon'un coğrafi konumu ve doğu sınırlarına en yakın liman kenti olması, gemilerle yapılan sevkıyatta önemini ortaya koymuştur. Bu nedenle gerek Rumeli ve kuzey steplerinden temin edilen zahire, gerekse İstanbul'dan gönderilen cephane mühimmatı ile çeşitli bölgelerden gelen askerler gemilerle Trabzon'a ulaştırılıyordu. Trabzon bu aşamada savaşlarda yoğun bir şekilde merkez üs olarak kullanılırdı[429].

---

[426] Erzurum'dan temin edilecek 2000 kapaklı araba yerine 208 mekâri verilmişti. (TŞS, No: 1884-70, s. 10 /8 C 1137/22 Şubat 1725).
[427] D.BŞM, Dosya No: 2333, Vesika No: 43 (17 B 1137/1 Nisan 1733).
[428] MAD, No: 3375, s. 142-143 (Selh Za 1138/30 Temmuz 1726).
[429] Burası sadece 1723-1746 dönemlerinde değil daha önceki doğu seferlerinde de önemli bir üs vazifesi görmüştür. Geniş bilgi için bkz. İşbilir, a.g.t., s. 56-59.

Gemiler

1680-1690 yıllarındaki savaşlarda Trabzon Limanı çok fazla sevkıyata sahne olmamıştır. Sadece Erzurum'dan gelen demir ve yuvarlaklar ile Gümüşhane'den çıkarılan bazı madenlerin İstanbul'a sevkıyatı buradan yapılmıştır[430]. Ancak çok nadir de olsa liman tüccarlar tarafından satın alınan zahirenin gemilerle İstanbul'a götürülmesi amacıyla kullanılmaktaydı[431]. Bu sevkıyatlarda kullanılan gemiler çoğunlukla Trabzon'daki iskelelerden temin olunur ve ücretleri (navlları) İstanbul gümrüğü malından verilirdi. Ayrıca yine bu dönemde gerek Karadeniz gerekse Akdeniz'de gemilere ihtiyaç duyulması nedeniyle Trabzonlu gemiciler bu hizmette yer almaktaydılar[432]. 1680-1690 yıllarına nazaran 1723-1746'da özellikle İran seferlerinde Trabzon Limanı yoğun olarak mühimmat nakli mukabili fazla miktarda gemi gruplarıyla karşı karşıya kalmıştır. Seferlerin başlangıcında İstanbul'dan gelen cephane mühimmatının ilerleyen yıllarda da devam etmesi dolayısıyla bir çok gemi sevkıyatta kullanılmıştır[433].

---

[430] TŞS, No: 1857-43, s. 155 (12 Z 1101/16 Eylül 1690).

[431] TŞS, No: 1855-41, s. 81 (Evahir-i Z 1097/16 Kasım 1686).

[432] 1097 (1685-1686) yılında Silistre, Rusçuk, Rahova, Ziştovi, Niğbolu, Üsek vs. yerlere İstanbul'dan, zahire götürmek için kaptanlar temin edilmiş, Trabzonlu Hasan Paşa da Belgrat'tan Üsek'e gemisiyle iki seferde 415 kantar peksimet götürmüştür. (MAD, No: 5673, s. 11).

[433] 'An-tahvîl-i
Navl-ı sefâyin-i rüesâ-i mezkûrîn berâ-yı tahmîl ve nakil top-hâ ve tâne-i humbara ve mühimmât-ı sâire-i tophâne 'an-Âsitâne-i Saâdet tahmîl ve nakil 'an-iskele-i Trabzon irsâl şude-fermûde ve sefâyin-i mezbûr be-ma'rifet-i Yeğen Mehmed Ağa Emin-i Gümrük-i İstanbul âmed-şude el-vâkı' der-sene 1137 ve berâ-yı navl-ı sefâyin-i mezkûrin în kadar meblağ 'an-hazîne-i âmire-dâde-fermûde ber-mûceb-i memhûr i'lâm Yeğen Mehmed Ağa Emin-i Gümrük-i İstanbul ve telhıs ve fermân-ı âli el-müverrih fî 15 M sene ve bâ-fermân-ı şerîf.
Sefâyin kıta 3
213.000 akçe (fî 120)
Be-hesâb-ı kuruş 1775 (fî 160)
284.000 akçe
Berâ-yı
Navl-ı sefîne-i Bıyıklı oğlu Mehmed Reis 75.000-5.000=70.000 akçe
Berâ-yı
Navl-ı Sefîne-i Tophaneli Mustafa Reis 75.000-5.000=70.000 akçe
Berâ-yı
Navl-ı Sefîne-i İnebolulu Hacı Salih Reis 73.000-3.000=70.000 akçe
Tezkire-dâde fî 16 M sene 1137.
'An-yedd-i defterdar efendi. (MAD, No: 10316, s. 116/16 M 1137/5 Ekim 1724).

Tablo 19: İstanbul'dan Trabzon'a Cephane Götüren Gemiler ve Ücretleri

Gemi Reisleri	**Gemilerin Ücreti (Akçe)**	
	11 M 1137 (30 Eylül 1724)	**28 Ş 1137 (12 Mayıs 1725)**
Fındıklılı Mustafa Reis	60.000	
Keşanlı Seydi Ali Reis	48.000	
Giresunlu Abdullah Reis	48.000	
Hoca-zâde Hüseyin Reis	48.000	
Keşanlı Seydi Yusuf Reis	48.000	
Anapalı Hüseyin Reis	48.000	
Kıbrıslı Mustafa Reis		65.000
Tekyeci İbrahim Reis		60.000
Ahmed Yazıcı Reis		65.000
Hamza Reis		55.000
Toplam	**300.000**	**245.000**
Genel toplam	**545.000**	

İstanbul'dan cephane mühimmatı ile birlikte asker de gönderilmekte idi. Bunun için 1137 (1725) yılında 16 gemi kiralanmış ve 7958 kuruş 1 sülüs navlları İstanbul gümrük emininden verilmiştir[434]. Bunların yanında gemilerle Trabzon'a zahire nakli de yapılmaktaydı. Zahire sadece İstanbul'dan değil bilhassa Karadeniz'in Rumeli yakası ve kuzey tarafındaki iskelelerden gemilerle yoğun bir şekilde Trabzon'a naklediliyordu. 1723-1746 yıllarına ait en büyük zahire nakli organizasyonu İran'a yapılan son seferin cereyan ettiği 1744-1746 (1157-1159) yıllarında gerçekleşmiştir. Bu tarihlerde İsakçı ambarlarından 7-8 yüz bin kile zahirenin nakli için Karadeniz Boğazı hariç Anadolu sahilinden 238, Kırım İskelesi'nden 65 olup toplam 303 gemi temin edilerek zahirenin Trabzon'a nakledilmesi istenmiştir[435]. Ancak bu derece geniş bir organizasyonda birkaç gemi tedarik edilememiş, ilerleyen tarihlerde bunların da sevkıyata katılmaları önemle bildirilmiştir[436]. Anadolu sahilinden olan bu gemiler yeniçeri orta çavuşu, gemiciler yiğitbaşısı ve Un Kapanı ihtiyarları yardımıyla temin edilmiştir. Bunlara ek olarak Anadolu sahilinden tekrar 25 geminin temin olunması emredilmiştir[437]. Bunlar 130.500 kile zahireyi almakla beraber sülüsan (üçte iki) navlı olan 8 yük 70.000

[434] MAD, No: 10316, s. 398 (5 B 1137/20 Mart 1725).
[435] MAD, No: 8502, s. 2-3, 89-90 (4 Z 1157/8 Ocak 1745 ve 23 Z 1158/16 Ocak 1746).
[436] Cevdet-Askeriye, No: 38942 (15 M 1159/7 Şubat 1746).
[437] MAD, No: 8502, s. 89-90.

akçeyi İstanbul gümrüğünden ve sülüs (üçte bir) navlı olan 4 yük 35.000 akçeyi de Trabzon ambar emininden almaları bildirilmiştir. İsakçı'dan nakil olunacak bu zahire için Trabzon'a isabet eden gemiler 40 kıta olup 30.500 kuruş navlları aynı şekilde verilmiştir[438].

Trabzon'a sevkıyat amacı ile gelen gemiler zahire ve cephane yanında asker naklini de gerçekleştiriyorlardı. Bu amaçla gemiler hem İstanbul'dan, hem de imparatorluğun çeşitli bölgelerinden akın akın Trabzon'a geliyorlardı. Bu hususta 1136 (1724) yılında İstanbul'dan yeniçeriler Akdereli Abdullah Reis'in gemisiyle Trabzon'a gelmişti. Bu geminin 160 kuruşluk (25.600 akçe) navlı İstanbul gümrük emininden verilmişti. Yine Rumeli tarafından gelen evlâd-ı fatihan 1137 (1724)'de Bergos İskelesi'nden, İstanbul'dan temin edilen beş gemi ile Trabzon'a gelmişti[439]. 1156 (1743)'da evlâd-ı fatihan askeri bir gemi ile bu kez Varna İskelesi'nden Trabzon'a gelmiştir[440]. Bu sevkıyatlarda kullanılan gemilerin çoğu Trabzon dışından temin ediliyordu. Ancak büyük çaplı sevkıyatlarda Trabzon İskelesi'nde olan gemiler de seferber oluyordu. Trabzon gemilerinin en fazla sevkıyat yaptıkları bölge,

---

[438] MAD, No: 8504, s. 290-291 (22 Za 1157/27 Aralık 1744).

[439] 'An-tahvîl-i
Navl-ı sefâyin-i rüesâ-yı mezkûrîn berâ-yı vaz' ve nakil levendât-ı mîrî 'an-tâife-i Fâtihan ki pîş-ez-în 'an-cânib-i Rumeli berâ-yı muhâfaza-i Kal'a-i Revan ve havâiluha müceddeden tahrîr ve 'an-iskele-i Bergos nakil ve 'an-iskele-i mezbûr ilâ Trabzon bâ-sefâyin-i irsâl şude-gerde ve hâlâ sefâyin-i rüesâ-yı mezkûrîn be-ma'rifet Yeğen Mehmed Ağa Emin-i Gümrük-i İstanbul tedârik ve âmed ve 'an-iskele-i Bergos irsâl ve der-iskele-i mezbûr mevcûd ve levendâtı merkûm 'an-iskele-i mezbûr 'an-sefâyin-i mezkûr 'an-tahmîl ve 'an-Trabzon nakil şude-fermûde el-vâkı' der-sene 1137 în kadar meblağ 'an-mâl-ı Gümrük-i İstanbul ve nakil ve ba'zı ve mahsûb şude-fermûde ve berâ-yı îrâd ve masraf tezkire-i hazîne nevişte ber-mûceb-i i'lâm memhûr Yeğen Mehmed Ağa Emin-i Gümrük-i İstanbul ve telhıs ve fermân-ı âli fî 15 S sene 1137 ve bâ-fermân-ı şerîf.
Sefîne-i Ünyeli Hacı Mehmed Reis 1 kıta Navl 60.000 akçe
Sefîne-i Ünyeli Mahmud Reis 1 kıta Navl 60.000 akçe
Sefîne-i Ünyeli Derviş Reis 1 kıta navl 60.000 akçe
Sefîne-i Giresunlu Ali Reis 1 kıta navl 50.000 akçe
Sefîne-i Giresunlu Deveci Oğlu Reis 1 kıta navl 50.000 akçe
Yekûn 5 kıta sefîne
Akçe 280.000 (Fî 120)
Kuruş 2333 Sülüs 1(Fî 160)
373.386 akçe
Tezkire-dâde fî 17 S sene 1137. (MAD, No: 10316, s. 135/17 S 1137/5 Kasım 1724). Ancak bu nakliyatta kış yaklaşmasından dolayı gemiler Bergos İskelesi'nde 80 günden fazla kalmış ve şiddetli denizden korkan levendlerin 100 mil mesafedeki İyene Adası'na çıkmaları ve burada da hayli zaman geçirmelerinden dolayı gemi reisleri masraflarının çok olduğunu ileri sürerek ücretlerinden indirim yapılmadan tam olarak verilmesini istemişlerdir. (Cevdet-Askeriye, No: 31084/11 Ş 1138/14 Nisan 1726).

[440] Cevdet-Askeriye, No: 51240 (11 R 1156/4 Haziran 1743).

Karadeniz'in kuzeyindeki Faş, Anakara vs. kalelerdi. Bu kalelere daha çok bina yapımında kullanılan malzeme götürülmekte idi. Örneğin 1138 (1726) yılında Faş'a taş nakli yapılabilmesi için Ünye, Büyük Liman, Sürmene ve Polatana İskelesi'nden 50, Giresun İskelesi'nden 10 ve Rize İskelesi'nden 5 olmakla toplam 65 güverteli melekse gemileri temin olunup ücretleri Faş Kalesi bina emininden verilmiştir[441]. Kalelere giden gemi ücretlerini yansıtan bir belgede Anakara ve Faş'a cephane ile peksimet götüren gemiye 250 kuruş verildiği kayıtlıdır[442]. Ancak Faş, Sohum ve Anakara Kaleleri için Faş'ta inşa edilen 13 işkampoye gemi taifesine altı aylık tayinatları olan 648 kantardan 314 kantarı götüren bir gemiye 230 kuruş[443], 334 kantarı taşıyan diğer gemiye de 235 kuruş navl verilmiştir[444].

Tablo 20: Bazı Kalelere Zahire Götüren Gemiler ve Ücretleri (5 M 1149/16 Mayıs 1736)

Gemi Reisleri	**Zahirenin Gideceği Kale**	**Zahire**		**Geminin Navlı (Kuruş)**
		Un (Kile)	**Peksimet (Kantar)**	
Kefeli Seydi Hacı Reis	Soğucak	1.705,5	1.053,5	500
Kefeli Numan Reis	Soğucak	398	746.5	500
Gönyeli Ahmed Reis	Sohum	1200	1000	500
Hacı Mustafa Oğlu	Faş	141	1050	425
Polatanalı Hüseyin Reis	Faş	100	1050	425
Arhavili Eyub Reis	Faş	1.043,5	700	375
Tavuk Pazarlı Ali Reis	Sohum	600	469	350
Hopalı Mehmed Reis	Sohum	600	1231	411
Yedi Melekselere	Faş	1496	-	108
Toplam		**7284**	**7300**	**3594**

Trabzon'dan bu tür gemi tedarikinde iskele kadılarına, Trabzon ağa vekillerine, yeniçeri çavuşlarından mübaşir olana, iskelenin kethüdayerleri ve yeniçeri serdarlarına, vilayet ayanları ve iş erlerine emir gönderilerek seferber

[441] TŞS, No: 1885-71, s. 168 (15 L 1138/16 Haziran 1726). TŞS, No: 1889-75, s. 144 (29 B 1139/22 Mart 1727). TŞS, No: 1890-76, s. 111 (9 Ş 1140/21 Mart 1728). Bu belgelerde melekse gemi olarak geçmesine rağmen ilerde değinileceği gibi bazı belgelerde kayık olarak zikredilmektedir.
[442] TŞS, No: 1894-80, s. 29 (10 Ra 1144/12 Eylül 1731).
[443] TŞS, No: 1894-80, s. 36 (22 Za 1144/17 Mayıs 1732).
[444] TŞS, No: 1894-80, s. 37 (9 Za 1144/4 Mayıs 1732). İnşa edilen bu gemilerde çalıştırılmak üzere 300 gemici de Trabzon'dan tayin olmuştur. (TŞS, No: 1895-81, s. 8 /10 M 1144/15 Temmuz 1731).

edilirlerdi[445]. Bunların yanında tashih olunup çeşitli yerlerin muhafazasına gitmek için Trabzon'a gelen askerlere gemi temin edilip, navlları da Trabzon cizye ve gümrük gelirinden verilmekteydi[446]. Ayrıca Rusya ile 1736 yılında kuzey bölgesinde olan savaş için doğudaki Mısır askeri Trabzon üzerinden Kili İskelesi'ne 9 Karadeniz şaykası ile nakledilmiştir[447]. Bu gemilerin her birine 312 kuruştan toplam 2808 kuruşun 1404 kuruşu Gümrük Emini İbrahim Ağa'dan, diğer yarısı da Ambar Emini Ömer Ağa'dan verilmiştir. Görüldüğü üzere gemi ücretleri bazen hazineden bazen Trabzon'un mali kaynaklarından bazen de bir kısmı geminin temin edildiği diğer kısmı da sevkıyatın yapıldığı yerden verilmekteydi. Bunların yanında geminin temin edildiği yerden de ücretin tamamın verildiği görülmektedir. Mesela 1137 (1725) yılında Revan seraskerine Niğbolu'dan gönderilecek yeniçeri ortası Tuna gemisiyle Kili'den Trabzon'a gönderilmiş ve 560 kuruş olan bir geminin ücreti de Niğbolu cizyesinden verilmiştir[448].

Sevkıyatlarda tüccar gemileri yanında devlete ait gemiler de kullanılmaktaydı. Bu sebeple Karadeniz'deki sevkıyat için bölgeye yirmişer firkate ve kancabaş gönderildi[449]. Bu gemilere 2064 levend verilip, her birine altı aylık 35 kuruş, kaptanların her birine yine altı aylık 650 kuruş olup toplam 82.240 kuruş verildi. Kancabaşın tanesine 28 kişi verilmiştir. Bunun yanında aynı yıl 20 koliklerin her birine bir reis ve 10 kişi konulup, reislere 10 kuruş, gemicilere ise 5 kuruş olup altı ayda toplam 3600 kuruş verildi[450]. Bu gemilerden sekizi İstanbul'dan 8000 kile un ve 2000 kile peksimeti Sohum ve Soğucak'a götürmüştür. Kalan 11 kolik ise İsakçı, İbrail ve Kalas İskelelerinden 17.600 kile zahireyi Trabzon'a taşımışlardı. Ayrıca 1138 (1725) yılının sonlarında özellikle İran seferleri için Karadeniz'de zahire taşımak amacıyla 50 kolik inşa olunup, Karadeniz'e çıkarılmıştır[451]. Tüccar

---

[445] TŞS, No: 1895-81, s. 25 (4 M 1144/9 Temmuz 1731).
[446] Bu şekilde tashih olunan askerler 1136 (1724) yılında Trabzon'dan Azak muhafazasına gönderildi. (D.BŞM, Dosya No: 2269, Vesika No: 1/6 B 1136/31 Mart 1724).
[447] TŞS, No: 1899-85, s. 11 (14 Ra 1149/23 Temmuz 1736).
[448] MAD, No: 10316, s. 364 (3 B 1137/18 Mart 1725).
[449] MAD, No: 3165, s. 60 (15 C 1136/12 Mart 1724).
[450] MAD, No: 3165, s. 58 (24 C 1136/21 Mart 1724).
[451] İnşa olunan bu koliklerin her biri 12 oturak ve 23 ziradır. Her bir kolikin kereste ücreti 66.900 akçe, çeşitli boylarda mıh 21.330 akçe ve amele ücreti 18.000 akçe olup, toplam 106.230 akçedir. (MAD, No: 3165, s. 53 /21 M 1138/29 Eylül 1725).

gemileri ise devlet tarafından sefer müddetince kiralanmaktaydı. Gemilerin ücretleri alabilecekleri zahirenin kilesine göre tespit edilmekteydi. Buna göre 1097 (1685-1686) yılında gemilere kile başına 4 akçe navl verilmiştir[452]. 1723-1746 arası olan seferlerde ise gemi ücretleri kile başına 10 akçeden verilmiştir[453]. Bazen gemi ücretleri taşıdıkları yükü götürecekleri yerin uzaklığına göre de belirlenmekteydi. Örneğin 1154 (1742)'te İbrail ve Kalas İskelesi'nden Trabzon'a zahire götüren her gemiye kile başına 10 sağ akçe, İsakçı'dan zahire taşıyan gemilere ise kile başına 12 sağ akçe navl verilmiştir[454]. Yine 1148 (1736)'deki kuzey seferleri için Trabzon'dan Kırım tarafına gidecek Tatar askerinin bulunduğu gemilerden Gözive ve Balıklava İskelesi'ne gidenlerine 440 kuruş, Akkirman'a gidenlerine ise 520 kuruş kira bedeli verilmiştir[455]. Gemi sahiplerine verilen navlların sülüsanisi yani üçte ikisi mühimmatın yüklenildiği ya da geminin temin edildiği yerden peşin olarak, sülüsü yani üçte biri de mühimmatın teslim edildiği veya geminin geri döneceği iskeleden verilmekteydi. Mesela 1155 (1742) yılında İstanbul gümrük emini yardımıyla temin olunup, Trabzon'a cephane götüren Trabzonlu Süleyman Reis'e sülüsani olan 40.000 akçe peşin, sülüsü 20.000 akçe de dönüşünde verilmiştir[456]. Bir gemiye sülüsani navlının verileceği yer çoğunlukla mühimmatın yüklenildiği yerdir. Mühimmat tartılarak sülüsan miktarı hesaplanır ve peşin olarak verilir. Sülüs miktarı ise mühimmatın götürüleceği Trabzon İskelesi'nde ambar emini tarafından yükün tartılıp, hesaplanması sonucu verilirdi. Eğer sülüs navlı burada verilmeyip, geri dönüldüğünde verilecekse o zaman ambar emini boşaltılan yükün miktarını kaydeder ve bu bilgiyi ödeme yapılacak yere muhtemelen gemi reisi ile ulaştırırdı.

Cephane ve asker taşıyan gemilerin ücretleri de kile hesabı mukabilinde belirlenmekteydi. Yani cephane ve asker konulacak bir gemi kaç kile zahire alırsa kile başına belirlenen fiyat navl olarak gemi sahibine verilmekteydi. Örneğin 1135 (1723) yılında Van ve Kars Kaleleri için İstanbul'dan Trabzon'a cephane götüren üç

---

[452] MAD, No: 5673, s. 11.
[453] 1148 (1736) yılında İsakçı İskelesi'nden 1518 kantar peksimet (6072 kile), 1000 kile un ve 2000 kile arpa olup, toplam 9072 kile zahireyi Trabzon'a götüren Kara Ali-zade'ye kile başına 10 akçeden 90.720 akçe gemi ücreti verilmiştir. (Cevdet-Askeriye, No: 29228/25 N 1148/8 Şubat 1736).
[454] TŞS, No: 1907-93, s. 140 (23 Z 1154/1 Mart 1742).
[455] TŞS, No: 1889-85, s. 41 (5 Z 1148/17 Nisan 1736).
[456] Cevdet-Askeriye, No: 42246 (8 S 1155/14 Nisan 1742).

gemiden 8000 kile zahire alabilen Hacı Süleyman Reis'in gemisine 80.000 akçe, beş biner kile alabilen Pehlivanlı Mehmed Reis ve Sinoplu Kara Ahmed Reis'in gemilerine de ellişer bin akçeden toplam 180.000 akçe navl verildi[457]. Yine 1154 (1741) yılında Erzurum'a götürülmek üzere İstanbul'dan Trabzon'a cephane nakleden bir gemiye 7500 kile zahire almasına mukabil hesap olunarak 75.000 akçe navl verilmiştir[458].

Tablo 21: İstanbul'dan Trabzon'a Cephane Taşıyacak Geminin Alabileceği Zahire Mukabili Tespit Olunan Ücreti (Gurre-i Z 1145/17 Mayıs 1733)

Gemi Reisleri	**Geminin Alabileceği Buğday Miktarı (Kile)**	**Yükün Kile Başına Birim Fiyatı (Akçe)**	**Geminin Navlı (Akçe)**
Beyli Oğlu Alemdar Osman Reis ve El-hac Hüseyin Reis	8000	10	80.000
Kayık Mustafa Reis	7500	10	75.000
Trabzonlu Hacı oğlu Hacı Mustafa Reis	7700	10	77.000
Es-seyyid İsmail Reis	4000	10	40.000
Toplam	**28.200**	**10**	**282.000**

Diğer yandan bazı belgelerde de gemi navllarının, taşıdıkları askere göre verildiği kayıtlıdır. Mesela 1151 (1739) yılında Anadolu'dan Trabzon'a gelip kuzey seferleri dolayısıyla Kefe, Kırım ve Akkirman tarafına gidecek askerler için kışlakta olan bütün gemilerin temin edilmesi ve Trabzon İskelesi'nde toplanıp ücretleri için de taşıdıkları asker karşılığında gümrük emininden 100'er kuruş verilmesi bildirildi[459]. Devlet, gemilerin sülüs navllarını kusur kalan olarak adlandırıp, dikkatle takip etmekte ve bunların ödenmesinde ferman ve telhislerle belirli miktarda indirim yapmaktadır. Nitekim 1155 (1742) yılında Trabzonlu Küçük Ahmed Reis'in 25.000 akçe sülüs navlından 13.000'i telhıs ve fermanla indirilip, 12.000 akçesi ödenmiştir[460]. Bazen gemi sahipleri ile gemiyi kullanan kaptan ayrı kişiler

[457] MAD, No: 10312, s. 290 (16 C 1135/24 Mart 1723).
[458] Cevdet- Askeriye, No: 41871 (29 Ca 1154/12 Ağustos 1741).
[459] TŞS, No: 1905-91, s. 19 (9 Za 1151/18 Şubat 1739).
[460] 'An-tahvîl-i
Kusûr-ı navl-ı sefîne-i Trabzonlu Küçük Ahmed Reis berâ-yı tahmîl-gerde orta-hâ-i yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli 'an-Asitâne-i Saâdet ilâ Trabzon nakil ve irsâl şude-fermûde el-vâkı' der-sene 1154 ber-

olabilmekteydi. Örneğin 1154 (1741) yılında Trabzon'a cephane götüren geminin sahibi Terzi Hacı Hamza olmasına karşın kaptanı oğlu Ali Reis idi[461]. Böyle durumlarda ücretler gemi sahibine ödenmekte idi. Yine bazen gemi sahipleri ortak olmaktadır. Bu durumda da geminin navlı ortaklara ödenir, onlar da ücreti kendi aralarında paylaştırırlardı. Bu hususta İstanbul'dan Trabzon'a nakledilecek Acem esirleri için yeniçeriler kethüdası, yiğitbaşı ve ihtiyarları yardımıyla temin olunan Giresunlu Bayraktar Osman ve ortağı Cin İbrahim Reis'in gemisine 200 kuruş navl verilmiştir[462].

Gemi ücretleri, pazarlık yani belgelerin diliyle "kavl u pazar" ve "kat' u pazar" yoluyla da belirlenmektedir. Bu şekilde 1136 (1724) yılında İstanbul'dan Trabzon'a cephane nakli için iki geminin her biri 500 kuruş navl ile pazarlık olunmuştur[463]. Yine 1158 (1745) yılındaki zahire nakli için 5000 kuruş navl ile Trabzon'dan melekse gemileri pazarlık yoluyla temin olunmuştur[464]. Gemi reisleri görevleri süresince kendilerine kefil bulur ve devlet nakliyatta her hangi bir problem olması durumunda bunları muhatap alırdı. Kefiller, gemi reisleri veya sahiplerinin görevlerini yapmamaları durumunda belirli miktarda meblağ ödemek üzere nezre (adak) bağlanmaktaydılar. Mesela 1157 (1744) yılındaki zahire sevkıyatı için Giresun, Keşap, Tirebolu, Görele, Büyük Liman İskelesi, Trabzon, Polatana ve Rize'den kefiller toplam gemi ücreti olan 30.500 kuruş karşılığı nezre bağlanmış,

---

mûceb-i tekmîl memhûr Hasan Çorbacı el-müverrih 'an-gurre-i C sene 1154 ez-'amel hidmet-gerde bâ-telhıs fermân-ı âli în kadar meblağ 'an-hazîne-i âmire-dâde fermûde irsâl şude 'an-cânib-i muhâsebe-i evvel tezkire-i hazîne nevişte ber-mûceb-i muhâsebe-i kalem-i mevkûfat fî 18 Za sene 1154 ve bâ-fermân-ı şerîf.
Tahmîl-i keyl 7500 (fî 10)
Navl 75.000-50.000(mukaddem-dâde)=25.000-13.000(tenzîl-i bâ-telhıs ve fermân-ı âli)= 12.000 akçe (fî 120)
Be-hesâb kuruş 100 (fî 160)
16.000 akçe. (Ali Emiri, Mahmud I, No: 18659/21 Za 1154-28 Ocak 1742). Burada devlet kuruşu 120 ve 160 yani sağ ve çürük akçeden hesaplayarak 16.000-12.000=4000 akçeyi hazineye almaktadır. Kur ayarlamalarından elde edilen bu gelirler özellikle gemi ücretleri ile diğer nakliye araçlarının ücretlerinde uygulanmaktadır. Devletin bu yöndeki kur ayarlamalarına ilişkin geniş bilgi için bkz. Halil Sahillioğlu, **"Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740"**, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1970.

[461] Cevdet-Askeriye, No: 41871.

[462] Cevdet-Askeriye, No: 5283 (28 B 1149/2 Aralık 1736).

[463] D.BŞM, Dosya No: 2279, Vesika No: 20 (8 Ş 1136/2 Mayıs 1724).

[464] MAD, No: 8502, s. 2-3 (4 Z 1157/8 Ocak 1745).

muhalefet edenlerin Trabzon Kalesi'ne kapatılması emredilmişti[465]. Alınan tedbirlere rağmen firar eden gemicilerin nezirleri yanında eşya ve mallarına da el konulmaktadır[466]. Ayrıca sevkıyatta firar eden reisler olur ise nakliyatın geri kalmaması için yeni gemiler temin olunurdu[467].

Tablo 22: İsakçı'dan Trabzon'a Zahire Naklinde Trabzon'un Kazalarına Taksim Olunan Gemiler ve Navlları İle Reislerin Kefilleri (22 Za 1157/27 Aralık 1744)

Kazalar	**Gemi Sayısı (Kıta)**	**Geminin Navlı (Kuruş)**	**Kefiller (Ayandan)**
Giresun	17	7000	Dizdar oğlu Hüseyin, Yahya Çelebi oğlu, Hacı Halil, Haseki Mustafa
Keşap	2	1000	Ömer Bey Oğlu
Tirebolu	4	2000	Üçüncü oğlu Osman Bey
Görele	2	1000	Dilek Hüseyin
Büyük Liman İskelesi	1	500	Hacı Abdülfettah Oğlu
Trabzon ve Polatana	6	5000	Polatoğlu Ahmed, Çubukçu-zâde Hacı Ahmed, Kazgancı Oğulları, Gümüş-gerden Hacı Mahmud, Hacı Musa Oğulları, Azeban Ağa
Rize	8	4000	
Toplam	**40**	**30.500**	

Sevkıyatta görev alan gemi reislerine mevkufat kalemi tarafından mühimmatı teslim aldıkları ve yüklediklerine dair "irsaliye tezkireleri" verilirken, hizmetin tamamlanması yani malın tesliminde Trabzon ambar emininden de "eda-yı hizmet tezkireleri" verilip, tezkiresiz gelenlere mühimmat verilmemesi ve bunların kaleye kapatılması açıkça bildirilmektedir[468]. Yine tezkireleriyle hizmette olan gemi

[465] Cevdet-Askeriye, No: 46286 (22 Za 1157). TŞS, No: 1910-96, s. 53 (29 Za 1157/3 Ocak 1745). Yine bu konuya ilişkin 1159 (1746) yılında İsfahan Kazası'ndan Çolak Hacı Ahmed karındaşı Hacı Hüseyin, ortağı Sakızlı oğlu Ahmed ve diğer ortağı Kadıoğlu Ahmed Reislerin 3000 kile zahire taşıyabileceği tespitiyle kiralanan gemilerine sülüsan navlı 20.000 akçenin peşin verildiği ve bunların da çavuş ağa huzurunda ikrar etmeleriyle Yeniçeriler Yiğitbaşısı Hacı Ahmed yardımıyla bu ücreti tamamen aldıklarını bildirmişler ve eğer hizmette eksikleri olur ise 1000 kuruş nezre bağlandıkları da kaydolunmuştur. (D.BŞM, Dosya No: 3686, Vesika No: 35/Gurre-i Ra 1159/26 Mart 1746).

[466] Cevdet-Maliye, No: 27571 (15 C 1159/5 Temmuz 1746).

[467] 1138 (1725-1726) yılında Rumeli'den Trabzon'a evlâd-ı fatihan askeri sevk eden beş gemiden Giresunlu Ali Reis gemisi ile firar etmesi üzerine Bergos'ta bulunan Pehlivanlı Mehmed Reis'in gemisi kiralanmıştır. (Cevdet-Askeriye, No: 31082).

[468] TŞS, No: 1910-96, s. 53.

reislerine zorluk çıkarılmaması ve bunlardan haksız yere bir akçe bile talep olunmaması emredilmektedir[469]. Bu bağlamda Trabzon Valisi Vezir Veli Paşa ile Ambar Emini Osman'a gönderilen 1158 (1745) tarihli hükümde, Bergos ve İsakçı İskelesi'nden Trabzon'a zahire nakleden gemilerin sülüs navllarının buradan verilmesi gerekirken, reislerin gereksiz yere iskelede bekletilerek, bunlardan akçe ve tezkire harcı talep edilmiş, zahire de noksan kile ve kantar ile tartıldığından sülüs navlları eksik verilmiş, bu durumun düzeltilmesi ve ambar emini her kim olursa olsun cezalarının verileceği emredilmiştir[470]. Bunların yanında hizmetini eda eden gemiciler devletin izni ile ticaret yapabilirlerdi[471]. Ancak ihtiyaç olduğunda tekrar kiralanırlardı.

Tüccar gemileri zimmi ve Müslüman olmalarına bakılmaksızın herkesten kiralanmaktaydı. Zaten gemilerdeki kürekçilerin çoğu satın alınan zimmilerden oluşmaktaydı[472]. Gerek Trabzon, gerekse başka yerlerden temin edilecek gemiler, mühimmat veya asker nakilleri için yeterli olup olmadıklarına dair defter olunup, bu defter İstanbul'a gönderilmekte ve eksikler tamamlanmaktadır[473]. Diğer yandan gemi teminine büyük önem verilmekte ve muhalefet edenlerin kaleye kapatılmasına dair kesin emirler gönderilmektedir. Gemilerin hizmetlerini yerine getirmelerindeki en büyük engellerden biri doğal engel yani denizdir. Çünkü Karadeniz fırtınalı ve sert dalgalı olduğundan bazı gemiler batmakta bazıları da karaya oturmaktadır. Mesela 1137 (1725) yılında mühimmat yüklü bir gemi Trabzon'a gelirken Amasra İskelesi'nde karaya oturup tahrip olmuş, tamiratı ve navlı için 200 kuruş verilmiştir[474]. Aynı şekilde 1155 (1742) yılında ise 18 çapında 12 havan, 32 çapında bir havan yüklü gemi Trabzon'a gelirken fırtına çıkmasıyla arabalar denize düşüp

---

[469] MAD, No: 9910, s. 38 (24 M 1135/4 Kasım 1722). TŞS, No: 1888-74, s. 111 (7 Za 1137/18 Temmuz 1725).
[470] Ali Emiri, Mahmud I, No: 14483 (13 Ca 1158/13 Haziran 1745). Benzer şekilde aynı yılda Şile İskelesi reislerinden Ahmed ve Ali'nin İstanbul'a gönderdiği arzuhal üzerine İsakçı'dan Trabzon'a getirdikleri zahirenin burada noksan kile ile tartılıp gereksiz yere 15-20 gün bekletilmeleri ve eksik navl ödemelerine binaen bu durumun düzeltilmesine dair emir verildi. (MAD, No: 9951, s. 267/M 1158/Şubat 1745).
[471] TŞS, No: 1886-72, s. 81 (26 Ş 1137/10 Mayıs 1725).
[472] Ali Emiri, Ahmed III, No: 6711 (25 M 1139/22 Eylül 1726).
[473] TŞS, No: 1905-91, s. 19.
[474] D.BŞM, Dosya No: 2332, Vesika No: 36 (12 B 1137/27 Mart 1725).

zayi olmuştur[475]. Yine 1159 (1746) yılında, Şileli oğlu Trabzonlu Hüseyin Reis Soğucak Kalesi'ndeki askerlerin tayinatları için Trabzon ambarından aldığı 6698 kile unu götürürken şiddetli fırtına dolayısıyla Sinop'a sürüklenmiş ve ancak 6000 kileyi burada karaya çıkarabilmiştir[476]. Bu tür kazalardan kurtulan gemilerin karaya çıkardıkları zahire miktarı tartılmakta, eksik olan kısmın parası navl ücretinden alınmaktadır. Bunun üzerine yukarıdaki örnekte tartı sonucunda eksik olduğu anlaşılan 698 kile unun ücreti hesaplanarak gemi reisinden alınmıştır.

Kayıklar

Deniz yolu ile yapılan sevkıyatlarda kullanılan bir diğer nakliye aracı olan kayıklar, kısa mesafeler için kiralanmaktaydı. Tamamı Trabzon'dan kiralanan bu kayıklar hem menzil hem de tüccar kayıklarından müteşekkildi. Menzil kayıkları daha çok önemli işlerle görevli olanlarla üst düzey yöneticilere verilmiştir. Bunların tam sayısının ne kadar olduğu hakkında bilgi sahibi değiliz. Ancak 1102 (1690) yılında Gönye Kalesi'ne tayin olunan İbrahim Ağa ile Osman Ağa neferlerine 7[477], 1143 (1731)'te de önemli işler için gelenlere 18 menzil kayığı verilmiştir[478]. Bu kayıkların ücretleri gidecekleri mesafeye göre belirlenmiştir. Buna göre, Sürmene'ye giden iki kayığa 4, Polatana ve Sürmene'ye giden birer kayığa 3.5 kuruş ücret verilmektedir. Kiralanan tüccar kayıkları ise daha çok iskelelere yanaşamayan gemilerden mühimmat boşaltılmasında[479] ve özellikle Faş olmak üzere kuzeydeki bazı kale binalarına tayinat ve inşaat malzemesi götürmekte kullanılmıştır. Bu hususa yönelik olarak Trabzon'dan 1136 (1724) yılında Faş Kalesi binası için 200 kayık tedarik edilmiştir[480]. 1139 (1727)'da ise Sohum Kalesi için 20 melekse kayığı tedarik olunmuştur[481]. Bu kayıklar ocak tarafından tayin olunan Mustafa Çavuş ve ayan yardımıyla Trabzon kazalarına taksim olunmuştur. Bu taksimde Giresun, Of ve

---

[475] TŞS, No: 1908-94, s. 3 (10 C 1155/12 Ağustos 1742).
[476] TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 21 (1159/1746).
[477] TŞS, No: 1859-45, s. 117 (1102/1690).
[478] TŞS, No: 1893-79, s. 143 (15 Za 1143/22 Mayıs 1731).
[479] 1149 (1736)'da 15 eseb kayıkları 45 kuruşa tutulup 22.5 kuruş indirilerek 22.5 kuruşa tezkireleri verilmiştir. (Cevdet-Askeriye, No: 52663/3 S 1149/13 Haziran 1736).
[480] MAD, No: 3598, s. 325 (27 Za 1136/17 Ağustos 1724).
[481] TŞS, No: 1889-75, s. 146 (8 B 1139/1 Mart 1727).

Rize'ye üçer, Keşap, Tirebolu ve Sürmene'ye ikişer, Büyük Liman İskelesi, Polatana İskelesi ve şehir merkezine birer melekse kayığı isabet etmişti[482].

Tablo 23: Faş Kalesine Gitmek Üzere Trabzon'a Taksim Olunan Kayıklar (1140/1727-1728)

Kazalar	**Rençberan Kayıkları (Adet)**	**Melekse Kayıkları (Adet)**
Giresun	5	10
Keşap	4	5
Tirebolu	8	5
Görele	8	5
Sürmene	8	5
Of	10	5
Rize	7	5
Trabzon	-	2
Büyük Liman Nahiyesi	-	3
Polatana Limanı Nahiyesi	-	5
Yomra Nahiyesi	-	2
Ünye	-	10
Toplam	**50**	**65**

Tüccar kayıkları ulakların taşınmasında da kullanılmıştır. Bunun için Trabzon'dan Faş Kalesi'ne kadar önemli işler için gidecek ulaklara kayık temini istenmesi üzerine, 25 kayıkçı 902.5 kuruş olan kayık navllarını 1148 (1736) yılının avarız ve nüzül bedeli gelirinden Emin İbrahim Ağa yardımıyla almışlardır[483]. Devlet tarafından kullanılacak kayıklar, mübaşirler ve ayanlar yardımıyla belirlenir ve bunlar sahiplerinin kefil bulması şartıyla kayıkçılar kethüdasına teslim olunurdu[484]. Diğer yandan kayıklar da gemiler gibi Karadeniz'in sularında her an tehlike ile karşı karşıya idiler. Örneğin 1145 (1733) yılında Faş'a un götüren Osman Reis b. Mustafa, Trabzon ambarındaki 5000 kile unun 520 kilesini almış ve bunun ancak 175 kilesini teslim etmiştir[485]. Bu sevkıyatta kaybolan 345 kile unun zimmetinde kaldığı iddia edildiğinde, Mapavri Kazası açığında fırtınaya yakalandığını ve kayığın batmaması

[482] TŞS, No: 1889-75, s. 177 (11 N 1139/2 Mayıs 1727).
[483] TŞS, No: 1901-87, s. 40 (20 Z 1148/2 Mayıs 1736).
[484] Bu uygulama, Trabzon'a tayin olunan kadı'nın deniz yoluyla gelen eşyalarının nakli için 15 kayığın temininde yapılmıştır. (TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 4/14 Z 1158/7 Ocak 1746).
[485] TŞS, No: 1894-80, s. 46 (15 Ş 1145/31 Ocak 1733).

için unu denize boşalttığını söylemiş, Mapavri Kazası ahalisi de bunu mahkemede doğrulamıştır[486].

2.5- Ambar ve Mahzenler Tedariki İle Ücretleri

Ambarlar

Seferler dolayısıyla asker ve hayvanların tayinatları ile savaşta kullanılacak silah ve cephane malzemesinin belirli yerde depolanması ve muhafazası sefer organizasyonu açısından oldukça önemlidir. Sefer zamanlarında özellikle Trabzon gibi yoğun sevkıyat organizasyonu ile karşı karşıya kalan yerlerde mühimmatın depolanması ve saklanması bu önemi açıkça ortaya çıkarmaktadır. Trabzon için bu husus 1680-1690 kuzey seferlerinden ziyade, 1723-1746 doğu seferlerinde daha belirgin olarak kendini göstermektedir. Bu açıdan mühimmatın depolanması için bir çok mahzen kiralanıp, mevcut ambar binaları kullanılmakta, ambar olmayan yerlere de bina inşa olunmaktadır. Yapılan araştırmalarda 1680-1690 döneminde ambarlara ilişkin herhangi bir bulguya rastlanılmamasına karşın, 1723-1746 yıllarında bilhassa İran ile dönem dönem cereyan eden savaşlar dolayısıyla Trabzon'a gelen zahirenin ambar olunması ve gerekirse mahzenlerde saklanmasına yönelik çeşitli bilgiler mevcuttur. Ancak bu bilgilerden şehir merkezinde zahire konulacak devlete ait bir ambar olmadığı anlaşılmaktadır. Buna binaen İran savaşlarının ilk dönemlerinde, Tuna sahili ve kuzey iskeleleri gibi bir çok yerden gelen zahirenin depolanması için ambara ihtiyaç olduğu özellikle vurgulanıyordu[487]. Bu nedenle Trabzon'a gelen zahirenin nakil olunandan sonra kalanının saklanması ve muhafazası için bir ambar bulunmadığından Moloz Kapısı olarak bilinen kale haricindeki yere ambar yapılması keşifler sonucu uygun görülmüştür. Ambarın yapılmasını ahalinin üstlenmesi ve devletin de amele ücretlerine bir miktar yardımda bulunması kararlaştırılmıştır. Bu

---

[486] Kayık ve kayıkçılar hakkında geniş bilgi için bkz. Necdet Ertuğ, **Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

[487] TŞS, No: 1883-69, s. 97 (20 L 1136/12 Temmuz 1724). MAD, No: 8462, s. 83-84 (11 L 1136/13 Temmuz 1724). MAD, No: 3598, s. 383 (8 Z 1136/28 Ağustos 1724).

maksatla iki kat yapılacak büyük bir ambar için ahaliye 8000 kuruş, vilayet işleri için de 2210 kuruş olup, toplam 10.210 kuruş masraf hesap edilmiştir[488].

Ambar yapımı için gönderilen emirlere karşın Trabzon'da bir ambar inşa olunup-olunmadığı net olarak tespit edilemedi. Ancak 1147 (1735) yılı ile 1157 (1744) yılına ait hükümlerde Trabzon'da yeni ambar yapılmasına ilişkin kayıtlar mevcuttur[489]. Bunlardan 1147 (1735) yılına ait olan hükümde, peksimetin konulacağı ambar olmadığından 200 kuruşa ağaçtan bir ambar inşası önerilirken, 1157 (1744)'de ise 200.000 kile un ve arpayı alacak büyük bir ambarın yapılması gerektiği vurgulanmaktaydı. Bu aşamada Trabzon'a gelen zahire ileride görüleceği üzere ambar emini tarafından kiralanan mahzenlere ve uygun yerlere konulmaktaydı. 1157 (1744) yılında ambar yapımına ilişkin belgede, 1744-1746 İran seferleri için kuzeyden yoğun miktarda gelen zahirenin çoğu Üçüncü-zadenin sarayına konulduğundan bir tarafı harap olup, zahirenin bozulacağı bildirilmektedir[490]. Trabzon'a gelen zahire buranın iklimi dolayısıyla zarar görmekteydi. Şehrin denize yakın olması sonucu nem ve rutubet nedeniyle mahzenlerde depolanan zahire fire veriyordu. Kayıtlarda bu hususu yansıtan bir çok örnek mevcuttur. Mesela 1137 (1725) yılında Tebriz, Revan, Tiflis taraflarına gönderilmek üzere Trabzon'a gelip, buradaki mahzenlerde depolanan zahireden 32.889 kile arpanın yenmeyecek derecede bozulduğu bildirilmektedir[491]. Aynı yıl uzun süre bekletilmekten ve rutubetli havadan dolayı 30.000 kile arpanın bozulduğu tespit edilmiştir. Zahirenin yanında çuvalları da iklim şartlarından ve zaman aşımından dolayı bozulabilmekteydi. Bozulan zahire, ambarların devir-tesliminde tespit edilmekte ve

---

[488] Bu masrafı karşılamak için kazalardan Giresun ve Keşap'a 776'şar, Tirebolu'ya 1276, Görele'ye 1826, Of'a 1651, Sürmene'ye 1151, Rize'ye 1526 kuruş, nahiyelerden Akçaabat, Yoros ve şehir merkezine 256'şar, Maçka'ya 255, Yomra'ya 205 kuruş vergi karşılığı isabet oldu. Ayrıca Trabzon halkından 2500 kuruş da borç alınmıştır. Bu borçlanmada Trabzon mahallelerinden İmaret-i Hatuniye, Bab-ı Pazar, Tekfur Çayırı, Kabak Meydanı'na 75'er, Cami-i Kebir, Şerif Hatun, Bayram Bey, Eski Saray, Amasya, Saçlı Hoca, Bab-ı Zağanos, Mağara, Hoca Halil, Monla Sipah, Kindinar, Aksotha, Faroz, Ayasofya, Musa Paşa, Kasım Paşa'ya 25'er, Debbağhane, Çarşı ile Sarmaşık, Muhyiddin ile Zeytinlik, İskender Paşa'ya 85'er, Yeni Cuma'ya 35, Ayasofya ile Çömlekçi'ye 40 kuruştan toplam 1250 kuruş ve şehrin zimmilerine 500, nahiyelerden Maçka'ya 140, Akçaabat ve Yoros'a 250'şer, Yomra'ya da 110 kuruştan toplam 1250 kuruş isabet oldu. (TŞS, No: 1886-72, s. 3 /1137/1725).

[489] TŞS, No:1899-85, s. 8 (8 Z 1147/1 Mayıs 1735). TŞS, No:1910-96, s. 64 (8 Z 1157/12 Ocak 1745).

[490] TŞS, No: 1910-96, s. 64 (8 L 1157/14 Kasım 1744).

[491] TŞS, No: 1884-70, s. 37 (5 Z 1137/15 Ağustos 1725).

denize dökülmekteydi[492]. Devlet, Trabzon ambarlarında bozulan bu zahire için bazı tedbirler almakta idi. Ambar emininin öncülüğünde uygulamaya konulan bu tedbirler; zahirenin bozulmadan Ağaçbaşı ve Bayburt ambarlarına nakledilmesi[493], günlük piyasa fiyatı (narh) üzerinden halka tevzi olunması[494], fırıncılara peksimet olarak verilmesi[495], kuzey veya ihtiyaç olunan stratejik bölgedeki kalelere sevk edilmesi[496] ve gemilerle dışarı çıkarılması yönünde uygulanıyordu[497].

Trabzon ambar ve mahzenlerinde olan un, arpa, buğday, peksimet, pirinç ve bulgur ihtiyaç halinde ambar emini kontrolü altında çeşitli kalelere ve cephelerdeki askerlere gönderilmektedir. Ambarlardaki zahire miktarına ilişkin bilgiler çeşitli dönemlerde, bilhassa seferlerden önce İstanbul'a ulaştırılırdı. Bu açıdan devletin merkezi tarafından Trabzon ambarında ne kadar zahire olduğu bilinir ve tespit edilen miktarlar üzerinden nakledilmesi istenirdi. Buna göre 1136 (1724) yılında, Van ve Tiflis tarafındaki askere verilmek için Tuna Nehri sahillerinden ve Karadeniz kıyısındaki bazı iskelelerden satın alınan zahirenin, Trabzon'a gelip ambarlara konulanın ve nakliyatı yapan gemi ile reislerinin İstanbul'a bildirilmesi

---

[492] 1146 (1733) yılında ambarı devralan Ahmed Bey 12 ambarda olan 21.367 kile arpayı devir ve tarttığında, 4023 kilesini bozuk olduğu için denize döktürmüştü. (TŞS, No: 1897-83, s. 103/1146/1733).

[493] 1158 (1745) yılında 8000 kile arpa bu amaçla Görele Kazası ahalilerinin mekârileriyle 2000 kuruş ücret karşılığı (her kile için 11 para alındı) Trabzon ambarlarından Ağaçbaşına nakledilmişti. (TŞS, No: 1912-98, s. 20/28 N 1158/24 Ekim 1745).

[494] 1135 (1723)'ten beri aralıklarla devam eden İran savaşlarının son safhası (1743-1746) için Trabzon'a gelen zahireden, Erzurum ve Kars tarafındaki askere gitmek üzere Ağaçbaşı ve Batum İskelesi'ne nakledilenden sonra, kalan 75.000 kileden fazla arpa ve 100.000 kileden fazla undan, arpanın kilesi 100'er, unun ise 120'şer sağ akçe fiyatıyla Gümüşhane halkına tevzi olunması emredildi. Ancak arpanın fiyatı fazla olduğundan kilesi 60 akçeye indirilerek 50.000 kile tevzi olunmuştur. (MAD, No :9962, s. 274-275/12 R 1160/23 Nisan 1747).

[495] 1138 (1725) yılındaki hükme göre arpa ve un ambarlarda bozulmaya başlayıp, unun fırıncılara peksimet yapılması için narh fiyatından tevzi olunması ve kalanının da yine günlük narh üzerinden halka taksim edilmesi bildirilmiştir. Buna karşı gelenlerin ise, hapsedilip cezalandırılması aynı belgede emredilmiştir. (TŞS, No: 1888-74, s. 114/27 Za 1137/7 Ağustos 1725. TŞS, No: 1884-70, s. 58/15 Ra 1138/21 Kasım 1725).

[496] Bu amaçla 1144 (1732) yılında Trabzon ambarlarında zahirenin uzun müddet durması rutubetten dolayı uygun olmadığından, fermanla 12.500 kile un ve 1000 kantar peksimet Sohum ve Faş Kalelerinde olan askerlerin 1733 yılı tayinatları için gönderilmiş, kalan arpa ile unun da günlük narh fiyatından peşin akçe ile isteyenlere satılması bildirilmiştir. (TŞS, No: 1895-81, s. 35/25 L 1144/21 Nisan 1732).

[497] 10 Ş 1143 (18 Şubat 1731) tarihli belgede mahzenlerde olan zahire çürüyüp bozulacağından, gemi reislerine teslim edilip dışarı çıkarılması ve bu yönde reislere zorluk olunmaması emredilmişti. (TŞS, No: 1892-78, s. 46).

emredilmişti[498]. Yine 1158 (1745)'de İran savaşları sırasında ambar mevcudunun ve yapılan masrafların İstanbul'a bildirilmesi istenmişti[499]. Bu yöndeki emirler doğrudan kadı, ambar emini veya mühimmat nakli ile görevli olan kapıcıbaşılarına gönderilirdi[500]. Trabzon ambarlarında olan zahireler çoğunlukla savaş alanındaki askerlere sevk edilmektedir. Mesela 1159 (1746) yılında asker için Trabzon'da olan Ağaçbaşı ambarlarından şengci (kileci) ücreti 33 ve kile başına mekâri ücreti 77 olup toplam 110'ar akçe nakliye ücreti ambardan karşılanmak suretiyle 78.000 kile zahire Erzurum'a nakledildi[501]. Cephelerdeki askerler haricinde kuzeydeki bazı kalelere, cephane mühimmatı ile gelenlere, seferler dolayısıyla görevli mübaşirlere, çukadarlara, kapıcıbaşılarına, Trabzon yolu ile sevk edilen askerler ile esirlere, kışlakta olan askerlere ve üst düzey yöneticilere verilecek tayinatlar ambardan temin edilmekte, burada olmayanlar da emin aracılığı ile satın alınarak verilmektedir. Ayrıca ambar emini nakillere ilişkin bir çok harcamaları karşılamaktadır. Bunların dışında ambarlardan tarım için de tohumluk zahire verilmektedir[502]. Sefer tayinatları için bu derece önemli olan ambarların muhafazası da büyük bir dikkatle sağlanırdı. Buna binaen buraların muhafazası, çeşitli köylerden temin edilen adamlar aracılığı ile yapılmaktadır[503].

---

[498] Ali Emiri, Ahmed III, No: 8209 (6 L 1136/28 Haziran 1724). MAD, No: 3598, s. 184-185 (8 L 1136/30 Haziran 1724).

[499] MD, No: 152, s. 31 (Evasıt-ı N 1158/11 Ekim 1745).

[500] 25 C 1144 (25 Aralık 1731) tarihli hükümde kadı ve Trabzon'dan Tebriz'e mühimmat nakline memur olan kapıcıbaşılara nakil için Trabzon'da kalıp muhafazalı bir yere konan yuvarlak ve humbara tanelerinin tespit edilmesi ve İstanbul'a bildirilmesi emredildi. (MAD, No: 9928, s. 10).

[501] Ali Emiri, Mahmud I, No: 14611 (2 Ra 1159/25 Mart 1746). Bu sevkıyatta 10.000 kile Trabzon Kazası'na, 8000'er kile Akçaabat, Yomra, Görele, Tirebolu, Sürmene, Of ve Rize Kazalarına, 6000'er kile de Keşap ve Giresun kazalarına taksim olundu. Ayrıca şengci ve mekâri ücretlerine de zam olunarak nakliye ücreti 160'ar sağ akçeye çıkarılmıştır. (Cevdet-Askeriye, No: 46258/24 B 1159/12 Ağustos 1746). Ancak bu nakliyenin bir başka belgede 120'şer sağ akçe ücretten 119.253,5 kile olarak yapıldığı kayıtlıdır. (D.BŞM, No: 2903, s. 2-3/12 Ş 1159/30 Ağustos 1746).

[502] D.BŞM, Dosya No: 3486, Vesika No: 33 (21 M 1156/17 Mart 1743).

[503] Trabzon'da denizden uzak olduğundan, rutubet ve nemden korunmak için uygun bir yer olan Ağaçbaşı ambarlarının muhafazası köylerden temin edilen insanlarla sağlanıyordu. (TŞS, No: 1914-100, s. 8/1158/1745).

Tablo 24: Trabzon Ambarının İcmali (Gurre-i Ra 1159/26 Mart 1746-Gaye-i L 1160/3 Kasım 1747; Emin: Kapıcıbaşısı İbrahim Ağa)

Bölümler	Miktar (kuruş)
İrad	
Zahire vs. mühimme nakli için hazineden	50.000
İsakçı'dan Trabzon'a zahire getiren gemilere ücret için hazineden	31.000
İskeleden Batum ve Kars'a nakilde mekâri ücreti için hazineden	14.000
Batum İskelesi'nden Kars'a, Trabzon'dan Erzurum'a nakilde mekâri ücretleri için hazineden	25.000
Ağaçbaşına nakil ücreti için hazineden	30.000
Yine zahire nakli vs. masraflar için hazineden	2500
Osman Efendi'den, iltizam zeameti malından ve han kirasından	2745
Esteran (66 adet) bedeli akçesinden	1980
Şileli oğlu Hasan Reis'in zimmetinden alınan	1019
Hamitoğlu ve Kara Ahmed Reis'in zimmetinden alınan	562.5
Trabzon'a taksim edilen Filibe pirinci ücretinden	3.086,5 kuruş 5 akçe
Osman Efendi'den İbrahim Ağa'ya devredilen	6571
Gümüşhane hissesine düşen mekâri bedelinin akçesi	1132
Üçüncü oğlu zimmetindeki akçe	2340
Toplam	**171.936 kuruş 5 akçe**
El-mübayeat[504]	**4433 kuruş**
El-icârat	
Ağaçbaşı'na nakil olunacak zahire için Trabzon ve Gümüşhane'den temin edilen mekâri davarlarının ücreti	53.488,5 kuruş 40 akçe
Erzurum'a nakilde Kürtün'den mekâri davarları (1274 adet) ücreti	9555
Nakilde Bayburt'tan temin edilen mekâri davarları (303 adet) ücreti	2121.5
Toplam	**65.165 kuruş 40 akçe**

Ambar Görevlileri: Eminler

Ambarlarda görev yapanlar ambar emini, katip, hamallar, şengciler, kantarcılar, kürekçiler ve kalburculardan oluşmaktadır. Bunların içerisinde ambar emini ambarın her işinden sorumlu kişiydi. 1135 (1723) yılında ilk ambar emini El-

[504] Yukarıdaki tarihler arasında Trabzon ambar icmalini yansıtan bu belgede eminin mübayeatına ilişkin et, bulgur, un ve samanın miktarı ile ücretleri hakkında bir bilgi yoktur. Ancak belgede kayıtlı olan yağın miktarı üzerinden ücreti hesaplanarak tabloya kaydedilmiştir. (D.BŞM, No: 2893, s. 2-6 /1159-1160/1746-1747).

Hac Mustafa'dır[505]. Bu emin, görevini 1140 (1728) yılına kadar devam ettirip, 1723-1746 arası Trabzon'da en uzun süre ambar eminliği görevinde bulunmuştur. Trabzon ambar eminliğine 1722-1746 yıllarında 14-15 emin tayin olunmuştu. Bunlar çeşitli sebeplerle bu görevden ayrılmışlardı. 1143 (1730) yılında azille görevinden ayrılan Ömer Ağa'nın yerine aynı yıl El-Hac Halil getirilmiştir[506]. El-Hac Halil'e beylerbeylik verilmesiyle eminlik görevine Hindi Mehmed getirilmiş[507] ve birkaç ay sonra bunun da padişah hizmeti için İstanbul'a gitmesinden dolayı yerine 1144 (1731)'ün sonlarına doğru önceki sadaret kapıcısı İbrahim Paşa'nın hazinedarı olan Mustafa hem gümrük hem de ambar eminliği ile görevlendirilmiştir[508]. Yaklaşık bundan iki sene sonra bu göreve Mustafa'nın akabinde getirilen Ahmed bir kaç ay bu görevde kalmış ve 1146 (1733) yılında Erzurum'a yapılacak nakliyattaki yolsuzluğu nedeniyle azledilip yerine Ömer Ağa ambar emini tayin oldu[509]. 1155 (1742) yılında bu görevde bulunan Ali ise iskeleye zahire getiren gemi reislerine zorluk çıkarması ve gelen zahireyi eksik kantarla tartması yönündeki yolsuzlukları nedeniyle görevden alınıp, yerine Maliye Tezkirecisi Ahmed görevlendirilmiştir[510]. Ambar Emini Ahmed daha önce kapıcıbaşılık hizmetinde iken bu göreve tayin olmuştur. Yine kapıcıbaşılık hizmetinde bulunan Osman Efendi'nin ölümünden sonra[511] İbrahim 1746-1747 yıllarında ambar eminliğine getirilen son kişi idi[512].

Ambar eminlerinin görevleri 1144 (1731) yılının sonuna doğru yapılan tayine göre; Erzurum Valisi olup Tebriz Seraskeri Vezir Ali Paşa'nın maiyetindeki askerin tayinatı için Erzurum vs. mahallere nakledilmek amacı ile Akdeniz ve Karadeniz taraflarından İstanbul'a defalarca gemi ile gönderilen zahire ve peksimeti teslim alarak ambara koymak, yine sefer için İstanbul'dan gönderilen toplar, cephane ve tophane mühimmatını ilgili yerlere göndermek, nakil için vasıtalar veya hayvanlar temin etmek ve bütün ücretleri karşılamak şeklinde ifade edilebilir. Bunlara ek olarak

---

[505] MAD, No: 3375, s. 118 (Gurre-i C 1136/28 Şubat 1724).
[506] MAD, No: 9925, s. 1-2 (1143/1730).
[507] MD, No: 138, s. 67 (Evail-i M 1144).
[508] TŞS, No: 1895-84, s. 16 (13 Ra 1144/15 Eylül 1731).
[509] MAD, No: 2819, s. 52-53 (24 B 1146/31 Aralık 1733). TŞS, No: 1897-83, s. 80 (12 B 1146).
[510] TŞS, No: 1911-97, s. 7 (9 L 1156/26 Kasım 1743).
[511] TŞS, No: 1908-94, s. 4 (16 Za 1155/12 Ocak 1743).
[512] Cevdet-Maliye, No: 17695 (Evahir-i M 1160/11 Şubat 1747).

ambarlara ve mahzenlere ait her türlü tamir, iş ve noksanı tamamlamak da eminin görevleri arasındaydı[513].

Ambar eminleri seferler için yaptıkları masrafların kaynaklarını çoğunlukla hazineden gönderilen para yanında, yerel gelirler ile ambarlardan halka tevzi olunan zahire ücretinden karşılamaktadırlar. Bu açıdan ambar eminine sefer masrafları için hazineden 1148 (1735) yılında 25.000 kuruş[514], 1155 (1743)'de 10.000 kuruş[515], 1158 (1745)'de 50.000 kuruş[516], 1159 (1746)'da 30.000 kuruş[517] ve 1160 (1747) yılında da 15.000 kuruş[518] gönderilmiştir. Ambar eminliği için tayin olunan kişi ambardaki mühimmatı tartarak sağlam ve bozuk olanını tespit edip, önceki eminin makbuzu ile karşılaştırır ve aradaki farklar ile kendi makbuzunu merkeze bildirerek görevi devralırdı. Örneğin 1157 (1744) yılında Ambar Emini Osman zahireden 11.384 kile un, 15.607 kile arpa ve 2142 kantar 12 kıyye peksimeti önceki emin olan Ahmed'den devraldığını bildirmiştir[519]. Yeni tayin olunan eminler ayrıca önceki eminlerin makbuzlarındaki irad ve masraf dökümlerini açık bir şekilde ibraz ederek zimmetlerinde kalanları da beyan ederler. Mesela 1146 (1734) yılında Ahmed Efendi'nin azlolunmasıyla yerine gelen Ömer Ağa 1148 (1736) yılına kadar bu görevde kalmış ve önceki eminin zimmetinde olan 3023 kuruşu teslim aldığını bildirmiştir[520].

Eminlerin görev süresince emirlere sıkı sıkıya bağlı kalmaları ve hizmette kusurlarının olmaması önemle bildirilir, aksi halde cezaya çarptırılacakları tembih

---

[513] Bu yöndeki bir masraf defterine göre, arpanın tartısı için 40 kile (adeti 60 sülüs) 20 kuruş, un ve peksimetin tartılması için 4 büyük kantar (adeti 660) 22 kuruş, 14 meşin şalvar (tanesi 270) 31.5 kuruş, sapan ipi tabir olunur 20 şerit (tanesi 40 para) 10 kuruş, şeng damgası için demir ve üstadiye 16 kuruş, ambarda istimal için 30 kûfe (20 para) 5 kuruş, ambarın temizlenmesi için yine 120 kûfe ve sepet (tane 20 para) 20 kuruş, yeni kilit ve anahtar ile kilit tamirlerine verilen 16.5 kuruş, çarub-meydan 10 kuruş, 11 ayda kağıt, kam defteri, mürekkep vs. masraf için 305 kuruş, kilecibaşı, hamalbaşı, mekâribaşı ve çukadarlara verilen 48 kuruş olup toplam 504 kuruş Ambar Emini İbrahim tarafından verildi. (TŞS, No: 1915-101, s. 5 /8 M 1160/20 Ocak 1747).

[514] Cevdet-Askeriye, No: 54611 (3 R 1148/23 Ağustos 1735).

[515] TŞS, No: 1908-94, s. 5 (16 Za 1155/12 Ocak 1743).

[516] TŞS, No: 1910-96, s. 57 (1158/1745).

[517] MD, No: 152, s. 273 (Evail-i Ş 1159/21 Ağustos 1746). A.DVN.MHM, Dosya No: 6, Vesika No: 49 (Evasıt-ı Ş 1159/2 Eylül 1746).

[518] TŞS, No: 1915-101, s. 30 (1160/1747).

[519] TŞS, No: 1910-96, s. 65 (Evasıt-ı Ra 1157/28 Nisan 1744).

[520] TŞS, No: 1894-80, s. 54-55 (5 N 1146/9 Şubat 1734).

olunurdu. Yolsuzluk yapan eminlere şiddetle tembih olunur, gerekirse görevden alınarak cezalandırılırlardı. Eminlerin bu hususdaki en belirgin yolsuzlukları ellerindeki akçeleri kendi hesaplarına kullanmaları, sevkıyatı geciktirecek davranışlar sergilemeleri (hayvan kiralamamaları vs.), zahire getiren gemi reisleri ile bunları nakledenlere ücretlerinin düşük veya çürük akçe ile verilmesi ve dışarıdan gelen zahireyi eksik tartarak ücreti az ödemeleri şeklinde ifade edilebilir. Buna göre Trabzon'un 1723-1728 arasında ambar emini olan El-Hac Mustafa 1136 (1724) yılında iskeleye gelen zahireyi gemilerden boşalttırmayıp uzun süre bekletmiş ve doğru tartmayarak reislerden zorla akçe almış olmasından dolayı şiddetle uyarılmıştır[521]. Aynı emin bu kez 1139 (1727) yılında Trabzon İskelesi'nden Erzurum'a nakil olunacak cephane mühimmatını taşımakla görevli olan mekâri davarlarının sahiplerine birer sülüs (40 akçe) eksik vererek, naklin gecikmesine sebep olduğundan, nakille görevli olan mübaşirin durumu bildirmesi üzerine emin kesin bir dille uyarılmış ve sevkıyatın yapılmaması durumunda cezalandırılıp mal ve eşyasının zapt olunacağı ifade edilmiştir[522].

Ambar eminleri görevlerine tayin olduktan sonra seferlerle ilgili bütün masrafları yukarıda ifade edilen kaynaklardan karşılamakta ve şahsi harcamaları bilhassa tayinatlarını ambardan temin etmekte, burada yoksa ellerindeki akçe ile piyasadan satın almaktaydılar. Emin El-Hac Mustafa'ya tayinat olarak günde 40 çift ekmek, beş kile arpa, on kıyye et, beş kıyye pirinç ve iki kıyye sadeyağ verilmiştir[523]. 1154 (1742) yılında eminlere yapılan tayinat miktarı önceki yıllara göre iki kat yükseltilmiştir. Bu tarihte emin olan Osman'a 60 çift ekmek ile 10 kile arpa ambardan, 20 kıyye et, 10 kıyye pirinç ve üç kıyye de sadeyağ satın alınarak temin olunmuştur[524]. İran savaşlarının başladığı 1743 yılında ise ambar eminlerine tayinat için yapılan tevcihatta her gün 90 çift ekmek, 20 kıyye et, 15 kıyye pirinç, dört kıyye

[521] Ali Emiri, Ahmed III, No: 8211 (6 L 1136/28 Haziran 1724).
[522] MAD, No: 2953, s. 283 (22 Ş 1139/14 Nisan 1727).
[523] Ali Emiri, Ahmed III, No: 12508 (Gurre-i M 1136/3 Ekim 1723).
[524] Ali Emiri, Mahmud I, No: 3926 (23 Z 1154/1 Mart 1742).

sadeyağ ve 15 kile arpa verilip, savaşların sonu olan 1746 yılına kadar bu miktarda dağıtılmıştır[525].

Ambarın Diğer Görevlileri

Ambar eminleri, seferler için gerekli hizmeti görürken vilayet ayanları ve iş erlerinden kendilerine yardım edenler olurdu. Ancak onların en büyük yardımcıları belirli süre kiraladıkları ve çoğunlukla ambar hizmetinde kullandıkları kantarcı, kileci, hamal, katip, mutemet vs. kişilerden oluşurdu. Bunlar içerisinde en çok katip, hamal ve kantarcılar iş görüyordu. Katipler ambarın mevcudunu, sevk edileni, bozulanı, kalanı vs. bütün işleri yazmakla görevli idiler. Ambara veya sevkıyatın miktarına göre en fazla üç olmakla çeşitli sayılarda katip emin tarafından ücretle tutuluyordu. Katipler hizmette oldukları sürede 1746 yılına kadar ayda 10 kuruş (günde 40 akçe) ücretle kiralanır ve ücretlerini eminden aldıklarına dair mahkemedeki şahitler huzurunda yemin ederlerdi[526]. Katipler görecekleri işin süresine göre kiralanmakta ve ücretlerini muhtemelen peşin almakta idiler. Bunların tayinatları; her gün yarımşar kıyye peksimet, yüzer dirhem Mısır pirinci ve koyun eti ile 25 dirhem sadeyağ olup, ücretleri de emin tarafından verilirdi[527]. Ambar hizmetinde kullanılan hamallar ise mühimmatı gemilerden boşaltma, ambarlara taşıma ve sevk edilecek olanının ambarlardan çıkarılıp hayvanlara yükleme işlerini yaparlardı[528]. Hamallar hizmetin süresine göre hamalcıbaşının mahkemedeki yemini ile emin tarafından kiralanmaktaydı. Ücretleri ise günde 30 akçe (ayda 7.5 kuruş)

---

[525] TŞS, No: 1908-94, s. 4 (23 Za 1155/19 Ocak 1743). D.BŞM, Dosya No: 3686, Vesika No: 36 (Gurre-i Ra 1159/26 Mart 1746). TŞS, No: 1915-101, s. 25 (Selh M 1160/11 Şubat 1747). 1160 (1747) yılında bu tayinata 15 kıyye Mısır pirinci eklenmiştir. Yine bu tayinatta 30 kıyye koyun eti her kıyyesi 18 akçeden, 4 kıyye sadeyağın her kıyyesi 60 akçeden hesap olunarak satın alınmış, 90 çift ekmek, 15 kile arpa ve 15 kile Mısır pirinci de ambardan verilmiştir. (TŞS, No: 1915-101, s. 35/Gurre-i S 1160/14 Şubat 1747).

[526] TŞS, No: 1894-80, s. 29 (Evahir-i R 1144/31 Ekim 1731). D.BŞM, Dosya No: 2792, Vesika No: 46 (27 Za 1147/20 Nisan 1735). TŞS, No: 1899-85, s. 38 (24 Z 1148/6 Mayıs 1736). TŞS, No: 1904-90, s. 54 (5 Z 1152/5 Mart 1740). Ancak sadece bir kayıtta katibin her birine ayda 15 kuruş ücret verilmiştir. (D.BŞM, Dosya No: 2574, Vesika No: 87 /9 N 1143/18 Mart 1731).

[527] TŞS, No: 1899-85, s. 9 (Selh M 1148/22 Haziran 1735). TŞS, No: 1909-95, s. 15 (22 Ş 1156/11 Ekim 1743).

[528] MAD, No: 8462, s. 11 (Gurre-i L 1136/25 Haziran 1724).

üzerinden hesaplanıp hamalcıbaşının aracılığı ile emin tarafından verilmektedir[529]. Hamalların ücret miktarına günlük 5'er akçe olarak verilen ekmek ücretleri de dahil edilmişti[530].

Tablo 25: Bazı Tarihlerde Seferler İçin Kiralanan Hamallar ve Ücretleri (Günlük 30 Akçe)

Tarihler	**Hamal Sayısı**	**Hizmetin Süresi (Gün)**	**Ücret (Kuruş)**
Selh Ş 1136 (23 Mayıs 1724)	20	28	140
13 L 1136 (5 Temmuz 1724)	20	30	150
26 Z 1143 (2 Temmuz 1731)	20	75	375
5 R 1144 (7 Ekim 1731)	20	60	300
20 Ş 1144 (17 Şubat 1732)	20	50	250
28 Z 1144 (22 Haziran 1732)	39	28	273
Selh Z 1144 (11 Mayıs 1736)	35	330	2887.5
7 Z 1152 (6 Mart 1740)	11	321	882.5
2 Ca 1156 (24 Haziran 1743)	50	62	775
22 Ş 1156 (11 Ekim 1743)	9	232	522
9 C 1159 (30 Mayıs 1746)	42	16	168

Ambar hizmetinde görevli olan kantarcılar, isimlerinden de anlaşılacağı üzere mühimmatın tartı işlerinde çalışmaktaydılar. Emin tarafından kantarcıbaşı yardımıyla genellikle ikişer kişi olarak kiralanan kantarcılar zimmilerden de olabilmektedir[531]. Bunların ücretleri katiplerde olduğu gibi 1746'ya kadar ayda 10 kuruş üzerinden hesaplanarak kantarcıbaşı yardımıyla eminden kendilerine verilmektedir[532]. Kantarcılar iskeleye gelen veya buradan giden mühimmatı (cephane veya zahire) tartacaklarsa ücretleri gümrük eminince verilmektedir[533]. Kantarcılara kişi başına tayinat olarak günde yüzer dirhem koyun eti, pirinç ve sadeyağ verilmektedir[534]. Ambarda bulunan şengciler ise devir ve tartı hizmetini gördüklerinden kileci olarak

[529] TŞŞ, No: 1883-69, s. 28 (Selh Ş 1136/23 Mayıs 1724). TŞS, No: 1894-80, s. 11 (26 Z 1143/2 Temmuz 1731). TŞS, No: 1915-101, s. 20 (9 Ca 1159/30 Mayıs 1746).
[530] 1152 (1740) yılında Erzurum'dan gelen zahirenin mahzenlere konulması için 11 hamalın her birine 24 akçe ücret, beşer akçe de ekmek parası olup toplam 29 akçe verilmiştir. (TŞS, No: 1905-91, s. 43/7 Z 1152/7 Mart 1740).
[531] TŞS, No: 1894-80, s. 35 (25 Z 1144/19 Haziran 1732).
[532] TŞS, No: 1899-85, s. 39 (25 Z 1148/7 Mayıs 1736). Ancak, sadece bir kayıttan günde 20 akçe (ayda 5 kuruş) ücret verildiği anlaşılmaktadır. (D.BŞM, Dosya No: 2574, Vesika No: 87).
[533] TŞS, No: 1904-90, s. 54 (1152/1739).
[534] TŞS, No: 1894-80, s. 35 (25 Z 1144). TŞS, No: 1909-15, s. 15 (22 Ş 1156/11 Ekim 1743).

da adlandırılabilirler. Şengciler de belirli bir süre için kiralanmakta, ücret ve tayinatları emin tarafından verilmekte idi. Bir hizmet için en az üç[535], en fazla sekiz[536], çoğu zaman altı[537] kişi olarak kiralanıp, çoğu kez de zimmilerden alınmaktaydı. Her şengciye ayda 5 kuruş ücret ve tayinatları için de her birine günde yarımşar kıyye ekmek, yüzer dirhem koyun eti ve Mısır pirinci ile 25 dirhem de sadeyağ emin tarafından verilmekte veya ücretleri karşılanmaktaydı[538]. Bu görevlilerin yanında ambar emini, tartılan mühimmatın noksan dara gelmemesi için güvenilir adamlar kiralamaktaydı. Bu kişilerin ücret ve tayinatları şengcilerinki kadardı. Fakat Gurre-i Ra 1159 (26 Mart 1746) tarihli bir kayda göre katip ve kantarcılarla birlikte kiralanan mutemetlere de aylık 10 kuruş ücret verildiği bildirilir[539]. Ambar emini, mühimmatla gönderilmek üzere yine iki veya daha fazla mutemet kiralamaktadır. Bunların her birine, mühimmatın teslim olunacağı yerlere gidip-gelene dek 90 kuruş ücret verilmektedir[540]. Bazen, mühimmatın teslim olunacağı yere gönderilen ambar hizmetlilerinin orada kaldığı süredeki ücretleri de emin tarafından karşılanmaktaydı[541].

Ambar emini bunlar haricinde çeşitli meslekten kişileri de hizmette kullanmıştır. 1159 (1746) ve 1160 (1747) yıllarına ait kayıtlar, bu hizmetliler yanında yukarıdaki hizmetli grubunun da ücretlerinin arttığını göstermektedir. 1159 (1746) yılına ilişkin Trabzon'dan Batum'a yapılan zahire naklinde ambar görevlileri ve günlük ücretleri ağaya 90, katibe 60, mutemede 40, aşçıya 15 akçe olarak

---

[535] TŞS, No: 1894-80, s. 44 (Selh Ca 1145/18 Kasım 1723).
[536] TŞS, No: 1894-80, s. 30 (Selh R 1144/31 Ekim 1731).
[537] TŞS, No: 1894-80, s. 35 (26 Z 1144/20 Haziran 1732). TŞS, No: 1899-85, s. 38 (28 Z 1148/9 Mayıs 1736). TŞS, No: 1909-95, s. 15 (23 Ş 1156/12 Ekim 1743).
[538] TŞS, No: 1894-80, s. 14 (3 M 1144/8 Temmuz 1731). TŞS, No:1909-95, s. 15. Ancak bir kayıtta kileciye günde 40 akçe (ayda 10 kuruş) ücret verildiği bildirilmektedir. (D.BŞM, Dosya No: 2574, Vesika No: 87). Bu yönde 1148 (1735) yılında Ambar Emini Ömer Ağa ile Hacı Mehmed Ağa'nın Rumeli tarafından gelecek askerlerin tayinatları için ambarlarda tartı ve kileci olarak tayin olunan Avanis veled-i Bogos isimli ermeni hizmetine karşılık günde 40 akçe, yarım kıyye peksimet, 100'er dirhem Mısır pirinci ve koyun eti ile 25 dirhem sadeyağın ücretleriyle de 58 gün hizmetine karşılık (26 Nisan 1735/Gurre-i Z 1147-19 Haziran 1735/27 M 1148) 23 kuruş 46 akçeyi eminden aldı. (TŞS, No: 1899-85, s. 7 /2 S 1148/24 Haziran 1735).
[539] D.BŞM, Dosya No: 3686, Vesika No: 3.
[540] Faş'a mühimmatla giden iki mutemede 1144 (1732) yılında 180 kuruş verilmiştir. (TŞS, No: 1894-80, s. 36/2 Z 1144/27 Mayıs 1732).
[541] 1145 (1733) yılında İran seferi takribiyle Erzurum'a zahire naklinde emin tarafından gönderilen kantarcı, şengci ve hamalların orada kalacakları odalarıyla diğer ücretleri toplam 236 kuruş eminden verilmiştir. (TŞS, No: 1894-80, s. 47/3 Ş 1145/19 Ocak 1733).

belirlenmiştir[542]. Aynı tarihlerde ağa'ya 120, birinci katibe 90, diğer katibe 60, mutemede 40, üç eşkinciye 40, kileciye 60, iki kürekçiye 6, at oğlanına 13, ambarın muhafazası için dört tüfekçiye 20 akçe verilmiştir[543]. 1160 (1747) yılında ise ambardan esnafa verilecek pirincin temizlenmesi için 20 kalburcuya 24'er akçe, 25 hamala 30'ar akçe ücret verilmiştir[544]. Yine aynı tarihte ambarda istihdam edilenlerden; iki katipten her birine 60 akçe, iki kilecinin her birine 40 akçe ve iki kürekçinin her birine de 20 akçe yevmiye verilmiştir[545]. Yukarıda ifade edilen ambarlarda çalışan tüm bu görevlilerin yanında, 9 N 1143 (18 Mart 1731) tarihli bir belgeye göre, muhtemelen arpa ve buğdayı havalandırmak için taraklık hizmetinde bulunana ayda 10, yamağına 5, karakullukçu olarak geçen bir kişiye ayda 2.5, davar-girift için kolculuk hizmetinde olan her üç kişiden birine ayda 2.5 kuruş ücret veriliyordu[546].

Mahzenler

Trabzon'a gelen mühimmat öncelikle iskeleye yakın depolara konuluyordu. Ancak Trabzon'da devlete ait ambar olmadığından mühimmat ambar emini tarafından kiralanan mahzenlere konulmaktadır. İlerleyen tarihlerdeki hükümlerde de zahirenin konulması için Trabzon'da devlete ait ambar olmadığı vurgulanmakta ve zahirenin münasip mahzenlerde depolanması istenmektedir[547]. Buna göre yukarıda ambar yapımına ilişkin ifade edilen bilgiler muhtemelen keşif aşamasında kalmıştır. Zaten merkezden gönderilen hükümlerde mahzenler ambar olarak da geçmektedir[548]. Bu bilgiler ışığında Trabzon'da bir mîrî ambar olamayışının en önemli nedeni, buranın denize yakın olması, dolayısıyla zahire ve mühimmatın rutubetten bozulmasıdır. Bu nedenle asıl ambarlar yukarıda da belirtildiği üzere Ağaçbaşı ve

---

[542] TŞS, No: 1915-101, s. 16 (Gaye-i Z 1159/12 Ocak 1747).
[543] TŞS, No: 1915-101, s. 15.
[544] TŞS, No: 1915-101, s. 36 (1160/1747).
[545] TŞS, No: 1915-10, s. 35 (1160).
[546] D.BŞM, Dosya No: 2574, Vesika No: 87.
[547] TŞS, No: 1908-94, s. 5 (Evasıt-ı Za 1155/11 Ocak 1743). MD, No: 149, s. 114. Bu konuda 1148 (1735)'e kadar şehrin içinde devlete ait ambar olmadığı belgelerde belirtilmektedir. (TŞS, No: 1899-85, s. 80/28 R1148/7 Eylül 1735). Ancak 1157 (1744)'de gönderilen bir hükümle burada devlete ait ambar yapıldığı yine belgelerden anlaşılmaktadır. (TŞS, No: 1910-96, s. 64/8 L 1157/14 Kasım 1744).
[548] TŞS, No: 1895-81, s. 35 (25 L 1144/21 Nisan 1732).

Bayburt'ta yer almaktaydı. İskeleye gelen bütün mühimmat ambar olarak ifade edilen mahzenlere konulmakta, hatta bunların da denize yakın olmasından dolayı içerdikleri zahirenin nem ve rutubetten bozulacağı bildirilerek, buralarda uzun süre kalmadan sevk edilmesine işaret olunmaktadır[549]. Diğer yandan sefer mühimmatının muhafazasına büyük önem verilmektedir. Bu açıdan cephane mühimmatının emin bir yere konulması üzerinde durulmuş[550], 1156 (1743) yılında tophane mühimmatının muhafazalı bir yere konulmadığı için gelip-geçenlerin demir parçalarını çaldıklarından, ambar emini tarafından yeniden tamir ettirilen Trabzon Kalesi'ne nakledilmesi bildirilmiştir[551].

Ambar emini tarafından temin edilen bu yerlerin kiralanmasından sonra bütün işleri (tamiri, temizlenmesi vs.) emin tarafından yürütülmektedir. Daha çok Çömlekçi ve Polatana gibi iskeleye yakın olan mahzen vs. yerler kiralanırdı. Bunlar dolu olduğunda şehir içine yakın yerlerden de (çarşı içi, kemer yakınları, orta hisar, aşağı hisar vs.) kiralama yapılmaktaydı. Kiralanan yerler kiremit-kârhaneleri, mahzenler, kahvehaneler, fırınlar, şahısların mülkleri, ayandan ileri gelenlerin sarayları ve hatta camilerden oluşmaktadır. Ancak camilere ücret verilmeden buraları ambar olarak kullanılmaktadır. Trabzon'da bu yönde sadece şehrin yani surların dışında olan Ayasofya Camii kullanılmıştır. Trabzon'a sevkıyatın yapıldığı ilk zamanlarda yani İran savaşlarının ilk ve başlangıç safhasını oluşturan 1135 (1723) yılından itibaren Ayasofya Camii'ne mühimmattan sadece zahire konulmuştur[552]. Ancak ilerleyen yıllarda bu caminin civarında ibadet için başka bir yer olmadığından, önceden beri civar köylerin ahalileri burada ibadet ederlerken uzun zamandan beri içerisinde 40.000 kile buğday olduğu, kapıları mühürlenip ahalinin ibadet yapamadığı bildirilmektedir[553]. Bu nedenle camideki 40.000 kile buğday kısım kısım nakledilmiş, geri kalan 15.000 kilenin nakli de kışa rastladığından bu miktar camide

[549] 1144 (1732)'te bu sebepten dolayı ambarlarda olan zahirenin bir kısmı Sohum ve Faş Kalelerine gönderilip, bir kısmı da peksimet yapılıp, kalanı ise narh fiyatı üzerinden peşin akçe ile isteyenlere satılmıştır. (TŞS, No: 1895-81, s. 35).
[550] MAD, No: 9913, s. 30 (25 M 1137/14 Ekim 1724).
[551] TŞS, No: 1907-93, s. 89 (12 B 1156/1 Eylül 1743).
[552] TŞS, No: 1884-70, s. 37 (5 Z 1137/15 Ağustos 1725). TŞS, No: 1884-70, s. 58 (15 Ra 1138/21 Kasım 1725).
[553] TŞS, No: 1910-96, s. 52 (19 S 1157/3 Nisan 1744).

kalmıştır. Fakat iki seneden beri cami kilitli olmasıyla zahirenin burada bozulacağı ve caminin de harap olup tamire ihtiyacı olduğundan zahire ve tamir için keşif yapılmıştır. Bunun akabinde camideki buğday Üçüncü oğlu Ömer Paşa'nın geniş ve muhafazalı olan sarayına (hanesine) nakledilmiştir[554]. Lakin zahire üzerinde yapılan keşifte buğdayın tamamıyla bozulduğundan caminin içerisinden çıkarılıp, bitişiğindeki boş olan yere konulması istenmiştir[555].

Mahzenlere konulan mühimmatın tümü İran savaşları için Trabzon'a gelmiştir. 1137 (1725) yılında zahirenin bulunduğu mahzenlerden 28 kiremit-kârhanesi (13'ü kârhane, 15'i hane) Çömlekçi Mahallesi'nde, 36 mahzen ve iki kahvehane Çarşı içinde, 48 mahzen ve üç kahvehane ile iki fırın da Polatana'da bulunuyordu[556]. Bunlardan aylık olarak kârhanelere 3.5 kuruştan 45.5 kuruş, hanelere 2 kuruştan 31.5 kuruş, mahzenlere 3 kuruştan 252 kuruş, kahvehaneye 3 kuruştan 15 kuruş ve fırınlara 3 kuruştan 6 kuruş ile toplam 350 kuruş olup, 162.5 kuruşu da indirilerek 187.5 kuruş kira ödenmiştir[557]. Buradan da anlaşılacağı üzere bir menzilin aylık kirası ortalama 1.5 kuruştu. Bu miktar İran savaşlarının sonu olan 1746 yılına kadar bu oranda devam etmiştir[558]. Ancak 1144 (1731) yılından 1150 (1737)'ye kadar olan bazı kayıtlarda menzil kiraları aylık 10 kuruş olarak ödenmiştir[559]. Bu bilgiler ışığında kiralanan bu yerlerin bir adet olduğu, aylıkları 1.5 kuruş olanların ise birden fazla en az 4-5 adet oldukları görülmektedir. Bu açıdan denilebilir ki, devlet fazla sayıda olanları ayda 1.5 kuruşa, tek olup menzil mülkü yani ev olanları ise 10 kuruşa kiralamaktadır. Nitekim 54 menzile aylığı 1.5 kuruştan üç ayda 240 verilmiştir[560]. Müslümanlar yanında zimmilerden de kiralama yapılabiliyordu. 20 R 1144 (22 Ekim 1731) tarihli belgede ise içerisinde zimmilerin olduğu 72 menzil, mahzen, mağaza ve kiremit-kârhane sahiplerine ayda 1.5 kuruştan

---

[554] Ali Emiri, Mahmud I, No: 989 (Gurre-i Z 1157/7 Ocak 1745).
[555] TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 2 (2 Ş 1158/30 Ağustos 1745).
[556] MAD, No: 3375, s. 127-128 (1137/1725). TŞS, No: 1888-74, s. 114 (25 Za 1137/5 Ağustos 1725).
[557] 1158 (1745) yılında bir kahvehanenin piyasadaki kirası 20 kuruş, bir berber dükkanı 15 kuruş, orta hisarda çifte hamam kirası 110 kuruş, İmaret Hamamı 240 kuruş idi. (MAD, No: 3375, s. 127-128).
[558] TŞS, No: 1910-96, s. 37 (5 B 1157/14 Ağustos 1744).
[559] TŞS, No: 1894-80, s. 15 (5 M 1144/10 Temmuz 1731). TŞS, No: 1899-85, s. 22 (Selh S 1149/9 Temmuz 1736).
[560] TŞS, No: 1894-80, s. 15 (Gurre-i M 1144/8 Temmuz 1731).

dört aylık 432 kuruş verildiği kayıtlıdır[561]. İran savaşları için ikinci büyük miktardaki menzil kiralaması 105 adet ile Emin Osman Ağa'nın dönemi olan 1155 (1742)'te yapılmıştır[562].

Seferler dolayısıyla kiralanan yerlere zahire yanında cephane malzemesi de konulmaktaydı. 1139 (1726) yılında cephanenin konulacak özel bir yeri olmadığından, bunun için gerekli yerler kiralanıp, hem bu ücret, hem de cephane ile gelen cebecilere konaklamaları için tahsis edilen hane kiraları emin tarafından verilmiştir[563]. Diğer yandan Trabzon cephanesinde bulunan 2772 kantar barutun, perdaht için kaleye bitişik olan iki gözlü mahzene konulması amacıyla buraların kira ve tamir ücretleri eminden verildi[564]. 1143 (1730) yılında da İstanbul'dan Trabzon'a gönderilen şahi top arabaları, havan ve kapaklı arabalar vs. koşum takım mühimmatı beygirler tedarik olunana kadar üzerlerinde olan mübaşir ve çorbacı yardımıyla muhafazalı mahzenlere konuldu[565]. Cephane konulan yerlerden de ayda 1.5 kuruş kira eminden alınmıştır.[566].

Kiralamalarla ilgili problemler tamamıyla eminlerden kaynaklanıyordu. Yani eminler kira ücretlerinden belirli miktarı ödemeyip, zimmetlerine geçiriyorlardı. Örneğin 20 Ra 1138 (26 Kasım 1725) tarihli belgede 119 adet çeşitli kiralık yerlerin toplam 2.920,5 kuruş tutan masrafından sahiplerine sadece 650 kuruş ödenmiş ve 2.270,5 kuruş eminin zimmetinde kalmıştır. Bu durumun bildirilmesi üzerine mahzen sahiplerine kiralık yerlerin aylık ücretleri mukabili ambar emininden un ve arpa verilmesi emredilmiştir[567]. Bunun akabinde 2.270,5 kuruş için her bir haneye kilesi 80 akçeye olmakla 1200 kile un ve kilesi 30 akçeye olmakla 5882 kile arpa, ambar eminden verildi. Çoğu kez de eminlerin zimmetinde kalan kiralar, emirler üzerine bir

---

[561] TŞS, No: 1894-80, s. 30.
[562] TŞS, No: 1908-94, s. 50 (7 Ra 1155/12 Mayıs 1742).
[563] TŞS, No: 1889-75, s. 139 (18 Ra 1139/13 Kasım 1726).
[564] MAD, No: 10490, s. 92-93 (21 Ş 1142/11 Mart 1729).
[565] MAD, No: 9924, s. 66, 67, 71 (Gurre- S 1143/18 Ağustos 1730).
[566] Bu hususta İran seferleri için cephane mühimmatının olduğu yedi menzil ve mahzen sahipleri mahkemede ambar emini huzurunda bulunup, aylık 1.5 kuruş kiraları için 10 ayda toplam 105 kuruşu eminden aldıklarını bildirdiler. (D.BŞM, Dosya No: 2791, Vesika No: 67 (20 Za 1147/13 Nisan 1735).
[567] TŞS, No: 1884-70, s. 59.

mal karşılığı değil de para olarak ödenmektedir. Mesela Ortahisar'da Amasya Camii Mahallesi'nden Alemdar Serdar Mehmed Ağa bin Ali, içerisinde 21 ay cephane olan dört menzil kirasını (ayda 1.5 kuruş) önceki üç eminden de (Zaim Osman, Kapıcıbaşı Ali, Ahmed Efendi) alamadığını söylediğinden, yapılan hesap üzerine 126 kuruş Ambar Emini Osman Efendi'den kendisine ödendi[568].

[568] TŞS, No: 1910-96, s. 37 (5 B 1157/14 Ağustos 1741).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3- SAVAŞLARIN TRABZON ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.1- Sosyal Açıdan Etkileri

3.1.1- Eşkıyalık Hareketleri ve Güvenliğin Sağlanması

Devlet idaresinde otoritenin zayıfladığı dönemlerde, çeşitli bölgelerde eşkıyalık hareketleri meydana gelmiştir. Bilhassa XVI. yüzyıl sonlarında devletin pek çok kurumunda başlayan bozulma, merkezden uzak yerlerde eşkıyaların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu açıdan, Anadolu'yu kasıp kavuran Celali İsyanları, hem devleti hem de halkı oldukça huzursuz etmiştir[1]. II. Viyana Kuşatması ardından gelen başarısızlık ile Osmanlı Devletini uzun yıllar savaşların içine sokan gelişmeler, eşkıyalık için uygun bir ortam hazırlamıştı.

Devlet yönetiminde eşkıyalık hareketlerine imkan ve ortam sağlayan siyasi, iktisadi ve mali çok çeşitli sebepler vardır. Burada konu gereği, sadece savaşlar dolayısıyla Trabzon ve civarında eşkıyalık hareketlerinin olup-olmadığı, eğer varsa boyutları ve bu kanun dışı hareketlere karşı nasıl bir güvenlik tedbirleri alındığı izah edilecektir. Bu nedenle eşkıyalık hakkında geniş detaya girmeden[2], seferler dolayısıyla meydana gelen bu nevi hareketlerden Trabzon'un nasıl etkilendiği ele alınacaktır. Bu etki süreci ve şiddeti konu ile ilgili ifade edilecek fazla sayıdaki örneklerle ortaya konulacaktır. Yapılan araştırmalar sonucunda 1680-1690 ve 1723-1746 dönemlerinde yöre halkının güvenliğini tehdit edip, toplum düzenini tehlikeye düşüren zümreler arasında derebeyi, ayan, aşiret toplulukları, çeşitli asker taifesi ve ferdi isyanlarda bulunarak eşkıya adıyla anılan grupların olduğu görülmüştür. Bu

---

[1] Bu isyanlar için bkz. Mustafa Akdağ, **Celali İsyanları 1550-1603**, Ankara, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1963. Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, 2 c., C. II, Ankara, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1971.

[2] Eşkıyalar hakkında geniş bilgi için bkz. Karen Barkey, **Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, Çev. Zeynep Altok, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

gruplar, isyan ve eşkıyalık hareketleriyle yağma ve adam öldürme olaylarında yer alırken, etraflarına topladıkları insanlar sayesinde devlet güçleriyle de çarpışıyorlardı. Nitekim bu hareketler hem devletin hem de halkın güvenliğini olumsuz yönde etkilemişti.

1683-1690 ve 1723-1746 yıllarında cereyan eden savaşlar, bölgede devlet otoritesinin tam olarak hissedilememesine, şehir ve kasabaların tenhalaşması ile asayişsizliğin artmasına neden olmuştur. Savaşlar sebebiyle otorite boşluğundan doğan eşkıyalık hareketleri siyasi ve adi olaylar özelliği taşımaktadır[3]. Sefer zamanında şehrin yöneticileri ve askerleri cepheye çağrıldığında, şehrin güvenliği tam olarak sağlanamadığı zaman eşkıyalık hareketleri başlamaktaydı. Valiler seferde oldukları sırada şehrin yönetimi mütesellimlere bırakılmakta, bunların bazıları da tamahkârlık içerisinde mal biriktirme arzusu ile halka zulüm yapmaktaydı. Ancak böyle durumlarda seferde bulunan vali, izin ile güvenliğin sağlanması amacıyla şehre geri gönderilirdi. Bilhassa bölge halkının, belgelerin deyimiyle "şedit bir halk" olması onların valisiz bırakılmayacağını göstermektedir. Örneğin 1733 (1146) yılında Gence muhafazasında olan Trabzon Valisi Vezir Şahin El-hac Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde, valinin kendi masrafları için imdad-ı seferiyenin gönderilmediği ve eşkıyanın da eyaleti kasıp kavurduğu bildirilip, valinin şehre dönmesine izin verilmiş ve Trabzon'a vardığında mütesellimi öldürüp, eşkıyaları cezalandırması emredilmişti[4].

Valilerinin ve şehirde güvenliği sağlayan asıl unsurların sefere gitmesiyle otorite boşluğunu hisseden asiler hemen kanun dışı hareketler sergilemekteydiler. Araştırma dönemi içerisinde şehrin yöneticileri, askeri zümreden çeşitli gruplar, bazı aşiretler ve her zaman sıkı güvenlik tedbirlerinin zayıfladığı anı kollayan isyankâr halktan oluşan geniş bir grup fırsat buldukça eşkıyalık yapmaktaydılar. Hırsızlıktan, adam kaçırma, tecavüz, yaralama ve öldürme olaylarına kadar çeşitli suçlar işlenmekteydi. Ayrıca Trabzon'un sefer sevkıyatında önemli bir liman şehri olması,

[3] Şaban Bayrak, **"XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Olayları"**, Doktora Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, 1998, s. 7.
[4] MD, No: 139, s. 317 (Evahir-i Ra 1146/10 Eylül 1733).

buradaki kanun dışı olayları daha da artırmaktaydı. Bu açıdan şehrin ve mühimmatın güvenliği, hem ekonomik su istimaller, hem de yoğun nakliyat nedeniyle güçlükle sağlanıyordu. Kale görevlilerinin bazen güvenlik için mühimmatla sevkıyatın yapılacağı yere gitmeleri de ayrı bir sorunu doğurmaktaydı. Yine savaş dönemlerinde reayadan yeni vergi ve hizmetlerin istenmesi ahalinin bazen kanun dışı çıkar yol aramasına neden olmakta, bu da eşkıyalıkla sonuçlanmaktaydı[5].

Halk ve Yönetici Sınıfın Eşkıyalık Hareketleri

Yukarıda izah edilenler doğrultusunda devletin içinde bulunduğu siyasi ve mali krizler sebebiyle eşkıyalık olayları hem 1680-1690 döneminde, hem de 1723-1746 yıllarında Trabzon ve civarında halkı ve devlet güçlerini zor durumda bırakmıştı. Bu bölgede yaşanan eşkıyalık olaylarının çoğu isyankâr halkın, bir şakinin etrafına toplanmasıyla meydana geliyordu. Mesela 1095 (1684) yılında Sürmene ahalisinin padişaha gönderdiği arzuhalde, Hamza adında katil ve fesat ehli bir eşkıyanın adamlarıyla halka zulüm edip, mallarını aldıklarını ve çocuklarını zorla alıp ücretsiz çalıştırdıkları bildirilmekte, bunun üzerine eşkıyanın yakalanıp yargılanması emredilmektedir[6]. Belgeler içerisinde Trabzon ve çevresindeki eşkıyalık olaylarında en çok ismi geçen Of Kazası olup, buradaki bir eşkıyalıkta, bazı asiler ahalinin mallarını zaptetmek, pazar yerinde zorla yarı fiyata mal almak ve sefere gitmeyen asker taifesinin de bunlara katılmasıyla bazı kimselerin ellerini ve kollarını kesmek gibi çeşitli kötülüklerde bulunmaktaydılar. Bunların yanında Trabzon beylerbeysi Of'a girdiği zaman paşanın üzerine ateş açarak adamlarının bazılarını öldürüp, Trabzon Çavuşu Veli Çavuş'un sol kolu ve beş sekbanı da kurşunla yaralamışlardı. Bunun üzerine eşkıyalardan dirlikle ilgisi olanların zabitleri tarafından verilen mektup ile tayin olunan mübaşire, dirlikle ilgisi olmayanların ise emirle gelen mübaşire teslim edilip, kanunla haklarından gelinmesi ve cinayete

[5] XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki eşkıyalık olayları için bkz. Şaban Bayrak, a.g.t.
[6] TŞS, No: 1855-41, s. 76 (Evahir-i Ca 1095/15 Mayıs 1684).

karışanlardan yakalananların ise bağlanarak mübaşire teslim olunup İstanbul'a gönderilmesi emredildi[7].

Osmanlı Devleti, II. Viyana Kuşatması akabindeki başarısızlık dolayısıyla içine girdiği savaşlarla zor durumda kalırken, eşkıyaları da kazanmak amacı ile onlara teslim olma çağrısı yapıyordu. Ancak otorite boşluğu bulan eşkıyalar çeşitli zulümlerle halkı ve devleti uğraştırıyordu. Nitekim Rize Kazası'nda bir grup eşkıyaya böyle bir davet uygulandığında, davete uymamış, zulümlerine devam etmişlerdi. Bunun üzerine eşkıyaların takip edilerek, firar edenlerinin de yakalanması ve gerek hapis, gerekse bazılarının öldürülmesi için Trabzon Valisi Vezir Ahmed Paşa ve kadısına emir gönderilmişti[8]. 1680-1690 döneminde halk arasında türeyen eşkıyalar yanında, yönetici zümresinden de bazı kişiler bunlara eklenmekte ve halkın üzerindeki baskı daha da artmaktaydı. Bilhassa seferden kaçmak maksadıyla evlerinde gizlenen ve türlü yollarla bunda başarılı olan asker taifesinden bazı kimseler de eşkıya grubuna katılınca halkın durumu daha da zorlaşmaktaydı. 1099 (1687) tarihli bir belgede bu hususa ilişkin, Trabzon mütesellimi Yusuf'un, Of ve Sürmene kazalarında ahalilerin evlerini basıp, mallarını yağma edip, Müslümanları hapsederek, bazılarını da öldürüp, çeşitli zulümlerde bulunması üzerine, bunun yakalanması ve hakkında gerekli cezanın verilmesi bildirildi[9].

1680-1690 yıllarında Trabzon ve çevresinde cereyan eden eşkıyalık olaylarına benzer nitelikteki olaylar 1723-1746 yıllarında da devam etmiştir. Bu yıllarda İran ile aralıklarla devam eden savaşlar ve Rusya ile olan mücadele nedeniyle yine Trabzon'daki merkezi otoritenin zayıfladığı ve tam manasıyla hissedilmediği için eşkıyalık olayları, belgelerin diliyle şehri kasıp kavurmuştur. Bu dönemde incelenecek eşkıyalık olaylarına iştirak edenler; yönetici kesim, ayan ve bunların etrafına toplananlar ile ferdi veya bir grup halinde ortaya çıkanlardır. Yönetici kesimden ilk olarak sefere giden valilerin şehre bıraktıkları mütesellimlerin

[7] TŞS, No: 1855-41, s. 92 (Evasıt-ı B 1098/15 Mayıs 1687). Bu iş için mübaşir olarak Yeniçeri Çorbacılarından Ebu Bekir ve 15. bölüğün Mehmed Çavuşu görevlendirildi. (TŞS, 1855-41, s. 92 /Evail-i B 1098/15 Mayıs 1687).
[8] MD, No: 101, s. 33 (Evail-i B 1102/3 Nisan 1691).
[9] TŞS, No: 1857-41, s. 103 (Evasıt-ı M 1099/21 Kasım 1687).

şakilikleri hakkında bilgi verilebilir. Buna ilişkin bir hükümde, öteden beri Trabzon'a gönderilen vezirlerden olan valiler, gerek seferde gerekse muhafazada bulunduklarından eyaletlerinde oturamayıp, eyaletin yönetimini mütesellimlere bıraktıklarından, bu mütesellimlerin ise isyan ve şekavedi gittikçe artması üzerine gerekli önlemlerin alınması emredilmektedir[10]. Mesela 1141 (1728) yılında yine mütesellimlerden Çemşitoğlu Mehmed Ağa Trabzon Eyaleti'nde eşkıyayı yakalamakla görevlendirilmiş, ancak bunun da 1000 kişilik eşkıya topluluğunun başına geçmesi büyük bir zulme neden olmuştur[11]. Çemşitoğlu, etrafındaki eşkıyalardan önemli bir kısmıyla Batum tarafına firar ederek, burada inşa olunan Faş, Batum ve Sohum kalelerinin bina eminleri hizmetine girip, mübaşir sıfatıyla Trabzon Kazaları halkına zulüm etmeye devam etmişti[12]. Bu olaylar üzerine yakalanıp uzun bir süre hapsedilen mütesellimi ölümden kurtarmak için eşi Havva Hatun'un verdiği 18.000 kuruş da yeterli olmamış ve mütesellimin ölümünden sonra bütün malı devlet tarafından zapt olunmuştur[13]. Mütesellimlerden başka üst düzey yöneticisi olarak eşkıya teftişinde bulunan bazı valilerin de bizzat kendileri eşkıyalık olaylarına karışmaktaydılar. Mesela 1158 (1745) yılında Trabzon Valisi İshak Paşa'nın, Rize Kazası'nda, halktan kanuna aykırı 31.000 kuruş vergi için her haneden 10'ar kuruş ücret alınmasından sonra halka çeşitli zulümlerde bulunduğundan kendisine tabi olan diğer eşkıyalarla acele yakalanması ve cezalandırılması emredildi[14].

Askeri Sınıfın Eşkıyalık Hareketleri

Yönetici zümresinde asker taifesi arasından da çeşitli gruplar eşkıyalık olaylarına katılmaktaydı. Askeri kesimden eşkıyalık olaylarına katılanlar yeniçerilik iddiasıyla sefere gitmeyenler ile sekban ve levend gruplarından müteşekkildi. Bu açıdan 1139 (1726) yılındaki bir hükme göre, Trabzon'da 15 seneyi aşkın yeniçerilik

[10] TŞS, No: 1897-83, s. 79 (21 Ş 1146/27 Ocak 1734).
[11] MD, No: 134, s. 327 (1141/1728).
[12] MD, No: 134, s. 327 (Evasıt-ı CV 1140/28 Ocak 1728). İbnülemin-Dahiliye, No: 2321 (21 B 1140/4 Mart 1728).
[13] Ancak eşinin fakir olmasından dolayı 1000 kuruş kendisine verilmiştir. (Cevdet-Maliye, No: 28865 /18 M 1148/11 Haziran 1735).
[14] MD, No: 151, s. 186 (Evahir-i S 1158/3 Nisan 1745).

iddiasında olup eşkıyalık yapanların ortadan kaldırılması emrediliyordu[15]. Ayrıca uzun süren savaşlardan bunalan yeniçeriler cephelerden kaçıp yurtlarına geri dönmekte ve buralarda eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaktaydılar. Bu hususta cepheden kaçıp Trabzon'a gelen yeniçeriler ve burada yeniçerilik iddiasında bulunanların bazısı 101. cemaat ve bazısı 25. bölüğün askerleri olmalarıyla iftihar edip, şehir içinde birbirleriyle çatışmaya girişmişlerdi. Bu çatışma nedeniyle çarşı-pazar kapanıp, halkın dışarı çıkacak hali kalmaması yanında Revan seraskerine gidecek mühimmat, cephane, toplar vs. sefer malzemesi de geri kalmıştı. Bunların yanında adam öldürmeye de cesaret eden bu asilerin derhal yakalanarak gereken cezalarının verilmesi bildirildi[16].Yine yeniçerilerden Ekizoğlu El-hac Osman ve Ekizoğlu Mustafa 1718'den beri eşkıya taifesinden iken etrafındaki 200 tüfekli eşkıyalarla köy köy dolaşıp fukaranın mal ve yiyeceklerini çalarak çeşitli eşkıyalıklarda bulunmaktaydılar[17]. Buna binaen bir önceki Trabzon Beylerbeysi Ömer Paşa bunları yakalayıp hapsetti. Ancak bunların yandaşı olan 40-50 eşkıya kaleyi basıp asileri kurtardı. Bu olaydan sonra eşkıyanın yakalanması için mütesellim ve zabite emirler verildi[18].

Trabzon'da eşkıyalık yapan bir diğer yeniçeri Akçaabat'ın Polatana Köyü'nde 64. cemaatin serdengeçti ağası olan Kazgancıoğlu Hüseyin'dir. Bu eşkıya kendi yandaşlarıyla Trabzon Kalesi'ni basıp, 12 gün muhasara ederek Su Kapısı'nı kırıp kaleye girmiş ve çeşitli şekavette bulunarak, eşkıyaları kaçırmıştı. Bunun akabinde Vezir Mustafa Paşa'nın eşkıya teftişi sırasında firar edip, Kürtün'ün sim madeninde bir kişi öldürüp, Sohum Kalesi binası ile şehirdeki ambar yapımına engel olmuştur. Bunun için de mühimmat nakli yapılamadığından eşkıya Hüseyin'in acele yakalanıp, cezalanması emredildi[19]. Ancak bu girişimler sonucu ele geçirilemeyen Kazgancıoğlu, etrafındaki adam sayısını 7000'den fazlaya çıkararak Trabzon'u tehdit etmiştir. Neticede Trabzon Valisi Abdurrahman Paşa'nın Kethüdası Çemşid-zade

[15] Benzer hükümler Trabzon'un Görele, Keşap, Giresun ve Sürmene kadılarına da gönderilip, fitne çıkaran yeniçeri eşkıyanın defi isteniyordu. (MD, No: 134, s. 182, 185-187, 191/Evail-i M 1139/31 Ağustos 1726).
[16] MD, No: 138, s. 43-44 (Evail-i Z 1143/9 Haziran 1731).
[17] MD, No: 131, s. 134 (Evail-i B 1135/9 Nisan 1723).
[18] TŞS, No: 1883-69, s. 95 (Evail-i R 1136/31 Aralık 1723).
[19] MD, No: 133, s. 17 (Evail-i N 1138).

Mehmed, Erzurum civarında Bicanbey Ahmed Bey ve Kemahlı Sağır-zade Çakır'ın emrinde iki biner tüfekli piyade askerlerle eşkıyaların topluluğunu dağıtıp çoğunu ortadan kaldırmıştır. Ancak Kazgancıoğlu ve diğer bazı adamları Canik ve Ergani'ye kaçmış, bazıları da Faş Kalesi'ne firar etmişti[20]. Daha sonra savaşlar nedeniyle askere duyulan ihtiyaçtan dolayı yeniçerilerden olan Kazgancıoğlu ve diğer eşkıyalar affedilmiştir. Böylece 1148 (1735) yılında Kazgancıoğlu sefere katılmış, ancak adamlarıyla firar ederek tekrar eşkıyalığa devam etmiştir[21]. 1155 (1742) yılındaki seferde de tekrar af kararı çıkarılarak Üçüncü-zade Osman Paşa'nın komutasında sefere katılması istenmiş, ancak o yine eşkıyalığı tercih etmiştir[22].

Yeniçerilerden başka, sekban ve levend taifesinin de eşkıyalık olaylarına karıştıkları anlaşılmaktadır. Bu zümrede, valilerin kapı halkı olarak da adlandırılan levendler de bulunmakta, sefer zamanı cephelerde hizmet görürken barış zamanı eşkıyalık olaylarına karışmaktaydılar. Bu dönemde hatta XVIII. yüzyılda eşkıyalık yapanların çoğu başıboş levendlerdi[23]. Bu tür eşkıyanın kontrol ve önlenmesi için özellikle bahar aylarında emirler gönderilerek, ağaçlar yapraklanıp dağlarda eşkıyanın meydana çıkma zamanı olduğu, Trabzon'daki güvenlik güçlerinin de sefere gittiklerinden başı boş olan levendlerin bu durumu fırsat bilip halka zulüm edeceğinden eşkıyanın araştırılıp yakalanması bildiriliyordu[24]. Sekban ve levend taifesi arasında cepheden kaçarak eşkıyalık yapanlar da vardı. Bu yönde 1138 (1726) yılında, sekban bayrağı açarak ahaliye zulüm edip, seferlerde kapılarından ayrılıp, bir çok zulümde bulunan süvari sekban eşkıyasının kötülüklerinden dolayı sadrazam kapısında ser-çeşme itibari ve umumen devletin her yerinde süvari sekban namı kaldırılıp vezir, beylerbeyi ve mütesellim kapılarından sekban bayrağı düşürülüp, gönüllüyan ve azeban bayrakları açılarak asker yazılması ve seferlerde bahşişlerin

[20] MD, No:135, s. 1-3, 5, 7, 28, 29, 50, 51, 90, 91, 128, 148, 410 (Evasıt-ı Ş 1140/27 Mart 1728. Evasıt-ı L 1140/25 Mayıs 1728. Evail-i Z 1140/11 Temmuz 1728. Evasıt-ı M 1142/10 Ağustos 1729).
[21] MD, No: 141, s. 63 (1148/1735).
[22] MD, No: 149, s. 37.
[23] Leventler hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Leventler**, İstanbul, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, 1965.
[24] TŞS, No: 1892-78, s. 115 (Evail-i N 1143/12 Mart 1731). TŞS, No: 1901-87, s. 75 (Evahir-i L 1148/15 Mart 1736). TŞS, No: 1905-91, s. 51 (Gurre-i M 1153/31 Mart 1740). TŞS, No: 1910-96, s. 74 (Evail-i S 1157/18 Mart 1744).

aldıktan sonra kaçıp eşkıyalık yapan sekbanların cezalandırılması emredildi[25]. Yine 1158 (1745) yılında savaştan kaçan levend eşkıyaları, bölükbaşıları, bayrakları ve bayraktarları ve hala eşkıyalık yapanları her nerde bulunur ise cezalandırılması ve fetva gereğince öldürülenlerin at ve eşyalarının, öldüren kimselere verilmesi bildirildi[26]. Askeri zümreden son olarak Trabzon kışlasında bulunanlar üzerinde durulabilir. Bu hususta 1144 (1744) tarihli bir belgede kışlada olan askerin uzun müddet burada kalmasından ötürü düzen bozulup, eşkıyalık ve fesada yol açmaları üzerine her ortadan üçer kişi seçip fesat olan yerlerde kolluk görevinde bulunmaları istenmişti[27].

Ayanların Eşkıyalıkları

Yönetici kesim yanında ayandan da bir takım kimseler Trabzon'da güvenliği tehlikeye düşürmekteydiler. Ayanların halka yaptıkları zulüm daha çok ekonomik yolsuzluklara dayanıyordu[28]. Örneğin 1137 (1725) yılında ayanlık iddiasında bulunan Sığrak Mehmed mal sevdasın düşüp, halka bir takım zorluklar çıkararak kazalara taksim olunan un ve arpanın gecikmesine neden olmuş ve cezalandırılarak hapsedilmiştir[29]. Ancak bir daha halkı rencide etmemek ve düzeni bozmamak şartıyla affedilmiştir[30]. Diğer yandan Keşap Kazası'nda naib olup ayanlık iddiasında bulunan Ömer Beyoğlu Hüseyin ve Kansızoğlu Osman yaptıkları eşkıyalıktan dolayı bir başka bölgeye sürgün edilmişlerdi[31]. Yine Trabzon'da Ayan Hacıoğlu Hacı Ahmed, Hatuniye Vakfı köylerine gidip, eşkıyalarla fakir halka zulüm ederek eşyalarını çalıp, çeşitli eşkıyalıkta bulunduklarından dolayı bunların yakalanması emredildi. Bunlardan Ekincioğlu Mustafa, İstanbul'a şikayet için giden reayanın yirmi kadarını yolda öldürüp, vakıf mütevellisi kaimmakâmının konağını da haksız

[25] TŞS, No: 1889-75, s. 135 (Evasıt-ı M 1139/12 Eylül 1726).
[26] TŞS, No: 1912-98, s. 22 (29 L 1158/24 Kasım 1745).
[27] TŞS, No: 1910-96, s. 41 (21 L 1157/27 Kasım 1744).
[28] Ayanlık hakkında geniş bilgi için bkz. Özkaya, a.g.e.
[29] TŞS, No: 1885-71, s. 185 (Evail-i Ra 1138/6 Aralık 1725).
[30] TŞS, No: 1885-71, s. 187 (Evasıt-ı Ca 1138/19 Ocak 1726).
[31] Ali Emiri, Ahmed III, No: 5185 (Evahir-i R 1139/25 Aralık 1726).

yere basarak, bunu kaleye hapsetmiştir. Bu durum üzerine eşkıyalar yakalanıp hapsedildiler[32].

Aşiret Gruplarının Eşkıyalıkları

Ayan eşkıyalarından başka, Trabzon'da bir diğer eşkıya grubu aşiret eşkıyası olarak da nitelendirilen Çepni taifesidir. Çepniler Giresun'dan Batum'a kadar uzanan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yerleşen Türkmen topluluğudur[33]. Aşiret hayatı yaşayan bu taife, özellikle maden bölgelerindeki eşkıyalık hareketleriyle uzun süre Trabzon ve civar bölgenin asayişini tehdit etmişlerdir. Özellikle Gümüşhane ve Espiye madenlerinde eşkıyalık gösteren bu asilerin, yerlerine iskan edilmesi için emirler verilmekteydi[34]. Nitekim 1139 (1727) yılında Trabzon'da ve Gümüşhane'de eşkıyalık yapan Çepni taifesinin Ordu'ya götürülüp yerleştirilmesine dair emirler verilmiştir[35]. Yine Giresun civarında eşkıyalık yapan Çepni taifesinin asıl vatanları olan Görele'ye yerleştirilmeleri emredilmişti. Bu iş için Erzurum Valisi Vezir İsmail Paşa gönderildi. Ancak bu görevde, vezirin yanında görevli olan önceki sekbanbaşı Abdurrahman, ayandan Polatoğlu Mustafa ve Bozbey, diğer Mustafa 300 adam ile Trabzon'dan hareketle Polatana'ya vardıklarında yanlarına Akçaabat'tan eşkıyalıkla meşhur Kazgancı-zade Hüseyin oğlu Mehmed ve Hortoloş oğlu Hüseyin ile Yoros'tan Saka Mehmed oğlu Bayraktar isimli eşkıyalarla binden fazla tüfekli adam alıp, güya mütesellime yardım için bulunduklarını bildirmişler ve iki saat mesafede Çepni eşkıyalarıyla birleşip mütesellimi ölümle tehdit etmişlerdi. Mütesellim kaçarak kendini kurtarmaya çalışmış, fakat onu takiple Trabzon'a gelen eşkıyalar hem yeniçeri ağa vekilini dövmüş hem de mütesellimi öldürmüşlerdi. Bunların cezalarının verilmesi için vezirin, kapısı halkı ile yerinden Trabzon'a hareketi ve yeniçeri ocağı

---

[32] TŞS, No: 1907-93, s. 153 (22 R 1155/26 Haziran 1742).

[33] Geniş bilgi için bkz Faruk Sümer, **Çepniler: Anadolu'nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu**, İstanbul, TDA Vakfı Yayınları, 1992.

[34] 1136 (1724)'da Çepni eşkıyası Gümüşhane madeninde faaliyet gösterip, yol keserek madencilere zorluk çıkarması üzerine bunların şekavedi önlenerek asıl vatanları olan Görele'ye yerleştirilmeleri emredilmişti. (TŞS, No: 1885-71, s. 176/12 Ra 1137/29 Kasım 1724). Yine 1145 (1733) yılında bu eşkıya taifesi Espiye madeni civarında görülüp türlü eşkıyalıklarda (adam öldürme, yol kesme, mal çalma vs.) bulunmuşlardı. Bunların yine acele def ve asıl vatanlarına yerleştirilmeleri emredildi. (MD, No: 139, s. 161-162/Evasıt-ı L 1145/31 Mart 1733. Cevdet-Dahiliye, No: 10907).

[35] TŞS, No: 1889-75, s. 156 (Evasıt-ı Za 1139/4 Temmuz 1727).

çavuşlarından Mehmed'in mübaşir olduğu bildirilmiştir[36]. Bu açıdan sefere asker toplanırken Çepni taifesinden bayrak altına bir fert alınmaması önemle tembih olunurdu[37]. Çepni eşkıyasının belgelerde geçen bir diğer ismi de "Kürtünlü Eşkıyası"dır. Bu isim altında 1145 (1732) yılına ait bir kayıtta, Trabzon ve Giresun civarında olan Kürtünlü eşkıyasının fesat üzere olup, bir çok şekavette bulunduklarından asıl vatanları olan Görele Kazası'na nakil ve iskan olunmaları, Görele voyvodası olan Trabzon Mütesellimi Murtaza'ya emredilmektedir[38]. Bu kayıtta ayrıca, eşkıyanın halk üzerine hücum ederek bazılarını dört-beş gün süre ile kalede muhasara ettikleri belirtilmektedir. Bunun üzerine Bican Bey, Hatuniye Vakfı'nda olan bazı yeniçeriler ve mübaşir ile vs. görevlendirilerek, kaçanların da Gümüşhane emini ve kadısının ittifakıyla yakalanıp cezalandırılmaları emredildi.

Yol Kesen Eşkıyası

Trabzon'da 1723-1746 yıllarında sefer zamanlarında ortaya çıkan bir başka eşkıya grubu kat'-ı tarik yani yol kesen eşkıyasıdır. Bu eşkıyalar çoğunlukla tüccar ve madencilere saldırmakta idiler. Mesela 1138 (1726) yılında, Kürtün Kazası'ndaki sim madeni etrafında ortaya çıkan yol kesen eşkıyasını dağıtmak isteyen Kürtün Mutasarrıfı Ömer, eşkıyalar tarafından tüfekle dövülerek öldürülmüştü. Bunun üzerine sadrazam ağalarından Sirozlu Mehmed mübaşir tayin olunup, eşkıya üzerine hareketinde bazıları yakalanmış diğerleri firar etmişti[39]. Bu tip eşkıyalar sefer için zahire nakledenlere de saldırmakta ve sevkıyatın geri kalmasına neden olmaktaydılar. Bu şekildeki bir pusu, 1157 (1744) yılında 500 tüfekli eşkıya tarafından zahire nakleden görevlilere yapılmış ve Trabzon Valisi Vezir Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde bu eşkıyaların yakalanıp, cezalandırılması, mal ile

---

[36] TŞS, No: 1897-83, s. 66, 69, 72, 75-76 (Evasıt-ı S 1146/28 Temmuz 1733).
[37] MD, No: 140, s. 287 (Evahir-i Ş 1147/25 Ocak 1735). Bu hususta Trabzon'da olan ehl-i sünnet mezhebine aykırı Rafızilerden olan Çepni taifesi ve bazı kişilerin orduya alınmaması özellikle emredilmiştir. (MD, No: 139, s. 402/Evail-i Ş 1146/9 Ocak 1734). Bu açıdan bir başka belgede de yeniçerilik ocağına iki şekilde alım yapıldığı ifade edilerek, bunlardan birincisi başlangıçta karakullukçu olup hizmeti eda etme şartıyla, diğeri sefer için kapıya çıkmak, tashih ve be-dergah olmak yoluyla alınıp, bunun dışında yapılan alımların kanuna aykırı olduğu bildirilmektedir. (MD, No: 152, s. 72/Evail-i Ra 1158/5 Nisan 1745).
[38] MD, No: 139, s. 5-6 (Evasıt-ı Ca 1145/3 Kasım 1732).
[39] İbnülemin-Maadin, No: 191 (Evail-i Za 1138/3 Temmuz 1726). MD, No: 133, s. 289-292.

eşyalarının zapt olunarak baş muhasebeye kayıt olunması emredilmişti[40]. Yol kesen eşkıyası İran savaşlarının sonu olan 1159 (1746)'da, Trabzon'a gelmekte olan Erzurum kadısını Gümüşhane'nin Eğri Suyu adlı yerinde soyup kaçtılar[41]. Yapılan takip sonucu yakalanan eşkıyalardan çaldıkları mallar geri alındı.

Ferdi Eşkıyalıklar

İran savaşları döneminde (1723-1746) Trabzon'un karşı karşıya kaldığı bir diğer eşkıya grubu, çeşitli köy veya kazalarda ortaya çıkıp, etrafına adamlar toplayan irili-ufaklı gruplardı. Bunlardan bazıları ferdi olarak hareket etmekle beraber bazıları da etrafına topladıkları asilere reislik yapmaktaydı. Bu eşkıya grubundan incelenilen dönemde bir hayli olmasına rağmen, burada seferler ve sosyal açıdan önemli olanlar ifade edilecektir. 1137 (1725) yılında Tonya Köyü'nde mübaşirin taşıdığı emirle bazı eşkıyalar yakalanıp hapsedildiğinde, yine bu köyden Kazgancıoğlu Salih ve kardeşi Osman, Hamza Paşa'nın oğlu Çakır Süleyman ve Kaşıkcıoğlu Şahin ismindeki eşkıyalar mübaşirin konağını basıp, emri elinden alarak adamını yaralamaları üzerine, Mütesellim Ömer tarafından, kadı'nın köye gidip yaralıyı incelemesi ve eşkıyaların yakalanarak Trabzon'a getirilmeleri Trabzon ağası ile Tonya Köyü ayan ve ihtiyarlarına emredildi[42]. 1152 (1739)'de ise Trabzon yöneticilerinin, Rusya ile olan kuzey seferlerinde olmasından dolayı Karahisar-ı Şarkı Sancağı mutasarrıfına gönderilen hükümde Trabzon, Gümüşhane ve civarında eşkıyalık olaylarının hayli arttığı belirtilerek bunların hapsedilmesi ve cezalarının verilmesi emredilmiştir[43]. Aynı hükümde, eşkıyalardan Ali, İbrahim ve Laz oğlu Süleyman'ın hapsedildikleri Görele Kazası'ndan firar edip, Keşap ve Giresun Kazalarında türlü eşkıyalık yaparak zulümle halkın mallarını çalıp, Trabzon'a giden kervan ve yolcuların da yollarını keserek, bazılarını öldürüp mallarını çalmaları üzere, eşkıyaların acilen yakalanması emredilmektedir. 1155 (1742) yılında da Görele, Giresun ve Akçaabat'ta olan eşkıyalar seferler dolayısıyla gönderilen mübaşirleri öldürüp, sefer hazırlıklarını

[40] MD, No: 151, s. 8-9 (Evail-i L 1157/9 Kasım 1744).
[41] MD, No: 152, s. 266 (Evail-i B 1159/21 Ağustos 1746).
[42] TŞS, No: 1886-72, s. 8 (16 R 1137/20 Ocak 1725).
[43] TŞS, No: 1905-91, s. 36 (Evahir-i S 1152/8 Haziran 1739).

engellemeleri üzerine bunların hemen yakalanıp kaleye kapatılmaları emredildi[44]. Aynı yılda Trabzon'da olan eşkıyalar, timar sistemi içerisinde olan köylere de saldırmakta ve zeamet gelirlerine el koyarak ahaliye zulüm yapmaktaydılar[45].

Bu eşkıyalar, sadece sefer mühimmatının geri kalmasına neden olmamakta, ambarlarda olan erzakı da çalmaktaydılar. Bu yönde Ayasofya Camii'nde olan 42.000 kile zahireden 30 kayık buğdayın çalınmış olduğu tespit edilip, hırsızların yakalanarak kaleye kapatılmaları ve cezalarının verilmesi bildirildi[46]. Trabzon'da olan eşkıyaların yanı sıra diğer vilayetlerde tutuklu olanların da bu tarafa gelmesi üzerine, bunların yakalanması için merkezden sıkı tembihleri içeren emirler gönderilmektedir[47]. Ayrıca devletin çeşitli bölgelerinde eşkıyalık yapan Trabzonlu şakiler asıl yurtlarına geri gönderilmekte idi[48]. Bu grup eşkıyalar 1142 (1730) yılında burada bulunan Tebriz Defterdarı Hüseyin Efendi'yi öldürerek mallarını gasp etmişlerdi. Olayı soruşturan Giresun voyvodası üçünü Karahisar-ı Şarkı Sancağı'nda bulunan Akköy Kazası'nda yakalamış ve çalıntı eşyalarla birlikte bunları Trabzon'a göndermişti. Diğer eşkıyanın da Karahisar-ı Şarkı Sancağı'ndaki kazalara, Bayburt, İspir ve Gümüşhane'ye firar ettikleri haber alınıp, bunların da yakalanması emredilmişti[49].

Şehrin Güvenliğinin Sağlanması

Yukarıdaki eşkıyalık olayları göz önünde bulundurulursa, yöneticiler açısından hem 1680-1690 hem de 1723-1746 dönemlerinde şehir güvenliği oldukça önemliydi. Şehrin güvenliğinden esas itibariyle en üst düzeydeki amir olan vali sorumlu olmasına karşın, bunların sefer ve muhafazalarda görevlendirilmelerinden

---

[44] MD, No: 146, s. 37 (Evahir-i Ca 1155/3 Ağustos 1742).
[45] Trabzon Ahkâm Defteri, No: 1, s. 6 (Evahir-i Za 1155/30 Aralık 1742).
[46] MD, No: 151, s. 48 (Evahir-i Z 1157/7 Ocak 1745).
[47] 1151 (1739) yılında Honos? Kalesi'nden kaçan Sarıbeyoğlu'nun Trabzon tarafına geldiği haber alındığında bunun yakalanması emredilmişti. (TŞS, No: 1905-91, s. 18/Evail-i Z 1151/14 Mart 1739).
[48] Trabzon'da eşkıyadan Nasuh oğlu Ömer, kapatıldığı kaleden kaçarak İstanbul'a geldiğinde, tekrar Bozcaada'da kaleye kapatıldıktan sonra Trabzon'a gitmek şartıyla serbest bırakıldı. Bunu duyan Trabzon halkı oldukça rahatsız oldu. Ancak Ömer İstanbul'da eşkıyalığa devam ettiğinden Trabzon'a gitmesi için Veli Çavuş görevlendirildi. (TŞS, No: 1885-71, s. 172 /Evail-i Ra 1138/9 Kasım 1725).
[49] MD, No: 136, s. 90, 94 (Evahir-i Za 1142/16 Haziran 1730).

dolayı bu sorumluluk mütesellimlere devredilmişti. Mütesellimlerin de en önemli yardımcıları, belki de şehirde birinci dereceden asayişi sağlayan güvenlik gücü olarak addedilebilen yeniçeri zabiti (çavuşu) ve bunun akabinde kale dizdarı, kale kuvvetleri, şehrin kadısı, subaşı, ayan ve şehirdeki askeri kuvvetler gelmektedir. Bunlar dışında devlet bazen önemli olaylar için yeniçeri ocağından mübaşir olarak tayin olunan çavuşları da göndermektedir. İfade edilen bu kadro yönetim silsilesinde birbirleriyle koordinasyon içerisinde şehirde asayişi ve güvenliği sağlamaktaydılar. Bu gruba bazen önemli eşkıyalık olaylarının bastırılması veya genel eşkıyalık teftişi için devlet tarafından tayin olunan her hangi bir yerin vezir konumundaki valisi de katılmaktadır.

Şehirde alınan güvenlik tedbirleri; şehrin içerisinde meydana gelen isyan, eşkıyalık, kanuna aykırı yapılan herhangi bir işin önlenmesi ile sefer zamanları sevkıyat mühimmatının muhafaza edilip güvenlik içerisinde yerine ulaştırılması bakımından iki şekilde telakki edilebilir. Bunlardan ilk tasnifte yer alan eşkıyalık olaylarının önlenmesi güvenlik kuvvetlerinin birinci uğraş hedef alanını teşkil etmektedir. Bu bakımdan eşkıyalığın önlenmesi için alınan tedbirler eşkıya teftişi, görevlilerin uyarılması, iskan ve sürgün faaliyetleri[50], kefalet alınarak nezre bağlanma, adalet-namelerin yayınlanması ve eşkıyaların cezalandırılması şeklinde özetlenebilir[51].

Devletin, eşkıyalığın önlenmesi için aldığı güvenlik tedbirlerinin başında eşkıya teftişi gelmektedir. Eşkıya teftişleri çoğunlukla bahar aylarında ve sefer öncesinde yapılırdı. Eşkıya teftişleri için karar alındığında bilhassa sefer öncesi bütün bölgelerin eşkıyadan temizlenmesi yönünde vilayetlere emirler gönderilir ve müfettişler görevlendirilirdi. Bu teftişler sırasında genellikle vezir rütbeli bir vali müfettiş olarak tayin edilir ve üstün yetkilerle donatılan bu müfettişlere bütün

[50] Eşkıyaların bulundukları bölgedeki hareketlerinin önlenmesi amacıyla her eşkıya kendi vatanına veya başka bir yere sürülmüştür. Trabzon'da Ümmühan Hatun kızı ile yeniçerilerden Mehmed ismindeki oğlunu görmek için İstanbul'a geldiğinde, oğlunun öldüğü kendisine bildirilmişti. Oğlunun malını alıp geri dönmek üzere olan Ümmühan Hatun tahrikler sonucu Patrona İsyanı çıkaran eşkıyalara katıldığından, bunların ve diğer Trabzonlu şakilerin vatanlarına sürülmesi ve buradan izinsiz dışarı çıkarılmaması emredildi. (TŞS, No: 1893-79, s. 115/Evasıt-ı Za 1143/21 Haziran 1731).
[51] Geniş bilgi için bkz. Bayrak, a.g.e, s. 226-236.

görevliler yardımcı olurlardı. II. Viyana Kuşatması başlamadan önce Anadolu, Karaman, Sivas, Maraş, Adana, Diyarbakır ve Halep Eyaletlerinde eşkıyanın ele geçirilmesi emredilmiş, bunun için Basra Muhafızı Vezir Hüseyin Paşa görevlendirilmişti[52]. 1135 (1723) yılında ise ilk teftişe, Erzurum Valisi Vezir El-hac Mustafa Paşa tayin olunmuş ve kendisine firar eden eşkıyaların yakalanıp, cezalandırılmaları emredilmiştir[53]. Sefer sırasında yöneticilerin olmadığı şehri boş bulan eşkıyaların zulümleri had safhaya ulaşırsa seferlerde veya muhafazalarda görevli olan yöneticiler de teftiş için tayin olunurlardı[54].

Görevlilerin uyarılması eşkıyanın önünün alınmasında uygulanan bir başka tedbirdir. Görevlilerin uyarılmasına ilişkin emirler, eşkıya hakkında bilgi verilmesi ve halka zulüm yapılmaması yönünde idi. Bu konuya ilişkin bir hayli belge ve hemen hemen eşkıya ile ilgili tüm kayıtlarda bilgiler olmasına rağmen, burada Patrona İsyanı ve seferlere yönelik birkaç örnek, konu için yeterli olacaktır. Trabzon Valisi Osman Paşa'ya 1144 (1732) tarihli gönderilen hükümde, Trabzon Eyaleti'nin eşkıyasının çok ve halkının eşkıyalığa eğilimli olduğundan, bundan önce İstanbul'da meydana gelen Patrona isyanında, eşkıyalar firar edip Trabzon'da gizlendikleri ve bunların eşkıyalık üzere olmalarından dolayı cezalandırılmaları emredildi[55]. 1152 (1739)'de kadıya gönderilen hükümde, eşkıyanın sefere dair işleri geriye bıraktığı belirtilerek, bunların önlenmesi bildirilmektedir[56]. 1158 (1745)'deki hükümde ise İran seferi için asker tedarik olunması ve eşkıyanın da önlenmesi emredilmekteydi[57]. Bunların yanında eşkıya taifesine uygulanan sürgün ve iskan faaliyetleri de bunlara karşı bir tedbirdi. Bu hususta eşkıyalığa zemin hazırlayan veya eşkıyalık yapan kişiler ikamet ettikleri yerden başka bölgelere sürülmekteydiler. Mesela Trabzon

---

[52] TŞS, No: 1853-39, s. 112 (Evasıt-ı Z 1093/15 Aralık 1682).
[53] TŞS, No: 1883-69, s. 60 (Evail-i Ra 1136/1 Aralık 1723).
[54] Böyle bir uygulamada, 1141 (1728)'de Tiflis muhafazasında olan Trabzon alaybeyi, Trabzon'daki Lazgi eşkıyasının cezalandırılması için izinle görevlendirilmiştir. (MD, No: 135, s. 161, 163 /Evahir-i S 1141/5 Ekim 1728. MD, No: 13 (Zeyil), s. 34). 1733'ten 1736'ya dek Trabzon'da eşkıya teftişi için Erzurum Valisi Vezir İsmail Paşa görevlendirilmiştir. (MD, No: 139, s. 384 /Evail-i C 1146/11 Kasım 1733). 1739 barışından sonraki eşkıya teftişi ile de Ömer Paşa görevlendirilerek, 10 günlük zahire ücreti olan 7000 kuruş ahali tarafından verilmiştir. (TŞS, No: 1905-91, s. 68 /25 C 1152/9 Eylül 1738).
[55] Cevdet-Dahiliye, No: 16867 (Evail-i L 1144/30 Mart 1732).
[56] TŞS, No: 1905-91, s. 36 (Gurre-i N 1152/4 Aralık 1739).
[57] TŞS, No: 1914-100, s. 8 (1158/1745).

kadısı ve muhafazasında olan Hüseyin Çavuş'a gönderilen 12 C 1102 (13 Mart 1691) tarihli hükümde, Yeni Cuma Mahallesinde Musa Paşa'nın fesat üzere olduğu ahali tarafından şikayet olunduğunda şeyhülislam fetvası gereğince bunun mahalleden çıkarılıp, başka bir yere sürülmesi emredildi[58].

Eşkıyaya karşı alınan bir başka tedbir de halkın ileri gelenlerinden eşkıyaya yardım etmeyecekleri ve eşkıyayı ele vereceklerine dair teminat alıp, bunları bir birine kefil yaparak nezre bağlanmaları olmuştur. Örneğin 1135 (1723) yılında Of Kazası ahalileri devlet tarafından gelen emirlere uymadıklarından ve 1719 senesinde eşkıyanın teslimine dair verdikleri taahhüde aykırı davrandıklarından hazineye 15.000 kuruş nezir ödemek zorunda kalmışlardı[59]. 1144 (1731)'te de Trabzon ahalisi emirlere karşı gelmeyecekleri ve eşkıya taifesini barındırmayıp ihbar edeceklerine ilişkin daha önceden kararlaştırılan 20.000 kuruş nezir üzerine 5000 kuruş daha eklenip toplam 25.000 kuruş nezri kabul ettikleri ve eğer kötü hareketleri olur ise nezirlerinin iki katının kendilerinden tahsil olunacağı açıklanmıştır[60].

XVIII. yüzyılda haksızlıkların önüne geçilmesi için devlet tarafından sık sık adalet fermanları yayınlanmıştır[61]. Özellikle eşkıyaların önlenmesi açısından gönderilen bu fermanlar, korkutmak ve suçtan caydırmak amacı ile düzenlenmiştir. 1153 (1740) yılında böyle bir fermanda, reayanın ve fakir halkın korunması, zulüm görmemesi istenmekte ve bu durum bütün yöneticilere bildirilmektedir[62]. Eşkıyalığın önlenmesi için bütün bu sayılanların yanında, eşkıya taifesinin cezalandırılması da alınan önemli bir tedbirdi. Bu husus için gönderilen emirlerde "edâ-i şer'", "ihkâk-ı hakk", "cezâların tertîb", "haklarında lâzım geleni icrâ olunmak" şeklinde ibarelerle hapis, sürgün veya öldürme cezaları uygulanmaktaydı. Bu tip uygulamalar eşkıyalığa ilişkin bütün kayıtlarda görülebilir. Bu hususta 1726 (1138)'da Sohum Kalesi'nde istihdam olunmak için Rize Kazası'na isabet eden yedi çift öküzün temininde sorun

[58] TŞS, No: 1857-43, s. 151. Yine 1141 (1728) yılında Trabzon'da olan bazı eşkıyalar ve yöneticiler halka zulmettiklerinden aileleriyle Faş Kalesi'ne sürülmüştüler. (Ali Emiri, Ahmed III, No: 12466 /28 M 1141/3 Eylül 1728. Ali Emiri, Ahmed III, No: 10218 /28 M 1141).
[59] MAD, No: 9910, s. 561-562 (18 Za 1135/20 Ağustos 1723).
[60] MD, No: 138, s. 91 (Evasıt-ı S 1144/19 Ağustos 1731).
[61] Bkz. Halil İnalcık, "Adâletnâmeler", **Belgeler**, C. II, Sayı: 3-4, 1965, s. 49-145.
[62] TŞS, No: 1906-92, s. 76 (Evail-i R 1153/28 Haziran 1740).

çıkaranların önce Trabzon Kalesi'ne kapatılması ve buradan da Sinop Kalesi'ne gönderilmeleri emredildi[63].

Trabzon'da güvenlik uygulamalarının telakki ettiği bir diğer husus da, sefer mühimmatının muhafazası ve güven içerisinde yerine ulaştırılmasıdır. Trabzon'a gelen sefer mühimmatına ilişkin bütün malzeme ambar veya mahzenlerde saklanmaktadır. Ancak cephane ve tophane malzemesi cephanede yer olduğu müddetçe burada, olmadığı zaman da mahzenlerde muhafaza edilmektedir. Mühimmatın konulduğu ambar ve mahzenlerden birinci derecede ambar emini sorumlu olup, güvenliğe ilişkin görevlileri de genelde köylerden, güçlü ve kuvvetli adamlar arasından seçmekteydi. Tabii şehirdeki bu mühimmatın güvenliğine diğer yetkililer de yardımcı olmaktaydı. Sevkıyatın güvenliği için ise gerekli görevliler ya eminler ya da şehrin yöneticileri tarafından temin olunurdu. Zaten Trabzon'a gönderilen mühimmat üzerine mübaşir çavuşlar tayin olunmakta, Trabzon'dan ise bunların yanına adamlar ve kaleden yerli kulları (beşliler) verilmekteydi[64]. Bazen nakliyatta güvenlik için timarlı sipahi veya zaimler de görevlendirilirdi[65]. Ancak büyük sevkıyatlarda, özellikle yollarda eşkıyaların olduğu dönemlerde üst düzey yetkililer görevlendirilip, eşkıya temizlenerek sevkıyat gerçekleştirilirdi. Buna ilişkin 1158 (1745) yılında Kars Kalesi'ne yapılacak mühimmat nakli için, yollarda eşkıya olduğundan dolayı, naklin güvenle yapılması amacıyla, Gönye Sancağı mutasarrıfı olup fermanla İstanbul'a gönderilen Koca Ragıb Paşa'nın yeğeni Hüseyin görevlendirildi. Hüseyin 500 levend ve bölgeden temin ettiği adamlarla hem eşkıyayı temizlemiş, hem de mühimmatı güvenli bir şekilde nakletmiştir[66].

3.1.2- Kıtlık ve Salgın Hastalıklar

Savaş zamanlarında devleti ve halkı en fazla tedirgin eden sosyal olgu arasında kıtlık ve salgın hastalıklar yer almaktadır. Bunlar birkaç açıdan doğrudan

[63] MAD, No: 9916, s. 83 (19 L 1138/20 Haziran 1726).
[64] MAD, No: 3598, s. 188 (12 N 1136/4 Haziran 1724). D. BŞM, Dosya No: 2283, Vesika No: 10.
[65] TŞS, No: 1886-72, s. 22 (7 R 1137/24 Aralık 1724).
[66] MD, No: 151, s. 132-133 (Evahir-i M 1158/4 Mart 1745).

savaş olgusunun meydana getirebileceği önemli tehlikeler olmasına rağmen, savaş olmadığı zamanlarda da çeşitli sebeplerle ortaya çıkabilmekteydiler. Hangi nedenle zuhur edecek olursa olsun iaşe denilen ve bilhassa zahire üretiminde, pazarlanmasında veya naklinde büyük bir kesintiye uğranılması kıtlığı doğurmaktadır. Tabii, idari, mali, siyasi vs. birçok sebeple zuhur eden kıtlık, eğer tedbirler alınmazsa savaş zamanlarında da görülmekte ve halkı zor durumda bırakmaktadır[67]. Savaş zamanlarında üretici güçlerin sefere katılmaları ve ablukalar tarih boyu kıtlık sorununu gündeme getirmiştir. Ancak her iki açıdan konu göz önünde bulundurulursa Trabzon'da bir abluka olayının yaşanmayışı, burada oluşabilecek kıtlık yönündeki ilişkiyi ikinci olarak da adlandırılan üretici güçlerdeki azalmaya bağlamaktadır. Üretimde istihdam edilen insan gücünün savaş alanlarında veya savaşın çeşitli safhasında kullanılması bu bağlantıyı güçlendirmektedir. Buna karşın yine de denilebilir ki; 1680-1690 dönemi şehrin savaş yerlerine uzak olması, üretimi etkileyecek şekilde buradan çiftçi ve rençperlerin askere alınmamasına işaret etmektedir. Gerçi 1723-1746 dönemindeki savaşlar için de aynı durum söz konusudur. Zaten Trabzon'un arazi ve coğrafi konumu gereği burada zahireye (arpa, buğday vs.) yönelik aşırı miktarda ürünün alınamayacağı aşikârdır. Kendi üretimi ancak kendi halkına yeterli olabiliyordu. İhtiyaç olan miktar ve diğer maddeler de dışarıdan gemilerle getiriliyordu.

İzah edilen bu sebepler muvacehesinde, yapılan incelemelerde 1680-1690 yılına ilişkin kıtlık olduğunu yansıtan bir bulguya rastlanılamadı. 1723-1746 dönemindeki kıtlık ise yukarıda izah edilen sebeplere eklenebilecek bir başka nedenden kaynaklanmaktaydı. Bu neden, aslında Trabzon gibi hem liman kenti olup, hem de yoğun bir üs konumu olarak kullanılan şehirler için geçerli idi. Bu tür şehirlere seferler dolayısıyla çeşitli bölgelerden gelen askerler ve hayvanlar, mevcut iaşe stokunu burada kaldıkları zaman zarfında tüketeceklerinden ani bir kıtlıkla karşı karşıya kalınması kaçınılmazdı. Yani şehirdeki mevcut imkanlar hayvan ve askerlere yetmediğinde kıtlıkla karşı karşıya kalınabilirdi. Yine şehirde mevcut olan zahirenin de cephelere nakledilmesi ve geri kalanının da buraya sevk edilen asker ve

[67] Kıtlık ve sebepleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ülgener, a.g.e., s. 89-94.

hayvanlara verilmesi halkı kıtlıkla karşı karşıya bırakan bir başka etkendi. Nitekim ifade edilen bu hususlar çerçevesinde Trabzon'da böyle bir kıtlık, 3000 Mısır askerinin gemilerle buraya geldiği sırada yaşanmıştır. Belgelerde "kaht u galâ" olarak kaydedilen bu kıtlık 1144 (1731) yılında meydana gelmiştir. Tebriz seraskeri komutasında bulunmak için 3000 Mısır askeri gemi ve kalyonlarla birlikte iskeleye geldiklerinde, yöneticiler tarafından burada büyük bir kıtlık olduğu bildirilerek, ekmekçi ve çörekçi fırınlarının ahali ve halkı besleyemediklerine işaret olunmuştur. Bu durum da fesat ve eşkıyalık hareketlerine zemin hazırlamaktaydı. Şehirde yaşanan bu kıtlık üzerine Trabzon valisi ve ambar emini yardımıyla ambarlarda olan undan kilesi 90 akçe fiyatıyla 2000 kile fırınlara satılarak ekmek ve peksimet yapılmış ve kıtlık aşılmaya çalışılmıştır[68]. Ayrıca bir başka kayıtta yine Mısır askerinin iskeleye geldiğinde arpa bulunmadığından bunların atları ve satın alınan beygir ile davarlar için, ahaliden arpa talep olunduğunda mevcut olmadığı bildirildi. Bunun üzerine fesat ve kargaşaya meydan vermemek amacıyla Trabzon valisi ve Şirin Vakfı için ambarda ayrılan arpadan kilesi 40 akçeye 2150 kile arpa askere satıldı[69]. Bu tedbirler sonucunda bu geçici kıtlık da aşılmış oldu.

Savaş sırasında halkın karşı karşıya kalmasıyla endişe duyduğu bir diğer sosyal olgu salgın hastalıklardır. Bunlar içerisinde veba, kolera, tifo, sıtma vs. birçok hastalık zikredilebilir. Ancak bu grup içerisinde tarih boyu insanlara büyük bir dehşet yaşatan "veba" önemli bir yer tutmaktadır. İnsanların veba hastalığına karşı olan korkularının arkasında, devrin tıbbi imkanlarıyla bu hastalığa müdahale edilemeyişi yatmaktadır. Tıp ilminin eksikliği yüzünden insanların afet olarak nitelendirdikleri bu hastalığa karşı aldıkları tedbirler; hastalığın bulaştığı yerleri kordon altına almak, hastalık belirtilerinin görüldüğü yerlerde ateş yakmak, evlerin duvarlarını sirke ile ıslatmak ve karantina oluşturmaktan ibaretti[70].

---

[68] TŞS, No: 1894-80, s. 32 (10 R 1144/12 Ekim 1731).
[69] TŞS, No: 1894-80, s. 34 (26 R 1144/28 Ekim 1731).
[70] Veba hakkında geniş bilgi için bkz. William H. McNeill, **Plagues and Peoples**, New York, Anchor Press, 1976. Michael W. Dols, **The Black Death in the Middle East**, Princeton, Princeton University Press, ©1977.

Çalışmanın dönemlerine ilişkin yapılan incelemeler sonucunda Trabzon'da salgın hastalıklara dair bir kayıta rastlanılamamıştır. Ancak Daniel Panzac'ın yaptığı çalışmada, Afrika kaynaklı olup hemen hemen tüm Osmanlı Devleti'nde görülen veba, özellikle 1725-1765 yıllarında Trabzon'da da görüldüğü kayıtlıdır[71]. Zaten Trabzon'un önemli bir liman ve seferlerde üs merkezi olması, bütün imparatorluğu saran bu tehlikenin burada da görülmesinin riskini daha da artırmaktaydı. Daha önceki yıllarda da Trabzon'da görülen veba[72], limanın ve şehrin konumu gereği bir çok tüccar, asker ve insanın buraya gelmesiyle XVIII. yüzyılda da burada görülmesi kuvvetle muhtemeldir. Her ne kadar böyle bir vakaya belgelerde rastlanılamadıysa da, bu bilgiler ışığında veba salgınının Trabzon'daki nüfus ve üretimi az da olsa olumsuz yönde etkilediği düşünülebilir.

3.1.3- Nüfus ve Göç Hareketleri

Savaş sırasında nüfus, insan gücünün cephelere sürülmesi ve savaşın ortaya çıkaracağı siyasi ve ekonomik olumsuz gelişmeler akabinde yaşanan göç olayları şeklinde iki yönlü etkilenmektedir. Birinci husus, açılan cephelerin civarındaki alanı daha çok etkilerken, bu cephelerin büyüklüğüne ve cephe sayısı ile yönlerine göre bu alan daha da genişlemektedir. İkinci husus, otoritenin zayıflaması bakımından belki birinci ile ilişki içerisinde bulunmakla beraber eşkıyalık, yolsuzluk, ağır vergi şartları vs. durumlar karşısında, birinci faaliyetten daha geniş ve kapsamlı bir alanda görülmektedir. Savaş sırasında nüfusun azalması yönündeki bu etkilere, bunların tam karşıtı olan ve bilhassa Trabzon gibi önemli üs merkezleri olarak kullanılan şehirlerde asker sevkıyatı sırasında yaşanan nüfus artışı eklenebilir. Ancak bu artışın yapay ve kısa süreli olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

---

[71] Daniel Panzac, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850**, Çev., Serap Yılmaz, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 255-265.

[72] Geçmiş yıllarda veba salgını; 1565-1566, 1633 ve 1639 yılında Trabzon'da görülmüştü. Bkz. Ronald C. Jennigs, "Plague İn Trabzon and Reactions to it According to Local Judical Regısters", **Humanist and Scholar: Essays in Honor of Andreas Tıetze**, Ed. by., Heath W. Lowry and Donald Quataert, İstanbul, Washington, The Isıs Press and The Institute of Turkısh Studıes, 1993, s. 27-37.

Trabzon'da nüfus yönünde azalma veya artış olup-olmadığının ortaya konulması, araştırma dönemlerinde şehrin nüfus miktarının incelenmesiyle mümkündür. Araştırılan dönem içerisinde tahrir defterleri olmadığından, konuyu avarız hane ve cizye kayıtlarının ışığı altında incelemek gerekmektedir[73]. Avarız hanelere ilişkin kayıtlar şehirdeki yaklaşık Müslüman nüfusunu yansıtırken, 1690 yılına kadar yine hane sistemine göre toplanan cizye vergisine ilişkin kayıtlar da gayr-i Müslim (zimmi) nüfusu hakkında bilgi vermektedir. Bu ölçüde her iki vergi usulüne dayalı olarak yapılan nüfus tespitinde "hane" terimi esas kriteri oluşturmaktadır. Nüfus tespitinde, hane ile ilgili çalışmalarda hanenin katsayısı 4-5 arasında değişmektedir[74]. Ancak kaç gerçek hanenin bir avarız hanesine karşılık geldiğinin bilinmeyişi, nüfusun tespiti yönünde zorluk çıkarmaktadır. Bazı bölgelerde üç hane bir avarız hanesi oluştururken, bazılarında ise on hane bir avarız hane olarak belirlenmiştir[75]. Ancak bu bilgilere karşın, araştırma yapılan döneme ait iki kayıtta avarız haneye ilişkin katsayının 20 olduğu görülmüştür. Bunlardan 1094

---

[73] Yine de araştırma döneminden önceki yıllara ait Trabzon Şehrinin nüfusuyla ilgili çalışmalar bu konuda bize ışık tutmaktadır. Fethin akabinde II. Beyazıd dönemindeki Trabzon Sancağı mufassal defterine göre burada bulunan Hıristiyan sipahilerinin Rumeli'ye, Arnavutluk'tan da birçok bey ile Amasya, Tokat, Çorum, Samsun vb. İslam şehirlerinden çokça Müslüman halkın da Trabzon'a sürüldüğü sabittir. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, **İÜİFM**, C. XIV, 1953-54, s. 217-224. Ayrıca XVI. yüzyılda Trabzon'a yapılan sürgünler için bkz. Hanefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat**, Ankara, TTK Yayınları, 2002. Heath W. Lowry, **Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi (1461-1583)**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981, s. 5-6. Bunların yanında fetihten hemen sonra Trabzon'un yöneticileri ile bir kısım halkının İstanbul'a sürüldüğü bilinmektedir. Bkz. Tursun Bey, **Tarih-i Ebu'l-Feth**, Yay., Mertol Tulum, İstanbul, 1997, s. 110. Yine bu konu hakkında yapılan diğer çalışmalara göre; 1523 yılında nüfus 4.419-5.156, 1550'de 4.923-5.744, 1585'te de 6.366-7.427 kişi arasındaydı. Bkz. Ronald C. Jennigs, "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum", **IJMES**, Sayı: 7, 1976, s. 51. 1530 yılında Trabzon'da şehrin nüfusu 1263 hane, 43 mücerred ve 128 biveden ibaret iken, kazalarıyla tüm nüfus 16.902, 755 mücerred ve 1119 bive (dul) idi. Bkz. Halil Sahillioğlu vd., "Trabzon Maddesi", **Yurt Ansiklopedisi**, C. X, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982-84, s. 7187. 1486'da kale görevlileri hariç olmak üzere şehrin nüfussu 1179 hane, 214 bive ve 62 mücerredden oluşuyordu. Bu nüfus kale görevlileri ile birlikte 7574 kişi idi. 1520'de ise şehirde tahminen 7753 kişi oturuyordu. 1554'te şehrin nüfusu 6525 neferdi. 1583 yılında ise Trabzon şehrinin nüfusu 10.984 kişiye çıkmıştır. Bkz. M. Hanefi Bostan, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus Hareketleri ve Yerleşim Yerleri", **Bir Tutkudur Trabzon**, s. 143-150.

[74] Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", **TD**, Sayı: 32, 1979, s. 331-348.

[75] Feridun M. Emecen, "Kayacık Kazası'nın Avarız Defteri", **TED**, Sayı: 12, 1982, s. 162. Yine donanmaya kürekçi temini için 891 (1486)'de Müslümanların her 24 hanesinden, zimmilerin ise 18 haneden bir kürekçi alınmış, böylece Müslümanlardan 24, zimmilerden 18 hane bir avarız hanesi oluşturmuştur. 958 (1551)'de ise 23 hane bir kürekçi çıkarmış, ancak Kefe'de 22 haneden bir kürekçi alınmıştır. Bkz. İdris Bostan, "Osmanlı Donanmasında Kürekçi Temini Ve 958 (1551) Tarihli Kürekçi Defterleri", **TD**, Sayı: 37 (Prof. Dr. İsmet MİROĞLU Hatıra Sayısı), 2001-2002, s. 61, 64. Avarız ve

(1683) yılına ilişkin Trabzon avarız hanesinin yeni tahririni yansıtan kayıtta şehir merkezi ile Akçaabat ve Yomra Nahiyelerinden oluşan Trabzon Kazası'nın 80.5 hane 1.5 rub' avarız hanesine karşılık Müslüman ve zimmiden oluşan nüfus 1630 nefer olarak kaydedilmiş ve hane sayısının 20 ile çarpıldığı görülmüştür[76]. 1688 (1099) tarihine ait diğer kayıtta Hemşin'in avarız hanesinin yeni tahririne göre 54 avarız hanesine karşılık 1079 nüfus kaydedilmiş ve "her 20 neferi bir hane olmak üzere" kaydı not düşülmüştür[77]. Ancak avarız vergisi mali yapı içerisinde düşünülürse hanelerde vergi mükellefleri sayılmakta, bunların miktarları da avarız hanelerin sayılarını oluşturmaktadır. Bu bilgiler ışığında Trabzon'da nüfusun tespiti yönünde 20 vergi mükellefi ve mücerredin bir avarız hanesi oluşturmasından dolayı hane katsayısı 20 olarak kullanılabilir. Müslüman olmayan nüfusu yansıtan cizye haneleri katsayısı da 5 olarak kullanılmakta ve 1691'deki reformla evrak sistemine dönüşen cizye gelir tahsilinde ortaya çıkan nüfus, 5 katsayısı arasındaki nüfusla paralellik göstermektedir. Bu durum da, bölgesel aile yapısının göz önünde bulundurulmasıyla muhtemelen Müslüman ve zimmi hane oluşumunun bir sonucu olarak izah edilebilir.

1680-1690 yılları arasında incelenilen avarız kayıtlarında Müslüman nüfus kolaylıkla tespit edilebilir. 1090 (1679) yılındaki avarız ve cizye kayıtlarına göre şehrin toplam nüfusu yaklaşık 5700 olup kazalarla 18.490 kişi idi[78]. 1092 (1681) yılında açık bir şekilde kaydı tutulan avarız defterine göre, Trabzon Kazası; 294'ü şehir merkezi ve 1336'sı Akçaabat Nahiyesi olmak üzere toplam 1630 kişi olup, 239'u da derbentçi ve köprücü kaydedilmiş ve şehrin diğer kazalarıyla Müslüman nüfus 12.971 kişi olarak belirlenmiştir[79]. Bu yıla ait zimmi nüfusu ise Trabzon'un kazalarıyla birlikte 6890 kişi idi[80]. 1095 (1683)'in sonuna kadar Trabzon'da zimmi

---

cizye hakkında geniş bilgi için bkz. Halil Sahillioğlu, "Avarız", **DİA**, C. IV, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, s. 109. Ömer Lütfi Barkan, "Avarız", **İA**, C. II, İstanbul, MEB Yayınları, 1979, s. 13-19.

[76] KK, No: 2703 (1094/1683). Bu kayıtta Trabzon'un diğer kazalarının nüfusu da aynı şekilde hesaplanmıştır.

[77] Ali Emiri, Mehmed IV, No: 2864 (10 B 1099/11 Mayıs 1688).

[78] TŞS, No: 1851-37, s. 81 (2 S 1090/15 Mart 1679). TŞS, No: 1851-37, s. 141 (25 L 1090/29 Kasım 1679).

[79] KK, No: 2697 (1092/1681).

[80] MAD, No: 2915, s. 7 (15 M 1092/4 Şubat 1681).

nüfusu aynı miktarda kalmıştır. 1684'ten cizye reformunun[81] yapıldığı 1691 yılına kadar, cizye kayıtlarına göre Trabzon'da 1581 hane yani 7905 kişi kadar zimmi vardır[82]. 1094 (1683) yılında Trabzon'da yeni yapılan avarız hane tahrirlerini yansıtan deftere göre Trabzon Kazası olarak şehir merkezinde 75 Müslüman ve 219 zimmi olup toplam 294 kişi vardı[83]. Bu bilgiye göre her hanede 20 kişi olduğu varsayılmıştır[84]. Ayrıca bu kayıtta Trabzon livasının nüfusu, Müslüman 9381, zimmi 942 ve muaf olanlar da 2533 kişi olup toplam 12.856'dır. 1684 yılından itibaren 1690'a kadar avarız hanelere ilişkin kayıtlarda Trabzon nüfusu yaklaşık 10.255 kişidir. Bu bilgiler ışığında 1684-1690 arası Trabzon'un toplam nüfusu yaklaşık 18.000 ile 20.000 arasında değişmiştir.

Tablo 26: Bazı Yıllarda Avarız Hane Kayıtlarına Göre Trabzon'un Nüfusu

Kazalar	**Nüfus Sayısı**				
	1092 (1681)		**1094 (1683)**		
	Nüfus	**Muaflar**	**Müslüman**	**Zimmi**	**Muaflar**
Trabzon Kazası	1630	239(Derbentçi vd.)	1263	368	321
Maçka Kazası	320	490(Derbentçi)	212	108	500
Sürmene Kazası	1197	43(Köprücü)	937	260	43
Of Kazası	2048	146(Derbentçi)	1985	65	146
Rize Kazası	1013	350	1116	15	304
Mapavri Kazası	370	74	370	8	74
Görele Kazası	1439	591(Derbentçi, Köprücü)	1376	53	591
Kürtün Kazası	764	309(Derbentçi vd.)	764	-	309
Keşap Kazası	870	35	705	-	35
Giresun Kazası	917	126(Derbentçi vd.)	584	65	196
Toplam	**10.568**	**2043**	**9312**	**942**	**2519**

[81] 1691 yılında gerçekleştirilen bu reforma göre, daha önce hane sayısı üzerinden belirlenen cizye gelirleri, bu tarihten sonra âlâ, evsat ve ednâ olmak üzere üç sınıfa ayrılarak toplandı. Geniş bilgi için bkz. Tabakoğlu, a.g.e., s. 136-146.

[82] TŞS, No: 1854-40, s. 101 (26 Z 1095/4 Aralık 1684). MAD, No: 2953, s. 346 (5 N 1099/4 Temmuz 1688). TŞS, No: 1856-42, s. 70 (17 N 1100/5 Temmuz 1689). TŞS, No: 1857-43, s. 157 (9 Z 1101/13 Eylül 1690). MAD, No: 4553, s. 2 (1102/1690). 1095 (1684) ve 1097 (1686) yıllarındaki cizye defterlerine göre; şehir merkezinin mahallelerinde 230, bağlı köylerinde ise 706 olup, toplam 936 cizye ödeyen zimmi vardı. Bunların 70'i Ermeni cemaatindendi. Yine 1097 (1686) Maçka Kazası'na ilişkin cizye defterine göre, kazanın köyleriyle birlikte burada 228 cizye ödeyen zimmi vardı. (TŞS, No: 1853-39, s. 126/1095/1684. TŞS, No: 1854-40, s. 121-124/1097/1686).

[83] KK, No: 2703 (1094/1683).

[84] 1099 (1688) yılında Hemşin Kazası'nın avarız ve nüzül haneleri hesaplanırken de, her 20 kişi bir hane olmak üzere 54 hane olduğu kaydedilmiştir. (Ali Emiri, Mehmed III, No: 2864/10 B 1099/11 Mayıs 1688).

1723-1746 yıllarına ilişkin avarız ve cizye kayıtları incelendiğinde şu bilgilere ulaşılmıştır. Avarız kayıtlarına göre; 1135 (1723) yılında Trabzon livasının nüfusu 8275 kişi iken[85], 1139 (1726)'da 7952'ye düşmüştür[86]. 1140 (1728) yılında nüfus daha da gerileyerek 7630 kişiye inmiş, şehrin merkezi ise 1810 kişi olarak belirlenmiştir[87]. Bundan yaklaşık iki yıl sonra nüfus yükselişle 7662 kişi olurken, şehir merkezindeki sayımda hızlı düşüş görülmüş[88] ve yaklaşık 281 kişiye gerilemiştir[89]. 1143 (1731) yılında ise Trabzon nüfusu tekrar bir düşüşle 7520 kişiye inerken, şehir merkezi 292 kişide kaldı[90]. 1734-1746 arası Trabzon'un nüfusu 7612, şehrin merkezi ise 430 kişi idi. Bu dönem içerisinde zimmi nüfusunu yansıtan cizye kayıtları reformdan sonra âlâ, evsat ve ednâ olarak evraklara ayrılmış ve toplam evrak, yaklaşık nüfusu da ortaya koymuştur. Buna göre; 1135-1155 (1723-1742) arası Trabzon ve Gönye Sancakları ile Gümüşhane Kazası'nın toplam cizye evrakları 6824'tür[91]. Ancak 1153 (1740) tarihinde Trabzon cizyesinin 320 âlâ, 2500 evsat ve 500 de ednâ olup toplam 3320 evrak olduğu bildirilmiştir[92]. 1155-1159 (1742-1746)'un sonuna kadar ise Trabzon ve Gönye Sancakları ile Gümüşhane Kazası'nın cizye evrakı âlâ 670, evsat 5700 ve ednâ 1126 olup toplam 7580'dir[93]. Bu bilgilere göre Trabzon nüfusu 1723-1746'da yaklaşık 14.000 ile 15.000 arasında değişmiştir.

---

[85] 1680-1690 yıllarındaki incelemelere mukabil nüfustaki bu düşüşün sebebi, Sürmene Kazası'nın Gümüşhane'ye, Kürtün Kazası'nın da Bedrem Kalesi timar müstahfız köylerine ilhak olmasıdır. (MAD, No: 3970, s. 100/3 C 1135/11 Mart 1723).

[86] TŞS, No: 1885-71, s. 108 (3 M 1139/31 Ağustos 1726).

[87] TŞS, No: 1890-76, s. 125 (18 M 1141/24 Ağustos 1728).

[88] Bundan önceki avarız hane sayılarını yansıtan kayıtlarda Trabzon Kazası içerisinde Akçaabat ve Yomra Nahiyeleri de belirtilmekteydi. Ancak bu tarihten sonraki kayıtlarda da görüldüğü üzere Trabzon Kazası için sadece şehir merkezi belirtilmekte, Akçaabat ve Yomra Nahiyelerinin ise Trabzon'un diğer kazaları gibi ayrı bir avarız hane olarak kaydedilmekteydi. Şehir merkezinde nüfusun düşüşünün nedeni de bundan kaynaklanmaktaydı. (TŞS, No: 1890-76, s. 125/18 M 1141/24 Ağustos 1728. TŞS, No: 1901-87, s. 76/12 Za 1148/25 Mart 1736).

[89] TŞS, No: 1892-78, s. 111 (28 Z 1142/11 Temmuz 1730).

[90] TŞS, No: 1893-79, s. 137 (10 Za 1143/17 Mayıs 1731).

[91] TŞS, No: 1886-72, s. 43 (24 Ca 1137/8 Şubat 1725). İbnülemin-Maliye, No: 7332 (18 Ca 1140/1 Ocak 1728).

[92] TŞS, No: 1905-91, s. 66 (Gurre-i M 1153/31 Mart 1740).

[93] TŞS, No:1907-93, s. 172 (12 L 1155/20 Aralık 1742). TŞS, No:1916-102, s. 100 (15 Za 1160/18 Kasım 1747).

Tablo 27: Bazı Yıllarda Avarız ve Cizye Kayıtlarına Göre Trabzon'un Nüfusu

Yıllar	Müslüman Nüfus	Zimmi Nüfus	Toplam Nüfus
1090 (1679)	11.600	6890	18.490
1092 (1681)	12.971	"	19.861
1095 (1684)	11.914	7905	19.819
1101 (1689-1690)	10.255	"	18.160
1135 (1722-1723)	8275	6824[94]	15.099
1138 (1725-1726)	7952	"	14.776
1140 (1727-1728)	7630	"	14.454
1143 (1730-1731)	7662	"	14.486
1144 (1731-1732)	7520	"	14.344
1147 (1734-1735)	7612	"	14.436
1153 (1740-1741)	"	3320[95]	10.932
1155 (1742)	"	7580[96]	15.192
1159 (1746)	"	"	"

Trabzon nüfusuna dair yukarıdaki bilgilere dayanılarak, 1680-1690 ve 1723-1746 yıllarında bazı tarihlerde nüfusun azalması ve artmasından dolayı burada bir göç ve iskan hareketlerinin varolduğu söylenilebilir. Trabzon'da yaşanan göç hareketi belgelerde "celâ-yi vatan"[97] olarak da ifade edilmekte ve çoğu kez İstanbul'a yönelik olan ev göçlerinden ibaretti. Uzun süren savaşlar, ağır vergiler, eşkıyalık hareketleri vs. sebeplere dayanan bu göçü devlet önlemek için birçok emirler ve adalet-nameler yayınlamaktaydı[98]. Bu göçlere karşı iskan hareketleri uygulanarak özellikle eşkıyalığın önlenmesi için aşiretlerin yerleşmesine önem verilmekteydi[99]. Kayıtlarda 1680-1690 yıllarına nazaran 1723-1746 yıllarında daha belirgin olan göç hareketleri, savaşların getirdiği ağır vergiler ve otorite boşluğundan kaynaklanan eşkıyalık olayları ile vs. sebeplerden ortaya çıkmakta, devleti zor duruma düşürdüğü için de önlenmesi yönünde kesin emirler gönderilmekteydi. Göç eden halkın çoğu reaya taifesinden olup, İstanbul'a geldiklerinden vergiler toplanamamakta, göç edenlere düşen vergi miktarı da şehirde kalan reaya üzerinden tarh edildiğinden halk

[94] Nüfusa Gönye ve Gümüşhane de dahildir.
[95] Sadece Trabzon nüfusudur.
[96] Nüfusa Gönye ve Gümüşhane de dahildir.
[97] Celâ-yi vatan için bkz. Mücteba İlgürel, "Celâ-yi Vatan", **DİA**, C. VII, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 238-240.
[98] Göç hakkında bkz. Yücel Özkaya, "Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", **TAD**, C. XIV, Sayı: 25, 1982, s. 171-195.
[99] Yusuf Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleşmesi**, 2. bsk., Ankara, TTK Yayınları, 1991, s. 28-42, 78-89, 130-132.

zorluk içerisinde bulunmaktaydı[100]. Örneğin 1136 (1724) yılındaki bir kayda göre; Görele'de (Yavebolu) olan Kürtünlü (Çepni) reayasından (aşireti) 500 ev firar ederek Ordu, Canik vs. kazalarda yerleşip, eşkıyalık yaptıklarından bunların asıl vatanları olan Görele'ye iskan olunmaları ve göçlerinin önlenmesi emredilmişti[101]. Özellikle Trabzon gibi önemli bir liman kenti olan şehirlerden göç hareketi daha yoğun olmakta, sadece şehrin ahalisi değil, Anadolu'nun iç kesimlerinden gelenlerin de deniz yoluyla İstanbul'a ulaşma arzusu içinde olmalarından dolayı buna müsaade edilmemesi için iskele eminlerine de hükümler gönderilmekteydi[102]. Bu yönde savaşlar dolayısıyla Erzurum'dan Rumeli ve Kırım yakalarına geçmek amacıyla Trabzon'a gelen göçmenlere izin verilmemesi, bunları gemilerine alanların gemi ve kayıklarına el konulacağı bildirilerek göçmen taifesinin tekrar geri gönderilmesi emredilmekteydi[103].

Diğer yandan levend eşkıyasının baskısı altında olan birçok Anadolu reayası Trabzon'a gelip yerleşmekteydi. Mesela 1155 (1743) yılında böyle bir baskıdan kaçan Erzurum, Bayburt, Kelkit, Şiran, Tercan, Karahisar vs. kaza ve Karahisar Sancağı'ndan bazı reaya Trabzon'a göç ettiğinde bunlara ambardan tohumluk buğday ve arpa verilerek, yerlerine dönüp ziraatla meşgul olmaları emredilmişti[104]. Yaklaşık bundan bir sene önce vergilerden bunalan halkın göç hareketinin önlenmesi üzerinde özellikle durulmaktaydı[105]. Yine Arhavi ve kadılarına gönderilen bir hükümde, topraklarını bırakıp başka yerlere göç eden reayanın tekrar geri gönderilmeleri bildirilmişti[106]. Görüldüğü üzere uzun süren İran ve Rus savaşları dolayısıyla ağır vergilerin konulması ve güvenliği tesis edecek otorite ortamının olmayışından dolayı ortaya çıkan yolsuzluk ve eşkıyalık hareketleri halkı göçe zorlamaktaydı. Göç de ağır vergi ve güvensizlik faaliyetlerini daha da artırdığından, devlet bunların yasaklanması için yöneticilere emirler göndermekteydi. Ancak bu tip

[100] Bu durumun önlenmesi için 1136 (1724) yılında Üsküdar'dan Trabzon'a kadar Karadeniz sahilinde olan kadı, mütesellim vs. yöneticilere emirler gönderilmişti. (MD, No: 132, s. 3/Evail-i N 1139/26 Mayıs 1724. TŞS, No: 1883-69, s. 57).
[101] MAD, No: 9913, s. 40 (Gurre-i S 1137/22 Ekim 1724).
[102] TŞS, No: 1898-84, s. 41 (Evasıt-ı B 1147/11 Aralık 1734).
[103] TŞS, No: 1907-93, s. 170 (18 Z 1155/13 Şubat 1743).
[104] TŞS, No: 1907-93, s. 176 (17 Z 1155/12 Şubat 1743).
[105] Trabzon Ahkâm Defteri, No: 1, s. 4 (Evahir-i Ş 1155/9 Ekim 1742).
[106] Trabzon Ahkâm Defteri, No: 1, s. 50 (Evail-i C 1158/3 Temmuz 1745).

hareketler önlemediğinden hem devlet açısından hem de göç eden halkın göç ettiği yere uyum sağlayamamasıyla tekrar geri gönderilmesi açısından oluşan sosyal sorunlar bilhassa üretim ve vergi yönünde olmakla ekonomik alanda da ülkeyi etkilemiştir.

3.2- Ekonomik Açıdan Etkileri

3.2.1- Ticaret Hacmine ve Fiyatlara Etkileri

Trabzon, geçmişinde sahip olduğu bir çok ticari özelliklere, 1680-1690 ve 1723-1746 yıllarında da sahipti. Anadolu ve çevresinden gelen birçok tüccarın ticari mübadelede bulunduğu Trabzon, uzak yerlerle de bağlantı içerisinde olan önemli bir ticari merkezdi. Trabzon, Anadolu'nun artık ürününün Karadeniz limanlarına taşınmasında, Tebriz-Erzurum İpek Yolu'ndan gelen malların batıya aktarılmasında, batı üretiminin doğuya ulaşmasında ve Karadeniz havzasındaki ticari etkinliklerde önemli bir liman şehri idi. Özellikle, şehrin transit ticaret açısından hayati bir köprü görevi görmesi bu önemi daha da artırmıştır. Buranın ticaret merkezi olmasında limanın payı çok büyüktür. Liman, Anadolu içlerine, Doğu Anadolu üzerinden Kuzey Kafkasya'ya ve İran'a ulaşan dolambaçlı ve oldukça güç takip edilebilen bir yol vasıtasıyla geniş bir hinterlanda sahiptir. Böylece doğu ve güney illeri ile İran ve Kafkasya'dan gelen emtia kuzeye, Avrupa'ya ve İstanbul'a ulaşmaktaydı. Diğer yandan Avrupa'nın sanayi ürünleri bu yolla doğu eyaletleri ve İran pazarlarına kadar gitmekteydi.

Trabzon ve civarından İstanbul ve Karadeniz havzasına fındık, fasulye, bakır, şap, kahve, gemi direkleri ve keten dokumaları yanında İran malları ile Rus demiri de nakledilmekteydi. Trabzon'dan İstanbul ve Karadeniz'in kuzeyine giden tüccarlar da buralara götürdükleri mallar karşılığında gemilerine yükledikleri pamuklu kumaş, tuz, madeni eşya, kağıt ve gıda maddeleriyle dönmekteydiler. Yine Avrupa kumaşlarının, Bursa ipliğinin, Hint baharat ve boya maddeleri ile Batı Anadolu'nun pamuklu dokumalarının geldiği Trabzon'a, Karadeniz'in kuzeyindeki Kefe, Kili ve

Akkirman vs. yerlerden balmumu, bal, yağ, donyağı, çeşitli postlar, tuzlanmış balık, buğday, un, peynir, havyar, sığır, koyun, atlar, koşum takımları, deriler, Tatar ok ve yayları ile tuz ve esir de gelmekteydi. Batı Anadolu şehirlerinden, bilhassa Tokat ve çevresinden Kırım'a, Güney Rusya, Kuzey Kafkasya'ya Trabzon üzerinden pamuk, basma gönderilmekte ve bu bölgede olan Fransız yünlü kumaşlarına büyük bir darbe indirilmekteydi[107]. Daha çok Kefe'ye gelen bu mallar Kırım'a, Polonya'ya, Moskova Dukalığı'na, Don ve Özi arasındaki Kıpçak Tatarlarına aktarılıyordu. Trabzon'daki dış ticareti yansıtan bu girişimlerin yanında, burada üretilen malların şehir veya kazalarında pazarlara sürülmesiyle yerel bir ticaret de sağlanmaktadır. Bu ticarette, kaza içerisinde artık mal ilk olarak İstanbul ve ordunun kullanımına, ikinci olarak da ihtiyacı olan civar vilayetlerin pazarlarına sürülmektedir[108]. Şehirdeki üretim yetersiz olduğunda, burası diğer vilayetlerden ve dış ticaretle gelen emtia ile beslenmektedir.

Savaş zamanlarında Trabzon'un bu aktif ticareti olumsuz yönde etkilenmekteydi. Zaten savaşlarda, cephelere yakın ve ticari açıdan önemli kavşaklardaki bölgelerde ticari hayatın menfi yönde etkilenmesi kaçınılmazdır. Osmanlı-Rus kuzey savaşlarından ziyade İran ile olan savaşlar özellikle İpek ticaretini kesintiye uğratıyordu. Burası Azerbaycan'dan gelen ipeklilerin geçtiği yol üzerinde olduğundan İran savaşları ticaretin gelişmesi üzerinde olumsuz bir etki yapmıştır. Bunun bir sonucu olarak ipek ticareti Rusya üzerine kaymıştır. Ayrıca Erzurum Gümrüğü'ne İran'dan gelen malların doğrudan Trabzon'a ulaştığı varsayılırsa, savaş yıllarında Erzurum Gümrüğü'ndeki düşüşler bu ticaretteki kesintiyi göstermektedir. Buna ilişkin 1723 yılında Osmanlı-İran Savaşı nedeniyle gümrük gelirleri 1725 yılına kadar düşmüştür. 1725'te Tiflis'in Osmanlıların eline geçmesiyle ipek ticaretinin kısa bir süre kontrol altına alınması ile gümrük gelirleri tekrar yükselmiş ve 1730-1736 yıllarında savaşların etkisiyle başlayan düşüş, en hızlı ivmesini 1739'dan sonra yaşamıştır. Nitekim 1720 yılında gümrüğün 18.911 kuruş

---

[107] Mehmet Genç, "17-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat", **TAD**, Sayı: 3, 1987, s. 46. İnalcık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Özel Sayı, 1979-80, s. 299-303.

[108] Bu konuda bilhassa hububatın kaza içerisinde üretimi ve tüketimi titizlikle kontrol edilirdi. Geniş bilgi için bkz. Lütfi Güçer, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", **İÜİFM**, Sayı: 1-4, 1949-1950, s. 397-416.

geliri 1745'te 6570'e kadar gerilemiştir[109]. Erzurum gümrüğündeki bu düşüş Erzurum'a göre tali yol olarak kabul edilen Erzurum-Trabzon yolunda daha da azalmıştır. Özellikle 1680-1690 ve 1736-1739 yıllarında Osmanlı-Rus savaşları sırasında Karadeniz'in güvenli olmayışı, Trabzon limanını ticarette geri plana itip, daha güvenilir bir yol olan Erzurum ve Tokat üzerinden kervanların ilerlemesine neden olmuştur. Bu nedenle Trabzon, ipek ticaretindeki konumunu kaybetmiş, 16. yüzyılda Bursa ve 17-18. yüzyıllarda da İzmir bu ticarete ilişkin malların Avrupalı tüccarlara pazarlandığı merkezler olmuştur[110], Aslında coğrafi keşifler sonucu Batılı tüccarlar Bengal ve Çin ipeğini doğrudan elde edebiliyorlardı. Yine 1734 yılında Ruslarla İngilizler arasında yapılan ticari antlaşma sonucunda Asya malları Rusya üzerinden Avrupa'ya gönderilmiş ve ipeğin dünya ticaretindeki yerini pamuğa bırakmasıyla da sadece Trabzon üzerinden yapılan ticaret değil, tüm Osmanlı Devleti bundan olumsuz yönde etkilenerek bu ticaretten sağlanan gelirlerde düşüş gözlenmiştir.

Trabzon ticareti, dışardan buraya yapılan mal girişi ve çıkışı ile yerel üretimin şehirde mübadele vs. her türlü iktisadi faaliyetin uygulandığı şeklinde düşünülürse, yerel üretimin sefer halinde orduya satılması iç ticaret olarak da adlandırılabilen ikinci hususu biraz canlandırmaktadır. Ancak devlete mal teslimi ya bir vergi ödeme, ya da piyasa değerinin çok altında bedeller karşılığında yapıldığından bu canlılık sınırlı ölçülerde kalmaktadır[111]. Yine de özellikle İran savaşlarında önemli bir üs olarak buraya yoğun miktarda yapılan asker, hayvan ve cephane nakli bir nebze de olsa şehrin üretimi ve ticaretine olumlu ivme kazandırmaktadır. Asker ve hayvanlar için temin olunan yiyecekler ile cephane vs. mühimmatın naklinde tedarik olunan sanayi türü malzeme bunun açık bir göstergesidir. Diğer yandan, Trabzon'a dışardan gelen ve buradan dışarı giden yani dış ticaret denilebilecek faaliyet bilhassa yolların güvenliği ve nakliye araçlarının temini süresince ileri düzeylere ulaşabilmekteydi. Fakat, daha önceki kısımlarda işaret edildiği üzere, eşkıya faaliyetleri karayolunun,

---

[109] Savaşın ticarete etkilerine açıklama getiren tutan Erzurum Gümrüğü'nün bu gelirleri için bkz. Neşe Erim, "1720-1790 Arasında Osmanlı-İran Ticareti", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (Tebliğler)**, Ankara, 1990, s. 572.
[110] İnalcık, "The Question of the Closing of the Black Sea", s. 91-101.
[111] Jennigs, "Urban Population", s. 43.

kuzey savaşları (1680-1690 ve 1736-1739) dolayısıyla da denizin tekin olmadığı durumlar ve bilhassa ticarette önemli rol oynayan gemi ve hayvanların devlet tarafından kiralanarak, sefer sevkıyatında görev almaları ticari faaliyetleri akamete uğratıyordu. Yine de seferler dolayısıyla Trabzon'a getirilen emtialar ticari aktiviteden sayılabilir[112]. Bunlardan ambarlarda kalanlar tüccarlara satılarak ticari canlılık yönünde girişim elde etme yanında, eldeki emtianın bozulmadan bir kâr edilmesi de düşünülüyordu[113]. Aslında devlet tarafından normal zamanlarda olduğu gibi, hatta sefer zamanlarında daha da bir özenle ticaret ve tüccar teşvik edilmekte, tüccarlara karşı yapılan haksızlıkların önlenmesi üzerinde önemle durulmaktadır[114].

Savaş sırasında ticareti akamete uğratan başka bir sebep de, tüccar gemilerine el konularak kiralanmasıdır. Gemiler sevkıyat amacıyla belli bir süre zarfında devlet tarafından hizmete alınmaktaydı. Ancak hizmet bitiminde tüccar gemilerine tekrar ticaret hakkı veriliyordu. Nitekim 1100 (1689) yılında savaş tüm şiddetiyle devam ederken, Erzurum madeninden bakır satın alıp İstanbul'a götüren tüccarlar Polatana iskelesinde gümrük resimlerini verip yollarına devam etmişlerdi[115]. Aynı şekilde 1156 (1743) yılında, Trabzon tüccarları 75.681 kıyye bakırı İstanbul'a nakil

---

[112] 1157 (1744) yılında Kars Seraskeri Ahmed Paşa ve askeri için Filibe ve Mısır pirinci ile Yemen'den gelen kahve yüklü bir gemi Trabzon'a gelmiş ve burada ambar eminine teslim olunmuştur. Bunlardan Trabzon'a toplam 6011 kıyye Mısır, 150.950 kıyye Filibe pirinci, 851 kıyye Yemen, 664 kıyye Frengi kahvesi gelmişti. (TŞS, No: 1911-97, s. 2/28 R 1157/10 Haziran 1744).

[113] 1160 (1747) yılında, ambarlarda kalan 61.178 kıyye Filibe ve 2660 kıyye Mısır pirincin kilesi 110 akçeden tüccara satılmak istendiğinde, tüccar pirincin eski olduğunu ileri sürerek 80 akçeden fazla vermeyecekleri bildirilmesi üzerine Trabzon'daki kadı tarafından pirincin bir-iki senelik yeni pirinç olduğu ve yeni olan Filibe pirincinin kilesi 120'şer akçeye, Mısır pirincinin ise 150 akçe üzerinden piyasada fiyat bulduğu bildirilerek, bu fiyata satılması emredildi. (TŞS, No: 1915-101, s. 7/1160/1747).

[114] 1135 (1723) yılındaki bir hükümde bundan önce Erzurum'dan Trabzon iskelesine emtia, eşya ve mal getirildiği gibi bundan sonra da aynı şekilde devam edilmesi tüccar ve yerel yöneticilerden isteniyordu. (MAD, No: 9910, s. 247/7 C 1135/15 Mart 1723). Aynı yıl Trabzon valisi ve kadısına gönderilen hükümde, tüccar taifesine müdahale olunmayıp, zorluk çıkarılmaması emredilmişti. (MAD, No: 9910, s. 132/29 Ra 1135/7 Ocak 1723). Tüccarlara yapılan güçlükler daha çok gümrüklerde ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan tüccarlara zorluk çıkarılmaması her ne getirirlerse getirsinler karadan ve denizden gelen tüccarlardan %3 akçe ve 1 akçe de zarar-ı kassabiye ki toplam %4, kefereden ise %5 gümrük haricinde bir şey talep edilmemesi tembih olundu. (D.BŞM, Dosya No: 2268, Vesika No: 32/3 B 1136/28 Mart 1724). Bunların yanında tüccarlardan gereksiz yere hapsedilenlerin serbest bırakılması, aksi halde ticaretin kesintiye uğrayacağı bildirilmektedir. (TŞS, No: 1911-97, s. 12/Evail-i M 1157/17 Şubat 1741. Trabzon Ahkâm Defteri, No: 1, s. 13/Evahir-i R 1156/23 Haziran 1743).

[115] TŞS, No: 1857-43, s. 98 (Evahir-i C 1100).

etmişlerdi[116]. Yine buna ilişkin Osmanlı-Rus seferlerinin cereyan ettiği 1150 (1737) yılında, ortaklıkla kurulan ticarette, ortaklardan Trabzon'da oturan Mustafa Çelebi aldığı kahve, pirinç, kalay ve diğer eşyaları gemisiyle İstanbul'a gönderip, bunlar da diğer ortak Mehmed Efendi tarafından satılarak elde edilen kâr kendi aralarında bölünmüştür[117]. Ancak savaş zamanlarında ticaret her ne kadar teşvik edilmişse de savaş yapılan devletlerle olan siyasi ilişkiler neticesinde ticaret yollarının yön değiştirmesiyle, ticaret kervanları veya gemilerin güvenlik sorunları yaşamasıyla ve ticaretin önemli unsurlarından olan münakale araçlarının devlet tarafından kiralanması, Trabzon'da ticaret hacmini daraltmakta ve ticari faaliyetleri akamete uğratmaktaydı. Bu durumlar bazen izinle bazen de kanunların çiğnenmesiyle aşılıyordu. Mesela Karadeniz'de bulunan Abaza iskelelerine tuz, eşya ve bogası kesinlikle götürülmemesi emredilmişken, bazı gemi reisleri kanuna aykırı olarak bu emtiaları Abaza iskelelerine boşaltıyordu[118]. Bu şekilde davrananların ise Sohum ve Faş kalelerine kapatılarak gemilerine de el konulması bildiriliyordu.

Savaş ticari faaliyetleri etkilediği gibi fiyatları da etkilemekteydi. Savaşın fiyatları etkilemesi genellikle dolaylı yollardan olmaktadır. Savaş zamanında kesintiye uğrayan ticaret, üretimin azalması veya bu üretimin savaş birliklerine tahsis edilmesi, yaşanacak kıtlık korkusuyla mal biriktirme veya karaborsa eğilimleri vs. birçok husus fiyatları olumsuz yönde etkiliyordu. Araştırma yapılan dönemde savaşın fiyatlar üzerinde bir etki oluşturup-oluşturmadığı, şehirde günlük fiyatları yansıtan narh defterlerinin incelenmesiyle anlaşılabilir[119]. Şer'iyye sicilleri içerisinde yer alan narh defterlerinden 1680-1690 arasında sadece altı sicilde kayıt vardır.

---

[116] D.BŞM, Dosya No: 3490, Vesika No: 17 (11 S 1156/6 Nisan 1743).
[117] TŞS, No: 1901-87, s. 11 (15 S 1150/14Haziran 1737).
[118] MD, No: 132, s. 139 (Evasıt-ı S 1139/22 Ekim 1726). MD, No: 138, s. 232 (Evahir-i L 1144/26 Nisan 1732). Bu kaçakçılık Trabzon'daki sıkı denetimler dolayısıyla Gönye'den yapılıyordu. Bkz. Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Çev., Neyyir Kalaycıoğlu, 2. bsk., İstanbul, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, 1994, s. 108-114.
[119] Narh, sözlüklerde devlet başkanını veya yetki verdiği memurların yahut da halkın işlerini yürütmeyi üzerine alanların pazarlarına, esnafa mallarını belli bir fiyata satmalarını emretmesi ve maslahata binaen belirlenen fiyattan aşağı veya yukarı bir fiyata satış yapmayı yasaklaması olarak tanımlanmaktadır. Narh için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "Narkh", **EI**, C. VII, Leıden, E. J. Brıll, 1993, s. 964. Kütükoğlu, **Osmanlı Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, İstanbul, Enderun Yayınları, 1983. Halil Sahillioğlu, "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar", **BTTD**, Sayı: 1, 1967, s. 36-40. Temel Öztürk, "Osmanlılarda Narh Sistemi", **Türkler**, Ed., Hasan Celal Güzel vd., 20 c., C. X, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 861-871.

1723-1746 yıllarında ise hemen hemen her yıl verilen narhlar için çoğu sicillerde bu kayıtlara rastlanmaktadır. Günlük pazar fiyatlarını yansıtan narh listelerinde hububat, gıda ve eşya fiyatlarına ilişkin birkaç temel madde üzerinde yapılacak inceleme dönemin fiyatlarını ve seferler dolayısıyla etkilenme süreçlerini ortaya koyacaktır.

1680-1690 arası hububat türünden sadece nohudun fiyatı narh listelerinde kayıtlıdır. Buna göre 1093 (1682) yılında bir kıyye nohut 10 akçe idi[120]. 1096 (1685) yılına kadar piyasalarda aynı fiyatla satılan nohudun bu tarihte kıyyesi 6 akçeye inerek %40'lık bir düşüş görülmüştür[121]. İncelenecek gıda maddeleri ise; un, ekmek, et, yağdan oluşmaktadır. Un belgelerde "dakik" ve daha kaliteli olan "dakik-i has" olarak kayıtlıdır. Sadece 1687-1688 yıllarında narhı verilen undan has unun 3.5 batmanı, unun ise 4 batmanı bir kuruştu[122]. Temel besin maddesi olan ekmek hemen hemen her kayıtta zikredilmektedir. 1094 (1683) yılında 145 dirhemi bir akçe iken[123], 1096 (1685)'da gramajında büyük bir düşüşle 80 dirhemi bir akçeye satılmakla fiyatının yükseldiği anlaşılmaktadır[124]. Ekmekteki gramaj düşüşü hızla devam etmiş, 1094 (1686) yılının son aylarında 61.5 dirhemi bir akçe olan ekmek, gramajındaki devam eden düşüşle 25 C 1098 (8 Mayıs 1687) tarihli narhta 50 dirhemi bir akçe fiyatında belirlenirken, 24 Ca 1099 (27 Mart 1688) tarihindeki narha göre de küçük bir yükselişle 60 dirhemi bir akçe olmuştur[125]. Bu tarihten itibaren yükselişe devam eden ekmek fiyatları 1689'da da artmıştır. 21 Ca 1100 (13 Mart 1689) tarihinde iki ayrı narhtan birinde ekmeğin 125 dirhemi bir akçe iken, diğerinde 150 dirhemi yine bir akçe olup, 16 Z 1100 (1 Ekim 1689) tarihinde bir akçe karşılığındaki ekmeğin gramajı 170 dirheme yükselmiştir[126]. Belgelerdeki etten koyun eti ve inek eti hakkında bilgi verilebilir. 1093 (1682) yılında koyun etinin kıyyesi 10 akçe iken[127], 1094 (1683) yılında kıyyesi 8 akçeye düşmüştür[128]. 1096 (1685) yılında koyun etinin

[120] TŞS, No: 1852-38, s. 133 (1093/1682).
[121] TŞS, No: 1854-40, s. 121 (6 Ca 1096/10 Nisan 1685).
[122] TŞS, No: 1855-41, s. 179 (25 C 1098/8 Mayıs 1687).
[123] TŞS, No: 1853-39, s. 129 (2 N 1094/25 Ağustos 1683).
[124] TŞS, No: 1854-40, s. 121 (6 Ca 1096).
[125] TŞS, No: 1855-41, s. 179.
[126] TŞS, No: 1856-42, s. 163.
[127] TŞS, No: 1852-38, s. 133 (1093).
[128] TŞS, No: 1853-39, s. 129 (2 N 1094).

kıyyesi 10 akçeye çıkmış, inek etinin kıyyesi 7 akçe olmuştur[129]. 1097 (1686)'nin sonunda hem koyun hem de inek etinin fiyatı düşerek, koyun etinin kıyyesi 8, inek etinin kıyyesi ise 4 akçe olmuş, 15 M 1098 (1 Aralık 1686)'de koyun eti tekrar 10 akçeye, inek eti de 8 akçeye yükselmiştir[130]. Bu tarihten sonra koyun ve inek eti aynı fiyatı korumuştur. Narh listelerinde gıda maddelerinden yağ ise sadeyağ ve zeytinyağı olarak kayıtlıdır. 1093 (1682)'teki kayıtta sadeyağın kıyyesi 3 sümün (45 akçe) iken[131], 1094 (1683)'te kıyyesi 34 akçeye indi[132]. 1096 (1685) yılında sadeyağın kıyyesi 30 akçe[133], 1097 (1686)'de ani bir yükselişle sadeyağın kıyyesi 36 akçeye çıkarken, zeytinyağının da kıyyesi 40 akçe idi[134]. 1680-1690 döneminde fiyatların analizi açısından son olarak eşya fiyatları incelenebilir. Bu grup içerisinde narh listeleri ve yıllar itibariyle tutarlılık gösteren sabun değerlendirilebilir. 1093 (1682) yılında Halep sabunun kıyyesi 44 akçe idi[135]. 1094 (1683) yılında düşüşe başlayan Halep sabununun kıyyesi 40 akçe[136], 1096 (1685)'da de 30 akçe olurken, aynı yıl İzmir sabunu da 26 akçe idi[137]. 1097 (1686) yılındaki son kayda göre sabun fiyatları tekrar yükselmiş ve Halep sabununun kıyyesi 46 akçe, İzmir sabununun ise 30 akçe olmuştu[138]. Görüldüğü üzere fiyatlar birbirinden farklı bir trend izlemekle, bilhassa 1685-1686 yıllarında artışlar görülmüştür. Rusya'nın Azak'a saldırdığı ve kuzey savaşlarına odaklanıldığı bir zaman olması hasebiyle dikkate şayandır.

1723-1746 yıllarında hububat, gıda ve eşya fiyatları incelenecek olursa bu dönemdeki listelerde maddelerin bol miktarda olduğu görülür. Hububat içerisinde en fazla narhı verilen maddeler pirinç ve nohuttu. Bu grup içerisinde arpaya da yer verilmekte ve 1135 (1723)'te bir yemi 12 akçe olan arpa, 1736'ya kadar önemli bir değişiklilik göstermemiş ve 1736 tarihinde 11 akçeye düşmüştür. Ancak 17 B 1151 (31 Ekim 1738) yılında %81.81'lik bir artışla bir yemi 20 akçeye yükseltilmiştir.

---

[129] TŞS, No: 1854-40, s. 121 (6 Ca 1096).
[130] TŞS, No: 1855-41, s. 179.
[131] TŞS, No: 1852-38, s. 133 (1093).
[132] TŞS, No: 1853-39, s. 129 (2 N 1094).
[133] TŞS, No: 1854-40, s. 121 (6 Ca 1096).
[134] TŞS, No: 1855-41, s. 179.
[135] TŞS, No: 1852-38, s. 132 (1093).
[136] TŞS, No: 1853-39, s. 129.
[137] TŞŞ, No: 1854-40, s. 121 (6 Ca 1096).
[138] TŞS, No: 1855-41, s. 179.

Narh listesindeki arpanın son kaydına göre fiyatı Selh Ş 1155 (29 Ekim 1742)'te bir yemi 12 akçe olarak belirlenmiştir[139]. Narh listelerinde nohut İstanbuli ve Sinop olmak üzere iki çeşittir. Pirinçten ise en çok Mısır ve Filibe pirincine narh verilmiştir. 5 B 1145 (22 Aralık 1732) ile 7 Ra 1148 (28 Temmuz 1735) arasında Mısır pirincinin kıyyesi 13 akçe iken, Filibe pirincinin kıyyesi 11 akçe idi. Gurre-i Ra 1140 (19 Ekim 1727) ile 26 Ş 1141 (27 Şubat 1728)'de kıyyesi 8 akçe olan Mısır pirinci bu tarihten itibaren artışa geçmiştir. 20 B 1143 (29 Ocak 1731) ile 1 Ş 1153 (22 Ekim 1740) tarihlerinde kıyyesi 10 akçe olan nohudun ise, 25 L 1157 (1 Aralık 1744)'de %50 azalarak kıyyesi 5 akçeye düşmüştür[140].

Gıda fiyatları içinde un, ekmek ve et fiyatları incelenecek olursa, ilk olarak 13 R 1138 (19 Aralık 1725)'de kıyyesi 8 akçe olarak narhı verilen unun, Gurre-i Ra 1140 (19 Ekim 1727) ile 26 Ş 1141 (27 Şubat 1728)'de %25 oranında artarak kıyyesi 10 akçe olmuştur. Narh kayıtlarında ekmeklerden nân-ı aziz-i has ve nân-ı aziz-i harci incelenecek olursa; 26 Ş 1141 (27 Şubat 1728)'de 90 dirhem nân-ı aziz-i has bir akçe iken, nân-ı aziz-i harcinin 120 dirhemi bir akçe idi. Bu tarihten sonra 7 Ra 1148 (28 Temmuz 1735) yılına kadar her iki ekmek cinsinin fiyatları yükselmiş ve bu tarihte fiyatlar tekrar düşerek nân-ı aziz-i hasın 105 dirhemi bir akçe iken, nân-ı aziz-i harcinin 130 dirhemi bir akçe olmuştur. Bu tarihten sonra ekmek fiyatları tekrar yükselmiştir. 27 L 1156 (12 Aralık 1743) yılında ise nân-ı aziz-i hasın 100 dirhemi bir akçe olarak fiyatı düşmüştür. Et fiyatlarından ise koyun ve inek etinin fiyatı incelenebilir. 1135 (1723) yılında kıyyesi 8 akçe olan koyun eti kayıtlarda 8-15 akçe arasında değişirken, inek eti fiyatı 5 ila 10 arasında değişip, koyun etinde %87.5, inek etinde ise %100'lük artışlar görülmüştür.

Eşya fiyatları grubundan yakacak maddelerinden odun, kömür ve giyecekten sarık, ipek ve mum ile nal olmasına karşın, sadece temizlik maddesi olan sabunun incelenmesi fiyatlar hakkında bilgi verebilir. Yapılan incelemelerde Halep, İzmir, Trablus ve İstanbul'dan gelip, bu yerlerin ismiyle adlandırılan pek çok sabunun

[139] Temel Öztürk, "Trabzon'da Fiyatlar (1700-1750)", **Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998- Bildiriler)**, s. 351-369.
[140] Temel Öztürk, "Trabzon'da Fiyatlar", s. 353-354.

piyasada olduğu görülmektedir. 1135 (1723) yılından itibaren iniş ve çıkış gösteren sabun fiyatları içerisinde, Halep sabununun listelerde son narhı 1736 Aralığının ilk günlerinde 40 akçe olarak belirlenmiştir. Halep sabunu İzmir sabunundan daha pahalı olup, yine Trablus sabunu da İzmir sabunundan 4-6 akçe daha fazla fiyatta idi[141]. Bu bilgiler sonucunda 1723-1746 dönemine ait piyasa fiyatlarında zaman zaman iniş ve çıkış olduğu gibi genelde bütün maddelerde bir artış gözlenmektedir. Çoğunlukla sefer zamanlarına rastlayan fiyat yükselişleri, bu yönde savaşların etkisini ortaya koymaktadır.

3.2.2- Sanayi ve Üretim Alanlarına Etkileri

Trabzon'da sanayi alanlarındaki işletmelerin başında mukataalardan da anlaşılacağı üzere keten bezi ve bal mumu gelmektedir. Bunları yine önemli bir sanayi kolu olup şehrin bir bölgesine ismini veren (Tabakhane) deri tabaklanması ve denizcilik takip etmektedir. Aktif faaliyet alanlarında şehrin iki önemli caddesine ismini veren semercilik ve bakırcılık da önemli sanayi işletim alanlarındandı. Diğer yandan tekstil sanayiinde; terzicilik, ipekçilik, boyacılık, manifaturacılık, abacılık, halıcılık, hallaççılık, kuşakçılık, takkecilik, yamakçılık ve urgancılık bulunmaktadır. Deri sanayisinde ise ayakkabı imal eden paşmakçılık, çizmecilik, pabuççuluk ve saraççılık yer almaktadır. Alet ve ev eşyası kollarında; demircilik, sandıkçılık, bıçakçılık, kalaycılık, kazancılık vs. bulunmaktadır. Yiyecek ve içecekle ilgili en önemli işletim alanları da fırıncılık ve kasaplıktır. Bina yapımlarında da; nalbantlık, taşçılık, kireççilik vs. görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak değirmencilik de söylenebilir. Bu sanayi kollarından çömlekçilik Çömlekçi Mahallesi'nde, mum yapımı Mumhane'de, semercilik Semerciler Mahallesi'nde ve değirmencilik de Değirmendere'si olup bilhassa şehrin çıkışından Maçka'ya kadar, derenin çeşitli yerlerinde faaliyet göstermektedirler[142]. Bunların yanında çok eski bir sanat kolu olan

---

[141] Geniş bilgi ve diğer eşya fiyatları için bkz. Temel Öztürk, "Trabzon'da Fiyatlar", s. 360-364. Ayrıca Trabzon'da 1723-1746 yıllarına ait narh listelerindeki tüm maddelerin fiyatları için bkz. Temel Öztürk, **"18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu'da Fiyatlar"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, 1998.

[142] Geniş bilgi için bkz. Hanefi Bostan, a.g.e.

kiremitçilik, havlu, ipek ve pamuklu çarşaflar ile ipekli "Trablus" kuşaklarının en iyisi ve doğramacı işlerinin en kalitelisi Trabzon'da faaliyet göstermekteydi[143]. Yine meşhur Trabzon ibrişimleri de sanayi alanında önemli bir yer tutuyordu[144].

Savaşın sanayi veya üretime olan etkisi iki yönlü düşünülebilir. Savaş için talep olunan maddelerin bulunduğu alanda bir genişleme olurken, talep olunmayanlarda da kısmi daralma olacağı muhtemeldir. Konu bu boyutuyla incelenecek olursa, Trabzon'da önemli mukataalardan olan balmumu ve keten bezi sektörlerinde bir gelişme olması gereklidir. Balmumu üretimine ilişkin mukataa 1680-1690 yıllarında olduğu gibi 1723-1746 yıllarında da senede 4000 akçeyi devlete vermek üzere gümrük eminine tevdi olunurdu[145]. Keten bezi, tekstil alanında bilhassa giyim eşyalarında kullanılması yanında donanma için yelken bezi (kirpas) olarak da kullanılmaktaydı. 1139 (1727) yılından itibaren kayıtlarına rastlanılan keten bezi şehir merkezinde, Giresun, Keşap, Tirebolu, Görele, Sürmene, Of, Rize, Mapavri, Yoros, Akçaabat, Maçka ve Yomra'da işlenmekte, iki arşın (zira)[146] başına bir akçe resm-i damga (damga-i kirpas) alınıp, 60.000 akçe gelir ve 500 kuruş muaccele ile malikane sistemi içerisinde müteşebbislere verilmekteydi[147]. Her iki arşından bir akçe vergi alındığı göz önünde bulundurulsa yılda keten bezi üretiminin 120.000 arşın olduğu görülür. 1144 (1731) yılındaki bir kayda göre, 1730 yılında tüm mukataa ve malikane kayıtlarının kaldırılması üzerine bundan bir yıl önceye ait keten bezinden 2500 kuruştan fazla miktar tahsil edildiği bildirilmektedir[148]. 1146 (1734) yılında ise yeniden keten bezine mukataa kaydı verilerek önceki 60.000 akçe geliri üzerine 140.000 akçe zam olunup, keten bezinin geliri 2 yük (200.000 akçe) olmakla üretim 400.000 arşına çıkmıştı[149]. Muaccele miktarı ise 3000 kuruştu[150]. 1148 (1735)

---

[143] Şakir Şevket, a.g.e., s. 62-63.
[144] Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Genel Durumu", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)**, s. 136.
[145] Mumhane mukataası gümrük mukataasından olduğu için gümrük eminine tevdi olunurdu. (MAD, No: 2935, s. 316/8 S 1099/14 Aralık 1687. MAD, No: 9924, s. 28/14 M 1143/30 Temmuz 1730).
[146] Bu uzunluk ölçüsü ortalama 54.04 cm'dir. Bkz. Walther Hınz, **İslâm'da Ölçü Sistemleri**, Çev., Acar Sevim, İstanbul, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990, s. 67.
[147] TŞS, No: 1890-76, s. 100-101 (4 S 1140/11 Eylül 1727). MAD, No: 10490, s. 9 (27 B 1142/15 Şubat 1730). MAD, No: 9924, s. 292 (9 Ca 1143/20 Kasım 1730).
[148] Ali Emiri, Mahmud I, No: 11848 (3 Za 1143/10 Mayıs 1731).
[149] TŞS, No: 1897-83, s. 86 (5 Za 1146/9 Nisan 1734).
[150] D.BŞM, Dosya No: 2790, Vesika No: 46 (6 Za 1147/30 Mart 1735).

yılındaki bir başka kayda göre Trabzon kaza ve nahiyelerinin keten bezi damgası için şehir merkezinden 3744 kuruş, Sürmene Kazası'ndan 759 kuruş, Hatuniye Vakfı'ndan olan Akçaabat ve Yomra'dan 697 kuruş, Tonya Köyü'nden 306 kuruş, Rize Kazası'ndan 50 kuruş, Görele Kazası'ndan 37 kuruş olup toplam 5593 kuruş alınmaktaydı[151]. 1737-1743 yılındaki bilgiler keten bezi damgası mukataasının senede tekrar 60.000 akçe gelir ve 500 kuruşa gerilediğini göstermektedir[152]. Üretim de 120.000 arşına düşmüştür.

Savaş, önemli bir üs olan Trabzon'da bilhassa mühimmat naklinin sağlanması için küçük çaptaki bir çok sanayi işletim alanlarında genişleme sağlamıştır. Bunların arasında barut varilleri için gerekli olan derilerin imalatı, mühimmat naklinde iskeleye gelen hayvanlara semer imalatı, yine yük ve binek hayvanlarına nal temini, çeşitli cephane malzemesinin kalay ve bakırlarının yapılması yönünde faaliyetler gelmektedir. İran seferlerinde yoğun bir sevkıyat organizasyonu ile karşı karşıya kalan Trabzon caddelerine bazı sanayi kollarının ismi verilmesi de bu sefer dönemlerinin bir sonucu olsa gerektir. Mesela yük almak için iskeleye gelen yüzlerce, binlerce hayvanların semer ihtiyaçlarının karşılanması, bu faaliyetin gelişme ve genişlemesine yol açarak, günümüzde de var olan Semerciler Çarşısı'nın teşekkülünü sağlamıştır. Ayrıca sefer sırasında mühimmatın konulacağı sandık, sepet, çuval, güğüm vs. imalatı bu alanlardaki çalışma standardını yükseltiyordu. Bu yöndeki faaliyetler malzemenin temini ve tamiri olmak üzere temelde iki yönlü cereyan etmekteydi. Mesela 1137 (1725) yılında mühimmat nakli için 12.680 sepet ve 354 tahta sandık temin olunmuştur[153]. 1143 (1731) yılında İran seferi dolayısıyla cephane, tophane, kurşun, kalay, demir, çelik, yuvarlak ve humbara tanelerinin Trabzon'dan Erzurum'a nakli sırasında sandıkçı ve sepetçi esnafından 130 tahta sandık ve 1500 sepet tedarik olunmuştur[154]. Aynı yıl Trabzon'daki sandıkçı esnafı ve

[151] Yine burada Tirebolu, Keşap ve Giresun'da keten bezi dokunmadığı da belirtilmektedir. (TŞS, No: 1899-85, s. 2 /17 R 1148/6 Eylül 1735).
[152] Ali Emiri, Mahmud I, No: 13017 (10 S 1150/9 Haziran 1737). D. BŞM, Dosya No: 3491,Vesika No: 113 (22 S 1156/17 Haziran 1743).
[153] Sepetlerin her biri 15, tahta sandıkların ise 30 akçeye alınmıştır. (TŞS, No: 1884-70, s. 39 /15 Z 1137/25 Ağustos 1725).
[154] Tahta sandıkların her birine 30 akçe, sepetlerin her birine ise 15 akçe ödenip, toplam 220 kuruş esnafa verilmiştir. (TŞS, No: 1894-80, s. 15 /20 Z 1143/26 Haziran 1731).

Yomra'da Kalfaka Köyü'ndeki sepetçilerden mühimmat konulması için 150 tahta sandık ile 1200 sepet temin olunmuştur[155]. Bundan bir yıl sonra mühimmatın konulması için Trabzonlu sandıkçı ve sepetçilerden 620 tahta sandık ile 740 sepet satın alınmıştır[156]. 1145 (1732) senesinde yine cephane ve tophane mühimmatının konulması için Trabzon'da olan sandıkçılardan 400 sandık, sepetçilerden ise 250 sepet satın alınmıştır[157]. Ertesi sene Trabzon'daki sepetçilerden tanesi 5 paraya (15 akçe) olmak üzere 800 sepet tedarik olunmuştur[158]. 1146 (1733)'da Yomra'nın Kalfaka Köyü'ndeki sepetçilerden 440 sepet temin olunmuştur[159]. Sandık ve sepet dışında sevkıyatın bir diğer mühimmatı olan zahirenin konulması için çuval ve gararlar da temin olunmaktaydı. Örneğin 1144 (1731) yılında, zimmi olan mutaf ve çuvalcı esnaflarından peksimet ile vs. zahirenin konulması için çifti 210 akçeden 180 çift garar satın alınmıştı[160]. 1144 (1732)'te İran seferi dolayısıyla Trabzon'dan 5000 kile unun Faş'a nakledilmesi sırasında devlete ait un çuvallarının rutubetten çürüyüp bozulduğu ve yeni çuvallara ihtiyaç olduğundan çuvalcı esnafından çifti 120 akçeden 250 çift çuval satın alınmıştır[161]. Görüldüğü üzere çuval temini ihtiyacı nem ve rutubetten dolayı içlerinde zahire olan çuvalların bozulması üzerine gerekli oluyordu. Ancak nakil için de fazla miktarda mühimmatın konulması amacıyla bazen çuvallara ihtiyaç duyuluyordu. Mesela 1144 (1732)'teki keşif sonucu çürüdüğü tespit edilen çuvallar için 105, nakil için de 55 olup toplam 160 çift çuval Trabzon'da bulunan esnaftan satın alınmıştır[162].

Diğer yandan çeşitli amaçlarla kullanılmak üzere kürek, güğüm vs. malzeme Trabzon'dan temin olunurken, demirci ve marangoz esnafının da faaliyet göstereceği

---

[155] Sandıkların tanesine 30 akçe, sepetlerin her birine 12 akçe (4 para) ambar emini tarafından ödenmiştir. (TŞS, No: 1894-80, s. 29 /25 Ra 1144/27 Eylül 1731).
[156] Tahta sandıkların her birine 30, sepetlerin tanesine ise 15 akçe verilmiştir. (TŞS, No: 1894-80, s. 40 /20 Za 1144/15 Mayıs 1732).
[157] Tahta sandıkların tanesine 10 para (30 akçe), sepetlerin her birine ise 8 para (24 akçe) verilmiştir. (TŞS, No: 1894-80, s. 43 /20 C 1145/18 Aralık 1732).
[158] TŞS, No: 1894-80, s. 49 (20 N 1145/6 Mart 1733).
[159] TŞS, No: 1894-80, s. 54 (25 Ra 1146/5 Eylül 1733).
[160] TŞS, No: 1894-80, s. 15 (8 M 1144/13 Temmuz 1731).
[161] TŞS, No: 1894-80, s. 41 (22 B 1144/20 Ocak 1732).
[162] Çuvalların çifti bir kuruştur. (TŞS, No: 1894-80, s. 35 /10 Z 1144/5 Haziran 1732). 20 Z 1148 (2 Mayıs 1736) tarihli bir belgeye göre İran seferi için Karadeniz kuzeyinde olan Faş, Sohum ve Soğucak Kalelerine un ve peksimet nakli amacı ile çürüyen çuvallar yerine, 91 çift çuval, çifti 1 kuruştan satın alınmıştır. (TŞS, No: 1899-85, s. 38).

birçok iş ortaya çıkıyordu. Nitekim 1147 (1735) yılında Trabzon cephanesinden Erzurum'a nakil olunacak demir çubukların yüklenmesi zor olduğundan her bir çubuk uzunlamasına göre iki veya üçer yerinden kestirilmek için 12 demirci temin olunmuştu[163]. Aslında demirci ile marangozculara havan topu ve kundaklarının naklinde her zaman ihtiyaç duyuluyordu. Bu esnafa çoğunlukla tophane malzemesinin gemiden indirilip, şahi arabalarına bindirilmesi sırasında görev düşmekteydi. Bu malzemenin cıvata ve çalparalarının yapılması için kilolarca demir kullanılmakta ve bunlar işçiler tarafından işlenmekteydi. Buna ilişkin 1136 (1724) yılında Trabzon'dan Hoca Mezarlığı'na yapılan top naklinde cıvata ve çalparaların yapılması için 310 kıyye demir iki bini aşkın kişi tarafından işlenmiştir[164]. Bu sevkıyatta topların kundaklara yerleştirilmesi için 20 marangoz beş gün görev yapmıştır. Aynı yıl malzeme temini için Trabzon'da bulunan kürekçilerden 6000 kürek ve bunun yanında da 3000 ohlamur talep olundu[165]. Ancak 6000 kürek temin edilmiş, Trabzon'da ohlamur temini mümkün olmadığından, yerine tanesi 16.5 akçeden 3000 kendir ipi alınmıştır. Yine 1145 (1732) yılının sonunda içerisine yağ konulacak beş büyük güğüm yüke olmadığından bozdurulup 10 güğüm yapılması için demir ve kazancılara ihtiyaç duyuldu[166]. Demir ve bakır maddelerinin işlendiği bu sanayi alanları yanında marangozculuk alanında da hizmetler görülmekteydi. Örneğin 1148 (1736) yılında İran seferinin yaklaşmasıyla Faş, Sohum ve Soğucak Kalelerine gemi ve melekse kayıklarıyla nakledilecek zahirenin ıslatılmaması için bunların örtülmesi amacıyla 34.5 kuruşa döşeme ve tahta temin olunmuştur[167].

Trabzon'daki bu küçük çaptaki sanayi işletmelerinin bir diğer önemli faaliyetleri de bazı malzemenin tamir edilmesidir. Mesela 1146 (1733) yılında İran seferi dolayısıyla Erzurum'a nakil için İstanbul'dan Trabzon'a gelen ve içlerinde neft, bezir ve tire-mendi bulunan üç güğüm, bazı yerlerinden delinip, bozulmakla

[163] Bunlara günde 3'er kuruştan 8 gün hizmetlerince 24 kuruş ve kömür ücretleri için de 4.5 kuruş olup, toplam 28.5 kuruş verilmiştir. (TŞS, No: 1899-85, s. 53/20 Za 1147/14 Nisan 1735. D.BŞM, Dosya No: 2791, Vesika No: 66/20 Za 1147).
[164] D.BŞM, Dosya No: 2285, Vesika No: 44 (5 L 1136/27 Haziran 1724). TŞS, No: 1883-69, s. 29 (5 L 1136).
[165] Küreğin her biri 5.5 akçeye alınmıştır. (TŞS, No: 1883-69, s. 28 /25 N 1136/17 Haziran 1724).
[166] Bu hizmet için kömür, bakır ücreti ile diğer görevlilere toplam 39 para verildi. (TŞS, No: 1894-80, s. 47 /5 B 1145/22 Aralık 1732).
[167] TŞS, No: 1899-85, s. 38 (25 Z 1148/7 Mayıs 1736).

yağların bir miktarı zayi olması yanında davarlara yüklenmesi için de çok büyük olduklarından bunların tamir olunması emredildi[168]. Bu güğümler tartıldığında net olarak 59 kıyye gelmekle beraber bunların üzerine 15 kıyye halis bakır eklenip, 77 kıyyeden üç güğüm yapılmıştır. Ayrıca bu güğümlerin yüklenebilmesi için 300.5 kantar çubuk 12 demirci tarafından altı gün işlenmiştir. Yine bu sevkıyatta 177 kantar kurşun külçeleri büyük olduğundan birer ve ikişer yerlerinden kestirilmesi için 9 kişi üç gün bunları işlemiştir. Bir başka sevkıyatta yağ, katran ve ziftin içinde bulunduğu güğümler yüke olmadığından bunların bozulup satın alınan bakırlar ile yeniden yapılması, katran ve zift için varillere ihtiyaç olmakla varillerin yapılması, gararların içinde olan barut-ı siyahın altına ve etrafına tahta konulması ve yüklenilmesi mümkün olmayan kurşunların kesilmesi ile demirlerin eğritilmesi bildirilmiş, bu işler için kazancıbaşı, varilcibaşı, demircibaşı ve kerestecibaşı 10 kuruşu eminden almışlardır[169]. Tekstil sanayisinde yapılan tamir işleri çoğunlukla ambar ve mahzenlerde bozulan çuval ve gararların onarımlarından ibarettir. Bu hususta İran savaşları sonunda ambarlarda bozuk ve telef olan çuvallar için 30 kıyye gazil, çuvaldız ve yamalık parça kalıbı kullanılmıştır[170].

Sevkıyat sırasında bazı yerlerde kalan tophane malzemesi nem, rutubet ve paslanmadan dolayı bozulmakta ve bunların tamir edilmesi emredilmektedir[171]. Diğer yandan kışın çok karlı olan bölgelerde sevkıyatın kızaklarla yapılabilmesi için kızak imali yönündeki sanayi kollarında talebe karşı bir iş artışı olmuştur[172]. Yine top ve kundakların tamiri yanında tüfeklerin tamiri de Trabzon'da bulunan bu alandaki esnafa iş imkanı sağlamaktaydı. Örneğin eşkıyalardan alınmak suretiyle Trabzon cephanesinde bulunan 1000 tüfekten geri kalan 978 tüfeğin beş yüzünün kundak, tapanca ve çubuklarının kırılıp yapılacak halde olmayıp, 478'inin ise kundak ve tabancaları sağlam olmakla, bazı yerlerinin tamire ihtiyacı olduğundan beş yüzer kundak ve tabanca, 800 de tüfek çubuğu ile birer tüfekçi, kundakçı ve tabancacının

[168] TŞS, No: 1894-80, s. 53 (Gurre- S 1146/10 Aralık 1733).
[169] TŞS, No : 1894-80, s. 12 (20 Z 1143/26 Haziran 1731).
[170] Gazilin kıyyesi 60 akçeye, çuvaldız 4, yamalık parça 16.5 kuruşa temin olundu. (TŞS, No : 1915-101, s. 36 /1160/1747).
[171] Bu şekilde nakil esnasında 2.5 sene Gümüşhane'de kalan kundakların tamir edilmesi istenmişti. (MAD, No: 2819, s. 63/Gurre-i M 1146/16 Haziran 1733).
[172] MAD, No: 3375, s. 233 (10 C 1136/7 Mart 1724).

İstanbul'dan gönderilmesi emredildi[173]. Ancak İstanbul'dan gönderilen kundakçılar yeterli olmadığından Trabzon'un yerli kundakçılarından da işçiler kiralanıp, tüfek bilezikleri, halkaları vs. kundak malzemeleri temin edilerek tüfekler tamir olunmuştur[174].

Trabzon'da sanayi alanında yapılan tamirlerin en önemlileri barut taşıyan sandık ve varillerinin tamirlerine yöneliktir. Bu tür malzeme bazen İstanbul'dan gelirken kırılıp tamire ihtiyaç duyulmakta[175], bazen Trabzon'dan Erzurum'a nakil esnasında tamir edilmekte[176], bazen de Trabzon Kalesi'nde iken uzun süre geçmesinden dolayı bozulup tamir edilmesi gerekmektedir[177]. Mesela Trabzon Kalesi'nde 1730 barut-ı siyah varil ve kurşun sandıkları dağılmış olduğundan tamir edilmişlerdir[178]. Varillerin tamirinde derici, demirci, urgancı, varilci, marangoz gibi ustalar görev almakta ve bu işletim alanlarında kısmi bir ilerleme görülmekteydi. Dericiler, varillerin üzerini saran derileri imal etmekteydiler. 1143 (1730) yılında kırılan 644 barut varilleri tamir olunarak 562'sinin de derileri yapılıp, üzerlerine örtülmüştür[179]. 1144 (1731) yılında ise Revan seraskerine gidecek varillerden 65'inin tamire, 138'inin de derileri çürüyüp, yenilenmeye ihtiyaçları olduğundan varilci ve dericilerin mahkemedeki beyanları üzerine 65'i tamir ve 345 koyun derisi tabaklanmak suretiyle 138'inin de derileri yenilenmiştir[180]. Derilerin yanında varillerin çubuk ve tahtaları da yenilenmekte veya tamir olunmaktadır. Nitekim 1144 (1732) yılında içerisinde 1000 kantar barut olan 495 varilin demir çubuk, tahta ve derileri tamir olunmuştur[181]. Yine 1147 (1734) yılında içinde mühimmat olan 192 varilin tahta, deri ve çubukları tamir olup, 56 varil çubukları ile 31'inin derileri

---

[173] MAD, No: 9924, s. 339 (26 S 1143/11 Ağustos 1730).
[174] MAD, No: 9928, s. 190 (15 N 1144/13 Mart 1732). TŞS, No: 1894-80, s. 43 (25 Ca 1145/13 Kasım 1732).
[175] MAD, No: 10490, s. 33 (Selh B 1142/18 Şubat 1730).
[176] TŞS, No: 1888-74, s. 118 (22 L 1137/4 Temmuz 1735).
[177] MAD, No: 10490, s. 379 (17 Z 1142/3 Temmuz 1730).
[178] Cevdet-Askeriye, No: 49149 (13 B 1143/22 Ocak 1731). TŞS, No: 1895-71, s. 14 (20 B 1143/29 Ocak 1731).
[179] TŞS, No: 1892-78, s. 18 (6 Ra 1143/19 Eylül 1730).
[180] Bu iş için derilerin her biri 30 akçeden diğer masraflarla toplam 153.5 kuruş 23 akçe eminden alındı. (TŞS, No: 1894-80, s. 25/2 M 1144/7 Temmuz 1731).
[181] Her varil 4 paradan 153.5 kuruş 30 akçe ve derilerin ve usta ücretleri de 97.5 kuruş olup toplam 251 kuruş 30 akçeye tamir olunmuşlardı. (TŞS, No: 1894-80, s. 41 /20 Za 1144/115 Mayıs 1732).

yenilenerek, diğer mühimmatın konulması için 120 sepet temin olunmuştur[182]. 1155 (1743) yılına ait bir hükümde yine Trabzon Kalesi'nde olan barut-ı siyah varillerinin çoğu kırılmış olduğundan bunların muayeneye olunup, tamir olunarak ücretlerinin ambar emininden ödenmesi Trabzon kadısı ile Ambar Emini Osman'a emredildi[183]. Varillerin üzerlerine örtülen derilerin de etrafı iplerle sarılmakta ve bunların bozulması durumunda yenileriyle değiştirilmektedir. Örneğin 1155 (1743) yılında Trabzon Kalesi'nde olan varillere sargı, demir ve kapaklar bağlanıp, perdaht olunan barut doldurularak cephaneye götürülmüştür[184]. Görüldüğü üzere Trabzon'da sanayi alanında dericilik, semercilik, demircilik, marangozculuk, kalaycılık, bakırcılık, sepetçilik, sandıkçılık, varilcilik, çuvalcılık (mutaf), kerestecilik gibi bazı küçük işletim merkezleri seferler dolayısıyla sevkıyatın çeşitli alanlarındaki ihtiyaçlara cevap vermekte ve bu sanayi kollarında kısmi bir gelişme görülmekteydi. Bunların yanında ileride görüleceği üzere kale, yol, ambar tamir ve yapımları için yine bu sanayi kollarından bir çoğuna görev düşmekte ve iş hacimlerinde bir artış olmaktaydı. Bunun aksine seferlerle ilgili olmayan bazı sanayi kollarında da bir durgunluk olduğu söylenilebilir.

Trabzon'un coğrafi yapısı itibariyle, burada tahıl üretiminden çok bahçecilik üretimi önde gelmektedir. Ancak Şakir Şevket şehrin tarihine ilişkin eserinde burada mısır, buğday, arpa, hıyar, kavun, karpuz ve başta Akçaabat'ta olmak üzere tütün yetiştirildiğini bildirmektedir[185]. Bunların yanında Trabzon'da fındık, fasulye ve pirinç üretimi de yapılmaktaydı[186]. Yine burada birçok meyve, sebze yetiştirilmekte ve denizinden başta hamsi balığı olmak üzere çeşitli balıklar çıkarılmaktadır[187]. İfade

---

[182] Bu işler için varilin her biri 10'ar paradan 48 kuruş, her deri 4'er paradan 192 deri 19 kuruş tamiri gereken 56 varilin her biri 5 paradan 7 kuruş, 31 yeni deri 3 kuruş 12 akçe ve her sepet 5 paradan 120 sepet 15 kuruş ile nakil için hamaliye ücreti de 19 kuruş olup, toplam 11 kuruş 36 akçeyi esnaf cebecibaşı vekili yardımıyla Ambar Emini Ömer Ağa'dan aldı. (TŞS, No: 1894-80, s. 55/15 M 1147/17 Haziran 1734).

[183] TŞS, No: 1908-94, s. 3 (9 R 1155/13 Haziran 1742). TŞS, No: 1907-93, s. 175 (7 Z 1155/2 Şubat 1743). Cevdet-Askeriye, No: 23873 (11 Z 1155/6 Şubat 1743).

[184] TŞS, No: 1909-95, s. 12 (Selh R 1156/23 Haziran 1743).

[185] Şakir Şevket, a.g.e., s. 60-61. Hatta tütün üretiminden elde edilen tütünler XVIII. yüzyılda Sinop pazarlarında satılmaktaydı. Bkz. İbrahim Güler, "**XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop-İdari Taksimat ve Ekonomik Tarihi**", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1992, s. 186.

[186] Şemsettin Sâmi, a.g.e., s. 3006.

[187] Kâtib Çelebi, a.g.e., s. 430-431.

edilen tüm bu üretim mahsulleri üzerinde savaşların etkileri iki yönlü düşünülebilir. Bunlardan biri üretilen mahsulün askeri birlikler ile seferlerde kullanılan hayvanlara verilmesi, diğeri ise bu üretim alanlarında istihdam edilen insan ve hayvan gücünün savaş dolayısıyla cepheler veya çeşitli görevlerde istihdam edilmesidir. Bunlardan ilk husus açıklanacak olursa sefer için ihtiyaç duyulan arpa, buğday, pirinç gibi ürünlerin Trabzon iklimi ve coğrafi yapısı dolayısıyla sınırlı ekilmesi ve sınırlı mahsul alınması bu yöndeki katkıyı ya azaltmakta ya da hiç yapılmadığını göstermektedir. Ancak ileride inceleneceği gibi, halka yapılan zahire tevzileri ile az da olsa bu hususta sefer tüketimine bir katkı sağlanmıştır. İkinci hususta ise üretim alanlarındaki insan ve hayvan kaynaklarının cephelere kaydırılması bu alanlardaki verimi düşürmektedir. Bunlara eşkıyalık olayları ve savaşlar dolayısıyla alınan ağır vergiler de eklenecek olursa, üretim alanında çalışanların bağ, bahçe ve evlerini bırakarak göç etmeleri bu alandaki verimi daha da azaltmaktadır.

3.2.3- Savaş Masraflarının Karşılanmasında Şehrin Gelir Kalemleri

3.2.3.1- Vergiler

Osmanlı Devleti'nde sefer giderlerini karşılayan vergiler arasında ilk aşamada ifade edilecek olanlar, önceleri sadece sefer masraflarını finanse etmek için teşekkül eden ve daha sonra düzenli vergiler arasına giren avarız türü vergiler ile XVII. yüzyıl sonu ve XVIII. yüzyılda yine artan savaş masraflarını karşılamak amacıyla konulan imdadiyelerdir. Yapılan incelemeler bunların yanında, cizye vergi gelirlerinin de savaşların değişik alanlarındaki masrafları karşılamak için bir kaynak oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Trabzon'a tarh ve tahsil edilen bu vergiler, seferlerde büyük bir öneme sahip olan sevkıyat giderleri ile askerlerin maaş ve bazı harcamalarını karşılarken, bazı kalelerin muhafızları ile şehrin seferdeki organizasyon giderlerini de finanse etmekteydiler.

Avarız Vergileri

Avarız türü vergiler, avarız ve nüzül hanelere göre tahsil edilen avarız ve nüzül vergileri ile sürsat ve iştiralardan oluşmaktadır. Başlangıçta aynî olarak tahsil edilen bu vergiler, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra önemlerine göre nakit olarak tahsil edilmeye başlanmıştır. Ayrıca cephelere uzak olan bölgelerden aynî sevkıyatın zor yapılması, bu vergilerin nakit olarak tahsil edilmesine bir neden teşkil etmiştir. Nakit olarak yapılan bu tahsiller belgelerde bedel kelimesi kullanılarak anlatılmakta ve bedel-i nüzül, bedel-i sürsat olarak kayıtlara düşmektedir. Bu yönde avarız türü vergilere timar, sıbyan ve mütekait ile halka tevzi olunan zahire bedelleri de eklenebilir. Avarız vergileri içerisinde kürekçi olarak adlandırılıp, donanmaya belirli sayıdaki hanelerden bir nefer verilmesi şeklinde tatbik edilen uygulama Trabzon'a ait belgelerde görülmediğinden burada değerlendirilmeyecektir[188]. Avarız vergileri, cizye ve mukataa gelirleri gibi ferdi yükümlülüğe dayanmakta, toplulukları sorumlu tutmaktadır[189]. Bu tür vergiler hane esasına göre tespit edilirdi[190]. Muaf olanlar dışında nüfus belirlenir ve birkaç gerçek haneden bir avarız hanesi oluşturularak vergi tarh edilirdi. Avarız türü vergilerdeki muafiyetler, ferdi ve toplu olarak iki kısımda düşünülürse; askeri ve dini hizmetliler, vergi görevlileri ile herhangi bir sebepten dolayı çalışamayanlar ferdi kısma; derbentçiler, köprücü ve su yolcular, menzilciler, tuzla ve maden işçileri gibi gruplar da toplu olarak muaf olanlar kısmına dahil edilebilir[191]. Avarız türü vergilerin teşekkülünden itibaren nakit olarak toplanılanı sadece avarız akçesidir[192]. Uygulamanın ilk dönemlerinde sadece savaş harcamalarını karşılamak için toplanan avarız akçesi, araştırma dönemine ait yıllarda düzenli bir vergi şeklinde bazı yerlerde belirli hizmetlerin ocaklığı haline getirilmiştir. Mesela ileride örnekleriyle de izah edileceği üzere Trabzon ve Faş

[188] Avarız vergileri için kürekçi uygulamaları hakkında bkz. İdris Bostan, "Osmanlı Donanmasında Kürekçi Temini", s. 59-68.
[189] Lütfi Güçer, a.g.e., s. 67.
[190] Hane için bkz. Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", s. 331-348.
[191] Sahillioğlu, "Avarız", s. 108.
[192] Barkan, "Avarız", s. 14, 16-17.

menzilleri, avarız ve nüzül gelirinden ocaklık olarak kaydedilmiştir[193]. Nüzül bedeli avarız akçesi ile aynı yıllarda toplanırdı[194]. Nüzül, ordunun sefere çıkarken konakladığı merkezlerde çoğunlukla un ve arpa şeklinde belirli miktar zahirenin vergi olarak sağlanıp hazır bulundurulmasıdır[195]. Görüldüğü üzere aynî olarak tahsil edilen bu vergi yine hane esası üzerinden tarh edilmekteydi. Ancak aynî olarak sadece savaş alanlarına yakın olan ve ordunun geçeceği yerden toplanırken, uzak olan bölgelerden de bedel (nakit) olarak tahsil olunmaktaydı[196]. 1683 sonrasındaki savaşlar sebebiyle de nüzül bedeli olarak toplanan vergi, sürekli ve düzenli olarak tahsil edilen bir vergi haline gelmiştir. Ayrıca Trabzon'un avarız akçesi için hane başına 400, nüzül için ise 600 akçe alınırken, maişet olarak da avarız için 50, nüzül için ise 30 akçe tahsil olunmaktaydı[197].

1680-1690 arası avarız ve nüzül gelirleri tamamıyla sefer harcamalarına yönelik çeşitli masraflara kaynak olmuştur. Örneğin 1090 (1680) yılında avarız ve nüzül gelirinden sipahi mevacibi ödenirken[198], 1093 (1682)'te Giresun Kalesi tamiri için aynı gelirden 50.000 akçe havale olunmakta[199] ve 1094 (1683) ile 1095 (1684) yılında ise avarız ve nüzül geliri olan 5.272,5 kuruş 1 sülüs olup, bunun 991 kuruşu hazineye, 4.281,5 kuruşu da Ahısha Kalesi'ndeki muhafazada olan bazı yeniçerilerin üç kıst mevaciblerine tahsis olunmuştur[200]. Yine 1096 (1685) yılının avarız ve nüzül gelirlerinin bir kısmı Gönye Kalesi'ndeki yeniçerilere mevacib olarak verildi[201]. Bundan bir sene sonraki Gönye ve Trabzon'un nüzül, avarız ve sürsat bedeli gelirleri olan 17.836,5 kuruş hazineye alınmıştır[202]. 1102 (1689-1690) yılına ait yine Gönye

[193] 1148 (1735)'de avarız vergisi 155.950 akçe olarak tahsil edilmiştir. Nüzül bedeli (2321.5 kuruş 10 akçe) ile 3739 kuruş 35 akçe hesaplanmış ve tefavütle 3765 kuruş 10 akçeye yükseltilmiştir. Bunun 362.5 kuruşu Trabzon menzili için ocaklık kaydedilmiştir. (MAD, No: 2981, s. 75-76/1148/1735).
[194] Güçer, a.g.e, s. 91.
[195] Tabakoğlu, a.g.e., s. 157.
[196] Güçer, a.g.e, s. 75, 80.
[197] TŞS, No: 1852-38, s. 110 (15 Za 1090/18 Aralık 1679). TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 7 (24 L 1158/19 Kasım 1745).
[198] Ali Emiri, Mehmed IV, No: 9797 (3 Z 1090/5 Ocak 1680).
[199] TŞS, No: 1851-37 (Ek), s. 27 (2 N 1093/4 Eylül 1682).
[200] MAD, No: 2414, s. 76 (15 Ra 1095/9 Mart 1684).
[201] TŞS, No: 1854-40, s. 101 (2 Ca 1096/6 Nisan 1685).
[202] MAD, No: 2805, s. 36a (1097/1686).

ile Trabzon'un avarız ve nüzül gelirlerinden 2800 kuruş ıstabl-ı amire için tahsis olunmuştur[203].

1680-1690 yıllarındaki avarız ve nüzül gelirlerinin hemen hemen tamamının menzil masrafları dışına harcanması, bu gelirlerden menzillere yönelik harcamalara ilişkin uygulamanın 18. yüzyılda başladığını göstermektedir. Diğer yandan 18. yüzyılda avarız ve nüzül gelirlerinden menzil harcamalarına ek olarak bazı askerlerin mevacibleri ile çeşitli sefer masrafları da ödenmekteydi. Başta Trabzon menzili olmak üzere Faş, Bayburt, Batum, Atina, Vice ve Arhavi menzillerinin masraflarını karşılayan avarız ve nüzül gelirleri çoğunlukla menzildeki beygirler için ayrılmıştır. Mesela 1135 (1725) yılında avarız ve nüzül gelirlerinden; 25 beygiri bulunan Trabzon menzili için 1.812,5 kuruş, 10 beygiri olan Bayburt menzili için 725 kuruş, Atina, Vice, Arhavi ve Batum menzili için de 362.5'şar kuruş olup toplam 3.987,5 kuruş ödeme yapılmıştır[204]. Her yıl düzenli bir şekilde menzillere tahsis edilen vergi gelirleri 1139 (1727) yılında da aynı yerlere harcanmıştı[205]. 1139-1141 (1727-1729) yıllarında Trabzon'un avarız ve nüzül gelirinden 159.5 kuruş 7 akçe mütekait ulufesine ödenmiştir[206]. 1149 (1737) yılında avarız ve nüzül gelirinden; 725'er kuruş Trabzon ve Faş menzili ocaklığı, 362.5 kuruş Bayburt menzili olup Ladik menzili için de 333 kuruş 1 sülüs olmakla toplam 2.145,5 kuruş 1 sülüs için ödeme tahsis edilmiştir[207]. Geri kalandan 1200 kuruş da tersane-i amire için fırınlarda yapılacak peksimet giderlerine harcanmıştır. 1153 (1741) yılında tefavütüyle 3.734,5 kuruş 2 akçe olan avarız ve nüzül gelirlerinden; Trabzon ve Faş menzili için 725 kuruş olan menzil giderlerine, 3.117,5 kuruş 1 akçe sipahi ve silahtarların mevacibleri için tahsis edilmiştir[208]. Avarız gelirleri barış zamanında çoğunlukla Trabzon menziline tahsis

---

[203] MAD, No: 2465, s. 506 (19 Ş 1102/18 Mayıs 1691).
[204] Bu hesaplamalara göre, her menzil beygiri için 72.5 kuruş ödenmektedir. (MAD, No: 2420, s. 108 /1135/1725. TŞS, No: 1888-74, s. 124 –125 /28 L 1137/10 Temmuz 1725).
[205] Bu yıl Trabzon'un avarız geliri 1.445,5 kuruş 45 akçe idi. (MAD, No: 3151, s. 134/1139/1727. TŞS, No: 1889-75, s. 149/18 L 1139/8 Haziran 1727).
[206] D.MKF, No: 2857, s. 5-6 (15 Za 1147/8 Mayıs 1735).
[207] MAD, No: 3971, s. 145 (1149/1736-1737). MAD, No: 3815, s. 141 (Gurre-i L 1149/4 Şubat 1737).
[208] Bu masraflar toplandığında 3.734,5 kuruş 2 akçelik avarız ve nüzül gelirine karşılık 3.842,5 kuruş 1 akçe harcama yapılmıştır. (MAD, No: 3825, s. 135 /28 Z 1153/16 Mart 1741).

olunurken, nüzül bedeli de Faş menzili giderlerini karşılamaktaydı[209]. Nitekim 1157 (1744) yılında avarız ve nüzül gelirinden, 625.5 kuruş menzillere (bunun 290 kuruşu Faş menziline), 2.467,5 kuruş 4 akçe sipahilerin iki kıst mevaciblerine verilmiştir[210]. Savaş dönemi olan 1158 (1745) yılında avarız ve nüzül gelirlerinden 652.5 kuruş menzil masraflarına, 383 kuruş Sushan? Kalesi'nin cebeci mevacibi ve et ücretlerine, 2000 kuruş cephane mühimmatı taşıyan mekâri davarları ücretlerine, 170 kuruş top arabalarının eyer masraflarına, 481.5 kuruş sipahi ve silahtar mevaciblerine, 265 kuruş Sohum Kalesi topçularının mevacib ve et ücretlerine, 6 kuruş serdengeçtilerin tayinat ücretlerine ve 2 kuruş ise geminin kusur kalan navlına verilmiştir[211]. İran savaşlarının son dönemi olan 1159 (1746) yılında yine avarız ve nüzül gelirlerinden; 362.5 kuruş Trabzon menziline, 290 kuruş Faş menziline, 469 kuruş 1 para 1 akçe Sohum Kalesi'nden Erzurum tarafında görevlendirilen 26 topçunun mevaciblerine, 647.5 kuruş Trabzon Kalesi'ndeki 144 cebecinin bir kıst mevaciblerine, 112.5 kuruş ise 1746'dan 1747 baharına dek Trabzon'daki beygir ücretlerine verilmiştir[212]. Görüldüğü üzere Trabzon'un avarız ve nüzül gelirinden her sene belirli bir miktar, bilhassa Trabzon ve Faş menzilleri giderlerine ayrılmaktadır. Buna ilişkin 11 M 1156 (7 Mart 1743) tarihli bir başka belgeye göre; 1735'in baharından 1737 baharına ve 1738 baharından 1739 baharına kadar Görele ve Gümüşhane'ye giden 589 ulağa menzil için 90.000 akçe Trabzon avarız gelirinden verilmiştir[213]. Trabzon menzilinden beygir masrafı yanında menzil kayıkları masrafı da avarız ve nüzül malından karşılanmaktaydı. Mesela, 1147 (1734) senesine ait, Trabzon'dan Faş'a gidecek ulaklara menzil kayığı tesis edilip 906 kuruş 30 akçe ücretleri Trabzon avarız ve nüzül gelirinden karşılanmıştır[214].

---

[209] Bu duruma işaret eden 1153 (1740) tarihli hükümde, Faş menzilinin 290 kuruş gideri olduğu ve nüzül bedeli gelirinden ödendiği, 4 beygir ile 290 kuruş gideri olan Sohum menzilinin gideri de gümrük gelirinden karşılandığı bildirilmiştir. (TŞS, No: 1906-92, s. 95/Evahir-i C 1153/22 Eylül 1740).

[210] MAD, No: 3817, s. 141 (1157/1744). Bu terkin verilenlerden 592.5 kuruş Soğucak Kalesi'ndeki topçulara mevacib olarak, 27.5 kuruş da aynı kalenin topçularına et ücreti olarak verilmiştir. (MAD, No: 3219, s. 73/1157/1744).

[211] MAD, No: 3219, s. 103 (1158/1745). Avarız ve nüzül geliri olan 3739 kuruşa karşılık, ifade edilen masraflar için 3960 kuruş harcanmıştır. (MAD, No: 3219, s. 133/1159/1746).

[212] MAD, No: 3153, s. 145 (1159/1746).

[213] D.MKF, No: 29245, s. 13-14. D.BŞM, Dosya No: 3487, Vesika No: 57 (26 M 1156/22 Mart 1743).

[214] D.BŞM.TZG, Dosya No: 13, Gömlek No: 4 (6 Ca 1148/24 Eylül 1735).

İştira ve Sürsat Bedelleri

Avarız türü vergilerden olan iştira ve sürsat bedellerine ilişkin bilgiler tamamıyla 1680-1690 döneminde cereyan eden savaşlara aittir. Seferdeki ordunun iaşesinin temini için nüzül ve sürsat yöntemi ile kapatılamayan açıklar, iştira yani bazı zahire maddelerinin satın alınmak için mükellefiyet olarak halka tevzi ve taksim edilmesi yoluyla giderilmiştir. Bu açıdan iştira bir yükümlülüğü gerekli kılıyordu. İştirada esas olan, kabul edilen rayiç fiyat üzerinden zahire bedelinin ödenmek suretiyle gerçekleştirilmesidir. İştira sonucu ordunun geçeceği yerlerdeki ambarlara zahire yığılmaktadır. İştira narh-ı cari veya devletin belirlediği fiyat üzerinden yapılmaktaydı. Devletin fiyatı belirlemesi de iştiradaki yükümlülüğü ortaya koymaktadır[215]. 1683'ten sonraki savaşlarda paraya duyulan ihtiyaçtan dolayı, bu uygulamada iştira bedelinin alınması yaygınlaşmıştır[216]. Örneğin 1098 (1687) yılında Trabzon'dan 5000 kile arpa satın alınması ve kilesi 20 akçeden 100.000 akçeye alınması emredilmiş, ancak arpa olmayıp da yerine buğday bulunursa kilesinin 40 akçeye alınması bildirilmiştir[217]. Bu iştirada Trabzon Kazası'ndan 850, Sürmene'den 500, Of'tan 950, Giresun'dan 300, Keşap'tan 200, Kürtün'den 400, Rize'den 500, Görele'den 850, Maçka'dan 250 ve Mapavri'den 200 kile arpa satın alınması kararlaştırılmıştır[218]. Ancak aynı yıl gönderilen bir hükümde seferde olan askerler için toplanılacak bu zahirenin Trabzon'dan temin olunması zor olduğundan buğdayın ücreti olan 40 akçe kazalara tevzi olunmuş ve toplam 850 kuruş 10 sümün tahsil olunmuştu[219].

Ordunun iaşe temininde ikinci dereceden önemli olan mükellefiyet sürsattır. Sürsat, nüzüldeki gibi, miktar ve çeşidi önceden belirlenen maddelerin menzil ve

---

[215] Güçer, a.g.e, s. 121.
[216] Tabakoğlu, a.g.e, s. 160-161.
[217] TŞS, No: 1855-41, s. 84 (23 S 1098/8 Ocak 1687).
[218] MAD, No: 2738, s. 290 (4 Za 1099/31 Ağustos 1688).
[219] TŞS, No: 1855-41, s. 85 (5 B 1098/17 Mayıs 1687). Bu zahire iştirası sırasında Anadolu'dan 545.400 kile arpa, 42.500 kile un ve 70.500 buğday satın alınırken, Rumeli'den de 666.300 kile arpa, 80.500 kile un ve 800.000 kile buğday satın alınmıştır. Her iki bölgeden satın alınan zahireden arpanın kilesine 20 akçeden 24.234.000 akçe, unun kilesi 50 akçeden 6.150.000 akçe, buğdayın kilesine ise 40 akçeden 6.020.000 akçe olup toplam 36.404.000 akçe ödenmiştir. (MAD, No: 9865, s. 10-12/1099/1688).

konaklara kadılar aracılığı ile getirilmesidir. Ancak bu açıdan nüzüle benzeyen sürsat, tarh ve mahiyet itibariyle ondan ayrıdır. Mesela nüzül, un ve arpa olarak tahsil edilirken, sürsat un, arpa, yağ, bal, odun vs. maddeleri de içermektedir. Yine sürsat maddelerine ilişkin belirlenen fiyatın, piyasa fiyatından düşük olması ve halkın istenilen malzemeyi satmaya zorlanması onun mükellefiyetini ortaya koymaktadır. Diğer yandan nüzül, hanelere göre tarh edilirken, sürsatta böyle bir uygulama söz konusu olmamakla beraber, avarız ve nüzülden muaf olanlar da sürsattan muaf olamıyordu[220]. Sürsat vergisi, hazinede paraya ihtiyaç duyulduğu an, zaman zaman bedel olarak tahsil edilmişken, askerin geçeceği veya konaklayacağı yere uzak olanlardan daima nakit (bedel) olarak alınmıştır[221]. Bu yönde 1680-1690 arası Trabzon kazalarına tarh edilen sürsat maddeleri daima bedel olarak tahsil edilmiştir. Örneğin 1090 (1679-1680) yılında 605.150 akçe sürsat bedeli talep olunmuş, ancak halkın durumuna binaen 201.710 akçe indirim yapılarak, 403.440 akçe tahsil edilmiştir[222]. Gönye Livasının sürsat bedeli de miktara eklenince 566.110 akçeden; 187.990 akçe hazineye teslim olunurken, 378.120 akçesi de Kandiye Kalesi'ndeki 351 yeniçeriye mevacib olarak verilmiştir. Trabzon'dan alınacak sürsat bedeli için kazalara tarh edilen maddeler arpa, un, koyun, sadeyağ, bal, saman ve odundan ibarettir. Sürsat bedelini yansıtan maddelerin ve fiyatların kaydedildiği mevkufat defteri Trabzon'a gönderilir ve kadılar vasıtasıyla tahsil yapılırdı[223]. Buna göre 1680-1688 arası arpanın kilesi 40, unun kilesi 90, koyunun adedi 200, sadeyağın kıyyesi 30, balın kıyyesi 20 ve saman ile odunun ücreti 3000 akçe olarak belirlenip, Trabzon Kazası'na 1500 kile arpa, 250 kile un, 150 koyun, 100 kıyye sadeyağ, 50 kıyye bal ve 300 akçe karşılığında saman ile odun tarh olunmuştur[224]. Ancak 14 Za 1096 (12 Ekim 1685) tarihli belgede, baharda yapılacak seferde askerler için iştira ve sürsat uygulamasında 1096-1097 (1685-1686) senesine ait arpanın kilesine 20 akçe zam olunmakla 60 akçeye, unun kilesi 45 akçe zam ile 135 akçeye, koyunun adedi 300

---

[220] TŞS, No: 1854-40, s. 101 (6 Ra 1096/10 Şubat 1685).
[221] Sürsat için bkz. Halil Sahillioğlu, "17. Yüzyıl Sonunda Bolu Livası Sürsat Bedeli", **Çele**, Sayı: 11, 1964, s. 15-21.
[222] MAD, No: 4407, s. 80-81 (1090/1679-1680).
[223] TŞS, No: 1855-41, s. 80 (5 Z 1097/23 Ekim 1686).
[224] 1680-1688 yılları arasında Trabzon'a tarh edilen sürsat maddesi ve fiyatı aynı orandadır. (Ali Emiri, Mehmed IV, No 4023/5 M 1092/25 Ocak 1681. İbnülemin-Hariciye, No:107/1094/1683. MAD, No: 22027, s. 478-479/1094/1683. MAD, No: 4437, s. 75-76/1096/1685. MAD, No: 3231, s. 5/1097/1685-1686).

akçeye, sadeyağın kıyyesine 15 akçe zam ile 45 akçeye, balın kıyyesine 10 akçe zam ile 30 akçeye yükselip, odun ve saman ücreti ile 907.500 akçe tahsil olunmuştur[225]. Bu belgeye göre Trabzon Kazası'ndan 179.250 akçe alındı. Bu tarihten itibaren Trabzon'a tarh olunan sürsat maddeleri ile fiyatları tekrar eski oranlarına dönmüş ve 1688'den sonra bu fiyatlar yeniden belirlenmiştir. Buna göre arpanın kilesi 50, unun kilesi 100, koyunun adedi 200, sadeyağın kıyyesi 30, balın kıyyesi 20 ve saman ile odunun ücreti 3000 akçe olmuştur[226]. Bu fiyatlar mukabilinde Trabzon Kazası'ndan 137.000 akçe tahsil olundu[227].

Sürsat bedellerinden elde edilen gelirler çoğunlukla hazineye gitmekle beraber bazı kale muhafazalarına da mevacib olarak verilmektedir. 1094 (1683) yılında 605.150 akçe sürsat bedelinden 179.280 akçe hazineye ödenmiştir[228]. Gönye'nin 926.280 akçelik sürsat bedelinin eklenmesiyle bu miktardan Kefe Kalesi'ndeki yeniçerilerin mevacib, zahire ve et zararı için 608.840 akçe verilip[229], mübaşirlerde de 143.430 akçe kalmıştır. 1095 (1684) yılında Trabzon Sancağı'ndaki kazaların sürsat bedelinden elde edilen gelirlerden; 1680'den 1681'e dek Ahısha Kalesi'ndeki yeniçerilerin çuha bahaları için 1202 kuruş verilip, geri kalan 12.020 akçe de hazineye aktarılmıştır[230]. Yine bu yılda sürsat bedeli gelirinden 2000 kuruş Adana'da kilâr-ı amire ve has fırın için satın alınması ferman olan sadeyağ ve buğday ücreti olarak verilmiştir[231]. 1096 (1685) yılında Trabzon ve Gönye Livasının sürsat bedelinden 1691 kuruş Mısır valisinin kapı kethüdasına, 3.016,5 kuruş 1 sülüs Gönye Kalesi'nin beşli, topçu, cami hizmetlileri vs.lere ve geri kalan 3012 kuruş da hazineye verilmiştir[232].

---

[225] Bu fiyatlar üzerinden Trabzon Kazası'ndan 1500 kile arpa karşılığı 90.000 akçe, 250 kile un için 33.750 akçe, 150 koyuna 45.000 akçe, 100 kıyye sadeyağ için 4500 akçe, 50 kıyye bal için 1500 akçe ile 4500 akçe de saman ve odun ücreti olarak talep olunmuştu. (TŞS, No: 1854-40, s. 107).
[226] TŞS, No: 1855-41, s. 155 (1099/1688).
[227] Bu tahsilatta 1500 kile arpa karşılığı 750.000 akçe, 250 kile un için 25.000 akçe, 150 koyuna 30.000 akçe, 100 kıyye sadeyağ için 3000 akçe, 50 kıyye bal karşılığı 1000 akçe ve 3000 akçe de saman ile odun ücreti alındı. (TŞS, No: 1856-42, s. 66 /21 L 1099/19 Ağustos 1688).
[228] MAD, No: 22027, s. 79 (1094/1683).
[229] TŞS, No: 1853-39, s. 107 (2 R 1094/31 Mart 1683).
[230] TŞS, No: 1853-39, s. 123 (25 Ca 1095/10 Mayıs 1684).
[231] TŞS, No: 1855-41, s. 96 (15 Za 1095/24 Ekim 1684).
[232] TŞS, No: 1854-40, s. 131 (12 S 1097/8 Ocak 1686).

Diğer Bedeller

Avarız türü vergilerin içerisinde bir diğer grubu bedeller oluşturmaktadır. Bunlar timar, cebelü ve beldar bedeli ile halka yapılan tevzi ve bunlardan alınan bedellerdir. Bunlardan timar bedeli, XVII. yüzyıldan sonra seferlere katılmayan timar sahiplerinden alınan nakit için kullanılırdı. Cebelü bedeli ise toprak gelirinin belli miktarı aşmasına rağmen, asker beslemeyen sipahiler ile savaşa gücü yetmeyenlerden alınan nakittir. Beldar bedeli de, avarız hanesine göre tespit edilip, seferlerde yollar açanlar ile çeşitli koruma hizmetinde bulunanlar yerine nakit olarak verilen belli bir miktardır[233]. Bunların yanında mütekait ve zeamet bedeli olarak tahsil edilen nakdi gelir de aynı grupta değerlendirilip, timar bedelinin bir çeşidi olarak addedilebilir. Zaten belgelerde zeamet bedeli timar bedeliyle birlikte zikredilirken, sıbyan ve mütekait bedeli de cebelü bedeliyle birlikte ifade edilmektedir. İncelenilen belgelerde, zeamet ve timar bedelinin 1680-1690 yılları arasında kaydı fazla iken, 1723-1746 arasında da oldukça sınırlı olduğu gözlenmiş ve bunun aksine sıbyan, mütekait ve cebelü bedellerine ilişkin kayıtların da 1723-1746 arasında fazla olduğu görülmüştür. Bu husus, 1680-1690 arası sefere katılmayan zeamet ve timar sahiplerinin bir hayli fazla olduğunu ve 1723-1746 arasında çoğu timarlıların sefere katıldığını, ancak sefere gücü yetmeyenlerin veya toprak gelirine karşı cebelü vermeyenlerin sayısının da çok olduğunu kanıtlamaktadır. Diğer yandan beldar akçesi de olarak adlandırılan beldar bedelinin 1680-1690 arasındaki belgelerde kayıtlı olması bu dönemde sefere beldar göreviyle gitmeyenler olduğunu lâkin 1723-1746 yıllarında bu hizmete eksiksiz katılmış oldukları anlaşılmaktadır.

Beldar Bedeli

Beldar görevi için hane sayısına göre tespit edilen kişi sayısı çeşitli tarihlerde farklı rakamlardaydı. Bunların yerine bedel ödeyenler de zaman içerisinde çeşitli rakamlarda tespit edilmektedir. 1098 (1686)'in sonunda seferdeki askerin masraf ve malları için beldar bedeli talep olunmuş ve muafiyetlerle birlikte hane sistemine göre

[233] Tabakoğlu, a.g.e, s. 162-163.

tespit edilmekle, önceki senelere binaen her 10 haneden bir beldar ve her birinden 10.000 akçe bedel, yani her haneden 1000 akçe beldar bedeli toplanarak, hane başına 20 akçe de mübaşir maişeti aldırılmıştı[234]. 1100 (1689) yılında her üç haneden birer beldar ihraç olunmakta ve her biri için 100 kuruş tahsil edilmekteydi[235]. Buna göre 595 hane olan Trabzon'da 198 beldar ile iki hane de küsur olarak belirlenmiş ve bedel olarak da yaklaşık 19.860 kuruş tahsil olunmuştu[236]. 1723-1746 dönemine ilişkin sadece 1143 (1730) tarihinde kaydına rastlanılan beldar bedeli, şehrin mahallelerinden 239 kuruş olarak tahsil olunmuştur[237]. Tahsil olunan bu miktarlar hazineye ve sefer nakline kaynak oluşturmuştur.

Zeamet ve Timar Bedeli

Trabzon'un zeamet ve timar bedeli, her 1000 akçe yazılı olanlardan 800 akçe olarak alınmaktadır[238]. Bu ücrete 30 akçe de mübaşir maişeti eklenmektedir[239]. Bu hesap üzerinden Trabzon'un zeamet ve timar köylerinin 30 yük 49.105 akçe (3.049.105 akçe) yazılarından 24 yük 39.284 akçe (2.439.284 akçe) bedelleri mevcut olup her yıl hazineye ödenmekteydi[240]. Ancak 1102 (1690) yılında, halkın fakirliği nedeniyle bedelden 100 akçe indirim yapılarak her 1000 akçeden 700 akçe alınmış, maişet için alınan 30 akçe de mahsulattan takas olunmuştur[241]. Bu tarihten itibaren zeamet ve timar bedeli 24 yük 39.284 veya 24 yük 32.840 akçe olarak tahsil ve hazineye teslim edilmiştir[242]. Zeamet ve timar bedellerinden elde edilen gelirler ya muhafazalardaki askerlere tahsis olunmakta ya da hazineye alınmaktadır. Mesela 1099 (1687) yılında Kefe, Taman ve Ahısha Kalelerindeki yeniçerilere zemistani çuha, et ve buğday ücretleri ile mevacibleri için 931.024 akçe Trabzon'daki zeamet

---

[234] TŞS, No: 1855-41, s. 65 (10 M 1098/26 Kasım 1686).
[235] MAD, No: 9865, s. 84 (1100/1689).
[236] Bu tarihte Gönye ile Trabzon'un toplam beldar bedeli 22.833 kuruş 1 sülüs idi. (TŞS, No: 1856-42, s. 73/19 R 1100/10 Şubat 1689).
[237] TŞS, No: 1892-78, s. 69 (5 Ra 1143/18 Eylül 1730).
[238] TŞS, No: 1855-41, s. 97 (18 Ş 1098/29 Haziran 1687).
[239] TŞS, No: 1856-42, s. 38 (2 M 1100/27 Ekim 1698).
[240] TŞS, No: 1855-41, s. 97 (27 L 1098/5 Eylül 1687).
[241] TŞS, No: 1857-43, s. 124 (12 N 1101/19 Haziran 1690). Bu yılda Trabzon'un zeamet ve timar bedeli için 960.000 akçe tahsil olundu. (İbnülemin-Maliye, No: 2918 /15 B 1101/24 Nisan 1690).
[242] TŞS, No: 1857-43, s. 152 (20 L 1101). TŞS, No: 1857-43, s. 153 (9 L 1101/16 Temmuz 1690). TŞS, No: 1859-45, s. 106 (28 R 1102/29 Ocak 1691).

ve timar bedeli gelirinden verildi[243]. 1099 (1687-1688) yılında Babadağ'ında seferde bulunan yeniçerilerin mevacibleri için tahsil olunan 9 yük 19.200 akçeden 14 yük 94.135 akçe ödenmiş, geri kalan 5 yük 74.035 akçenin de acilen gönderilmesi emredilmişti[244]. 1723-1746 döneminde ise yazıları 10.000 akçeden yukarı olan zeamet ve timarların Azak Kalesi'ne memur, yazıları 10.000 akçeden aşağı olan 213 timarın ise bedellerinin 5045 kuruş olarak hesaplandığı, belgelerde kayıtlıdır[245]. Bu kayıtlardan 1136 (1724) yılındaki belgeye göre, 1719'dan beri Çemşid-zadenin zimmetinde olan 3.347,5 kuruş ile 1720-1723 senelerine ait zeamet ve timar bedellerinin Tebriz ve Revan'a nakil olunacak mühimmatın nakil ücretinde kullanılması emredilmiştir[246]. Savaşların bitiminde 1160 (1747) yılı Erzurum ordusundaki askere mevacib için 3.891,5 kuruş 17 para 1 akçe yine bedelden verilmiştir[247].

Cebelü Bedeli

Avarız vergilerinden olan cebelü bedeli, yazıları 5000 akçe olanlardan kişi başına 40'ar kuruş olarak tahsil olunurdu[248]. Bu miktar 1746 yılının sonuna dek bu rakamda kalmıştır. Ancak cebelü sayısı yıllar itibariyle farklılık göstermiştir. 1135 (1723) ve 1136 (1724) yıllarında 41 cebelü sayısına karşılık, 1640 kuruş tahsil olunması gerekirken, önceki yıllara ait olanlarla birlikte 6200 kuruş cebelü bedelinin acilen tahsil olunması bildirilmektedir[249].

---

[243] TŞS, No: 1855-41, s. 106 (20 M 1099/26 Kasım 1687). TŞS, No: 1855-41, s. 154 (20 M 1099). TŞS, No: 1855-41, s. 157 (20 M 1099).
[244] TŞS, No: 1855-41, s. 105 (11 S 1099/17 Aralık 1687). TŞS, No: 1856-42, s. 41 (25 L 1099/23 Ağustos 1688).
[245] Cevdet-Askeriye, No: 32539 (6 Ş 1136).
[246] Cevdet-Askeriye, No: 32539. MAD, No: 3598, s. 86-87 (6 Ş 1136).
[247] TŞS, No: 1915-101, s. 32 (4 R 1160/15 Nisan 1747). Yine İran savaşlarının sonrasındaki bir kayda göre her 1000 akçeden 600 akçe miri için taksim edilmiş ve 7768 kuruş 69 akçe alınmıştır. Burada 130 neferden 21'i zeamet ve 109'u timar olup isimleri mevcut, cisimleri olmayanlar da 4 zeamet ve 66 timardır. (TŞS, No: 1915-101, s. 42-43/9 Za 1160).
[248] TŞS, No: 1886-72, s. 54 (20 C 1137/6 Mart 1725).
[249] TŞS, No: 1886-72, s. 54.

Tablo 28: Çeşitli Yıllarda Trabzon Cebelü Bedeli

Yıllar	Cebelü Sayısı (Adet)	Cebelü Bedeli (Kuruş)
1137 (1724-25)	83	3320
1138 (1725-26)	82	3280
1139 (1726-27)	80	3200
1140 (1727-28)	66	2640
1142 (1729-30)	74	2960
1144 (1731-32)	76	3040
1145 (1732-33)	61	2440
1149 (1736-37)	41	1640
1150 (1737-38)	53	2120
1151 (1738-39)	73	2920
1152 (1739-40)	78	3120
1153 (1740-41)	88	3520
1154 (1741-42)	100	4000
1155 (1742)	93	3720
1157 (1744)	75	3000
1158 (1745)	76	3040
1159 (1746)	69	2760
Toplam	**1268**	**50.720**

Cebelü bedellerinden elde edilen gelirler; mühimmatın nakil ücretlerine, çeşitli kale ve yerlerdeki askerlerin mevacibleri ile diğer harcamalarına, menzil masraflarına ve hazineye kaynak teşkil etmektedir. Örneğin 1135 (1723-1724) senesinde Trabzon iskelesinden sefer dolayısıyla yapılacak cephane ve tophane sevkıyatında sandık yapılması için tahta, demir ve marangoz ücretleri 1719-1723 yıllarının cebelü bedellerinden karşılanmıştır[250]. 1146 (1734) yılındaki cebelü bedeli geliri de mühimmat nakli için irad olmuştur[251]. 1729 yılının Temmuzundan 1734 yılının Haziranına kadar Trabzon cebelü bedeli akçelerinden 300.000 akçe Faş Kalesi'ndeki askerlere bir senelik mevacibleri için irad ve masraf kaydolunmuştur[252]. 1150 (1737) yılının cebelü bedelinden, Kars Kalesi'ndeki yeniçerilere üç kıst mevacib için 1040 kuruş verilmiştir[253]. 1150-1153 (1737-1740) arasında 11.680 kuruş olan cebelü bedelinden 1737 yılında Kars Kalesi'ndeki yeniçerilerin

[250] Bu ücretler içerisinde; 40 akçeden 4000 tahta 160.000 akçe, 8000 demir 8400 akçe, 40 akçeden 38 kişinin 15 günlük marangoz ücreti 22.800 akçe olup toplam 191.200 akçe (1593 kuruş 1 sülüs) olarak hesaplanmış ve 133 kuruş 1 sülüs indirim yapılarak 1460 kuruş cebelü bedellerinden karşılanmıştır. (MAD, No: 10316, s. 198 /29 Ca 1137-13 Şubat 1725).
[251] TŞS, No: 1897-83, s. 78 (26 N 1146/1 Nisan 1734).
[252] TŞS, No: 1898-84, s. 163 (25 Za 1146/29 Nisan 1734).
[253] TŞS, No: 1903-89, s. 138 (5 M 1150/5 Mayıs 1737).

mevaciblerine 8500 kuruş ödenmişti[254]. 1153 (1740) senesinde donanma kalyonları için 2000 kantar odun ile gemi ücretleri olan 12.500 kuruş masraftan 2500 kuruş cebelü bedeli gelirinden karşılanmıştır[255]. 1154 (1741) yılında cebelü bedelinden; Erzurum Kalesi topçularına dört kıst mevacibleri olan 1000 kuruş, donanma kalyonları için tersane-i amireye teslim edilmek amacıyla satın alınan çeşitli maddelere 2800 kuruş, 1739 senesindeki sefer için araba ve mekâri ücretlerine 225 kuruş ve Vidin Kalesi muhafazasındakilere Uyvar'dan Ziştovi İskelesi'ne nakil olunan zahire ücreti için de 100 kuruş verilmiştir[256]. Yine aynı yıl malikane mukataalarının muaccelatının her 1000 kuruşundan üç cebelü çıkartılıp, her birinden de 50 kuruş hazineye alınmaktaydı[257]. Bu uygulamada Erzurum ile birlikte elde edilen cebelü gelirinin 2838 kuruşundan; 2738 kuruşu Erzurum'dan zahire mubayaası ve peksimet tabhına, 66.5 kuruş 20 akçe İstanbul'a buğday nakleden geminin kusur kalan navlına, 33.5 kuruş 20 akçe de Çukadar Mustafa Efendi'ye verildi. Bir sonraki yılda yapılan bu uygulamada Erzurum ve Trabzon Eyaleti'ndeki malikane mukataasından 2690 kuruş cebelü bedeli tahsil olunup, sefer masrafına harcanması için Ordu Defterdarı Mustafa'ya havale olunmuştur[258]. Aynı türdeki uygulama 1158 (1745) yılında yapılmış ve Erzurum ile birlikte 3251 kuruş 6 akçe cebelü bedeli elde edilmiştir[259].

Halka Yapılan Tevzi ve Bedelleri

Avarız türü vergiler içerisinde son olarak, kazalara yapılan tevziler ve bunlardan alınan bedeller ifade edilebilir. Yapılan araştırmalarda sadece 1723-1746 yıllarında Trabzon kazalarına yapılan tevziat, çoğunlukla zahire maddelerini içermektedir. İran seferi için Rumeli'den Trabzon'a gelen ohlamur ağacının kaza ve nahiyelere tevzi olunması ferman olunduğunda, şehrin Müslüman mahallelerine 3000

[254] TŞS, No: 1905-91, s. 52 (29 M 1153). TŞS, No: 1906-92, s. 2 (10 Ş 1153/1 Kasım 1740). Ancak bu miktar bir başka kayıtta 7500 kuruş olarak kaydolunup, mevacib için de 6500 kuruş ödenmişti. (TŞS, No: 1906-92, s. 96 /10 L 1153/29 Aralık 1740. D.BŞM.CBL, No: 17492, s. 38).
[255] D.BŞM.CBL, No: 17492, s. 38. MAD, No: 6512, s. 117 (15 M 1153/12 Nisan 1740).
[256] Ancak cebelü bedeline karşılık bu masrafların toplamı 4125 kuruş, yani cebelü bedelinden 105 kuruş fazla idi. (D.BŞM.CBL, No: 17492, s. 86 /1154/1741).
[257] D.BŞM.CBL, No: 17514, s. 17 (1154/1741).
[258] Cevdet-Askeriye, No: 32844 (4 Ra 1155/9 Mayıs 1742).
[259] D.BŞM.CBL, No: 17539, s. 2-3 (17 Z 1157/21 Ocak 1745).

adet isabet olup, 1500 kuruş tahsil olunmuştur[260]. Yine ambarlarda kalan 4000 kantar peksimetin bozulmaması için şehre gelen askerlere, reayadan talep olanlara veya gemi reislerinden isteyenlere verilmesi ve karşılığında ücretlerinin alınması emredilmektedir[261]. Bu maddeler haricindeki bütün tevziat, zahire maddesi (arpa, un, buğday) üzerinden yapılmaktaydı. Tevziatın amacı, sefer masraflarına maddi kaynak sağlamak ve zahirenin bozulup zayi olmasını engellemektir. Halka yapılacak tevziatta günlük piyasa fiyatlarını yansıtan narhlar ölçü alınmakta ve bu fiyatlar üzerinden tahsilatın yapılması kesinlikle emredilmektedir. Bu hususta tevzi olan zahirenin halk tarafından alınmaması yönünde bir tutum sergilenmemesi ve bedelinin tamamen ödenmesi bildirilmektedir[262]. Bu şekilde tevziat bir zorunluluk (mükellefiyet) gerektirdiğinden avarız türü vergiler arasında zikredilmektedir. Yerleşim birimlerine yapılacak tevziat için tevziat defterleri[263] hazırlanmakta ve tevziat halkın yanı sıra askerlere, diğer görevlilere ve fırıncılara da yapılmaktadır. Örneğin 1138 (1725) yılında Trabzon İskelesi'nde olan zahire, kazalara taksim olunduğunda 9250 kile un, peksimet yapılmak için fırınlara dağıtılmıştır[264]. İran savaşlarının sonunda ambarlarda kalan 50.000 kile arpa, kilesi 60 akçe hesabıyla Gümüşhane Kazaları'na tevzi olunup, 25.000 kuruş tahsil olunmuştur[265]. Aynı yıldaki bir başka belgeye göre, kilesi 100 akçeden 75.000 kileden fazla arpa ve kilesi 120 akçeden 14.000 kileden fazla un Gümüşhane Kazaları'na taksim ve tevzi olundu[266]. Zahirenin bir yerden başka bir yere naklinde de kazalara yapılan tevziat bu alandaki ayrı bir uygulamayı göstermektedir. Böyle bir durumda nakli üstlenen halka sadece kile başına hesaplanarak nakil ücreti verilmekte ve kendilerine tevzi olunan zahireyi nakletmeleri istenmektedir. Mesela 1159 (1746) yılında Trabzon'dan

---

[260] TŞS, No: 1890-76, s. 178 (7 Ca 1141/9 Aralık 1728).
[261] MAD, No: 8452, s. 118 (4 S 1139/1 Ekim 1726).
[262] 1149 (1736) yılında Of halkı kendilerine tevzi olunan zahirenin eski olduğunu öne sürerek kabul etmek istememeleri üzerine, zahirenin Of'a tevzi olunması ve tahsilinin tamamen yapılması şiddetle bildirilmiştir. (MAD, No: 142, s. 147/Evail-i B 1149/7 Kasım 1736).
[263] Tevzi Defterleri için bkz. İnalcık, "Military and Fiscal Transformation", s. 335-338.
[264] TŞS, No: 1884-70, s. 55 (20 Ra 1138/26 Kasım 1725). 1138 (1725) yılında Trabzon kazalarına yapılan tevziatta; Trabzon Kazası'na 28.000 kile arpa ve 2000 kile un, Sürmene'ye 21.000 kile arpa ve 1500 kile un, Of'a 28.000 kile arpa ve 2250 kile un, Rize'ye 26.000 kile arpa ve 2000 kile un, Görele'ye 28.000 kile arpa ve 700 kile un, Giresun'a da 2000 kile arpa ve 750 kile un taksim olunup, toplam 175.000 kile arpa ve 13.000 kile un tevzi olunmuştur. (TŞS, No: 1886-72, s. 2 /12 Z 1137/27 Ağustos 1725).
[265] TŞS, No: 1915-101, s. 6 (1160/1747).
[266] TŞS, No: 1915-101, s. 7 (3 Ra 1160/15 Mart 1747).

Ağaçbaşı Ambarlarına zahire nakli için kilesi 33 akçeye (buradan Erzurum'a nakil için kilesi 77 akçe, Trabzon-Erzurum nakli için kilesi 110 akçe), Yomra ile Trabzon Kazası'na on bin, Akçaabat, Yomra, Görele, Tirebolu, Sürmene, Of ve Rize'ye sekiz biner, Keşap ve Giresun'a altı biner olup, toplam 78.000 kile zahire kazalara tevzi olundu[267]. Bir başka hükümde ise aynı nakille ilgili Gümüşhane kazalarına 100.000, Trabzon zeamet ve timar sahiplerine de 20.000 kile taksim olunup, kilesi 40 akçeden nakli ferman olundu[268].

Zahirenin tevzi olunan fiyatına gemi ve mahzen kirası da dahil edilirdi. Örneğin 1138 (1726) yılında Trabzon Eyaleti'ndeki kazalara tevzi olunan 152.550 kile arpa ile 10.400 kile unun gemi ve mahzen kirasıyla, unun her kilesinden 70 akçe, arpanın ise 40 akçe alınıp zahire tevziinden toplam 56.916,5 kuruş tahsil olunmuştur[269]. Tevziattan elde edilen bu gelirden Faş Kalesi'nin askeri harcamaları finanse edildi. Kalenin 201 neferinin mevacibleri için 8.584,5 kuruş, 100 cebecinin mevacib ve et ücretleri için de 1142 kuruş 2 akçe tevziat gelirinden verildi[270]. Ardahan kalesi cebecilerinin yaklaşık bir senelik mevacibleri ve buğday ücretleri olan 781.5 kuruş 7 para yine Trabzon'un zahire tevziat gelirinden ödenmiştir[271]. 1158-1160 (1745-1747) yılları arasında Trabzon kazalarına yapılan en büyük tevziat, peksimet üzerinden yapılmış ve 20.736 kantar peksimet tevziine karşılık 23.688,5 kuruş 10 para gelir elde edilmişti[272]. Ancak bu miktardan sadece 20.448,5 kuruş tahsil olunmuş ve 2545 kuruş Rize, 335 kuruş Sürmene ve 360 kuruş da Yomra ahalilerinde kalmıştır. Tahsil edilen miktardan 13.926,5 kuruş 29 para mevacib ödemelerine, 965 kuruş da mahzen ve çeşitli amele ücretlerine verilmiştir[273].

---

[267] TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 8 (3 Ra 1159/26 Mart 1746).
[268] TŞS, No: 1915-101, s. 29 (25 R 1159/17 Mayıs 1746).
[269] MAD, No: 8462, s. 115 (20 N 1138/22 Mayıs 1726). TŞS, No: 1885-71, s. 126 (24 N 1138/26 Mayıs 1726).
[270] TŞS, No: 1885-74, s. 105 (17 L 1138/18 Haziran 1726). TŞS, No: 1889-75, s. 135 (16 L 1138/17 Haziran 1726).
[271] TŞS, No: 1889-75, s. 147 (2 S 1139/29 Eylül 1726).
[272] D.BŞM, No: 2813, s. 2 (1158-1161/1745-1747).
[273] Bu yönde 3644 kuruş Erzurum seraskeri yanındaki topçuların 1158 (1745) senesi iki kıst mevaciblerine, 721.5 kuruş Taman Kalesi'ndeki top arabacılarının 1745 senesi dört kıst mevaciblerine, 4327 kuruş Erzurum seraskeri yanında olan yeniçerilerin 1159 (1746) senesi dört kıst mevaciblerine, 2624 kuruş Özi Kalesi'ndeki yeniçerilerin 1746 senesi dört kıst mevaciblerine, 2226 kuruş 21 para Trabzon Kalesi'ndeki cebecilerin 1746 senesi dört kıst mevaciblerine, 140 kuruş Kefe Kalesi'ndeki cebecilerin 1156 (1743) senesi dört kıst mevaciblerine, 244 kuruş 8 para Sosha

İmdadiyye Vergileri

Trabzon'da savaş harcamalarını karşılayan vergilerden bir diğeri de imdadiyye veya imdad-ı seferiye uygulamalarıdır. Bu vergi isminden de anlaşılacağı üzere, Karlofça öncesi yapılan savaşlar dolayısıyla nakde ihtiyaç duyulduğunda sefer giderleri ve mevacib ödemelerine katkı sağlamak için halktan borç olarak alınmakta olup, ilk kez 1686 yılının sonlarında tatbik edilmiştir[274]. Vergi ilk uygulandığı bu yıllarda "zî-kudret ve kâr u kesb" olanlardan alınmakta ve bu haliyle ayan ile eşraftan talep olunmaktaydı[275]. Bu yönde 1686 yılının sonlarında Trabzon'dan 20 kese (10.000 kuruş) akçe talep edilmiş ve hazineye teslim olunmuştur[276]. Bu imdadiyye miktarından 612.066 akçe Gönye Kalesi'nde bulunan yeniçerilere havale olunmakla, sadece 540.000 akçe teslim olunup, geri kalan 2066 akçenin de hemen teslim olunması bildirildi[277]. 1699 yılına kadar savaşın getirdiği olağanüstü giderlere katkı sağlayan imdadiyye, bu tarihten sonra bir süre alınmadığı gibi, 1689 ve 1690 yıllarında devlete ödenen sürekli bir vergi haline getirilmek istenmişti[278]. XVIII. yüzyılın başlarında adından bahsettirmeyen imdadiyye, bu yüzyılda ilk kez 1711 Prut Seferi ile tekrar uygulamaya konmuş ve 1717-1718 yılında yapılan yeni bir düzenleme ile imdad-ı seferiye ve bunu tamamlamak amacıyla da barış dönemlerinde seferiyenin yarısı kadar tahsil edilen imdad-ı hazariye adıyla her eyalete düzenli olarak tarh edilen yeni bir vergi haline getirilmiştir[279]. Bu yeni düzenleme sonucunda

---

Kalesi'ndeki cebecilerin 1745 senesi dört kıst mevaciblerine verilmiştir. Yine 130 kuruş 29 ay süresince Trabzon'daki üç mahzene, 90 kuruş 15 ay müddetince yine mahzen olarak kullanılan bir haneye, 253.5 kuruş 13 gün süresince hizmet gören 78 rençper ve hamala, 78.5 kuruş 20 akçe 118 gün çalışan iki nefere ücret olarak, 413 kuruş yine 118 gün hizmette olan 14 mutemet, kantarcı ve hamala verildi. (D.BŞM, No: 2813, s. 1-4).

[274] Halil İnalcık "Military and Fiscal Transformatıon", s. 323. Tabakoğlu, a.g.e, s. 266. İmdadiyye uygulamaları için ayrıca bkz. Yavuz Cezar, "Osmanlı Maliyesinde XVII. Yüzyılın İkinci Yarısındaki 'İmdadiyye' Uygulamaları", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, 1984, s. 69-102.

[275] TŞS, No: 1855-41, s. 140 (26 Ca 1098/9 Nisan 1687). 1099 (1688) yılında Trabzon imdadiyye akçesi tahsili esnasında birkaç kişi Trabzon'da oturmadıklarını ve kudretlerine göre vermek istediklerini söylediklerinde, bu husus kesinlikle kabul edilmeyip, gereken ödemenin yapılması emredilmişti. (TŞS, No: 1855-41, s. 177/1099/1688).

[276] TŞS, No: 1856-42, s. 33 (9 N 1099/8 Temmuz 1688).

[277] TŞS, No: 1856-42, s. 66 (3 Za 1099/30 Ağustos 1688).

[278] Tabakoğlu, a.g.e, s. 266-267.

[279] İnalcık, "Military and Fiscal Transformatıon.", s. 324-327. Tabakoğlu, a.g.e, s. 267-268.

Trabzon Eyaletine 80 kese (40.000 kuruş) imdad-ı seferiye ve 40 kese (20.000 kuruş) imdad-ı hazariye tarh olunup, 1746 yılının sonuna kadar bu miktarlar üzerinden tahsil olunmuştur[280]. Ancak sadece 1160 (1747) yılında hazinenin akçeye olan ihtiyacı sebebiyle imdad-ı hazariye, seferiye miktarı kadar yani 40.000 kuruş tahsil olunmuştu[281].

Tablo 29: Trabzon'un İmdad-ı Seferiye ve Hazariye Miktarı (20 Ca 1136/15 Şubat 1724)

Kazalar	**İmdad-ı Seferiye (Kuruş)**	**İmdad-ı Hazariye (Kuruş)**
Nefs-i Trabzon	1000	500
Giresun	3000	1500
Keşap	3000	1500
Tirebolu	5000	2500
Görele	7200	3600
Akçaabat	1000	500
Yoros	1000	500
Maçka	1000	500
Yomra	800	400
Of	6500	3250
Sürmene	4500	2250
Rize	6000	3000
Toplam	**40.000**	**20.000**

İmdad-ı hazariye, yukarıda ifade edilen durum müstesna olmak üzere barış zamanlarında uygulandığından sefer veya savaşla bir bağlantısı yoktur. Barış döneminde valilerin ve şehrin bazı giderlerine kaynak olmaktadır. Bu nedenle araştırmanın konusu itibariyle, imdad-ı hazariyeden ziyade seferiyenin incelenip değerlendirilmesi daha isabetli olacaktır. 1717-1718 düzenlemesinden sonra imdad-ı seferiyeler tamamen valilerin masraflarını finanse eder duruma gelmişlerdi. Sefer açısından gerekli olan bu verginin tahsiline önem verilmekte, kazalarda kalan kısımların acilen tam olarak tahsil edilmesi emredilmekteydi[282]. Kazalarda kalan

[280] MD, No: 131, s. 319 (Evahir-i Ra 1136/26 Aralık 1723). TŞS, No: 1890-76, s. 110 (8 B 1140/19 Şubat 1728). TŞS, No: 1914-100, s. 7 (1158/1745).

[281] Bu uygulamada, birkaç seneden beri süren seferler dolayısıyla halkın perişan olduğu öne sürülmüş, ancak hazinenin müzayaka geçtiğinden hazariye 80 kese (40.000 kuruş) olarak tarh ve tahsil olunmuştur. (TŞS, No: 1916-102, s. 3 , 87/2 Ra 1160/14 Mart 1747).

[282] 1137-1138 (1725-1726) senesine mahsuben toplanılacak 80 kese imdad-ı seferiyeden 15.124,5 kuruş tahsil olunamayıp, acele tahsil ve Azak Kalesi muhafazası ile Özi Eyaleti'nde olan Vali Vezir

miktarlar çoğunlukla bu kazaların ödemeyi kabul etmeyişlerinden kaynaklanmaktaydı. Bu açıdan Of Kazası ahalisi diğer vergilerde olduğu gibi, seferiye tahsilinde de asice hareket sergilemekte ve her defasında da tembihleri içeren emirler yöneticilere gönderilmekteydi[283]. Diğer yandan birkaç seneden beri aralıklarla devam eden savaşlar dolayısıyla halk ağır vergiler altında ezilmekte, seferiyelerinin kaldırılması ve hazariyelerinin az miktarda alınması istenmektedir[284]. Ancak savaşlarda hazinenin boşalmasından dolayı bu teklifler devlet tarafından geri çevrilmekte, bu kez de halk verginin tahsili sırasında ödeme imkanları olmadığından, mahsullerden gelirlerini alana kadar vergi tahsil zamanının ertelenmesini istemekteydiler[285].

İmdad-ı seferiyelerden elde edilen tüm gelirler çeşitli cephelerde görevlendirilen valilerin masraflarına tahsis edilirdi. Valiler, kapı halklarının tüm teçhizatını vs. masraflarını ve kendi dairelerinin harcamalarını bu vergi gelirinden karşılardılar. Mesela 1136 (1724) yılındaki imdad-ı seferiye Van tarafında görevli olan Trabzon Valisi Vezir Mustafa Paşa'ya gönderildi[286]. Aynı yılın sonunda tahsil olunan seferiye geliri; Trabzon Valisi olup Tiflis muhafızı olan Vezir Recep Paşa'ya teslim olundu[287]. 1137 (1725) yılının sonundaki tahsilin tamamı Nahçıvan

---

Mustafa Paşa'ya gönderilmesi emredildi. (MD, No: 133, s. 374/Evail-i R 1139/28 Kasım 1726. Cevdet-Maliye, No: 2935/Evahir-i Z 1139/18 Ağustos 1727).

[283] 1146 (1733) senesinde 1500 kuruşu Trabzon Ambar Emini Ahmed'e ve geri kalanının da Gence muhafazasında olan Vali Vezir Mehmed Paşa'ya verilmesi amacıyla imdad-ı seferiyenin bir an önce tahsil olunması emredilmiştir. Ancak görevlilerin Of'a gitmeye çekindiklerinden, sadece bir mübaşir Of'un pazar yerinde halkı toplayıp, hükmü okuduktan sonra, halk, sonra cevabı veririz diyerek oradan ayrılmıştı. Tekrar pazar yerinde toplanan halk, tekâliflerinin üç seneden beri af olduğunu söyleyip, mübaşire arz vererek Trabzon'a gönderdiler. Bunun üzerine Of'un, işleri geciktirdiği ve acilen verginin Erzurum valisi aracılığı ile tahsil olunması emredildi. (TŞS, No: 1897-83, s. 73/Evasıt-ı Ra 1146/26 Ağustos 1733).

[284] TŞS, No: 1890-76, s. 107 (Evasıt-ı R 1140/30 Kasım 1727). TŞS, No: 1905-91, s. 51 (Gurre-i M 1153/31 Mart 1740).

[285] Bu şekilde Keşap Kazası'nda tahsile giden memurlara halk, vergiyi verecek imkanları olmadıklarını belirterek, fındık mahsullerinden gelirlerini alacakları bir-iki ay zamana kadar kendilerine mühlet verilmesini rica ettiler. (Ali Emiri, Mahmud I, No: 16816/1146/1733). Ayrıca 15 S 1151 (4 Haziran 1738) tarihli belgeye göre, imdad-ı seferiye tahsil edilen Görele Kazası'nın 2500 kuruşluk bazı yaylak köyleri, 5000 kuruşluk Tirebolu Kazası, 1000 kuruşluk Maçka Nahiyesi, Akçaabat Nahiyesi'nde 233 kuruş 40 akçelik ve Tonya Köyü fermanla Gümüşhane'ye ilhak olduğundan toplam 11.933 kuruş 40 akçe imdad-ı seferiye geliri Gümüşhane'ye yönelmiştir. (TŞS, No: 1903-89, s. 193. Trabzon Ahkâm Defteri, No: 1, s. 46/Evahir-i R 1158/1 Haziran 1745).

[286] D.BŞM, Dosya No: 2266, Vesika No: 10.

[287] MD, No: 132, s. 31 (Evasıt-ı Z 1136/4 Eylül 1724).

muhafazasında olan Trabzon Valisi Vezir Ahmed Paşa'ya gönderildi[288]. 1138 (1726) senesinin tahsil edilen seferiye gelirinin tümü savaşta Gence ve Şirvan tarafında görevli olan Vezir Mustafa Paşa'ya verilmesi emredilmiş, ancak bir başka emirle 20.733 kuruşunun Şehrizor Valisi İbrahim Paşa'ya teslimi bildirilmişti[289]. Trabzon valileri seferde oldukları zaman şehre uğramadıklarından seferiyeler mütesellimler tarafından toplanarak cephede bulunan valilere gönderilirdi. Örneğin 1147 (1734) yılındaki seferiye, daha önce Kars valisi iken kendisine Trabzon valiliği verilip, kapısı halkı ile Revan'a giden Vezir Hüseyin Paşa'ya gönderilmişti[290]. İran seferleri yanında Ruslara karşı yapılan kuzey bölgesindeki sefere de Trabzon valileri görevlendirilmekte ve imdad-ı seferiyelerinin teminine önem verilmekteydi. Bu hususta Özi muhafazasında kapısı halkı ile bulunan Yahya Paşa'ya 1149 (1736) senesinin imdad-ı seferiyesi verilmişti[291]. Kefe Seraskeri Vali Vezir Mustafa Paşa'ya da yine imdad-ı seferiyenin bir gün evvel tahsil ve ulaştırılması emredilmişti[292]. Seferde bulunan valiler, kendilerine gönderilen imdad-ı seferiye vergileriyle kapı halkı, gerekli teçhizat vs. levazımatı temin etmekteydiler[293]. Şayet vali seferde vefat ederse, yeni tayin olunan vali için de hemen imdad-ı seferiye tahsil olunur ve gönderilirdi[294]. İran savaşlarının son safhasında Erzurum, Van vs. İran serhatlerinde görev yapan valilere imdad-ı seferiyeleri tamamıyla verilmiştir. Valiler seferde iken bu tür vergiler mütesellim ve mübaşirler vasıtasıyla toplanıp valiye gönderilmekteydi[295]. Seferlerde askerin çokluğuna önem verildiğinden valilerin kapı halklarının fazla olması istenmekte ve bunun finansman kaynağını oluşturan imdad-ı seferiyelerin de tamamen ve acilen toplanılması emredilmekteydi[296]. Ancak seferiye tahsili yetişmediği zaman başka kaynaktan buraya nakil yapılıp, verginin tahsilinden

---

[288] TŞS, No: 1885-77, s. 170 (Evail-i M 1138/11 Eylül 1725).
[289] MD, No: 133, s. 139 (Evail-i B 1138/7 Mart 1726).
[290] TŞS, No: 1897-83, s. 84 (Evasıt-ı L 1146/28 Temmuz 1733). MD, No: 140, s. 128 (Evail-i Ra 1147).
[291] TŞS, No: 1901-87, s. 93 (9 M 1149/20 Mayıs 1736).
[292] TŞS, No: 1903-89, s. 148 (25 Z 1150/15 Nisan 1738).
[293] TŞS, No: 1905-91, s. 16 (Evahir-i S 1151/13 Aralık 1738).
[294] Kefe Seraskeri Vezir Mehmed Paşa'nın vefatıyla, yerine valinin kethüdası İbrahim Paşa tevcih olunmuş ve imdad-ı seferiyenin acele gönderilmesi emredilmişti. (MD, No:145, s. 394/Evasıt-ı Z 1151/26 Mart 1739).
[295] TŞS, No: 1906-92, s. 115 (28 M 1154/115 Nisan 1741). TŞS, No: 1907-93, s. 181 (4 S 1155/10 Nisan 1742). TŞS, No:1911-97, s. 6 (20 S 1157/4 Nisan 1744). TŞS, No: 1914-100, s. 7 (1158/1745). A.DVN.MHM, Dosya No: 2, Vesika No: 10 (Evail-i N 1158).
[296] TŞS, No: 1910-96, s. 49 (Evasıt-ı Za 1157/19 Ocak 1745).

sonra havalenin yapıldığı kaynağa gereken miktar imdad-ı seferiyeden ödenmekteydi. Mesela 1155 (1742) yılında Van Kalesi muhafazasında olan Trabzon Valisi Vezir Veli Paşa'ya gönderilecek imdad-ı seferiye geciktiğinden Keban Maden Emini Abdullah'ta olan levend akçesinden 20.000 kuruş havale yapılmış, verginin tahsilinden sonra bu miktarın geri ödenmesi bildirilmiştir[297].

Cizye Vergisi

Vergiler kısmında son olarak, en önemli gelir kaynaklarından biri olan cizye ifade edilebilir. Bilindiği üzere cizye, zimmi konumundaki Müslüman olmayan erkeklerden alınmaktaydı. Şer'i bir vergi olan cizye, kişi başına tarh olunmaktaydı. Bu vergi ile zimmiler devlet tarafından himaye altına alınırdı. Cizye ödeyeceklerin erkek, aklan ve bedenen sağlıklı[298], 14-74 yaşları arasında olmaları gerekirdi[299]. Fethedilen topraklarda cizye vereceklerin tahriri sonucu oluşturulan "cizye-i gebren" defterleri iki kopya halinde hazırlanır ve biri hazinede, diğeri de fethedilen yerin eyalet merkezinde bulundurulurdu[300]. Bu defterler zimmilerin etnik yapılarını da belirtmektedir. Mesela 1101 (1689) yılında cizye tahririne ilişkin fermanla, Trabzon'da Yahudi olup-olmadığı sorulduğunda; bu ana kadar burada Yahudi iskan olmadığı söylenmiştir[301]. Başlangıçta âlâ, evsat ve ednâ olarak toplanılan cizye vergisi, daha sonra hane üzerinden toplanmaya başlanmış, ancak nüfus değişikliklerini göz önünde bulundurmadan hane üzerinden toplanan bu verginin her yerde aynı miktarda tahsil edilmesinden dolayı bir takım yolsuzluklar ortaya çıkmıştı[302]. Bu ve 1683 Viyana yenilgisindeki savaşların ortaya çıkardığı mali darlıklar nedeniyle, 1690-1691 yılında Köprülü-zade Mustafa Paşa tarafından yapılan cizye reformuyla hane usulü terk edilerek, ilk dönemlerde olduğu gibi kişinin mali durumuna göre üç gruba ayrılıp âlâ, evsat ve ednâ olarak tahsil edilmeye

---

[297] Ali Emiri, Mahmud I, No: 4804 (22 M 1155).
[298] 1731'e kadar cizye veren Yorgi, Divana gönderdiği arzuhalde fakir ve sara hastası olduğunu bildirmesi üzerine cizyesi kaldırılmıştır. (Ali Emiri, Mahmud I, No:15812/3 S 1143/11 Şubat 1731).
[299] Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", **Belleten**, Çev. Şinasi Altındağ, C. VIII, Sayı: 32, 1944, s. 621.
[300] İnalcık, " Cizye", s. 46.
[301] Ali Emiri, Süleyman II, No: 2104 (1100/1689).
[302] Tabakoğlu, a.g.e, s. 137.

başlanmıştır. Buna göre âlâdan 4, evsattan 2 ve ednâdan 1 şerifi altın tahsil olunmuştur. Ancak cizye sadece altın ile değil, gümüş ve nadiren de olsa bakır para (mangır) olarak da tahsil edilebiliyordu[303]. Cizye vergisinin kaynağı askeri olup ordu masraflarını karşılamak amacıyla[304] tahsil olunmasının yanında savaş zamanı seferlerin ortaya çıkardığı dolaylı ve dolaysız bir çok harcamayı da finanse etmekteydi. Cizye tahsilinde ortaya çıkan problemler ise halktan fazla miktar talep olunması, iki kez cizye alınmak istenmesi ve bazı kazaların (Rize gibi) cizyeden kaçmak için; "daha önce cizyemizi ödedik" diyerek yalan ihbarda bulunmaları şeklindedir[305]. Savaş zamanında paraya acil ihtiyaç duyulduğunda, cizyeler bazı seneler bir-iki ay önceden tahsil olunmaktaydı. Bu açıdan 1151 (1739) yılı cizyesi kuzey seferleri nedeniyle birkaç ay önceden toplanmıştır[306].

1680-1690 dönemi cizyesi, reformdan önce olduğu için hane sistemine göre toplanmaktaydı. Bu tarihlerde Trabzon'un 1581 cizye hanesi olup ziyadesiyle 295 akçeye tahsil olunarak 4 yük 72.813 akçe (472.813 akçe) gelir elde edilmekte, mübaşir maişeti için de 40 akçe alınmaktaydı[307]. Bu dönemde elde dilen gelirler hazineye[308], tersanede gemi inşasına[309], katır ve deve ücretleri[310] ile bazı kalelerin askeri masraflarına tahsis olunmuştu. Örneğin 1096 (1685) senesinde Bender Kalesi'ndeki yeniçerilerin mevacibleri, zemistani çuha, et ve buğday tayinat ücretleri için 264.177 akçe Trabzon cizyesi gelirinden ödenmişti[311]. 1099 (1687) yılında Gönye Kalesi muhafızlarının bir senelik 204.244 akçe mevacibleri yine aynı yılın

---

[303] TŞS, No: 1905-91, s. 20 (25 Za 1151/6 Mart 1739). Cizye hakkında geniş bilgi için bkz. Nedkoff, a.g.m, s. 621-623. İnalcık, "Cizye", s. 45-48. Tabakoğlu, a.g.e, s. 136-149, 171-172.

[304] Bu hususu Süleyman Sûdi: "... cizyenin esas-ı vaz'ı guzâta nusret içindir. Nusret kâh mal ve kâh nefs ile olur" cümleleriyle belirtir. (Süleyman Sûdi, **Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)**, Yay., Mehmed Ali Ünal, Isparta, Akademi Kitabevi, 1996, s. 42-44.

[305] MAD, No: 3241, s. 172 (28 Ş 1098/3 Temmuz 1687). MAD, No: 9911, s. 96, 176 (26 Za 1137/6 Ağustos 1725 ve 12 S 1139/29 Ekim 1726). D.BŞM, Dosya No: 3685, Vesika No: 148 (Evahir-i S 1159/24 Mart 1746).

[306] TŞS, No: 1905-91, s. 20 (25 Za 1151).

[307] TŞS, No: 1856-42, s. 24 (14 Ca 1099/17 Mart 1688).

[308] TŞS, No: 1855-41, s. 64 (18 M 1098/4 Aralık 1686). 1101 (1690) yılında Trabzon cizyesinden 518.636 akçe hazineye teslim olunmuştur. (Ali Emiri, Süleymen II, No: 870/14 C 1101/25 Mart 1690).

[309] 1094 (1683) yılında cizye gelirinden 423.000 akçe tersane-i amirede yeni yapılacak kalyonlar için havale olunmuştur. (TŞS, No: 1853-39, s. 114/12 Za 1094/2 Kasım 1683).

[310] 1100 (1688) yılında şütüran ve esteranların ücretlerine Trabzon cizyesinden 462.000 akçe verilmişti. (Ali Emiri, Süleyman II, No: 898/8 S 1100/2 Aralık 1688).

[311] TŞS, No: 1854-40, s. 104, 105 (10 Ş 1096/12 Temmuz 1685).

Trabzon cizye gelirinden ödenirken[312], 1101 (1689) senesine ait 50.000 akçelik Trabzon Kalesi beşli mevacibi de aynı gelirden verilmiştir[313].

1723-1746 döneminde cizye gelirleri âlâ, evsat ve ednâ olmak üzere üç grup evrak ve tarh sistemiyle tahsil olunmaktaydı. Bu dönem içerisinde zimmi sayısına göre cizye gelirleri değişik miktarlardaydı. Bu cizye gelirlerinden; top, havan nakli ve çeşitli malzemenin yapımında kullanılan demir vs. mühimmatın ücretleri[314], ordu için[315] ve çeşitli kale ile asker mevacibleri karşılanıyordu. Mesela Faş, Sohum ve Anakara Kalelerini koruyan fırkatelerin kaptan ve levendlerinin mevacibleri için Trabzon cizyesi gelirinden 9033 kuruş verildi[316]. Hazineden ödenmesi gereken iki kıst mevacib için, 1728 yılına ait Trabzon cizyesinden 17.000 kuruş verilmiştir[317]. Kaledeki muhafızların mevacibleri de bazen cizye tarafından finanse edilmektedir[318]. Bu hususta 1146 (1734)'da Faş Kalesi'ndeki muhafızlara mevacib olarak 4500 kuruş cizye gelirinden verilirken[319], 1159 (1746)'da Kars Kalesi askerinin mevaciblerine yine cizye gelirinden 10.000 kuruş verilmişti[320]. Diğer yandan Faş ve Sohum Kalesi binaları için taş ve bunların naklinde gerekli ücretler bazen Trabzon cizyesinden karşılanıyordu. Nitekim Faş Kalesi binası için 1138 (1726) yılında, cizyeden 10.000 kuruş[321], bir sene sonra da 5000 kuruş ve Sohum Kalesi için de yine 5000 kuruş verilmişti[322].

Cizye gelirlerinin kaynak olduğu en önemli alan, çoğunu sevkıyatın oluşturduğu sefer harcamalarıdır[323]. Buna ilişkin 1725 yılına ait 33.010,5 kuruşluk

---

[312] TŞS, No: 1855-41, s. 106 (4 Ra 1099/7 şubat 1688).
[313] Ali Emiri, Süleyman II, No: 897 (9 C 1101/20 Mart 1690).
[314] 1136 (1724) yılında Trabzon cizyesinden; demir, kayık, hamal ücretleri ve yolların temizlenmesi için 2.083,5 kuruş verildi. (İbnülemin-Maliye, No: 10041/22 B 1136/20 Nisan 1724).
[315] 1150 (1737) yılında ordu için Trabzon cizyesinden 8000 kuruş ödeme yapıldı. (D.BŞM, No: 2127-A, s. 2/17 B 1150/11 Kasım 1737).
[316] TŞS, No: 1885-71, s. 108 (2 L 1138/3 Haziran 1726). MAD, No: 9928, s. 184 (Gurre-i N 1144/1 Mart 1732). TŞS, No: 1895-81, s. 34 (18 N 1144/16 Mart 1732).
[317] Ali Emiri, Ahmed III, No: 11971 (Gurre-i Ş 1140/15 Mart 1728).
[318] Cevdet-Askeriye, No: 16014 (Gurre-i N 1146/7 Şubat 1734).
[319] TŞS, No: 1898-84, s. 142 (11 N 1146/15 Şubat 1734).
[320] TŞS, No: 1916-102, s. 59 (Gurre-i Ş 1159/31 Ağustos 1746).
[321] TŞS, No: 1885-71, s. 118 (14 Ş 1138/17 Nisan 1726). MAD, No: 1478, s. 57 (1140/1728).
[322] İbnülemin-Maliye, No: 8682 (Gurre-i Ş 1139/26 Mart 1727).
[323] Çıldır'daki kalelere yapılacak mühimmatın sevkıyat masrafları cizye gelirinden karşılanmıştı. (MAD, No: 9910, s. 166/19 Z 1135/27 ocak 1723).

cizye geliri, 1136 (1724) yılında Bergos ve Varna İskelelerinden Trabzon'a gelen zahirenin doğuya nakli için beygir temini ve ücretlerine havale olundu[324]. Yine 1723 yılı cizye gelirinden; 10.000 kuruş Kars, Erzurum, Bağdadcık, Ahısha, Kütaniş, Gönye vs. kalelere cephane ve tophane mühimmatı naklinde beygir ve kayık ücreti olarak, 10.881,5 kuruş Erzurum ve Kars'a top naklinde beygir, demirci vs. masrafa, 4.585,5 kuruş ise İstanbul'dan gelip Erzurum ve Van'a gidecek mühimmat için kayık ve beygir ücreti ile yolların temizlenmesine verilmiştir[325]. 1726 yılına ait olan 33.000 kuruşluk cizye gelirinin tamamı ise Tebriz, Gence seraskeriyle Revan ve Tiflis Kalelerine nakledilecek cephane ve tophane mühimmatının sevkıyat ücretlerine havale olundu[326]. 1730 yılının cizyesinden; İstanbul'dan Trabzon'a gelen 10 büyük balyemez ve 50 şahi toplar ile vs. cephane ve tophane mühimmatı yanında, Bergos ve Varna İskelelerinden gönderilen zahirenin nakli için mekâri davarları ücretlerine 5000 kuruş verilmişti[327]. 1731 yılına ait cizye gelirinin ilk taksiti olan 10.000 kuruş, yine Trabzon'dan sefer için doğuya gidecek zahire sevkıyatı masrafları için havale olunmuştu[328]. 1732 senesi cizye geliri olan 10.000 kuruş tekrar mühimmat nakli için havale olunmuştu[329]. Son olarak 1157 (1744) yılında Trabzon'dan sefer için Erzurum'a nakledilecek zahirenin nakliye ücretine, aynı yılın cizyesinden 15.000 kuruş verildiği kaydedilmiştir[330]. Görüldüğü üzere cizye gelirlerinin çoğu sefer sevkıyatının giderlerine harcanmıştır.

---

[324] MAD, No: 10312, s. 482 (26 Ca 1136/25 Şubat 1724). İbnülemin-Maliye, No: 12094 (26 Ca 1136). MAD, No: 8462, s. 9 (28 Ca 1136/23 Şubat 1724). İbnülemin-Maliye, No: 8563 (Gurre-i C 1136/28 Şubat 1724).

[325] İbnülemin-Maliye, No: 10045 (22 B 1136/16 Nisan 1724).

[326] MAD, No: 9913, s. 421-422 (18 L 1137/30 Haziran 1725). MAD, No: 9911, s. 91 (26 L 1137/8 Temmuz 1725). TŞS, No: 1888-74, s. 108 (27 L 1137/9 Temmuz 1725).

[327] MAD, No: 9924, s. 79 (2 S 1143/17 Ağustos 1730). TŞS, No: 1892-78, s. 42 (24 M 1143/9 Ağustos 1730).

[328] TŞS, No: 1892-78, s. 115 (1143/1730-1731). TŞS, No: 1893-79, s. 124 (10 N 1143/19 Mart 1731). Cevdet-Askeriye, No: 32002 (12 L 1143/20 Nisan 1731). TŞS, No: 1895-81, s. 13 (29 L 1143/7 Mayıs 1731).

[329] MAD, No: 9928, s. 12-13 (6 B 1144/5 Ocak 1732). Bir başka hüküm bu cizye gelirinden 5000 kuruşun havale olunduğunu bildirmektedir. (TŞS, No: 1895-81, s. 53/10 Za 1145/1 Eylül 1732. Cevdet-Askeriye, No: 54118/26 Z 1145/9 Haziran 1733).

[330] Ali Emiri, Mahmud I, No: 13420 (15 Ra 1157/28 Mayıs 1744).

3.2.3.2- Mukataa İşletmeleri

Sözlüklerde kesişmek, birbirinden ayrılmak manasına gelen mukataa; devlete ait bir işletmenin ücret karşılığı müteşebbislere kiralanmasıdır. Gümrük, maden, tuzla, darphane gibi işletmelerden elde edilen mukataa gelirleri, devletin en büyük gelir grubunu oluşturmaktadır. Bu işletim sistemleri; iltizam, emanet ve malikane olmak üzere üç çeşit uygulama alanı bulmaktaydı. İltizam, mukataaların genelde üç yıllığına müteşebbisler (mültezim) eliyle belli bir miktar karşılığı işletilmesidir. Emanet, mukataaların, devlet tarafından görevlendirilen ve maaşlarını devletten alan memur kadroları tarafından işletilmesidir. Malikane ise, iltizamların ömür boyu işletmeye verilmesidir. Araştırma döneminde, uzun ve masraflı savaşlar sonucu nakit paraya ihtiyaç duyulduğundan iltizamların çoğu ömür boyu haline getirilerek malikane uygulamasına dönüştürülmüştür. XVI. yüzyıldaki nakit ihtiyacının timar topraklarını iltizamlaştırması gibi, araştırma yapılan dönemin nakit ihtiyacı da iltizamla işletilen mukataaları malikaneleştirmiştir. Malikane uygulamasında, mukataa gelirlerinin bir kısmı muaccele (peşin) ve bir kısmının da malikane sahibinin her yıl "mal" adı verilen yıllık ödemeleri yapması karşılığında işletmeye verilirdi[331]. Trabzon'da bulunan mukataaların da çoğu havas-ı hümayun olup, "ber vech-i malikane" kaydından da anlaşılacağı üzere malikane uygulamasına göre işletilmekteydi.

İncelenilen dönemlerde Trabzon Eyaleti'nde gelirleri açısından irili ufaklı bir çok mukataadan savaş masrafları için şehirde kaynak oluşturanlar ve konunun bu açıdan değerlendirilmesine imkan sağlayanlar Trabzon İskelesi Gümrük mukataası, keten bezi mukataası (damga-i kirpas) ve Bedrem Kalesi müstahfiz köyleri mukataasıdır. Bu sonuncusu bazı kayıtlarda "kura-i gedik timar-ı müstahfezan-ı kale-i Bedrem der-liva-i Trabzon maa avarız ve bedel-i nüzül kaza-i Kürtün" olarak geçmektedir[332]. Senelik 916 kuruş 1 sülüs olup, malikane ile işletilen bu mukataa

---

[331] Malikane hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmed Genç, "Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi", **TİTS Metinler/Tartışmalar Haziran 1973**, Haz., Osman Okyar, Ünal Nalbantoğlu, Ankara, 1973, s. 231-292. Mukataalar hakkında ayrıca bkz. İnalcık, "Military and Fiscal Transformatıon", s. 327-335. Tabakoğlu, a.g.e, s. 120-135.

[332] D.BŞM, Dosya No: 2578, Vesika No: 42 (15 L 1143/23 Nisan 1731).

gelirinden; Trabzon Kalesi'nde 75 topçuya 916 kuruş mevacib olarak ödenmiştir[333]. Mukataanın 1144 (1732) gelirinden 1731 senesi Trabzon Kalesi yeniçeri mevacibleri için de 780 kuruş verilmiştir[334].

Gümrük Mukataası

Mukataa gelirleri içerisinde büyüklüğü ve aktifliğiyle beraber en büyük paya sahip olan Trabzon İskelesi Gümrük mukataasıdır. Malikane sistemiyle yönetilen gümrük mukataası ihtisab, dellâliye ve mumhaneyi de içermektedir.[335]. Mumhanenin 1680-1690 ve 1723-1746 arası 4000 akçe geliri olup, gümrük eminine teslim olunurdu[336].1680-1690 arasında kaydı tespit edilen ihtisab geliri bu tarihlerde 29.000 akçe idi[337]. Trabzon gümrük mukataası Giresun'dan Rize'ye kadar irili ufaklı tüm iskeleleri içine almaktadır. Ancak 1135 (1723) yılındaki bir kayda göre, Rize gümrüğünün de Trabzon gümrük mukataasından olduğu ve senede 206 kuruş gelir ile Hacı Mehmed'e verildiği bildirilmektedir[338]. Gümrük mukataasını üzerlerine alan malikane mutasarrıfları, gümrüğe bağlı olan ihtisab, dellâliye, mumhane ve "gayruhu" denilen kantarcılık ile hamalcılık gibi kısımları ihale ile değişik mültezimlere vermekteydiler. 1680-1690 yılındaki kayıtlara göre gümrük mukataası Trabzon beşli ağalığı ile birlikte tevcih olunmaktaydı. Bu yıllarda gümrük geliri 558.400 akçe olup 50.000 akçelik cizye ile 608.400 akçe idi[339]. Mukataanın 1723-1728 arası senelik geliri 821.000 akçedir[340]. Ancak 1723-1724 yılında 109.920 akçe geliri olan Bedrem Kalesi müstahfız köyleri mukataasının eklenmesiyle senelik rakam 930.920 akçeye yükselmiş ve ertesi sene yeni gelire "irsaliye-şude" kaydı

---

[333] TŞS, No: 1889-75, s. 131 (10 N 1138). Bu mukataanın 1155 (1742)'te 1300 kuruş muaccelesi vardı. (D.BŞM.CBL, No: 17514, s. 17/1154/1742). 1158 (1745)'de ise 2000 kuruş muaccelesi vardı. (D.BŞM.CBL, No: 17539, s. 2-3/17 Z 1157).

[334] MAD, No: 9928, s. 48 (28 B 1144).

[335] D.BŞM, Dosya No: 2248, Vesika No: 77, (22 Ca 1135/28 Şubat 1723). D.BŞM.TZG, Dosya No: 8, Gömlek No: 179 (1137/1724). TŞS, No: 1890-76, s. 104, (10 R 1140/25 Kasım 1727).

[336] MAD, No: 2935, s. 316 (8 S 1099/14 Aralık 1687). MAD, No: 9924, s. 28 (14 M 1143/30 Temmuz 1730).

[337] TŞS, No: 1855-41, s. 71 (Evâil-i M 1098/19Kasım 1686).

[338] Ali Emiri, Mehmed III, No: 9067 (27 M 1136/27 Ekim 1723). Bu miktar bir başka kayıtta 250 kuruştu. (D.BŞM.TZG, Dosya No: 8, Gömlek No: 179).

[339] MAD, No: 9855, s. 86-87 (10 B 1091/6 Ağustos 1680). TŞS, No: 1857-48, s. 100 (3 B 1101/112 Nisan 1690). TŞS, No: 1859-45, s. 122 (7 N 1102).

[340] Bu miktar 1720 yılından itibaren aynı rakamdadır. (D.BŞM, No: 1433, s. 1-4/1138/1725. TŞS, No: 1890-76, s. 104/10 R 1140/25 Kasım 1727. MAD, No: 10712, s. 99/4 R 1143).

düşülerek gümrük mukataasının yılık geliri tekrar 821.000 akçeye düşmüştür[341]. 1140 (1728) yılında dellâliye gelirine 3000 akçe zam yapılarak gümrük geliri 824.000 akçeye yükselmiştir[342]. 1728-1731 arası yıllık gelir aynı miktarda kalmıştır. 1144 (1731) tarihinde Torul Nahiyesi'nde olan Bilahor? Köyü zeamet mukataasının 24.000 akçelik gelirinin eklenmesiyle gümrük mukataasının yıllık geliri 848.000 akçeye yükselmiş ve 1746'nın sonuna dek aynı rakamda kalmıştır[343].

Trabzon İskelesi gümrük mukataasının geliri; Trabzon Kalesi'nin beşli mevaciblerine, başta Sohum Kalesi olmak üzere diğer bazı kalelerin çeşitli harcamalarına, Trabzon Kalesi'nin tamir ve topçu mevaciblerine, seferler için çeşitli harcamalara ve mütekait olan yeniçeri, cebeci ile sipahi, silahtar ve kethüdaların ulufelerine kaynak oluşturmaktadır[344]. Trabzon'daki bu mukataanın gelirlerinden sefer zamanlarındaki olağanüstü harcamalar hariç olmak üzere, düzenli olarak her sene Trabzon Kalesi beşli ve topçu mevacibleri, Sohum Kalesi'ndeki bazı askerlerin maaşları ile bazı camilerin ve gümrük vazifelilerinin giderleri, Trabzon Kalesi'nin çeşitli masrafları (tamir vs.) karşılanmaktadır. Buna ilişkin 1680-1690 arasında her sene Trabzon Kalesi beşli mevacibleri olan 347.545 akçe, kale topçularına 19.000 akçe ve mütekait ile duagüyana da 219.955 akçe olup toplam 586.525 akçe mukataa gelirlerinden verilmekte, geri kalan miktar da ya hazineye ya da ilgili yerlere havale olunmaktaydı[345]. 1723-1746 yıllarında ise kalenin 200 beşlisine 389.754 akçe

---

[341] D.BŞM, No: 1433, s. 1-4.

[342] MAD, No: 10712, s. 99 (4 R 1143/17 Ekim 1730).

[343] MAD, No: 10191, s. 113 (Gurre-i M 1161). Bu tarihten sonra Trabzon İskelesi gümrük mukataasının 848.000 akçe olan yıllık geliri 18. yüzyılın sonuna kadar aynı miktarda kalmıştır. Bkz. Necmettin Aygün, "**Trabzon Gümrüğü 1750-1800**", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, 1997, s. 74.

[344] Bu sonuncu hususa ilişkin Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kaleminde bulunan Trabzon gümrüğüne ait dosyalarda bir hayli fazla belge vardır. D.BŞM.TZG, Dosya No: 1, Gömlek No: 7, 78-79 (1090/1679-1680). D.BŞM.TZG, Dosya No: 6, Gömlek No: 106-108, 110, 114, 116, 124 (1135/1722-1723). D.BŞM.TZG, Dosya No: 7, Gömlek No: 8, 47, 64, 85-87, 89, 90, 93, 95 (1136/1723-1724). D.BŞM.TZG, Dosya No: 8, Gömlek No: 1, 7, 10, 14, 19, 30, 50, 53, 56,57, 102, 116, 132, 137, 146, 150, 162 (1136-1137/1723-1725). D.BŞM.TZG, Dosya No: 9, Gömlek No: 10-12, 20-21, 49, 54, 62, 64, 80 (1138/1725-1726). D.BŞM.TZG, Dosya No: 10, Gömlek No: 55, 58, 61, 87, 89, 92, 100-101, 108-111 (1139/1726-1727). D.BŞM.TZG, Dosya No: 11, Gömlek No: 12-14, 32, 52, 66-67, 80, 86, 98, 102, 104, 111 (1140/1727-1728). D.BŞM.TZG, Dosya No: 12, Gömlek No: 4, 20, 31, 34, 41, 49, 83 (1145/1732-1733). D.BŞM.TZG, Dosya No: 13, Gömlek No: 27, 67, 73, (1155/1742).

[345] D.BŞM.TZG, Dosya No: 1, Gömlek No: 91 (6 C 1091). MAD, No: 9855, s. 86-87 (10 B 1091/6 Ağustos 1680). TŞS, No: 1853-39, s. 98 (2 Za 1095/11 Ekim 1684). Ali Emiri, Mehmed IV, No: 6657

mevacib ödenirken, bunlar 100 kişiye düştüklerinde 175.230 akçe mevacibleri ve topçu ile vazifeli ücretleri de gümrük gelirinden verilmiştir[346]. Trabzon beşli mevacibleri gümrük gelirinden ocaklık olarak tayin olunmaktaydı. Kalenin tamiri, dizdar ulufesi ve barut ücreti olarak her sene 15.000 akçe gümrük mukataa gelirinden verilmekteydi[347]. Kaledeki barut varillerinin tamiri de bazen bu gelirden karşılanıyordu. Mesela 1143 (1730) yılında, 790 varil ve kurşun sandıklarının tamirinde 600 kuruş keşif olunmuş, bunun 250 kuruşu borç alınıp, gerisi gümrükten havale olmuştu[348]. Yukarıda ifade edildiği üzere Trabzon Kalesi topçularının mevacibleri de gümrük mukataasından verilmekteydi. Bunların yıllar itibariyle sayılarına göre çeşitli miktarda ücretleri mukataa gelirinden ödeniyordu[349].

Trabzon Kalesi yanında diğer bazı kale görevlilerinin çeşitli masrafları da gümrük mukataası gelirinden karşılanmaktaydı. Örneğin 1099 (1688) yılında Gönye Kalesi beşlilerinin bir senelik mevacibleri olan 47.490 akçe bu gelirden verilmişti[350]. Yine 1135 (1723) yılında Kütaniş Kalesi'ndeki askerlerin mevacibleri, zemistani ile et ve buğday ücretleri için 9.127,5 kuruş gümrük ve cizye gelirinden karşılandı[351]. 1723-1746 yılında Sohum Kalesi muhafızlarının mevacibi için her sene gümrükten 1500 kuruş iki taksit halinde, 500 kuruş da keten bezi mukataasından ocaklık olarak

---

(15 B 1096). TŞS, No: 1855-41, s. 77 (10 Ra 1097/4 Şubat 1686). TŞS, No: 1856-42, s. 38 (8 L 1099/6 Ağustos 1688). TŞS No: 1857-43, s. 100 (3 B 1101/12 Nisan 1690).

[346] TŞS, No: 1897-83, s. 88 (7 Za 1146). TŞS, No: 1903-89, s. 160 (7 Za 1149). TŞS, No: 1916-102, s. 98 (27 B 1160).

[347] D.BŞM.TZG, Dosya No: 1, Gömlek No: 87 (4 C 1091/2 Temmuz 1680). Ali Emiri, Mehmed IV, No: 8086 (21 Z 1096/19 Kasım 1685). Cevdet-Askeriye, No: 45708 (4 Z 1148/16 Nisan 1736). Ali Emiri, Mahmud I, No: 15603 (10 Ş 1153/1 Kasım 1740).

[348] MAD, No: 9924, s. 338 (26 S 1143/10 Eylül 1730).

[349] 1090 (1679-80) yılında topçular mevacibi için gümrük gelirinden 24.079 akçe verilmişti. (D.BŞM.TZG, Dosya No: 1, Gömlek No: 86 /1090). 1153 (1740) yılında 41 topçunun senelik 30.440 akçe bir kıst mevacibleri aynı gelirden verilmişti. (TŞS, No: 1906-92, s. 96 /22 N 1153). 1157 (1744) yılında ise Trabzon Kalesi topçularının dört kıst mevacibi olan 158.944 akçe yine mukataadan verilmişti. (TŞS, No: 1910-96, s. 42 (1 Ra 1157-24 Nisan 1744).

[350] TŞS, No: 1856-42, s. 27 (5 R 1099/8 Şubat 1688).

[351] MAD, No: 9910, s. 590-591 (14 Z 1135/15 Eylül 1723). D.BŞM, Dosya No: 2248, Vesika No: 77 (22 Ca 1135/28 Şubat 1723).

tayin olunmuştu[352]. Ayrıca Sohum Kalesi'ndeki cami hizmetlilerinin ücretleri de Trabzon gümrüğü gelirinden karşılanıyordu[353].

Trabzon'da seferlerle ilgili harcamaların çoğu gümrük mukataası ve ambar emini tarafından finanse edilmektedir[354]. Hayvanların ve askerlerin temini ile beslenmeleri, mühimmat sevkıyatı[355], sevkıyatta tamirler ve sevkıyat için gerekli malzeme temini[356] genellikle bu gelirlerle finanse olunurdu[357]. Bilhassa deniz sevkıyatı için ilgili araçların temini ve navllarının ödenmesi gümrük mukataası gelirleri tarafından karşılanırdı. Seferler için Trabzon'da peksimet yapılması sırasında gereken ücret de gümrükten karşılanıyordu[358]. Sefer için mühimmatla gelen

---

[352] TŞS, No: 1898-84, s. 143 (1146/1733-1734). D.BŞM.TZG, Dosya No: 13, Gömlek No: 2 (13 C 1147/10 Kasım 1734). TŞS, No: 1907-93, s. 157 (1155/1742).

[353] MAD, No: 9924, s. 384 (4 C 1143/15 Aralık 1730). MAD, No: 9935, s. 74 (6 Ş 1147/1 Ocak 1735).

[354] Ambarlar ve finansmanına ilişkin gerekli bilgi ikinci bölümde verildiğinden burada ayrıca incelenmeyecektir. Ambar gelirlerinin finansmanı hakkında geniş bilgi için ayrıca Bkz. Ek 23-31 arası.

[355] 1156 (1743)'da doğuya cephane sevkıyatı için 2700 kuruş gümrük malından verildi. (TŞS, No: 1907-93, s. 182/1156/1742).

[356] Sûret-i fî gurre-i Ra 1158
'An-tahvîl-i
Hüseyin Ağa ser-bostaniyân-ı hassa 'an-akçe-i mukataa-i gümrük-i Trabzon vâcib-i 'an-gurre-i M sene 1158 mâlikâne-i 'an-baha-i müşk ve musluk ve kabare ve heybe berâ-yı lâzime-i sakayân-ı sîm ki be-ma'rifet-i El-Hac Abdullah Ağa ser-sakayân-ı ..... müceddeden mübâyea şode-fermûde el-vâkı' 5 Z sene 1158 'an-yedd-i Mustafa ser-sakayân-ı divân-ı hümayûn
23.760 Asıl + 7920 Fazla = 31.680 (fî 160)
Be-hesâb-ı kuruş 198
'An-tefâvüt-i kuruş 332
'An-akçe-i mezkûrîn 23.428
Maa tefâvüt yalnız 198 kuruş-ı esedi
Tezkire-dâde 14 Ra 1158. (D.BŞM.TZG, Dosya No: 13, Gömlek No: 106/14 Ra 1158/16 Nisan 1745).

[357] TŞS, No: 1885-71, s. 132 (21 Z 1138/21 Ağustos 1726).

[358] Sûret-i fî gurre-i L 1148
'An-tahvîl-i 'an-akçe-i Mustafa Ağa mukataa-i gümrük-i Trabzon ve tevâbiuhâ vâcib-i 'an-gurre-i M sene 1148 'an-ücret-i tabhıyye-i peksimet berâ-yı lâzime-i irsâl-gerde ba'zı mahal-hâ der-hıyn-i iktizâ ki 'an-hınta-i mîrî 'an-mübâyea-i İskele-i Selânik pîş-ez-în bâ-sefâyîn rüesâ âmâde ve El-Hac Nûreddin habbâz-ı kalyon-hâ teslîm-şode-fermûde-gerde el-vâkı' der-sene 1147 'an-yedd-i Hasan Hâvâce 'an-El-Hac Nûreddin habbâz
60.000 Asıl + 20.000 Fazla = 80.000 (fî 160)
Be-hesâb-ı kuruş 500
Der-meyân-ı tezkire 2333 kuruş
'An-tefâvüt-i kuruş 840
'An-akçe-i mezbûrîn 59.160
Maa tefâvüt yalnız 500 kuruş
Tezkire-dâde Fî 12 L sene 1148. (D.BŞM.TZG, Dosya No: 13, Gömlek No: 5/12 L 1148/25 Şubat 1736).

askerlerin tayinatları da gümrük gelirinden temin olunurdu[359]. Aslında çalışma dönemine ait arşiv kayıtlarında Trabzon gümrüğüne ilişkin iki defterdeki veriler gümrük gelirinin sefer ve çeşitli harcamalara kaynak olduğu yerleri göstermesi bakımından açıklayıcı bilgileri içermektedir. Bunlardan 1137-1138 (1725-1726) tarihine ait olan defter, 1720'den 1724-25'e kadar olan gümrük mukataası geliri ile bunların harcandığı yerleri göstermektedir. Bu tarihler arasında senelik gümrük geliri 821.000 akçedir. 1722-1723 senesine ait bu gelirden; 2.625,5 kuruş 18 para 2 akçe Trabzon Kalesi beşli ve topçu mevaciblerine, 150 kuruş Trabzon'da hassa camiinin hasır ve zeytinyağı ücretine, 392 kuruş Kars Kalesi'ne gitmek için Azak'tan çıkan yeniçerilerin et ve ekmek ücretine, 75 kuruş Trabzon Kalesi'nin tamirine, 451 kuruş sefer için çeşitli cephelere gidecek askerlerin eşyalarını veya mühimmat taşıyan beygir ücretlerine ve yaklaşık 1.831,5 kuruş 105 gümrük hizmetlisine vazife olarak verildi. 1723-1724 yılında 930.920 akçe mukataa gelirinden; 515 kuruş sefer için çeşitli bölgelere giden asker ve tamircilerin eşyalarını taşıyan beygir ücretlerine, 3438 kuruş 25 para 1 akçe Trabzon Kalesi beşli ve topçu mevacibleri ile kaledeki mühimmatı kollayan cebeci ve topçuların et ve ekmek ücretlerine, 150 kuruş hassa camiinin hasır ve zeytinyağı ücretine, 1125 kuruş Azak muhafazası için Trabzon, Rize, Ünye ve civarından temin edilen yeniçerilerin peksimet ücretlerine, 75 kuruş Trabzon Kalesi'nin tamirine ve yaklaşık 1888 kuruş 114 gümrük vazifelisi için verilmiştir[360].

1159 (1746) tarihli gümrük muhasebesini gösteren diğer deftere göre mukataa geliri 848.000 akçedir. Bunun 180.000 akçesi Sohum Kalesi muhafazasındaki görevlilere tahsis olunmuştur. 297.000 akçe hazineye aktarılmıştır. 10.500 akçe kilâr-ı amire için arpa, buğday ve pirinç ücreti olarak verildi. 3000 akçe sipahilere bir kıst mevacib olarak, 17.400 akçe de Sohum menzil masrafı ve beygir ücreti için tahsis olundu. 18.000 akçe Trabzon'daki camiye hasır ve zeytinyağı ücreti olarak verildi. 131.423 akçe Trabzon Kalesi beşlilerine mevacib verildi. 36.272 akçe İstanbul'dan Trabzon'a mühimmatla gelen top arabacıları ile burada kaldıkları sürede

[359] 1159 (1746)'da şahi top arabaları vs. mühimmat ile Trabzon'a gelen 11 askere et ve ekmek ücretleri gümrük gelirinden verildi. (TŞS, No: 1916-102, s. 86/Za 1159/Kasım 1746).
[360] D.BŞM, No: 1433, s. 1-4 (1138/1725-1726).

tayinat ücreti olarak verildi. 127.343 akçe gümrük vazifelilerine, 26.560 akçe de Sohum Kalesi'ndeki camide bulunan hizmetlilere verilmiştir. 502 akçe de Ambar Emini Halil'de kalmıştır[361].

Yukarıda ifade edilenlerin yanında, hazinenin sıkıntıya girdiği ve savaş masraflarının karşılanamadığı dönemlerde Trabzon İskelesi gümrük mukataası gelirleri, devletin diğer mukataaları gibi önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu tip uygulamalarda mukataa muaccele miktarının her 1000 kuruşundan üç cebelü ve her biri için 50 kuruş hazineye alınmaktadır. 1146 (1734) yılının gelirlerinden yapılan talebe ilişkin böyle bir uygulamada, Erzurum ve Trabzon mukataa muacceleleri olan 20.434,5 kuruştan 3065 kuruş 7 para cebelü bedeli olarak hazineye alındı[362]. 1155 (1742) yılındaki uygulamada Trabzon mukataalarında 4183 kuruş muaccele miktarından 627,5 kuruş 40 para cebelü bedeli olarak hazineye aktarılmıştır[363]. 1158 (1745) yılında ise asker ve sefer mühimmatı masrafı için, Trabzon mukataa muaccele gelirleri olan 7980 kuruştan 1197 kuruş cebelü bedeli hazineye aktarıldı[364].

Keten Bezi Mukataası

Trabzon'da bulunan mukataalardan, savaşlarda dolaylı yoldan da olsa sefer harcamalarını karşılayan ve ikinci olarak ifade edilebilecek mukataa keten bezi de denilen damga-i kirpas veya resm-i damga mukataasıdır. Trabzon'da keten bezi şehir merkezinde, Giresun, Keşap, Tirebolu, Görele, Of, Rize, Mapavri, Yoros, Akçaabat,

---

[361] D.BŞM, No: 2876, s. 2 (21 B 1160/29 Temmuz 1747).
[362] TŞS, No: 1898-84, s. 163 (22 S 1147/24 Temmuz 1734).
[363] Aynı tarihte Trabzon ve Erzurum'un mukataa muaccele gelirlerinden hazineye aktarılan cebelü bedeliye miktarı 2690 kuruş 6 paradır. (Cevdet-Askeriye, No: 32844/4 Ra 1155/9 Mayıs 1742. TŞS, No: 1907-93, s. 153/27 S 1155/3 Mayıs 1742). Ancak bir başka kayıtta Gümüşhane ve Orof? Köyü mukataası 120 kuruş muacceleleriinden 18 kuruş cebelü bedeli bu mukataa bedellerine eklenip, toplam cebelü bedeli 2838 kuruş olarak belirtilmekte ve bu miktardan 2738 kuruşu Erzurum'dan zahire mubayaası ve peksimet tabhı için, 66.5 kuruş 20 akçe buğday nakleden geminin kusur kalan navlı için harcanmış ve 33.5 kuruş 30 akçe de Çukadar Mustafa'ya verilmiştir. (D.BŞM.CBL, No: 17514, s. 17/1154/1741).
[364] Bu tarihte Gümüşhane ile Orof? Köyü mukataalarının 120 kuruş muacceleleriinden 18 kuruş cebelü bedeli ve Erzurum mukataalarıyla da beraber tümünün 21.671 kuruş 40 akçe muaccele miktarından 3251 kuruş 6 akçe cebelü bedeliyesi olarak hazineye aktarıldı. (D.BŞM.CBL, No: 17539, s. 2-3 /17 Z 1157. TŞS, No: 1910-96, s. 51 /25 Z 1157/29 Ocak 1745).

Maçka ve Yomra gibi çoğu yerde işlenmekteydi[365]. İşlenen keten bezlerinin her iki arşınından bir akçe resm-i damga alınır ve bu da keten bezi mukataasının gelirini oluştururdu[366]. Malikane sistemine göre işletilen bu mukataanın 1723-1734 yılları arsında senelik 60.000 akçe (500 kuruş) geliri vardı[367]. Ancak 1730 isyanından sonra birçok mukataa üzerinde yapılan incelemelerde, bu mukataa mültezim Mustafa'nın üzerinde iken, devlete ait gelirine müdahale edildiğinden başka, halka da zorluk çıkarıldığından bu tarihte mukataanın malikanesi kaldırılmıştı[368]. 1146 (1734)'da fermanla keten bezi mukataasına 140.000 akçe zam yapılarak mukataanın geliri 200.000 akçeye çıkmış ve tekrar malikane ile işletmeye verilmişti[369]. Şehrin dışına çıkarılmasında da sıkı kontrol ve vergilerle denetlenen keten bezi mukataası, bir sene sonra tekrar fermanla 400.000 akçe artırılarak, senede toplam 600.000 akçeye ulaşmıştır[370]. Bu tarihten itibaren 1746'ya kadar aynı miktarda kalmıştır[371].

Keten bezi mukataasından elde edilen gelirden her sene rutin olarak 540.000 akçe bilhassa sefer için hazineye, 60.000 akçe de Sohum Kalesi muhafızlarına maaş olarak verilmekteydi[372]. Bunların yanında sipahi ve silahtar maaşları da bu mukataanın geliri ile ödenmekteydi. Nitekim 1150 (1738) yılında sipahi ve silahtar mevacibine 59.066 akçe verilirken[373], 1158 (1745)'de silahtar mevacibi için 90 kuruş 9 para aynı gelirden verilmişti[374]. Ayrıca Faş Kalesi ile Trabzon Kalesi topçularına keten bezi mukataası gelirinden mevacib ödenmekte idi. Mesela 1157 (1744) yılında Faş Kalesi'nin 19 topçusuna 33 kuruş 1 para mevacibleri keten bezi mukataasından ödenirken, bunların dört kıst mevacibi için 713.5 kuruş 16 para yine aynı gelirden verilmişti[375]. Ayrıca bu tarihte Trabzon Kalesi'nde 28 topçuya 91.5 kuruş 11 para 1

[365] TŞS, No: 1890-76, s. 100-101 (4 S 1140-2 Eylül 1727).
[366] MAD, No: 10490, s. 9 (27 B 1142/15 Şubat 1730).
[367] MAD, No: 10490, s. 9.
[368] MAD, No: 9924, s. 292 (9 Ca 1143/20 Kasım 1730). Ali Emiri, Mahmud I, No: 11848 (3 Za 1143/10 Mayıs 1731).
[369] D.BŞM, Dosya No: 2790, Vesika No: 46 (6 Za 1147/30 Mart 1735). MAD, No: 10191, s. 113 (Gurre-i M 1161).
[370] MAD, No: 10191, s. 113.
[371] TŞS, No: 1899-85, s. 2 (17 R 1148/6 Eylül 1735). Ali Emir, Mahmud I, No: 13017 (10 S 1150/10 Haziran 1737).
[372] TŞS, No: 1914-100, s. 6 (1158/1745).
[373] Ali Emiri, Mahmud I, No: 13181 (5 Z 1150/26 Mart 1738).
[374] Ali Emiri, Mahmud I, No: 13301, (15 Ca 1158/15 Haziran 1745).
[375] TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 17 (15 N 1158).

akçe keten bezi gelirinden ödenmişken, yine bunlara dört kıst mevacibleri için 1.088,5 kuruş 1 para 1 akçe aynı gelirden verilmiştir[376]. Görüldüğü üzere Trabzon'un keten bezi mukataası sefer harcamalarına doğrudan olmasa da dolaylı yoldan kaynak oluşturmaktaydı.

Mukataalar Açısından Ambarlar

Mukataalar hususunda son olarak, devlet tarafından atanıp, bütün masraflarının (maaş ve tayinatı) yine devlet tarafından karşılanan eminlerin yönettiği ambarlar hakkında bilgi verilebilir. Ancak ambarlar hakkında daha önceden bilgi verildiğinden (ikinci bölüm) burada sadece sefer harcanmalarında gümrük gelirleriyle en çok finansman kalemi olarak kullanıldığı, gümrük mukataası gelirlerinden bile daha fazla ve yoğun miktarda sefer masraflarını karşıladığı söylenilebilir. Bilhassa ambarlardan yapılacak sevkıyatlar, zahire ve asker tayinat temini masrafları ile seferlerin ambarlarla ilişkisi olan her türlü masrafların karşılanması hemen hemen tamamen ambar emini tarafından ambarın malı (nakdi ve aynî) ile yapılmaktadır. Seferler dolayısıyla ilgili harcamaların akabinde eminin elinde kalan nakit miktar da çoğunlukla hazineye teslim olunmaktadır. Ambar emini savaşların finansmanında ilgili kaynakları da hazineden veya seferler sonrası ambarda kalan zahirenin kazalara tevzi olunmasından elde ederdi[377].

3.2.3.3- Şehrin Diğer Mali Kaynakları

Muhallefatlar

Sefer harcamalarını karşılayan bu gruptaki kaynaklar, muhallefat gelirleri ile istikraz (borçlanma), vakıf gelirleri ve hazineye aktarılan asker mevaciblerinden oluşur. Bunların içerisinde en önemli geliri muhallefatlar oluşturur. Muhallefat, müsadere sonucunda hazineye aktarılan mal varlığı karşılığında kullanılan bir

[376] TŞS, No: 1914-100 (ilave), s. 16 (15 N 1158).
[377] Bu hususlarda geniş bilgi için bkz. ikinci bölüm ambarlar kısmı ve Ek 23-31 arası.

terimdir. Müsadere ile yönetici ve zengin zümreden ölenlerin mülkiyetlerinde olan nakit ve eşyasından önemli bir kesime veya tamamına devlet tarafından el konulmaktadır. Ölenlerin geride bıraktıkları maldan varislerine geçinebilecekleri kadar verilir, şayet bu miktar az gelirse, devlet bunlara maaş bağlardı[378]. Müsadere uygulamalarına XVII. yüzyıl akabinde uzun süren savaşlar ve bu savaşların meydana getirdiği mali krizleri azaltmak için başvurulduğu gibi, başarısız Viyana kuşatmasından (1683) sonraki ve XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki savaşlar dolayısıyla da sıklıkla başvurulmakta idi. Müsadere yoluyla ele geçirilen muhallefatlardaki sefer mühimmatına ilişkin eşyalar ya öncelikle devlet tarafından alınır ya da hazinenin nakde ihtiyacı olduğu zamanlarda peşin ödeme karşılığı mirasçılarına bırakılırdı[379].

Trabzon'da, sefer harcamalarını karşılayan muhallefatların başında valilerinki gelmekte, bunları gümrük ve ambar emini muhallefatları takip etmektedir. Bunların yanında gerek Trabzon'da olup, gerekse buraya gelen askerlerden ölenlerin de muhallefatları (tereke) hazineye aktarılmaktadır. İncelenilen belgelerde Trabzon valiliğinde bulunmuş yedi valinin muhallefatından söz edilmektedir. Bunlardan 1140 (1728) yılında Trabzon valisi iken vefat eden Vezir Abdurrahman Paşa'nın devlete 112.694,5 kuruş borcu olduğundan bütün mal ve eşyası devlet tarafından zapt olundu[380]. Valinin muhallefatından 7000 kuruş mühimmat sevkıyatı için ambar eminine[381], 183 kuruş sipahi ve silahtar mevacibine[382], Halkalı Palangası'nda

---

[378] Mustafa Nuri Paşa, **Netayic-ül-Vukuât**, Sad., Neşet Çağatay, 2 c., 2. bsk., C. II, Ankara, TTK Yayınları, 1987, s. 307-309.

[379] Müsadere hakkında geniş bilgi için bkz. Cavit Baysun, "Müsadere", **İA**, C. VIII, İstanbul, MEB Yayınları, 1979, s. 669-673. Mustafa Nuri Paşa, a.g.e, C. II, s. 307-309. Tabakoğlu, a.g.e, s. 295-298. Mehmed Ali Ünal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere", **TDA**, Sayı: 49, 1987, s. 95-111. Klaus Röhrborn, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere ve Mutavassıt Güçler", **I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi-I**, İstanbul, 1979, s. 253-260. Tuncay Öğün, "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları", **Osmanlı**, C. VI, Ankara, Yeni Türküye Yayınları, 1999, s. 372-380.

[380] D.BŞM.MHF, Dosya No: 19, Gömlek No: 25 (29 B 1141/29 Mart 1729). MAD, No: 9924, s. 101 (15 S 1143/30 Ağustos 1730). MAD, No: 10323, s. 323-324 (29 L 1143/7 Mayıs 1731).

[381] TŞS, No: 1894-80, s. 64 (4 C 1143/15 Kasım 1730).

[382] Sûret-i Fî gurre-i Ca 1144

'An-tahvîl-i

'An-akçe-i bahâ-i muhallefatı müteveffâ Vezîr Abdurrahman Paşa Vali-i Trabzon ki ber-cânib-i mîrî zapt ve be-ma'rifet-i şer'-i şerîf ve ruznamçe-i evvel ve muhâsebe-i evvel ve ser-gulâm-ı Sâni Ağa ber-müzâyede der-bâb-ı hümâyun füruht ve baha-eş hazîne-i âmire teslîm şode-fermûde sene 1144 'an-zimmet-i Yeğen Mehmed Ağa 'an-mevâcib-i sipah ve silahtar vâcib-gerde sene 1143 'an-yedd-i Ahmed Ağa tabi'-i mehter Yusuf Ağa

12.730 akçe sipah + 9260 akçe silahtar = 12.990 akçe

bulunan 45 muhafıza da mevacib olarak ayrı ayrı zamanlarda 582.5 kuruş verildi[383]. Abdurrahman Paşa'nın muhallefatından Enderûn-ı Hümayun ve mehterhaneye çadırlar teslim edilmiştir[384]. Vali Abdurrahman Paşa'dan sonra muhallefatından sefer için ordu cephanesine çadır vs. nakledilen diğer bir vali, Mehmed Paşa'dır[385]. Yine Trabzon valiliği yapmış olan Hüseyin Paşa'nın vefatından sonra dellâl, katip, hamal ve defin masrafları düşülerek toplam nakit ve eşya miktarı olan 4038 kuruş, sefer masrafları için ambar eminine teslim olundu[386]. Daha önce Trablusşam valiliği yapıp, Trabzon valisi iken vefat ettiğinde devlete 33.511 kuruş borcu olduğundan muhallefatından bu miktar hazineye aktarılmış, geri kalan meblağ ise çocuklarının isteği üzerine mirasçılarına verilmiştir[387]. Bunların yanında Vali Üçüncü-zade Ömer Paşa'nın öldürülmesinden sonra muhallefatı devlet tarafından zapt edilmiştir. Van muhafızı iken öldürülen bu valinin Güzel Hisar tabir olunur sarayının içinde ve dışında olan bütün malı, eşyası ve nakdi sefer masrafını görmek için ordu hazinesine nakledildi[388]. Erzurum'da ölen Trabzon Valisi Memiş Paşa'nın da 40.583 kuruş malından 32.300 kuruşu borcu karşılığında devlet tarafından alınmış, geri kalan da

---

Be-hesâb-ı kuruş 183. (D.BŞM.MHF, Dosya No: 23, Gömlek No: 67/Gurre-i Ca 1144/3 Kasım 1731). Bir başka kayıtta aynı yıl iki kıst mevacib için silahtara verilen miktar 107 kuruş 5 para 1 akçedir. (D.BŞM.MHF, Dosya No: 24, Gömlek No: 102/23 Ş 1144/20 Ağustos 1732).

[383] D.BŞM.MHF, Dosya No: 23, Gömlek No: 122 (22 Ca 1144/22 Kasım 1731).

[384] D.BŞM.MHF, Dosya No: 23, Gömlek No: 51 (9 R 1144/11 Ekim 1731).

[385] Bu valinin muhallefatı içinde yer alan eşyasından ordu cephanesine çadır vs. malzemeleri olarak; derûni niyak köhne oba, müstamel oba, bir direkli müstamel niyak çadırı, Mardin-kâri sayebân, müstamel obaya münakkaş sayebân, hazine çadırı, 8 daire çadır, eski daire çadırı, 3 müstamel yeşil Tokadî kubbesi, 10 zokak, 11 eski daire kubbe çadır, 9 eski çadır, 20 kara demir tüfek, iki mutfak çadırı, kahve çadırı, kilar çadırı, iki müstamel yeşil çadır, iki yeni mızrak çeşme, yine eski çeşme, 3 daire çeşmesi, 5 çift müstamel tulum, 5 müstamel lorini, 5 eski saka kovası, 3 müstamel saka maşrapası, 3 müstamel musluk, 3 eski saka kantarması, 5 eski saka semeri, 9 tabl, 10 müstamel tabl örtüsü, 10 zurna, 3 çift nokra, 3 çift zil, 3 boru teslim olunmuştur. (D.BŞM, No: 2691, s. 2 /4 Z 1156/19 Ocak 1744).

[386] MAD, No: 10323, s. 321 (Gurre-i Za 1143).

[387] MAD, No: 10323, s. 384 (29 C 1147). Diğer bir kayıtta bu valinin miriye borcu için zimmeti 31.011 kuruş olarak belirtilmiştir. (D.BŞM, Dosya No: 2574, Vesika No: 54/23 Ş 1143). Başka bir kayıtta ise bu miktar, 315.189 kuruş olarak kaydedilip, borcuna karşılık mal ve eşyasının devlet tarafından zapt olunması emredilmektedir. (Trabzon Ahkâm Defteri, No: 1 s. 48/Evasıt-ı C 1158/15 Temmuz 1745).

[388] Trabzon Ahkâm Defteri, No: 1, s. 22 (Evail-i N 1156/21 Ekim 1743). Cevdet-Maliye, No: 24592 (14 R 1156/7 Haziran 1743). Cevdet-Maliye, No: 30374 (20 Ş 1155/23 Ekim 1742). Bu miktar bir kayıtta 23.500 kuruş (Cevdet-Maliye, No: 24840 /6 S 1156/1 Nisan 1743), diğerinde ise 25.000 kuruş (D.BŞM, Dosya No: 3491, Vesika No: 32 /17 S 1156/12 Nisan 1743), ve başka bir kayıtta da 40.362 kuruştur. Bu belgede, valinin hazineye aktarılan miktarından özellikle sefer sevkıyatı için hayvan vs. ücretlere verildiği kayıtlıdır. (Cevdet-Maliye, No: 21777 /1155-11546/1742-1743).

ordu hazinesine aktarılmıştır[389]. Trabzon valilerinden son olarak 1746'daki Vezir Veli Paşa'nın muhallefatından söz edilebilir. 56.295 kuruş zimmeti olan bu valinin vefatının akabinde bu miktar muhallefatından tahsil olundu[390]. Valilerin kethüdalarının da terekeleri (muhallefatları) sefer finansmanı için hazineye teslim olunmaktaydı. Bu şekilde 1155 (1742)'te Trabzon Valisi İbrahim Paşa ve kethüdası Mehmed'in muhallefatları hazineye alınmıştı[391].

Diğer yandan gümrük emini iken vefat eden Abidin Reisoğlu Ömer Bey'in devlete hayli borcu olduğundan, bilhassa İran seferleri dolayısıyla Trabzon'dan nakil olunacak mühimmatın nakliye ücreti için 330.510,5 kuruş muhallefatı hazineye alınmıştır[392]. Aynı şekilde son dönem ambar eminlerinden vefat eden Osman Ağa'nın devlete borcu olduğu için muhallefatına el konulmuştur. Bunun için 684 kuruş hazineye teslim olundu[393]. Yine bu muhallefattan Erzurum ve civarındaki askerin tayinatı için İsakçı İskelesi'nden nakil olunan zahire ücretine 460 kuruş[394], sipahi mevacibine 144,5 kuruş 18 para 2 akçe[395] ve Acu Kalesi'ndeki yerli, piyade ve süvari mevacibleri ile buğday ücretlerine 350 kuruş verildi[396].

Trabzon'da acemi, yeniçeri, cebeci, topçu vs. askerlerden misafir veya mukim olup mirasçısız ölenlerinin terekeleri de hazineye alınmaktadır. Bu maksatla 1680-1690 ve 1723-1746 yıllarında bir çok emir gönderilerek, vali ve diğer görevlilerin muhallefatları mübaşirler vasıtasıyla kabz olunurken, askerlerin muhallefatları yeniçeri çavuşları aracılığı ile teslim alınmaktaydı[397]. 1680-1690 arasındaki bu tür

---

[389] MAD, No: 10344, s. 432-438 (21 S 1157). MAD, No: 9962, s. 30 (4 Za 1156/20 Aralık 1743). TŞS, No: 1910-16, s. 64 (20 Z 1156/5 Şubat 1744).
[390] D.BŞM, Dosya No: 3689, Vesika No: 98 (23 Ra 1159).
[391] D.BŞM.MHF, Dosya No: 23, Gömlek No: 130 (1 C 1144/1 Aralık 1731). Ayrıca Vali Veli Paşa'nın kethüdası Ali Ağa'nın baş çukadar hizmetinde olan Musa Ağa b. Abdullah'ın 40.890 akçesi de hazineye alındı. (TŞS, No: 1907-93, s. 10/5 S 1155/13 Nisan 1742).
[392] MAD, No: 4161, s. 55 (1136/1723-1724). MAD, No: 2983, s. 24-25 (24 S 1139/5 Temmuz 1736).
[393] D.BŞM.MHF, Dosya No: 35, Gömlek No: 13 (Gurre-i B 1156/23 Ağustos 1743).
[394] D.BŞM.MHF, Dosya No: 34, Gömlek No:69 (Gurre-i Ca 1156/25 Haziran 1743).
[395] D.BŞM.MHF, Dosya No: 34, Gömlek No: 78 (15 Ca 1156/7 Temmuz 1743).
[396] D.BŞM.MHF, Dosya No: 35, Gömlek No: 12 (Gurre-i B 1156). MAD, No: 10344, s. 289 (5 C 1156/27 Temmuz 1743).
[397] TŞS, No: 1852-38, s. 119 (7 S 1092/26 Şubat 1681). TŞS, No: 1854-40, s. 103 (Gurre-i Ş 1096/5 Temmuz 1683). TŞS, No: 1855-41, s. 71 (25 R 1097/21 Mart 1686). TŞS, No: 1856-42, s. 162 (Gurre-i Ş 1100/23 Mayıs 1689). TŞS, No: 1857-43, s. 119 (R 1101/Ocak 1690). TŞS, No: 1888-74, s. 117

muhallefat miktarlarını yansıtan kayıtlara rastlanılamadı. Ancak 1723-1746 arasında bu şekildeki muhallefat kayıtlarında tespit edilebildiği kadarıyla 25.567 kuruş 4 akçe devlet tarafından zapt olunmuştur. Bu kısımda son olarak ifade edilmesi gereken bir diğer muhallefat, İstanbul'a gitmek üzereyken Trabzon civarında öldürülen Tebriz defterdarına aittir. Daha önce ifade edildiği gibi eşkıyalar tarafından öldürülen defterdarın devlete çok fazla borcu olduğundan 1.076.821,5 kuruş olan terekesinin zapt ve Trabzon Kalesi'nde korunması emredildi[398].

İstikraz, Vakıf ve Mevacib Gelirleri

Sefer masraflarını karşılayan diğer bir grup, halktan yapılan istikrazlar yani borçlanmadır. Bilhassa 1683'ten sonraki yenilgiler ve savaşlar hazinenin acil nakit ihtiyacını artırmaktaydı. Bu sebeple hem Karlofça öncesi hem de 1723-1746 arası olan savaşlarda finansman kaynağı olarak bu uygulamalara başvurulmuştur. Hükümlerde belirtildiği üzere istikrazlar sadece, belgelerin diliyle "zî-kudret" olanlardan yani maddi açıdan zengin olanlardan talep edilmekteydi ki, XVIII. yüzyılda bunlar ayanlardan oluşuyordu. Bu açıdan 1098 (1687) yılında Trabzon halkından borç olarak 10.000 kuruş talep edilmiştir[399]. Ancak yine aynı yıla ait bir hükümde bu miktar 12.252 kuruş olarak kaydedilmiştir[400].

Tablo 30: Seferler İçin Trabzon'dan Talep Edilen İstikrazlar (1098/1687)

Borcun Alındığı Yer	**Borcun Miktarı (Kuruş)**
Ayasofya Mahallesi	135
Faroz Mahallesi	20
Aksotha Mahallesi	81
İmaret Mahallesi	46
Tekfur Çayırı Mahallesi	140
Bab-ı Zağanos Mahallesi	309
Mescit-i Mağara Mahallesi	20
Monla Sipah Mahallesi	680

(Evail-i Z 1137/13 Ağustos 1725). TŞS, No: 1908-94, s. 1 (9 Ca 1145/28 Ekim 1732). TŞS, No: 1907-93, s. 155 (Evahir-i N 1155/6 Nisan 1742).

[398] MAD, No: 7154, s. 1-26 (1140/1727). MAD, No: 9924, s. 250 (6 Ra 1143/19 Eylül 1730). Cevdet-Maliye, No: 21260 (2 Ca 1143/13 Kasım 1730).

[399] TŞS, No: 1855-41, s. 83 (Evasıt-ı S 1098/1 Ocak 1687).

[400] TŞS, No: 1855-41, s. 93, s. 93 (1098/1686-1687).

Hoca Halil Mahallesi	938
Bab-ı Pazar Mahallesi	497
Debbağhane Mahallesi	348
Yeni Cuma Mahallesi	312
Boztepe Mahallesi	260
Manastır Mahallesi	515
İskender Paşa Mahallesi	218
Çarşı Mahallesi	742
Kindinar Mahallesi	10
Muhyiddin Mahallesi	320
Amasya Mahallesi	823
Eski Saray Mahallesi	40
Cami-i Kebir Mahallesi	471
Şerif Hatun Mahallesi	199
Sultan Alaaddin Mahallesi	529
Kule	67
Hın Çayırı Mahallesi	113
Hamamlar	44
Ayanlar	1180
Yomra Nahiyesi	540
Yoros Nahiyesi	1000
Akçaabat Nahiyesi	1300
Maçka Kazası	355
Toplam	**12.252**

1723-1746 yıllarında bir-iki defa borçlanma ile kaynak temini yapılmıştır. Bu borç ayanların bazılarından alınmıştır. Mesela 1154 (1742) yılında Hacı Ömer-zade'den 1500, Yetim Bive-zade Ali Ağa'dan 1000, Çengel Hacı Mehmed Ağa'dan 2000, Gümrükçü-zade Osman Ağa'dan 1000 kuruş olup toplam 5500 kuruş ayandan alınmıştır[401]. Yine 1157 (1744) yılında yapılan borçlanmada hem ayanlardan hem de nahiyelerden de istikraz yapılmıştı. Buna göre; Çubukçu-zade Ahmed Ağa'dan 100, Sim-gerden Hacı Mahmud Ağa'dan 200, Şatır-zade Ahmed Ağa'dan 50, Nim-bıyık-zade'den 33 kuruş 3 sümün, Çengel Ağa'dan 50, El-hac İbrahim Ağa'dan 50, Nim-bıyık-zade Ahmed Ağa'dan 33 kuruş 4 sümün, Nim-bıyık-zade Hacı Mehmed oğlu Ali Ağa'dan da 33 kuruş 4 sümün, Şatır-zade Osman Ağa'dan 50 kuruş, zimmilerden 100 ve Yomra Nahiyesi'nden 27 kuruş olup toplam 727 kuruş borçlanma yapılmıştır[402].

[401] TŞS, No: 1096-92, s. 80 (Za 1154/Ocak 1742).
[402] TŞS, No: 1911-97, s. 4 (19 N 1157/26 Ekim 1744).

Savaş harcamalarını finanse edecek diğer gelirler içerisinde son olarak vakıf gelirleri ve hazinece el konulan bazı mevacib ödemeleri ifade edilebilir. Bu her iki uygulama 1689 ve 1690 yıllarında yapılmış ve tüm gelirler hazineye aktarılmıştır. 1100 (1688) yılının sonunda hazinenin savaş masraflarını karşılayamadığı zaman, sefer mühimmatı için tüm vakıflarda "evkaf-ı vezayif" olarak adlandırılan vakıf hizmetlilerinin yıllık gelirlerinden altı aylığı devlet tarafından alınmıştır[403]: Anadolu muhasebesi kaleminde bulunan Trabzon Eyaleti'nin vakıf kayıtlarına göre vakıf görevlilerinin bir senelik vazifelerinden 22.500 akçe hazineye aktarılmıştır. Bu uygulama 1102 (1690) yılında da devam etmiş ve bu kez 17.346 akçe hazineye alınmıştır[404]. Vakıf gelirlerinin hazineye aktarımıyla ilgili bir başka uygulama, cülus zamanlarında yenilenen beratlar için, vakıflarda vazifeli olanların birer aylık ücretlerinin teslimi yönünde 1101 (1689-1690) yılında gerçekleşmişti. Buna göre; Trabzon vakıflarından 5340 akçe hazineye teslim edildi[405].

Tablo 31: Savaş Masraflarının Karşılanması İçin Trabzon Kazası'ndaki Vakıfların Vazife Akçelerinden Hazineye Verilen Miktar (1100/1688-1689)

Vakfın İsmi	**Senelik Vazife Akçesi**	**Hazineye Verilen (Akçe)**
Sinan Bey Zaviyesi	1440	730
Sultan Mehmed Han	5040	2520
Ayasofya Camii	1080	540
Ömer Çelebi	1080	540
Cemile Hatun	1080	540
Ferhat Ağa Mektebi	2160	1080
Yahya Paşa	1800	900
Hüseyin Ağa Mescidi	3240	1620
Hüseyin Ağa Mescidi	720	360
Hacı Bozağı	1440	720
Hatuniye Medresesi	2520	1260
Tavaşi-i Mahmut Ağa ve Hacı Mustafa	2160	1080

[403] MAD, No: 14935, s. 1-2 (14 s 1100/8 Aralık 1688). TŞS, No: 1856-42, s. 157 (5 Ra 1100/28 Aralık 1688). Ayrıca Trabzon'da vakıfların XV ve XVI. yüzyıllardaki sosyal ve ekonomik fonksiyonları hakkında bkz. Ronald C. Jennings, "Pious Foundations in the Society and Economy of Ottoman Trabzon, 1565-1640: A Study based on the judicial registers (şer'i mahkeme sicilleri) of Trabzon", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Vol. XXXIII, Sayı: 3, 1990, s. 271-336.

[404] TŞS, No: 1859-45, s. 105 (10 R 1102/11 Ocak 1691).

[405] Bu uygulamada Anadolu'daki vakıfların hazineye teslim ettiği miktar 5.970.350 akçedir. (MAD, No: 3891, s. 50/1102/1690-91).

İskender Paşa	16.920	8460
Hacı Abdülgani	1440	720
Hacı Turan	1440	720
Sinan Paşa	1440	720
Toplam	**45.000**	**22.510**

Vakıf gelirleri yanında sefer masrafları için hazineye teslim amacıyla bizzat devlet tarafından el konulan gelir kaynağı mevacib ödemeleridir. Bu tür bir uygulama da yine 1102 (1690) yılında yapılmıştır. Kayıtlara göre sadece Anadolu ve Rumeli yani belgelerin diliyle "dâru'l-islâmda" olan askerlerin mevaciblerinin üçte ikisine el konulmakta ve devletin sınırları içerisinde düşmanın saldırdığı yerlerde ahalinin tüm mal ve erzaklarının perişan olduğundan mal tahsili yapılamayıp, bazı kalelerdeki neferlere mevacib ödenemediği belirtilerek bu mevaciblerin ödenmesi ve diğer sefer masrafları için böyle bir uygulamanın gerekliliği vurgulanmıştı[406]. Bu tarihlerde Trabzon Kalesi'nde olan 200 beşlinin senede 397.545 akçe mevaciblerinin üçte birinin kendilerine bırakılıp, üçte ikisi olan 265.030 akçe hazineye teslim olunmak üzere ocaklıkları olan Trabzon Gümrük mukataası emininden tahsil olundu[407]. Trabzon Kalesi'ndeki açık dökümü yansıtan bir belgeye göre de; 1101 (1689-1690) ve 1102 (1690)'de asker mevaciblerinin üçte ikisinin hazineye alınması üzere, 98 askeri olan yukarı kalede 178.652 akçe senelik yazılarından (mevacib) 108 akçe 1 kuruş hesabıyla senede 1654 ve iki senede 3308 kuruş, 39 asker olan orta kalede 68.740 akçe bir senelik yazılarından senede 636,5 ve iki senede 1273 kuruş, 36 asker olan azeban cemaatinin ise 59.850 akçe senelik yazılarından senede 554 kuruş 18 akçe ve iki senede ise 1108 kuruş 36 akçe olup toplam 5689 kuruş 88 akçe hazineye teslim için tahsil olundu[408].

3.2.4- Ekonomik Yolsuzluklar

Savaşlar zamanında otorite zayıfladığından dolayı eşkıyalık olayları arttığı gibi, ekonomik yolsuzluklar da artmakta ve belgelerin diliyle "tama'-ı hâma" düşkün

[406] TŞS, No: 1857-43, s. 97 (22 Ca 1102-21 Mart 1691).
[407] TŞS, No: 1857-43, s. 97 (22 Ca 1102).
[408] TŞS, No: 1859-45, s. 112 (5 L 1102).

olan, yani aç gözlü insanlar bu gibi hareketlere sebebiyet vermekteydiler. 1683 bozgunundan sonra ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında bu tür faaliyetler oldukça artmış ve bunun üzerine merkezden adâletnâmeler yayınlanmıştır[409]. 1680-1690 dönemlerindeki ekonomik yolsuzluğa şehrin üst düzey yöneticileri yol açmakta ve ilgili şikayetler üzerine vali ile mütesellimlere sıkı tembihleri içeren emirler gönderilmekteydi. Mesela 1091 (1681) yılında, Trabzon Beylerbeyi Hasan'ın Akçaabat ve Maçka kazalarındaki ahaliye kanuna aykırı olarak 3000 kuruş kışlak yazılması ve bunlar kışlamış değil iken 445 kuruşlarını alıp zulüm etmesi üzerine bu durumun önlenmesine dair emir gönderildi[410]. Trabzon Beylerbeyi ve mütesellimi tarafından 1097 (1685) yılında Görele (Yavebolu) halkından devr-i selamiye ve zahire ücreti ismiyle kanunsuz akçe talep edilerek halka zulüm yapıldığından, bu durumun araştırılarak halkın zor durumdan kurtarılması bildirildi[411]. 1099 (1688) yılında ise halkın vergilerini ödemesine rağmen beylerbeyi, sancakbeyi, mütesellim ve subaşılar tarafından menzil akçesi adı altında yüzer ve kırkar akçe alınıp zulümde bulunulması üzerine bu hususun önlenmesi istenmiştir[412]. Bu dönem içerisinde beylerbeyi kethüdaları ve bazı voyvodalar fazladan salyane ile halktan zorla yağ, bal ve bal mumu almaktaydılar. Bu hususta Hemşin Voyvodası Osman ve oğulları ile kardeşinin oğlunun zulümleri sonucu Osman görevden alınıp yerine Mahmud tayin olmuştur[413]. Görüldüğü üzere bu dönemdeki yolsuzluklar çoğunlukla beylerbeyleri tarafından yapılmakta, halktan zorla akçe veya mal talep edilmekteydi. Bu nedenle halkın şikayetini mucip divana gönderilen arzuhaller üzerine durum araştırılmakta ve halka yapılan zulmün durdurulması sert bir şekilde tembih edilmekte, hatta bazı yöneticiler de görevden alınmaktaydı.

1723-1746 arasında valilerden mütesellimlere, eminlerden mübaşirlere ve vakıf mütevellilerine kadar büyük ve küçük çaptaki bir çok görevli ekonomik yolsuzluk olaylarına karışmaktaydılar. Valiler savaş zamanlarında çeşitli bölgelerde

---

[409] Adâletnâmeler için bkz. İnalcık, "Adâletnâmeler", **Belgeler**, C. II, Sayı: 3-4, 1965, s. 49-145.
[410] TŞS, No: 1852-38, s. 129 (Evail-i Ra 1092/23 Mart 1681). Yine 1094 (1683)'te Trabzon Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın haksız yere Yomra ahalisinden akçe alması üzerine bu paraların geri verilmesi emredildi. (TŞS, No: 1853-39, s. 122 (20 Z 1094/10 Aralık 1683).
[411] TŞS, No: 1855-41, s. 101 (Evail-i M 1097/30 Kasım 1685).
[412] TŞS, No: 1856-42, s. 41 (Evahir-i L 1099/28 Ağustos 1688).
[413] TŞS, No: 1857-43, s. 125 (Evahir-i N 1101/7 Temmuz 1690).

görevlendirildikleri için bunların yerine şehrin idaresini devralan mütesellimler, yolsuzluk yönünde halka zorluklar çıkarıyorlardı. Onların bu yöndeki yolsuzlukları imdad-ı seferiye ve hazariye toplanması sırasında meydana geliyordu. Bilhassa, cephede veya muhafazalarda olan valilerin imdadiyelerinin toplanmasında halktan zorla fazla akçe talep olunmaktaydı. Mesela 1136 (1724) yılında Vali Vezir Mustafa Paşa'ya imdad-ı seferiye için her zamankinden fazla akçe toplanmaması emredilmiş, ancak mütesellim Hüseyin kanuna aykırı davrandığından bu durumun önlenmesi amacıyla emir verilmişti[414]. İmdad-ı hazariye toplanmasında aynı şekilde fazla akçe talebini bu kez valiler yapmakta ve bir takım yolsuzluklara sebebiyet vermekteydiler. Örneğin 1135 (1723) yılına ilişkin valinin imdad-ı hazariye tahsilinde, Hatuniye Vakfı'ndan olan Yoros Nahiyesi halkı, valinin talebi üzerine imdadiyelerini verdiklerini söylediklerinde, vali, kendilerinden hazariye değil zahire ücreti aldığını söylemiş ve halktan zorla imdadiye talebinde bulunmuştur[415]. Yine 1144 (1731) yılında mütesellim ve diğer bir yönetici olan subaşı Maçka, Akçaabat ve Sürmene ahalilerinden vergilerini vermelerine rağmen, akçe talep edip halkı zor durumda bırakmışlardı[416]. Bu olay yanında, kadı'nın, köylerde kan oldu diye öşr ve akçe talep etmesi, bazı paşaların devre çıkıp karadan gitme imkanları varken denizden kayık ile gezerek 1200 kuruş kayık ücretini halktan istemesi, vali ve mütesellim ile ehl-i örf tarafından konaklık, yemeklik ve serandır akçesi adıyla 300-400 kuruşun halktan alınması, halkı zor durumda bıraktığından bu yolsuzlukların önlenmesi için emirler gönderilmişti.

Mütesellimlerin bir diğer yolsuzluk hareketleri cephane nakli sırasında ortaya çıkmaktadır. Bu tür yolsuzluklara sadece mütesellimler değil, nakil için görevli olan emin ve mübaşirler de katılmaktaydı. Nitekim 1136 (1724) yılında Kars'a nakledilmek amacıyla Trabzon'a gönderilen top arabaları, kundakları vs. mühimmatın naklinde şehrin zimmi ve Trabzon ahalisinin görev alması emredilmişken, Trabzon gümrükçüsü ve mütesellimi olan Ömer zimmilerden 800

[414] Atik Şikayet Defteri, No: 101, s. 91 (Evahir-i B 1136/24 Nisan 1726).
[415] İbnülemin-Dahiliye, No: 2959 (2 Za 1135).
[416] TŞS, No: 1895-81, s. 21 (Evail-i R 1144/5 Ekim 1731).

kuruş rüşvet alarak bunlara izin vermiştir[417]. Bu durum sonucu nakliyat geciktiğinden mütesellimin aldığı akçelerin elinden alınıp ambar eminine verilmesi, şayet mütesellimin suçu yoksa reayanın başbuğlarına gereken cezanın verilmesi emredildi[418]. Diğer yandan Tonya ve Karaağaç Köyü ahalileri, Vali Üçüncüoğlu Ömer Paşa'nın kendilerinden zorla 57 kese akçe aldığını belirterek, valinin terekesinden kendilerine verilmesini talep etmişlerdi[419].

Trabzon'da önemli işlerle görevlendirilen eminler, cizyedarlar ve mübaşirlerin mal sevdasıyla hareket etmeleri ekonomik yolsuzluk açısından bir çok problemi ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan 1135 (1723) yılında gümrük emini, kale dizdarının 80 akçe yevmiyesini kabz etmişti[420]. Eminler içerisinde özellikle bazı ambar eminleri sefer için kendilerine verilen veya bu amaçla temin ettikleri akçelerden zimmetlerine para geçirmekteydiler[421]. Cizyedarlardan bazıları ise topladıkları miktarı kendi hesapları için harcamaktaydılar. Nitekim 1138 (1726) yılında Cizyedar Çemşitoğlu Mehmed Ağa ile Küçük Mustafa cizye gelirinden 3140 kuruşu aralarında paylaşıp, yediklerinden, bunlar Trabzon Kalesi'ne kapatılmış, borçlarına karşılık mal ile eşyalarına el konulmuştu[422]. Mübaşirler ise daha çok seferler dolayısıyla görevlendirilmekte ve bazılarının bu yöndeki kanun dışı hareketleriyle yolsuzluğa sebebiyet vermekteydiler. Mesela 1137 (1725) yılında Trabzon'da önemli işler için tayin olunan Şamlı Ali'nin, reayadan fazla miktarda imdad-ı seferiye talep etmesi, yapılacak ambar binasının 3 kese masrafı olmadığı halde 22 kese alması, top arabalarının nakli sırasında el ile çekilmesinde görev alacak reaya için her nahiyeden 7-8 yüzer kuruş alıp dönmelerine izin vermesi, Faş Kalesi'nin tamiri için tayin olunan amelinin her birinden 3'er kuruş ve her ay yiyecek ve içecekleri için amelelerin alındığı her kazadan 300'er kuruş alması vs. bir çok yolsuzluğu olduğundan, bu durumların önlenmesi için yöneticilere emir

[417] MAD, No: 3598, s. 89 (12 N 1136/4 Haziran 1724).
[418] D.BŞM, Dosya No: 2283, Vesika No: 14 (12 N 1136).
[419] Trabzon Ahkâm Defteri, No: 1, s. 16 (Evasıt-ı C 1156/6 Ağustos 1743).
[420] D.BŞM, Dosya No: 2251, Vesika No: 80 (6 R 1136/4 Aralık 1723).
[421] TŞS, No: 1895-81, s. 43-44 (Evasıt-ı L 1144/11 Nisan 1732).
[422] TŞS, No: 1885-71, s. 142 (Evasıt-ı M 1139/12 Eylül 1726).

gönderildi[423]. Sefer nakliyatı sırasında yapılan yolsuzlukların bir diğeri de, gümrüğe gelen mühimmatın (özellikle zahire türü) noksan kile ile tartılması ve gemi ücretleri vs. ödemeler yapılırken, eminlerin zimmetlerine para geçirmesiydi[424]. Bu gibi durumların önlenmesi için şikayet üzerine veya hazinedeki defterlerin incelenmesiyle ortaya çıkan problemin araştırılması ve ortadan kaldırılması için merkezden özel mübaşirler gönderilip, suçun sabit olduğu anlaşılınca gereken cezalar verilmekte ve suçluların zimmetlerindeki paralar tahsil olunmaktaydı[425]. Bir çok belgede ifade edildiği üzere görevlilerin "tama'-ı hâmı" yani aç gözlülük veya mal sevdasıyla yapılan bu yolsuzluklar halka ve devlete bir çok sorun çıkarmaktaydı. Yine yolsuzluğa ilişkin, bir başka kayıtta, mukataa sahiplerinin reayadan fazla para isteyip onlara zulüm etmesi üzerine bu durumun önlenmesi istenmekteydi[426]. Yukarıda ifade edilenlerin yanında, menzilcilerden de mal sevdasına kapılarak ekonomik yolsuzluğa sebebiyet verenler vardı. Bu açıdan 1154 (1741) yılındaki bir hükümde, menzilcilerin yeni nizama uymadıkları, haksız olarak ulaklardan para aldıkları ve bunların cezalandırılması, gerekirse hapsedilerek yeni nizama uymaları emredilmişti[427].

Ekonomik yolsuzluklara isimleri karışanlar sadece yönetici ve resmi görevliler değildi. Şehrin ileri gelenlerinden veya ayandan bazı kişiler de bu tür kanuna aykırı faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Örneğin 1140 (1728) yılında Keşap'ta ahaliden bazı kimseler ayanlarla bir olup, sefer için gerekli olan tevziat miktarı tahsil olunamamış ve halka bir çok zulüm yapılmıştır[428]. 1150 (1737) yılında yine ayandan Çubukçuoğlu Ahmed Ağa'nın, İran seferleri için bir kez 500 kuruş, bir başka kez de 1.745,5 kuruşu Hatuniye Vakfı mütevellileri ve köyleri ahalisinden kanuna aykırı zorla almıştır[429]. Vakıf gelirlerine yönelik bir diğer yolsuzluk Üçüncü-zade Ömer Paşa tarafından yapılmıştır. Hatuniye Vakfından Akçaabat ve Yomra Köylerinin mütevellisi olan Ömer Paşa, Van Kalesi'ne gitmek için harcırah adı altında vakıf

[423] Atik Şikayet, No: 103, s. 440 (Evasıt-ı C 1137/1 Mart 1725). MD, No: 132, s. 289 (Evasıt-ı N 1137/29 Mayıs 1725).
[424] TŞS, No: 1908-94, s. 7 (12 Z 1155/7 Şubat 1743).
[425] D.BŞM, Dosya No: 3686, Vesika No: 42 (Gurre-i Ra 1159/26 Mart 1746).
[426] TŞS, No: 1893-79, s. 125 (27 Ca 1143/8 Aralık 1730).
[427] TŞS, No: 1906-92, s. 104 (4 R 1154/19 Haziran 1741).
[428] Atik Şikayet Defteri, No: 114, s. 582 (Evail-i N 1140/13 Nisan 1728).
[429] TŞS, No: 1903-89, s. 134 (19 Ra 1150/17 Temmuz 1737).

köylerinden defter gereğince 50.000 kuruştan fazla akçeyi tahsil etmişti[430]. Görüldüğü üzere sefer zamanları devlet otoritesinin zayıfladığı bölgelerde veya aşırı sevkıyat malzemesinin lojistik amaçla kullanıma sunulacağı yerlerde maddi miktarın çokluğu özellikle mal sevdasına düşkün olan yönetici, ayan ve çeşitli görevlileri kanun dışı hareketlerle ekonomik yolsuzluklara sürüklemekteydi. Ancak devletin tespit edebildiği veya şikayeti mucip durumlarda bu tür yolsuzluklarla mücadele edilip, sebebiyet ve fiiliyat durumunda bulunanlar sıkı şekilde uyarılmakta, mallarına el konulmakta, hapis ve hatta ölümle cezalandırılmaktadırlar. Üst düzey yönetici kesimden, mübaşir vs. küçük görevlilere kadar yayılan yolsuzluklara karşı reayanın korunmasına özen gösterilmekte ve bilhassa seferlerden dolayı vergilerden bunalan halka zorluk değil, kolaylık oluşturulması için bütün gayretler sarf edilmekteydi[431].

3.3- Şehrin ve Çevresinin Fiziki Görünümüne Etkileri

3.3.1- Yolların Tamir ve Temizliği ile Köprü Tamirleri

Savaş zamanlarında orduların her türlü ihtiyaç duyduğu mühimmat ve malzemenin nakli, yani lojistik hizmetlerinin başarılı bir şekilde yapılması nakliyatta kullanılan yollara bağlıdır. Yolların bakımlı ve düzgün olması sevkıyatın hız ve rahatlığına olumlu yönde bir işarettir. Sefer için kullanılacak yollar tespit edildikten sonra yoğun bir bakım ve onarım faaliyetleri başlatılırdı. Anayolların onarım ve yapımı genellikle devlet tarafından finanse edilirken, küçük yolların bakımı ise timar, zeamet ve hayır sahiplerinin girişimleriyle desteklenirdi. Devletin, ulaşım hizmetlerini düzenleyen özel bir müessesesi bulunmayışından dolayı bu hizmetler yine devlet tarafından teşkilatlandırılan derbentçi, köprücü, su yolcu ve gemiciler tarafından yerine getirilmekte, buraların güvenliği bunlar vasıtasıyla sağlanmaktaydı[432]. Bunların yanında yol tamir ve onarım çalışmalarında silahtar

---

[430] Cevdet-Maliye, No: 7236 (5 Za 1155/1 Ocak 1743).

[431] 1140 (1727) yılındaki bir kayıtta, İran seferleri dolayısıyla beş seneden beri vergi vermekten reayanın halleri zayıf olmakla seferiye almayıp, valilerin hazariyelerine göre masraflarını görmeleri emredilmişti. (MD, No: 134, s. 2626/Evasıt-ı R 1140/1 Aralık 1727).

[432] Bu konuda geniş bilgi için bkz. Orhonlu, a.g.e. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar**, Der., Salih Özbaran, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları,

ocağından bir bölük, çavuş komutasında bozuk olan yerleri tespit ve tamir etmekteydi[433].

Trabzon'da seferler dolayısıyla kullanılan yol, Değirmendere'den başlayıp Göl Çayırı, Cevizlik, Hoca Mezarlığı, Zigana Dağı, Gümüşhane ve Bayburt'tan Erzurum'a kadar uzanan yoldur. Bu yol üzerinde, birinci bölümde de ifade edildiği gibi çeşitli durak noktaları bulunmaktaydı. Devlet özellikle doğu seferleri sırasında bu yolun onarım ve tamirine büyük önem vermektedir. Zira geçen bölümlerde görüldüğü üzere İran seferi için bütün sevkıyat bu yol üzerinden yapılmaktaydı. Trabzon-Erzurum yolu olarak da adlandırılan bu yol, sadece askeri amaçla değil ekonomik, ticari ve sosyal (seyahat vb.) amaçla da kullanılıyordu. Ancak yoldaki onarım faaliyetleri sadece sefer zamanlarında yapılıyordu. Nitekim 1736'da İran seferinin ikinci safhası sona erdiğinden itibaren altı sene yolda herhangi bir çalışma yapılmamış, savaşın üçüncü safhası olan 1156 (1742-1743)'da yolun tamir ve onarımı için emirler gönderilmişti[434]. Sefer zamanları, tamir ve onarım işlemleri başlatılmadan önce tamir edilecek yerlerin keşif raporları mübaşir, kadı, vilayet ayanı ve başlarında mimarbaşının olduğu bilirkişiler tarafından hazırlanır ve çoğunlukla mübaşirle merkeze gönderilirdi[435]. Keşif raporlarını hazırlayan bu gruba daha çok maddi giderin hesaplanması için eminler de katılırdı[436]. Bu raporlar, tamirin ekonomik giderleri ve yolun fiziksel özelliği ile tamir olunacak yerlere ait bilgileri içermektedir. Sevkıyatın yapıldığı yol hakkında daha önce de verilen bilgilerde görüldü ki; yolun çoğu yeri uçurum, taşlık, bataklık, sıkışık ve kayalıktı. Yolun bu özelliğinden dolayı, sevkıyat için araba kullanılamadığından nakliyat beygirlerle, kızaklarla ve el ile çekilerek yapılmaktaydı[437]. Yol üzerinde yapılan tamirler hazineden gönderilen parayla finanse edilirken, şehrin mali kaynaklarının desteğiyle

---

1984, s. 1-26. İsmet Miroğlu, "Osmanlı Yol Sistemine Dair", **TED**, Sayı: 15 (Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan), 1997, s. 241-252.

[433] Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları, C. II, s. 148-149.

[434] Cevdet-Askeriye, No: 42546 (20 R 1155). TŞS, No: 1907-93, s. 156 (20 R 1155).

[435] TŞS, No: 1899-85, s. 51 (9 Z 1147).

[436] TŞS, No: 1906-92, s. 97 (26 L 1153/14 Ocak 1741).

[437] D.BŞM, Dosya No: 2283, Vesika No: 20 (12 N 1136). TŞS, No: 2883-69, s. 42 (16 N 1136/8 Haziran 1724).

de karşılanmaktaydı. Tamirlerde taşçı, kazmacı, kürekçi, marangoz, duvarcı, kaldırımcı ve ırgat gibi çeşitli esnaf grupları yer almaktaydı.

Seferler dolayısıyla Trabzon-Erzurum yolu üzerinde tamir ve onarım çalışmalarının gerekli görüldüğü yer, Değirmendere-Bayburt arasıdır. Bayburt'tan sonra düz ve geniş ovalara açılan yollar önemli bir onarım faaliyetini gerektirmiyordu. Bu nedenle asıl faaliyet alanı, bilhassa Zigana'ya, buradan da Gümüşhane'ye kadar olan kesimi içeriyordu. Ancak çalışmaların büyük bir bölümü yolun oldukça bozuk kesimi olan Değirmendere-Hoca Mezarlığı arasında yürütülmekteydi. Hoca Mezarlığı'ndan sonra doğrudan Zigana Dağı'na girilip, dağın geçilmesiyle sevkıyat için bir rahatlama ve hız söz konusudur. Yol üzerinde yapılan tamir faaliyetleri kış ve yazın olmak üzere iki yönlü düşünülebilir. Kışın yapılan en önemli faaliyet yollardaki karların küretilmesi ve temizlenmesidir[438]. Bunun haricindeki diğer çalışmalar yazın yapılanlarla aynıdır. Seferler başlamadan önce vali, mütesellim, kadı gibi şehrin üst yöneticilerine yolların onarılması için emirler gönderilir ve bu hususta sevkıyatın gecikmemesi veya geri kalmaması için gerekenin yapılması bildirildi[439]. Onarım ve tamire yönelik merkezden gönderilen hükümler ya bütün yola, ya da yolun belli bir kesitine şamildir. Mesela 1153 (1740) yılında tamir için gönderilen bir hükümde, iskeleden (Değirmendere) 12 saat uzaklıkta olan Turna Göl'e (Zigana Dağı yakınlarında) kadar olan yerin üçte ikisinden fazlasının tophane nakli amacıyla tamir ve temizlenmesi emredilmişti[440].

Trabzon'dan başlayan sevkıyat yolunun 1723-1746 arasındaki ilk tamirine ilişkin bilgi bu dönemde cereyan eden İran savaşlarının birinci safhasına aittir. Bu bilgiye göre yol tamir ve onarım çalışmalarının ilk aşaması Cevizlik'ten (Maçka) Yukarı Paranvare'ye kadar olan kesimde yapılmıştır. Bu mesafede işçi olarak taşçı, ırgat, kürekçi, demirci ve neccarlar çalışmıştır. Sevkıyat birlikleriyle ilerleyen bu gruptan, yol temizliği için daha çok taşçılar kullanılmakta, demirciler de bunların

[438] İbnülemin-Askeriye, No: 7879 (13 Ca 1137).
[439] TŞS, No: 1883-69, s. 60 (25 Ca 1136/20 Şubat 1724). TŞS, No: 1886-72, s. 58 (28 Ca 1137). D.BŞM, Dosya No: 2794, Vesika No: 30 (13 Z 1147/6 Mayıs 1735). TŞS, No: 1915-101, s. 23 (25 R 1159/17 Mayıs 1746).
[440] Cevdet-Askeriye, No: 41618 (2 S 1153). TŞS, No: 1906-92, s. 91 (2 S 1153).

kırılan malzemelerini onarmaktaydı. Irgatlar ise hem sevkıyatın ilerlemesine hem de kırılan taşların temizlenmesine yardımcı olurlardı. Daha çok taşlık ve kayalık olan bu yolda, taşçılar dar olan yolun yanındaki taşlık ve kayalıkları kırmak suretiyle buraları genişletirdi. Böylece sevkıyat mühimmatı genişleyen yollardan hızlı ve rahatlıkla ilerleyebilirdi. Cevizlik'ten Yukarı Paranvare'ye 16 saat olup taş kesmek ve yolları kesilen taşlardan temizlemek için kürekçi de dahil olmakla 300 kişi 58 gün çalışmıştır[441]. Bu yol çalışmasının ikinci aşaması Harave'den Bayburt'a kadar devam etmiştir. Harave'den Gümüşhane'ye oradan Sim Dağı'na oradan da Koganis Kazası'na kadar sekiz saat olan yolda 400 taşçı 80 gün süreyle çalışmıştır. Yine aynı mesafede Koganis'ten itibaren Tekye'ye kadar 1000 kazmacı ve kürekçi 30 gün süre ile çalışmıştı. Bayburt'a kadar devam eden bu tamir ve onarım çalışmalarında yine taşlar ve kayalar kırılarak yollar genişletilmiştir[442].

İran savaşlarının ikinci safhasında Trabzon'da iskeleden başlayıp sevkıyatın yapıldığı yol üzerindeki tamirler tam iki kez tekrar edilmiştir. Tamirler bu ikinci safhadaki savaşların başlangıç ve sonuç kısmına doğru yapılmıştır. Bunların ilkinde top mühimmatındaki sevkıyat birlikleriyle ilerleyen tamirciler, Trabzon'un dışında olan Göl Çayırı'ndan 12 saat mesafede olan Hoca Mezarlığı'na kadar gitmişlerdir. Bu yerlerdeki yolların bazıları dar, bazıları taşlık, bazları da karlı idi. Buraların tamir ve temizlenmesi için kaza ahalileri ücretsiz çalışmıştır. Çalışmada karlar küretilerek temizlenen yolların dar ve taşlık olan kesimleri kırılıp, kazınarak genişletilmiştir. Çökme tehlikesi olan yumuşak topraklı yerlere de duvar ve kaldırımlar yapılarak, sağlamlaştırılmıştır[443].

İran savaşlarının ikinci safhasının sonlarına doğru yapılan yol tamirleri ve onarım çalışmaları ise Değirmendere'den Hoca Mezarlığı'na kadar devam etmiştir. Mimarbaşı, topçu ustaları, kalfalar, kadı, mübaşir ve bilirkişiler tarafından hazırlanan

---

[441] Altı saatlik mesafe olan Cevizlik'ten Koz Hanına kadar 100 taşçı 20 gün süresince çalışmışlardır. Koz Hanından yine altı saat mesafede olan Yer Köprü'ye kadar bu kez 150 taşçı 20 gün çalışmıştır. Yer Köprü'den dört saatlik mesafe olan Yukarı Paranvare'ye kadar da 100 taşçı 18 gün çalışmıştı. Bunlara 5 para yevmiyeden toplam 2175 kuruş ödenmiştir. Bu konakların her birinde de 150'şer ırgat çalışmıştır. (TŞS, No: 1884-70, s. 41 /13 B 1137).

[442] TŞS, No: 1884-70, s. 43 (13 Za 1137).

[443] TŞS, No: 1894-80, s. 5-9 (3 M 1144/8 Temmuz 1731).

keşif raporuna göre sevkıyatın yapılabilmesi için bu tamire ihtiyaç görülmüş ve 14 Za 1147 (7 Nisan 1735) tarihinde başlayan tamir ve onarım çalışmaları 9 Z 1147 (2 Mayıs 1735) tarihine kadar sürmüştür. Tamirde topçu, ırgat, taşçı, kaldırımcı, duvarcı, demirci, kazmacı, kürekçi vs. bir çok esnaf hizmet görmüştür. Tamirin ilk aşaması Değirmendere'den başlayıp bir saat uzaklıkta olan Göl Çayırı'na kadar sürmüştür. Burası çamur ve bataklık olduğundan çoğu yerlere kaldırımlar yapılmıştır. Bu mesafede 19 taşçı ve 38 ırgat üçer gün süreyle çalışmıştır. Göl Çayırı'ndan bir saat mesafe olan Hoş Oğlan Hanı'na kadar bazı yerler çamur ve sıkışık olduğundan, çamurlu mahallere kaldırım yapılmış, sıkışık olan yerler ise kazmak ve taş kırmak suretiyle genişletilmiştir. Bu mesafede 23 taşçı ve 54 ırgat altışar gün çalışmıştır. Hoş Oğlan Hanı'ndan beş saat mesafede olan Cevizlik arasında bazı yerler kaya ve batak olduğundan, kayalar kırılarak yollar genişletilmiştir. Yolun bu kısmında 42 taşçı ve 73 ırgat on dörder gün çalışmışlardır. Cevizlikten altı saat mesafede olan Hoca Mezarlığı'na kadar ki yerlerin bazı kesimleri kaya, uçurum ve bataklık olduğundan, kaya ve uçurumlar kazılarak kaldırımlar yapılmıştır. Tamirde yolun son kesitini oluşturan bu mesafede ise 56 taşçı, 193 ırgat on dokuzar gün çalışmışlardı.

1723 yılından beri aralıklarla devam eden İran savaşlarının son safhasındaki yol yapım ve onarım çalışmaları 1742 yılında başlamıştır. Trabzon kadısı ve ambar eminin yaptığı keşif sonucu beş-altı seneden beri yapılmayan yol tamirinin, 9200 kuruş masraf ile tamamlanacağı belirtilmiş ve kaza ahalilerinin yardımıyla bu işin yapılması bildirilmişti. Ayrıca bu tamirde taşçı, demirci vs. hizmetliler yanında kayalık, uçurum ve sıkışık olan mahaller için kireç, kum, demir 51 günde tamamlanıp ücretleri ambar emini tarafından verildi. Bu tamiratta Değirmendere'den Hoş Oğlan arası iki buçuk saat olup çoğu yer kayalık ve uçurum olmakla kireç, kum, taş ve ağaç kullanılarak uçurum ve bataklık olan yerlerden geçilmiş, buralar onarılmıştır. Hoş Oğlan'dan Cevizlik'e kadar dört buçuk saat olup çoğu yerler harap olduğundan kireç ve kum kullanılarak onarılmıştır. Cevizlik'ten Hoca Mezarlığı'na kadar olan yerler için de kireç, kum, ağaç, taş ve demir kullanılmıştır. Cevizlik'in bir başka kolu olan Hordokop'tan Hoca Mezarlığı altı saat olup buraları kayalık arazi

olmakla taşçılar 14 gün boyunca çalışmışlardır[444]. Trabzon'dan başlayan sevkıyat yolundaki son tamir İran savaşlarının sonu olan 1746 yılında yapılmıştır. Top nakli sevkıyatı için yapılacak tamirde yolların sıkışık, uçurum ve bataklık olduğu belirlenip, bazı yerlerinin de kayalık ve ağaçlık olduğu bildirilmektedir. Bu nedenle yolun tamir ve yenilenmeye ihtiyacı olduğu vurgulanarak, ilgili çalışan ve hizmetliler ambar emini tarafından kiralanmıştır. 1 R 1159 (23 Nisan 1746)'dan 22 R 1159 (14 Mayıs 1746)'a kadar kiralanan görevliler ile tamir için 981 kuruş eminden verilmiştir. Bu tamirde bazı yerler taşlarla duvar ve kaldırım, bazı yerler de ağaçlarla döşenip uçurum yerler sağlamlaştırılmıştır[445].

Trabzon'u Erzurum'a bağlayan meşhur karayolunun dışında bir diğer yol tamiri de, Faş Kalesi'ndeki askerlere gerekli zahire ve mühimmatın götürülmesinde kullanılan yolda yapılmıştır. Özellikle kale için gerekli olan zahire Trabzon ve ona tabi olan kazalardan tedarik ve nakil olunduğu için bu yol kullanılmakta idi. Aslında Trabzon'dan Faş'a gidecek sevkıyatın çoğu ve hemen hemen tamamı deniz üzerinden yapılmaktaydı. Ancak, bilhassa kışın denizin tehlikeli olduğu zamanlar nakliyat kara yolu ile gerçekleştirilirdi. Bu yol Trabzon'dan başlayıp Gönye ve Batum üzerinden Faş'a ulaşıyordu. Yapılan incelemeler sonucu yolun dar, kayalık ve taşlık olmasından dolayı tamir ve temizlenmesinin istendiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle ilk olarak Gönye ve Batum'a varıncaya kadar köylerin sınırları içerisinde olan taşlık ve kayalık yerlerin kırdırılıp, dar olan yerlerin de bir ziradan iki ziraa kadar genişletilmesi ve köprü gereken nehirler üzerine ahşaptan köprü yapılması bildirilmiştir. Tamir için gerekli insan gücü kazalardan temin olmakla beraber, tamir işi için Faş Muhafızı Vezir Mirza Mehmed Paşa tarafından özel mübaşir görevlendirilmiştir[446]. Trabzon-Faş karayolunun tamirine ilişkin bir başka bilgi de, tüccar ve yolcular ile Faş Kalesi'nin tamiri maksadıyla gidenlerin bu yolu kullanabilmesi için genişletilip açılmasına dairdir. Bu tamirde taşlık ve kayalık olan yerlerin kırdırılması amacıyla Faş Kalesi cephanesinden 20 lağımcı verilmişti. Bunların dışında gerekli olan amele yollara yakın olan köylerin ahalilerinden temin

[444] TŞS, No: 1908-94, s. 38 (Gurre-i Ca 1155).
[445] TŞS, No : 1915-101, s. 23 (25 R 1159/17 Mayıs 1746).
[446] Ali Emiri, Ahmed III, No: 10045 (13 Ca 1138/17 Ocak 1726).

edilip, bunların vergilerine takas olunmak üzere hizmette bulunmaları emredilmişti. Tamirde yine ilk olarak Trabzon-Gönye arası, akabinde de Faş'a kadar olan yollar tamir edilmiştir[447].

Yol tamirleri yapılırken derbent ve köprülerin onarılması veya yeni inşa olunmaları önemli bir husustur. Bir yolla bütünlük arz eden bu iki geçit, sefer zamanlarında ordu ve mühimmatın sevkıyatında hayati roller üstlenmişlerdir. Ancak araştırma sırasında Trabzon İskelesi'nden hareket eden sevkıyatın takip ettiği yol üzerinde derbent ve köprülere dair pek fazla bilgiye rastlanılamadı. Konuyla ilgili belgeler derbentçi ve köprücülerin vergilerden muaf olduklarını ve bunlara haksızlık yapılmamasını ifade etmektedir. Mesela 1143 (1730) yılına ait bir hükümde, 1683'ten beri yine Maçka'dan 1074 kişi derbentçi olduğundan vergilerinin affedilmesi ve kendilerine haksızlık yapılmaması emrediliyordu[448]. Köprü tamirlerine yönelik bilgiler de derbentlerdeki gibi kısıtlıydı. Köprü olarak sadece bu gün de mevcut olan Değirmendere Köprüsü'nden bahsedilmekte ve çoğu kez sel taşkınlıklarıyla bozulan gözlerinin tamir edilmesi istenmekteydi. Örneğin 1092 (1681)'de Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın Telhisîzade Katibi Mustafa'nın gönderdiği arzuhalde, Değirmendere Köprüsü harabe olduğundan tamire ihtiyacı olup, masrafının kendi akçesiyle karşılanacağı bildirilmektedir[449]. Yine 1094 (1683)'te Trabzon'un Kiserna Köyü'nde 28 kişi Değirmendere'de taş köprüsünün selden tahrip olan dört gözünü kendi imkanlarıyla onarmalarından ötürü avarızdan muaf olmuşlardı[450]. Diğer yandan Değirmendere üzerinde taş köprü haricinde ağaç köprülerin de varolduğu bildirilmekte ve tamirlerine önem verilmektedir[451]. Buna göre, Trabzon Sancağı ve kazasında altı kişi tahta köprüleri tamir ettiklerinden dolayı avarız vergilerinden muaf olmuşlardı.

Görüldüğü üzere sefer zamanlarında özellikle sevkıyat amacıyla Trabzon İskelesi'nden başlayıp Bayburt'a kadar uzanan yol üzerinde mühim tamir çalışmaları

---

[447] Cevdet-Nafia, No: 182 (13 N 1140).
[448] Ali Emiri, Mahmud I, No: 9121 (13 Ca 1143/24 Kasım 1730).
[449] TŞS, No: 1852-38, s. 127 (Evahir-i Ca 1092/17 Haziran 1681).
[450] Bunların altısı Müslüman, ikisi zimmidir. (TŞS, No: 1853-39, s. 122 /3 R 1094/1 Nisan 1683).
[451] Bunların ikisi asker, dördü Müslüman, ikisi de zimmidir. (TŞS, No: 1853-39, s. 113 /1094/1683).

yapılmıştır. Savaş zamanında seferler dolayısıyla yapılan yol tamirlerinde bu güzergah ağır sevkıyat malzemesi olan topların ve tophane malzemesinin rahat geçirilebileceği bir hale getirilmiştir. Normal zamanlarda tamir edilmeyen bu yol üzerindeki derbent ve köprüler sık sık kontrol edilmekte ve tamir olunmaktaydı. Yapılan tamirler sonucu yol hem genişlemiş hem de duvar ve kaldırımlarla sağlam bir zemin haline getirilmiş, bu durum da onun fiziksel özelliklerini değiştirmiştir. Şiddetli yağan yağmur ile kar sularından bozulan ve heyelan tehlikesiyle karşı karşıya kalan kısımlar taş duvarlar ve kaldırımlarla güçlendirilmiştir. Bu şekliyle de sefer zamanlarında rahat ve hızlı bir sevkıyata imkan sağlanmıştır.

3.3.2- Kale Tamirleri

Kaleler, tarih boyunca şehrin ve şehirde yaşayanların güvenliğini sağlamak amacıyla genelde bütün şehri içine alacak şekilde yapılmışlardır. Buna uygun olarak Trabzon şehri de kale surlarının içerisinde yer almaktadır. Coğrafi konumu gereği önemli ticari ve askeri yapıya sahip olan Trabzon'da, kalenin önemi oldukça büyüktü. Kale güneyden başlayarak Yukarı Hisar (Kule Hisar, İç Kule), Orta Hisar ve Aşağı Hisar olmak üzere üç kısımdan oluşur. Doğuya yapılacak sefer zamanlarında Trabzon'a gelen sevkıyat malzemesi ve birliklerin güvenliğinin sağlanması ile savaş alanlarına nakledilecek cephane ve tophane malzemesine depoluk yapması, kalenin önemini daha bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu öneminden dolayı tarih boyu şehir dokusunun bir parçası olan kalenin bakımlı olmasına özen gösterilmiştir. Her yıl gümrük gelirinden belli bir miktar kalenin bakım ve onarımı için ayrılmaktaydı. Ancak seferler dolayısıyla yapılan tamirler rutin bakım ve onarım çalışmalarından daha ciddi ve daha şümullü idi.

1680-1690 döneminde kalenin tamirine dair pek fazla bilgi yoktur. Ancak 1723-1746 yılları arasında Trabzon'un doğu seferlerinde önemli bir üs olarak kullanılmasından dolayı, seferler zamanında kalenin tamirlerine yönelik hayli bilgiler mevcuttur. 1680-1690 dönemindeki bilgiler düzenli kale tamirlerine aittir. Mesela 1102 (1690) yılında Aşağı Hisar'da Moloz Kapısı yakınlarında olan Su Kapısı'nın

tamiri için Yukarı Kale dizdarının harcadığı miktar bildirilmektedir[452]. Bu bilgilere göre, bu tamirde kalenin Aşağı Hisar kısmında kalan Su Kapısı'nın çatısı onarılmıştır.

1723-1746 arasında kalenin hem senelik rutin bakım ve onarım çalışmaları sürdürülürken, hem de bu dönemde meydana gelen İran seferleri dolayısıyla kale, yoğun bir mühimmat sevkıyatına cevap verebilecek duruma getiriliyordu. Bunun için de hemen hemen her sefer zamanında yoğun bir tamirat çalışması başlatılmaktaydı. Ancak İran savaşlarının birinci ve ikinci safhasında kale tamirlerine yönelik tafsilatlı faaliyetleri yansıtan bilgilere rastlanılamadı. Bu iki seferden ilkindeki tamir, kalenin uzun zamandan beri onarılmayıp, deniz kenarında olan bazı yerlerinin de bozulması üzerine yapılmıştır. Yapılacak olan bu tamir, Trabzon Beylerbeyi Ömer Paşa ve kadı'nın arzları ile gerçekleşmiş, tamirden önce bir keşif defteri merkeze gönderilmişti. Fakat merkezden daha tafsilatlı ve masrafın miktarını bildiren yeni bir keşif defteri istenmiş ve bunun için mübaşir ile mimar gönderilmiştir[453]. Aynı sefere tekabül eden bir başka tamirde, Vali Vezir Abdurrahman Paşa'nın merkeze gönderdiği bilgi muvacehesinde, Moloz Kapısı'nda olan Su Kapısı ve kalenin duvarı şiddetli yağmurlardan zarar gördüğü için onarılmıştır. Bu tamir için vilayet ahalisi ve tamirle ilgili kişilerin yaptığı keşif sonucunda 3920 zira yerin 32.640 kuruşa tamir olması gerektiği bildirildi. Merkezden gönderilen emir gereğince, tamir için şimdilik 10.000 kuruşun havale olunduğu ve tamir işi için de bir bina emini tayin olunarak kıştan önce acilen tamirin yapılması vurgulanıyordu[454]. İran savaşının ikinci safhasına rastlayan kale tamirine ilişkin bilgiler de oldukça sınırlı ve azdır. Bu tamire yönelik bilgiler, sadece kale cephanesinin tamir olunduğu ve tamir için gerekli 2500 kuruşun gümrük gelirinden verildiğini içermektedir[455]. Bu dönemdeki kale tamirine

[452] Buna göre; altı dam tahtasına 1.5 kuruş 10 akçe, iki kıyye kiriş mıhına 0.5 kuruş, yarım kıyye hatıl mıhına 20 akçe, iki Polatana kirişe 40 akçe, hamaliye 30 akçe, ustalık için de 0.5 kuruş olup toplam 3 kuruş 20 akçe harcanmıştır. (TŞS, No: 1857-43, s. 160 /11 R 1101/22 Ocak 1690). Tamire yönelik bir başka belge, kalenin tamiri için görevlendirilen kireççi hakkındadır. Hükme göre; kireççi olan Kiryako zimmi öldüğünden yerine oğlu Oyarna tayin olup bu kişinin lazım olan araç-gereci satın alırken dışardan buna müdahale olunmaması emredilmektedir. (TŞS, No: 1857-43, s. 97 /2 Ra 1102/4 Aralık 1690).

[453] MAD, No: 9910, s. 258-259 (7 C 1135/17 Mart 1723). Cevdet-Askeriye, No: 20578 (7 C 1135).

[454] Cevdet-Askeriye, No: 37798 (13 Ra 1136/11 Aralık 1723).

[455] TŞS, No: 1892-78, s. 17 (20 M 1143/5 Ağustos 1730).

ait bilgi azlığının nedeni, muhtemelen İran savaşlarının birinci safhasında kalenin sağlam bir şekilde onarılmasındandır.

1723-1746 arası Trabzon Kalesi tamirine yönelik en tafsilatlı bilgiler İran savaşlarının son safhasında yapılan yoğun tamir faaliyetlerine aittir. Uzun dönem ciddi bir onarım geçirmeyen kale, bu yıllarda önemli bir tamir faaliyeti ile karşı karşıya kalmıştır. Bu hususta 1155 (1743) yılında Trabzon Kalesi'nin yukarı, orta ve aşağısında olan cephanelere mühimmat konulabilmesi için tamire ihtiyacı olduğundan, vali tarafından ilgili kişilere bir keşif yaptırılmıştır[456]. Tamir için oluşturulan bu keşif kolunda; Vali, Ambar Emini Osman Ağa, Cephane Muhafızı Musa Ağa, önceki cebeci başı El-hac Ahmed Kethüda, Topçubaşı Vekili Ahmed Ağa, Mimarbaşı İsmail, Taşçıbaşı Astor zimmi, vilayet ahalisinden bina yapımına vâkıf olan Mehmed Ağa ve Abdullah Ağa ile Ömer Ağa ve diğer ilgililer yer almaktaydı[457]. Keşif defterine göre tamir masrafı 2783 kuruş olarak hesaplanmış, tamirat işinin takibatı ile ambar emini görevlendirilerek keşif bedelinin yarısının eminin elinde olan paradan verilmesi emredilmişti. Kalenin üç bölümünden Yukarı Kale'de olan cephanenin alt katında barut-ı siyah, üst katında ise çeşitli mühimmat bulunmakta, uzunluğu 51, genişliği ise 30 zira idi. Cephanenin tahtası nemli ve barut-ı siyah sandıkları çürüdüğünden döşemenin yerden iki arşın yükseltilmesi ve sağlam tahtalarla yapılması zaruri olmuştur. Bu tamirde kiriş, direk, tahta ve hatıl gibi çeşitli malzeme kullanılmıştır. Kalenin bu kesiminde yapılan tamir için kaleye bitişik olup satın alınan menzillere (ev)[458] 450 kuruş ödenmiştir. Tamiri yapılan bu cephane çok sıkışık bir yerde olup, üç tarafı kale duvarlarıyla, doğu tarafından da üç menzile bitişikti. Cephanenin eski kapısı bu menzillerin altında olduğundan 5-6 yüz miktar barutun olduğu varil ve sandıklar çürüyüp içindeki barut-ı siyah da külçe ve çamur olup, perdahta muhtaç olduğundan cephane genişlemeyip kapı açılmadıkça buradaki mühimmat gün geçtikçe zayi olmaktaydı. Bu nedenle menzillerin bir an

[456] TŞS, No: 1908-94, s. 6 (16 Za 1155/12 Ocak 1743).
[457] Cevdet-Askeriye, No: 12921 (18 Za 1155/14 Ocak 1743).
[458] Osmanlılarda beyt, dar, ev, gurfe, hane, hücre, kasr, konak, köşk, menzil, oda, sahilhane ve yalı deyimleri sivil konut karşılığında kullanılmaktadır. Bkz. Nejat Göyünç, "Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (Habitat II)**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, t.y., s. 264. TŞS, No: 1909-95, s. 13 (1156/1743).

önce satın alınması ve cephanenin genişletilmesi gerekliydi. Yukarı Kale'de Kule Mahallesi'nde olan bu üç menzilden Havva binti İbrahim Efendi'nin menzili, bir taraftan Sabire Hatun menzili, bir taraftan cephane ve iki taraftan da yol ile sınırlı olup bir ev ve bir miktar havlulu müştemil olmakla 100 kuruşa emin tarafından satın alındı[459]. Aynı mahallede olan Sabire binti Süleyman Hatun menzili bir taraftan Esra Hatun mülkü, bir taraftan cephane, bir taraftan yol ve bir taraftan da Koralık-zade Ali Çelebi mülkü ile sınırlı olup alt katında üç, üst katında iki oda olmakla ağaçlı bahçesiyle 200 kuruşa emin tarafından satın alındı[460]. Yine aynı yerde olan Seydi Çelebi oğlu hanesi, Esra Hatun hanesine bitişik olup 150 kuruşa alınmıştır[461]. Yukarı Kale'de bu tamir masrafı toplam 1.628,5 kuruş 30 akçe olarak hesaplanmıştır[462].

Kalenin bir diğer kısmı olan Orta Kale'deki Bâb-ı Zağanos civarında olan büyük kulenin (burç) altında barut-ı siyah, ortasında ve yukarısında cephane mühimmatı olup, uzunluğu 25, genişliği 19 ve yüksekliği 5 zira olmakla, kulenin çatısı padavradan olup, burası yüksek olduğundan şiddetli rüzgarlarda padavrası zayi ve telef olarak kiremitle örtülmesi gerekmiştir. Yine bu tamirde kulenin çatısının dört tarafındaki hisar peçeleri arasına taş doldurulmuş ve kuledeki dış kapının tamiri ile uzunluğu 6, genişliği 5 zira olan havlusunun üzerine çatı için kiriş, direk, padavra, mıh, kireç, kiremit, tahta, kullanılmıştır[463].

[459] TŞS, No: 1909-95, s. 11 (28 Ra 1156/22 Mayıs 1743).
[460] TŞS, No: 1909-95, s. 11 (28 Ra 1156).
[461] TŞS, No: 1909-95, s. 13 (1156).
[462] TŞS, No: 1908-94, s. 6 (16 Za 1155). Cevdet-Askeriye, No: 12912 (18 Za 1155).
[463] TŞS, No: 1908-94, s. 6 (16 Za 1155). Cevdet-Askeriye, No: 12912 (18 Za 1155). TŞS, No: 1909-95, s. 13 (Selh R 1156/23 Haziran 1743).

Tablo 32: Orta Kale'de Olan Büyük Burcun (Bâb-ı Zağanos Burcu) Tamiri İçin Gerekli Malzemeye Göre Ambar Emininden Verilen Miktar (Selh R 1156/23 Haziran 1743)

Malzemenin Cinsi	**Malzemenin Miktarı**		**Birim Fiyat (Akçe)**	**Toplam Fiyat (Akçe)**
	Adet	**Kıyye**		
Padavra	10.000		190 (her bini)	1900
Mertek	160		6.5	1040
Çaplama	330		28	9240
Kiriş taban	5		300	1500
Direk taban	9		169	1521
Orta kiriş	65		30	1950
Kiremit	9000		664 (her bini)	5976
Kireç		4000	1120 (her bini)	4480
Padavra mıhı	10.000		180 (her bini)	1800
Sendele mıhı	2500		850 (her bini)	2125
Mertek mıhı	3000		280 (her bini)	840
Kiriş mıhı		30	40	1200
Toplam				**33.572**
Tamir Görevlileri	**Sayıları**		**Günlük Ücret (Akçe)**	**Toplam Ücret (26 günde) (Akçe)**
Neccar	312		40	12.480
Taşçı	156		40	6240
Irgat	208		24	4992
Hamal	-		-	6360
Toplam				**30.072**
Genel toplam[464]				**63.644**

Kalenin tamir edilecek son kısmı Aşağı Kale'deki Bâb-ı Pazar civarında bulunmaktaydı. Burada içine cephane mühimmatının konulduğu kârgır yapı ve mahzen bitişiğinde üç mühimmat odası ile kapısı önünde olan sofanın çatıları padavradan olduğundan şiddetli rüzgarlarla gün geçtikçe bozulmuş ve yeniden bina olunması lüzumlu olmuştu. Bunun için kiriş, direk, padavra, tahta, mıh, kireç, kiremit vs. malzeme ile usta, ırgat ve ekmek ücretleri hesaplanıp toplam 400 kuruş masraf olunarak tamir yapılmıştır[465].

[464] Bu toplam miktara, tamamıyla harap olup, uzunluğu ve genişliği 5 zira olan kale kapısının 7560 akçe (63 kuruş) masrafı eklenmemiştir. (TŞS, No: 1909-95, s. 13/Selh R 1156).

[465] TŞS, No: 1908-94, s. 6 (16 Za 1155). Cevdet-Askeriye, No: 12912 (18 Za 1155). Ancak başka bir kayıtta ambar emininin masraf defterine göre bu masrafların 265 kuruş olup, emin tarafından karşılandığı bildirilmektedir. (TŞS, No: 1909-95, s. 13/Selh R 1156). Araştırma döneminde Trabzon Kalesi'nin tamirine yönelik son kayıt 1160 (1747) yılına aittir. Bu kayıtta, Aşağı Hisar'da yıkılan kale

Görüldüğü üzere sevk edilecek sefer mühimmatının muhafazasında önemli bir yeri olan Trabzon Kalesi'nin tamirine büyük özen gösterilirdi. Şehrin fiziki dokusuyla iç içe olan kale her sene yapılan rutin kontroller sonucu onarılmakta ve bu iş için Trabzon Gümrüğü'nden muntazaman, senede ayrılan 15.000 akçenin 12.000'i tamir masraflarına, 3000'i de barut iştirasına tahsis olunmaktaydı[466]. Ancak bu tamirler sefer zamanında daha bir ehemmiyet kazanır ve kale, sefer malzemesinin güvenli, sağlam saklanabileceği bir yer haline getirilirdi. Bu amaçla bazı senelerde yapılan tamir çalışmalarıyla, civarındaki menzil veya yerler satın alınarak genişletilmekte ve yeni haliyle kale, şehrin fiziksel yapısına değişik bir görünüm katmaktaydı.

3.3.3- Ambar ve Mahzen Yapımları İle Tamirleri

Savaş zamanlarında Trabzon'daki ambar ve mahzenlerin ehemmiyeti oldukça büyüktür. Kalenin cephane muhafazasında nasıl ciddi bir önemi varsa, ambar ve mahzenlerin de zahire ile diğer sevkıyat mühimmatının depolanmasında aynı önemi vardır. Bilhassa doğuya yapılacak seferlerde tarih boyu Trabzon'a yapılan büyük çaptaki sevkıyatlar, ambar ve mahzenlere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu sebeple bilhassa yoğun miktardaki zahire sevkıyatı için Trabzon'da büyük ambarlar yapılması ve mahzenlerin tedarik olunması üzerinde önemle durulmaktaydı. Ancak ambar ve mahzenlerin miktar, yer ve işleyişleri hakkında geniş bilgi verilen ikinci bölümde de görüldüğü üzere, deniz kenarında bulunan şehirde rutubetin fazla olması buraya gelen mühimmatın konulacağı ambarların denizden uzak iç kesimlerde olan Ağaçbaşı ve Bayburt'ta inşa olunmasına neden olmuştu. Limana gelen mühimmattan cepheye veya ambarlara hemen sevk edilemeyenler ise şehrin limana yakın olan kesimlerdeki (Çömlekçi, Moloz vs.) mahzenlerine konulmaktaydı.

---

duvarı tamiri için 1000 kuruş olup, şehrin diğer masraflarıyla toplam 5500 kuruşun ahaliye taksim olunduğu bildirilmektedir. (TŞS, No: 1916-102, s. 4 /7 L 1160/12 Ekim 1747).

[466] D.BŞM.TZG, Dosya No: 1, Gömlek No: 87 (4 C 1091/1 Temmuz 1680). Ali Emiri, Mehmed IV, No: 7023 (24 B 1096/26 Haziran 1685). Ali Emiri, Mehmed IV, No: 8086 (24 Z 1096/21 Kasım 1685). Cevdet-Askeriye, No: 45708 (4 Z 1148/16 Nisan 1736). Ali Emiri, Mahmud I, No: 15603 (10 Ş 1153/31 Ekim 1740).

1723 yılında başlayan İran seferlerinin ilk safhasında Trabzon'a gelen ve sevk edilemeyip burada kalan zahirenin nemden bozulmaması için, diğer ambarlarda[467] yer olmadığından acilen büyük bir ambar yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştı[468]. Bunun üzerine hemen keşif yapılarak, Moloz Kapısı olarak bilinen kale dışında, üç tarafı kale duvarı ve bir tarafından da yeni bir duvar yapılıp, üzerinin de örtülmesi suretiyle ambar inşasına karar verildi[469]. Bu iş için de keşif sonucu 1100 kuruş tamir masrafı olarak belirlenmişti[470]. İki kat olmak üzere kârgır taşından yapılması kararlaştırılan ambar için mübaşir tayin olmuştu[471]. Ambar binası için gerekli ücretin halk tarafından karşılanacağı bildirilmiş ve keşiften sonra 8000 kuruş ile vilayetin diğer masrafları olan 2210 kuruş olup, toplam 10.210 kuruş Trabzon kaza ve nahiyelerine salyane olundu[472]. Ancak tamir için gerekli ücret ödenmediğinden bina yapımı geri kalmıştı[473]. Tamir işi için ahaliden sadece 2500 kuruş temin edilebilmişti[474].

1148 (1735) tarihine kadar Trabzon'da iskeleye yakın, şehrin içinde devlete ait bir ambar olmadığı yine bu tarihteki hükümden anlaşılmaktadır[475]. İran seferlerinin ikinci safhasını oluşturan bu tarihlerde, 1143 (1730)'lü yıllarda Trabzon'a yapılan zahire sevkıyatı için ambar temin olunması ve zahirenin buraya

---

[467] Burada bahsedilen ambarlar, halka ait olan depo, mahzen vs. yapıları ifade etmektedir. Bu hususta 1148 (1735)'e kadar şehrin içinde devlete ait bir ambarın olmadığı belgelerde belirtilmektedir. (TŞS, No: 1899-85, s. 80/28 R 1148). Ancak 1157 (1744)'de gönderilen bir hükümle burada mîrî bir ambar yapıldığı yine belgelerden anlaşılmaktadır. (TŞS, No: 1910-96, s. 64/8 L 1157).

[468] MAD, No: 10312, s. 487 (11 L 1136/3 Temmuz 1724).

[469] MAD, No: 8462, s. 83-84 (11 L 1136).

[470] TŞS, No: 1883-69, s. 43 (20 L 1136/12 Temmuz 1724).

[471] MAD, No: 3598, s. 383 (8 Z 1136/28 Ağustos 1724).

[472] Buna göre; Giresun ve Keşap'a 776'şar, Tirebolu'ya 1276, Görele'ye 1826, Akçaabat, Yoros ve şehir merkezine 256'şar, Maçka'ya 255, Yomra'ya 205, Of'a 1651, Sürmene'ye 1151 ve Rize'ye 1526 kuruş isabet etti. (TŞS, No: 1886-72, s. 3 /1137).

[473] TŞS, No: 1886-72, s. 21 (17 R 1137/3 Ocak 1725).

[474] MAD, No: 9913, s. 429 (18 L 1137/30 Haziran 1725). TŞS, No: 1888-74, s. 111 (18 L 1137). Bu miktardan 1250 kuruşunu Trabzon'un Müslüman mahalleleri, 500'ü şehrin zimmilerine, 140'ı Maçka, 250'şeri Akçaabat ve Yoros, 110'u Yomra ahalisi vermiştir. Trabzon'un Müslüman mahallelerinden; Cami-i Kebir, Şerif Hatun, Bayram Bey, Eski Saray, Amasya, Saçlı Hoca, Bâb-ı Zağanos, Mağara, Hoca Halil, Monla Sipah, Ayasofya, Aksotha, Faroz, Kindinar, Kasım Paşa ve Musa Paşa 25'er kuruş, İmaret-i Hatuniye, Kabak Meydana, Bâb-ı Pazar, Tekfur Çayırı 75'er kuruş, Debbağhane, Muhyiddin ve Zeytinlik, Boztepe, İskender Paşa, Çarşı ile Sarmaşık 85'er kuruş, Yeni Cuma 35 kuruş, Ayasofya ile Çömlekçi 40 kuruş, Kale-i Kule 50 kuruş ödemiştir. (TŞS, No: 1885-71, s. 196/5 C 1138).

[475] TŞS, No: 1899-85, s. 8 (28 R 1148).

konulması özellikle belirtiliyordu[476]. Diğer yandan 1148 (1735) yılında Rumeli, Bosna, İskenderiye, Ohri, Selânik, Dukakin ve Tuna Nehri sahillerinden Trabzon'a gelen evlad-ı fatihan ve diğer askerler için gerekli peksimetin yapılması ve zahirenin temin olunması amacıyla Trabzon'a dokuz saat uzaklıkta olan ambarlar menzilinden[477] zahire gönderilmesi emredilmişti[478]. Ancak peksimet yapılmasının mümkün olmadığı, ambarlardan verilmesi ve bu yönde ambarlar menzilinde büyük miktarda zahire alacak ambar olmadığından ağaçtan bir başka ambar yapılması bildirilmişti[479]. Yapılan keşif sonucu uzunluğu 8, genişliği 10 zira olan bir ambarın 200 kuruşa mal olacağı tespit edilmiştir. Bu bina için de ambar emini tarafından 150 kuruşa etrafta olan köylerden kereste ve demir satın alınmıştı.

Trabzon'da ambar binası yapılması için bir başka emir, İran seferlerinin son safhası olan 1157 (1744) yılında gönderilmiştir. Bir müddetten beri Üçüncü-zade Sarayı'na zahire konulduğundan burası harap olup, zahirenin bozulmaması ve yeni gelen zahirenin muhafazası için ambar binası yapılması istenmiştir. Yapılan keşif sonunda ambarın uzunluğunun 68, genişliğinin 24 ve yüksekliğinin 14 zira olması kararlaştırılmıştır. Binanın iki tarafı kale duvarına bitişik ve diğer iki tarafına da 9 zira yüksekliğinde duvar yapılması gerektiği bildirilmiştir. Çatısının da örtülmesiyle 200.000 kile un ve arpa alabileceği belirtilmiştir. Ambarın çatısının ve içinde olan bölmelerin sütun, tahta, kereste vs. vilayet ahalisinden bedel olarak, marangoz ve kiremitlerinin de devlet tarafından temin olunması kararlaştırılıp, ambar binasına başlanması ferman olundu[480]. Bu ferman üzerine, Trabzon'da keşfi yapılan yerde bir ambar binası yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1159 (1746) yılında gönderilen hükümde; Trabzon'da olan mîrî ambarın üstü padavra ile örtülü olduğundan rüzgar ve şiddetli yağmurdan bazı yerleri akıtıp, içinde olan zahirenin kar ve yağmur suyundan zarar göreceği belirtilmekte, bozulan yerlerin acilen tamir olunması emredilmekteydi. Bu tamirde padavra, padavra mıhı, kiremit, su yolları için meşin

[476] İbnülemin-Askeriye, No: 7366 (8 M 1143/24 Temmuz 1730). MAD, No: 9925, s. 6 (29 C 1143/9 Ocak 1731).
[477] Burası muhtemelen Maçka'dan (Cevizlik) iki saat uzaklıkta olan hanların da bulunduğu bu günkü Çatak yakınlarında bir yerdir.
[478] TŞS, No: 1899-85, s. 8 (8 Z 1147/1 Mayıs 1735).
[479] TŞS, No: 1899-85, s. 8 (8 Z 1147).
[480] TŞS, No: 1910-96, s. 64 (8 L 1157).

kireci ve keten kullanılarak; hamal, marangoz, rençper ve sucular çalışmıştır[481]. İncelenilen arşiv belgeleri içerisinde Trabzon'da ambar yapımı ve tamirine yönelik son kayıt 1158 (1745) yılı, yani İran savaşlarının sonuna aittir. Bu kayıtta, Trabzon'un deniz kenarında olmasından dolayı burada olan zahirenin nem ve bunun bir sonucu olan rutubetten bozulduğu ve bu nedenle Ağaçbaşı'nda yeni bir ambar yapılarak zahirenin kısım kısım buraya nakledilmesi emredilmekteydi[482].

Trabzon'da iskeleye gelen zahire çoğunlukla mahzen ve kiremithanelere konulurdu. Bunların yanında kahvehane, cami vs. yerlere de zahire konulmaktaydı. İkinci bölümde tafsilatlı incelenen bu gibi yerler, devlet tarafından, sahiplerinden belli bir süre için kiralanmaktaydı. Trabzon'un sahil kesiminde olan Çömlekçi, Moloz ve Değirmendere hattındaki bu mahzenler tamamen ambar olarak kullanılıyordu. Yine şehrin iç kesiminde olan bazı evlerin mahzen adındaki depoları[483] sefer zamanlarında çoğunlukla bu amaçla kullanılırdı. Bu depolardaki zahire sevk edilemediği zaman uzun müddet burada kalmakta ve zahirenin muhafazası için depoların tamirine ihtiyaç duyulmaktaydı. Nitekim yağmur ve şiddetli rüzgardan depoların harabe olan kısımları zahirenin bozulmaması için hemen tamir olunmasını gerekli kılıyordu. Mahzenlere zahire yanında, şayet kalede yer yoksa bilhassa barut olmak üzere cephane ve tophane malzemesi de konulmaktaydı. İran savaşlarının ilk döneminde Trabzon'a gönderilen cephane ve tophane malzemesinin kış olduğundan dolayı burada kalıp, kalede yer olmadığından kale dışında mahzenler tedarik olunması, şayet mahzen bulunamazsa uygun yerlerde mahzen yapılması emredilmektedir[484].

---

[481] Ambar Emini İbrahim Ağa yardımıyla yapılacak tamirin masraf defterine göre; 12 yük padavraya (yükü 200 akçe) 18 kuruş, 6000 çift padavra mıhına (500'ü 110 akçe) 10.5 kuruş, 3000 kiremit (her bini 660 akçe) ve hamal ücretine 16.5 kuruş, 4 marangoz ücretine (günde 40 akçe) 80 günde 30 kuruş, 8 rençpere (günde 30 akçe) 160 günde 40 kuruş, su yolları için 100 kireç-i meşine (adeti 10 akçe) 8 kuruş 40 akçe, 15 kıyye zeytinyağına (kıyyesi 48 akçe) 6 kuruş, 9 kıyye ketene (kıyyesi 40 akçe) 3 kuruş, 4 su yolcu ustalarına 20 günde 7.5 kuruş ve suculara 4 kuruş olup toplam 143.5 kuruş 43 akçe verilmiştir. (TŞS, No: 1915-101, s. 24 /Gurre-i Z 1159-Gaye-i Z 1160/17 Aralık 1746-2 Ocak 1748).
[482] TŞS, No: 1914-100, s. 2 (7 C 1158/7 Temmuz 1745).
[483] Göyünç, "Anadolu'da Kent ve Yerleşme", s. 265.
[484] MAD, No: 3598, s. 340 (2 Z 1136/22 Ağustos 1724).

İran savaşlarının ikinci dönemindeki 1143 (1731) yılına ait bir belgede, mahzenlerin tamir olunması emredilip, masrafları vali yardımıyla tedarik olunarak kiriş, padavra, direk, mıh, usta ve ırgat ücretleri ile vs. giderlere 455 kuruş ödenmiş ve bu miktar ambar emininden alınmıştır[485]. Zahirenin konulduğu yerlerin asıl tamiri İran seferlerinin ikince safhası olan 1144 (1731-1732) yılında yapılmıştır. Tamirler mimarbaşı, marangoz ve naiplerin keşif raporları ve uygulamalarına göre masraf olunup, yapılmıştır. İlk tamirde 12 menzil, mahzen, mağaza ve kiremithane ile kârhane tamir olunarak keşif esnasında tespit edilen 220 kuruş yerine iş bitiminde 210 kuruş verilmiştir[486]. İkinci tamirde menzil, mahzen ve üç de kiremithane tamir olunarak, keşif bedeli olan 300 kuruşa karşılık 236 kuruş 112 akçe ambar emininden ödenmiştir[487]. Üçüncü tamirin ilk aşamasında ise, 20 menzil, mahzen ve kiremithane 465 kuruş keşif bedeline karşılık 385.5 kuruşa[488], ikinci aşamada ise 52 menzil, mahzen ve kiremithane 550 kuruş keşfe rağmen 413 kuruşa tamir olunmuştur[489]. Tamire ilişkin keresteci, taşçı, hamal vs. ilgililere ücret ve masraflar ödenmesi sırasında, bunlar mahkemede eminin karşısında bulunmakta ve ücretlerini aldıklarına dair şahitler huzurunda yemin etmekteydiler. 1146 (1733) yılında ise Trabzon'a gönderilen dört gemi tophane ve cephane malzemesi için cephane ve tophane yanında mahzenlerin de tahta ve döşemelerinin tamir edilmesi emredilip, masrafları için 522 kuruş ambar emininden verilmişti[490]. Aynı şekilde 1147 (1735) yılında Gence ve Tiflis Kalelerine gönderilmek üzere iki gemi ile Trabzon'a gelen cephane ve tophane malzemesini mevcut cephane alamayacağından, Aşağı Hisar'da olan iki menzilin tamiri için keşif sonucu kereste, kireç, taş, marangoz, ırgat, taşçı ücreti ile masraflarına ambar emini tarafından 83 kuruş verilmişti[491]. Yine aynı yıl İsakçı ambarından Trabzon'a gelen zahirenin, iskelede konulacak mahzen olmadığından, Çömlekçi'de beş kiremithane ile yine burada Tuzlu Çeşme Mahallesi'nde zimmilerin menzillerinin duvar ve bazı yerleri tamir olunarak buralara konulması istenmiş ve

[485] TŞS, No: 1894-80, s. 16 (26 N 1143/4 Nisan 1731).
[486] TŞS, No: 1894-80, s. 25 (10 M 1144/15 Temmuz 1731).
[487] TŞS, No: 1894-80, s. 26 (15 M 1144/20 Temmuz 1731).
[488] TŞS, No:1894-80, s. 42 (25 Ca 1144/25 Kasım 1731).
[489] TŞS, No: 1894-80, s. 42 (20 Ş 1144/17 Şubat 1732).
[490] TŞS, No: 1894-80, s. 51 (2 S 1146/15 Temmuz 1733).
[491] TŞS, No: 1899-85, s. 54 (10 Za 1147/3 Nisan 1735). D.BŞM, Dosya No: 2790, Vesika No: 80 (10 Za 1147).

1100 kuruş olarak keşfi belirlenen miktara karşılık kereste, taş, mıh, kireç, taşçı ve ırgat ücretleri için 978.5 kuruş ambar emininden verilmiştir[492].

İran seferlerinin son safhasında da bilhassa kuzeydeki iskeleler olmak üzere (İsakçı, İbrail, Kalas vs.) çeşitli yerlerden Trabzon'a gelen zahirenin muhafazası için ambar, mahzen, han, dükkan vs. yerlerin tamiri üzerinde durulmaktadır[493]. 1155 (1742) yılına ait bir belgede, bu tamir için devlete ait ambarların masraflarının eminin elinde olan akçeden, kira ile tutulan ambar, mahzen ve dükkan masraflarının ise 323 kuruş olup hazineden verileceği bildirildi[494]. 1157 (1744) yılında İran seferi için yine zahire konulacak menzil, mahzen ve kiremithanelerin tamire ihtiyacı olan yerlerinin onarılması gerektiğinden Mimarbaşı El-hac İbrahim, marangoz ustası İsmail ve diğer ilgili kişilerin hazırladıkları keşif raporuna göre, 200 kuruş masraf tahmin olunmuşken bu işin sonunda toplam tamir masrafı olarak 155 kuruş ambar emininden verilmişti[495].

İran savaşlarının yine son safhasında, ambar vazifesi gören ve çeşitli tamirler geçiren bir diğer yer Üçüncüoğlu Maktul Ömer Paşa'nın, daha önceden yanması üzerine yeniden bina olunan sarayıdır. 1744 tarihine kadar Trabzon'da zahire konulması için devlete ait bir ambar olmadığından, 1156 (1743) yılından beri Trabzon'da fazla miktarda olan zahire Ömer Paşa'nın sarayına konulmuştur[496]. İskeleye yakın ve Güzel Hisar olarak adlandırılan bu yeni yapı, iki kat olup, batı tarafında tamamlanan yedi odasının çatıları, kiremitleri vs. yerleri emin yardımıyla keşif olunup, tamir edilmiştir[497]. Sarayın bir sonraki tamirinde, yine Trabzon'da zahire konulacağı bir ambar olmadığı belirtilerek, havadar bir yerde olan sarayın çatılarının tamir olunması istenmektedir[498]. Yapılan bu tamire karşılık ambar vazifesi gören saray 20.000 kile un alabiliyordu[499]. Dört-beş yüz keseden daha fazla akçe ile

[492] TŞS, No: 1899-85, s. 8 (28 R 1148/17 Eylül 1735).
[493] TŞS, No: 1908-94, s. 3 (27 M 1155/3 Nisan 1742).
[494] TŞS, No: 1908-94, s. 9 (Gurre-i L 1155/1 Aralık 1742).
[495] Cevdet-Askeriye, No: 53746 (Gurre-i C 1157/14 Temmuz 1744).
[496] TŞS, No: 1909-95, s. 12 (1156/1743).
[497] TŞS, No: 1909-95, s. 12 (1156).
[498] TŞS, No: 1909-95, s. 15 (Evail-i B 1156/23 Ağustos 1743).
[499] TŞS, No: 1910-96, s. 60 (25 Za 1156/10 Ocak 1744).

yapılan saray 1159 (1746) yılının sonunda satılmak istenmiş ve Üçüncü-zade Ömer Paşa'nın kardeşi Osman'ın devlete 100.000 kuruş borcu olduğundan bu borca karşılık devlet tarafından müzayede olunması istenerek, eğer istenilen fiyattan olursa satılması, şayet olmazsa parça parça satılması kararlaştırılmıştır[500]. Bu satım işlemine binaen sarayda olan zahire ambarlara aktarılmış ve saray 1160 (1747) yılında son bir tamir daha geçirmiştir[501]. Saraya yönelik yapılan bu tamirlerde malzeme olarak kiriş tabanı, orta kiriş, büyük kiriş, büyük direk, direk, ince tahta iskele ve kabuklama, dolama için ağa tahtası, örtü için padavra, kiremit, kireç, şamdan taşları, sendele mıhı, padavra mıhı, direk mıhı, Giresun mıhı ve kereste kullanılıp marangoz, taşçı, ırgat, hamal ve mutemetler görev yapmıştır. Tamirlerin toplam masrafı ise 1378 kuruş 98 akçe tutmuştur.

Trabzon'da olan ambar, mahzen vs. depoların, buraya gelen mühimmatın saklanması ve korunmasında çok önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Sahile yakın yerlerde her ne kadar ambar yapımı için keşif raporları hazırlanmışsa da, devlete ait asıl ambarlar Ağaçbaşı, Cevizlik (Maçka) ve Bayburt gibi nem ve rutubetten uzak olan iç kesimlerde yer alıyordu. Ancak 1157 (1744) yılındaki emirle yapılan keşif sonucu, kale duvarına bitişik sahile yakın olan yerde devlete ait bir ambar yapılmıştı. Diğer yandan Değirmendere-Çömlekçi-Moloz arasında başta mahzenler olmak üzere menzil, kiremithane, kârhane gibi bir çok bina tamamen depo olarak kullanılmıştı. Bunların yanı sıra şehrin içlerinde ev ve mahzenlerde, hatta camilerde bile depolama yapılıyordu. Mevcut mühimmatın muhafazası ve yeni gelenlerin saklanması için, ambar vazifesi gören tüm bu binaların tamirlerine büyük önem verilmekte ve ihtiyaç halinde ambar vazifesi görmek amacıyla yeni binalar yapılmaktaydı. Bunlar içerisinde en önemlisi Üçüncü-zade Ömer Paşa'nın yıkılan sarayı olup, bu sarayın İran savaşlarının sonuna dek ambar vazifesini görmüş olmasına rağmen, bu tarihten sonra satılma teşebbüsüne girilmiştir. Şehrin coğrafi konumu ve ikliminden kaynaklanan[502] rutubetten korunmak için bu mahzen ve depolar yerden bir miktar

[500] TŞS, No: 1916-102, s. 86 (16 Z 1159/30 Aralık 1746).
[501] TŞS, No: 1915-101, s. 36 (1160/1747).
[502] Bu unsurların şehir mimarisi üzerindeki etkileri ve Osmanlı kent mimarisi hakkında geniş bilgi için bkz. Maurice M. Cerası, **Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi**, Çev., Aslı Ataöv, 2. bsk., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

yükseltilerek nemden en az etkilenecek bir şekilde yapılmış ve çatıları da padavra ile örülmüştür. Sefer zamanları Trabzon'a yapılan yoğun mühimmat nedeniyle de bu tür binalar, bilhassa Değirmendere-Çömlekçi-Moloz hattı ile Trabzon-Bayburt arasında artırılmıştır. Tamiratlarla sağlamlaştırılan ve yeniden yapılan bu binalarla şehrin fiziki yapısına yeni katkılar sağlanmış, bilhassa deniz kenarında ve Trabzon-Bayburt arasındaki iç kesimlere doğru bina sayıları artırılıp, mevcut olanlara da tamirat yapılarak şehrin fiziki görünümünde değişiklikler meydana getirilmiştir. Yine buraya gelen mühimmatın muhafazası için ambar vazifesi gören depoların tamir veya inşa edilenleri kentin mimari dokusunu da değiştirmiştir.

SONUÇ

Askeri tarih çalışmalarında sefer hazırlıkları ve cephe gerisi yaşantının araştırılmasına yönelik çalışmalar oldukça önemlidir. Bu araştırmalar değişik açılardan bir devletin gücünü belirlemektedir. Son zamanlarda lojistik içerikli çalışmalar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bilhassa Osmanlılar açısından Karlofça öncesi savaşlar ile akabindeki İran Savaşlarının lojistik faaliyetleri, devletin zaafa uğradığı ifade edilen bu dönemlerde, onun yapısal ve yönetimsel gücünün etkinliğini ortaya koymuştur. Birçok cephelerde mücadele veren devlet, bu savaş dönemlerinde gerek toprak ve gerekse insan kaybı olarak menfi yönde etkilenmiştir. Özellikle II. Viyana Kuşatması sonrasında Balkanlarda toprak kaybeden devlet, 1723-46 arası doğu seferlerinde de insan gücünü kaybetmişti. Ancak 1736-39 savaşlarında kısmi başarılar elde edilebilmişti.

Savaşların zaferle neticelenmesi için seferlerde en önemli noktayı sefer öncesi yapılan hazırlıkların, yani lojistik faaliyetlerinin eksiksiz olması teşkil etmektedir. Bu nedenle önemli noktalarda bulunan yerler, bir üs olarak ciddi sorumlulukların yüklediği görevleri yerine getirmektedirler. Bu açıdan Trabzon hem limanı hem de coğrafi konumu gereği, Karadeniz'in kuzeyine yapılan seferlerden ziyade, doğuya yapılan seferlerde stratejik bir konumda yer almıştır. Trabzon'dan Erzurum'a ulaşan yol, doğu seferlerinde ve deniz yoluyla Trabzon'a gelen her türlü sevkıyat ve nakliyatta faal olarak kullanılmıştır. Bu kara yolu yanında deniz yoluyla da Trabzon'a varılmakta ve limanın özelliği dolayısıyla bu yol da ön plana çıkmıştır. Bu her iki ulaşımdaki önem, menzillerin ihtiyacını da ortaya çıkarmış ve bilhassa sefer zamanları öncesinde menziller yeni düzenlemeler geçirmiştir. Trabzon'un ulaşımı ve limanı sayesinde burası hem askeri ve hem de ticari açıdan önemli bir konuma gelmiştir. Trabzon, ulaşım ve limanın kendine sağladığı önem yanında, güvenliğin temini için gerekli olan kale ve asker gücü ile de stratejik önemini yükseltmiştir.

Trabzon, araştırma yapılan dönemlerde Karadeniz'in kuzeyine yapılan seferlerden ziyade doğuya yapılan seferlerde lojistik faaliyetler açısından önemli bir üs olarak ön plana çıkmıştır. Şehir asker, erzak ve mühimmat temini ile sevkıyatında

yoğun bir faaliyete sahne olmuştur. Nefir-i âm emirleri yanında imparatorluğun çeşitli yerlerinden gemilerle binlerce asker şehre gelmiş ve meşhur Trabzon-Erzurum karayolundan cephelere sevk edilmişlerdir. 1680-1690 dönemine karşın 1723-1746 yıllarında Trabzon üzerinden yapılan asker sevkıyatı daha yoğundu. Bu dönemde Trabzon'un İran Savaşlarındaki cephelere yakın olması onun asker ve diğer malzemenin naklinde önemli bir üs olmasına vesile olmuştur. Asker temini ve sevkıyatı gibi erzak temini ve sevkıyatında da Trabzon önemli görevler üstlenmiştir. Trabzon ve civarından temin edilen zahirenin yanı sıra çoğu dışardan Trabzon'a gelmiştir. Bu hususta Karadeniz'in kuzey steplerindeki zahire başta İsakçı, Kili ve İsmail olmak üzere bir çok iskeleden gemilerle Trabzon'a nakledilmiş ve bir kısmı buradaki ambarlara konularak bir kısmı da hayvanlarla cephelere sevk edilmişlerdi. Bu zahirelerden öncelikle askeri amaçlı olarak buğday, un, arpa, ekmek ve peksimetin temini yapılmıştır. Asker ve erzak sevkıyatında olduğu gibi, özellikle doğu seferlerinde Osmanlılar Trabzon'u cephane sevkıyatı için faal bir üs olarak kullanmışlardır. Bu hususta havan ve cephane malzemesinin sevkıyatı ciddi bir organizasyonu gerekli kılmıştır.

Seferler için Trabzon'da yapılan bu yoğun organizasyon faaliyeti şehrin sosyal, ekonomik ve fiziki yapısında bir takım etki ve değişiklikler meydana getirmiştir. Şehirdeki lojistik faaliyetlerin ve savaşların etkisi ile güvenlik güçleri değişik bölgelerde görevlendirilmiş, bu da otoritenin ve asayişin zayıflamasına neden olmuştur. Böyle bir ortamda bir çok eşkıyalık ve yolsuzluk hareketleri görülmüştür. Savaş zamanlarında ortaya çıkan kıtlık ve salgın hastalıklar da Trabzon üzerinde bir takım etkiler oluşturmuştur. Bilhassa yoğun miktarda askerin şehre gelişi kıtlığa sebep olmuştur. Diğer yandan her ne kadar belgelerde rastlanılamamışsa da, döneme ilişkin çalışmalarda Trabzon'da veba salgını olduğu görülmüştür. Bunların yanında, savaş sırasında nüfus, insan gücünün cephelere sürülmesi ve savaşın ortaya çıkaracağı olumsuz siyasi ve ekonomik gelişmeler akabinde yaşanan göç olayları şeklinde iki yönlü etkilenme ve değişme geçirmiştir. Avarız ve cizye kayıtları tetkiki sonucu yapılan nüfus araştırmasına göre Trabzon'un 1680-90 arası toplam nüfusu 17-18 bin civarında iken, 1723-46'da 14-15 bin arasında değişmiştir. Nüfusun bazı tarihlerde azalması ve artması burada bir göç ve iskan hareketlerinin varolduğunu

göstermiştir. Göç ve iskan hareketleri de; savaşların getirdiği ağır vergiler ve otorite boşluğundan kaynaklanan eşkıyalık olayları vs. sebeplerle ortaya çıkmıştır.

Savaşlar şehri sosyal açıdan etkilediği gibi ekonomik açıdan da etkilemiştir. Ticaretten fiyatlara, üretim ve sanayi alanları ile ekonomik yolsuzluklara kadar, savaşın şehir üzerinde bir çok etkisi görülmüştür. Trabzon'un tarih boyu süregelen stratejik konumu, onu ticari alanda faal ve önemli bir merkez haline getirmiştir. Seferler zamanında bu önemin azalmaması için de ticaret sürekli teşvik edilmiştir. Ancak savaş zamanlarında ticaret her ne kadar teşvik edilmişse de savaş yapılan devletlerle olan siyasi ilişkiler neticesinde ticaret yollarının yön değiştirmesiyle, ticaret kervanları veya gemilerin güvenlik sorunları yaşamasıyla ve ticaretin önemli unsurlarından olan nakil araçlarının devlet tarafından kiralanması Trabzon'da ticaret hacmini daraltmış ve ticari faaliyetleri akamete uğratmıştır. Ticaretteki bu etkiler fiyatlara da yansımış, savaş fiyatlar üzerinde de bazı değişiklikler yapmıştır. 1680-90 döneminde fiyatlar birbirinden farklı bir trend izlemekle, bilhassa Rusya'nın Azak'a saldırdığı 1685-86 yıllarında fiyatlarda yükselme görülmüştür. 1723-46 döneminde ise, piyasa fiyatlarında zaman zaman iniş-çıkışlar olduğu gibi genelde bütün maddelerde bir artış görülmüştür. Çoğunlukla sefer zamanlarına rastlayan fiyat yükselişleri, bu yönde savaşların etkisini ortaya koymuştur.

Trabzon'un sanayi alanlarından da bir çoğu savaştan etkilenmiştir. Trabzon'da sanayi alanında dericilik, semercilik, demircilik, marangozculuk, kalaycılık, bakırcılık, sepetçilik, sandıkçılık, varilcilik, çuvalcılık (mutaf), kerestecilik gibi bazı küçük işletim merkezleri sefer dolayısıyla sevkıyatın çeşitli alanlarındaki ihtiyaçlarına cevap vermiş ve bu sanayi kollarında kısmi bir genişleme yaşanmıştır. Bunun aksine seferlerle ilgisi olamayan bazı sanayi kollarında da bir durgunluk yaşanmıştır. Üretim alanı da; üretilen mahsulün askeri birlikler ile seferlerde kullanılan hayvanlara verilmesi ve üretim alanında istihdam edilen insan ve hayvan gücünün savaş dolayısıyla cephe veya çeşitli görevlerde kullanılması yönünde etkilenmiştir.

Sefer zamanlarında savaş masraflarının karşılanmasında şehrin bir çok gelir kaynağı etkili olmuştur. Bunlar içerisinde genel olarak vergiler, mukataalar, muhallefat ve istikraz ile vakıf gelirlerinin olduğu bazı kalemler yer almıştır. Vergiler içerisinde avarız türü vergiler yanında cizye ve imdadiyye vergileri de sefer harcamalarının çoğu giderlerini karşılamıştır. Mukataalarda ise başta gümrük ve keten bezi mukataası olmak üzere diğer bazı mukataaların gelirleri sevkıyat ve nakliye araçlarının ücretleri gibi birçok harcamayı finanse etmiştir. Bunların yanında bazı aynî harcamalar için gerekli mühimmat ambarlardaki zahirelerden verilirken, eminlerin elinde olan nakitlerden de sefer alanlarının çeşitli yönlerine harcamalar yapılmıştır. Diğer yandan faal bir sefer organizasyonuna sahne olan Trabzon'da bir takım ekonomik yolsuzluklar da meydana gelmiştir. Bu yolsuzluklara yöneticiler ve resmi görevliler yanında ayanlar da karışmış, bunların önlenmesi için merkezden kesin emirler gönderilmiştir.

Savaşların Trabzon üzerinde, sosyal ve ekonomi yanında fiziksel etkileri de görülmüştür. Sevkıyat ve bazı sefer hazırlıkları dolayısıyla yollar, köprüler, kale, mahzen ve ambarlar ihtiyaca göre ya yeniden yapılmış, ya da tamir olunmuştur. Yapılan tamirler sonucu yol hem genişlemiş, hem de duvar ve kaldırımlarla sağlam bir zemin haline getirilerek bu durum onun fiziksel özelliklerini de değiştirmiştir. Diğer tamir ve onarım çalışmaları da şehrin fiziki yapısına yeni katkılar sağlamış ve fiziki görünümünde değişiklikler meydana getirmiştir.

Görüldüğü üzere araştırma yapılan dönemde; Trabzon, 1680-90 yıllarında cereyan eden savaşlara binaen 1723-46 yılarındaki savaşlarda, savaşın gidişatına yön verecek ciddi görevleri yerine getirmiştir. Tarihten beri süregelen şehrin coğrafi ve stratejik özelliği bu dönem içerisinde de önemini korumuştur. Bilhassa şehir 1723-46 doğu seferleri sırasında yoğun lojistik faaliyetlerin sergilendiği en önemli üs konumunda bulunmuştur. Savaşlarda, şehrin bu derece önemli görevleri yerine getirmesi sosyal, ekonomik ve fiziksel bir çok yapılarda değişikliklere yol açarken, şehrin yerel mali kaynaklarıyla da sefer harcamasının birçoğu finanse edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

1- Arşiv Belgeleri

A- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a- Defterler

A.RSK:	1593.
Atik Şikayet Defterleri:	151, 161, 166, 173.
D.BŞM.CBH:	18379/12-A, 18380, 18381, 18385, 18387, 18390/22-A, 18396, 18397, 18399, 18405, 18409, 18414.
D.BŞM.CBL:	17402, 17487, 17492, 17514, 17539.
D.BŞM.PKE:	12319.
D.BŞM:	446, 1433, 1481, 1492, 1520, 1522, 1534, 1570, 1684, 1745, 1787, 1813, 1837, 2127/A, 2638, 2640, 2686, 2691, 2707, 2813, 2830, 2876, 2893, 2894, 2903, 2927.
D.MKF:	27645, 27652, 28572, 29245, 29253, 29265, 29553, 29632, 29662, 29670, 29687.
D.PYM:	35186, 35193.
KK:	2697, 2703, 2879, 2887, 2896, 2899, 2903, 6610.
MAD:	135, 222, 790, 791, 817, 821, 1012, 1013, 1020, 1033, 1424, 1478, 1737, 1969, 2414, 2420, 2465, 2703, 2727, 2735, 2738, 2771, 2805, 2811, 2819, 2915, 2935, 2953, 2981, 3024, 3045, 3151, 3165, 3203, 3206, 3210, 3219, 3231, 3241, 3265, 3267, 3318, 3356, 3357, 3375, 3389, 3474, 3527, 3598, 3605, 3690, 3815, 3817, 3825, 3828, 3837, 3891, 3949, 3970, 3971, 3992, 4047, 4067, 4080, 4161, 4259, 4316, 4407, 4428, 4437, 4468, 4553, 4558, 4809, 4813, 5041, 5042, 5045, 5047, 5107, 5289, 5379, 5387, 5487, 5553, 5569, 6315, 6512, 6562, 6568, 6575, 6576, 6608, 6679, 6800, 6814, 6836, 6839, 6897, 6932, 6952, 7019, 7064, 7143, 7154, 7410, 8462, 8465, 8481, 8482, 8491, 8502, 8504, 9480, 9486, 9517, 9526, 9852, 9865, 9910, 9911, 9913, 9914, 9916, 9924, 9925, 9928, 9935, 9939, 9951, 9962, 10172, 10191, 10218, 10308, 10312, 10314, 10316, 10317, 10323, 10327, 10328, 10344, 10490, 14351, 15660, 15807, 16714, 16715, 16730, 16738, 16992, 17105, 17158, 17649, 18105, 18352, 18451, 18505, 19781, 22450, 22570, 22696.
Mühimme Defterleri:	97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 180.
Mühimme Zeyli:	13, 14, 16.
Timar, Zeamet, Tevcih ve Yoklama Defterleri:	876, 891, 897, 904, 910, 917, 925, 932, 944, 951, 961, 962, 1019, 1022, 1032, 1038, 1205, 1396.
Trabzon Ahkâm Defterleri:	1.

b- Dosyalar

A.DVN.MHM: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
A.DVN.YML: 1.
D.BŞM: 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2329, 2330, 2331, 2332, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2746, 2747, 2748, 2749, 2750, 2751, 2789, 2790, 2791, 2792, 2793, 2794, 2795, 3485, 3486, 3487, 3488, 3489, 3490, 3491, 3492, 3493, 3494, 3684, 3685, 3686, 3687, 3688.
D.BŞM.CBL: 1.
D.BŞM.MHF: 19/Gömlek No: 25; 23/Gömlek No: 48, 49, 50, 51, 57, 67, 122, 130; 24/Gömlek No: 68, 102; 27/Gömlek No: 132; 30/Gömlek No: 44; 34/Gömlek No: 69, 78; 35/Gömlek No: 12, 13.
D.BŞM.TBL: 7, 8.
D.BŞM.TZG: 1, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13.

c- Vesikalar

Ali Emiri-Ahmed II: 975, 2230, 2233, 2234, 2236.
Ali Emiri-Ahmed III: 166, 278, 508, 1713, 1729, 1777, 1807, 1946, 1952, 2614, 2682, 3155, 3248, 3260, 3577, 4210, 4620, 4847, 4864, 4866, 4884, 4885, 5185, 6450, 6532, 6600, 6711, 6856, 7210, 7323, 7579, 8209, 8211, 9067, 10045, 10218, 11657, 11971, 12087, 12167, 12459, 12466, 12508, 12769, 13261, 13653, 14792, 14856, 15013, 17161, 17840, 17911, 18175, 19854, 19869, 20483.
Ali Emiri-Mahmud I: 170, 317, 323, 331, 441, 442, 687, 698, 989, 1236, 1410, 1701, 1846, 2371, 2441, 3926, 4804, 4894, 5225, 5826, 5829, 6204, 6205, 6222, 6883, 7286, 7305, 7608, 7648, 7970, 8297, 8942, 9121, 9129, 9386, 10239, 10297, 10780, 10904, 10961, 11051, 11589, 11848, 12797, 13017, 13181, 13184, 13301, 13420, 13901, 14414, 14483, 14611, 14633, 14898, 15336, 15463, 15505, 15603, 15686, 15812, 16019, 16117, 16188, 16209, 16294, 16338, 16485, 16536, 16662, 16815, 16816, 16884, 16991, 17750, 18080, 18586, 18659, 19115, 19245, 19249, 19661, 19695, 20105, 20106, 20141, 20453, 20464, 20711, 20716, 20722, 21037, 20139.
Ali Emiri-Mehmet IV: 150, 425, 1959, 2027, 2029, 2046, 2054, 2613, 2864, 3449, 3460, 3461, 3495, 4023, 4060, 4168, 4272, 4402, 4403, 4404, 4406, 4407, 4962, 6657, 6703, 7013, 7023, 7090, 7585, 8066, 8086, 8915, 9252, 9797.
Ali Emiri-Süleyman II: 279, 773, 870, 897, 898, 899, 1125, 1130, 1142, 1143, 2104, 2399, 2413, 1471.

Cevdet-Askeriye: 70, 362, 4301, 5200, 5205, 5581, 8111, 8488, 8593, 9191, 9529, 10067, 11633, 11692, 12566, 17070, 17973, 18075, 18630, 19182, 19362, 19566, 19706, 19737, 19853, 19856, 19914, 20227, 20318, 20578, 21872, 22038, 22149, 22166, 22169, 22178, 22332, 23121, 23871, 26262, 27355, 27962, 28200, 2639, 29222, 29228, 29536, 30555, 30558, 30749, 31082, 32002, 32494, 32539, 32544, 32556, 32844, 33134, 33140, 33274, 35462, 35470, 36294, 36376, 36677, 36687, 36893, 37267, 37268, 37798, 37970, 38074, 38942, 39319, 39453, 39752, 39902, 39949, 41497, 41511, 41618, 41871, 42246, 42409, 42546, 42739, 42877, 43746, 43760, 43921, 44071, 45353, 45661, 45699, 45708, 45796, 46258, 46286, 47851, 48443, 48590, 49092, 49140, 49149, 50597, 51240, 51470, 51949, 52653, 52663, 52978, 53746, 54118, 54388, 54611.

Cevdet-Dahiliye: 1115, 1594, 4729, 6534, 8166, 8167, 10907, 12333, 14324, 15267, 16858, 16867.

Cevdet-İktisat: 1957.

Cevdet-Maliye: 1050, 2872, 2935, 5225, 7048, 7236, 8336, 8502, 8792, 11121, 12059, 17695, 18863, 19315, 21043, 21260, 21567, 21777, 22466, 23772, 24592, 24840, 26525, 27571, 28865, 28812, 30374.

Cevdet-Nafıa: 182.

Cevdet-Timar: 1550, 1798, 4153, 5579, 5633, 6052, 6547, 7660, 7957.

İbnülemin-Askeriye: 493, 979, 2394, 2405, 2423, 3247, 5263, 5946, 6393, 6449, 6558, 6641, 7090, 7335, 7366, 7392, 7879, 8135, 8137, 8208.

İbnülemin-Bahriye: 50, 1678.

İbnülemin-Dahiliye: 2096, 2105, 2294, 2321, 2484, 2959.

İbnülemin-Maliye: 606, 939, 1341, 1738, 2538, 2918, 4041, 4884, 7332, 8563, 8682, 10041, 10045, 10336, 11578, 12094, 12147.

İbnülemin-Meadin: 191.

İbnülemin-Şükr u Şikayet: 533.

B- Milli Kütüphane

a- Trabzon Şer'ıyye Sicilleri

TŞS: 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1888, 1889, 1890, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915.

2- Basılı Eserler

A- Yayınlanmış Belgeler

Emecen, Feridun M. : "Kayacık Kazası'nın Avarız Defteri", **TED**, Sayı: 12, 1982, s. 159-170.

İnalcık, Halil : "Adâletnâmeler", **Belgeler**, C. II, Sayı: 3-4, 1965, s. 49-145.

B- Kaynak Eserler

Abdi Efendi : **Abdi Tarihi: 1730 Patrona Halil İhtilali Hakkında Bir Eser**, Haz. Faik Reşit Unat, 2. Bsk., Ankara, TTK Yayınları, 1999.

Aktepe, M. Münir (Yay.) : **1720-1724 Osmanlı İran Münasebetleri ve Silahşör Kemâni Mustafa Ağa'nın Revan Fetih-nâmesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa : **Zübde-i Vekâyiât: Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)**, Haz., Abdülkadir Özcan, Ankara, TTK Yayınları, 1995.

Destari Salih : **Destari Salih Tarihi: Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak**, Haz., Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, AÜDTCF Yayınları, 1962.

Hrand, D. Andreasyan (Haz. ve Çev.) : **Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak: I. Petros Di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi, II. Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronolojisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1974.

Kâtib Çelebi : **Cihannüma**, İstanbul, y.y., 1141.

Kırzıoğlu, Fahrettin : "İran Hükümdârı Türkmen Avşarlı Nadir Şahın 1744 Kars Muhasarası ve Bunun Anlatan Emekli Kars Kadısı Osman Sâf'ın Risâlesi", **Askeri Tarih Semineri Bildirileri II**, Ankara, ATASE Yayınları, 1983, s. 13-43.

Kütükoğlu, Mübahat S. : **Osmanlı Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, İstanbul, Enderun Yayınları, 1983.

Mustafa Nuri Paşa : **Netâyic-ül-Vukuât**, Sad., Neşet Çağatay, 2 c., 2. bsk., C. II, Ankara, TTK Yayınları, 1987.

Özcan, Abdülkadir (Haz.) : **Anonim Osmanlı Tarihi (1688-1704)**, Ankara, TTK Yayınları, 2000.

Sertoğlu, Midhat (Haz.) : **Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi: Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Tasarruf Sisteminin Hukuki ve Mali Müeyyede ve Mükellefiyetleri**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1992.

Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi : **Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi: Mür'ît-Tevârih**, 3 c., C. I, Haz., M. Münir Aktepe, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976.

Tursun Bey : **Tarih-i Ebu'l-Feth**, Yay., Mertol Tulum, İstanbul, 1997.

C- Araştırma Eserleri

XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, 7 c., Ankara, TDK Yayınları, 1963.

Agoston, Gabor : "Ottoman Warfare in Europe 1453-1826", **Europen Warfare 1453-1815**, Haz., by., Jeremy Black, y.y., t.y., s. 118-145.

Ak, Mahmut : "Aşık Mehmet'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi", **Bir Tutkudur Trabzon**, Haz., İ. Gündağ Kayaoğlu, Ömer Ciravoğlu, Cüneyt Akalın, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997, s. 181-206.

_____ : "İslam Coğrafyacılarına Göre Trabzon", **Trabzon Tarihi Sompozyumu 6-8 Kasım 1998, Bildiriler**, Haz., Kemal Çiçek vd., Trabzon, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1999, s. 23-35.

Akdağ, Mustafa : **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, 2 c., C. II, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995.

_____ : **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995.

Aksan, Virginia H. : "Ottoman War and Warfare 1453-1812", **War in the early modern world**, Haz., by., Jeremy Black, London, UCL Press, © 1999, s. 147-177.

_____ : "Locating the Ottomans Among Early Modern Empires", **JEMH**, C. III, No: 2, 1999, s. 103-134.

Aktepe, M. Münir : **Patrona İsyanı (1730)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1958.

Altınay, Ahmet Refik : **Lale Devri**, Sad., Tursun Gülek, İstanbul, Timaş Yayınları, 1997.

Arıkan, Zeki : "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu' Meta')", **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 279-306.

Arkayın, Aşir : "İkinci Viyana Kuşatması ve Sonuçları", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 13, Şubat 1982, s. 57-65.

Aydın, Mahir : "Faş Kalesi", **OA**, Sayı: 6, 1986, s. 67-138.

Aydüz, Salim : **"Osmanlı Devleti'nde Tophâne-i Âmire'nin Faaliyetleri Ve Top Döküm Teknolojisi (XIV-XVI. Asırlarda)"**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi Bölümü, 1998.

Aygün, Necmettin : **"Trabzon Gümrüğü 1750-1800"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, 1997.

Aykut, Nezihi : "IV. Murad'ın Revan Seferi Menzilnâmesi", **TD**, Sayı: 34, 1984, s. 183-246.

Barkan, Ömer Lütfi : "Timar", **İA**, C. XII/I, İstanbul, MEB Yayınları, 1979, s. 286-333.

_____ : "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İÜİFM**, C. XI, Sayı: 1-4, 1949-1950, s. 524-569, C. XIII, Sayı: 1-4, 1951-1952, s. 56-78, C. XV, Sayı: 1-4, 1953-1954, s. 209-237.

_____ : "Avarız", **İA**, C. II, İstanbul, MEB Yayınları, 1979, s. 13-19.

Barkey, Karen : **Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, Çev. Zeynep Altok, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Bayrak, Şaban : **"XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Olayları"**, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, 1998.

Baysun, Cavit : "Müsadere", **İA**, C. VIII, İstanbul, MEB Yayınları, 1979, s. 669-673.

Beydilli, Kemal : "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Mîrî Ticaret Teşebbüsü", **Belleten**, Sayı: 214, 1991, s. 687-755.

Bostan, Hanefi M. : **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat**, Ankara, TTK Yayınları, 2002.

_____ : "XV ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus Hareketleri ve Yerleşim Yerleri", **Bir Tutkudur Trabzon**, Haz., İ. Gündağ Kayaoğlu, Ömer Ciravoğlu, Cüneyt Akalın, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997, s. 112-173.

Bostan, İdris : **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Ankara, TTK Yayınları, 1992.

_____ : "Azeb", **DİA**, C. IV, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, s. 312-313.

_____ : "Osmanlı Donanmasında Kürekçi Temini ve 958 (1551) Tarihli Kürekçi Defteri", **TD**, Sayı: 37 (Prof. Dr. İsmet MİROĞLU Hatıra Sayısı), 2001-2002, s. 59-77.

_____ : "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)", **Belleten**, C. LIX, Sayı: 225, Ağustos 1995, s. 353-394.

_____ : "İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846", **TAD**, Sayı: 6, 1990, s. 21-45.

_____ : "Karadeniz'in Dış Ticarete Kapalı Olduğu Dönemde Trabzon Limanı", **Trabzon Tarihi Sompozyumu 6-8 Kasım 1998, Bildiriler**, Haz., Kemal Çiçek vd., Trabzon, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1999, s. 303-310.

Bozkurt, Rıza : "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Ülkenin Harekat Bakımından Bölgelere Ayrılması İkmal ve İaşe İşleri Haberleşme Sistemleri", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 25, Ağustos 1988, s. 1-20.

Braudel, Fernand : **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2 c., 2. bsk., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1993.

Cerasi, Maurice M. : **Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi**, Çev. Aslı Ataöv, 2. bsk., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Cezar, Mustafa : **Osmanlı Tarihinde Leventler**, İstanbul, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, 1965.

Cezar, Mustafa vd. (Haz.) : **Mufassal Osmanlı Tarihi**, 6 c., C. IV, İstanbul, Baha Matbaası, 1960.

_____ : **Mufassal Osmanlı Tarihi**, 6 c., C. V, İstanbul, Güven Yayınevi, 1962.

Cezar, Yavuz : "Osmanlı Maliyesinde XVII. Yüzyılın İkinci Yarısındaki 'İmdâdiye' Uygulamaları", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, 1984, s. 69-102.

Clausewitz, Carl Von : **Savaş Üzerine**, Çev. H. Fahri Çeliker, İstanbul, Özne Yayınları, 1999.

Danişmend, İsmail Hami : **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 6 c., C. III, IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, t.y.

Dols, Michael W. : **The Black Death in the Middle East**, Princeton, Princeton University Press, ©1977.

Emecen, Feridun M. : "Cebelü", **DİA**, C.VII, İstanbul, TDV Yayınları,1993, s.188-189.

_____ : "XVI. Asrın İkinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İaşesi İçin Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkıyat", **Tarih Boyunca İstanbul Semineri 29 Mayıs-1 Haziran 1988, Bildiriler**, Haz., Mübahat S. Kütükoğlu, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989, s. 197-230.

_____ : "Bedel", **DİA**, C. V, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, s. 301-302.

Emiroğlu, Kudret : "Trabzon Seyehatnameleri Bibliyografyası", **Trabzon 88-89 Kültür Sanat Yıllığı**, İstanbul, Çetin Ofset, 1989, s. 189-217.

Erdoğan, M. Kaçan : **"II. Viyana Muhasarası"**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, MÜ-SBE-TAE-TAD, 2001.

Erim, Neşe : **"Onsekizinci Yüzyılda Erzurum Gümrüğü"**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1984.

_____ : "1720-1790 Arasında Osmanlı-İran Ticareti", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (Tebliğler)**, Ankara, 1990, s. 571-577.

Ertaş, Mehmet Yaşar : **"Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714-1716)"**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, MÜ-SBE-TAE-TAD, 2000.

Ertuğ, Necdet : **Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Faroqhi, Suraiya : **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, 2. bsk., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

_____ : "Camels, Wagons, and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", **IJMES**, C. XIV, 1982, s. 523-539.

_____ : "Trabzun", **EI**, New Edition, C. X, Leiden, E. J. Brill, 1998, s. 216-219.

Finkel, Caroline : **The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary 1593-1606**, Wien, 1988.

_____ : "The Provisioning of the Ottoman Army During the Campaigns of 1593-1606", **Beihefte zur Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morganlanden**, Sayı: 13, 1985.

Genç, Mehmet : "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", **Yapıt-Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 49/4, Nisan-Mayıs 1984, s. 52-61.

_____ : "17-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat", **TAD**, Sayı: 3, 1987, s. 35-57.

_____ : "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi", **TİTS Metinler/Tartışmalar, Haziran 1973**, Haz., Osman Okyar, Ünal Nalbantoğlu, Ankara, 1973, s. 231-292.

Goloğlu, Mahmut : **Trabzon Tarihi: Fetihten Kurtuluşa Kadar Bütün Eserleri I**, Haz., Veysel Usta, Trabzon, Serander Yayınları, 2000.

Gökbilgin, M. Tayyip : "XVI. Yüzyılın Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", **Belleten**, C. XXVI, Sayı: 102, Nisan 1962, s. 293-337.

_____ : "Köprülüler", **İA**, C. VI, İstanbul, MEB Yayınları, 1955, s. 892-897.

Gökyay, Orhan Şaik : "Risâle-i Mimâriyye - Mimar Mehmet Ağa Eserleri", **Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, 2. bsk., Ankara, TTK Yayınları, 1988, s. 113-217.

Göyünç, Nejat : "Hane Deyimi Hakkında", **TD**, Sayı: 32, 1979, s. 331-348.

_____ : "Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (Habitat II)**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, t.y., s. 264.

Güçer, Lütfi : **XVI ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1964.

_____ : "Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar", **İÜİFM**, C. XIII, Sayı: 1-4, 1953, s. 79-98.

_____ : "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", **İÜİFM**, C XI, Sayı: 1-4, 1949-1950, s. 397-416.

Güler, İbrahim : **"XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop – İdari Taksimat ve Ekonomik Tarihi"**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1992.

Gülsoy, Ersin : **"Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670)"**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, MÜ-SBE-TAE-TAD, 1997.

Gürçay, Lütfi : **Gemici Dili**, 2. bsk., İstanbul, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 1962.

Hacıfettahoğlu, İsmail (Haz.) : **Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi**, Ankara, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001.

Halaçoğlu, Yusuf : **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, Ankara, PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, 2002.

_____ : **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleşmesi**, 2. bsk., Ankara, TTK Yayınları, 1991.

_____ : "Evlâd-ı Fatihan", **DİA**, C. XI, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, s. 524-525.

Hertz, A. Z. : "Ada Kale: The Key To The Danube (1688-1690)", **AO**, Sayı: 3, 1971, s. 170-184.

_____ : "The Ottoman Conquest of Ada Kale 1738", **AO**, Sayı: 6, 1980, s. 151-207.

_____ : "Armament and Supply Inventory of Ottoman Ada Kale, 1753", **AO**, Sayı: 4, 1972, s. 95-171.

Hınz, Walther : **İslam'da Ölçü Sistemleri**, Çev. Acar Sevim, İstanbul, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990.

Horuluoğlu, Şamil : **Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri**, Ankara, Er Ofset Matbaacılık, 1983.

Issawi, Charles : "The Tabriz-Trabzon Trade, 1830-1900: Rıse and Declıne of a Route", **IJMES**, C. I, 1970, s. 18-27.

İlgürel, Mücteba : "Celâ-yi Vatan", **DİA**, C. VII, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 238-240.

_____ : "Fitil", **DİA**, C. XIII, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, s. 155.

İnalcık, Halil : "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire 1600-1700", **AO**, Sayı: 6, 1980, s. 283-337.

_____ : "Kırım Hanlığı", **DİA**, C. VI, İstanbul, TDV Yayınları, 1955, s. 741-756.

_____ : "Cizye", **DİA**, C. VII, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 45-48.

_____ : "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Özel Sayı, 1979-1980, s. 1-66.

_____ : "The Question of the Closing of the Black Sea under the Ottoman", **Archeion Pontou**, Sayı: 35, 1979, s. 74-110.

_____ : "Osmanlı Metrolojisine Giriş", **TDA**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Sayı: 73, Ağustos 1994, s. 21-50.

İngilizce Türkçe Askeri Terimler Sözlüğü, Ankara, Erkânıharbiye-i Umumiye Basımevi, 1956.

İpşirli, Mehmet : "Beylerbeyi", **DİA**, C.VI, İstanbul,TDV Yayınları,1992, s.69-74.

_____ : "Araba", **DİA**, C. III, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, s. 242-245.

İşbilir, Ömer : **"XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri"**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, 1997.

Jennings, Ronald C. : "Plague in Trabzon and Relations to it According to Local Judical Registers", **Humanist and Scholar: Essays in Honor of Andreas Tietze**, Haz., by., Heath W. Lowry, Donald Quataert, İstanbul, Washington, The Isıs Press and The Instıtute of Turkısh Studıes, 1993, s. 27-37.

_____ : "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon, and Erzurum", **IJMES**, Sayı: 17, 1976, s. 21-57.

_____ : "Pious Foundations ın the Society and Economy of Ottoman Trabzon, 1565-1640: A Study based on the judicial registers (şer'i mahkeme sicilleri) of Trabzon", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, C. XXXIII, Sayı: 3, 1990, s. 271-336.

Kaleli, Hüseyin : **"XIX. Yüzyılda Trabzon'da Ulaştırma Ekonomisi"**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, 1998.

Keagan, John : **Savaş Sanatı Tarihi**, Çev. Füsun Doruker, İstanbul, Sabah Yayınları, 1995.

Kelekıan, Dıran : **Kamus-i Fransevi: Musavver Türkçeden Fransızcaya Lügat**, İstanbul, Âmedi Matbaası, 1928.

Kırzıoğlu, Fahrettin : **Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)**, Ankara, TTK Yayınları, 1993.

Kurat, Akdes Nimet : **Prut Seferi ve Barışı**, 2 c., C. I, Ankara, TTK Yayınları, 1951.

Kurşun, Zekeriya-Kahraman, Seyit Ali : "Evliya Çelebi Trabzon'da Trabzon İçin Vazgeçilmez Bir Kaynak: Evliya Çelebi Seyahatnamesi", **Bir Tutkudur Trabzon**, Haz., İ. Gündağ Kayaoğlu, Ömer Ciravoğlu, Cüneyt Akalın, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997, s. 207-230.

Kütükoğlu, Mübahat S. : "Osmanlı İktisadi Yapısı", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, 2 c., C. I, Haz., Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, IRCICA Yayınları, 1994, s. 513-651.

_____ : "Narkh", **EI**, C. VII, Leiden, E. J Brill, 1993, p. 964.

_____ : "XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986**, Haz., Mehmet Sağlam vd., Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1988, s. 97-131.

Lowry, Heath W. : **Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi, 1461-1583: Trabzon Örneğinde Osmanlı Tahrir Defterlerinin Şehirleşme, Demografik Tarihi İçin Kaynak Olarak Kullanılması**, Çev. Heath Lowry, Demet Lowry, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1998.

Majer, Hans Georg : "17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları", **OA**, Sayı: 2, 1981, s. 185-194.

Marsilli, Graf : **Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti**, Çev. M. Kaymakam Nazmi, Ankara, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, 1934.

Mc Neill, William H. : **Plagues and Peoples**, New York, Anchor Press, 1976.

Miroğlu, İsmet : "Osmanlı Yol Sistemine Dair", **TED**, Sayı: 15 (Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan), 1997, s. 241-252.

Murphey, Rhoads : **"The Functioning in the Ottoman Army under Murad IV (1623-1639/1032-1049) Key to the Understanding of the Relationship between Center and Periphery in Seventeenth-Century Turkey"**, Basılmamış Doktora Tezi, Chicago, The University of Chicago Press, 1979.

_____ : **Ottoman Warfare 1500-1700**, London, UCL Press, © 1999.

Nedkoff, Boris Christoff : "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", **Belleten**, Çev. Şinasi Altındağ, C. VIII, Sayı: 32, 1944, s. 599-622.

Odabaşıoğlu, Cumhur : "Trabzon-İran Transit Nakliyesi", **Çağını Yakalayan Osmanlı: Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri**, Haz., Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, İstanbul, IRCICA Yayınları, 1995, s. 441-482.

Oğuzoğlu, Yusuf : "Osmanlı Şehirlerindeki Askerilerin Ekonomik Durumuna İlişkin Bazı Bilgiler", **Birinci Askeri Tarih Semineri**, Ankara, ATASE Yayınları, 1983, s. 169-178.

_____ : "Dizdar", **DİA**, C. XIX, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, s. 480-481.

Olson, Robert W. : **The Siege of Mosul and Ottoman-Persian Relations 1718-1743: A Study of Rebellion in the Capital and War in the Provinces of the Ottoman Empire**, İndiana, Bloomington, İndiana University, © 1975.

Orhonlu, Cengiz : **Osmanlı İmparatorluğu'ndan Derbent Teşkilâtı**, 2. bsk., İstanbul, Eren Yayıncılık, 1990.

_____ : **Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar**, Der., Salih Özbaran, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları, 1984.

Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Resmi Yayınları, 1966.

Öğün, Tuncay : "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları", **Osmanlı**, Haz., Güler Eren, 12 c., C. VI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 372-380.

Özcan, Abdülkadir : "Çorbacı", **DİA**, C. VIII, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 369-370.

Özkaya, Yücel : **Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık**, Ankara, TTK Yayınları, 1994.

_____ : "XVIII. Yüzyılda Menzilhâne Sorunu", **AÜDTCF Dergisi**, C. XVIII, Sayı: 1-2, 1970, s. 339-368.

_____ : "Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", **TAD**, C. XIV, Sayı: 25, 1982, s. 171-195.

_____ : "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Genel Durumu", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)**, Haz., Mehmet Sağlam vd., Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1988, s. 133-145.

Öztürk, Temel : **"18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu'da Fiyatlar"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, 1998.

_____ : "Osmanlılarda Narh Sistemi", **Türkler**, Haz., Hasan Celal Güzel vd., 20 c., C.X, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.861-871.

_____ : "Trabzon'da Fiyatlar (1700-1750)", **Trabzon Tarihi Sempozyumu, 6-8 Kasım 1998, Bildiriler**, Haz., Kemal Çiçek vd., Trabzon, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1999, s. 351-369.

Pakalın, M. Zeki : **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 3 c., C. I, II, III, İstanbul, MEB Yayınları, 1993.

Panzac, Daniel : **Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850**, Çev. Serap Yılmaz, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

Parker, Geoffrey : **The Military Revolution: Miltary İnnovation and the Rise of the West 1500-1800**, 2. bsk., Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Parry, V. J. : "Bârûd-The Ottoman Empire", **EI**, C. I, London, E. J. Brıll, 1960, s. 1061-1066.

Peker, Kemal : "Trabzon'un İktisadi Kronolojisi", **İktisadi Yürüyüş**, Sayı: 169, 1960, s. 13-14.

Peyssonel, Charles : **Traite Sur le Commerce de la Mer Noire**, 2 c., C. I, Paris, y.y., 1789.

Quataert, Donald : **Workers, Peasents and Economic Change in the Ottoman Empire 1730-1914**, İstanbul, The Isıs Press, 1993.

Redhouse, J. W. : **Turkish and English Lexıcon**, New Edition, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1978.

Röhrborn, Klaus : "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere ve Mutavassıt Güçler",**I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi-I**, İstanbul,1979, s.253-260.

Sahillioğlu, Halil : **"Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740"**, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1970.

_____ : "Avarız", **DİA**, C. IV, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, s. 108-109.

_____ : "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar", **BTTD**, Sayı: 1, 1967, s. 36-40.

_____ : "17. Yüzyıl Sonunda Bolu Livası Sürsat Bedeli", **Çele**, Sayı: 11, 1964, s. 15-21.

_____ : "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezıd'ın Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2-3, 1973-1974, s. 415-466.

Sahillioğlu, Halil vd. : "Trabzon Maddesi", **Yurt Ansiklopedisi**, C. X, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982-1984, s. 7169-7280.

Sâmi, Şemseddin : **Kâmûsü'l-Alâm**, C. IV, Ankara, Kaşgar Neşriyat, 1996.

_____ : **Kamus-ı Turkî**, İstanbul, Enderun Yayınları, 1989.

Seyyid Muhammed Mahmud : **XVI. Asırda Mısır Eyaleti**, İstanbul, 1980.

Sevgen, Nazmi : **Anadolu Kaleleri**, 2 c., C. I, Ankara, Doğuş Matbaası, 1959.

Sıdal, Cavit : **Döşem Terimleri Sözlüğü**, Ankara, TDK Yayınları, 1969.

Staıngass, F. : **Persıan-Englısh Dictionary**, Beyrut-Lübnan, Raid Solh Square, 1975.

Süleyman Sûdî : **Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)**, Haz., Mehmet Ali Ünal, Isparta, Akademi Kitabevi, 1996.

Sümer, Faruk : **Çepniler: Anadolu'nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu**, İstanbul, TDA Vakfı Yayınları, 1992.

Şakir Şevket : **Trabzon Tarihi: İlk Türkçe Şehir Tarihi**, Haz., İsmail Hacıfettahoğlu, Ankara, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001.

Şanıvar, Nazım : **Ağaçişleri Terimleri Sözlüğü**, Ankara, TDK Yayınları, 1968.

Tabakoğlu, Ahmet : **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1985.

Tavernier, J. B. : **XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat**, Çev. Ertuğrul Güntekin, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, 1980.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin : "Trabzon", **İA**, C. XII/I, İstanbul, MEB Yayınları, 1979, s. 455-477.

Tezcan, Mehmet : "İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon'un Yeri", **Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001**, Haz., Mithat Kerim Arslan, Hikmet Öksüz, 2 c., C. I (Tarih), Trabzon, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2002, s. 71-90.

Tucker, Ernest : "The Peace Negotiations of 1736: A Conceptual Turning Point in Ottoman-Iranian Relations", **TSAB**, C. XX, Sayı: 1, Spring 1996, s. 16-37.

Tukin, Cemal : **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul, 1947.

Turan, Şerafettin : "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986**, Haz., Mehmet Sağlam vd., Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1988, s. 147-158.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 12 c., Ankara, TDK Yayınları, 1963.

Uluçay, M. Çağatay : **18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri**, İstanbul, Berksoy Matbaası, 1955.

Unat, Faik Reşit : **Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu**, 7. bsk., Ankara, TTK Yayınları, 1992.

Usta, Veysel (Haz.) : **Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon**, Trabzon, Serander Yayınları, 1999.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı : "Azeb", **İA**, C. II, İstanbul, MEB Yayınları, 1967, s. 81-83.

_____ : **Osmanlı Tarihi**, 9 c., 4. bsk., C. III, Kısım: II, Ankara, TTK Yayınları, 1988.

_____ : **Osmanlı Tarihi**, 9 c., 4. bsk., C. IV, Kısım: I, Ankara, TTK Yayınları, 1995.

_____ : **Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları**, 2 c., 3. bsk., C. II, Ankara, TTK Yayınları, 1944.

Ülgener, Sabri F. : **Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti**, Ankara, Mayaş Yayınları, 1984.

Ünal, Mehmet Ali : "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere", **TDA**, Sayı: 49, 1987, s. 95-111.

Üstün, Cevat : **1683 Viyana Seferi**, Ankara, TTK Yayınları, 1994.

War, Technology and Society in the Middle East, Haz., by., V. J. Parry, M. E. Yapp, London, Oxford University Press, 1975.

Winter, Micheal : **Egyption Society Under Ottoman Rule 1517-1798**, London, 1972.

Yıldız, Hakan : **"1711 Prut Seferi'nin Lojistik Faaliyetleri"**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, MÜ-SBE-TAE-TAD, 2000.

Zanaat Terimler Sözlüğü, Ankara, TDK Yayınları, 1976.

Zenker, J. Theodor : **Turkisch-Arabisch-Persischer Handwörterbuch**, New York, Georg Olmur Verlag, 1979.

EKLER

Ek 1: Sözlük

Ahen küskü : Taş kırmaya ve duvar delmeye yarayan, bir ucu sivri ağır demir sopa (Aydın,1986, s. 76).

Ahen varya : Büyük demirlerin işlendiği yer (Hertz, 1972, s. 129).

Ahen yaprak : İnce levha şeklinde kesilmiş demir (Aydın, 1986, s. 82).

Ahenger : Demirci.

Ahen-i ham : İşlenmemiş ham demir.

Alaca : Çeşit renk ve parçalardan meydana gelen bez parçası.

Alat-ı gomina : Halat.

Alat-ı köhne : Eski halatlar.

Alât-ı mütenevvia : Çeşitli aletler.

Anzarot : Ecza malzemesi olarak tıpta kullanılan bir çeşit kimyasal madde. İlaç.

Aşurma : Büyük kazan, büyük su kovası. Çarığın burnundaki ipler (Derleme sözlüğü, C. I, s. 363).

Balta-i hatab maa kabza : Kabzalı odun baltası.

Balta-i macari : Macar yapımı balta.

Balta-i neccar : Marangoz baltası.

Balyemez : Kalelerde daha çok savunma amaçlı kullanılan bir çeşit top.

Barut-ı siyah : Tüfek ve tabanca türü silahlarda kullanılan barut (Hertz, 1972, s. 116).

Baş dingil çivisi : Bilhassa top arabalarında kullanılan bir tür çivi.

Batman : Bir çeşit ağırlık ölçüsüdür. 1 batman 7.69767 kg.'dır (İnalcık, 1994, s. 44).

Battal keser : İşlemez keser

Bedel : Osmanlılarda bazı ihtiyaçların karşılanmasında mühimmat ve levazım temini gibi mükellefiyetlerin nakde çevrilmesi karşılığında kullanılır. (Feridun M. Emecen, "Bedel", **DİA**, C. V, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, s. 301).

Bıçkı-i hizar : Tahta ve kereste biçmek için kullanılan su ile hareket eden büyük bıçkı (Aydın, 1986, s. 76)

Bogası : Kalın çulha bezi (Tarama sözlüğü, C. I, s. 627).

Boyunduruk : Araba çeken ve çift süren hayvanların (öküz) boynuna geçirilen ağaç çerçeve ki, boylu boyuna üstüne konulan ağaca arabanın oku bağlıdır (Sâmi, 1989, s. 325).

Burgu-i kebir : Büyük burgu.

Burgu-i kılağuz : Vida yuvasına diş açmak için kullanılan burgu (Kelekıan, 1928, s. 283).

Burgu-i koğa : Kova burgusu.

Burgu-i lağım : Lağım burgusu.

Burgu-i meîn : Meîn burgusu.

Burgu-i mütenevvia : Çeşitli yerlerde kullanılan farklı boylarda burgu.

Burgu-i sefîne : Gemi burgusu.

Bükülmüş fitil penbe : Bükülmüş pamuk fitili.

Cıvata-i haç ağaç : Haç şeklinde ağaç cıvatası.

Cıvata-i kundak : Kundak cıvatası.

Cıvata-i orta : Top arabalarında kullanılan orta cıvatası.

Cıvata-i ser-dingil : Top arabalarında kullanılan baş dingil cıvatası.

Çalpare : Tulumba haznesi içinde aşağı-yukarı hareket eden pistondur (Gemici dili, s. 97). Zincir pompasında dalga görevi gören bir disk (Redhouse, 1978, s. 708). Horon teperken zil sesi vermek için ellere takılan tahtacıklar (Sâmi, 1989, s. 501). Bir çeşit deniz böceği. Dört veya iki parça ağaçtan kaşık hokkası gibi yapılan müzik aleti (Pakalın, C. I, 1993, s. 324).

Çaprast : Bu günkü çapraz. Çapraz bir şekilde iliklenen ve bu vaziyette düğmeleri olan yelek (Sâmi, 1989, s. 493). Yeniçeriler tarafından kullanılan bir tür kemer (Redhouse, 1978, s. 698).

Çatal çekuç : Çift yüzlü olup bir tarafı çakmaya, bir tarafı da çivi çekmeye yarayan alet (Sâmi, 1989, s. 514).

Çatal haç : İki teker arasındaki kundağın üzerindeki tahta (Zanaat sözlüğü, s. 35).

Çeki : Ağırlık ölçüsüdür. 1 çeki 225.798 kg.'dır (İnalcık, 1994, s. 44).

Çektiri : Kürekle giden, yelkeni ise bir yardımcı vasıta gibi kullanan harp gemilerine verilen isimdir (Pakalın, C. I, 1993, s. 341).

Çekuç taşçı : Taşçı çekici.

Çelik-i Frengi : Avrupa çeliği.

Çember : Araba tekerleklerinin etrafını çevreleyen daire biçimindeki alet.

Çengel : Demirden yapılan, bir şey asmaya yarayan büyük kanca (Sâmi, 1989. s. 517).

Çerge : Farsça çadır demektir. Çergeler geçici olarak kurulur ve iki kapılı olurlar. Çerge, sadece padişaha ait alaylarda bir tür çadır içinde kullanılan bir isimdir (Pakalın, C. I, 1993, s. 353. Atasoy, 2000, s. 290. Aydın, 1986, s. 77).

Çerge-i sâyebân : Sâyebânların kullandıkları çadır.

Çerge-i sâyis : Sâyislerin kullandıkları çadır.

Çerge-i sekban : Yeniçeri teşkilatında sekbanların kullandıkları çadır (Atasoy, 2000, s. 290. Pakalın, C. I, 1993, s. 353).

Çeşme : Çadır teşkilatında kullanılan tuvalet, hela (Derleme Sözlüğü, C. III, s. 114. Atasoy, 2000, s. 290).

Çile : Yayı kurmak için ipekten yapılan aletin ismi (Pakalın, 1993, s. 373).

Çile-i keman : Yay çilesi.

Çiriş : Sarı zambak kökü unundan yapılan yapıştırıcı macun (Aydın, 1986, s. 84). Kara sakız, bir çeşit tutkal (Zenker, 1979, s. 353).

Çivi maa kama : Duvara, keresteye vs.'ye çakılan büyücek çivi (Sâmi, 1989, s. 1039).

Çivi-i ser-dingil : Baş dingil çivisi.

Çizme-i saka : Sakaların giyindiği bir tür ayakkabı.

Çuha : Bir tür kumaş çeşidi.

Çuha-i bârâni : Yağmurluk çuha.

Çukadar : Sarayın büyük memurlarından veya padişahın hizmetlerinde bulunanlardan birinin unvanı (Pakalın, C. I, 1993, s. 385).

Çuvaldız : Çuval dikmeye yarayan büyük iğne ki, çoğunlukla ucu yassı ve eğrice olur (Sâmi, 1989, s. 517).

Daldız : Yayık sopası. Kapı ve pencere menteşelerini çakmak için kullanılan araç. Düvenin altına çakmak taşı delikleri açmaya yarayan bir araç (Zanaat sözlüğü, s. 47).

Debbe-i revgan : Yağ kabı (Redhouse, 1978, s. 888).

Derûnî : Bir şeyin iç kısmı, içe ait olan.

Derûni mâî çadır : İç tarafı mavi renkte olan çadır.

Dibek : Tahılların dövüldüğü büyük odun veya taş havan (Redhouse, 1978, s. 932). El tokmakları ile içinde buğday dövülen çeşitli biçimlerde taş ya da ağaç araç (Zanaat Sözlüğü, s. 52).

Dimağçe : Beyincik (Kelekıan, 1928, s. 581).

Dirhem : Bir çeşit ağırlık ölçüsü. 1 dirhem 3.207363 gr.'dır (İnalcık, 1994, s. 44).

Dülger : Binanın kapı ve pencereden başka ahşap kısımlarını yapan sanatkâr. Bir çeşit marangoz.

Düven : Yayılmış ekin üzerinde at ya da inek yardımıyla gezdirilerek ekinin tane ve saplarını ayıran, altına çakmak taşları çakılı araç (Zanaat sözlüğü, s. 59).

Elek : İnce tahtadan bir daire ile bir yüzünü kaplayan az çok seyrek keten ya ipten ya da kıldan bir tülden ibaret eleme aleti (Sâmi, 1989, s. 157).

Eriş : Hasır otundan yapılan ip (Zanaat sözlüğü, s. 65).
Evâni : Kaplar, mutfak, çay, kahve vs.takımları (Sâmi,1989, s.184)
Falya : Ağızdan dolan eski usul topların ağızlık önü ve yemleme vaz'ına mahsus deliği (Sâmi, 1989, s. 979. Hertz, 1972, s. 142).
Falya-i tüfek : Tüfek falyası.
Fenar-ı nühas : Bakır fener. Madenci feneri.
Fî : Hayvan yemi.
Fitil : Top ve tüfeğin ateşlenmesinde, lağımların patlatılmasında kullanılan bir çeşit yanıcı ip veya şerit (İlgürel, "Fitil", s. 155). Top ve lağıma ateş vermek için baruta ıslak batırılıp güneşte kurutulmuş bükmenin adı (Pakalın, 1993, s. 632). İp ya da kaytanların çevresine boylu boyunca kumaş sarıp, diplerinden dikerek hazırlanan döşeme gereci (Şanıvar, Ağaç İşleri Terimleri Sözlüğü, s. 22).
Fitil-i ağaç : Ağaç fitili.
Fitil-i Mısri : Mısır fitili.
Fülfül : Biber (Redhouse, 1978, s. 1395).
Garar : Kıldan yapılmış büyük çuval (Sâmi, 1989, s. 963).
Garar-ı çalpare : Harar. Büyük kıl çuval, dört parçadan oluşan çuval (Atasoy, 2000, s. 291).
Garar-ı seklim : Kıl veya yün ile dokunmuş büyük çuval (Aydın, 1986, s. 76).
Gazil : İplik (Redhouse, 1978, s. 1344).
Gırbal : Elek görevini gören kalbur (Sâmi, 1989, s. 1033).
Gönye : Mimaride çoğunlukla bina inşalarında kullanılan ve doğru ölçmeyi sağlayan üç taraflı alet (Redhouse, 1978, s. 1605).
Gûşebend : Barikat (Zenker, 1979, s. 774).
Gûştere : Gûstere. Marangoz avadanlığından uzun bir çeşit boylu rende (Sâmi, 1989, s. 1203).
Güherçile : Barut yapımında kullanılan bir tür madde.
Günlük : Şemsiye (Zanaat sözlüğü, s. 88). Sâyebân, gölgelik (Tarama sözlüğü, C. III, s. 1872-1873).
Haferci : Toprağı kazıyan. Kazma ile yeri açan kazmacı.
Halep-kâri : Halep yapımı.
Halka : Saban ile boyunduruğu birleştiren ağaç. Demir tasma (Derleme sözlüğü, C. VII, s. 2261).
Harbe : Kısa mızrak (Sâmi, 1989, s. 543).
Hartuç : Mermilerin barut haklarının konması için fanila veya ham ipekten yapılmış keselere yahut pirinçten yapılmış kovanlara denir. Bunların pirinçten yapılmışlarına "madeni hartuç", diğerlerine "kese hartuç" denir (Gemici dili, s. 194). Top fişenki (Sâmi, 1989, s. 576. Redhouse, 1978, s. 838).
Havan : Humbara ve obus atmaya yarayan kısa top (Sâmi, 1989, s. 1504).
Hazine : Çadır eteği veya zokaklarda birer birim oluşturan bu bez parçaları, yan yana dikilerek bütünü meydana getirirler (Atasoy, 2000, s. 291. Pakalın, C. I, 1993, s. 785).
Hezme : Çukur. Bir parmağın sıkıştırılmasıyla yapılan oyuk (Redhouse, 1978, s. 2164).
Hınna-ı Mekki : Mekke kınası.
Hizar : Normalde baş harfi "ha" veya "he" ile yazılmaktadır. Büyük bir kesici alet (Redhouse, 1978, s. 781).
Humbara : Demirden içi boş büyük mermi ki, havan topu ile atılır (Sâmi, 1989, s. 588).
'Işkı : Tahta ve deri kazımak için kullanılan iki ucu saplı eğri bıçak (Aydın, 1986, s. 85).
İbrik-i dest : El ibriği.
İğne-i top : Topu ateşlemek için kullanılan iğne (Hertz, 1972, s. 143).

İsfidac : Beyaz kurşun (Aydın, 1986, s. 84).
Jive : Cıva-gümüş (Sâmi, 1989, s. 694. Redhouse, 1978, 1024).
Kabare : Madeni kap (Redhouse, 1978, s. 1431).
Kabare-i arka : Sırtta taşınan madeni kap.
Kabare-i lağım : Lağım kabaresi.
Kâfuri : Hindistan taraflarında defneye benzeyen bir küçük ağaçtan yapılan beyaz ve güzel sert kokulu tıbbi madde (Sâmi, 1989, s. 1139).
Kalıb-ı kurşun : Kurşun kalıp. Kalıp haline getirilmiş kurşun.
Kama : Duvar, kereste vs.'ye çakılan büyücek tahta çivi. Tahta vs.'yi yarıp açmak için ucu sivri ve arkası kalın ekseriya üç köşeli tahta veya demir. İki tarafı keskin ve ucu sivri ve enli bıçak (Sâmi, 1989, s. 1039).
Kamalı tulumba : Çivili tulumba.
Kanca : Ucu çengelli gönder (Sâmi, 1989, s. 1040).
Kandil : Zeytin yağı bir fitilin yanması ile ışık veren alet (Sâmi, 1989, s. 1085).
Kangal : İp, tel ve boru gibi uzun bir şeyin çevrilerek aldığı daire şekli, halka (Sâmi, 1989, s. 1041).
Kantar : Bir çeşit ağırlık ölçüsü birimidir. 1 kantar 56.4496 kg.'dır (İnalcık, 1994, s. 44). 1 kantar 56.443 kg.'dır (Hınz, 1990, s. 33).
Kantarma : Yular (Kelekıan, 1928, s. 937). Dizgin başlık (Zenker, 1979, s. 709). Atın mahmuzunun bir parçası (Redhouse, 1978, s. 1419).
Kardaş kanı : Tıpta kullanılan bir cins nebat (Sâmi, 1989, s. 1024).
Kasnî : Bir şeyin etrafını çeviren demir çember.
Katran : Çam ağacından veya maden kömüründen çıkarılan koyu, ağır kokulu bir madde ki, sanayi ve tıpta kullanılır (Sâmi, 1989, s. 1075).
Kâv : Öküz (Sâmi, 1989, s. 1141).
Kâvirelik : Pantolon teğeli (Zanaat sözlüğü, s. 112). Ateşlik.
Kâvsâle : Kösele.
Kazgan : Kazan.
Kebir tabanca-i İstanbuli : İstanbul yapımı büyük tabanca.
Keçe : Dövülerek yapılan kaba yün, tepilmiş yün (Sâmi, 1989, s. 1150).
Kefçe : Bakır veya tahtadan delikli veya deliksiz uzun saplı kaşık. Kepçe.
Kefçe-i top : Topun içinde barut taşıyan top kepçe (Hertz, 1972, s. 143).
Kefçe-i top-ı mütenevvia : Çeşitli boylarda top kepçesi.
Kefe : Terazi gözü.
Kefe-i ahenger : Demirci kefesi.
Kefkir : Delikli düz kaşık.
Keman : Yay.
Kemân-i İstanbuli : İstanbul yapımı yay.
Kemân-i Tatari : Tatar yapımı yay.
Kendir : Kenevir (Atasoy, 2000, s. 291).
Kenevir : Sapından kendir denilen ve ketenden kaba olan bir lif çıkan bir çeşit nebat zeri (Sâmi, 1989, s. 1186).
Kese-i barut : İçine barut konulan kese.
Keser-i dest : El keseri.
Keten-i Mısri : Lifleri iplik yapımında kullanılan bir çeşit bitki (Aydın, 1986, s. 84).
Kıltak : Kaltak. Eyer (Kelekıan, 1928, s. 968. Steıngass, 1975, s. 984).
Kınnap : İnce sicim (Aydın, 1986, s. 76).
Kırban : Sadak, yay kabı (Tarama sözlüğü, C. IV, s. 2503).
Kıyye : Bir çeşit ölçü birimidir. 1 kıyye 1.2828 kg.'dır (Hınz, 1990, s. 30).
Kilâr-meni : Ecza malzemesi olarak tıpta kullanılan bir çeşit kimyasal madde. İlaç.
Kile : Bir çeşit ağırlık ölçüsü birimi olup, 1 kile 17 kg.'dır (Hınz, 1990, s. 49).
Kilim-i setir : Oturma yerine serilen kilim.

Kilit-i asma : Halkalara takılan eğrelti kilit (Sâmi, 1989, s. 1180).
Kiriş-i keman : Yay kiriş.
Kirpas-ı badbani : Yelken bezi.
Kişniş : Yaban papatyası. Çiçekleri papatyaya benzeyen fena kokulu bir ot. Maydanozgillerden senelik, otsu bir bitki olup daha ziyade şekercilik ve likör sanayiinde kullanılır. Tıpta iştah açıcı, bağırsak gazlarını giderici, sinirleri yatıştırıcı tesirleri vardır.
Koğa : Bu günkü kova.
Kolanlı : Bölüm bölüm renkli çizgilerle ayrılmış, işaretlenmiş.
Kolomborne : Bir çeşit top.
Kömür-i söğüt : Söğüt ağacı kömürü.
Köprücek : Saban okunun üstüne konan delikli bir ağaç (Derleme sözlüğü, C. VIII, s. 2961).
Kubur : İçi boş dar ve uzun kap.
Kubur-i lağım : Lağım kuburu.
Kûfe : Taze dallardan, biçilmiş çıtalardan veya kamıştan örülmüş çeşitli boylarda kaba sepet (Sâmi, 1989, s. 1206).
Kal'i : Kalay.
Kundak : Tüfeğin gerisindeki ağaçtan kısmı, tekerleksiz topun ağaçtan olan dayanağı, desteği (Sâmi, 1989, s. 1116).
Külüng-i yapağı : Yapağı külüngü.
Külünk : Taş kırılan ya da demir dövülen balyoz (Zanaat sözlüğü, s. 129). Sivri ve uzun demirli taşçı kazması (Sâmi, 1989, s. 1213).
Leğen-i cameşûy : Çamaşır yıkamak için kap. Çamaşır leğeni.
Lengeri : Bir çeşit demir.
Maden-i humbara dest : Elle atılabilen humbara madeni.
Manole : Manivele. Ağır bir şeyi hareket ettirmek için bir ucu yakınında dayanağı olup, uzun olan diğer ucu tahrik olunan kol (Sâmi, 1989, s. 1264).
Manole-i dest : El manolesi.
Manole-i kebir : Büyük manole.
Masdaki : Mastika. Rumcada sakız denilen bir madde (Sâmi, 1989, s. 1257).
Masnaa : Havuz, çadır (Gökyay, 1988, s. 211).
Maşrapa : Su içme kabı.
Matbah : Mutfak (Atasoy, 2000, s. 291).
Matraka : Demirci çekici (Aydın, 1986, s. 82).
Maymuncuk : Her kilidi açan, eğri bir demirden anahtar (Sâmi, 1989, s. 1266).
Meharî (mehrî) deve : Arabistan'ın hızlı hareket edebilen develerinden olanlarına denir. (Sami, 1989, s. 1436-1437).
Meîn : Dört tarafı eşit, iki ucu birbirinden uzak, diğer iki ucu da birbirinden uzak olup köşe uzantılarının ortada kesiştiği bir şekil. Baklava dilimi şekli♦(Sâmi, 1989, s. 1378).
Mekâri : Mükâri. Nakliyat işlerinde çalıştırılan hayvanlar hakkında kullanılır bir tabirdir (Pakalın, C. II, s. 451). Eşya ve levazım nakli için kira ile tutulan hayvanlar (Sâmi, 1989, s. 1394).
Mercan : Denizden çıkan kırmızı madde. Süs yapımında kullanılır (Sâmi, 1989, s. 1322).
Mertek : Toprak ve düz damlı evlerde toprak kısmının altına döşenen kalın ağaçlardan her biri (Zanaat sözlüğü, s. 140).
Meşale-i rah : Yol meşalesi.
Meşin : Tabaklanmış derilerin en düşük kalitelisi (Sâmi, 1989, s. 1354).
Meşin kise : İçinde barut taşınılan deri kap (Hertz, 1972, s. 133).
Meşk : Su taşımak için kullanılan tulum. (Aydın, 1986, s. 85)
Menzil : Kervanların ve posta tatarlarının indikleri ve at değiştirdikleri veya konakladıkları bina ve han. Sefer halinde askerin yiyeceklerinin temin olunduğu yer (Pakalın, C. II, 1993, s. 479).

Mıh-ı mütenevvia : Çeşitli boylarda çivi, mıh.
Mıtraka : Tokmak, çekiç (Gökyay, 1988, s. 210).
Mızrak-ı mükemmel : Kaliteli mükemmel mızrak.
Mismar taban : Demir taban.
Mismar-ı nalbant : Nalbant demiri veya çivisi.
Mismar-ı şayka : Şayka çivisi, demiri.
Muc : Sert kısımları delmeye yarayan sivri demir parçası.
Muc maa kalem : Murç. Taşları yontarak düzeltmekte kullanılan ucu sivri kalın demir (Zanaat sözlüğü, s. 142).
Mum-ya : Arıların kovan deliklerine tıkanılan macun (Derleme sözlüğü, C. IX, s. 3219).
Muşamma : Bal mumu veya kaucukla kaplanmış bez (Sâmi, 1989, s. 1353).
Münakkaş : Nakışlı, tasvirli, resimli (Sâmi, 1989, s. 1420).
Mürr-i sâfî : Diş ilacı yapımında kullanılan bir çeşit zamk (Zenker, 1979, s. 833).
Nân-ı aziz : Kaliteli ekmek, iyi undan yapılan ekmek.
Nân-ı aziz-i harci : Esmer buğdaydan yapılan kaliteli ekmek.
Nân-ı aziz-i hâs : En iyi undan yapılan ekmek.
Nân-ı harci : Harci ekmek. Esmer buğdaydan yapılan ekmek.
Nukra : Sikkesi olmayan gümüş para (Gökyay, 1988, s. 212).
Ocak-ı ahengeran : Demirci ocağı. Demir işlemek için kullanılan ocak.
Parmak : Tekerleğin merkezinden çemberine kadar uzanan çubukların her biri (Sâmi, 1989, s. 343. Derleme sözlüğü, C. IX, s. 3397).
Pây-ı hınzır : Domuz ayağı (Aydın, 1986, s. 85).
Penbe-i ham : Ham pamuk.
Peşrev : Bir kovan içinde atılan müteaddit (sayısız) mermi (Sâmi, 1989, s. 356).
Peşrev-i kebir : Büyük peşrev.
Planketa : Zincirle bağlanmış çifte gülle (Sâmi, 1989, s. 357).
Polâdî keser : Çelik keser.
Post-ı kâv : Öküz postu.
Razzaki üzüm : Kalın, irice bir çeşit çekirdekli üzüm.
Resen-i ohlamur : Bir tür halat (Aydın, 1986, s. 76).
Resen-i telli : İnce ip.
Reşven : Kulaklı çift demiri (Derleme sözlüğü, C. IX, s. 3506).
Revgan-ı bezir : Bezir yağı. Keten tohumu yağı (Sâmi, 1989, s. 284).
Revgan-ı neft : Neft yağı. Yerden çıkan ve çam gibi bazı ağaçlardan çıkarılan bir çeşit yağ (Sâmi, 1989, s. 1465).
Revgan-ı pih : Pih yağı.
Revgan-ı sade : Sade yağ.
Revgan-ı şîr : Susam yağı.
Revgan-ı zeyt : Zeytin yağı.
Rişte : İplik (Sâmi, 1989, s. 664).
Rişte-i penbe : Pamuk ipliği.
Rub' : Rub' arapça bir kelime olup dörtte bir manasına gelmektedir. Avarız kayıtlarında ise bir avarız hanesi oluşturmayıp, hanenin dörtte bir nüfusunu ifade eder. Mesela çalışmada Trabzon için avarız hanesi 20 kişiden oluştuğu varsayılırsa, 1 rub' yirminin dörtte biri yani 5-6 kişiden ibarettir. Ayrıca rub' akçe bazında parasal açıdan kuruşun dörtte birini ifade eden 30 akçenin karşılığıdır.
Sac : Demirden düz ve ince olarak kesilen levha. Demirden çoğu yuvarlak şeklinde olan tahta (Sâmi, 1989, s. 697).
Saçma : Küçücük kurşun taneleri.
Salkım : Yelken bezinden bir torbaya konulup, üzeri halatla sarılmış ufak tanelerden ibaret mermi (Sâmi, 1989, s. 810).
Sargı-i keçe : Keçe sargısı.

Sarma : Namlusu özel biçimde çelik tellerle yapılan av tüfeği. Ahırlarda uzatma işini gören direk (Derleme sözlüğü, C. X, s. 3547).

Sâyebân : Farsça gölgelik (Atasoy, 2000, s. 292).

Sâyishâne : Sefer levazımından ibaret hafif bir yük konulup üstüne de seyisin bindiği beygir (Sâmi, 1989, s. 703). Atın arkasına konulan, yük alabilen (Redhouse, 1978, s. 1032).

Sedd-i matbah : Mutfak seti. Mutfakta oturulacak yer.

Sekil : Bektaşi dervişlerinin boyunlarına astıkları delikli taş (Pakalın, 1993, s. 149-150).

Sekil top : Delikli top.

Sekne : İğ, delecek demir (Gökyay, 1988, s. 208).

Sekne-i büzürk : Büyük iy (Gökyay, 1988, s. 208).

Sekne-i küçek : Küçük iy (Gökyay, 1988, s. 208).

Seng-i çakmak : Çakmak taşı.

Sepet-i kazık : Kazık sepet.

Sepet-i matbah : Mutfak sepeti.

Sergi : Büyük ve geniş çul.

Ser-kapan : Demir telle örülmüş alet.

Sıçan otu : Fareleri öldürmek için terkipler sonucu oluşturulan ot (Sâmi, 1989, s. 845). Cam yapımında kullanılan beyaz arsenik (Hertz, 1972, s. 123).

Sicim : Kınnaptan kalınca örülmüş kaytan gibi ip (Sâmi, 1989, s. 710).

Sim : Gümüş.

Sülümen : Arsenik (Zenker, 1979, s. 516. Kelekıan, 1928, s. 690).

Sülüs : Sülüs, akçe bazında parasal açıdan ifade edilirse; kuruşun üçte biri olup, 40 akçedir. Gemi ücretlerine verilen miktarlar açısından değerlendirilirse bu ücretin üçte biri anlamına gelir.

Sülüsan : Gemi ücretleri için verilen miktarın bir kısmı olup, bu miktarın üçte ikisini oluşturur.

Sümün : Sümün, kuruşun sekizde biri olup, 15 akçedir.

Sürh : Kırmızı.

Sütun : Çadırların çeşitli bölmelerini ayakta tutmaya yarayan uzunca direkler.

Süzgi : Bu günkü ince süzgeç.

Şab : Nışadire benzeyen buruşturucu bir madde. Tatlı olarak şeker yerine de kullanılır (Sâmi, 1989, s. 761. Hertz, 1972, s. 123).

Şâhi : Osmanlıların kullandığı büyükçe bir çeşit top.

Şayka : Bir çeşit Kazak kayığı (Sâmi, 1989, s. 768).

Şem' revgan : Mum yağı.

Şem'-i asel : Bal mumu.

Şemse : Harçla işlemeli veya oymalı ve çeşitli şekillerde güneş resminde pafta (Sâmi, 1989, s. 785).

Şengci : Kileci.

Şerit : Hurma kabuğundan ip (Sâmi, 1989, s. 776-777).

Şütür : Deve (Sâmi, 1989, s. 770).

Taban-ı tekerlek : Tekerleğin alt kısmı.

Taban-ı toparlak : Toparlağın alt kısmı.

Tâbe : Bu günkü tava.

Tâne-i kurşun : Kurşun tanesi.

Tapa : Tıpa. Bir şeyin ağzını kapamak için kullanılan mantar.

Tapa-i humbara-i dest : Elle atılan humbara tıpası.

Tarak-ı taşçı : Taşçıların taşları düzeltmeye mahsus ufak dişli çelik kalemi (Sâmi, 1989, s. 879).

Teber : Balta. Hilal şeklinde bir sapa geçirilmiş bir savaş aleti (Sâmi, 1989, s. 376-377).

Tekelti : Eğerin altında hayvanın sırtına vurulan pamuktan keçe (Sâmi, 1989, s. 430).

Terazi : Tahta yapılarda duvarların dik çıkıp-çıkmadığını anlamakta kullanılan araç (Zanaat sözlüğü, s. 189).

Terâzu-yı bennâ maa hevâ : Hava ile çalışan bina terazisi. Bir yerin düz olup-olmadığını anlayabilmek için, içine su ile dolu biraz da havayı içeren bir şişe borudan ibarettir (Sâmi, 1989, s. 393).

Terementi : Yabani fıstık ve çam ağacından çıkarılan bir çeşit yağ (Aydın, 1986, s. 85).

Tıraş-ı çam : Çam ağcı kesen alet.

Tıraş-ı serv : Servi ağacı kesen alet.

Tırban : Büyük orak. Ekin biçmeye yarayan kesici alet (Sâmi, 1989, s. 880).

Tîr-i İstanbuli : İstanbul yapımı ok.

Tîr-i Tatari : Tatar yapımı ok.

Tîr-i teber : Teber oku. Hem balta hem de ucu sivri ok şeklindeki savaş aleti.

Tobra : Bu günkü torba.

Tomağa : Doğanın ayağına vurulan toplu köstek (Sâmi, 1989, s. 910. Hertz, 1972, s. 149. Redhouse, 1978, s. 1262. Zenker, 1979, s. 327).

Tomar : İçine gülle ya da mermi sürülen yer (Sâmi, 1989, s. 910).

Tomar-ı top : Top tomarı. Gülle sürgüsü (Sâmi, 1989, s. 910).

Toparlak : Top arabasına bağlı olan cephane sandığı (Sâmi,1989, s.889)

Tulumba : Suyu bir taraftan çekip, diğer taraftan boşaltmaya yarayan ve hava tahliyesiyle çalışan bir makine (Sâmi, 1989, s. 909).

Urgan : Kalın ip, ince halat (Sâmi, 1989, s. 197).

Vâcibu'r-riâye ağaları : Müteferrikalar hakkında kullanılır bir tabir olup, hürmet ve riayet edilmesi lazım olan ağalar demektir (Pakalın, C. III, 1993, s. 563).

Vezne : Barut muhafazası, barutluk (Sâmi, 1989, s. 1491).

Vezne-i top : Topun ateşlenmesi için barut konulan yer (Sâmi, 1989, s. 1491).

Vürdinar : Kereste.

Yalın kat : Sade, tek kat.

Yamak : Büyük maşrapa (Aydın,1986, s. 90)

Yapağı : Koyun yünü.

Yaprak : Arabalarda tekerleğe giren dingil kısmına konan delikli yassı demir (Zanaat sözlüğü, s. 206). Eski toplarda nişangâhtaki üstüvane kıtasına verilen ad (Pakalın, 1993, s. 605).

Yastık : Araba teknesi ile ön dingil arasında bulunan küçük ağaç (Zanaat sözlüğü, s. 207). Yaprak altının bıçakla üzerinde kesilen aletin adı (Pakalın, 1993, s. 606).

Yek-deste : Şimdiki planyalar türünde bir çeşit rende (Aydın, 1989, s. 85).

Yuvarlak : Top güllesi.

Yük : Yüz bin akçe yerinde kullanılır bir tabirdir. Beş yüz kuruş yerinde de "kese" kullanılır (Pakalın, C. III, 1993, s. 639).

Yük oku : Top arabalarında kullanılan bir çeşit alet.

Zâc-ı Kıbrıs : Kibritle bakırdan oluşan bir tür madde. Göz yaşı (Sâmi, 1989, s. 679).

Zemistani : Kışlık yerinde kullanılan bir tabirdir (Pakalın, C. III, 1993, s. 651).

Zenberek : Tahrike ve sıkıştırmaya yarayan demir yay (Sâmi, 1989, s. 687). Muharrik kuvvetle kullanılan çelik veya pirinçten yapılan ok (Pakalın, C. III, 1993, s. 652).

Zenbil : İçine öte-beri koyup elde taşımaya mahsus sazdan örülmüş ve üst tarafında yine sazdan kulpları olan ağzı geniş kabın adı (Pakalın, 1993, s. 652).

Zift : Çam ağacından ve maden kömüründen çıkan siyah madde ki, katı olup ateşte erir (Sâmi, 1989, s. 685).

Zincir-i telli : İnce zincir.

Zira' : Uzunluk ölçüsüdür, 1 zira' 75.8 cm.'dir (Hınz, 1990, s. 79).

Zivele (Zole) : Araba çeken öküzün boyunduruktan çıkmaması için takılan çomak (Sâmi, 1989, s. 686).

Zokak : Padişah geçişlerinin halk tarafından görünmemesi için yolun iki tarafına gerilen bezleri ile ortada yol yapacak şekilde çekilen duvar (Atasoy, 2000, s. 292. Pakalın, C. III, 1993, s. 254).

Züncüfre : Cıva ile kurşundan oluşan kırmızı boya (Sâmi, 1989, s. 688).

Ek 2: Bazı Tarihlerde Trabzon Üzerinden Seferlere Giden Kapıkulu Askerleri ve Sayıları

Tarihler	Yeniçeriler			Cebeciler			Topçular			Top Arabacıları		
	Adeti	Geldikler Yer	Gittikleri Yer	Adeti	Geldikler Yer	Gittikleri Yer	Adeti	Geldikler Yer	Gittikleri Yer	Adeti	Geldikler Yer	Gittikleri Yer
14 Ra 1135	80. cemaat	Batum Kalesi	Yeni Kale									
Evail-i Ca 1135	100. cemaat	Kars kalesi	Azak Kalesi									
25 C 1135	40. bölük	Ağriboz	Erzurum									
17 N 1135	33. cemaat	Bağdadcık Kalesi	Özi									
5 Z 1135				50	Asitâne	Tiflis						
20 S 1136							205	Asitâne	Revan, Kars			
25 S 1136							201	Asitâne	Van			
5 Ra 1136							100	Asitâne	Revan			
11 R 1136				155	Asitâne	İran						
9 C 1136							203	Asitâne	Kars			
10 C 1136							140	Asitâne	Van Kalesi	60	Asitâne	Revan
21 B 1136							203	Asitâne	Revan			
22 Ş 1136							200	Asitâne	Revan			
13 L 1136				182	Azak	Van	150	Azak	Van			
16 L 1136	154	Asitâne	Trabzon, Giresun									
1137	71	Özi	Revan Kalesi	100	Soğucak Kalesi	Kütaniş Kalesi	197	Asitâne	Revan			
1137	61	Kal'a-i Cedid	Revan Kalesi	32	Bender Kalesi	Revan Kalesi	303	Asitâne	Revan			
1137	45	Kefe Kalesi	Revan Kalesi	119	Kavak	Tebriz						
1137	150	Giresun Kalesi	Revan Kalesi									
18 M 1137	103	Bağdadcık Kalesi	Revan									
18 M 1137	65	Batum Kalesi	Revan									
20 M 1137	458	Asitâne	Tebriz									
20 M 1137	136	Asitâne	Revan									
21 M 1137	353	Niğbolu	Revan,Tebriz									

28 M 1137							101	Asitâne	Trabzon Kalesi			
3 Ra 1137				68	Asitâne	Revan Kalesi						
15 Ra 1137							100	Asitâne	Revan			
8 C 1137				1016	Asitâne	Tebriz						
15 C 1137	136	Niş Kalesi	Tebriz									
15 C 1137	164	Azak Kalesi	Tebriz									
18 C 1137	124	Hotin Kalesi	Tebriz									
3 B 1137	88	Niğbolu Kalesi	Revan									
13 Ş 1137				419	Asitâne	Tebriz						
Gurre-i Za 1138	70	Erzurum	Babadağı Kalesi									
20 N 1139	90	Faş Kalesi	Erzurum									
10 M 1140				141	Faş Kalesi	Erdebil						
29 B 1140							150	Asitâne	Van			
20 N 1143	1580	Asitâne	Tebriz, Rumiye, Hoyna									
8 Z 1143	250		Sohum Kalesi									
3 S 1145							150	Asitâne	Gence			
15 R 1145				307	Asitâne	Van Kalesi						
7 Ca 1145							120	Asitâne	Van Kalesi			
12 Ca 1147				51	Asitâne	Erzurum Kalesi						
18 N 1147										200	Asitâne	Şark
25 Z 1148	70	Bayburt	Babadağı									
14 M 1149	240	Şark	Özi Kalesi									
14 M 1149	150	Şark	Bender Kalesi									
12 Ra 1149	30., 72., 84. Cemaat 10,23, 24,31. Bölük	Ahısha Kalesi	Rumeli									

12 Ra 1149	80., 81., 100. Cemaat 1.,15. Sekban	Van Kalesi	Rumeli										
13 Ra 1149	38. bölük	Erzincan Kalesi	Rumeli										
15 Ra 1149	50.,51. Bölük	Kars	Rumeli										
29 R 1150	39.,75., 96. cemaat 45. bölük	Kars Kalesi	Rumeli										
29 R 1150	7.,57. cemaat	Van Kalesi	Rumeli										
15 L 1150	600		Kırım										
28 Z 1150	1240	Van Kalesi											
Gurre-i M 1151	100	Faş Kalesi											
8 S 1151	200	Sohum Kalesi											
2 M 1153	72.,78. cemaat 14. bölük 16.,31. Sekban	Bender-Özi	Hasan Kale										
Gurre-i L 1153	44. cemaat 31. bölük 19.,25. Sekban	Bender-Özi	Van Kalesi										
2 M 1154	140	Kefe	Hasan Kale										
2 S 1154	60. bölük	Or Kalesi	Kars Kalesi										
9 S 1154	25.,79., 96.Cemaat	Belgrat	Kars ve Van										
9 S 1154	4.,44.böl.	Hopa	Ahısha Kale										

Evasıt-ı S 1154	53. cemaat 11.,33. Sekban	Akkirman	Ahısha Kalesi									
29 S 1154	17. cemaat	Belgrat	Kars									
3 Ra 1154							50	Asitâne	Kars Kalesi			
3 Ra 1154							50	Asitâne	Erzurum Kalesi			
10 Ra 1154	101. cemaat	Taman, Kütaniş Kalesi	Kars									
10 Ra 1154	81. cemaat	Or, Şehriban Kalesi	Kars									
Evail-i Ca 1154	2030	Belgrat	Doğuya	500	Asitâne	Erzurum						
9 Ca 1154							106	Asitâne	Erzurum			
3 B 1154										124	Asitâne	Erzurum
3 L 1154							50	Asitâne	Van Kalesi			
26 Z 1154							20	Asitâne	Erzurum			
17 M 1155							50	Asitâne	Van Kalesi			
2 S 1155										11	Asitâne	Trabzon
29 S 1155				150	Asitâne	Erzurum						
22 Ca 1155	650	Asitâne	Erzurum									
5 Ş 1155	200	İsakçı	Erzurum									

Ek 3: Bazı Tarihlerde Trabzon Üzerinden Bazı Yerlerin Tamirlerine Giden Teknik Elemanlar ve Sayıları

Meslek Adı	Faş						Sohum						Revan		Gence		Tebriz	Azak
	1136		1138		1140		1136		1137		1138		1137		1138		1138	1136
	Adet	Temin Yeri	Adet	Temin Yeri	Adet	Temin Yeri	Adet	Temin Yeri	Adet	Temin Yeri	Adet	Temin Yeri	Adet	Temin Yeri	Adet	Temin Yeri	Adet	Adet
Duvarcı	204	Asitâne			200	Asitâne	163	Asitâne					310	Trabzon ve civarı	95	Trabzon	142 (Asitâne)	94 (Gönye)
Taş Kırıcı	245	Asitâne			245	Asitâne	163	Asitâne					90	"				
Baltacı	150	Asitâne	40	Trabzon, Gönye, Batum	150	Asitâne	160	Asitâne										
Kireç Yakıcı	30	Asitâne			30	Asitâne	27	Asitâne					30	"				
Sepetçi	15	Asitâne			15	Asitâne	11	Asitâne										
Neccar													152	"				
Kiremitçi									3	Asitâne								
Tuğlacı									3	Asitâne								
Keresteci							2	Asitâne										
Araba Sürücü					150	Trabzon ve civarı					100	Trabzon ve civarı						
Demirci													48	"				
Minareci													20	"				
Haferci													120	"				
Top Dökücü													21 ve 12 (1142)	Asitâne				
Dökücü Dülgeri													3	Asitâne				
Süzdürücü, Kürekçi, Kürek Yapıcı, Ehinger													43	Asitâne				
Irgat	350	Asitâne					60	Asitâne										
Rençper			50	Trabzon	50	Trabzon	300	Asitâne			200	Trabzon ve civar						

Amele							284	Trabzon, Erzurum, Batum, Gönye, Ahısha			60	Trabzon	600	Trabzon, Erzurum, Kars				

Ek 4: Bazı Tarihlerde Trabzon'dan Çeşitli Yerlere Giden Zahire ve Miktarı

Tarihler	Un		Arpa		Buğday		Peksimet	
	Miktarı (Kile)	Gideceği Yer	Miktarı (Kile)	Gideceği Yer	Miktarı (Kile)	Gideceği Yer	Miktarı (Kantar)	Gideceği Yer
7 N 1136	2240	Van, Tiflis	2682	Van, Tiflis				
8 N 1136	605	Van, Tiflis	696	Van, Tiflis				
12 L 1136	20000	Van, Tiflis	120000	Van, Tiflis			10000	Van, Tiflis
18 Za 1136	3852	Faş Kalesi	7650	Faş Kalesi				
1137					876	Sohum Kalesi		
1137					1068	Batum Kalesi		
29 M 1137	268	Sohum Kalesi						
8 Ra 1137					3254	Faş Kalesi	80	Faş Kalesi (Levend Taifesi için)
8 R 1137			2262	Erzurum				
10 R 1137			198	Erzurum				
25 R 1137			1008	Erzurum				
Gurre-i Ca 1137			216	Erzurum				
15 Ca 1137			268	Erzurum				
16 C 1137	822	Soğucak Kalesi						
Gurre-i B 1137			4614	Erzurum				
17 B 1137			1400	Erzurum				
20 B 1137	268	Faş Kalesi						
22 B 1137	9870	Erzurum						
Gurre-i Ş 1137			5814	Erzurum				
4 Ş 1137					1800	Faş ve Sohum'daki Derya Beylerine		
5 N 1137							496	Faş Kalesi Derya Beyleri
7 N 1137	1500	Van, Tiflis	1800	Van, Tiflis				

24 N 1137	740	Erzurum	882	Erzurum				
8 L 1137	9000	Faş Kalesi						
10 L 1137	1860	Erzurum	790	Erzurum			16440 kıyye	Erzurum
6 Z 1137	8000	Faş Kalesi						
15 Za 1137			59870	Erzurum,Bayburt, Van, Faş				
29 M 1139	804	Faş, Sohum						
4 R 1139	500	Tebriz	600	Tebriz				
1141					4780	Faş Kalesi		
2 Ra 1149							648	Faş Kalesi
7 Ra 1144	1385	Revan						
20 B 1144	5000	Faş						
Selh Za 1144	1200	Faş						
8 Z 1144	3500	Sohum						
10 Z 1144							727 ve 40 kıyye	Faş
19 Z 1144							523	Faş
20 Z 1144							455	Sohum
25 Z 1144	7500	Sohum, Faş			2500	Sohum	3240.5	Sohum, Faş
10 M 1145	1326.5	Erzurum	89520	Erzurum			6087.5	Erzurum
20 Ca 1145			14597	İran			1803.5	Erzurum
11 C 1145			9184	Erzurum				
4 Ca 1148	8692.5	Faş			3622	Faş	2800	Faş
Gurre-i Ş 1148			12782	Erzurum				
M 1149	2103.5	Soğucak					1800	Soğucak
Gurre-i M 1149	2000	Özi	43095	Özi	2000	Özi		
9 M 1149	2400.5	Sohum Kalesi					2700	Sohum Kalesi
3 S 1149	2739.5	Faş					2800	Faş
5 Ca 1149							3576 ve 22 kıyye	
3 Ş 1149							655	Rumeli
4 R 1152	5743 ve 9 kıyye	Kefe					2337 ve 62 kıyye	Kefe
5 Ca 1152							893.5	Soğucak Kalesi
12 M 1153	2108	Tomruk ve Acu Kalesi					2684	Tomruk ve Acu Kalesi
15 Ca 1153	23880 ve 15 kıyye							
1155	113293.5	Erzurum	2975	Erzurum	3197.5	Erzurum		

Selh B 1155	4760	Erzurum	4423	Erzurum	1658.5	Erzurum		
1156	1067.55	Gümüşhane	324	Gümüşhane				
10 Ra 1156	4592.5	Bayburt	18563	Bayburt	15137	Bayburt		
Gurre-i Ca 1156	2295	Erzurum	1280.5	Erzurum	1622	Erzurum		
2 Z 1156	2654	Soğucak Kalesi			4044	Soğucak Kalesi		
28 Z 1156	2894	Sohum Kalesi			2640	Sohum Kalesi		
27 B 1157	5547	Faş Kalesi			4860	Faş Kalesi		
5 C 1158	2530.5, 5kıy.	Erzurum	969	Erzurum				
1159	4366.5	Erzurum	137687.5	Erzurum			10367.5 ve 1131 kile 1 kıyye	Erzurum
Gurre-i Ca 1159			300	Erzurum				
22 Ca 1159							928	Soğucak Kalesi
4 C 1159	2250	Faş Kalesi						
15 Ş 1159			3061	Erzurum, Kars			800 Kile ve 1 Kıyye	Soğucak Kalesi
25 Ş 1159			1944	Erzurum				

Ek 5: Çeşitli Tarihlerde Dışardan Trabzon'a Gelen Zahire ve Miktarı

Tarihler	Un		Arpa		Buğday		Peksimet	
	Miktarı (Kile)	Geldiği Yer	Miktarı (Kile)	Geldiği Yer	Miktarı (Kile)	Geldiği Yer	Miktarı (Kantar)	Geldiği Yer
26 Z 1135							5000	Bergos İskelesi
11 Ş 1136	3000	Mungalye	3000	Mungalye				
22 Ş 1136					37500	Çandarlı İskelesi		
20 N 1136	2707	İznikmid İskelesi	2100	İznikmid İskelesi				
27 L 1136					6400	İbrail İskelesi		
3 Za 1136			10300	Bergos İskelesi				
3 Za 1136	2523.5	Üsküdar	5700	Üsküdar				
4 Za 1136	7250	Bergos	34500	Bergos				
17 Za 1136	2800	Kocaeli	7800	Kocaeli				
24 Z 1136	1500	Tolcu İskelesi	4510	Tolcu İskelesi				
16 M 1137	75.5	Tolcu İskelesi	4610	Tolcu İskelesi				
23 M 1137	1000	İznikmid İskelesi	4200	İznikmid İskelesi				
23 S 1137			10000	Tolcu İskelesi				
26 S 1137			7005	İsakçı İskelesi				

2 Ra 1137	787	Tolcu İskelesi	9516	Tolcu İskelesi				
8 Ra 1137	1358	İsakçı İskelesi	4755	İsakçı İskelesi				
11 Ra 1137	1506	Tolcu İskelesi	6594	Tolcu İskelesi				
3 R 1137	265	İsakçı İskelesi	5250	İsakçı İskelesi			351	İsakçı İskelesi
5 R 1137	1781.5	Tolcu İskelesi	3472	Tolcu İskelesi				
26 Ca 1137	172	Tolcu İskelesi	5094	Tolcu İskelesi				
3 C 1137	282 ve 15 kıy.	İsakçı İskelesi					478	İsakçı İskelesi
22 B 1137							33	Kili İskelesi
23 B 1137							2444.5	İsakçı
20 N 1137			7500	Tolcu İskelesi				
22 N 1137	800	İsakçı	4500	İsakçı			300	İsakçı
28 N 1137	1975	Varna İskelesi	2000	Varna İskelesi				
6 L 1137	1140.5	Tolcu İskelesi	5481.5	Tolcu İskelesi				
23 L 1137	1115	Tolcu İskelesi	7749	Tolcu İskelesi				
4 Za 1137	899	Asitâne	4270	Asitâne			283	Asitâne
7 Za 1137	806	Asitâne	4910	Asitâne			301	Asitâne
28 Ca 1138	66031.5	İsakçı, Kili, Bergos, Varna, Silistre, İbrail, Balçık, Mungalye, Kocaeli, İznikmid	265503	İsakçı, Kili, Bergos, Varna, Silistre, İbrail, Balçık, Mungalye, Kocaeli, İznikmid	1800	Asitâne	11451	İsakçı, Kili, Bergos, Varna, Silistre, İbrail, Balçık, Mungalye, Kocaeli, İznikmid
8 L 1143			12000	Bergos İskelesi				
10 L 1143							10000	Asitâne
19 L 1143	7320	Asitâne					1830	Asitâne
1145			28200	Asitâne				
23 Za 1146			7000	Asitâne				
4 Za 1147			7500	Varna İskelesi				
Gurre-i M 1148	1000	İsakçı İskelesi	1000	İsakçı İskelesi			1035	İsakçı İskelesi
19 S 1148	10000	İsakçı İskelesi	40000	İsakçı İskelesi	20000	İsakçı İskelesi	5000	İsakçı İskelesi
19 Z 1154			16000	Golos İskelesi	70000	Golos İskelesi		
1155	25610	İsakçı ve Kalas İskelesi	48715	İsakçı ve Kalas İskelesi			2900.5	İsakçı ve Kalas İskelesi
25 S 1155			28000	Tuna Nehri İskeleleri				

20 B 1155	12000	Silistre İskelesinden İsakçı'ya	50000	Silistre İskelesinden İsakçı'ya			7000	Silistre İskelesinden İsakçı'ya
20 Z 1155			159000 zahire	İsakçı				
3 Ca 1157	1501.5	İsakçı	5000	İsakçı			250	İsakçı
23 Ra 1157					4007.5	İsakçı		
2 B 1157	2030	Kefe	16270	Kefe			353	Kefe
13 B 1157			7000	Golos	18000	Golos		
20 B 1157			68000 zahire	Bergos				
1158-1159	113574.5	İsakçı	564808	İsakçı			35258.5	İsakçı
5 M 1158					43200	Bergos		
20 R 1158							4000	Bergos
15 Ra 1159			137000	Varna				
2 Ca 1159			11000 zahire	Varna				
9 B 1159	18100	Bergos	45700	Bergos				
7 Z 1159							1400	Varna İskelesi

Ek 6: Ordu İçin Çeşitli Yerlerden Mübayea Olunup İsakçı, Kalas ve İbrail İskelelerinden Trabzon'a Nakil Olunan Zahire ve Miktarı (25 B 1155)

Mübayea Olunan Kazalar	Arpa (Kile)				Un (Kile)				Peksimet (Kantar)			
	Mübayea Miktarı	Nakil Olunan	Mübayeacının Zimmetinde Kalan	İskelelerden Nakil Olunan	Mübayea Miktarı	Nakil Olunan	Mübayeacının Zimmetinde Kalan	İskelelerden Nakil Olunan	Mübayea Miktarı	Nakil Olunan	Mübayeacının Zimmetinde Kalan	İskelelerden Nakil Olunan
Ziştovi Kazası	85000	75145	9855		33000	31818.5	1181.5		4000	3659	341	
Rusçuk Kazası	160000	114952.5	45047.5		42500	31901.5	10598.5		7000	3967	3033	
Silistre Kazası	122000	74850	47150		19500	11638	7862		7000	4773	2227	
Niğbolu Kazası	85000	68760	16232		12500	9895.5	2604.5		5000	3243.5	1756.5	
Hırşova Kazası	60000	60000			15000	15000			2000	2000		
Boğdan Vilayeti	30000	30000			13000	13000						
Eflak Vilayeti	45000	35603	9397		15000	9053.5	5946.5					

Zahirenin Nakil Olduğu İskeleler												
İsakçı				54105				13194				2983.5
Kalas				28031				9892				
İbrail				34840				9053.5				

Ek 7: Donanma Kalyonları İçin Erzurum'dan Trabzon Yolu İle İstanbul'a Nakledilen Yuvarlaklar (Gurre-i B 1102)

Gemi Reisleri	Yuvarlak Adedi	Yuvarlakların Ağırlığı (Kantar)
Hüseyin Reis (Trabzonlu)	10900	1700
Hasan Reis (Trabzonlu)	3890	1200
Seyyid Yahya Reis (Trabzonlu)	1750	600

Ek 8: Çeşitli Tarihlerde Mübayea Olunup Trabzon veya Diğer Bazı Bölgelere Gönderilen Cephane Mühimmatının Miktar ve Fiyatı

Maddeler	1136		1137		1145		1149	
	Miktarı	Fiyatı	Miktarı	Fiyatı	Miktarı	Fiyatı	Miktarı	Fiyatı
Urgan-ı sâyishâne	2400 çift	26400 akçe			20 çift	220 para	3000 çift	33.000 para
Urgan-ı salar	1000adet	10000akçe			108 adet	1080para	1700 adet	17.000 para
Gazil	175 kıyye	2333 akçe					140 kıyye	1866 para 2 akçe
Ahen kürek	100 adet	1400 akçe					615 adet	8610 para
Keser-i lağım	30 adet	360 akçe					55 adet	660 para
Balta-i hatab	50 adet	800 akçe						
Balta-i Macarî	50 adet	900 akçe					220 adet	4180 para
Kabza-i Macarî	50 adet	50 akçe						
Meşin kise	222 adet	1332 akçe			2 adet	12 para	1050 adet	6300 para
Kağıt hartuç	50 deste	750 akçe			100 deste	1500 para	110 deste	1600 para
Kâvsâle-i çadır sergi	15 adet	1625 akçe						
Keser-i dest	50 adet	400 akçe						
Kabza-i keser	50 adet	50 akçe						
Testere	50 adet	500 akçe					238 adet	2380 para
Burgu-i mütenevvia	200 adet	600 akçe					466 adet	1398 para
Kalıb-ı kurşun	100 adet	300 akçe					480 adet	1440 para
Tâne-i kurşun	100 adet	300 akçe					290 adet	870 para
Sütun-ı çerge	20 çift	3200 akçe						
Sütun-ı çadır	20 adet	1600 akçe						
Sandık-hâ-i mühimmat	10 adet	1060 akçe			3 adet	30 para	121 adet	1210 para
Sandık-hâ-i tüfenk	14 adet	700 akçe			20 adet	333 para 1 akçe	75 adet	1250 para
Sandık-hâ-i çivi	15 adet	90 akçe						
Güherçile			139 kıyye	5560 akçe			553 kıyye	7373 para 1 akçe
Kömür-ü söğüt			52 kıyye	52 akçe				
Tıraş-ı serv			106 kıyye	106 akçe			150 kıyye	150 para
Revgan-ı pih			62.5 kıyye	562.5akçe			200 kıyye	1800 para
Firengi sicim			1500 top	3750 akçe			1900 top	4750 para
Zift			187.5kıyye	937.5akçe				
Mismar-ı nalbant			2000 adet	80 para				

Şem'-i asel			30 kıyye	3000 akçe	2 kıyye	66 para 2 akçe	45 kıyye	1500 para
Kınnap			5 kıyye	50 akçe			190 kıyye	1900 para
İki keseli silah					150 adet	2400 para		
Vezne					150 adet	900 para	530 adet	3180 para
Meşk maa âvâni					7 çift	2892 para 2 akçe		
Musluk					5 adet	1300 para	280 adet	72800 para
Çuvaldız					5 adet	45 para	31 adet	279 para
Daldız					20 adet???	1200 para	2100kıyye?	740 para
Tarak taşçı maa kabza					10 adet	150 para		
Gûştere					5 adet	75 para	28 adet	420 para
Bıçkı hızar maa tomruk maa çam					3 adet	360 para	25 adet	3000 para
Çam sakız					25 kıyye	100 para	90 kıyye	360 para
Saf sakız					3 kıyye	285 para		
İsfidac					10 kıyye	133 para 1 akçe	40 kıyye	533 para
Mum-yâ					3 kıyye	120 para	17 kıyye	680 para
Kibrit					5 kıyye	50 para	25 kıyye	250 para
Sülümen					0.5 kıyye	100 para	2.5 kıyye	500 para
Sıçan otu					0.5 kıyye	13 para 1 akçe	2.5 kıyye	66 para 2 akçe
Mürr-i sâfi					5 kıyye	333 para 1 akçe	33 kıyye	2200 para
Anzarot					5 kıyye	333 para 1 akçe	38 kıyye	2533 para 1 akçe
Zâç-ı Kıbrıs					20 kıyye	180 para	80 kıyye	720 para
Şab					15 kıyye	45 para	100 kıyye	300 para
Kilâr-meni					40 kıyye	40 para	160 kıyye	160 para
Hınna-i Mekkî					5 kıyye	25 para	45 kıyye	225 para
Jîve					0.5 kıyye	80 para		
Dakik-i bakla					25 kıyye	50 para	130 kıyye	260 para
Dakik-i mercimek					25 kıyye	25 para	130 kıyye	130 para
Dakik-i şair					25 kıyye	25 para	130 kıyye	130 para
Günlük					5 kıyye	135 para	18 kıyye	720 para
Güğüm-i Ocak					17 adet	910 para		
Merce-i senk					5 kıyye	50 para		
Kebir cedid kundak maa..					200 adet	20000 para		
Kebir tabanca-i İstanbuli					200 adet	16000 para		
Sargı-ı keçe					24 adet	264 para	2462 adet	27082 para
Kömür.....					50 adet	50 para		
Zembil-i kebir					16 adet	72 para		
Kavî sepet					3 adet	15 para	431 adet	2155 para

Tobra					2 adet	8 para	5000 adet	45.000akçe
Kutu					1 adet	2 para	22 adet	44 para
Çelik-i Frengi					100 kıyye	2000 para	280 kıyye	5600 para
Cedid sandık-ha-i kurşun					450 adet	4500 para		
Elvah ağaç					480 adet	1440para		
Mismar sütun					38 kıyye	456 para	1100kıyye	13.200 para
Falya						110 para		
Garar-ı çalpare							300 çift	43200 akçe
Garar-ı sâyishâne							500 çift	59500 akçe
Garar-ı seklim							1000 çift	50000 akçe
Mismar-ı şayka							780 kıyye	10920 para
Ahen saç							300 adet	7500 para
Keman-i Tatari							430 adet	6300 para
Çile-i keman							530 adet	2650 para
Tîr-i Tatari							13500adet	13500 para
Tîr-i İstanbuli							2200 adet	2200 para
Maden-i humbara-i dest							12250 kıyye	40833 para 1 akçe
Birer kiselu silah							530 adet	8480 para
Meşin sade							172 adet	860 para
Mızrak-ı mükemmel							1600 adet	26666 para 2 akçe
Kabza ve harbe-i kanca ve tulumba							1950 adet	3900 para
Tokmak maa kabza							200 adet	6000 para
Kabza-i kürek							630 adet	630 para
Beyaz keçe							200	3000 para
Meşk-i mükemmel							244 çift	100853 para 1 akçe
Koğa-i saka							288	11520 para
İkiyüzlü keser							35 adet	525 para
Poladi keser							34 adet	578 para
Kabza-i poladi							34 adet	136 para
Semer-i saka							136 adet	10880 para
Semer-i Sâyishâne							40 adet	6000 para
Gûşebend							28 adet	560 para
Gönye-i neccar							28 adet	280 para
Çizme-i saka							100 adet	4300 para
Bıçak							170 adet	1360 para
Kisve-i saka							100 adet	8500 para

Şalvar-ı saka							100 adet	4000 para
Çaprast saka							100 adet	2000 para
Kamçı-ı saka							100 adet	1500 para
Kantarma-i saka							100 adet	1200 para
Kâvsâle							60 adet	6500 para
Debbe-i revgan							90 adet	9000 para
Meşin sofra							800 adet	16000 para
Kabare-i arka							562 adet	37466 para 2 akçe
Mükemmel alât-ı cerrahan							5 takım	17800 para
Rende							28 adet	336 para
Nişan-keş							28 adet	56 para
Yek-deste							28 adet	1400 para
Tulumba							700 adet	3500 para
Tıpa-i humbara-i dest							17300 adet	1141 para 2 akçe
Tıpa-ha							3550 adet	2283 para 1 akçe
Meşale maa kabza							131 adet	3056 para
Kabza-i mütenevvia							910 adet	455 para
Kabza-i kazma							13322 adet	8881 para
Kabza-i balta							3743 adet	3743 para
Dibek maa							12 adet	600 para
Revgan-ı zeyt							100 kıyye	100 para
Revgan-ı bezir							100 kıyye	800 para
Revgan-ı şîr							100 kıyye	1000 para
Kal'a kilidi							30 adet	1500 para
Kilit açma kebir							30 adet	900 para
Kilit açma sağır							30 adet	300 para
Kantar-ı vezn							20 adet	2320 para
Kubur-ı lağım							130	1040 para
Kaşık							1850deste	7400 para
Senk-i çakmak							25000 adet	5333 para 1 akçe
Rişte-i penbe							135 kıyye	2700 para
Bükülmüş fitil penbe							95 kıyye	3800 para
Yelken bezi							80 top	4800 para
Kenevir bezi							280 top	33600 para
Terâzû-yı bennâ maa hevâ							25 adet	200 para
Eğe doruğu							25 adet	225 para
Ağaç makara							25 adet	125 para

Nışadır							15 kıyye	600 para
Terementi							180 kıyye	4860 para
Revgan-ı neft							230 kıyye	5366 para 2 akçe
Mastaki							23 kıyye	2185 para
Kardaş kanı							2.5 kıyye	2500 para
Isırgan							5 kıyye	2000 para
Resve?							3.5 kıyye	560 para
Tıraş-ı çam							150 kıyye	150 para
Elek-i gırbal							17 adet	85 para
Keten-i Mısri							120 kıyye	960 para
Penbe-i ham							35 kıyye	525 para
Tutkal							30 kıyye	400 para
Çiriş							30 kıyye	270 para
Keser-i dest maa kabza							226 adet	1883 para 1 akçe
Çatal çekiç							71 adet	994 para
Battal keser							45 adet	675 para
Tîr-i teber							28 adet	448 para
'Işkı							31 adet	310 para
Eğe demiri							32 adet	224 para
Muc kalem							28 adet	112 para
Çekuç taşçı							38 adet	608 para
Tarak taşçı							63 adet	882 para
Mıtraka taşçı							63 adet	882 para
Külünk taşçı							38adet	570 para
Ahen makara							13 adet	182 para
Hatab-i balta							743 adet	11888 para
Kandil-i lağım							130 adet	260 para
Kürek-i lağım							5 adet	1000 para
Sîm tulumba							1400 adet	4200 para
İbrik-i dest							151 adet	11023para
Fenar-ı nühas							232 adet	16240para
Cedid kundak							1200 adet	120000para
Cedid tabanca-i İstanbuli							1200 adet	96000 para
Nühas-ı ham							4860kıyye	12960 para
Resen-i ohlamur							114 adet	1140 para
Sabun çivi							301 adet	1806 para
Kazık sepet							51 adet	1530 para
Kandil-i tîr							9 adet	150 para
Varol							74 adet	740 para

Ek 9: Gerektiğinde Seferler İçin Serasker Yanına Gönderilmek Amacı İle Trabzon, Erzurum ve Kars'ta Bulunan Cephane Mühimmatı ve Eksik Olanlarının Tekmili (17 Ca 1153)

Maddeler	Trabzon			Erzurum			Kars			Tekmil Olunan+Yekun Lazım
	Mevcut	Serasker Takımı	Baki Kalan	Mevcut	Serasker Takımı	Baki Kalan	Mevcut	Serasker Takımı	Baki Kalan	
Barut-ı siyah	4500 kantar	1500 kantar	3000 kantar	3300 kantar	1000 kantar	2300 kantar	1454 kantar		1454 kantar	
Kurşun	15 kantar	15 kantar		664.5 kantar	664.5 kantar					241+800 kantar
Fitil-i Mısrî	75 kantar		75 kantar	94.5 kantar	60 kantar	34.5 kantar	6.5 kantar		6.5 kantar	
Ahen-i ham	400 kantar		400 kantar	762.5 kantar	300 kantar	462.5 kantar				
Mismar-ı mütenevvia	125 kantar		125 kantar	175.5 kantar	100 kantar	75.5 kantar				
Rişte-i penbe	115 kıyye		115 kıyye	210 kıyye	60 kıyye	150 kıyye				
Bükülmüş fitil penbe	115 kıyye		115 kıyye	251 kıyye	60 kıyye	191 kıyye				
Kemân-i Tatari	220 adet	100 adet	120 adet	200 adet	150 adet	50 adet	120 adet		120 adet	
Tîr-i Tatari	7700 adet		7700 adet	10200 adet	8000 adet	2200 adet	2400 adet		2400 adet	
Kemân-i İstanbuli	125 adet		125 adet	300 adet	50 adet	250 adet				
Tîr-i İstanbuli	3200 adet		3200 adet	6340 adet	2500 adet	3840 adet				
Kılıç	945 adet	500 adet	445 adet	558 adet	500 adet	58 adet	1312 adet		1312 adet	
Kara demir tüfenk				791 adet	700 adet	91 adet	1320 adet	300 adet	1020 adet	
Birer kiselu silah	300 adet	300 adet		144 adet	100 adet	44 adet	820 adet	200 adet	620 adet	
Vezne	300 adet	300 adet		144 adet	100 adet	44 adet	320 adet	200 adet	120 adet	
Mızrak demiri	1300 adet	500 adet	800 adet	1254 adet	500 adet	754 adet	217 adet		217 adet	
Mızrak dipliği	1300 adet	500 adet	800 adet	1254 adet	500 adet	754 adet				
Mızrak sırığı	1300 adet	500 adet	800 adet	1254 adet	500 adet	754 adet	200 adet		200 adet	
Ahen kazma	1800 adet	1800 adet		7142 adet	6000 adet	1142 adet	538 adet		538 adet	4400+10000 adet
Kabza-i kazma	1800 adet	1800 adet		7142 adet	6000 adet	1142 adet	2045 adet	1500 adet	545 adet	1400+10000 adet
Ağaç kürek	8000 adet	6000 adet	2000 adet	6620 adet	4000 adet	2620 adet	500 adet		500 adet	
Garar-ı çalpare	25 çift		25 çift	250 çift	200 çift	50 çift				600+500 çift

Garar-ı sâyishâne	500 çift	500 çift		600 çift	500 çift	100 çift				
Garar-ı seklim	1500 çift	1500 çift		1200 çift	1000 çift	200 çift	156 çift		156 çift	
Tobra				6000 adet	5000 adet	1000 adet	3100 adet	1500 adet	1600 adet	3500+10000 adet
Kilim-i sâyishâne				45 adet	45 adet					455+500 adet
Çuval-ı dakik				184 çift	150 çift	34 çift				700+500 çift
Çerge-i sekban maa sütun				9 kıta	9 kıta					242+100 kıta
Çadır maa sütun				1 kıta	1 kıta					264+100 kıta
Çeşme				213 adet	150 adet	63 adet	105 adet		105 adet	
Beyaz keçe										400 adet
Sargı-i keçe										5000 adet
Urgan-ı salar	1000 adet	500 adet	500 adet	1700 adet	1000 adet	700 adet				
Urgan-ı sâyishâne	2500 adet	2000 adet	500 adet	1300 adet	500 adet	800 adet	10 adet		10 adet	
Gazil	150 kıyye		150 kıyye	290 kıyye	200 kıyye	90 kıyye				
Kınnap	150 kıyye	100 kıyye	50 kıyye	192 kıyye	100 kıyye	92 kıyye				
Frengi sicim	1100 top	500 top	600 top	1000 top	500 top	500 top				
Yelken bezi	30 top		30 top	74 top	50 top	24 top				
Kenevir bezi	350 top		350 top	550 top	300 top	250 top	146 top		146 top	
Sincan bezi	50 top	50 top		27 top	27 top					846+500 top
Meşk maa âvâni				75 çift	60 çift	15 çift	2 çift		2 çift	80+100 çift
Koğa-i saka				133 adet	100 adet	33 adet				
Musluk				98 adet	80 adet	18 adet				40+100 adet
Kabare-i arka	80 adet	80 adet		60 adet	50 adet	10 adet	8 adet		8 adet	340+300 adet
Bıçak				80 adet	50 adet	30 adet	160 adet		160 adet	
Semer-i saka	40 adet	40 adet								60+70 adet
Kisve-i saka	30 adet	30 adet		9 adet	9 adet					22+50 adet
Şalvar-ı saka	30 adet	30 adet		7 adet	7 adet					26+50 adet
Çaprast saka	45 adet		45 adet	103 adet	50 adet	53 adet				
Kamçı-i saka	54 adet	50 adet	4 adet							
Kantarma-i saka	45 adet		45 adet	90 adet	50 adet	40 adet				
Çizme-i saka	45 adet		45 adet	80 adet	50 adet	30 adet				
Meşin-i sade				328 adet	200 adet	128 adet				

Meşin kise	850 adet	600 adet	250 adet	296 adet	200 adet	96 adet	192 adet		192 adet	
Kâvsâle	55 adet		55 adet	67 adet	30 adet	37 adet				
Maden-i humbara-i dest	20000 adet		20000 adet	12188 adet	10000 adet	2188 adet				
Tıpa-i humbara-i dest	13000 adet		13000 adet	14260 adet	12000 adet	2260 adet				
Kamalı tulumba	600 adet		600 adet	800 adet	500 adet	300 adet				
Sîm tulumba				1600 adet	1000 adet	600 adet				
Kabza-i tulumba	600 adet	500 adet	100 adet							
Kamalı tıpa-ha	4000 adet		4000 adet	5500 adet	3000 adet	2500 adet				
Keser-i dest	60 adet		60 adet	251 adet	100 adet	151 adet	15 adet		15 adet	
Kabza-i keser	60 adet		60 adet	180 adet	100 adet	80 adet				
Testere	45 adet	37 adet	8 adet	63 adet		63 adet				
Burgu-i mütenevvia	100 adet	50 adet	50 adet	162 adet	150 adet	12 adet	6 adet		6 adet	
Çatal çekuç maa	50 adet		50 adet	65 adet	50 adet	15 adet	16 adet		16 adet	27 adet
Battal keser	45 adet		45 adet	66 adet	50 adet	16 adet				
İkiyüzlü keser	35 adet	30 adet	5 adet							
Poladi keser maa	20 adet	20 adet		50 adet					50 adet	20+30 adet
Gûştere	50 adet		50 adet	40 adet	20 adet	20 adet	5 adet		5 adet	
Rende	50 adet		50 adet	35 adet	20 adet	15 adet	5 adet		5 adet	
Nişan-keş	30 adet		30 adet	33 adet	20 adet	13 adet				
Çuvaldız	25 adet		25 adet	56 adet	30 adet	26 adet				
Tîr-i teber	30 adet		30 adet	38 adet	20 adet	18 adet				
Gûşebend	25 adet		25 adet	34 adet	20 adet	14 adet				
Yek-deste	25 adet		25 adet	35 adet	20 adet	15 adet				
'Işkı	30 adet		30 adet	39 adet	30 adet	9 adet				
Eğe demiri	30 adet		30 adet	30 adet	20 adet	10 adet				
Gönye-ineccar	35 adet		35 adet	36 adet	20 adet	16 adet				
Muc maa kalem	35 adet		35 adet	30 adet	20 adet	10 adet	30 adet		30 adet	
Terâzu-yı bennâ maa heva				80 adet	15 adet	65 adet	6 adet		6 adet	
Eğe doruğu				30 adet	20 adet	10 adet	3 adet		3 adet	
Bıçkı hızar maa tomruk	10 adet		10 adet	23 adet	15 adet	8 adet				
Çekuç taşçı	35 adet	15 adet	20 adet				15 adet		15 adet	3+30 adet

Tarak taşçı	40 adet		40 adet	76 adet	20 adet	46 adet	13 adet		13 adet	
Mıtraka taşçı	35 adet		35 adet	54 adet	30 adet	24 adet				
Külünk	35 adet		35 adet	46 adet	30 adet	16 adet				
Ağaç makara	10 adet		10 adet	29 adet	20 adet	9 adet				
Tırpan	200 adet		200 adet	236 adet	100 adet	136 adet				
Kabza-i tırpan										200 adet
Kul'i	108 adet		108 adet	300 adet	200 adet	100 adet				
Nışadır	9 kıyye	9 kıyye								22+20 kıyye
Kağıt hartuç	800 deste	600 deste	200 deste	450 deste	400 deste	50 deste	420 deste		420 deste	
Güherçile	300 kıyye	100 kıyye	200 kıyye	186 kıyye	100 kıyye	86 kıyye				
Kükürt	300 kıyye	100 kıyye	200 kıyye	186 kıyye	100 kıyye	86 kıyye	4.5 kıyye		4.5 kıyye	
Şem'-i bal	130 kıyye		130 kıyye	300 kıyye	100 kıyye	200 kıyye	72 kıyye		72 kıyye	
Asel şem'	10 kıyye	10 kıyye		21 kıyye	20 kıyye	1 kıyye				
İsfidac	20 kıyye	15 kıyye	5 kıyye	0.5 kıyye		0.5 kıyye	3 kıyye		3 kıyye	
Terementi	50 kıyye	50 kıyye		98 kıyye	50 kıyye	48 kıyye	80 kıyye		80 kıyye	
Revgan-ı neft	30 kıyye		30 kıyye	108 kıyye	100 kıyye	8 kıyye	25 kıyye		25 kıyye	
Revgan-ı zeyt	60 kıyye		60 kıyye	269 kıyye	100 kıyye	169 kıyye				
Revgan-ı bezir	40 kıyye		40 kıyye	160 kıyye	100 kıyye	60 kıyye				
Revgan-ı şîr	100 kıyye	100 kıyye		74 kıyye	50 kıyye	24 kıyye	24 kıyye		24 kıyye	
Revgan-ı pih				128 kıyye	128 kıyye					122+250 kıyye
Mum-yâ	8 kıyye	3 kıyye	5 kıyye	3 kıyye	2 kıyye	1 kıyye	6 kıyye		6 kıyye	
Çam sakız	6 kıyye	6 kıyye		1 kıyye		1 kıyye				47+15 kıyye
Mastaki	6 kıyye	6 kıyye		6 kıyye	6 kıyye		4 kıyye		4 kıyye	3 kıyye
Kibrit	20 kıyye	6 kıyye	14 kıyye	19 kıyye	19 kıyye					
Sülümen	0.5 kıyye	0.5 kıyye								2.5+2 kıyye
Sıçan otu				3 kıyye	2 kıyye	1 kıyye	1 kıyye		1 kıyye	
Anzarot	1 kıyye	1 kıyye		19 kıyye	19 kıyye					20+30 kıyye
Mürr-i sâfi	10 kıyye	10 kıyye		9 kıyye	9 kıyye					22+30 kıyye
Kardaş kanı	1.5 kıyye	1.5 kıyye					3 kıyye		3 kıyye	1+2 kıyye
Zâç-ı Kıbrıs	40 kıyye	30 kıyye	10 kıyye							
Şab	50 kıyye	9 kıyye	41 kıyye	21 kıyye	21 kıyye					
Züncüfre	1 kıyye		1 kıyye	6 kıyye	5 kıyye	1 kıyye	1 kıyye		1 kıyye	
Kilâr-meni	100 kıyye	54 kıyye	46 kıyye	46 kıyye	46 kıyye		6 kıyye		6 kıyye	
Hınna-i Mekkî	20 kıyye	20 kıyye								
Günlük	10 kıyye	9 kıyye	1 kıyye	1 kıyye	1 kıyye	5 kıyye		5 kıyye		
Jîve							1 kıyye			4 kıyye

Dakik-i bakla				132 kıyye	60 kıyye	72 kıyye				
Dakik-i mercimek				192 kıyye	60 kıyye	132 kıyye				
Dakik-i şa'ir				133 kıyye	60 kıyye	73 kıyye				
Elek gırbal	10 adet	6 adet	4 adet							
Keten-i Mısri	50 kıyye		50 kıyye	338 kıyye	50 kıyye	288 kıyye				
Penbe-i ham				19 kıyye	15 kıyye	4 kıyye				
Tıraş-ı serv	100 kıyye		100 kıyye	240 kıyye	60 kıyye	180 kıyye				
Tıraş-ı çam	100 kıyye		100 kıyye	170 kıyye	60 kıyye	110 kıyye				
Sünger				5.5 kıyye	5.5 kıyye					9+7.5 kıyye
Tutkal	20 kıyye		20 kıyye	44 kıyye	20 kıyye	24 kıyye	2 kıyye		2 kıyye	
Çiriş	10 kıyye		10 kıyye	35 kıyye	20 kıyye	15 kıyye				
Mükemmel âlât-ı cerrâhan	1 takım		1 takım	3 takım	3 takım					
Kilit-i kal'a	6 adet		6 adet	12 adet	10 adet	2 adet				
Kilit-i ambar	10 adet	5 adet	5adet	5 adet	5 adet					
Kilit-i asma kebir ve sağir	30 adet	5 adet	25 adet	15 adet		15 adet				
Dibek maa dest	10 adet		10 adet	14 adet	5 adet	9 adet				
Berâ-yı vezn kantar	8 adet		8 adet	9 adet	6 adet	3 adet				
Çuvaldız	1000 adet		1000 adet	2000 adet	1000 adet	1000 adet				
Çelik-i Frengi	200 kıyye		200 kıyye	341 kıyye	200 kıyye	141 kıyye	3 kıyye		3 kıyye	
Hatab balta maa kabza	400 adet	250 adet	150 adet	50 adet	50 adet					
Macarî balta	190 adet	150 adet	40 adet	9 adet		9 adet				
Kabza-i Macarî balta	190 adet	30 adet	160 adet	120 adet	120 adet					
Çivi kama	140 adet	50 adet	90 adet	77 adet	50 adet	27 adet				
Ahen kanca maa kabza	300 adet		300 adet	241 adet	200 adet	41 adet	172 adet		172 adet	
Külünk-i Ferhadi yapağı koğa...	330 adet	150 adet	180 adet	150 adet	150 adet		3 adet		3 adet	
Ahen bayrak	150 adet		150 adet	290 adet	100 adet	190 adet	40 adet		40 adet	
Ahen makara	10 adet		10 adet	15 adet	10 adet	5 adet				

Ahen varya	25 adet	20 adet	5 adet	17 adet	10 adet	7 adet				
Ahen küskü	25 adet	10 adet	15 adet	20 adet	20 adet					
Zincir maa boyunduruk	5 adet		5 adet	11 adet	6 adet	5 adet				
Burgu-i lağım kefçe	35 adet		35 adet	43 adet	30 adet	13 adet				
Meşale maa kabza	90 adet	50 adet	40 adet							
Ahen kürek maa kabza	300 adet		300 adet	1681 adet	200 adet	1481 adet	311 adet		311 adet	
Harbe-i yeniçeri maa hûban maa kabza	450 adet		450 adet	1026 adet	300 adet	726 adet	344 adet		344 adet	
Kazma-i lağım	150 adet	100 adet	50 adet	57 adet		57 adet				
Keser-i lağım	50 adet		50 adet	90 adet	50 adet	40 adet				
Kürek-i lağım	5 adet		5 adet	9 adet	3 adet	6 adet	4 adet		4 adet	
Kandil-i lağım	100 adet	50 adet	50 adet							
Kubur-ı lağım	80 adet		80 adet	180 adet	50 adet	130 adet				
Kalıp-ı kurşun	200 adet		200 adet	370 adet	300 adet	70 adet	50 adet		50 adet	
Tâne-i kurşun	200 adet		200 adet	320 adet	200 adet	120 adet	60 adet		60 adet	
Demir saç	350 adet		350 adet	196 adet	150 adet	46 adet	42 adet		42 adet	
Kazgan				236 adet	100 adet	136 adet				
Tencere maa kabak				396 adet	200 adet	196 adet				
Lengeri				1029 adet	800 adet	329 adet				
Sahan				83 adet	83 adet					117 adet
Kefkir kefçe				208 adet	100 adet	108 adet	21.5 adet		21.5 adet	
Tâbe				277 adet	100 adet	177 adet				
Süzgi				72 adet	30 adet	42 adet				
İbrik-i dest				222 adet	150 adet	72 adet				
Maşrapa				93 adet	40 adet	53 adet				
Fenar-ı nühas				98 adet	98 adet		33 adet		33 adet	
Leğen-i câmeşuy				31 adet	30 adet	1 adet				
Güğüm-i ocak				48 adet	48 adet					2 adet
Güğüm-i revgan				1 adet						11

Debbe-i revgan	50 adet		50 adet	65 adet	50 adet	15 adet				
Kaşık	1300 adet	1000 adet	300 adet	150 adet		150 adet				
Meşin sofra				272 adet	200 adet	72 adet				1200+800 adet
Kabza-i mütenevvia										600 adet
Nal-ı eseb				231 geym	231 geym					538+4500 geym
Nal-ı ester				500 geym	500 geym					
Post-ı kâv				592 adet	500 adet	92 adet				
Mıh-ı mütenevvia				6000 adet	6000 adet					
Sepet-i kazık										77 adet
Senk-i çakmak	30000 adet	221400 adet	7600 adet	28600 adet	28600 adet					
Zift	20 kıyye		20 kıyye	63 kıyye	30 kıyye	33 kıyye	4 kıyye		4 kıyye	
Katran	25 kıyye		25 kıyye	62 kıyye	30 kıyye	32 kıyye				
Kâvirelik	22.5 kantar		22.5 kantar	31 kantar	20 kantar	11 kantar				

Ek 10: Bazı Tarihlerde İstanbul'dan Trabzon'a Gönderilen Cephane Mühimmatı ve Miktarı

Maddeler	1135	1136	1137	20 C 1147	15 S 1148	27 M 1155
Ağaç dibeği maa dest		5 adet	5 adet		5 adet	
Ağaç kürek	2500 adet	14.000 adet	10.000 adet	5000 adet	4000 adet	1000 adet
Ağaç makara	2 adet	20 adet	20 adet	15 adet	10 adet	8 adet
Ahen bayrak		150 adet	150 adet	50 adet	50 adet	50 adet
Ahen kanca maa kabza				100 adet		
Ahen kazma maa kabza					4500 adet	7500 adet
Ahen kürek	50 adet	100 adet				
Ahen kürek maa kabza		20 adet	200 adet	30 adet	150 adet	
Ahen küskü				15 adet	15 adet	10 adet
Ahen makara	1 adet	5 adet	5 adet		5 adet	
Ahen-i ham	100 kantar	150 kantar	200 kantar	300 kantar	50 kantar	400 kantar
Ahen saç				80 adet	100 adet	
Ahen varya						20 adet
Ahen varya maa kabza				15 adet		
Anzarot		10 kıyye	10 kıyye	15 kıyye	10 kıyye	5 kıyye
Bal şem'		50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	
Balta-i hatab maa kabza	70 adet	250 adet	200 adet	150 adet	200 adet	78 adet
Balta-i Macarî		50 adet				50 adet
Balta-i Macarî maa kabza		200 adet		80 adet	100 adet	830 kantar
Barut-ı siyah	550 kantar / 530 varol	3000 kantar/3000 varol	2000 kantar/1000 varol	2000 kantar	1500 kantar	
Battal keser maa kabza	10 adet	50 adet	50 adet	30 adet	15 adet	
Bera-yı vaz' revgan-ha-i güğüm		5 adet	5 adet	5 adet	5 adet	1 adet
Bera-yı vezn kantar		3 adet	6 adet	3 adet	5 adet	
Beyaz keçe	25 adet	500 adet	200 adet		200 adet	
Bıçkı hızar maa tomruk	20 adet	20 adet		10 adet	5 adet	
Birer kiselu silah		500 adet			100 adet	332 adet
Poladi keser maa kabza	10 adet	50 adet	75 adet	20 adet	10 adet	
Burgu-i lağım maa kefçe	2 adet	20 adet	20 adet		10 adet	
Burgu-i mütenevvia	100 adet	200 adet	100 adet	100 adet	100 adet	
Bükülmüş fitil penbe		50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	25 kıyye	
Çadır maa sütun	25 kıta	70 kıta	97 kıta	30 kıta	50 kıta	
Çam sakız		25 kıyye	25 kıyye		25 kıyye	21 kıyye
Çaprast saka	38 adet	70 adet	70 adet	30 adet	40 adet	
Çatal çekuç	25 adet	50 adet				
Çatal çekuç maa kabza			50 adet	30 adet	15 adet	
Çerge-i sekban maa sütun	25 kıta	70 kıta	104 kıta	50 kıta	40 kıta	
Çekuç taşçı	25 adet					
Çekuç taşçı maa kabza		50 adet		15 adet	15 adet	
Çelik-i Frengi		2000 kıyye	200 kıyye	100 kıyye	80 kıyye	
Çeşme	25 adet	70 adet	103 adet	50 adet	110 adet	
Çiriş		20 kıyye	20 kıyye	10 kıyye	10 kıyye	5 kıyye
Çivi maa kama	15 adet	150 adet	150 adet	50 adet	50 adet	80 adet
Çizme-i saka	35 çift	50 adet	50 çift	30 çift	40 çift	
Çuvaldız		1000 adet	1000 adet	500 adet	500 adet	200 adet
Çuval-ı dakik	130 çift	1000 çift	500 çift	250 adet	200 çift	
Dakik-i bakla		50 kıyye	50 kıyye	40 kıyye	30 kıyye	
Dakik-i mercimek		50 kıyye	50 kıyye	40 kıyye	30 kıyye	
Dakik-i şair		50 kıyye	50 kıyye	40 kıyye	30 kıyye	
Daldız	10 adet	20 adet	10 adet	15 adet	10 adet	
Debbe-i revgan		25 adet		20 adet	50 adet	
Testere		150 adet	100 adet	60 adet	50 adet	
Dibek maa dest				3 adet		
Eğe demiri	5 adet	20 adet	20 adet	15 adet	10 adet	

Eğe ve doruğu	10 adet			10 adet	10 adet	
Elek-i gırbal		10 adet	10 adet	4 adet	6 adet	
Fenar-ı nühas		50 adet		60 adet	100 adet	25 adet
Fitil-i Mısri	42 kantar	50 kantar	50 kantar	50 kantar	25 kantar	
Frengi sicim		1500 top	1500 top	800 top	600 top	
Garar-ı çalpare	57 çift	323 çift	103 çift	300 çift	50 çift	150 çift
Garar-ı sâyishâne	50 çift	2000 çift	1200 çift	500 çift	500 çift	115 çift
Garar-ı seklim	250 çift	3000 çift	1500 çift	100 çift	1500 çift	300 çift
Gazil	5 kıyye	200 kıyye	200 kıyye	80 kıyye	60 kıyye	
Keçe						30 adet
Kınnap	5 kıyye	200 kıyye	200 kıyye	80 kıyye	60 kıyye	40 kıyye
Günlük		10 kıyye	10 kıyye	15 kıyye	5 kıyye	4 kıyye
Gönye-i neccar	5 adet	5 adet		15 adet	10 adet	
Gûşebend	10 adet	20 adet	20 adet	15 adet	10 adet	
Gûştere	10 adet	10adet	10 adet	15 adet	10 adet	
Güğüm-i ocak		10 adet		30 adet	20 adet	46 adet
Güherçile		100 kıyye	100 kıyye	100 kıyye	150 kıyye	
Külünk taşçı maa kabza	25 adet	50 adet	50 adet	15 adet	15 adet	
Külünk-i Ferhadi maa kabza		150 adet	150 adet			
Külünk-i Ferhadi maa yapağı ve kazma kolu maa kabza	75 adet	100 adet		150 adet	150 adet	220 adet
Külünk-i yapağı maa kabza		150 adet	150 adet			
Gümeç çadır			216 adet			
Harbe-i hûban maa kabza		250 adet				
Harbe-i yeniçeri maa hûban maa kabza			500 adet	150 adet	150 adet	
Harbe-i yeniçeri maa kabza		250 adet				
Hınna-i Mekkî		10 kıyye	10 kıyye	10 kıyye	15 kıyye	
İbrik-i dest		50 adet		80 adet	60 adet	17 adet
İkiyüzlü keser maa kabza	10 adet	50 adet	50 adet	20 adet	10 adet	
İsfidac		10 kıyye	10 kıyye	10 kıyye	10 kıyye	7 kıyye
Kabare-i arka	75 adet	600 adet	509 adet	150 adet	100 adet	250 adet
Kabza-i kanca	5 adet					
Kabza-i mütenevvia		500 adet	500 adet	200 adet	250 adet	
Kabza-i tulumba		500 adet	500 deste			
Kâfuri		5 kıyye	5 kıyye			
Kağıt hartuç		50 top + 500 deste	500 deste	500 deste	300 deste	
Kalıb-ı kurşun		400 adet	300 adet	150 adet	150 deste	
Kamçı		70 adet				
Kamçı-i saka	35 adet		71 adet	30 adet	40 adet	
Kanca	5 adet	5 adet				
Kanca maa kabza		150 adet	150 adet		100 adet	
Kandil-i lağım	5 adet	60 adet	50 adet	50 adet	50 adet	
Kantarma		20 adet				
Kantarma-i saka	35 adet	50 adet	70 adet	30 adet	40 adet	
Kara demir tüfenk		500 adet	500 adet		250 adet	1000 adet
Kardaş kanı		5 kıyye	5 kıyye	1 kıyye	1 kıyye	0.5 kıyye
Kaşık		1000 deste	500 deste	500 deste	800 deste	100 deste
Katran		50 kantar	50 kantar 58 varol	10 kantar	15 kantar	
Kâvirelik		30 kantar	32 kantar	10 kantar	15 kantar	
Kâvsâle	2 adet	35 adet	25 adet	20 adet	20 adet	
Kazgan		50 adet		50 adet	70 adet	
Kazma maa kabza	2200 adet	8000 adet	6000 adet			
Kazma-i lağım	5 adet	20 adet				
Kazma-i lağım maa kabza		100 adet	100 adet	80 adet	50 adet	150 adet

Kasni		5 kıyye	5 kıyye			
Kefkir maa kefçe		50 çift	50 çift	50 çift		
Keman-i İstanbuli		50 adet	50 adet	80 adet	20 adet	
Keman-i Tatari	50 adet	50 adet	50 adet	150 adet	50 adet	225 adet
Kenevir bezi		50 top	50 top	150 top	100 top	
Keser-i dest maa kabza		150 adet	100 adet	60 adet	50 adet	35 adet
Keser-i lağım	20 adet	30 adet				
Keser-i lağım maa kabza		50 adet	50 adet	30 adet	15 adet	
Keten-i Mısri		20 kıyye	20 kıyye	30 kıyye	25 kıyye	
Kılıç	100 adet	700 adet	500 adet	500 adet	250 adet	490 adet
Kibrit		5 kıyye	5 kıyye		10 kıyye	9 kıyye
Kilar-meni		20 kıyye	20 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	40 kıyye
Kilim-i sâyishâne	50 adet	300 adet	500 adet	250 adet	250 adet	
Kilim-i setir	5 adet	50 adet	20 adet			
Kilit-i ambar				6 adet	6 adet	9 adet
Kilit-i asma-i kebir		10 adet	10 adet			
Kilit-i asma-i kebir ve sağir				14 adet	30 adet	
Kilit-i asma-i sağir		10 adet	10 adet			
Kilit-i kal'a		10 adet	10 adet	15 adet	5 adet	
Kilit-i mahzen		10 adet	10 adet			
Kisve maa şalvar	35 adet	70 adet	1 adet	30 adet	40 adet	
Kisve-i saka			70 adet			
Koğa		100 adet				
Koğa-i saka						47 adet
Kubur-ı lağım	10 adet	50 adet	50 adet	50 adet	50 adet	
Kul'i		100 kıyye	100 kıyye	100 kıyye	100 kıyye	
Kurşun	15 kantar	1300 kantar	500 kantar	1000kantar	500 kantar	
Kükürt		100 kıyye	100 kıyye	100 kıyye	150 kıyye	
Kürek-i lağım	1 adet	5 adet	5 adet	12 adet	2 adet	
Küskü	20 adet	50 adet	20 adet			
Leğen-i cameşuy		10 adet		15 adet	15 adet	22 adet
Lengeri		200 adet		300 adet	150 adet	214 adet
Maden-i humbara-i dest	6000 adet	10000 adet	10000 adet	8000 adet	6000 adet	
Mastaki		10 kıyye	10 kıyye	10 kıyye	5 kıyye	6 kıyye
Maşrapa		30 adet		25 adet	25 adet	20 adet
Mıtraka taşçı maa kabza	25 adet	50 adet	50 adet	15 adet	15 adet	
Memlu tıpa-ha			5000 adet			
Memlu tıpa-i humbara			12000 adet			
Memlu tulumba			500 adet 22 sandık			
Meşale-i rah	5 adet					30 adet
Meşale maa kabza		40 adet	40 adet	30 adet	35 adet	
Meşin kise	350 adet	2222 adet	1000 adet	400 adet	250 adet	360 adet
Meşin-i sade		300 adet	200 adet	50 adet	30 adet	
Meşin sofra		500 adet	500 adet	350 adet	300 adet	250 adet
Mıh-ı mütenevvia						20000 adet
Mızrak-ı mükemmel	100 adet	300 adet	500 adet		500 adet	
Mızrak sırığı						300 adet
Mismar-ı mütenevvia		50 kantar	50 kantar	80 kantar	60 kantar	
Muc maa kalem	5 adet	20 adet		15 adet	10 adet	
Mum-yâ		10 kıyye	10 kıyye	4 kıyye		
Musluk	35 adet	120 adet	101 adet	50 adet	70 adet	
Mükemmel alat-ı cerrahan		1 takım 1 sandık	2 takım 3 sandık	1 takım	2 takım	1 takım
Mürr-i safi		10 kıyye	10 kıyye	15 kıyye	10 kıyye	5 kıyye
Meşk maa âvâni			1 çift			
Meşk-i mükemmel	35 çift	120 çift	100 çift	50 çift	70 çift	

Nal-ı eseb						300 geym
Nal-ı ester						300 geym
Nışadır		20 kıyye	20 kıyye	10 kıyye	5 kıyye	
Nişan-keş	10 adet	10adet	10 adet	15 adet	10 adet	
Penbe-i ham		25 kıyye	25 kıyye	10 kıyye	15 kıyye	
Bıçak		50 adet	193 adet		50 adet	38 adet
Rende	10 adet	10 adet	10 adet	15 adet	10 adet	
Resen-i ohlamur						800 adet
Revgan-ı bezir		50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	20 kıyye
Revgan-ı neft		50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	
Revgan-ı pih				100 kıyye	50 kıyye	
Revgan-ı şir		50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	100 kıyye	35 kıyye
Revgan-ı zeyt		50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	
Rişte-i penbe				50 kıyye	25 kıyye	
Sahan		100 adet		100 adet	100 adet	172 adet
Sandık-ha-i tüfenk						100 adet
Sandık-ha-i mühimmat						25 adet
Sargı-i keçe	550 adet	3000 adet	2055 adet		500 adet	650 adet
Sülümen		2 kıyye	2 kıyye	1 kıyye	1 kıyye	0.5 kıyye
Semer-i saka	35 adet	50 adet	100 adet	30 adet	40 adet	
Semer-i sâyishâne	25 adet	50 adet			25 adet	
Senk-i çakmak				10000 adet	15000 adet	3000 adet
Sepet-i kazık				50 adet		20 adet
Sepet-i matbah		50 adet				
Sıçan otu		2 kıyye	2 kıyye	1 kıyye	1 kıyye	
Silah maa vezne	100 adet	200 adet	500 adet			
Sim tulumba		1000 adet				
Sincan bezi	25 top	500 top	500 top	250 top	250 top	50 top
Sütun-ı çerge ve çadır			220 adet			
Süzgi		10 adet		20 adet	20 adet	12 adet
Şab		10 kıyye	10 kıyye	20 kıyye	30 kıyye	
Şalvar-ı saka			70 adet			
Şem-i asel		20 kıyye	20 kıyye	15 kıyye	20 kıyye	
Tâbe		50 adet		50 adet	30 adet	7 adet
Tâne-i kurşun		100 adet	300 adet	100 adet	100 adet	
Tarak taşçı	20 adet					
Tarak taşçı maa kabza		50 adet		15 adet	15 adet	
Tencere maa kabak		50 adet		100 adet	100 adet	65 adet
Terâzu-yı bennâ maa heva	5 adet	10 adet	10 adet	10 adet	10 adet	5 adet
Tıpa-ha	500 adet	5000 adet		1500 adet	1500 adet	
Tıpa-i humbara-i dest	8200 adet	12000 adet		9000 adet	7000 adet	
Tıraş-ı çam		50 kıyye	50 kıyye	40 kıyye	30 kıyye	
Tıraş-ı serv		50 kıyye	50 kıyye	40 kıyye	30 kıyye	
Tırpan maa kabza		50 adet	50 adet	50 adet	70 adet	
Terementi		50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye	31 kıyye
Tîr-i İstanbuli		5000 adet	3000 adet		600 adet	
Tîr-i Tatari	1000 adet	5000 adet	5000 adet	4500 adet	1500 adet	2800 adet
Tîr-i teber	5 adet	20 adet		15 adet	10 adet	
Tobra	5000 adet	20000 adet	15000 adet	5000 adet	3000 adet	3600 adet
Tomak musluk			107 adet	30 adet		
Törpü (Eğe)		5 adet				
Tulumba		500 adet				
Tulumba maa kabza ve seh				300 adet	150 adet	
Tutkal		20 kıyye	20 kıyye	10 kıyye	10 kıyye	
Tüfenk	200 adet	200 adet				
Urgan-ı salar	100 adet	2006 adet	1903 adet	1000 adet	500 adet	
Urgan-ı sâyishâne	550 çift	5000 adet	3000 çift	1500 adet	1200 çift	

'Işkı	5 adet	10 adet	10 adet	15 adet	10 adet	
Varya	20 adet	30 adet				
Varya maa kabza		20 adet	20 adet		15 adet	
Vezne		700 adet				360 adet
Yek-deste	10 adet	20 adet	20 adet	15 adet	10 adet	
Yelken bezi				30 top	30 top	
Zaç-ı Kıbrıs		20 kıyye	20 kıyye	20 kıyye	30 kıyye	15 kıyye
Züncüfre				2 kıyye	1 kıyye	1 kıyye
Zennan						10 adet
Zift		50 kantar	50 kantar 50 varol	10 kantar	15 kantar	
Zincir maa boyunduruk	1 adet	3 adet	3 adet	3 adet	3 adet	3 adet
Jîve		2 kıyye	2 kıyye	1 kıyye	1 kıyye	

Ek 11: Bazı Yıllarda Seferler Dolayısıyla İstanbul'dan Trabzon'a Gönderilen Tophane ve Araba Koşum Takımları İle Miktarları

Maddeler	1137	1143	1147	1148	1155	1158	1159
Ağaç dingil				30 adet			
Ahen dingil	23 adet						
Ahen kesme sac			150 kıyye				
Ahen küskü	3 adet						
Ahen varye	4 adet						
Ahen-i ham	150 kıyye						
Ahen maymuncuk			45 adet				
Alat-ı köhne			10 kıyye				
Alat-ı mütenevvia	107 kangal						
Pây-ı hınzır	226 adet						
Balta-i Macarî	7 adet						
Balta-i marangoz	10 adet		50 adet				
Baş dingil çivisi			300 adet				
Bedani? Parmak			217 adet				
Bera-yı vaz'ı yuvarlak kûfe maa ser-kapan			450 adet				
Bıçkı	1 adet						
Bıçkı hızar	1 adet		2 adet				
Poladi keser	100 adet		5 adet				
Boncuk		60 adet	110 adet	20 adet		39 adet	
Boyunduruk	350 adet						
Burgu-i kebir	30 adet						
Burgu-i koğa			30 adet				
Burgu-i kolağuz	20 adet						
Burgu-i meîn	100 çift		90 çift		30 çift		
Burgu-i mütenevvia	150 adet		10 adet				
Cıvata						122 adet	20 adet
Cıvata-i eriş	8 adet						
Cıvata-i haç ağaç	80 adet						
Cıvata-i kundak	20 adet						
Cıvata-i orta					5 adet		
Cıvata-i ser-dingil	80 adet						
Çalpare	200 adet						
Çatal		120 adet	80 adet	50 adet		30 adet	

Çatal haç	14 adet		5 adet				
Çelik-i frengi	25 kıyye						
Çember		110 adet			20 adet		
Çengel maa ...		20 çift	10 çift	10 çift			
Çiriş	15 kıyye		3 kıyye				
Çivi-i ser-dingil					30 adet		80 adet
Çuvaldız	4 deste		8 deste				
Daldız	14 adet						
Testere	20 adet		8 adet				
Dimağçe	1800 adet						
Dingil		80 adet	40 adet			36 adet	
Dingil başı çivisi		500 adet	250 adet				
Dingil top	25 adet						
Düber-mande	80 kıyye						
Eğe-i top	50 deste						
El demiri			5 adet				
Elsend?	60 adet	250 adet	298 adet	100 adet			
Elvah döşeme	180 adet						
Falya-i tüfenk	30 adet		25 adet				
Fitil-i ağaç	100 adet		90 adet				
Garar-ı çalpare	40 çift		27 çift				
Keçe						66 adet	
Haç ağaç	29 adet	80 adet	40 adet	30 adet		44 adet	
Haç ağaç çivisi		80 adet	50 adet	40 adet	10 adet		
Hâvâni						6 adet	
Havan-i kundak						60 adet	
Hizari keser	8 adet						
Humbara-i mütenevvia	5000 adet						
'Işkı	7 adet		5 adet				
İğne-i top			90 deste				
İki yüzlü keser	5 adet		5 adet				
Kabza-i matkap			5 adet				
Kabza-i mütenevvia	200 adet		5 adet				
Kabza-i top	7 adet						
Kağıt ve hartuç	30 hezme		8 hezme				
Kalıp-ı hartuç	20 adet		19 adet				
Kantarma		448 adet	240 adet ve 88 çift	190 adet	386 adet		80 adet
Kayış		1750 adet	2050 adet	1000 adet	640 adet		320 adet
Kefe-i ehinger			200 adet				
Kefçe		20 adet	10 çift	8 çift			
Kefçe-i mütenevvia	33 adet						
Kefçe-i top			450 adet		57 adet		
Kefçe-i top-ı mütenevvia			60 adet				
Keman			2 adet				
Keser-i dest	20 adet		8 adet				
Kıltak					100 adet		40 adet
Kıltak maa tekeldi		224 adet	120 adet	95 adet	108 adet		
Kınnap			130 deste				
Kiriş-i keman	8 deste		25 deste				
Kirpas-ı badbani			15 çift				

Kömür-i ehinger çuval	1000 kıyye						
Köprücek			65 adet	20 adet		21 çift	
Kûfe	100 adet				40 adet		
Kûfe maa ser-kapan			180 adet				
Kul'i			10 kıyye				
Kundak-ha	19 kıta						
Kundak-ı havan	11 kıta						
Küskü			1 adet				
Kütük			40 adet			4 adet	
Kütük-i fenari			80 adet				
Mamul tekerlek		25 adet					
Manole-i kebir	30 adet						
Manole-i dest	150 adet		200 adet				
Matkap			5 adet				
Meşale	7 adet						
Mismar-ı kama maa köprücek					6 kıyye		
Mismar kefçe	10000 adet		6000 adet				
Mismar-ı mütenevvia			100 kıyye				
Mismar-ı mütenevvia ve kama		80 adet	50 adet	40 adet			
Mismar taban		7000 adet	4000 adet	3000 adet			
Mismar vesair alat-ı demir kûfe			460 kıyye				
Mükemmel eriş	23 adet						
Mükemmel tekerlek	46 adet						
Mükemmel toparlak	46 adet						
Nühas-ı ham	25 kıyye						
Ocak-ı ahengeran		1 adet	1 adet				
Ok		80 adet	90 adet	40 adet			
Orak						8 adet	
Orta çivi		80 adet	30 adet	30 adet			
Parmak		500 adet	300 adet	200 adet			
Peşrev-i kebir	220 adet				50 adet		
Peşrev-i şahi			400 adet		50 adet		
Peşrev saçma şahi			1000 adet				
Planketa	222 adet						
Resen-i aşurma		500 adet	400 adet	320 adet	150 adet		200 adet
Resen-i salar		850 adet	600 adet	450 adet	168 adet		150 adet
Resen-i telli	2500 çift		40 çift				
Revgan-ı pih	300 kıyye	296 kıyye					
Sabun	40 kıyye						
Salar urgan						60 çift	
Sandık ağaç vaz'ı mühimmat		45 adet					
Sandık-i mühimmat	30 adet		61 adet				
Sırık						6 adet	
Sırık-ı çam kebir	70 adet						

Sırık-ı gürgen	100 adet						
Sırık-ı gürgen vasat			350 adet				
Sekil top	200 adet		300 adet				
Sirke		128 kıyye					
Şerit			1 çift				
Taban		7000 adet					
Taban tekerlek	8 adet						
Taban toparlak	12 adet						
Tahta						12 adet	
Tarak						6 adet	
Tekeldi			88 adet		45 adet		40 adet
Tekerlek			160 adet			72 adet	
Demir boncuk			30 adet	20 adet			
Demir çember			70 adet				
Demir halka				50 adet			
Demir kefçe			80 adet				
Demir uçurdem			20 adet	15 adet			
Demir-i mütenevvia	80 top						
Demir taban			400 adet ve 55 çift	300 adet		4 adet	
Demirli dingil			80 adet				
Demirsiz dingil			80 adet				
Terazi						4 adet	
Terazi tahtası						4 adet	
Tomağa	6 adet						
Tomar-ı havan	30 adet						
Tomar-ı top			90 çift				
Tomruk						2 adet	
Top-ı havan	6 kıta						
Top-ı şahi	12 kıta	50 kıta	40 kıta	50 kıta			20 kıta
Tobra-i tekerlek	2 adet	4 kıta					
Tobra-i toparlak	2 adet						
Uçurdem		60 adet	55 adet	10 adet		57 adet	
Urgan			365 adet			135 çift	
Üzengi						149 adet	
Varya			1 adet				
Vezne-i top	50 adet		70 adet				
Vürdinar	25 adet						
Yaprak maymuncuk			160 adet				
Yastık			40 adet			27 adet	
Yastık üzengisi			80 adet				
Yuvarlak-ı mütenevvia	12000 adet		35000 adet		8500 adet		
Yük oku			40 adet				
Zincir	222 adet						
Zincir telli			40 çift				
Zivele	6000 adet						
Zivele-i sepet	60 adet						

Ek 12: İstanbul'dan Trabzon'a Gönderilen Mehterhane Mühimmatı ve Miktarı (1148)

Maddeler	Birinci defa		İkinci defa		Üçüncü defa		Dördüncü defa		Beşinci defa	
	Miktarı	Hazinesi	Miktarı	Hazinesi	Miktarı	Hazinesi	Miktarı	Hazinesi	Miktarı	Hazinesi
Çerge-i sekban	7 adet									
Derûnî mâî çadır	2 adet	12	1 adet münakkaş	12	3 adet	10				
Bedenli zokak	11 adet		3 adet alaca							
Çadır-i münakkaş maa muşamma	3 adet (derûnî mâî)		6 adet	12	15 adet	10				
Çerge-i münakkaş	5 adet									
Matbah	7 adet	12	1 adet	10	2 adet	18				
Alaca zokak	10 adet									
Tepeli çeşme	10 adet									
Çerge maa muşamma	8 adet	18								
Çadır	23 adet (derûnî mâî)	12	6 adet (münakkaş)	12	6 adet	18				
Gasılhane	6 adet									
İkiyüzlü etraf zokak	3 adet (yalın kat)									
Halep-kâri münakkaş çadır	1 adet (derûnî surh)		7 adet (derûnî mâî)	12	2 adet	12	1 adet	10	1 adet	20
Halep-kâri münakkaş çerge maa muşamma	1 adet		1 adet (derûnî surh muşamma)	21	2 adet	16	2 adet	14	2 sekban	
Bedenli zokak	3 adet (kandilli derûnî surh)		1 adet (derûnî mâî)		2 adet (yalın kat)		1 adet			
Kebir matbah	1 adet									
Tepeli çeşme	1 adet (surh)		3 adet (beyaz)							

Ek 13: Çeşitli Yıllarda İran Seferleri Dolayısıyla Sefer Takımı İçin Trabzon'a Gönderilen Cephane Malzemesi ve Miktarı

Maddeler	26 Z 1142	26 Z 1143	27 N 1158
Ağaç dibeği maa dest			3 adet
Ağaç kürek	10000 adet		6000 adet
Ağaç makara	10 adet	10 adet	5 adet
Ahen bayrak	100 adet	100 adet	60 adet
Ahen kanca maa kabza			150 adet
Ahen kazma			7000 adet
Ahen kürek			150 adet
Ahen kürek maa kabza	300 adet	300 adet	
Ahen küskü	25 adet	25 adet	15 adet
Ahen makara	10 adet	10 adet	5 adet
Ahen saç	50 adet	50 adet	150 adet
Ahen-i ham	200 kantar	50 kantar	
Ahen vezne maa kabza	25 adet		
Ahen varya			15 adet
Anzarot	20 kıyye	20 kıyye	15 kıyye
Bal şem'	100 kıyye	100 kıyye	50 kıyye
Balta-i hatab			200 adet
Balta-i hatab maa kabza	500 adet	500 adet	
Balta-i Macarî			42 adet
Balta-i Macarî maa kabza	200 adet	200 adet	
Barut-ı siyah	1500 kantar		1000 kantar
Battal keser			20 adet
Battal keser maa kabza	25 adet	25 adet	
Bera-yı vezn kantar	5 adet	5 adet	4 adet
Beyaz keçe	500 adet	500 adet	
Bıçkı hızar			8 adet
Bıçkı hızar maa doruk	10 adet	10 adet	
Birer kiselu silah		500 adet	250 adet
Birer keseli silah maa vezne	500 adet		
Poladi keser			15 adet
Poladi keser maa kabza	25 adet	25 adet	
Burgu-i lağım maa kefçe	20 adet	20 adet	15 adet
Burgu-i mütenevvia	150 adet	150 adet	75 adet
Bükülmüş fitil penbe	100 kıyye	300 kıyye	25 kıyye
Çadır maa sütun	100 kıta		
Çam sakız	50 kıyye	50 kıyye	30 kıyye
Çaprast saka	50 adet		50 adet
Çatal çekuç			25 adet
Çatal çekuç maa kabza	25 adet	25 adet	
Çerge-i sekban maa sütun	150 kıta		
Çekuç taşçı			10 adet
Çekuç taşçı maa kabza	15 adet		
Çelik-i Frengi	200 kıyye	200 kıyye	150 kıyye
Çeşme	150 adet		
Çiriş	30 kıyye	30 kıyye	
Çivi-i lağım ve kama	15 adet	150 adet	
Çivi maa kama			50 adet
Çizme-i saka	50 çift		50 çift
Çubuk maa külçe kurşun	500 kantar		
Çuvaldız	1000 adet	4000 adet	600 adet
Çuval-ı dakik	1000 çift	1000 çift	
Dakik-i bakla	50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye
Dakik-i mercimek	50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye
Dakik-i şair	50 kıyye	50 kıyye	45 kıyye

Daldız	20 adet	20 adet	10 adet
Debbe-i revgan	25 adet	25 adet	35 adet
Testere	100 adet	100 adet	48 adet
Dibek maa dest	2 adet	3 adet	
Eğe demiri	20 adet	20 adet	20 adet
Eğe ve törpü	10 adet	10 adet	5 adet
Elek-i gırbal	10 adet	10 adet	
Fenar	150 adet		
Fitil-i Mısri	100 kantar	50 kantar	
Frengi sicim	1000 top	1000 top	774 top
Garar-ı çalpare	500 çift		20 çift
Garar-ı sâyishâne	1000 çift	500 çift	57 çift
Garar-ı seklim	2000 çift	1000 çift	55 çift
Gazil	100 kıyye	100 kıyye	150 kıyye
Kınnap	100 kıyye	100 kıyye	6 kıyye
Günlük	20 kıyye	20 kıyye	2 kıyye
Gönye-i neccar	10 adet	10 adet	
Gûşebend	10 adet	10 adet	
Gûştere	15 adet	15 adet	20 adet
Güğüm-i ocak	25 adet		25 adet
Güğüm-i revgan-ha	11 adet	11 adet	2 adet
Güherçile	150 kıyye	150 kıyye	84 kıyye
Külünk taşçı			10 adet
Külünk taşçı maa kabza	15 adet		
Külünk-i Ferhadi yapağı ve kazma kolu maa kabza	300 adet	300 adet	112 adet
Harbe-i yeniçeri maa ve hûban ve kabza	50 adet	300 adet	150 adet
Hınna-i Mekkî	15 kıyye	15 kıyye	15 kıyye
İbrik	200 adet		
İbrik-i dest			50 adet
İki yüzlü keser			30 adet
İkiyüzlü keser maa kabza	25 adet	25 adet	
İsfidac			10 kıyye
Kabare-i arka	1000 adet	98 adet	
Kâfuri	2 kıyye	2 kıyye	
Kağıt hartuç	500 dests	500 deste	250 deste
Kalıb-ı kurşun	300 adet	300 adet	66 adet
Kamçı-i saka	50 adet		57 adet
Kanca maa kabza	300 adet	300 adet	25 adet
Kantarma-i saka	50 adet		77 adet
Kara demir tüfenk	500 adet		250 adet
Kardaş kanı	5 kıyye	5 kıyye	
Kaşık	1000 deste	1000 deste	3500 adet
Katran	15 kantar		10 kantar
Kâvirelik	15 kantar		10 kantar
Kâvsâle	30 adet	30 adet	14 adet
Kazgan	200 adet	32 adet	
Kazma maa kabza	10000 adet		
Kazma-i lağım			100 adet
Kazma-i lağım maa kabza	200 adet	200 adet	100 adet
Kasni	2 kıyye	3 kıyye	
Kefkir maa kefçe	200 çift		87 adet
Keman-i İstanbuli	100 adet	100 adet	50 adet
Keman-i Tatari	300 adet	300 adet	25 adet
Kenevir bezi	300 top	300 top	50 top
Keser-i dest			24 adet

Keser-i dest maa kabza	100 adet	500 adet	
Keser-i lağım			25 adet
Keser-i lağım maa kabza		50 adet	
Keten-i Mısri	25 kıyye	25 kıyye	23 kıyye
Kılıç	1000 adet		245 adet
Kibrit	10 kıyye	10 kıyye	15 kıyye
Kilar-meni	100 kıyye	100 kıyye	84 kıyye
Kilim-i sâyishâne	500 adet	500 adet	
Kilit-i ambar			10 adet
Kilit-i asma-i kebir ve sağir	30 adet	30 adet	5 adet
Kilit-i kal'a	10 adet	10 adet	2 adet
Kilit-i mahzen	10 adet	10 adet	
Kisve maa şalvar	50 adet		
Koğa-i saka	300 adet	74 adet	
Kubur-ı lağım	50 adet	50 adet	30 adet
Kul'i	100 kıyye		100 kıyye
Kükürt	50 kıyye	50 kıyye	100 kıyye
Kürek-i lağım	3 adet	3 adet	2 adet
Leğen-i cameşuy	30 adet		
Lengeri	600 adet		540 adet
Maden-i humbara-i dest	2000 adet		5000 adet
Mastaki	20 kıyye	20 kıyye	7 kıyye
Maşrapa	50 adet		10 adet
Mıtraka maa kabza	15 adet		
Mıtraka taşçı			10 adet
Meşale maa kabza	100 adet	100 adet	25 adet
Meşin kise-i barut	500 adet	500 adet	250 adet
Meşin-i sade	200 adet	200 adet	25 adet
Meşin sofra	1000 adet	1000 adet	335 adet
Mıh-ı mütenevvia	40000 adet	40000 adet	14000 adet
Mızrak dipliği			50 adet
Mızrak demiri			50 adet
Mızrak-ı mükemmel	500 adet	500 adet	
Mismar	5 kantar		
Muc maa kalem	20 adet	20 adet	20 adet
Mum-yâ	10 kıyye	10 kıyye	
Musluk	150 adet		52 adet
Mükemmel âlât-ı cerrahan	4 takım	4 takım	1 takım
Mürr-i safi	20 kıyye	20 kıyye	15 kıyye
Meşk maa âvâni			11 çift
Meşk-i mükemmel	150 çift		
Nal-ı eseb	500 geym	500 geym	130 geym
Nal-ı ester	500 geym		220 geym
Nışadır	10 kıyye	10 kıyye	
Nişan-keş	15 adet	15 adet	
Penbe-i ham	25 kıyye	25 kıyye	12 kıyye
Rende	15 adet	15 adet	20 adet
Revgan-ı bezir	100 kıyye	100 kıyye	30 kıyye
Revgan-ı neft	100 kıyye	50 kıyye	40 kıyye
Revgan-ı pih	150 kıyye	150 kıyye	
Revgan-ı şir	150 kıyye	150 kıyye	15 kıyye
Revgan-ı zeyt	100 kıyye	100 kıyye	50 kıyye
Rişte-i penbe	100 kıyye	100 kıyye	25 kıyye
Sahan	200 adet		
Sargı-i keçe	3000 adet	3000 adet	600 adet
Sülümen	2 kıyye	2 kıyye	1 kıyye
Semer-i saka	50 adet		29 adet

Semer-i sâyishâne	20 adet		
Senk-i çakmak			8000 adet
Sepet-i kazık	50 adet	50 adet	
Sıçan otu	2 kıyye	2 kıyye	2 kıyye
Sincan bezi	1 top	1 top	10 top
Sünger	10 kıyye	10 kıyye	
Süzgi	25 adet		25 adet
Şab	20 kıyye	20 kıyye	20 kıyye
Şem-i asel	15 kıyye	15 kıyye	
Tâbe	200 adet		
Tâne-i kurşun	200 adet	200 adet	150 adet
Tarak maa kabza	15 adet		
Tarak taşçı			10 adet
Tencere maa kabak	300 adet	37 adet	
Terâzu-yı bennâ maa heva	10 adet	10 adet	4 adet
Tıpa-ha	4000 adet	1000 adet	2000 adet
Tıpa-i humbara-i dest	3000 adet	3000 adet	5000 adet
Tıraş-ı çam	50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye
Tıraş-ı serv	50 kıyye	50 kıyye	50 kıyye
Tırpan			50 adet
Tırpan maa kabza	50 adet	50 adet	
Terementi	100 kıyye	100 kıyye	50 kıyye
Tîr-i İstanbuli	3000 adet	3000 adet	2000 adet
Tîr-i Tatari	9000 adet	9000 adet	2500 adet
Tîr-i teber	15 adet	15 adet	
Tobra	10000 adet		2457 adet
Bıçak	150 adet		
Tulumba maa kabza ve seh	500 adet	500 adet	500 adet
Tutkal	20 kıyye	20 kıyye	9 kıyye
Urgan-ı salar	1000 adet	1000 adet	
Urgan-ı sâyishâne	500 çift	2000 çift	1000 çift
'Işkı	10 adet	10 adet	10 adet
Vezne		500 adet	250 adet
Yek-deste	10 adet	10 adet	20 adet
Yelken bezi	100 top	100 top	66 top
Zaç-ı Kıbrıs	20 kıyye	20 kıyye	25 kıyye
Züncüfre	5 kıyye	5 kıyye	5
Zift	15 kantar		10 kantar
Zincir-i maa boyunduruk	10 adet	3 adet	5 adet
Jîve	2 kıyye	2 kıyye	1.5 kıyye

Ek 14: Çeşitli Yıllarda Trabzon ve Diğer Bazı Kalelerdeki Cephane Mevcudu

Cephane Listesi	Trabzon Kalesi			Erzurum Kalesi	Kars Kalesi
	Tarihler			Tarih	Tarih
	7 Ş 1141	20 L 1144	17 Ca 1153	17 Ca 1153	17 Ca 1153
Barut-ı siyah	2840 kantar	1467 kantar	4500 kantar	3300 kantar	1454 kantar
Ağaç Kürek	6800 adet	10.000 adet	8000 adet	6620 adet	500 adet
Testere	68 adet	38 adet	45 adet	63 adet	
Günlük	10 kıyye	3 kıyye	10 kıyye	1 kıyye	5 kıyye
Kilâr-meni	18 kıyye	5 kıyye	100 kıyye	46 kıyye	6 kıyye
Kükürt	100 kıyye	70 kıyye	300 kıyye	186 kıyye	4.5 kıyye
Şab		5 kıyye	50 kıyye	21 kıyye	
Nühas fener				98 adet	33 adet
Kurşun	179 kantar	275 kantar	15 kantar	664.5 kantar	
Tüfenk	52 adet				
Kılıç	72 adet	300 adet	945 adet	558 adet	1312 adet

Kazma maa kabza	3000 adet	2800 adet	1800 adet	7142 adet	2045 adet
Silah	260 adet				
Vezne	345 adet		300 adet	1440 adet	320 adet
Keman-i Tatari	50 adet				
Tir-i Tatari	5000 adet	4200 adet	7700 adet	10200 adet	2400 adet
Tir-i İstanbuli	3000 adet	5000 adet	6200 adet	6340 adet	
Garar-ı sâyishâne	23 çift	1000 çift	500 adet	600 adet	
Garar-ı seklim	2388 çift	2000 çift	1500 çift	1200 çift	156 çift
Urgan-ı sâyishâne	2450 çift	3408 çift	2500 çift	1300 çift	10 çift
Urgan-ı salar	880 adet	650 adet	1000 adet	1700 adet	
Kilim-i sâyishâne	101 adet			45 adet	
Kilim-i şir	12 adet				
Sincan bezi	180 top	175 top	50 top	27 top	
Kenevir bezi	48 top		350 top	550 top	140 top
Tobra	8410 adet	4700 adet		6000 adet	3100 adet
Beyaz keçe	365 adet	200 adet	200 adet		
Kazgan	21 adet	17 adet		236 adet	
Lengeri	12 adet	10 adet		1029 adet	
Sahan	75 adet	26 adet		83 adet	
Süzgi	10 adet	10 adet		72 adet	
Tencere maa kabak	4 adet	4 adet			
Güğüm-i ocak	1 adet			48 adet	
Meşin sofra	140 adet	300 adet		272 adet	
Sedd-i matbah	24 adet				
Debbe-i revgan	16 adet	20 adet	50 adet	65 adet	
Semer-i saka	15 adet	33 adet	40 adet		
Semer-i sâyishâne	1 adet				
Çaprast	37 adet				
Kamçı	18 adet				
Kantarma	12 adet				
Kisve-i saka	18 adet		30 adet	9 adet	
Şalvar-ı saka	11 adet		30 adet	7 adet	
Yamak	55 adet	9 adet		80 adet	160 adet
Kabare-i arka	35 adet	5 adet	80 adet	60 adet	8 adet
Meşin-i sade	380 adet	170 adet		328 adet	
Kese-i barut	1788 adet				
Kaşık	2550 adet	300 deste	1300 adet	50 adet	
Kalıb-ı kurşun	80 adet	150 adet	200 adet	370 adet	50 adet
Tâne-i kurşun	235 adet	130 adet	200 adet	320 adet	60 adet
Kağıt hartuç	97 deste	220 deste	800 deste	450 deste	420 deste
Şem'-i bal	100 kıyye	20 kıyye	130 kıyye	300 kıyye	72 kıyye
Kınnap	303 kıyye	160 kıyye	150 kıyye	192 kıyye	
Gazil	80 kıyye				
Fitil-i penbe	100 kıyye				
Penbe-i ham	25 kıyye	5 kıyye		19 kıyye	
Frengi sicim	2900 top	1850 top	1100 top	1000 top	
Keten-i Mısri	14 kıyye	10 kıyye	50 kıyye	338 kıyye	
Güherçile	80 kıyye	150 kıyye	300 kıyye	186 kıyye	
Kanca maa kabza	40 adet	20 adet			
Mükemmel alat-ı cerrahan sandık	1 adet	1 takım	1	3	
Meşale maa kabza	63 adet		90 adet		
Bıçkı-i hızar maa sırık	10 adet				
Mesamir-i mütenevvia	60 kantar		125 kantar	175.5 kantar	
Zincir maa boyunduruk	1 adet	2 adet	5 adet	11 adet	
Bera-yı vezn kantar	1	5	8	9	
Fitil-i Mısri	40 kantar	23 kantar	75 kantar	94.5 kantar	6.5 kantar

Ahen makara	5 adet	10 adet	10 adet	15 adet	
Ağaç makara	41 adet	10 adet	10 adet	29 adet	
Kürek-i lağım	6	4 adet	5 adet	9 adet	4 adet
Kabare-i lağım	30 adet	50 adet	80 adet	180 adet	
Burgu-i lağım maa kefçe	25 adet	10 adet	35 adet	43 adet	
Kazma-i lağım	110 adet	70 adet	150 adet	57 adet	
Ahen kürek	96 adet				
Külünk-i Ferhadi maa yapağı	64 adet				
Mızrak-ı mükemmel	156 adet				
Harbe-i yeniçeriyan maa hûban	954 adet	641 adet	450 adet	1026 adet	344 adet
Balta-i hatab maa kabza	95 adet	120 adet	400 adet	50 adet	
Balta-i Macarî maa kabza	109 adet	47 adet	190 adet	120 adet	
Çekuç taşı maa kabza	20 adet	23 adet			
Külünk taşı maa kabza	30 adet	17 adet			
Tarak taşı maa kabza	17 adet	16 adet			
Mıtraka	52 adet				
Çivi maa kama	98 adet	30 adet	140 adet	77 adet	
Tir-i şir	20 adet	15 adet			
Eğe demiri	10 adet	6 adet	30 adet	30 adet	
Daldız	10 adet	5 adet	25 adet	56 adet	
Çuvaldız	1900 adet	1200 adet	1000 adet	2000 adet	
Kandil-i lağım	54 adet	42 adet			
Kul'i	150 kıyye	43 kıyye	108 kıyye	300 kıyye	
Nışadır	25 kıyye	15 kıyye		9 kıyye	
Hınna-i Mekkî	10 kıyye	2 kıyye	20 kıyye		
Keser-i dest maa kabza	48 adet	20 adet			
Poladi keser maa kabza	50 adet	60 adet			
Battal keser maa kabza	70 adet	47 adet			
Çatal çekuç maa kabza	17 adet	20 adet	50 adet	65 adet	16 adet
Keser-i lağım	50 adet		50 adet	90 adet	
Muc maa kalem	20 adet	16 adet	35 adet	36 adet	
'Işkı	10 adet	5 adet	30 adet	39 adet	
Gûşebend	20 adet	15 adet	25 adet	34 adet	
İki yüzlü keser maa kabza	64 adet	44 adet			
Ahen tarak	242 adet	145 adet	150 adet	290 adet	40 adet
Gönye-i neccar	14 adet	5 adet	35 adet	36 adet	
Gûştere	11 adet	5 adet	50 adet	40 adet	5 adet
Rende	10 adet	5 adet	50 adet	35 adet	5 adet
Yek- deste	20 adet		25 adet	35 adet	
Nişan-keş	10 adet	5 adet	30 adet	33 adet	
Tutkal	10 kıyye	10 kıyye	20 kıyye	44 kıyye	2 kıyye
Çiriş	9 kıyye	10 kıyye	10 kıyye	35 kıyye	
Sakız-ı çam	25 kıyye	5 kıyye	6 kıyye	1 kıyye	
Zaç-ı Kıbrıs	24 kıyye	7 kıyye	40 kıyye		
Kâfuri	3 kıyye	0.5 kıyye			
Sıçan otu	2 kıyye		0.5 kıyye		
Anzarot	10 kıyye	3 kıyye	1 kıyye	19 kıyye	
Kibrit	5 kıyye	1 kıyye	20 kıyye	19 kıyye	
Kangal	5 kıyye	2.5 kıyye			
Züncüfre	3 kıyye	1 kıyye	1 kıyye	6 kıyye	1 kıyye
Kardaş kanı	5 kıyye	1.5 kıyye	1.5 kıyye	3 kıyye	
Mürr-i safi	10 kıyye	3 kıyye	10 kıyye	9 kıyye	
İsfidac	10 kıyye	1 kıyye	20 kıyye	0.5 kıyye	3 kıyye
Zebun? (veya zeton?)	1 kıyye	0.5 kıyye			1 kıyye
Tıraş-ı servi	90 kıyye	10 kıyye	100 kıyye	240 kıyye	
Tıraş-ı çam	50 kıyye	10 kıyye	100 kıyye	170 kıyye	

Mimlu tulumba maa kabza	500 adet				
Maden-i humbara-i dest	13650 adet	16540 adet	20000 adet	12188 adet	350 adet
Tıpa-i humbara-i dest	13000 adet	5400 adet	13000 adet	14260 adet	
Tıpa-ha	6500 adet	2000 adet			
Kâvirelik	22 kantar	21 kantar	22.5 kantar	31 kantar	
Katran	65 kantar	11.5 kantar	25 kıyye	62 kıyye	
Zift	75 kantar	39 kantar	20 kıyye	63 kıyye	4 kıyye
Kilit-i asma-i sağir	10 adet				
Urgan-ı sâyishâne	2700 çift				
Urgan-ı salar	1000 adet				
Çuval-ı dakik	545 çift	500 çift		184 çift	
Garar-ı peksimet maa sirke	1305 çift				
Kolanlı seklim	30 çift				
Gazil	131 kıyye	151 kıyye	150 kıyye	290 kıyye	
Ahen-i ham		340 kantar	400 kantar	762.5 kantar	
Mismar		30 kantar			
Bükülmüş fitil penbe		50 kıyye	115 kıyye	251 kıyye	
Deste-i penbe		30 kıyye			
Keman-i İstanbuli		52 adet	125 adet	300 adet	
Keman-i Tatari		20 adet	220 adet	200 adet	120 adet
Kara demir tüfenk		300 adet		791 adet	1320 adet
Birer kiselu silah maa havan		300 kantar			
Mızrak-ı mükemmel		500 adet			
Kilim-i sâyishâne		300 adet			
Garar-ı çalpare		300 çift	25 çift	250 çift	
Çerge-i sekban maa sütun		30 kıyye		9 kıyye	
Çadır maa sütun		30 kıyye		1 kıyye	
Çeşme		30 adet		213 adet	105 adet
Sargı-i keçe		950 adet	2500 adet		
Yelken bezi		15 top	30 top	74 top	
Kisve maa şalvar		3 adet			
Kantarma-i saka		8 adet	45 adet	90 adet	
Çaprast saka		34 adet	45 adet	103 adet	
Kamçı-i saka		14 adet		11 adet	
Meşin kise		156 adet	850 adet	296 adet	192 adet
Kâvsâle		13 adet	55 adet	67 adet	
Tulumba maa kabza ve sicim		150 adet			
Burgu-i mütenevvia		70 adet	100 adet	162 adet	6 adet
Terazu-yı benna maa heva		5 adet	35 adet	30 adet	30 adet
Eğe doruğu		5 adet		30 adet	3 adet
Bıçkı-i hızar maa tomruk		8 adet	10 adet	23 adet	
Mıtraka taşı maa kabza		37 adet			
Tırpan maa kabza		100 adet	100 kıyye		
Mum-yâ		4 kıyye	8 kıyye	3 kıyye	6 kıyye
Revgan-ı bezir		50 kıyye	40 kıyye	160 kıyye	
Revgan-ı neft		30 kıyye	30 kıyye	108 kıyye	25 kıyye
Terementi		30 kıyye	50 kıyye	98 kıyye	80 kıyye
Revgan-ı zeyt		50 kıyye	60 kıyye	269 kıyye	
Revgan-ı şir		50 kıyye	100 kıyye	74 kıyye	24 kıyye
Revgan-ı pih		100 kıyye		128 kıyye	
Mastaki		0.5 kıyye	6 kıyye	6 kıyye	4 kıyye
Dakik-i bakla		5 kıyye		132 kıyye	
Dakik-i mercimek		5 kıyye		192 kıyye	
Dakik-i şair		10 kıyye		133 kıyye	
Elek-i gırbal		3 adet	10 adet		
Kale kilidi		5 adet	6 adet	12 adet	
Kilit-i ambar		5 adet	10 adet	5 adet	

Kilit-i asma-i kebir maa sağır		10 adet	30 adet	15 adet	
Dibek maa dest		5 adet	10 adet	14 adet	
Ahen küskü		7 adet	25 adet	20 adet	
Külünk-i Ferhadi maa yapağı maa kazma kolu		200 adet	330 adet	150 adet	3 adet
Ahen varya maa kabza		7 adet	25 adet	17 adet	
Ahen kürek maa kabza		52 adet	300 adet	1681 adet	311 adet
Keser-i lağım maa kabza		29 adet			
İbrik		3 adet			
Güğüm-i revgan-ha		3 adet		1 adet	
Demir saç		50 adet	350 adet	421 adet	196 adet
Kabza-i mütenevvia		500 adet		231 adet	
Rişte-i penbe			115 kıyye	210 kıyye	
Birer kiselu silah			300 adet	144 adet	820 adet
Mızrak demiri			1300 adet	1254 adet	217 adet
Mızrak dipliği			1300 adet	1254 adet	
Mızrak sırığı			1300 adet	1254 adet	200 adet
Ahen kazma			1800 adet	7142 adet	538 adet
Meşk maa âvâni				75 adet	2 adet
Koğa-i saka				133 adet	
Musluk				98 adet	
Çizme-i saka			45 adet	80 adet	
Kamalı tulumba			600 adet	800 adet	
Sim tulumba				1600 adet	
Kabza-i tulumba			600 adet		
Kamalı tıpa-ha			4000 adet	5500 adet	
Keser-i dest			60 adet	251 adet	15 adet
Kabza-i keser			60 adet	180 adet	
Battal keser			45 adet	66 adet	
İkiyüzlü keser			35 adet		
Poladi keser			20 adet	50 adet	
Tir-i teber			30 adet	38 adet	
Çekuç taşçı			35 adet		15 adet
Tarak taşçı			40 adet	76 adet	13 adet
Mıtraka taşçı			35 adet	54 adet	
Külünk taşçı			35 adet	46 adet	
Tırpan			200 adet	236 adet	
Asel şem'			10 kıyye	21 kıyye	
Sülümen			0.5 kıyye		
Sünger				5,5 kıyye	
Çelik-i Frengi		25 kıyye	200 kıyye	341 kıyye	3 kıyye
Ahen kanca maa kabza			300 adet	241 adet	172 adet
Fitil-i lağım			100 adet		21.5 adet
Kefkir kefçe				208	
İbrik-i dest				222 adet	
Maşrapa				93 adet	
Leğen-i cameşuy				31 adet	
Nal-ı eseb				231 geym	
Nal-ı ester				500 geym	
Nal-ı kâv				592 geym	
Mıh-ı mütenevvia				60000 adet	
Sepet kasni			52 adet		
Senk-i çakmak			30000 adet	28600 adet	

Ek 15: Çeşitli Tarihlerde Trabzon ve Erzurum Kalesindeki Bazı Cephane ve Toplar İle Miktarları

Cephane ve Topların Listesi	Trabzon Kalesi				Erzurum Kalesi	
	15 Z 1153		23 M 1154		15 Z 1153	
	Çapı	Adedi	Çapı	Adedi	Çapı	Adedi
Top	11 kıyye	1 kıta	100 dirhem	1 adet	18 kıyye	2 kıta
Top	9 kıyye	3 kıta	1,5 kıyye (7.5 Karış, ağzı kesik)	1 adet	16 kıyye	2 kıta
Top			0.5 kıyye (3 karış, kolomborne)	1 adet	9 kıyye	1 kıta
Top			300 dr. (12 karış, tunç)	6 adet	5 kıyye	13 kıta
Top			1.5 kıyye (12 karış, tunç)	1 adet	3 kıyye	7 kıta
Top			300 dr. (4.5 karış, tunç kurşun)	2 adet		
Top			300 dr. (2 karış, tunç)	2 adet		
Top			9 kıyye (14 karış, tunç)	2 adet		
Top			1 kıyye (11 karış, tunç)	2 adet		
Top			8 (karış, tunç kolomborne)	1 adet		
Top-ı şahi	300 kıyye	4 kıta			22 kıyye	1 kıta
Top-ı şahi	100 kıyye	1 kıta				
Top-ı havan	85 kıyye	1 kıta			85 kıyye	2 kıta
Top-ı havan	45 kıyye	2 kıta			45 kıyye	1 kıta
Top-ı havan	32 kıyye	1 kıta			32 kıyye	1 kıta
Top-ı havan			32 kıyye (3.5 karış, tunç)	2 adet		
Top-ı koğuş	1.5 kıyye	2 kıta				
Top-ı şikest (amele salih değildir)	1.5 kıyye	1 kıta			5 kıyye	42 kıta
Kundak	11 kıyye	1 adet				
Kundak	9 kıyye	1 adet				
Kundak-ı havan	85 kıyye	3 adet				
Kundak-ı havan	32 kıyye	7 adet		2 adet		
Balyemez kundakları				2 adet		
Elek				5 adet		
Demir saçma				6 adet		
Tekerlek		8 adet				
Tozluk		8 adet				
Eriş		6 adet				
Çatal haç		1 adet				
Ahen dingil		20 adet		2 adet		
Kazma		4 adet				
Çelik dingil		5 adet				
Elvah döşeh		76 adet				
Boyunduruk-ı köhne		778 adet				
Dimağçe-i köhne		778 adet				
Alat-ı gomina		2 kangal				
Zivele (köhne)		2000 adet				
Vürdinar		2 adet				3 adet
Alat-ı yoma (müstamel)						10 kangal
Pay-ı hınzır						3 adet
Küskü						2 adet

Kefçe-i top						15 adet
Kakule-i ... (amele salih değildir)						5 adet
Yuvarlak	9 kıyye	60 adet				
Yuvarlak	3 kıyye	300 adet				
Yuvarlak	16 kıyye	2090 adet	16 kıyye	300 adet		
Yuvarlak	14 kıyye	1590 adet				
Yuvarlak	11 kıyye	1300 adet	11 kıyye	300 adet		
Tâne-i yuvarlak						Bir miktar
Tâne-i humbara	12 kıyye	97 adet				Bir miktar
Humbara	85 kıyye	74 adet				
Humbara	45 kıyye	3890 adet				
Humbara	32 kıyye	3030 adet				

Ek 16: Bazı Yıllarda Trabzon'daki Cephane Malzemesi ve Miktarı

Maddeler	1137	26 Za 1139	7 Ş 1141
'Işkı	20 adet	10 adet	10 adet
Ağaç dibek maa dest	10 adet	5 adet	5 adet
Ağaç kürek	13677 adet	15500 adet	6800 adet
Ağaç makara	30 adet	40 adet	41 adet
Ahen bayrak	100 adet	250 adet	242 adet
Ahen kürek		300 adet	96 adet
Ahen kürek maa kabza	339 adet		
Ahen makara	10 adet	5 adet	5 adet
Ahen-i ham	100 kantar	200 kantar	
Anzarot	20 kıyye	10 kıyye	10 kıyye
Bal şem'	148 kıyye	50 kıyye	100 kıyye
Balta-i hatab maa kabza	100 adet	230 adet	95 adet
Balta-i Macarî maa kabza	100 adet	200 adet	109 adet
Barut-ı siyah	5783 kantar	3550 kantar	2840 kantar
Battal keser	20 adet		
Battal keser maa kabza		70 adet	70 adet
Bera-yı vaz' revgan-ha-i güğüm	19 adet		
Bera-yı vezn kantar	4 adet	1 adet	1 adet
Beyaz keçe	100 adet	700 adet	365 adet
Bıçkı hızar maa tomruk	10 adet	20 adet	10 adet
Poladi keser	75 adet		
Poladi keser maa kabza		75 adet	50 adet
Burgu-i lağım maa kefçe	35 çift	30 adet	25 adet
Burgu-i mütenevvia	100 adet	100 adet	
Bükülmüş fitil penbe		100 kıyye	
Çadır maa sütun	48 kıta	97 kıta	
Çam sakız	50 kıyye	25 kıyye	25 kıyye
Çaprast	49 adet	71 adet	37 adet
Çatal çekuç	25 adet	50 adet	
Çatal çekuç maa kabza			17 adet
Çekuç taşçı	50 adet	60 adet	
Çekuç taşçı maa kabza			20 adet
Çelik	100 kıyye	166 kıyye	
Çerge-i sekban maa sütun	48 kıta	104 kıta	

Çeşme	48 adet	103 adet	
Çiriş	20 kıyye	30 kıyye	9 kıyye
Çivi maa kama	100 adet		98 adet
Çivi-i lağım ve kama		150 adet	
Çizme-i saka	50 çift	100 çift	
Çubuk maa külçe kurşun	2687 kantar		
Çuvaldız	2000 adet	1700 adet	370 adet
Çuval-ı dakik	250 çift	350 çift	
Dakik-i bakla	250 kıyye	50 kıyye	
Dakik-i mercimek	350 kıyye	50 kıyye	
Dakik-i şair	250 kıyye	50 kıyye	
Daldız	40 adet	20 adet	10 adet
Debbe-i revgan	50 adet	25 adet	16 adet
Testere	50 adet	100 adet	68 adet
Eğe	10 adet	5 adet	
Eğe demiri	10 adet	20 adet	10 adet
Elek maa gırbal	10 adet	10 adet	
Fenar-ı nühas	50 adet		
Fitil-i Mısri	98.5 kantar	22 kantar	40 kantar
Fitil-i penbe			100 kıyye
Frengi sicim	1500 top	2900 top	2900 top
Garar-ı çalpare		26 çift	
Garar-ı peksimet maa sergi			1305 adet
Garar-ı sâyishâne	868 çift	1400 çift	23 çift
Garar-ı seklim	604 çift	2210 çift	2388 çift
Gazil	50 kıyye	200 kıyye	211 kıyye
Kınnap	91 kıyye	200 kıyye	303 kıyye
Günlük	15 kıyye	10 kıyye	10 kıyye
Gönye-i neccar	15 adet	5 adet	14 adet
Gûşebend	10 adet	20 adet	20 adet
Gûştere	10 adet	10 adet	11 adet
Güğüm-i ocak	30 adet		1 adet
Güğüm-i revgan-ha		6 adet	
Güherçile	100 kıyye	100 kıyye	80 kıyye
Külünk taşçı	50 adet		
Külünk taşçı maa kabza		60 adet	30 adet
Külünk-i ferhadi maa yapağı	300 adet		64 adet
Külünk-i Ferhadi yapağı ve kazma kolu maa kabza		300 adet	
Harbe-i hûban maa kabza		500 adet	
Harbe-i yeniçeri maa hûban	300 adet	500 adet	954 adet
Hınna-i Mekkî	25 kıyye	10 kıyye	10 kıyye
İbrik-i dest	50 adet	30 adet	
İki yüzlü keser	20 adet		
İki yüzlü keser maa kabza		70 adet	64 adet
İsfidac	10 kıyye	10 kıyye	10 kıyye
Kabare	407 adet	359 adet	
Kabare-i arka			35 adet
Kabza-i poladi	75 adet		
Kabza-i harbe	300 adet		
Kabza-i mütenevvia	970 adet	700 adet	
Kabza-i tırpan	50 adet		
Kabza-i tulumba		5000 adet	
Kâfuri	5 kıyye	5 kıyye	3 kıyye
Kağıt hartuç	500 deste	97 deste	
Kalıp-ı kurşun	200 adet	398 adet	80 adet
Kamçı		51 adet	18 adet

Kanca maa kabza	200 adet	150 adet	40 adet
Kandil-i lağım		50 adet	54 adet
Kantarma-i saka		50 adet	12 adet
Kara demir tüfenk	850 adet		
Kardaş kanı	5 kıyye	7 kıyye	5 kıyye
Kaşık	15000 adet	700 deste	2550 adet
Katran	73 kantar	75 kantar	65 kantar
Kâvirelik	13 kantar	32 kantar	22 kantar
Kâvsâle	25 adet	7 adet	
Kazgan	30 adet	50 adet	21 adet
Kazma		7200 adet	
Kazma maa kabza	10038 adet	6700 adet	3000 adet
Kazma-i lağım	100 adet		110 adet
Kazma-i lağım maa kabza		100 adet	
Kasni	10 kıyye	5 kıyye	5 kıyye
Kefkir maa kefçe	50 çift		
Keman-i İstanbuli	50 adet	50 adet	32 adet
Keman-i Tatari	200 adet	50 adet	50 adet
Kenevir bezi	60 top	50 top	48 top
Keser-i dest	50 adet		
Keser-i dest maa kabza		100 adet	48 adet
Keser-i lağım	50 adet	50 adet	80 adet
Keten-i Mısri	50 kıyye	20 kıyye	14 kıyye
Kılıç	950 adet	200 adet	72 adet
Kibrit	10 kıyye	5 kıyye	5 kıyye
Kilar-meni	50 kıyye	20 kıyye	18 kıyye
Kilim-i sâyishâne	300 adet	500 adet	101 adet
Kilim-i setir	20 adet	12 adet	
Kilit-i asma-i kebir	25 adet	10 adet	
Kilit-i asma-i sağir	30 adet		10 adet
Kilit-i kal'a	15 adet	5 adet	
Kilit-i mahzen	10 adet	5 adet	
Kisve maa şalvar	49 adet		
Kisve-i saka			18 adet
Koğa	51 adet	51 adet	
Kolanlı seklim			30 çift
Köhne silah	104 adet		
Kubur-ı lağım	100 adet	100 adet	30 adet
Kul'i	50 kıyye	180 kıyye	150 kıyye
Kurşun		715 kantar	179 kantar
Kükürt	25 kantar	100 kıyye	100 kıyye
Kürek-i lağım	5 adet	7 adet	6 adet
Küskü	50 adet	5 adet	
Leğen-i cameşuy	15 adet		
Lengeri	100 adet	100 adet	12 adet
Maden-i humbara-i dest	25700 adet	13000 adet	13650 adet
Mastaki	15 kıyye	10 kıyye	
Maşrapa	30 adet	10 adet	
Mıtraka	300 adet		52 adet
Mıtraka taşçı maa kabza		60 adet	
Memlu tulumba	600 adet		
Memlu tulumba maa kabza			500 adet
Meşale maa kabza	47 adet	55 adet	63 adet
Meşin kise	454 adet	1750 adet	1788 adet
Meşin sofra	300 adet	500 adet	140 adet
Meşin-i sade		450 adet	380 adet
Mızrak-ı mükemmel	100 adet	312 adet	156 adet

Mismar-ı mütenevvia		80 kantar	60 kantar
Muc maa kalem	10 adet	20 adet	20 adet
Mum-yâ	5 kıyye	10 kıyye	
Musluk	49 adet	51 adet	
Mükemmel alat-ı cerrahan	3 takım	2 takım	1 sandık
Mürr-i safi	20 kıyye	10 kıyye	10 kıyye
Meşk maa âvâni		51 çift	
Nışadır	40 adet	37 kıyye	25 kıyye
Nişan-keş	10 adet	10 adet	10 adet
Penbe-i ham	75 kıyye	25 kıyye	25 kıyye
Rende	10 adet	10 adet	10 adet
Revgan-ı bezir		50 kıyye	
Revgan-ı neft	150 kıyye	100 kıyye	
Revgan-ı şir		50 kıyye	
Revgan-ı zeyt	200 kıyye		
Rişte-i penbe	10 kantar		
Sahan	50 adet	100 adet	75 adet
Sargı-i keçe	3810 adet	2105 adet	
Sülümen	2 kıyye	2 kıyye	
Semer-i saka	79 adet	55 adet	51 adet
Semer-i sâyishâne	42 adet	25 adet	1 adet
Sepet-i matbah	89 adet	50 adet	24 adet
Sıçan otu	2 kıyye	2 kıyye	
Silah			260 adet
Silah maa vezne	300 adet	300 adet	
Sincan bezi	500 top	500 top	180 top
Süzgi	10 adet	10 adet	10 adet
Şab		10 kıyye	
Şalvar-ı saka		51 adet	11 adet
Şem-i asel	45 kıyye	20 kıyye	
Tâbe	50 adet		
Tâne-i kurşun	100 adet	350 adet	235 adet
Tarak taşçı	50 adet		
Tarak taşçı maa kabza		60 adet	17 adet
Tencere maa kabak	50 adet		4 adet
Terâzu-yı bennâ maa heva	20 adet	20 adet	
Tıpa-ha	2100 adet	10000 adet	6500 adet
Tıpa-i humbara-i dest	9000 adet	16700 adet	13000 adet
Tıraş-ı çam	200 kıyye	50 kıyye	50 kıyye
Tıraş-ı serv	200 kıyye	50 kıyye	90 kıyye
Tırpan			100 adet
Tırpan maa kabza		100 adet	
Terementi	150 kıyye	50 kıyye	
Tîr-i İstanbuli	1000 adet	4000 adet	3000 adet
Tîr-i Tatari	5000 adet	5500 adet	5000 adet
Tîr-i teber	30 adet	20 adet	20 adet
Tobra		18000 adet	8410 adet
Bıçak	50 adet	300 adet	55 adet
Törpü (eğe)	20 adet	5 adet	
Tulumba		500 adet	
Tutkal	20 kıyye	30 kıyye	10 kıyye
Tüfenk		250 adet	52 adet
Urgan-ı salar	1225 adet	1909 adet	1880 adet
Urgan-ı sâyishâne	6325 adet	4500 adet	5150 adet
Varya	50 adet		
Varya maa kabza		5 adet	
Vezne			345 adet

Yek-deste	10 adet	20 adet	20 adet
Yelken bezi	25 top		
Zaç-ı Kıbrıs	25 kıyye	30 kıyye	24 kıyye
Züncüfre	5 kıyye		3 kıyye
Zift	75 kantar	85 kantar	75 kantar
Zincir-i maa boyunduruk	10 adet	3 adet	1 adet
Jîve	2 kıyye	2 kıyye	1 kıyye

Ek 17: Trabzon Mevcudundan Erzurum'a Nakledilen Tophane Malzemesi ve Miktarı (1148)

Maddeler	14 M 1148	14 M 1148	25 R 1148
Ahen maymuncuk		45 adet	40 adet
Yaprak maymuncuk		160 adet	150 adet
Manole-i dest	80 adet	120 adet	100 adet
Top-ı sekil	150 adet	150 adet	120 adet
Kefçe-i top		40 adet	40 adet
Salkım-ı şahi-i kebir			400 adet
Âlât-ı köhne		11 kantar	10 kantar
Mismar-ı kefçe	4000 adet	200 adet	2000 adet
Kâğıt hartuç	4 hezme	4 hezme	4 hezme
Kalıp hartuç	15 adet	4 adet	4 adet
Tomar-ı top		90 çift	80 çift
Resen-i telli	40 çift	40 çift	40 çift
Sırık-ı gürgen vasat		92 adet	150 adet
Burgu-i sefine		40 çift	30 çift
İğne-i top	50 adet	40 deste	30 deste
Vezne-i top	50 adet	20 adet	20 adet
Fitil-i ağaç	50 adet	40 adet	35 adet
Kirpas-ı badban	15 çift		10 top
Poladi keser	5 adet		3 adet
Balta-i marangoz	50 adet		2 adet
Çatal maça	5 adet		2 adet
İki yüzlü keser	5 adet		2 adet
Keser-i dest	5 adet	3 adet	3 adet
Testere	5 adet	3 adet	3 adet
Burgu-i mütenevvia	80 adet	10 adet	10 adet
Çiriş		3 kıyye	5 kıyye
Kınnap	40 deste	1 adet	15 deste
Çuvaldız		3 deste	3 deste
Kabza-i mütenevvia		5 adet	15 adet
Sandık-i mühimmat	45 adet	16 adet	16 adet
Yuvarlak	11743 adet		35000 adet
Kûfe-i kebir			550 adet
Garar-ı çalpare	25 çift	2 çift	4 çift
Sırık-ı gürgen			100 adet
Peşrev-i şahi-i köhne		400 adet	
Ahen kesme saçma	150 kıyye		
Eğe demiri	5 adet		
Daldız	5 adet		
Bıçkı hızar	2 adet		
Keman	2 adet		
Matkap	5 adet		
Kabza-i matkap	5 adet		
Kiriş-i keman	25 deste		
Peşrev-i salkım-ı şahi-i köhne	1000 adet		

Kefçe-i ahenger	200 kıyye		
Kul'i	10 kıyye		
Kefçe-i top-ı mütenevvia	60 adet		
Ocak-ı ahenger	1 adet		
Kûfe maa ser-kapanı	180 adet		

Ek 18: Çeşitli Tarihlerde Trabzon'dan Bazı Yerlere Giden Cephane Malzemesi ve Miktarı

Maddeler	1136 (Revan ve Tiflis'e Gidenler)	1137 (Tebriz ve Tiflis'e Gidenler)	5 B 1143 (Van Kalesine Gidenler)	21 M 1149 (Erzurum Kalesine Gidenler)	12 S 1154 (Erzurum Kalesine Gidenler)	4 M 1158 (Ahısha ve Kars'a Gidenler)
Ağaç kürek	2000 adet	5000 adet		5300 adet	1000 adet	6000 adet
Ağaç makara	2 adet		5 adet			5 adet
Ahen bayrak		50 adet	50 adet			60 adet
Ahen kanca						150 adet
Ahen kanca maa kabza			50 adet			50 adet
Ahen kazma					1705 adet	8500 adet
Ahen kazma maa kabza			1000 adet			
Ahen kürek	55 adet					150 adet
Ahen kürek maa kabza	100 adet	50 adet	50 adet			30 adet
Ahen küskü			5 adet		10 adet	15 adet
Ahen makara	1 adet	5 adet				5 adet
Ahen saç						160 adet
Ahen varya						15 adet
Ahen varya maa kabza			5 adet			5 adet
Ahen vezn					20 adet	
Ahen-i ham	100 kantar	150 kantar	50 kantar	1877 kıyye		80 kantar
Anzarot		10 kıyye			10 kıyye	20 kıyye
Bal şem'		50 kıyye				50 kıyye
Balta		200 adet				
Balta-i hatab					250 adet	200 adet
Balta-i hatab maa kabza	100 adet		25 adet			50 adet
Balta-i Macarî		200 adet			150 adet	42 adet
Balta-i Macarî maa kabza	100 adet		25 adet			
Barut-ı siyah	500 kantar	1000 kantar	300 kantar	486 varol 558 sandık	1500 kantar	1700 kantar
Battal keser	10 adet					20 adet
Battal keser maa kabza		30 adet	10 adet			
Bera-yı vaz' revgan-ha-i güğüm		4 adet				
Bera-yı vezn kantar		3 adet				4 adet
Beyaz keçe	25 adet			55 adet		
Bıçkı hızar	12 adet		2 adet			
Bıçkı hızar maa tomruk	8 adet	10 adet				12 adet
Bıçkı-i tomruk				2 adet		
Birer kiselu silah					298 adet	
Birer kiselu silah maa vezne		200 adet				250 adet
Poladi keser	10 adet				19 adet	15 adet
Poladi keser maa kabza		20 adet	5 adet			10 adet
Burgu	100 adet					
Burgu-i lağım maa kefçe	2 adet	10 adet	15 adet			19 adet
Burgu-i mütenevvia	200 adet	100 adet	20 adet		50 adet	125 adet
Bükülmüş fitil penbe						25 adet
Çadır	20 kıta	50 kıta				
Çadır maa sütun	25 kıta					
Çam sakız		25 kıyye	15 kıyye		6 kıyye	46 kıyye
Çaprast saka	35 adet					76 adet
Çatal çekuç	25 adet	50 adet				25 adet

Çatal çekuç maa kabza			5 adet			10 adet
Çerge-i sekban maa sütun	25 kıta					
Çekuç taşçı	25 adet	40 adet			15 adet	10 adet
Çekuç taşçı maa kabza			5 adet			
Çelik-i Frengi		150 kıyye	10 kıyye??			170 kıyye
Çergen-i sekban	20 kıta	50 kıta				
Çeşme	45 adet	50 adet				19 adet
Çile-i keman				343 adet		
Çiriş		10 kıyye	5 kıyye			10 kıyye
Çivi kama		150 adet	50 adet		50 adet	70 adet
Çivi-i lağım	15 adet					
Çizme-i saka	35 çift					50 çift
Çuvaldız		300 adet				600 adet
Çuval-ı dakik	80 çift	650 çift	566 çift	19 çift		
Dakik-i bakla		50 kıyye	20 kıyye			50 kıyye
Dakik-i mercimek		50 kıyye	20 kıyye			50 kıyye
Dakik-i şair	50 kıyye		20 kıyye			45 kıyye
Daldız	10 adet	20 adet				10 adet
Debbe-i revgan						35 adet
Testere	100 adet	100 adet			37 adet	78 adet
Dibek maa dest		5 adet				3 adet
Eğe	5 adet	5 adet				
Eğe demiri	5 adet	20 adet				20 adet
Eğe maa törpü						10 adet
Elek-i gırbal		10 adet		8 adet		
Fenar-ı nühas		50 adet				
Fitil-i Mısri	40 kantar	80 kantar	20 kantar	565 kıyye		65 kantar
Frengi sicim		100 top	50 top		50 top	774 top
Garar-ı çalpare	80 çift	300 çift	50 çift			20 çift
Garar-ı sâyishâne	80 çift	1300 çift	300 çift	133.5 çift	500 çift	57 çift
Garar-ı seklim	250 çift	1500 çift	300 çift	290 çift	1500 çift	55 çift
Gazil	5 kıyye	200 kıyye	10 kıyye			160 kıyye
Kınnap	5 kıyye	200 kıyye	10 kıyye		68 kıyye	6 kıyye
Günlük		10 kıyye	3 kıyye		6 kıyye	5 kıyye
Gönye-i neccar	5 adet	5 adet	5 adet			20 adet
Gûşebend	10 adet	20 adet				20 adet
Gûştere	10 adet	10 adet	5 adet			23 adet
Güğüm-i ocak		10 adet		3 adet		35 adet
Güğüm-i revgan-ha						52 adet
Güherçile		100 kıyye	50 kıyye		100 kıyye	134 kıyye
Külünk taşçı	25 adet	40 adet				10 adet
Külünk taşçı maa kabza			5 adet			
Külünk yapağı					150 adet	
Külünk-i Ferhadi ve yapağı ve kazma kolu ve kabza	175 adet	300 adet	50 adet			212 adet
Harbe-i yeniçeri maa hûban maa kabza						250adet
Hınna-i Mekkî		10 kıyye			16 kıyye	15 kıyye
Humbara-i dest				2556 adet		
İbrik		20 adet				
İbrik-i dest				5 adet		100 adet
İki yüzlü keser	10 adet				30 adet	20 adet
İkiyüzlü keser maa kabza		30 adet	10 adet			
İsfidac		10 kıyye	15 kıyye		15 kıyye	10 kıyye
Kabare	175 adet	500 adet				
Kabare-i arka			20 adet	8 adet	80 adet	148 adet
Kabza-i kanca	5 adet					

Kabza-i Macarî					30 adet	
Kabza-i mütenevvia		300 adet				500 adet
Kabza-i tulumba					500 adet	
Kâfuri		500 kıyye	0.5 kıyye			
Kağıt hartuç	50 deste	500 deste		90 dests	600 deste	300 deste
Kalıp-ı kurşun	100 adet	150 adet	50 adet			116 adet
Kamçı-i saka	35 adet					77 adet
Kanca	5 adet					
Kanca maa kabza		150 adet				
Kandil-i lağım	15 adet	50 adet			50 adet	25 adet
Kantarma-i saka	35 adet					97 adet
Kara demir tüfenk			200 adet			500 adet
Kardaş kanı		3 kıyye	0.5 kıyye		1.5 kıyye	1 kıyye
Kaşık		500 deste			1000 adet	3650 deste
Katran		25 kantar				13 kantar
Kâvirelik		30 kantar				10 kantar
Kâvsâle	15 adet	20 adet				17 adet
Kazgan						62 adet
Kazma		2000 adet		4950 adet		
Kazma maa kabza	4000 adet	5500 adet		4190 adet	1800 adet	1500 adet
Kazma-i lağım	25 adet	100 adet	30 adet		100 adet	130 adet
Kasni			5 kıyye			
Kefkir maa kefçe		100 çift				137 çift
Keman-i İstanbuli		50 adet		99 adet		50 adet
Keman-i Tatari	50 adet	50 adet		249 adet	100 adet	75 adet
Kenevir bezi		50 top	30 top			70 top
Keser-i dest		50 adet				24 adet
Keser-i dest maa kabza	100 adet	50 adet	10 adet			30 adet
Keser-i Frengi		30 adet				
Keser-i lağım	50 adet	50 adet				35 adet
Keten-i Mısri		20 kıyye	10 kıyye			33 kıyye
Kılıç	300 adet	250 adet	200 adet		500 adet	495 adet
Kibrit		5 kıyye	5 kıyye		6 kıyye	15 kıyye
Kilar-meni		20 kıyye	10 kıyye		54 kıyye	84 kıyye
Kilim-i sâyishâne	50 adet	300 adet		57 adet		
Kilim-i setir	5 adet	50 adet				
Kilit-i asma-i kebir ve sağir			10 adet		5 adet	5 adet
Kilit-i ambar					4 adet	10 adet
Kilit-i kal'a		5 adet	5 adet			5 adet
Kilit-i mahzen		10 adet	5 adet			
Kisve maa şalvar	35 adet					
Kisve maa şalvar ve kamçı ve kantarma	20 adet					
Kisve-i saka					30 adet	16 adet
Kisve-i saka maa şalvar ve kabza maa ve kamçı ve çaprast		50 adet				
Koğa-i saka						99 adet
Kubur-ı lağım	5 adet					30 adet
Kul'i			20 kıyye			110 kıyye
Kurşun	200 kantar	650 kantar	100 kantar		12 kantar	
Kükürt		100 kıyye	30 kıyye		100 kıyye	150 kıyye
Kürek-i lağım	1 adet	3 adet				
Kürek-i top		4000 adet				
Küskü	50 adet	15 adet				
Leğen-i cameşuy		10 adet				3 adet
Lengeri		100 adet		6 adet		740 adet
Maden-i humbara-i dest	5000 adet	8000 adet	500 adet			5000 adet

Mastaki		10 kıyye	3 kıyye		6 kıyye	10 kıyye
Maşrapa		20 adet				20 adet
Mıtraka taşçı maa kabza			5 adet			
Mıtraka-i taşçı	25 adet	40 adet				10 adet
Memlu tıpa-i humbara-i dest		6000 adet				
Memlu tulumba maa		500 adet				
Meşale maa kabza		25 adet	10 adet			
Meşale-i rah	5 adet				50 adet	
Meşale-i rah maa kabza						25 adet
Meşin kise	522 adet	1000 adet	50 adet		398 adet	450 adet
Meşin-i sade		50adet				45 adet
Meşin sofra		500 adet				585 adet
Mıh-ı mütenevvia						14000 adet
Mızrak demreki?						50 adet
Mızrak demreki maa dibek						150 adet
Mızrak-ı mükemmel	100 adet	300 adet			500 adet	
Mismar		20 kantar				25 kantar
Mismar-ı mütenevvia				3520 kıyye		10 kantar
Muc maa kalem	5 adet	20 adet				20 adet
Mum-yâ		10 kıyye	30 kıyye		3 kıyye	
Musluk	55 adet	100 adet				77 adet
Mükemmel âlât-ı cerrahan		1 takım				2 takım
Mürr-i safi		10 kıyye	5 kıyye		10 kıyye	20 kıyye
Meşk maa âvâni						31 çift
Meşk-i mükemmel	55 çift	100 çift	5 çift			
Nal-ı eseb						130 geym
Nal-ı ester						220 geym
Nışadır		3 kıyye	50 deste			
Nişan-keş	10 adet	10 adet				20 adet
Penbe-i ham	25 kıyye	5 kıyye				12 kıyye
Rende	10 adet	10 adet	5 adet			25 adet
Revgan-ı bezir		50 kıyye				50 kıyye
Revgan-ı neft				67 kıyye		60 kıyye
Revgan-ı şir		50 kıyye		207 kıyye	100 kıyye	35 kıyye
Revgan-ı zeyt		100 kıyye		140 kıyye		80 kıyye
Rişte-i penbe						35 kıyye
Sahan				10 adet		100 adet
Sargı-i keçe	500 adet	3000 adet	300 adet	940 adet		260 adet
Sülümen		2 kıyye	0.5 kıyye		0.5 kıyye	1.5 kıyye
Semer-i saka	55 adet	25 adet			40 adet	29 adet
Semer-i sâyishâne	5 adet	25 adet				
Senk-i çakmak					21040 adet	10000 adet
Sıçan otu		2 kıyye	0.5 kıyye			2.5 kıyye
Silah				19 adet		250 adet
Silah maa vezne	300 adet		100 adet			
Sincan bezi	25 adet	500 adet	70 adet		50 adet	10 top
Sütun						25 adet
Süzgi						25 adet
Şab		10 kıyye	5 kıyye		9 kıyye	25 kıyye
Şalvar-ı saka					30 adet	20 adet
Şem'-i bezir			30 kıyye			
Şem-i asel		20 kıyye	5 kıyye		10 kıyye	
Tâbe		50 adet				41 adet
Tâne-i kurşun	100 adet	150 adet	30 adet			175 adet
Tarak taşçı	20 adet	40 adet				10 adet
Tencere maa kabak		50 adet		7 adet		87 adet
Terâzu-yı bennâ maa heva	5 adet					4 adet

Tıpa-ha	500 adet		500 adet			2000 adet
Tıpa-i humbara-i dest	6000 adet	3500 adet	600 adet			5000 adet
Tıraş-ı çam		50 kıyye				50 kıyye
Tıraş-ı serv		50 kıyye	30 kıyye			50 kıyye
Terementi		50 kıyye			50 kıyye	70 kıyye
Tîr-i İstanbuli		4000 adet		3000 adet		2000 adet
Tîr-i Tatari	1000 adet	4500 adet		8000 adet		4000 adet
Tîr-i teber	5 adet	20 adet				25 adet
Tobra	10500 adet	12000 adet	1000 adet	290 adet		4952 adet
Bıçak		50 adet				
Törpü (Eğe)	5 adet	5 adet				
Tuğ taşçı maa kabza			5 adet			
Tulumba maa kabza ve seh						500 adet
Tutkal		10 kıyye	5 kıyye			19 kıyye
Tüfenk	2200 adet	350 adet				
Urgan-ı salar	100 adet	2000 adet	100 adet		500 adet	
Urgan-ı sâyishâne	550 çift	3500 çift	300 çift	20 çift	1000 çift	4000 çift
'Işkı	5 adet	19 adet				10 adet
Varya	50 adet	15 adet				
Vezne					282 adet	250 adet
Yek-deste	10 adet	20 adet	5 adet			20 adet
Yelken bezi			5 top			22 top
Zaç-ı Kıbrıs		10 kıyye	5 kıyye		30 kıyye	25 kıyye
Züncüfre			0.5 kıyye			
Zift		15 kantar				13 kantar
Zincir maa boyunduruk	1 adet	3 adet				5 adet
Jîve		2 kıyye				2 kıyye

Ek 19: Bazı Tarihlerde Zahire Nakli İçin Dışardan Trabzon'a Gelen Hayvanlar ve Ücretleri

Tarihler	Hayvanlar		Hizmette Oldukları Zamanın Fiyatı (Kuruş)	Geldiği Yer
	Miktarı (kile)	Cinsi		
28 C 1136	266	Şütüran		Karaman
28 C 1136	100	Şütüran		Niğde
28 C 1136	100	Şütüran		Kayseri
28 C 1136	56	Şütüran		Aksaray
28 C 1136	56	Şütüran		Kırşehir
28 C 1136	87	Şütüran		Yenişehir
28 C 1136	85	Şütüran		Akşehir
25 B 1136	400	Katır		Bolu
25 B 1136	800	Katır		Kastamonu
4 Ş 1136	300	Esteran		Kastamonu
4 Ş 1136	200	Esteran		Ankara ve Çankırı
4 Ş 1136	400	Esteran		Sivas
4 Ş 1136	400	Esteran		Bolu
N 1136	100	Katır		Halep
7 N 1136	295	Katır	1835 Kuruş 50 akçe	Kastamonu
27 N 1136	300	Katır		Kastamonu
22 S 1137	500	Katır	11250	Tokat
3 Ca 1137	110	Beygir	550	Erzurum
3 Ca 1137	300	Beygir	750	Erzurum
5 Ca 1137	465	Beygir	10462.5	Kastamonu
10 Ca 1137	1502	Beygir	8261	Erzurum
11 Ca 1137	180	Deve	450	Erzurum

15 Ca 1137	29	Beygir	147.5	Erzurum
Gurre-i C 1137	100	Katır	750	Alaiye, Tokat, İçel
8 C 1137	208	Beygir	520	Erzurum
10 C 1137	52	Beygir	260	Bayburt, Tokat
10 C 1137	100	Beygir	750	İspir (Erzurum)
13 C 1137	750	Beygir	1875	Erzurum
3 B 1137	184	Beygir	920	Erzurum
8 B 1137	1000	Beygir ve katır		Canik
20 B 1137	496	Beygir	2480	Erzurum, Sivas
10 Z 1137	483	Katır	10867.5	Kastamonu
Selh Za 1138	350	Beygir	875	Bayburt
Selh Za 1138	160	Beygir	400	Karahisar-ı Şarkı
Selh Za 1138	50	Beygir	125	Kormenay
Selh Za 1138	50	Beygir	125	Pasin
Selh Za 1138	150	Beygir	375	Tercan
Selh Za 1138	180	Beygir	450	Muhbekir?
Selh Za 1138	170	Beygir	425	Erzurum
Selh Za 1138	320	Beygir	800	Erzincan
Selh Za 1138	100	Beygir	250	Tortum
Selh Za 1138	90	Beygir	125	İspir
20 M 1144	274	Beygir ve öküz	1370	Bayburt, Karahisar-ı Şarkı
10 R 1144	1527	Katır, beygir, öküz	7635	Erzurum
1156	1412	Beygir		Tokat
27 Ca 1156	604	Beygir		Tokat
Selh B 1156	300	Davar		Tokat
17 Ş 1156	1151	Davar	7004	Bayburt
6 L 1157	2500	Davar		Gümüşhane
Selh C 1158	100	Davar	750	Tokat
20 Za 1158	200	Beygir ve katır		Canik
1159	368	Beygir	812 Kuruş 70 akçe	Canik

Ek 20: Bazı Yıllarda Dışardan Trabzon'a Gelip Cephane Taşıyan Hayvanlar ve Ücretleri

Yıllar	Hayvanlar		Hizmette Oldukları Zamanın Fiyatı (Kuruş)	Geldiği Yer
	Miktarı	Cinsi		
4 Ca 1136	600	Şütüran		Sivas
4 Ca 1136	750	Şütüran		Karaman
4 Ca 1136	300	Şütüran		Adana
4 Ca 1136	150	Şütüran		Maraş
4 Ca 1136	200	Şütüran		Halep
4 Ca 1136	100	Esteran		Halep
4 Ca 1136	100	Esteran		Maraş
4 Ca 1136	400	Esteran		Sivas
4 Ca 1136	100	Esteran		Kastamonu
4 Ca 1136	150	Esteran		Ankara, Kengri
4 Ca 1136	150	Esteran		Alaiye, Tarsus
6 B 1136	150	Şütüran		Kütahya
6 B 1136	100	Şütüran		Bursa
6 B 1136	100	Şütüran		Saruhan
6 B 1136	100	Şütüran		Sığla
6 B 1136	50	Şütüran		Aydın
13 N 1136	136	Beygir	748	Erzurum

14 N 1136	92	Deve	690	Saruhan
17 N 1136	135	Katır, deve	958	Çorum
24 N 1136	43	Deve	322.5	Aydın
24 N 1136	15	Davar	81 Kuruş 1 rub'	Çorum
1137	97	Davar	727.5	Çorum, Bozok
6 S 1137	456	Davar	1140	Erzurum
22 S 1137	2375	Beygir	5937.5	Erzurum
24 S 1137	336	Beygir	1680	Erzurum
20 Ra 1137	103	Deve	257.5	Erzurum
Gurre-i R 1137	260	Davar	650	Erzurum
10 Ca 1137	410	Beygir	2255	Erzurum
16 Ca 1137	127	Beygir	635	Erzurum
Gurre-i C 1137	93	Beygir	697.5	Mardin, Tokat, Musul
16 C 1137	716	Beygir	1790	Erzurum
25 C 1137	100	Beygir	500	Erzurum
Evasıt-ı B 1137	740	Beygir	3700	Sivas, Karahisar, Yenihisar, Bayburt
24 B 1137	600	Deve	13500	Türkmenler
Gurre-i Ş 1137	500	Beygir	3750	Tokat
Gurre-i Ş 1137	241	Katır	1807.5	Kastamonu
20 Ş 1137	229	Beygir	1717.5	Sivas
20 Ş 1137	49	Beygir	245	İspir
23 Ş 1137	462	Beygir	2310	Erzurum, Bayburt
Gurre-i N 1137	650	Beygir	4875	Sivas, Çorum, Osmancık, Boyabat
Gurre-i N 1137	540	Beygir	4050	Erzurum
Gurre-i N 1137	1761	Beygir	13207.5	Sivas
12 N 1137	100	Katır	625	Halep
15 N 1137	154	Beygir	1155	Sivas
24 N 1137	43	Deve	322.5	Aydın
24 N 1137	38	Beygir	237.5	Çorum
Gurre-i L 1137	1823	Beygir, deve	13573	Sivas
15 L 1137	549	Beygir	4117.5	Sivas
20 L 1137	1033	Deve, beygir	7747.5	Sivas
Gurre-i Za 1137	540	Beygir	4050	Erzurum
11 Za 1137	469	Beygir	2345	Maraş
15 Za 1137	147	Beygir, katır	918	Ayntab, Elbistan, Maraş
20 Za 1137	650	Beygir	4875	Sivas
Gurre-i Z 1137	454	Beygir	3291.5	Sivas, Karahisar, Bayburt, Kulhisar
2 M 1138	500	Beygir	11250	Tokat
Gurre-i M 1138	200	Beygir	1300	Sivas
10 S 1138	610	Beygir	3050	Erzurum, Bayburt
8 Ra 1138	315	Beygir	1565	Erzurum
17 S 1143	400	Deve		Sivas
15 Ra 1143	85	Beygir	425	Erzurum
18 R 1143	371	Beygir	1850	Erzurum
20 R 1143	523	Davar	2615	Erzurum
5 B 1143	220	Beygir	1105	Erzurum
26 B 1143	178	Davar	890	Erzurum
20 N 1143	150	Beygir	1720	Erzurum, Bayburt, Gümüşhane
27 N 1143	147	Beygir	715	Erzurum, Bayburt
28 N 1143	2500	Davar	18750	Erzurum
29 L 1143	1100	Katır	24750	Sivas, Canik

22 Za 1143	215	Davar	3225	Erzurum, Bayburt
5 Z 1143	167	Beygir	835	Erzurum
25 Z 1143	1300	Beygir	6525	Erzurum
28 Z 1143	998	Öküz	4990	Erzurum
6 Ra 1144	50	Beygir	250	Erzurum
25 R 1144	69	Deve	552	
Gurre-i B 1145	495	Davar	2475	Diyarbakır, Sivas, Erzurum
3 Ca 1145	1747	Davar	8735	Erzurum, Sivas, Malatya, Espiye
23 B 1146	342	Davar	1710	Erzurum, Bayburt
29 Z 1146	383	Davar	1915	Erzurum, Bayburt
20 M 1147	150	Beygir	750	Erzurum, Kürtün, Bayburt
28 M 1147	70	Beygir	350	Erzurum, Bayburt
27 C 1147	484	Davar	2420	Erzurum, Musul
Gurre-i 1147	3200	Davar		Bayburt, Gümüşhane, Trabzon
2 Ra 1148	126	Davar	630	Erzurum
4 Ra 1148	259	Davar	1295	Erzurum
10 Ra 1148	789	Davar	3945	Erzurum, Diyarbekir
25 R 1148	49	Davar	245	Diyarbekir, Erzurum
26 R 1148	398	Davar	1990	Diyarbakır, Erzurum. Bayburt
5 N 1148	50	Davar	250	Erzurum
17 R 1154	165	Beygir	825	Erzurum
4 Ca 1155	272	Beygir	1360	Erzurum
5 Ca 1156	190	Beygir	1045	Gümüşhane, Bayburt
5 C 1156	100	Beygir	600	Erzurum, Bayburt
Evasıt-ı Ş 1156	145	Davar	797.5	Erzurum
Gurre-i B 1158	480	Davar	3600	Erzurum

Ek 21: Bazı Yıllarda Sevkıyat İçin Trabzon'un Kaza ve Nahiyelerine Taksim Olunan Beygirler

Yıllar	Kazalar							Nahiyeler					Vakıf Köyleri	Şehir Zimmileri
	Giresun	Keşap	Görele	Sürmene	Of	Rize	Tirebolu	Akçaabat	Yoros	Maçka	Yomra	Yemhora		
13 L 1138	80	70	150	140	150	100	100	100	100	80	60			
3 Ca 1143	65	65	90	80	110	70	75	50						
25 L 1143	160	140	300	280	300	200	200	200	200	160	120			
Gurre-i Ra 1144	160	140	200	250	300	200	200	200	200		100			
10 Ş 1144	120	120	220	225	255	155	165	100	100		40			
17 Ra 1145	250	250	440	440	500	300	320	200	200	40	120			
25 Ra 1145	160	160	294	293	333	200	214	133	133		80			
5 Ş 1147	120	120	220	225	255	155	165	100	100		40			
5 C 1148	150	850	1500	1500	1725	1030	1075	670	670		80		60	
2 B 1153	113	113	270	165	244	225	188	38	38	38	30			38
21 Ş 1154	53	53	81	76	111	108	86	18	18					
18 Z 1155	84	84	92	212	182	168	140	25			20	20		23
7 R 1156	168	168	184	224	364	336	280	50			40	140	10	46
1157	450	450	969	675	975	900	750	150		150	120	240		150
15 Ş 1157	178	178	194	224	384	346	290	50			40	80	46	

Ek 22: Trabzon'dan Zigana'ya Nakil Olunan Balyemez Toplarının Masraf ve Ücretleri (Gurre-i Ş 1156)

Masraflar	Ücretler (Kuruş)
Kışın Çömlekçi İskeles'ne gelen kundakların mahzenlere konulması için 6 kişinin kayık navlı	22
Mahzen için hamallara verilen ücret	15
Kundakların kayıklar ile değirmen deresine nakil için 8 kişinin kayıklarına verilen navl	84
Kayıklara konulmak ve kayıklardan çıkarılmak için hamallara verilen ücret	16
Kundaklar Değirmendere'de yapıldıkta çubukluk için alınan 300 kıyye demir (6 kıyye 1 kuruşa)	50
Kundaklar altına alınan kiriş ağaçları	14.5
Kırban 4 adet (adeti 2 kuruş)	8
Kundaklar büyük olduğundan ye yollara sığmayıp yolların genişletilmesi için Gölçayırı'na varınca 60 taşçıya (10 gün, günlük 10 para)	150
Üzerlerine üç mutemet (10 gün, günde 10 para)	15
Gölçayırı'na varınca 60 kazmacı ve kürekçiye (10 gün, günde 8 para)	120
Üzerlerine üç mutemet (10 gün, günde 20 para)	15
Gölçayırı'ndan Hoşoğlan'a varınca yolların genişletilmesi için 60 taşçıya (10 gün, günde 10 para)	150
Üzerlerine üç mutemet (10 gün, günde 20 para)	15
Gölçayırı'ndan Hoşoğlan'a varınca 60 kazmacı ve kürekçiye (10 gün, günde 8 para)	120
Üzerlerine üç mutemet (10 gün, günde 20 para)	15
Kundakların 15 kolu olup Hoşoğlan'a varınca hamallara verilen ücret	12.5
Elçi ile Hoşoğlan'a varınca 2200'den fazla adam götürüp burada 5 günde verilen ekmek parası	312.5
Kundaklara kızaklar yapılıp sonra karadan gitmek mümkün olmayıp omuzda taşımak üzere kollar yapmak için 20 dülgere (15 gün, günde 10 para)	225
Kolları sarmak için 400 urgana (adeti 0.5 kuruş)	200
Hoşoğlan'a varınca beş günde sakalara verilen ücret	41
Hoşoğlan'dan Cevizlik'e varınca yolların genişletilmesi için 40 taşçıya (10 gün, günde 10 para)	100
Üzerlerine iki mutemet (10 gün, günde 20 para)	10
Hoşoğlan'dan Cevizlik'e varınca 40 ırgat, kazma ve kürekçi (10 gün, günde 8 para)	80
Üzerlerine iki mutemet (10 gün, günde 20 para)	10
Cevizlik'ten Zigana Dağı'na varınca yoları genişletmek için 40 taşçıya (10 gün, günde 10 para)	100
Üzerlerine iki mutemet (10 gün, günde 20 para)	10
Cevizlik'ten Zigana Dağı'na varınca 40 kazmacı, kürekçi (10 gün, günde 8 para)	80
Üzerlerine iki mutemet (10 gün, günde 20 para)	10
Hoşoğlan'dan Cevizlik'e, oradan Zigana Dağı'na varınca omuzlarıyla götüren 3000'den fazla kişiye ekmek ücreti	1250
Ekmek ve peksimet ücreti	550
25 gün şehirden ekmek, peksimet taşımak için kiralanan 60 davar ve katıra (günde 10 para)	375
37 kişinin kayıklarına	320
Kayıklardan mahzenlere taşıyan hamallara	45.5
Toplam	**4561**

Ek 23: Ambar Emininden Ödenmek Üzere Gurre-i Ra 1159-Gaye-i M 1160 Tarihine Kadar Önemli İşler İçin İstanbul'dan Gönderilen Çukadar ve Mübaşirler İle Ücretleri (Evahir-i M 1160)

Önemli İşlerle Görevli Olanın		
Görevi	Unvanı	Ücreti (Kuruş)
Hazine için İstanbul'a gönderilenin gidip gelince harcırahı	Çukadar	165
Erzurum Valisi İbrahim Paşa'nın un istical emrini götürene	Tatar	40
Canik mekârisi isticaline memur Zaim İbrahim Ağa'ya	Mübaşir	210
Önemli işler için Erzurum'a iki defa gidenlere	Çukadar	50
Yine hazine için İstanbul'a gidene harcırah	Çukadar	165
İstical emri götürene	Çukadar	200
İstanbul'dan hazine getiren İsmail Efendiye ve yollar tehlikeli olmakla ona karşı gönderilene	Çukadar	410

Serasker tarafından istical için gelene	Çukadar	80
Şileli Hüseyin Reis zimmetinde olan malı tahsil emrini götürene	Tatar	50
Serasker paşa tarafından un isticali için gelene	Çukadar	150
Hasan Paşanın tarafından ne miktar zahire nakil olunduğu emrini götürene	Çukadar	275
İbrahim Paşa tarafından Acem tayinatları defterini götürene	Çukadar	150
Kazalara ne miktar zahire nakil olunduğuna dair emir götürene	Tatar	80
Cephane ve tophane nakli isticalini götürene	Tatar	110
Dört defa Erzurum defterdarı tarafından gelenlere	Çukadar	120
Yine İbrahim Paşa tarafından zahire için gelene	Çukadar	40
Yine hazine için gidene	Çukadar	200
Toplam		2575

Ek 24: İsakçı Ambarından Trabzon'a Gelen Zahirenin Masrafı (15 Ş 1149)

Zahirenin Masraf Alanı	Masrafın Miktarı
Buğdayın Masrafı	**27.355 kile**
Trabzon'un önceki Valisi Yahya Paşa'nın, ücretini miriye ödemek üzere temessükle aldığı	1000 kile
Önemli işlere harcanması amacıyla Vezir Yahya'nın ücretini miriye vermek için füruht eylediği	6933 kile
Zaim İsmail ağa yardımıyla ferman gereğince Trabzon civarındaki kazalara füruht olunan	17.422 kile
Mahzenlerde keşifle bozulduğu tespit edilen	2000 kile
Toplam	**27. 355 kile (17 mahzendedir)**
Unun Masrafı	
Vezir Yahya Paşa'nın ücretini miriye vermek için temessükle aldığı	6000 kile
Ambarlar menzilinden Rumeli askeri için verilen	400 kile
Zaim İsmail yardımıyla Faş, Sohum ve Soğucak Kalelerine nakil olunan	7243,5 kile
Diğer Zaim İsmail Ağa yardımıyla ferman gereğince Trabzon kazalarına füruht olunan	5223 kile
Keşfe göre mahzenlerde bozulan	1100 kile
Emine tayinat olarak verilen	1128 kile
Toplam	**17.103,5 kile (12 bab mahzende idi)**
Arpanın Masrafı	
Ambarlar menzilinden Rumeli askerine tayinat için verilen	2000 kile
Zaim Osman yardımıyla Erzurum'da orduya nakledilen	28.797 kile
İran Seraskeri Ahmed Paşa tarafından orduya mekârilerle nakil olunan	12.782
Vezir Yahya Paşa'nın miriye eda etmek üzere aldığı	2000 kile
Eminin elinde miri mal olmadığından önemli işlere harcanması için bozulmaya yüz tutandan füruht olunan (Ücreti Vezir Yahya Paşa'nın emri ile eda olundu)	4068 kile
Zaim İsmail öncülüğünde Trabzon civarı kazalarına füruht olunan	11.150 kile
Keşfe göre mahzenlerde çürüyen	2500 kile
Fermanla defter gereğince emine tayinat olunan	5640 kile
Toplam	**68.937 kile (33 bab mahzende idi)**
Peksimetin Masrafı	
Zaim İsmail Ağa öncülüğünde Faş, Sohum ve Soğucak Kalelerine gönderilen	7300 kantar
Rumeli tarafında ve Trabzon İskelesi'nden orduya giden yeniçeriler üzerlerine verilen tayinat	691 kantar
Zaim Hacı Mustafa Ağa yardımıyla Kefe Kalesi'ne gönderilen	3565 kantar
Toplam	**11.556 kantar**

Ek 25: Trabzon Ambarının İcmali (Gurre-i C 1136-Gaye-i N 1141, 1888 gün, Emin: Mustafa Ağa)

Bölümler	Miktarları (Kuruş)
Eminin Makbuzu	
Defalarca hazineden	154.712,5
Masraf olunandan başka Trabzon'a tevzi olunan un ve arpanın ücreti	5.696,5
Keskin İsmail'in mübayeasından Trabzon'a füruht olunan 174 esteran ücreti	3684 kuruş 10 para
Zaim Mustafa yardımıyla Çorum'dan ihraç olunacak şütüran mekârinin ücretlerinden mübaşirin elinde kalandan	742.5
1138 senesine ait Trabzon Gümrüğü'nden teslim ve vezayif (49 gün)	897.5 kuruş 10 akçe
1140 senesine ait Trabzon Livasının cebelüyan-ı sıbyan ve mütekaidin bedeli (37 nefer)	1480
Toplam	**255.184,5**
El-İcarat	**194.406,5-8955 (Çürük zahirenin ücreti)=185.451,5**
1136 senesinde Trabzon'dan Van'a cephane ve tophane götüren şütüran, esteran ve beygir ücretleri (605 adet)	4071 kuruş 10 akçe
1136 senesinde Trabzon'dan Van'a zahire götüren şütüran ve esteran ücreti (1420 adet)	9235
1137-1138 yılında Trabzon'dan Erzurum'a cephane ve tophane mühimmatı nakleden esteran ve beygir ücreti (11.436 adet)	85.469,5 kuruş 10 para
1137 yılında Trabzon'dan Erzurum'a arpa götüren beygir ve esteran ücreti (1378 adet)	9.262,5
1137-1139 yıllarında Trabzon'dan Erzurum'a cephane ve tophane taşıyan beygir ücretleri (7886 adet)	39.430
1137 yılında Trabzon'dan Erzurum'a arpa götüren beygir ücretleri (3226 adet)	16.130
Trabzon'dan Erzurum'a cephane ve tophane götüren beygir ücretleri (4050 adet)	10.125
1137 yılında Trabzon'dan Erzurum'a cephane ve tophane nakleden beygir ücretleri (170 adet)	425
1137 yılında Bayburt'tan Erzurum'a cephane ve tophane nakleden araba ücreti (43 adet)	210
1137 yılında Erzurum'a arpa nakleden beygir ücretleri (1218 adet)	3045
Bayburt'a zahire nakleden beygir ücreti (1727 adet)	4.317,5
1137 yılında Van'a cephane ve tophane nakleden davar ücretleri (260 adet)	650
1137'de Erzurum'dan Van'a yuvarlak, humbara tânesi ve mühimmat naklinde ücret	5000
1139'da Trabzon'dan Tebriz'e kale için çeşitli demir ve amele eşyaları taşıyan beygir ücreti (283 adet)	1415
Gurre-i Ş 1136'dan Gaye-i M 1138'e dek çeşitli aylarda Trabzon'da zahirenin konulduğu kahvehane, mahzen, kârhane ve hane ücretleri (119 bab)	2.920,5-2.270,5 (1200 kile un ve 5882 kile arpa olarak verildi)= 650
Trabzon'da peksimet ve çuvalların konulduğu hane kirası	652.5
Gurre-i B 1136'dan Gaye-i Z 1139'a dek ambar emininin hane kirası	252
1136-1138'de zahire hizmetinde olan hamal, kileci, kantarcı ve katip ücretleri	4.268,5 kuruş 10 para 2 akçe
El-İhracat	**60.363,5 kuruş 27 akçe**
1137 yılında Trabzon'dan Erzurum'a humbara, havan, balyemez topu ve kundak nakli masrafı	26.326,5
1138 yılında Gümüşhane Emini Keskin İsmail Ağa yardımıyla miri için mübayea olunup istihdam olunan 174 esteranın tayinat bahası	870
1140 yılında Trabzon'dan Azak Kalesi'ne giden gemilere ambardan verilen peksimet ücreti	2670-415.5 (tenzil)= 2254
1138 yılında Trabzon'dan Tebriz ve Revan'a gidecek yağ vs. mühimmatın konulması için tulum bahası ve barut varolları, yeni sandık bahaları ile mevcut olan sandık ve varolların tamirat masrafı	385 Kuruş 8 para 1 akçe
20 Z 1137'de Trabzon'dan Tebriz ve Revan'a gidecek yuvarlak ve humbara tânelerinin konulması için 12.680 sepet ve 354 tahta sandık ücreti	1.673,5

21 Z 1139'da kurşun sandıkları, katran, zift ve barut varillerinin tamiri ile yeni varolların ücreti	735 kuruş 14 para
1137 yılında Revan Kalesi'ne gitmek üzere demir, çelik, kalay ve yuvarlak konulması için yeniden yapılan tahta sandıkların masrafları	499
1136 yılında miri zahirenin Trabzon'da konulduğu kahvehane, mahzen, kârhane ve hanelerin tamirat masrafı (119 bab)	834.5
1137 yılında tophane vs. tamir ile havan ve şahi arabaları, balyemez topları ve arabalarının konulması için Değirmendere'de tersane binası masrafı	1512 kuruş 1 para
Gurre-i Ş 1137'den Gaye-i Ra 1138'e kadar Trabzon'dan Van ve Revan'a zahire nakli için mekâri davarlarını temin eden Tokat Voyvodası tarafından Bektaş Ağa'nın tayinat ücreti (240 gün)	749 kuruş 40 akçe
Gurre-i S 1137'den Gaye-i C 1138'e dek Ambar Emini El-Hac Mustafa Ağa'nın tayinatı, kileci ve katip ücreti, hane ücreti ile ambarın çeşitli tamirat masrafı (17 ay)	999 kuruş 7 para
Gurre-i C 1137'den 15 Ca 1138'e kadar önemli işler için İstanbul'dan Trabzon'a gelen çavuşlar ile Yeniçeri Kethüdası Mehmed Ağa'nın tayinatları için et ücreti (339 gün)	1017
Gurre-i C 1136'dan Gaye-i N 1141'e kadar ambar emininin tayinatı	3.933 kuruş 4 akçe
Faş ve Ardahan Kaleleri'ndeki bazı askerler için arpa ve un akçelerinden verilen buğday ve et ücretleri	18.573 kuruş 19 para 2 akçe
Miriden istenilen	**10.000**

Aynî zahire muhasebesi	**Peksimet (Kantar)**	**Un (Kile)**	**Arpa (Kile)**	**Buğday (Kile)**
İrad				
Bergos, Varna, Balçık, Bartın, Bendereğli, Akçaşehir, Kocaeli, İsakçı, Tolcu ve civarından satın alınan ile İstanbul'dan, Silistre, İbrail vs. iskelelerden gönderilen	15.451	57.398,5	266.644	1800
Tevziat ve Teslimat	**14.900,5 ve 30 kıyye**	**59.003**	**271.324**	**1800**
1137 senesi Trabzon Kalesi topçu ve yeniçerileri ile Sohum, Faş ve Trabzon kalesi cebecilerine		2.889,5		
1137 yılı Sohum Kalesi muhafazasında olan kapıkulu ve yerli kulu askerleri ile kalenin bina hizmetinde olan amelenin tayinatına	1000	5000		
Faş Kalesi muhafazasında olan Vezir Mirza Mehmed Paşa'ya inam		3000	4000	
1137-1138 yılında Faş Kalesi kapıkulu ve yerli askerleri ile bina hizmetinde çalışan amelenin tayinatları	1000	21812	7680	
Evahir-i Ş 1137'de Faş, Sohum ve Soğucak kalelerinin binaları için kışlakta olan 9 derya beyine inam		1800		1800
1137'de Sohum ve Faş kalelerinin bina hizmeti için kışlakta olan derya beylerine salyaneden peksimet	1532			
6 Ra 1137'de Faş kalesi binasına memur olan dört kancabaşın kaptanlarına	80			
Trabzon'daki mahzen kiraları bedeli için verilen		1200	5882	
Trabzon'dan Revan ve Tebriz'e havan ile kundak çeken reayanın yiyecekleri	3545 ve 20 kıyye			
1137'de Trabzon ambarındaki undan peksimet yapılması için ücret bedeli	4000			
1136'da Van'a gönderilen	214.5	4205	3908	
1140 yılında Azak Kalesi'ne gönderilen	5.252,5 ve 10 kıyye			
1138'de Trabzon kaza ve nahiyelerine tevzi olunan		10.400	52.550	
Gurre-i C 1137'den 15 Ca 1138'e dek önemli işler için Trabzon'da bulunan Yeniçeri Kethüdası Mehmed Ağa ve yazıcı ile çavuşların tayinatı		627.5	2712	
Gurre-i C 1136'dan Gaye-i N 1141'e kadar ambar emini Mustafa Ağa'nın tayinatı		1144	9440	
1138'de Trabzon hane ve mahzenlerinde çürüyüp telef olan		4811	36540	

1138'de Tebriz ve Tiflis için Erzurum'a gidecek zahirenin kara kış dolayısıyla uzun süre burada kalıp bozulanı			7164	
El-Bâkı (Eminin Zimmetinde Kalan)		**4811**	**43704**	
Yekun Miktar	**12.930,5 kuruş 10 akçe – 12.930,5 kuruş 10 akçe (Fırınlardan istenen)=0**			
Muhasebe-i Ayni Havailuha ve Gayr-i Ez-ha vs. Mezkurin				
	Cephane-i Amireden İrad	**Zehayirle Bazı Yerlere Teslim ve İrsal**	**El- Bâkı ve Her Birinin Değeri**	
Çuval-ı dakik	17550 adet	15778 adet	1772 (90 akçe)	
Çuval-ı peksimet	11687 adet	8761 adet	2926 (36 akçe)	
Garar-ı seklim ve peksimet	10.907 adet	5350 adet	5557 (36 akçe)	
Gazil	200 kıyye	131 kıyye	69 (40 akçe)	
Kolanlı garar	93 adet	78 adet	15 (36 akçe)	
Urgan-ı sayishane	6000 adet	5545 adet	455 (16.5 akçe)	
Urgan-ı salar	2000 adet	1144 adet	856 (30 akçe)	
Çuvaldız	500 adet	200 adet	300 (her yüzü 120 akçe)	
Kınnap	200 kıyye	153 kıyye	47 (30 akçe)	
Yekun	**4191.5 kuruş 15 para – 4191.5 kuruş 15 para (bazı matlup) = 0**			

Ek 26: 1143 Yılında Trabzon Ambarının İcmali (22 M 1143-8 N 1143, 223 Gün, Emin: Ömer Ağa)

Bölümler	Miktar
Eminin Makbuzu	
Defalarca hazineden	15.330 kuruş
Trabzon cizyesi ve Canik muhassıllığı malı	10.000 kuruş
Trabzon livasının beldar bedeli	412 kuruş
Toplam	**18.045,5 kuruş**
El-İcarat	**11.137 kuruş 6 para 2 akçe**
Trabzon'dan Erzurum'a mühimmat naklinde mekâri beygir ücreti (1670 adet)	8350 kuruş
Trabzon'dan Maçka'ya kadar top nakli için yolların temizlenmesinde 4 demirci, 30 rençper, 41 taşçı ve neccar ücretleri (15 Ra 1143-14 R 1143; 30 gün)	593.5 kuruş
Arabalara top koyulması için on neccar ücretleri (30 gün)	10.400 akçe
Arabalara top koymak için 20 rençper ücreti (14 Ra 1143-14 R 1143; 32 gün)	19.200 akçe
64 top ve 10 araba mühimmatında 74 top-keşan için saka ücretleri (20 Ra 1143-9 R 1143; 20 gün)	59.200 akçe
Top naklinde yol boyunca 5 nazır, kolcu, katip ve mutemet ücretleri (30 gün)	7.800 akçe
Bir katip, bir yazıcı, iki sarrafla yamak, 4 kileci, iki kantarcı, iki tabbahla yamak üç nazırla mutemet ücretleri (27 S 1143-8 N 1143)	634.5 kuruş 6 para 2 akçe
Eminin bir hane ücreti (günde 40 akçeden 188 günde)	7520 akçe
Akçaabat Kazası'na tabi olan Gölçayırı'ndaki topların Hoşoğlan'a nakil ücreti	33 kuruş
Sivas'tan mekâri isticali, Gönuye ve Trabzon'dan beldar malı tahsili ile Canik tarafından havale olunan malın tahsili için 7 mübaşirin ücreti	255 kuruş
Beygir mübaşirlerinin ücreti (61 adet)	466 kuruş
El-İhracat	**7908 kuruş 14 para 2 akçe**
Trabzon'dan Akçaabat'a top ve havan hizmetinde olan neferlerin ekmek ücretleri (2 Ra 1143-10 R 1143)	3.991,5 kuruş 6 para 2 akçe
Top yollarının temizlenmesi hizmetinde amelelerin demir aletlerinin tamiri için ham demir ve çelik ücreti	35.5 kuruş 18 para
Beş büyük topun Görele'ye tabi olan Bulak Nahiyesi'nden çıkarılıp ve Hoşoğlan menzilinden Karakaban'a nakilde 400 neferin ekmek ücreti (6 gün)	100 kuruş
Trabzon'dan Erzurum'a mühimmat naklinde top arabacıları, topçu ve cebeci zabitlerinin beygirleri için arpa bahası (370.5 kile 60 akçeden)	185 kuruş 10 para
Nakledilmeyen 10 kabaklı araba mühimmatı, 50 şahi top, 10 kebir top ve 4 havanın keşide hizmetinde olan 4350 neferin ekmek ücreti	400 kuruş

Ek 27: Trabzon Ambarının İcmali (1156)

Bölümler	Miktar
İrad	
Gemi navlları, mekâri ücretleri vs. masraflar için Üçüncü oğlu Ömer Paşa'nın muhallefatından	10.000 kuruş
Gemi navlı ve zahire nakli ücreti için hazineden	2500 kuruş
Trabzon Livasının avarız ve nüzül malından	1000 kuruş
Erzurum Livasının avarız ve nüzül malından	1343 kuruş
İspir mukataası malından	3151 kuruş
Bozok Livasının imdad-ı seferiyyesinden	4265 kuruş
Tokat voyvodası mukataasının cebelu malı	3611 kuruş
Trabzon livasının cebelu, sıbyan ve mütekait bedelleri	2130 kuruş
Trabzon cizyesi malı	9500 kuruş
Toplam	**37.500 kuruş**
El-İcârat	
Trabzon'dan Bayburt Kazasına nakil olunacak zahire için Tokat'tan (1751 adet) ve şehir merkezinden (1251 adet) temin olunan beygir ücretleri	12.008 kuruş
Zahirenin konulduğu kârhane, mahzen ve menzil kiraları (83 bab, Gurre-i M 1156-20 Ş 1156; 232 gün)	955.5 kuruş
Ambarlara konulan zahire için hamal ücreti (9 nefer, 232 gün)	581 kuruş
Trabzon'da ambarlara konulan zahire için hamal ücreti (50 nefer, 9 M 1156-12 Ra 1156)	775 kuruş
Mumhane ve Çömlekçi İskelelerindeki zahire konulan mahzen ve kârhane kiraları (15 Ra 1155-Gaye-i R 1156)	419 kuruş 1 rub'
Trabzon'da ambarlara konulan zahire için şengci hizmeti (6 nefer, Gurre-i M 1156-22 Ş 1156; 229 günde)	27.480 akçe
Trabzon'da ambarlara konulan zahire için mutemet hizmeti (3 nefer, 229 günde)	13.740 akçe
Trabzon'da ambarlara konulan zahire için kantarcı ücreti (2 nefer, 229 gün)	18.240 akçe
Trabzon'da ambarlara konulan zahire için katip ücreti (3 nefer, 229 gün)	27.480 akçe
Trabzon'da ambarlara konulan zahire için katip, kantarcı, şengci, mutemet ve hamal ücretleri (22 Ş 1156-Evasıt-ı Ra 1157; 172 gün)	48.160 akçe
Trabzon'dan Erzurum'a top ve cephane naklinde hayvan ücreti (435 adet)	2.442,5 kuruş
Trabzon'dan tophane ve kundak naklinde 30 mekâri beygiri ve ahenger ocağı ile bazı nefer ücretleri	167 kuruş 1 sülüs
El-İhracat	
Ambar Emini Ali Ağa'nın tayinatı (Gurre-i M 1156-22 Ş 1156; 229 gün)	237.015 akçe
Altı şengci, üçer mutemet, kantarcı ve katip tayinatları (229 gün)	46.487 akçe
Dört mutemet, kantarcı, katip, şengci ve hamal ücretleri (22 Ş 1156-15 Ra 1157; 172 gün)	10.320 akçe
Kalenin yukarı, orta ve aşağısında cephane konulan yerlerin tamir masrafı	91.430 akçe
Kale tamirinde 19 neccar, 11 taşçı, 16 rençper ve 420 hamala verilen ücret (48 gün)	78.132 akçe
Tamirde defter gereğince verilen	10.000 akçe
Orta kalede olan Bab-ı Zağanos yakınlarında büyük burcun altında, ortasında ve yukarısında cephane konulan yerlerin tamiri	33.275 akçe
Tamirde çalışan 12 neccar, 6 taşçı, 8 rençper ücretleri ile taş nakli, Trabzon Kalesi'ni genişletmek için yapılan ve Bab-ı Pazar'da aşağı kalede tamir masrafı	69.432 akçe
El-Masarifat	
Trabzon Kalesi cephanesini genişletmek için satın alınan üç haneye verilen	54.000 akçe
Perdahtçı ücreti ve barut perdahtı ile barut varollarının yenilenmesi ve tamir masrafı	57.170 akçe
Zahire konulması için ambar inşası ve bu yönde Üçüncü oğlu Ömer Paşanın sarayının mahzen olması	63.605 akçe
Tamiratta çalışacak 12 neccar, 9 taşçı, 15 rençper, 530 hamalın ücretleri (23 gün)	40.225 akçe
Üçüncü oğlu Ömer Paşanın sarayının tamiri masrafı ve çalışanların ücretleri	89.280 akçe
Et-teslimat	
Ambar Emininin elinde kalan miktar	1556 kuruş

Ek 28: Trabzon Ambarlarındaki Zahirenin Makbuz ve Masrafı (1156-1159)

Bölümler	**Zahirenin Cinsi ve Miktarı**			
Ambardaki Zahirenin Makbuzu (20 Za 1156-Selh Z 1159)	**Peksimet (Kantar)**	**Un (Kile)**	**Arpa (Kile)**	**Buğday (Kile)**
Ambar Eminleri Kapıcıbaşı Ali Ağa ve Ahmed Efendi'den kalan	4592	20.427	106.1127	10.000
Bergos İskelesi ambarından gelen zahire (1157)		13.132	34.032	
Toplam	**4592**	**33.559**	**140.159**	**10.000**
Trabzon Valisi Vezir Mehmed Paşa'nın aldığı		303.5	9486	
Kalan	***4592***	***33.255,5***	***130.673***	***10.000***
Bazı yerlere masraf olunduktan sonra ambarların tahliyesinde tahtaların arasına giren ve bozulan		1750	8775	
Kalan	***4592***	***31.505***	***121.898***	***10.000***
İsakçı Ambar Emini Ali Ağa tarafından verilen	14.993	50.888	310.704	
Toplam	**19.585**	**82.393**	**432.602**	**10.000**
Trabzon'da kaldıkları sürece yeniçerilere verilen tayinat			12.241	
Kalan	***19.585***	***82.393***	***420.361***	***10.000***
Trabzon Valisi Veli Paşa ve ahali tarafından yapılan keşif sonucu bozulan	500	2000	10.000	
Zayiat	4261	428		
Kalan	**14.824**	**79.965**	**413.876**	**10.000**
Zahirenin Masrafı				
Gümüşhane Kazası'ndan temin edilen beygirlerle Erzurum'a nakledilen (10 L 1157-16 Z 1158)	1234	6.257,5	34.680	195
Trabzon ve Sürmene Kazası'ndan temin edilen mekârilerle Erzurum'a nakledilen			3465	
Kürt aşiretlerinden Vali Veli Paşa yardımıyla temin edilen mekârilerle Erzurum'a nakledilen (3 C 1158-18 B 1158)		2650	8.485,5	
Erzurum'a nakledilen			16.456	
Tekrar Erzurum'a nakledilen		7924 ve 25 kıyye	6415.5	
Erzurum'a Toplam Nakledilen	***1234***	***16833***	***69.501,5***	***195***
Batum ambarına nakledilen	3043	2597	67.797,5	9720
Faş Kalesine nakledilen		10.847		
Sohum Kalesine nakledilen		5534		
Soğucak Kalesine nakledilen		6698		
Batum ambarı ile kalelere toplam nakil	***3043***	***25.676***	***67.797,5***	***9720***
Trabzon'dan Ağaçbaşı ambarına nakledilen			40.063	
Vezir El-hac Veli Paşa'nın kendi daireleri için aldıkları	180	1334	50.103	
Toplam Masraf	**4457**	**75.618,5**	**294.758**	**9915**
Devir, keyl ve kantar olunup hala Trabzon Ambar Emini İbrahim Ağa'ya Teslim edilen	***10.367***	***4.346,5***	***119.118,5***	***85***

Ek 29: Trabzon Ambar Emini Osman Efendi'nin Çeşitli Masrafları ve Miktarı (Gurre-i Za 1156-Gaye-i S 1159, 28 ay)

Masrafın Cinsi	**Miktarı (Kuruş)**
Erzurum'a nakil olunan cephane, tophane, araba, çadır ve çerge için mekâri ücretleri	17.041 kuruş 50 akçe
Batum İskelesi'ne nakil olunan zahire için 10 gemi ve 29 melekse kayıklarına verilen navl	7471 kuruş 24 akçe
İsakçı ambarından Trabzon İskelesi'ne miri zahire getiren 113 gemiye verilen sülüs navlları	10.693 kuruş 50 akçe
Erzurum'a yapılan zahire nakli için El-hac Veli Paşa'nın yardımıyla temin olunan mekârilere verilen ücret	18.5445

Yine Erzurum'a nakledilen zahire için Gümüşhane'den temin olunan mekârilere verilen ücret	16.572
Ağaçbaşı'nda yeniden bina olunan ambara Vezir El-hac Veli Paşa yardımıyla zahire naklinde verilen ücret	13.404 kuruş 39 akçe
Bir buçuk yıldan beri zahirenin konulduğu mahzen, menzil ve kiremit-hanelere verilen ücret	1890
Zahire konulan yerler ve kırık topların tamirlerine verilen ücret	735.5
Trabzon'da olan İran hanlarından Ahmed ve Şumhal Han'a verilen tayinat ücreti	2268 kuruş 108 akçe
Ambar Eminleri Ahmed Efendi ve Kapıcıbaşı Ali Ağa'nın korumasında olan atik zahirenin tartısında, Bergos ve İsakçı İskelelerinden gelen zahirenin gemilerden boşaltılması ve ambarlara konulması ile tekrar mekâriler ve gemilere yükletilmesinde, Ayasofya Camisi'nde olan eski buğdayın temizlenmesinde istihdam olunan hamallara verilen ücret	4684
Emin Osman Efendi'nin 28 ay süresince hizmette olduğunda mutemet, katip, kantarcı ve şengci tabir olunur kilecilere verilen ücret	4114
Soğucak Kalesi'nde İslam askerine götürülecek zahire için kiralanan Şileli Hüseyin Reis'in bir gemisine verilen ücret	799.5
Trabzon'dan el ile çekilen iki top arabasının nakliye ücreti	200
Trabzon'da mahkeme yakınlarında, içerisinde cephane olan Kapıcı oğlu Serdar Mehmed Paşa'nın menzil kirası	126
Sohum Kalesi'ndeki İslam askeri için 1155 senesine ait Trabzon ambarından zahire nakleden bir geminin ücreti	613.5
Faş Kalesi'nde olan İslam askeri için 1155 ve 1156 senelerine ait zahire nakleden iki büyük gemiye verilen ücret	2570
Trabzon'da çeşitli yerlerde olan barut-ı siyah ve cephane mühimmatının kalenin yukarısındaki cephaneye nakil için verilen ücret	400
İsakçı ambarından fazla miktarda Trabzon'a gelen zahirenin konulması için Üçüncü oğlu Ömer Paşa'nın sarayı dahilinde ve keşif üzerine yeniden bina olunan üç ambarın masrafı	5172 kuruş 28 akçe
Topların sevkı için yolların tamir ve temizlenmesinde verilen masraf	1764 kuruş 48 akçe
Otuz dört topun sevkinde istihdam olunan top-keşanların ekmek ücretleri ile vs. masrafları	4592 kuruş 90 akçe
Trabzon kışlağında olan ortalardan beş ortanın mekâri ücretleri	500
Ahısha Kalesi'nde mevcut bulunmak üzere Gönye İskelesi'ne gönderilen mühimmat için verilen gemi navlı	475
Ayasofya Camii'nin tamiri için verilen	350
Trabzon kışlasında olan Acem şehzadelerinden Mirza Şah'ın üç aylık tayinat ücreti	5501 kuruş 106 akçe
Trabzon kışlasında olan Acem han-zadelerinden Nazar Ali ve Mehmed Kasım Han'ın 3 aylık tayinat ücretleri	604 kuruş 22 akçe
Emin Osman Efendi'ye verilen tayinat ücreti	6.712,5
Toplam	**128.071 Kuruş 85 akçe**

Ek 30: Azlolunan Ambar Eminin İradı İle Zimmetinden Tayin Olan Emine Teslim Olunan Miktarın Harcama Alanları (Azlolunan: Ahmed Ağa, Tayin Olunan: Ömer Ağa, 5 N 1146)

İradın Cinsi	Miktarı (Kuruş)
Sürmene ve Gümüşhane Kazası cizyesinden önceki emin Mustafa Ağa tarafında havale temessük ile Ahmed Efendinin kabul eylediği	4087
Sürmene ve Giresun Kazasında miri arpa ücretinden önceki emin Mustafa Ağa tarafında havale temessük ile Ahmed Efendinin kabul eylediği	1950
Miri arpa mübayeasında ruznamçe-i hümayun ile havale olunan	980
1146 senesi Sivas avarızından Ahmed Efendi'ye havale olunan 2520 kuruştan eline geçen (770 kuruş avarız malında zimmet kaldı)	1750
1146 senesi Trabzon eyaleti imdad-ı seferiyyesinden havale olunan	7500
Trabzon ambarında olan miri arpadan kendi tayinatından sonra füruht eylediği arpa bahası	3070

Toplam	**19337**
Masrafın Cinsi	
Mekâri davarlarıyla Erzurum'a nakil olunan cephane için 2089 mekâri ücreti	10445
11.000 top kundaklarının taşınması için 461 mekâri ücreti	2305
Top yuvarlakları ve yeniden İstanbul'dan gelen bir sefer takımı mühimmatı ile dört mahzen tamirat masraf	522
Cebeci-başı yardımıyla güğüm, demir, üstadiye ve nühas masrafı	143
Gümüşhane hududunda birkaç günden beri kalıp, Gümüşhane emini yardımıyla yaptırılan 85 çapında 4 humbara toplarının masrafı	799
Demir, çelik ve bazı mühimmatın konulması için cebeci-başı yardımıyla yeniden yaptırılan 440 sepet ücreti	55
Cephane konulan 7 mahzenin 10 aylık (bir aylığı 1.5 kuruş) kirası	105
Ahmed Efendi'nin 11 ay 13 günlük tayinat ücreti	1715
Cephane mühimmatı üzerine tayin olunan bir katibin her ay 10 kuruştan 11 aylık ücreti	110
Ahmed Efendi'nin menzil kirası (her ay 10'ar kuruştan 11 aylık)	110
Toplam	**16309**
Zimmette kalıp yeni emine teslim olunan	**3023**
Zimmette kalan miktarın harcama alanı	
Erzurum'a nakliye ücreti	2323
Önemli işlerde kullanılacak	700
Toplam	**3023**

Ek 31: Trabzon Ambar Emininden Önemli İşler İçin Gelenlere Verilen Harcırahlar (Gurre-i Za 1156-Gaye-i S 1159, Emin: Osman Efendi)

Harcırahların Ödendiği Yer	Harcırahların Miktarı (Kuruş)
Önceki Emin Ahmed Efendi zamanında havale olunduğunda elinde mal olmadığından veremeyip önemli işlerin geriye kalmaması için merkeze gönderilen çukadara verilen Fî Gurre-i Z 1156	150
İstanbul'dan gönderilip tahrir sebebi ile havale olunan 50.000 kuruşun tahrir sebeplerini götüren Tatara verilen Gurre-i M 1157	60
Merkezden akçe istenmesi için gönderilen çukadara Selh M 1157	150
Zaim Mustafa Ağa ile gönderilen ve Trabzon Valisi Vezir Mehmed Paşa yardımıyla 13.000 kuruştan verilen hizmet	370
Serasker El-Hac Ahmed Paşa tarafından ambarda ne miktar zahire vardır diye emir götüren İspirli İsmail Ağa'ya verilen 15 S 1157	80
İstanbul'dan çadır nakli için serasker tarafından gelen Tatara verilen 18 S 1157	40
İstanbul'dan Trabzon ambarı mevcudunun kontrolü için gelen Tatara verilen hizmet 25 S 1157	60
Trabzon ambarlarından Batum İskelesi'ne zahire nakli için ferman götüren Tatara verilen hizmet 5 Ra 1157	60
Yine İstanbul'a akçe talebi için gönderilen çukadara verilen 10 Ra 1157	150
Yine Batum'a zahire nakil emrini götüren Tatar Veli Ahmed'e verilen hizmet 15 Ra 1157	60
Canik'ten ve Trabzon cizyesinden havale olunan akçenin tahrir sebeplerini götüren Tatara verilen Selh Ra 1157	80
Canik'ten akçe tahsili için iki çukadara verilen	60
Trabzon'dan Erzurum'a gönderilen zahireleri yüklenen mekâri sahipleri aralarında anlaşmasızlık çıktığından tam ayar kile götüren çukadara 2 R 1157	30
Erzurum ve Batum'a zahire nakli için emir götüren Tatara verilen 10 R 1157	50
Yine İsakçı ambarlarından gemilerle ne miktar zahire geldiğine dair sadır olan emri merkezden götüren Tatar Mustafa'ya verilen 24 R 1157	60
Yeniçeri ortalarından Trabzon kışlasına gönderilenlerin serasker talebi dolayısıyla sual için Kars tarafına giden çukadara verilen 15 L 1157	40
Önemli işlerin sual ve cevabı için merkezden emir götüren Tatar çukadarlarına verilen Selh R 1157	80
Yine Sadaret Kethüdası Peşkir Ağa emir götürdüğünde verilen hizmet Gurre- Ca 1157	100

Trabzon ambarının toplam irad ve masrafının incelenmesi için merkezden emir götüren Sadaret Çukadarı Eyyubi Ali Ağa'ya ve hizmetkarlara verilen hizmet 5 C 1157	170
Yine akçe talebi için İstanbul'a gönderilen çukadara verilen 8 C 1157	150
Serasker Yeğen Paşa tarafından ambarlardaki zahire miktarı ve ne kadarının Batum ile Erzurum'a nakledildiği emrini götüren Veli Mirahor Ali Ağa'ya verilen 15 C 1157	175
Gönye İskelesi'nden Ahısha'ya mühimmat nakli olunması için ısdar olunan emir ile Trabzon'dan Batum'a nakil olunacak tophane ve cephane için İshak Paşa'ya emir götüren çukadara verilen	80
Serasker paşa taraflarından Ağaçbaşı Ambarlarına bir mutemet tayin olunması için emir götüren Gürcü Ali Ağa'ya verilen	80
İstanbul'dan zahire nakil emrini götüren Tatar İbrahim Ağa'ya verilen	60
Hala Trabzon Valisi Veli Paşa'nın zimmetinde olan sim bahasının alınması için tahrir sebebi hükmü götüren Tatara verilen hizmet	80
İstanbul'dan gönderilen 50.000 kuruşu Trabzon hazinesine götürüp emine teslim eden ağaya, Osman Ağa'ya ve Tatar Ömer ile hizmetkarlara verilen hizmet	1250
Müteveffa kapıcıbaşı Es-Seyyid Mehmed Ağa'nın akçesinin alınması için sadır olan tahrir sebebi hükmünü götüren Tatar Ağası'na verilen hizmet	80
Mehmed Ağa'nın zimmetinde olan akçenin Osman Efendi'ye teslim olunduğunda Vezir Veli Paşa yardımıyla alındığı hizmeti	550
Trabzon'a zahire naklinde gemi reislerine rencide olunmaması, kile harcı vs. masraf namıyla eziyet yapılmaması için ferman götüren Tatar Mehmed'e verilen hizmet	50
Üçüncü oğlu sarayının ambar şekline çevrilmesi için bir, topların bir saat evvel Erzurum'a nakli için bir ve Ardahan'a gidecek yeniçeri ortalarının bir aylık tayinatlarının ambar emini tarafından verilmesine dair bir ki, toplam üç emri götüren Tatara verilen	60
Emin Osman Efendi'nin 28 ay hizmetinde zahirenin rutubetten korunması amacıyla devri için ambarda istihdam olunan kürekçilere verilen ücret	175
Ambarda kullanılmak üzere eminin 28 ayda satın aldığı kürek, süpürge ve kilelerin ücretleri	450
Ambarların odalarının kilit ve anahtarlarına verilen	25
Un çuvallarının çürümesinden dolayı eminin satın aldığı çuvalların ücreti	87
Erzurum'a davar ile zahire naklinde telef olunmamak için yanlarına tayin olunan çukadarlara verilen	150
Toplam	**5352 (Belgede: 4982)**

Ek 32: Rumeli'den Trabzon'a Gelip Mahzenlere Konulan Zahire ve Mahzenlerin Adedi İle Kiraları (1147-1148)

Mahzenlerin İsmi	Mahzen Adedi (Bâb)	Zahirenin Mahzende Kalacağı Süre (Ay)	Mahzen Kirası (Her Bâb İçin Ayda 1.5 Kuruş)	Mahzende Olan Erzak
Harçoz Mahzeni (Çömlekçi'de)	2	33	49.5	Arpa
Terzi Andoye Hanesi (Çömlekçi'de)	3	15.5	58.5	Peksimet, Un
Babik Zimmi Hanesi (Çömlekçi'de)	3	11.5	51	Peksimet, Un
Tere Zimmi Hanesi (Çömlekçi'de)	2	14	42	Peksimet
Hristodeme Hanesi (Çömlekçi'de)	1	13	19.5	Peksimet
Berberoğlu İbrahim Ağa Kârhanesi (Çömlekçi'de)	2	11	33	Peksimet
Ekici Zadir Zimmi Kârhanesi (Çömlekçi'de)	2	15.5	46.5	Peksimet
Sefender Mahzeni	2	13	39	Un
Sofya'nın Hanesi (Çömlekçi'de)	2	17	51	Peksimet

Sofya'nın Tahtalı Haneleri	2	16	49.5	Un
İpekçi Boymer Haneleri (Çömlekçi'de)	2	14.5	43.5	Peksimet
Kayolandan Haneleri (Tuzlu Çeşme)	2	18	54	Arpa
Terzi Nikola (Çömlekçi 'de)	1	15.5	23 ve 1 rub'	Peksimet
İstaver Anton Zimmi Hanesi (Tuzlu Çeşme'de)	1	14 ve 10 gün	21.5 ve 1 rub'	Peksimet
Boyacı Oğlu Haneleri (Çömlekçi'de)	2	16	48	Peksimet
Taşcıoğlu Haneleri (Çömlekçi'de)	2	10.5	31	Peksimet
Kantaroğlu Zimmi Hanesi (Çömlekçi'de)	1	9	14 ve 1 rub'	Peksimet
Home Keşiş Hanesi (Çömlekçi'de)	1	15	22.5	Peksimet
Yetim Bıyık-zade Ali Ağa Kârhanesi	6	25.5 ve 10 gün	77.5	Peksimet, Arpa
Bünyad Ağa kızı Mahzeni	6	13	39	Arpa
Yetim Bıyık-zade Ahmed Ağa Mahzeni	2	29	44 ve 1 rub'	Buğday, Arpa
Şişman El-Hac Mahmud Ağa Mahzeni	2	5.5	16.5	Arpa
Bünyad Ağa-zade Ali Ağa Mahzeni	4	29.5	88.5	Buğday
Londer oğlunun Hatunun Mahzeni	2	14.5	43.5	Buğday
El- Hac Dursun Mahzeni	1	6	9	Arpa
El-hac Fazlı Ağa Mahzeni	1	10	18 ve 1 rub'	Buğday
Bakkal Ömer-zade Mahzeni	5	30 ve 10 gün	74.5	Buğday
Mehmed Çavuş-zade Mehmed Ağa Mahzeni	2	13.5	40.5	Buğday
Kör Hocanın Hanesi (Kemer Kaya'da)	2	12.5	37.5	Peksimet
Taş Direk Mahzeninde	1	2	3	Arpa
Osman Bey Kiremit-hanesi (Çömlekçi'de)	2	13	39	Peksimet
Abacı Boz Zimminin Mahzeni (Kızılhisar'da)	1	15	22.5	Arpa
Öküz oğlunun Hanesi (Kayalık Başında)	1	16.5	18.5 ve 1 rub'	Arpa
Kapucu Sait'in Hanesi (Çömlekçi'de)	2	14.5	43.5	Arpa
Nikar Mahzeni	1	11.5	17 ve 1 rub'	Buğday
El-hac Mahmud Hanesi	4	18.5	55.5	Peksimet
El-hac Ömer Hanesi	2	12	36	Peksimet
Bünyad-zade Hatunun Kârhanesi	3	20	42	Peksimet, Un
Kapucubaşı Mahzeni	2	12	36	Buğday
Ahmed Çavuş-zade Mahzeni	2	11	33	Arpa
Diğer El-hac Fazıl Ağa Mahzeni	1	14.5	17 ve 1 rub'	Arpa
Kürekçi Sava Zimminin Hanesi (Tuzlu Çeşme'de)	1	8	12	Peksimet

Ek 33: Trabzon'da Çeşitli Tarihlerde Mühimmatın Konulduğu Mahzenler, Mahzen Sahipleri ve Ücretleri

Tarihler	Mahzen Sahipleri Ve Mahzenlerin Bulundukları Yer	Mahzen Adeti (Bâb)	Mühimmatın Cinsi, Mahzende Olduğu Tarih ve Süresi	Aylık Ücret (Kuruş)	Toplam Ücret (Kuruş)
5 M 1144	Ahmed Ağa b. Mehmed (Amasya Mahallesi)	1	6 ay	1.5	60
20 M 1144	Mustafa (Hoca Halil Mahallesi), Terzi Yani Zimmi, Kuyumcu Zimmi, Koca Kazı (Çömlekçi Mahallesi)	4	Cephane, 11.5 ay	1.5	69
Evahir-i R 1144	Fatma Hatun (Çarşı Mahallesi)	1	4 ay	10	40
Selh Ş 1144	Ahmed Ağa b. Hasan Ağa (Bab-ı Zağanos Mahallesi)	1	4 ay	10	40
25 Z 1144	Ahmed Ağa b. Hasan Ağa (Bab-ı Zağanos Mahallesi)	1	4 ay	10	40
27 Z 1144	Müslim ve zimmi	72	Cephane ve tophane, 4 ay	1.5	432
Selh Ca 1145	Emin Ağa b. Hasan (Bab-ı Zağanos Mahallesi)	1	5 ay	10	50
20 N 1145	Ahmed Ağa b. Hasan Ağa (Bab-ı Zağanos Mahallesi)	1	4 ay	10	40
20 N 1145	Müslim ve zimmi	31	Zahire ve cephane, 4 ay	1.5	186
25 Ş 1146	Müslim (6 Kişi)	7	Cephane, 10 ay	1.5	105
26 Ş 1146	Hatice Hatun bintü Mustafa (Bab-ı Zağanos Mahallesi)	1	11 ay	10	110
20 M 1147	Ahmed Ağa b. Mustafa (Bayrambey Mahallesi)	1	5 ay	10	50
25 M 1147	Müslim (6 Kişi)	7	Cephane, 5 ay	1.5	52.5
20 Za 1147	Ahmed Ağa b. Mustafa Ağa (Bayrambey Mahallesi)	1	10 ay	10	100
20 Za 1147	Müslim (6 Kişi)	7	Cephane, 10 ay	1.5	170
25 Z 1148	Ahmed Ağa b. Mustafa Ağa (Bayrambey Mahallesi)	1	13 ay	10	130
Selh Ş 1149	... (Hasan Ağa Mahallesi)	1	8 ay	10	80
Selh Ş 1149	Müslim (6 Kişi)	7	Cephane, 21 ay	1.5	220.5
15 R 1152	Şerife Ayşe bintü Es-Seyyid Hasan Ağa (Orta Hisar Camii Mahallesi)	4	Zahire, 9 ay	1.5	54
15 R 1152	Şerife Rukıye bintü Es-Seyyid İsmail Ağa (Hoca Halil Mahallesi)	4	9 ay	1.5	54
Selh C 1152	Ali Ağa b. Hacı Hasan Ağa (Hoca Halil Mahallesi)	7	9 ay	1.5	94.5
16 Z 1152	El-Hac Ahmed Ağa b. Hacı Hasan Ağa (Kasım Paşa Mahallesi)	8	Zahire, 11 ay 15 gün	1.5	120
25 Za 1152	Şerife Rukıye bintü Es-Seyyid İsmail Ağa (Hoca Halil Mahallesi)	4	Zahire, 7 ay	1.5	42
25 Z 1152	Es-Seyyid Ömer Ağa b. İbrahim Ağa (Kasım Paşa Mahallesi)	2	Zahire, 3 ay	1.5	9
Selh Z 1152	Recep Ağa b. Ahmed Çavuş Ağa (Orta Hisar Mahallesi)	7	11 ay 10 gün	1.5	82 kuruş 90 akçe
Selh Z 1152	Şerife Ayşe Hatun bintü Seyyid Hasan Ağa (Cami-i Kebir Mahallesi)	4	Zahire, 10 ay	1.5	60

Selh Z 1152	El-Hac İbrahim Ağa (Bab-ı Pazar Mahallesi)	4	Zahire.	1.5	42
Selh Z 1152	Süleyman Paşa b. Abdullah (Amasya Mahallesi)	4	Zahire, 5 ay	1.5	30
27 R 1156	Bünyad Ağa-zade Es-Seyyid Ali Ağa b. Es-Seyyid İbrahim (Kasım Paşa Mahallesi)	21	Zahire, 10.5 ay	1.5	419.5
20 Ş 1156	Müslim ve zimmi (Hoca Halil, Kasım Paşa ve Çömlekçi Mahallesi)	83	Zahire, 7 ay 20 gün	1.5	509
20 Ş 1157	Müslim ve zimmi (Hoca Halil,Kabak Meydanı, Kasım Paşa, Amasya ve Çömlekçi Mahalleleri)	70	Zahire, 1 sene	1.5	1260

Ek 34: Seferler Dolayısıyla Trabzon'dan Talep Olunan Sürsat Bedeli (1090, 1094, 1096)[1]

Kazalar	**Arpa (Kilesi 40 akçe)**		**Un (Kilesi 90 akçe)**		**Koyun (Adedi 200 akçe)**		**Sadeyağ (Kıyyesi 30 akçe)**		**Bal (Kıyyesi 20 akçe)**		**Saman ve Odun**
	Miktarı	Fiyatı	Miktarı	Fiyatı	Miktarı	Fiyatı	Miktarı	Fiyatı	Miktarı	Fiyatı	Fiyatı
Trabzon	1500	60.000	250	22.500	150	30.000	100	3000	50	1000	3000
Sürmene	800	32.000	150	13.500	100	20.000	100	3000	50	1000	1500
Of	600	24.000	100	9000	80	16.000	80	2400	50	1000	1300
Giresun	800	32.000	150	13.500	100	20.000	100	3000	50	1000	1500
Keşap	800	32.000	200	18.000	100	20.000	100	3000	50	1000	1500
Kürtün	500	20.000	100	9000	50	10.000	50	1500	25	500	1000
Rize ve Mapavri	800	32.000	200	18.000	100	20.000	100	3000	50	1000	1500
Görele	850	34.000	200	18.000	100	20.000	100	3000	50	1000	1500
Maçka	200	8000	50	4500	25	5000	25	750	20	400	800
Toplam	**6850**	**274.000**	**1400**	**126.000**	**805**	**161.000**	**755**	**22.650**	**395**	**7900**	**13.600**
Genel Toplam	**605.150 – 201.710 (Tenzil olunan) = 403.440 akçe**										

[1] Bu yıllarda her maddeden talep olunan miktar ve fiyat aynıdır.

ÖZGEÇMİŞ

Temel ÖZTÜRK, 1973 yılında Trabzon'da doğdu. İlk ve orta dereceli eğitimini Trabzon'un Maçka ilçesinde tamamladı. 1991 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümünü kazandı. Buradan 1995 yılında bölüm ikincisi olarak mezun oldu. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı Tarih Bölümünde yüksek lisansa başladı. 1996 yılının Mayıs ayında aynı enstitüye geçici Araştırma Görevlisi (50/d) olarak atandı. Bu görevi, yüksek lisans tezini teslim ettiği 1998'in Eylül ayında sona erdi. Öztürk, aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün açmış olduğu Yeniçağ Tarihi Doktora programı sınavını kazandı ve bu üniversitenin Edebiyat Fakültesi'nde doktora eğitimine başladı. Öztürk, evli ve üç çocuk babası olup, İngilizce bilmektedir.